REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः

ŚABDĀRTHACİNTĀMAṆIH

तृतीय खण्ड

भाग - अ

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

Published by
PRINTWELL
S 12, Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur - 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur - 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Coimbatore - 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI
First Published 1860
Reprint 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215, Shahzada Bagh Indl Complex
Phase II, Phone 533736, 533762
Delhi 110035

श ब्दा र्थ चि न्ता म णि : को श :

श्रीसुखानन्दनाथेन विरचित :

(*—†*†—*)

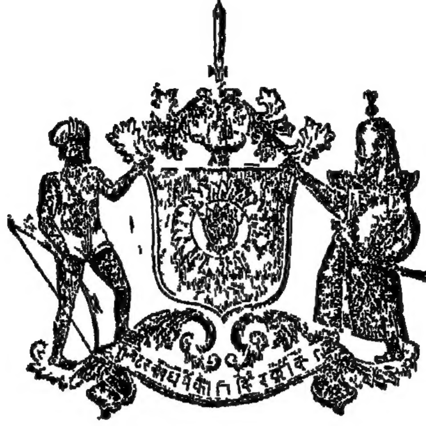
राज्यन्तेखिलदिव्यसिद्धिसहितखड्गप्रतापोज्ज्वलल्क्ष्मीवैभवमस्तुतेचिरतर
धीरन्द्वरीयस्परम् । धर्मं श्रीयशसैधता मनुदिनं नीरोग दीर्घायुषा
श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेश्रीशम्भुतुष्ट्यासदा ॥ १ ॥ गर्वाडम्बर
सयुतादरिगणान्मानसमुत्सारयन् तत्पत्नीहृदिलोकशोकमनिश
सस्थापयन्दुस्सहम् ॥ नम्रीभावयुतेसुहृद्‌जनगणेमानंसमाविश
यनभूयात् सज्जनसिंहभूपतिलकोविख्यातनामावनौ ॥ २ ॥
यावत्तेनिकटनयान्तिमनुजास्तयाचकार्थिनो मन्यन्ते
हृदयेनदीनसभयानत्यन्तोत्सवान्स्वान्भृशम् ॥
प्राप्तास्तेत्वरमेव दातृपदवींसम्यक्चरन्तोवर
श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेतेदान
दातुर्धनम् ॥ ३ ॥

•—○*#*†*○—•

तृतीयोभाग पवर्गीय :

श्रीमन्महाराजाधिराजरविकुलावतसमहीमहेन्द्रयावदार्यकुलकमल
दिवाकर मेदपाटदेशे श्री१०८ श्रीसज्जनभूपशिरोमण्याज्ञया कवि
राजिराजप्रेरणयाएकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १९ ४० वैक्रमे
व्देराजधान्युदयपुरे श्रीसज्जनयन्त्रालये वाजपेयिवंशीधरप्रबन्ध
त . श्रीमेद पाटेश्वरकोशधनव्ययान्मुद्रित :

श्रीमदेकलिंगोविजयते

पक्वम्

प ' पुं० पकारे ॥ वाते । पवने ॥ चण्डे ॥ पूते ॥ पर्णे ॥ पाने ॥ मातरि ॥

पक्कण : पुं० शवरालये । भिल्लग्रामे ॥ पचन्ति । पचे , क्किप् । कणन्तिकण शब्दे पचाद्यच् । पच , कणायच । पाककालहाद्येव प्रधानंतत्रनान्यत्

पक्कपीड पु० पखौडा इ० भा० प्र० वृ० त्रि० पचक्रत्ये । वर्द्धने ॥ इति रा०नि० ॥

पक्कव्य. त्रि० कर्त्तुरनायासेनस्वयपक्वे । पचेलिमे ॥ पचेस्तव्य ॥

पक्ति. स्त्री० गौरवे ॥ पाके ॥ फलोत्पत्तौ ॥ पचनम् । डुपचष्पाके । वा० क्तिः ॥

पक्तिशूलम् न० परिणामशूले । पाकजे ॥ इ० रा०नि० ॥

पक्ता पुं ० अग्नौ ॥ त्रि ० पाचके। पाककर्त्तरि ॥ पचति । डुपचष् ० । ण्वुल्तृचावितितृच् ॥

पक्त्रम् न० गार्हपत्याग्नौ ॥ पच्यतेऽनेन

पक्त्रा

डुपचष्० गुधृवीपचिवचीत्यादिनात्र: ॥ तेजसि ॥

पक्त्रिम त्रि० पाकिमे । पाकजे ॥ डुपचष्० भावे । ड्वित.क्त्रि' । पाकेन निर्वृत्तम् क्त्रेर्मम्नित्यम् ॥

पक्व: त्रि० परिणते । पका० इ० भा० विनाशाभिमुखे ॥ पच्यतेस्म, डुपचष् ० क्त' । पचोव इति निष्ठातस्यव: ।

निष्ठाम्प्राप्ते । सुदृढइ०यावत् । पक्का० इ० भाषा । निवृत्ते ॥यथा, कषाये कर्मभि. पक्वे० इति ॥

पक्वकृत् पु० निम्बवृक्षे ॥ पक्वंकरोति कृञ्० । क्किप् । त्रि । पाककर्तरि ॥

पक्वरस: पुं मद्ये ॥इतिशब्दरत्नावली ॥

पक्ववटिका । स्त्री० । पकौडी०इ०भा० प्र० वेशनवटिकायाम् ॥ वटिका वेशनस्यापि कथितायां निमज्जिता ॥ रुच्या निष्टम्भ जननी बल्या पुष्टिकरी स्मृता ॥

पक्ववारि न० काञ्जिके पक्व ञ्च तत्

वारि च ॥ पङ्कजले ॥
पक्वाधानम् न० पक्वाशये ॥
पक्वान्नम् न० कृतपाकितण्डुलादौ ॥ यथा । यतीच ब्रह्मचारीच पक्वान्न-स्वामिनावुभौ । तयो रन्न मदत्वा तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरे दिति सदा-चारः आमशूद्रस्य पक्वान्नं पक्व मुच्छिष्ट मुच्यते । इतितिथितत्त्वम् ॥
पक्वाशयः पुं० नाभ्यधःस्थाने ॥ पक्वाशय स्त्वधोनाभेरूर्ध्वमामाशयः स्मृतः ॥ पक्वस्य आशयः ।
पक्षः । पुं० मासार्द्धे ॥ पक्ष्यते०परिगृ-ह्यतेदेवकार्यार्थेपितृकार्यार्थेवाय' का-लविशेषःपक्षः । सचशुक्लकृष्णभेदा-द् द्विविधः । शुक्लपक्षेतिथिर्ग्राह्या यस्यामभ्युदितोरविः । कृष्णपक्षे तिथिर्ग्राह्या यस्यामस्तमितोरविः ॥ पक्षपरिग्रहे । कर्मणिघञ् ॥ पक्षयति । पक्ष्यतेवा । अच् । वञ्वा ॥ यद्वा । पक्ष्यते चन्द्रस्यपञ्चदशानां कलाना-मापूरणं क्षयोवागृह्यतेसः ॥ रूढ्यो-वापक्षशब्दोविभक्तोमासस्यैकैकमर्द्धं-ब्रूते ॥ यद्वा । पणते । पण० । गृधि-पण्योर्दकोचेतिसः धातोः कान्ता-देशः ॥ पार्श्वगृहे ॥ साध्ये ॥ विरोधे ॥ केशादेः परतोवृन्दे ॥ मित्रवले ॥ सहायवले ॥ चुल्लीरन्ध्रे ॥ पतत्रे ॥ पक्षिपक्षे । गरुति ॥ राजकुञ्जरे ॥ पार्श्वे । पाखाइतिभाषा ॥ वर्गे ॥ देहाङ्गे ॥ सहाये ॥ यथा । श्रुति-शिरः पक्ष समाश्रीयतामित्यु-पदेश ॥ शरपक्षे । वाजे ॥ भित्तौ ॥ एकतरकोटौ ॥ सन्दिग्धसाध्यवति ॥ यथा०धूमवत्त्वेहेतौपर्वतः ॥ सिषा-धयिषितधर्मविशिष्टो धर्मी पक्षः । यथा । महानसेधूमवन्ह्योः सम्बन्धे तत्पूर्वकं पर्वतेवह्निज्ञानम् ॥
पक्षकः । पुं० पार्श्वद्वारे खडकिकायाम् खिडकीद्वारइ० भा० ॥ पार्श्वमात्रे ॥ पक्षइव । इवेप्रतिकृतावितिकन् ॥ स्वार्थेकोवा ॥ सहाये ॥
पक्षघातः । पुं० पक्षाघाताभिधेवातरोगे
पक्षचरः । पुं० चन्द्रे । विधौ ॥ यूथभ्रष्ट पृथक्चारिगजे ॥
पक्षच्छिद्रम् । न० तिथिविशेषे ॥ अष्टमी द्वादशी चैव चतुर्थीच चतुर्दशी ॥ अ-मावास्याच मुनिभिः पक्षच्छिद्र मुदा हृतम् ॥
पक्षजः । पुं० चन्द्रमसि ॥ पक्षेजातः । जनी० डः ॥ त्रि० । पक्षजन्मनि ॥
पक्षजन्मा । पुं० चन्द्रे ॥ पक्षेजन्मास्य ॥ त्रि० । पक्षजाते ॥
पक्षता । स्त्री० अनुमित्साविरहविशिष्टा सिद्ध्यभावे ॥ इयमनुमितिकारणम् तच्च । पर्वतेवन्ह्यनुमितौअनुमित्सा विरहविशिष्टपर्वतधर्मिकवन्हिनिश्चया भावः । यथा । सिषाधयिषयाशून्या सिद्धिर्यत्रनतिष्ठति । सपक्षस्तत्रहेतुत्व

ज्ञानादनुमितिर्भवेदिति ॥ भाषाप-
रिच्छेदः ॥
पक्षतिः । स्त्री० पक्षमूले ॥ प्रतिपत्तिथौ
पक्षस्यमूलम् । पक्षात्ति ॥
पक्षद्वारम् । न० पक्षके ॥ पक्षेपार्श्वेद्वा
रम् ॥
पक्षधरः । पु० सुधांशौ ॥ इन्दौ ॥ य-
ज्ञपत्युपाध्यायच्छात्रे । चिन्तामणे
रश्लोककारे । मिश्रे ॥ त्रि । पक्षधा
रणकर्त्तरि ॥
पक्षधर्म्मता । स्त्री० व्याप्यस्यपर्वतादि
वृत्तित्वे ॥
पक्षपातः । पु० आसक्तिविशेषे ॥ अन्या-
य्यसाहाय्यकरणे ॥ पक्षेपातः ॥
पक्षिणांज्वरे ॥ पक्षपातःपतङ्गानामि
त्युक्तेः ॥
पक्षपातिता । स्त्री० सहायतायाम् ॥
पक्षपालिः । स्त्री० खडक्किकायाम् ॥
पक्षभागः । पु० गजस्यपार्श्वभागे ॥
पक्षयत्यनेन । पक्ष० । चु० । पुसीति
घः । पक्षस्यपक्षएववाभागः ॥
पक्षमूलम् । न० पक्षतौ । डानक० इ०
गौड़० भा० ॥ पक्षस्यमूलं ॥
पक्षवाहनः । पुं० खगे । विहगे ॥
पक्षः । न० पक्षे । गरुति ॥ पचत्ति ।
डुपचष् । पचिवचिभ्यांसुट्चेत्यसुन् ।
पक्षसीतुस्मृतौपक्षावितिशुभाङ्कः ॥
त्यनीकाधिकरणेपूर्वोत्तरेद्वे पक्षसी
इतिशबरस्वाम्यादयः ॥ माधवस्तु
पक्षपरिग्रहइत्यस्मादसुन् । पक्षशक्त
दि । सवत्सरार्द्धेत्याह ॥
पक्षसुन्दरः । पुं० लोध्रे ॥ इतिहारा
वली ॥
पक्षाघातः । पुं० अर्धांगइतिख्याते
भावप्रकाशोक्तवातजन्ये रोगविशेषे ॥
पक्षेआहननम् ॥
पक्षान्तः । पुं० द्वयोः पञ्चदश्योः ॥
अमायाम् ॥ पूर्णिमायाम् ॥ पक्षस्य
अन्तः ॥
पक्षालुः । पुं० पक्षिणि ॥ इतिशब्द
चन्द्रिका ॥
पक्षावसरः । पुं० पूर्णिमायाम् ॥
अमायां ॥
पक्षिणी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥ खग्याम्
। विहग्याम् ॥ शाकिनीभेदे ॥
आगामिवर्त्तमानाहर्युक्तायानिशि ॥
आगामिवर्त्तमानेअहनीयुक्ते यस्यां
साराज्ञिः पक्षिणी । यथा । द्वे अह्नी
एकाराज्ञिश्च पक्षिणीत्यभिधीयते ।
इति । राज्ञिरित्युपलक्षणम् । तेन
पूर्वोत्तरराज्ञियुतदिनमपिपक्षिणी ।
पूर्वापरदिनेराज्ञी वा पक्षाविवस्तो
यस्याम् । अत इनि ॥
पक्षी । पु० खगे । विहगे । शकुनौ ॥
पच्छी । इतिपंक्षी० इतिचभा० ॥
पक्षावयस्तः । अतइनिठनावितीनिः ॥ धान्याङ्कुरचएयेचतेषांमांसं
लघूत्तमम् । आनूपवलकृन्मांसस्निग्ध

गुरुतरंसमृतम् ॥ पद्यविशेष वि
ष्किरे ॥ लिङ्गदेहे ॥ पचमान्विकस्य
द्वितीयप्रभेदे ऽ । ऽ वर्णे ॥
पक्षिपानीयशाला । स्त्री० (चुरटीब
पक्षिपानीयशालिका । स्त्री० (तालवाली।
पक्षिजलपानस्थाने ॥
पक्षिराज : । पु० सम्पाती ॥ पक्षिणा
राजा । टच् ॥ शलभरूपेशिवे ॥
पक्षिल . । पुं० वात्स्यायनमुनौ ॥
पक्षिशाला । स्त्री० कुलायिकायाम् ।
नीडे ॥
पक्षिसिंह : । पुं तार्क्ष्ये । गरुडे ॥
पक्षीसिंह इव पक्षिणांसिंहोवा ॥
पक्षिस्वामी । पु० गरुडे ॥
पक्षीन्द्र . । पु० जटायौ ॥ तार्क्ष्ये ॥
पक्ष्णु : । त्रि० पाककर्त्तरि । पक्तरि ॥
पचेः स्नुरितिबोपदेव : ॥
पक्ष्म ॥ न० सूत्रादिसूक्ष्मांशे ॥ किञ्ज-
ल्के । कुसुमच्छदे ॥ नेत्रलोमनि ॥
अणीयसि । गरुति ॥ पच्यतेऽनेनवा॥
पच० । कर्मकरणादौमनिन् ॥
पङ्क . । पु० न० पापे ॥ कर्दमे ॥ पङ्को
दाहासपित्तार्त्तिशोषघ्न.शीतल:सर: ॥
पञ्च्यतेदुःखमनेन । पचिव्यक्तीकरणे
हलश्चेतिकरणे घञ् । कुत्वम् ॥ पञ्
च्यतेवा । पचिविस्तारे । कर्मणिघञ्॥
पङ्ककर्वट : पु० दलाढ्ये । जलमुक्तपङ्के ।
दलदल० इ० भा० ॥
पङ्ककीर: । पु० कोयष्टिखगे ॥

पङ्कगड' । पु०
पङ्कगडक । पु० } पाकाल० इ० गौ० भा०
पङ्कगति' । स्त्री० मत्स्ये ॥
ब्रह्म्याम् ॥
पङ्कग्राह . । पुं० मकरे ॥ इ० हारा
वली ॥
पङ्कजम् । न०
पङ्कजन्म । न० } पद्मे । कमले, ॥ इति
राजनिर्घण्ट :
पङ्कजिनी । स्त्री० पद्मसमूहे ॥ जलजा
करे ॥ पङ्कजानिसन्त्यस्याम् । पुष्क
रादिभ्योदेशेइतिइनि . ॥
पङ्कधूम . । पु० नरकभूभेदे ॥ पङ्कइव
धूमो ऽस्मिन् ॥
पङ्कप्रभा स्त्री० कर्दमयुक्तनरकवि० ॥
पङ्कमण्डूक. पुं० शम्बूके । जलडिम्बे ॥
पङ्कवली ॥ स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ पादकु-
सुमरवगन्धमनोहरनायकयुगलकरूप
मपाहर । नागन्तपतिवरभाषितसु-
द्युतिवृत्तममलमिहपङ्कवलीतिहि ॥
यथा । शारदविशदनिशामयिनिन्द
तिसम्प्रतिहृदयभिदामपिविन्दति ।
मन्मथविशिखभयेननिमीलतिमाधव
तवविरहेणविषीदतीति ॥
पङ्कवास: । पु० कर्कटे ॥ इ० स० नि ॥
पङ्कशुक्ति: । स्त्री० सितालिकायाम् ।
दुर्नामायाम् ॥
पङ्कशूरण. । पुं० शालूके ॥ इ० चि० ॥
पङ्कार: पु० शैवले ॥ सेतौ ॥ सोपाने ।

जलकुक्कुटके ॥ इतिमे ० ॥

पङ्किल'। त्रि० सजम्बाले। पङ्काढ्ये॥ पङ्कोस्मिन्नस्ति। पिच्छादित्वात् इलच्॥

पङ्किलत्वम्। न० आर्द्रतायाम्॥

पङ्केजम्। न० पद्मे॥ पङ्केजातम्। जनी ०। सप्तम्यामितिड'। तत्पुरुषइत्यलुक्॥

पङ्केरुहम्। न० पद्मे॥ पङ्केरोहति। रुह०.। इगुपधेतिकः। तत्पुरुषे कृतीत्यलुक्॥

पङ्क्तिः॥ स्त्री० सजातीयसंस्थानविशेषे। वीथ्याम्। श्रेण्याम्॥ पङ्क्तिसाङ्कर्ये दोषा यथा। नसदसिद्यपतितैर्नचाण्डालैर्नपुक्कशैः। न मूर्खैर्नावलिप्तैश्च नान्त्यैर्नान्त्यावसायिभि'॥ एकशय्यासनपङ्क्तिर्भाण्डपक्वान्नमिश्रणम्। याजनाध्यापनेयोनि स्तथैवसहभोजनम्॥ सहाध्यायस्तु दशम' सहयाजनमेवच॥ एकादशसमुद्दिष्टा दोषा. साङ्कर्य्यसञ्ज्ञिता.॥ समीपेचाप्यवस्थानात् पापसङ्क्रमतेनृणाम्। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साङ्कर्य्यं परिवर्ज्जयेत्॥ पङ्क्तिसाङ्कर्य्यदोषनिवारणोपायो यथा। एक पङ्क्त्यु, पविष्टायेनस्पृशन्ति परस्परम्। भस्मनाकृतमर्य्यादा नतेषा सङ्करोभवेत्॥ अग्निनाभस्मनाचैव षड्भिः पङ्क्तिर्विभिद्यते। इतिकूर्म्मेपञ्चदशाध्याय.॥ सान्तरवीथ्याम्॥ पञ्चनम्। पञ्चि व्यक्तीकरणे। क्तिन्॥ यद्वा। पच्यते। पचिविस्तारे। क्तिच्॥ दशाक्षरच्छन्दसि॥ दशसङ्ख्यायाम्॥ सुप्रतिष्ठाभेदे। पञ्चाक्षर पादच्छन्दोभेदे। यथा। भृगौगितिपङ्क्तिः॥ यथा। कृष्णसनाथा तर्णकपङ्क्तिः। यामुनकच्छे चारुचचार॥ क्षितौ॥ सङ्ख्येये॥ पञ्चकद्वयम् पञ्चपदानि वा परिमाणमस्य। पङ्क्तिविंशतित्रिंशदिति निपातनात्प्रकृते' पञ्चन्शब्दस्य टिलोप' तिप्रत्ययः। चो. कुरितिकुत्वम्। पदशब्दोत्रपादपर्याय'। रूढिशब्दोयम्। तथाचात्रनावयवार्थे ऽभिनिविष्टव्यम्। पङ्क्तिशब्दोऽह्निनानार्थ'। अस्तिक्रमसन्निवेशे यथा ब्राह्मणपङ्क्ति. पिपीलिकापङ्क्तिरिति। अस्तिचदशसङ्ख्यायाम्। कृतवान्पङ्क्तिरथोविलङ्घयदिति दशरथइत्यर्थ.। अस्तिह्निच्छन्दोविशेषे यथा। यस्यपञ्चाक्षराः पादा। तथाचछन्दोविशेष एवार्थइतिबोध्य॥

पङ्क्तिग्रीव.। पु० रावणे॥

पङ्क्तिचर.। पु० कुररपक्षिणि। कुब्जइ०भा०॥

पङ्क्तिदूषकः। पुं० अपाङ्क्तेये। मन्वादिस्मृत्युक्तश्राद्धभोजनानर्हब्राह्मणे॥

पङ्क्तिपावन.। पुं० श्राद्धभोजनार्हब्राह्मणे॥ पञ्चाग्निगृहस्थे॥ यथाह

हारीत । पवन: पावनस्तेतायस्य पञ्चाग्नयोगृहे । सायम्प्रात: प्रदीव्य स्तेसविप्र . पङ्क्तिपावन . ॥ इति अगृन्या सर्वेषुवेदेषुसर्वप्रवचनेषुच श्रोत्रियान्वयजाश्चैवविज्ञेया पङ्क्ति पावना . ॥ इत्यादिनामनूक्तेषुब्राह्मणेषु ॥
पङ्क्तिरथ । पुं ० दशरथनृपे ॥
पङ्क्तिवीज , पु ० वर्वूरवृक्षे ॥
पङ्गु: । पु ० शनैश्चरे ॥ परिव्राजि ॥ यथा भिक्षार्थंगमनयस्यविण्मूत्रकरणायच । योजनान्नपरयातिसर्वथापङ्गुरेवस: ॥ त्रि० श्रोणे । जङ्घावैकल्येनचलनाक्षमे । जङ्घाहीने ॥ पनतिपन० वा० गु: ॥
पङ्गुकाय: । पु ० शनैश्चरग्रहे ॥
पङ्गुल . । पु ० सितकाचाभघोटके ॥ इतिहेमचन्द्र: ॥
पङ्गुल्यहारिणी । स्त्री० शिम्बडीवृक्षे ॥
पङ्गू : । स्त्री ० विकलजङ्घायाम ॥ पङ्गोश्चेत्यूङ् ॥
पच । त्रि० पाककर्त्तरि ॥ पचति । डुपचष् । पचाद्यच् ॥
पचक: । पुं० पचे ॥ स्वा० क : ॥
पचत् । त्रि० पचमाने ॥ पचति । लट : शत्रितिपचे शत ॥
पचत: । पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ पचति । डुपचष्० । भृमृदृशियजिपर्विपच्यमितमिनमिहर्षिभ्योतच् ॥
पचतुपट: । पु० सूर्यमणिवृक्षे ॥
पचन । पु० अग्नौ ॥ न० पाके ॥ त्रि० पाककर्त्तरि ॥
पचनी । स्त्री० वनवीजपूरके ॥
पचन्ती । स्त्री० पाककर्त्र्याम् ॥
पचमान । पु० वह्नौ ॥ त्रि० पाककर्त्तरि ॥ पचति । पचते । डुपचष्० । लट . शतृशानचावितिशानजादेश . । आनेमुक् ॥
पचम्पचा । स्त्री० दार्व्याम् । दारुहरिद्रायाम् ॥ पचति । पचे । पचाद्यच् । पृ० ॥
पचा । स्त्री० पाके ॥ पचनम् । पचे षित्वादङ् ॥ टाप् ॥
पचि । पु० अग्नौ ॥ पचति । डुपचष्० । सर्व ० इन् ॥
पचेलिम: । पुं० सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ पचति । पचएलिमच् । त्रि० पक्तव्ये ॥ यथापचेलिमा : शालय : पक्तव्या इत्यर्थ : पच्यते । पचे : कर्मणि केलिमरउपसङ्ख्यान ॥
पचेलुक । पुं० पाचके । सूदे ॥ इति त्रिकाण्डशेष: ॥
पच्छ : । अ० पादम्पादमित्यर्थे ॥
पच्यमान: । त्रि० वर्त्तमानपचनकर्मताश्रये । वर्त्तमानपाकविशिष्टेतण्डुलादौ ॥
पज्र: । पु० शूद्रे पद्यो जात : : जनी० । ड : ॥
पञ्झटिका । स्त्री० मात्राछन्दोभेदे ॥

पञ्चकषाया :

यथा । प्रतिपदयमकितषोडशमात्रा नवमगुरुत्वविभूषितगात्रा । पज्झटिकायाएषविवेक . क्वापिनमध्यगुरुर्गणएक ॥ यथा । तरलवतंसाश्लिष्टस्कन्धस्खलतर पज्झटिका कटिबन्ध. । मौलिचपलशिखिचन्द्रकवृन्द कालियशिरसिननर्त्तमुकुंद ' ॥

पञ्चकम् । न० धनिष्ठादिपञ्चनक्षत्रेषु ॥ अत्रगृहनिमित्ततृणकाष्टहरणेदोषो यथा। अग्निचौरभयरोगो राजपीडा धनक्षति : । सङ्ग्रहे तृणकाष्ठानां कृतेवस्वादिपञ्चके ॥ त्रि० पञ्चसङ्ख्या परिमाणविशिष्टे ॥ पञ्चसङ्ख्यापरिमाणमस्य । तदस्यपरिमाणमित्यनुवृत्तौसङ्ख्याया ॰ सञ्ज्ञासंघसूत्राध्ययनेष्विति पञ्चसङ्ख्यापरिमितिसघार्थेकन्प्रत्यय ' ॥ पञ्चभि . क्रीते ॥ सङ्ख्यायाअतिशदन्तायाइतिकन् ॥ पञ्चानानिमित्तंसयोगउत्पातोवा ॥

पञ्चकपाल . । पुं० पञ्चसुकपालेषु सस्कृतेपुरोडाशे ॥ संस्कृतभक्ष्याइत्यणोद्विगोर्लुगनपत्यइतिलुक् ॥ न० ॥ पञ्चानाकपालानासमाहारे ॥

पञ्चकर्म । न० पञ्चप्रकारशारीरकचिकित्साविशेषे ॥ यथा । वमन रेचन नस्य निरूहश्चानुवासनम् । पञ्चकर्मेदमन्यच्च वारउत्क्षेपणादिकम् ॥ इति श० चं० ॥

पंचकषाया : । पुं० महास्नानीयपञ्चप्रकारकषायद्रव्ये ॥ यथा । जम्बूशाल्मलिवाट्यालं वकुलबदरतथा । कषाया पञ्चविज्ञेया देव्या प्रीतिकरा' शुभा. ॥ पञ्चचतेकषायाश्च ॥

पञ्चकारुकी । स्त्री० कुलालकर्मारवर्द्धकिनापितरजकेषु ॥

पञ्चकृत्य ' पु० पञ्चपीडे ॥ न० ॥ सृष्ट्यादिषु ॥ यथा । यस्मिन्सृष्टिस्थितिध्वसपिधानानुग्रहात्मकम् । कृत्यंपञ्चविधशश्वद्भासतेतनुम शिवमिति ॥

पञ्चकोलम् । न० पञ्चौषधे । पाचनविशेषे ॥ यथा । पञ्चकोलकणामूलकणाचव्याग्निनागरै ' । पञ्चकोलरसेपाकेकटुकरुच्यिकृन्मतम् ॥ तीक्ष्णोष्णपाचनश्रेष्ठंदीपनकफवातनुत् गुल्मप्लीहोदरानाहशूलघ्नपित्तकोपनम् ॥ इतिभावप्रकाश . ॥

पञ्चकोषा: । पु० अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमयेषु ॥ कोषाइवात्माच्छादकत्वात्कोषा . । पञ्चचतेकोषाश्च ॥ यथाहुर्विद्यारण्यगुरव. पितृभुक्तान्नजाद्वीर्याज्जातोऽन्ने नैवव र्द्धते । देह .सोन्नमयोनात्माप्राक् चोर्द्ध तदभावत . ॥ १ ॥ पूर्णोदेहे बलयच्छन्नचाणांय: प्रवर्तक । वायु.प्राणमयोनासा वात्माचैतन्यवर्ज्जनात् ॥ २ ॥ अहन्तांममतांदेहेगृहादौचकरोतियः । कामाद्यवस्थयाभ्रा

न्तो नासावात्मामनोमय ॥ ३ ॥ ली नासुप्तौबपुर्बोधे व्याप्तुयादानखाग्रगा विच्छायोपेतधीर्नानात्मा बिज्ञान मयशब्दभाक् ॥ ४ ॥ काचिदन्तर्मुखा वृत्तिरानन्दप्रतिबिम्बभाक् ॥ पुण्यभो गेभोगशान्तौनिद्रारूपेणलीयते ॥ ५ ॥ कादाचित्कत्वतोनात्मास्यादानन्दम योप्ययम् ॥

पञ्चक्लेशा' । पु० अविद्यास्मिता राग द्वेषाभिनिवेशेषु ॥ पंचतेक्लेशाश्च ।

पञ्चक्षारगण : । पु'० क्षारपञ्चके । पंचलवणे ॥ क्षारेस्तुपचभि ' प्रोक्त: पचक्षाराभिधोगण : । काचसैन्धव सामुद्र विट्सौवर्चलकै : समै ॥ स्यात्पचलवणतञ्च न्त्योपेतषडा ह्वयम् ॥

पंचगणयोग . । पुं० विदारिगन्धा वृहती पृश्निपर्णीनिदिग्धिका : ॥

पञ्चगव्यम् । न० गोर्दध्यादिपञ्चसु ॥ यथा । पञ्चगव्यंदधिक्षीरघृतगोमूत्र गोमयै रिति ॥ तन्मान यथा । पल मात्रंदुग्धभागं गोमूत्रं तावदिष्यते । घृतचपलमात्रस्याद् गोमयतोलक त्रयम् ॥ दधिप्रसृति मात्रंस्यात् पञ्चगव्यमिदस्मृतम् । अथवा पञ्च गव्याना समानोभागइष्यतइति गौतमीयतन्त्रम् ॥ अपिच । गोश कृद्द्विगुणमूत्रं पय: स्यात्तच्चतुर्गु णम् । घृततद्द्विगुणंप्रोक्तं पञ्च

गव्ये तथादधीति ॥

पञ्चगुप्त ' । पु ० चार्वाकदर्शने ॥ कमठे ॥

पञ्चगुप्तिरसा । स्त्री० स्पृक्कायाम ॥

पञ्चचामरम् । न० षोडशाक्षरपादे छन्दोविशेषे ॥ यथा ॥ प्रमाणिका पदद्वयम् वदन्तिपञ्चचामरम् ॥ यथा । सुरद्रुमूलमडपे विचित्ररत्न निर्मिते लसद्वितानभूषिते सलीलविभ्रमाल सम् । सुराङ्गनासवल्लवी करप्रपञ्च चामरस्फुरत्समीरवीजितं सदाच्युत भजामितमिति ॥

पञ्चचीर : । पु ० मञ्जुघोषे ॥

पञ्चचूडा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पचजन' । पु'० नरे १ पुरुषे ॥ पचभिर्भू तैर्जन्यते । जनी० । घञ् । जनिव ध्योश्चेतिनवृद्धि ' ॥ यद्वा । पञ्चजना उत्पादकायस्य ॥ सङ्क्षादपुत्रे दैत्य विशेषे ॥ गन्धर्वा : पितरोदेवा असु रारक्षांसिपञ्चजनपदवाच्यानिभ- वन्ति ॥ निषादपञ्चमावर्णाश्च ॥

पंचजनीन : । पु'० भाण्डे ॥ त्रि । पञ्च जनहिते ॥ रथकारपंचमाश्चत्वारो वर्णा : पञ्चजना : । दिक्सङ्ख्ये सञ्ज्ञायामिति० समास : । पञ्चजने भ्योहितम् । पञ्चजनादुपसङ्ख्यान मितिख : । उपसङ्ख्यानस्यकर्मधा रयविषयत्वात् । षष्ठीसमासात्वङ्क् ब्रीहेश्च छएव । पंचजनीयम् ॥

पचज्ञान । पुं ० बुद्धे ॥

पचत् । पुं ० पञ्चकि । वर्गे ॥ पच परिमाणमस्य । पञ्चदशतौवर्गेवेति निपातनाद्‌तिप्रत्यय ॥

पचतत्वम् । न ० आकाशादि पच भूतेषु ॥ मद्यादिपंचसु ॥

पञ्चतन्मात्रम् । न० तामसाहङ्कारोत् पन्नमहाभूतोपादानकारण शब्दस्पर्श रूपरसगन्धेषु ॥ तदाश्रय द्रव्येषुच॥

पञ्चतपा । त्रि ० अग्निचतुष्टयसूर्य तत्पञ्चकसाध्यतपोविशिष्टे ॥

पञ्चतय : । त्रि ० पञ्चावयवे ॥

पञ्चता । स्त्री ० मरणे । पांचभौतिकस्यशरीरस्यपचधाभावे । देहारम्भकाणापृथिव्यादिपञ्चमहाभूतानांस्वाशसङ्क्रमणात्पृथक्त्वे ॥ पञ्चभावे ॥ पञ्चानांभाव : । तल् ॥

पञ्चतिक्तम् । न० तिक्तद्रव्यपंचके ॥ निम्ब . पटोल . क्षुद्राचगुडूचीवासकस्तथा । विसर्पकुष्ठनुत्ख्यातो गणो यपञ्चतिक्तक . ॥

पञ्चत्वम् । न० पञ्चभावे ॥ पञ्चतायाम् । मरणे ॥ पञ्चधासम्भृत . कायोयदिपञ्चत्वमागत । कर्मभि . स्वशरीरोत्थैस्तत्रकापरिदेवना ॥

पञ्चदश : । त्रि० पचदशानांपूरणे । पन्द्रवा भ० भाषा० प्र० ॥ तस्यपूरणेडट् ॥

पचदश । त्रि० पंचाधिकदशसख्याया म् ॥ सङ्ख्येये ॥ पंचचदशच ॥

पञ्चदशी । स्त्री ० अमावास्यायाम् ॥ पौर्णिमास्याम् ॥ पचदशानांपूरणी ॥ डट् । ङीप् ॥ देवीविशेषे ॥ विद्यारण्यकृतेवेदान्तग्रन्थविशेषे ॥

पचधा । अ० पचप्रकारे ॥ सङ्ख्याया विधार्थेधा ॥

पञ्च । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पचसङ्ख्याविशिष्टे ॥ यथापचमहाभूतानि ॥

पञ्चनख । पुं० व्याघ्रगजकूर्मादौ ॥

पञ्चनद.। पुं० पचनदीयुक्तदेशविशेषे । पञ्चाप०ह०भा०वाहीके । तीर्थविशेषे ॥ न० । पंचानांनदीनासमाहारे ॥ तीर्थान्तरे ॥

पञ्चनिम्बम् । न० निम्बवृक्षस्यपुष्पादौ ॥ यथाह । पंचनिम्बन्तुतत्पुष्पमूलवल्कफलच्छदैरिति ॥

पंचनी । स्त्री० शारिशृङ्खलायाम् ॥

पंचपक्षी । पुं० पारिभाषिकपक्षिपञ्चकद्वाराचिकालबोधकेशिवोक्तप्रश्नग्रन्थे ॥

पचपर्व्वा । स्त्री० अविद्यायाम् ॥ यथा । तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रोह्यन्धसञ्ज्ञित । अविद्यापचपर्वैषा प्रादुर्भूतामहात्मन ॥ पचपर्वाण्यस्या . । अनोबहुव्रीहेरितिनङीप् । पंचपर्व्वाणी०पचपर्वाण . ॥ डाप्-पक्षतु । पचपर्व्व ० पंचपर्वा . ० - इत्यादिबोध्यम् ॥

पञ्चपल्लवम् । न० आम्रादिपञ्चपत्र-
के ॥ यथा । आम्रजम्बूकपित्था
नाबीजपूरकबिल्वयोः । गन्धकर्मणि
सर्वत्र पत्राणिपञ्चपल्लवमितिशब्दच
न्द्रिका ॥ वैदिककर्मणिघटोपरिदे
येपञ्चपल्लवे ॥ यथा ॥ आम्राश्वत्थ
वटपर्कटीयज्ञोदुम्बराणिपञ्चपल्लवा
नि ॥ पनसोदुम्बराश्वत्थवकुलाम्रस
मुल्लवपञ्चेषु ॥ अपिच । पनसाम्रंतथा
श्वत्थंवटवकुलमेवच । पञ्चपल्लवमु
क्तञ्चमुनिभिस्तन्त्रवेदिभिरिति ॥ प
ञ्चानांपल्लवानांसमाहारः ॥

पञ्चपात्रम् । न० पञ्चानांपात्राणां
समाहारे ॥ श्राद्धविशेषे ॥

पञ्चपित्तम् । न० पित्तपञ्चके ॥
यथा । वराहच्छागमहिषमत्स्यमायूर
पित्तकम् । पञ्चपित्तमितिख्यातंस
र्वेष्वेवहिकर्मसु ॥ वृ० वै० म०

पञ्चपुष्पम् । न० करवीरादिषु ॥
यथा । करवीरंतथाजातीचम्पकंसर
सीरुहम् । पाटलाकुसुमंचापिपञ्च
पुष्पप्रकीर्त्तितमिति ॥

पञ्चप्रासादः । पु० देवगृहविशेषे ॥

पंचबन्धः । पु नष्टद्रव्यस्यपञ्चमांशदण्डे॥

पञ्चभद्रः । पु० पञ्चस्थानेषुपुष्पितेऽ
श्वविशेषे ॥ यथा । पञ्चभद्रस्तुहृत्
पृष्ठमुखपार्श्वेषुपुष्पितः ॥ पाचन
वि० ॥ यथा । छिन्नोद्भवापर्पटवारि
वाहभूनिम्बशुण्ठीजनितः कषायः

समीरपित्तज्वरजर्ज्जराणांकरोतिभद्रं
खलुपञ्चभद्रः ॥ चि० । विमुते
व्यसनिनि ॥

पञ्चभूतम् । पु० क्षित्यप्तेजोमरुद्व्यो
मात्मकेषुपञ्चसु ॥ पञ्चानांभूतानां
समाहारः ॥ शब्दाद्व्योमस्पर्शत
स्तेनवायुस्ताभ्यांरूपाद्वह्निरेतैरसाच्च
अम्भांस्येतैर्गन्धतोभूर्धराद्याभूताःप
ञ्चस्युर्गुणेनाःक्रमेणेति प्रपञ्चसारे १
पटलः ॥ गुरुः स्निग्धस्तीक्ष्णरूक्षौ
लघुरेतेगुणाः स्मृताः । पंचभूतेषु
तिष्ठन्तिआधिक्यादुपलक्षयेत् पृथिव्या
दिगुणाधिक्याद्गुणद्रव्येप्रकल्पयेत् ॥॥

पंचम. । पुं० षड्रागाणामध्येतृतीयरा
गे ॥ अस्यगानसमयः शरदृतुः प्रात
कालश्च ॥ तन्त्रीकण्ठोत्थितस्वरविशे
षे ॥ अस्योत्पत्तिस्तु । वायुः समुद्ग
तोनाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्द्धसु । विचरन्
पंचमस्थानप्राप्त्यापञ्चमउच्यते ॥ त
ज्जन्यत्वात्स्वरः पञ्चमः । अपिच ।
प्राणोऽपानःसमानश्चउदानोव्यानए
वच । एतेषांसमवायेनजायतेपञ्चमः
स्वरः । पुष्पसाधारणेकाले कोकिलो
रौतिपञ्चमम् ॥ पञ्चमादिनिषेधेभ
रत । प्रभातेसुरतोनिन्द्यः ऋषभः
पञ्चमोपिच । जनयेत्प्रथमं छुधा
पञ्चत्वं पञ्चमोपिच ॥ पञ्चमस्वविशे
षोयंकथितःपूर्वसूरिभिः । प्रगेप्रगीतो
जनयेद्दमनस्यविपर्ययम् ॥ इति ॥

न० मैथुने ॥ त्रि० । पंचानांपूरणे ॥ रुचिरे ॥ दच्चे ॥ पचानापूरणः । तस्यपूरणेडट् ॥ नान्तादितिमट् ॥
पचमवेद । पु० भारते ॥
पचमहायज्ञा. । पुं० गृहस्थकर्त्तव्येषुपचविधनित्यकर्मसु ॥ यथा । पाठोहोमश्चातिथीनांसपर्यातर्प्पणंवलि : । एतेपचमहायज्ञाब्रह्मयज्ञादिनामकाः । तथाचमनु पंचसूनागृहस्थस्यचुल्लीपेषण्युपस्करः । कण्डनीचोदकुम्भश्चबध्यतेयास्तुवाहयन् ॥ तासाक्रमेणसर्वासां निष्कृत्यर्थंमहात्मभि. । प चक्लृप्तामहायज्ञा : प्रत्यहगृहमेधिनाम् ॥ अध्यापनब्रह्मयज्ञ पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमोदैवोबलिर्भौतो नृयज्ञोतिथिपूजनम् इति ॥ वध्यतेहन्तीत्यर्थ . आर्षत्वात् । अथवावध्यतेहिंसाजनितदुरितेनसम्बध्यतेहन्यतेवेत्यर्थः । वाहयन् प्रवर्त्तयन् ॥
पञ्चमार । पुं० बलदेवस्यपुत्रे ॥
पञ्चमास्य. । पु० कोकिले ॥ पञ्चमोराग. स्वरोवाआस्येयस्य ॥ *
पञ्चमी । त्रि० पञ्चमासादिकेत्वष्ट्रादौ ॥ पञ्चमोमासोवर्षोवास्य । वयसिपूरणादितीनिः ॥
पञ्चमी । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ तिथिवि० । साचन्द्रस्यपञ्चमकलाक्रियारूपा । तदुपलक्षितकालश्च । अस्यांजातस्यफलम् । यथा । भूपालमान्योमनुजः सुगात्र. कृपासमेतोविदुषांवरिष्ठः । वाग्मीगुणीबन्धुजनैकमान्य प्रसूतिकालेयदिपञ्चमीस्यात् ॥ ङसि० भ्याम् ० भ्यस्० द्व० त्रिकि ॥ पञ्चानांपूरणी ॥ डट् । मट् । ङीप ॥ विद्याविशेषे ॥ रागिणीविशेषे । वसन्तरागभार्यायाम् ॥ अस्याध्यान यथा । सङ्गीतगोष्ठीषुगरिष्ठभावसमाश्रिता गायनसम्प्रदायैः । खर्वाङ्गिनीनूपुरपादपद्मासापचमीपचमवेदवेत्त्रीतिसङ्गीतदर्प्पण ॥
पचमुख . । पुं० शिवे ॥ पञ्चमुखानियस्य ॥ सिंहे । मृगेन्द्रे ॥ पञ्चते । पचि० । अच् । पञ्चंविस्तृत मुखमस्य । यद्वा । मुखंपादाश्च० पञ्चमुखानीवयस्य ॥
पचमुखी । स्त्री० सिंहभार्यायाम् ॥ वासके ॥ जवापुष्पविशेषे ॥ शिवायाम् इति शब्दाम्बुधि . ॥
पञ्चमीव्रतम् । न० माघशुक्लपञ्चमीमारभ्यषड्वर्षपर्यन्त प्रतिमासीयशुक्लपञ्चम्याभविष्य पुराणोक्तस्त्रीकर्त्तव्येनियमविशेषे ॥
पञ्चमुद्रा । स्त्री० सन्न्यासिनाचिदण्डकमण्डलुभिक्ष्यपात्र जलपवित्ररूपेलिङ्गे ॥ पूजायामावाहन्यादिषु ॥
पञ्चसूत्रम् । न० गोजाविमहिषीगर्दभीनामूत्रे ॥ पञ्चानांमूत्राणां

समाहार ॥

पञ्चमूर्त्तिः । पुं० सदाशिवे ॥ सृष्टिस्थितिसंहारनिरोधानुग्रह लक्षणपञ्चकृत्यसिद्ध्यर्थं मीशानतत्पुरुषाघोरवामदेवसद्योजातलक्षणा. पञ्चमूर्त्तयोयस्य ॥

पञ्चमूलम् । न० स्वनामख्यातप्रसिद्धेपाचनविशेषे ॥ तस्त्रिविधम्यथा। श्रीफल सर्वतोभद्रापाटलागणिकारिका। स्योनाक : पञ्चभिश्चैतै : पञ्चमूलंमहन्मतम् ॥ पञ्चमूलंमहत् तिक्तकषायकफवातनुत्। मधुरकासश्वासघ्नमुष्णंलघ्वग्निदीपनम् ॥ * लघुपञ्चमूलन्तु । शालपर्णीपृश्निपर्णीवार्ताकीकण्टकारिका। गोक्षुर ' पञ्चभिश्चैतै' कनिष्ठपञ्चमूलकम् ॥ पञ्चमूललघुस्वादुवल्यापित्तानिलापहम् । नात्युष्णंवृंहणग्राहिज्वरश्वासाश्मरीप्रणुत् ॥ * तृणीयतृणाख्यतत्तु । कुश . काशः शरोदर्भइक्षुश्चेतितृणोद्भवम् । पित्तकृच्छ्रहरपञ्चमूलंवस्तिविशोधनमिति ॥

पञ्चमूली । स्त्री० लघुपंचमूलपाचने ॥ पञ्चानांमूलानां समाहार :। द्विगोरितिङीप् ॥

पञ्चरक्षक :। पुं० पत्तपीडवृक्षे ॥

पञ्चरत्नम् । न० कनकादिरत्नपञ्चके ॥ यथा । कनकंहीरकंनीलं पद्मरागञ्च मौक्तिकम् । पंचरत्नमिदंप्रोक्तमृषिभि पूर्वदर्शिभि ॥ रत्नानामप्यभावेतुस्वर्णंकर्षार्द्धमेववा । सुवर्णस्याप्यभावेतुआज्यन्तुयवचत्वारिंशतिहेमाद्रि' ॥ पञ्चानारत्नानांसमाहार . ॥

पञ्चरसा । स्त्री० आमलक्याम् ॥

पंचरात्रम् । न० ग्रन्थविशेषे ॥ यथा। रात्रञ्चज्ञानवचनज्ञानपंचविधस्मृतम् । तेनेदपञ्चरात्रञ्चप्रवदन्तिमनीषिण :॥ तत्सप्तविधयथा । पञ्चरात्रसप्तविधज्ञानिनोज्ञानदपरम् । ब्राह्मशैवञ्चकौमारवाशिष्ठकापिलपरम्॥ गौतमीयनारदीय मिदंसप्तविधस्मृतम् । इतिनारदपञ्चरात्रेप्रथमरात्रम् ॥ एतदतिरिक्तानिहयशीर्षपृथुभुवादिपञ्चरात्राणिसन्ति ॥ पञ्चसुनिशासु ॥

पञ्चलक्षणम् । न० पुराणे ॥ यथा । सर्गश्चप्रतिसर्गश्च वंशोमन्वन्तराणिच । वंशानुचरितञ्चैव पुराणपञ्चलक्षणमिति ॥ पुं० । पुरुषविशेषे ॥

पञ्चलवणम् । न० सैंधवादिपञ्चसु ॥ यथा । सैंधवंरुचकंचैवविडंसामुद्रकंगुडमिति ॥ पञ्चानांलवणानां समाहार :॥

पञ्चलाङ्गलकम। न० महादान विशेषे॥

पञ्चलोहम् । न० सौराष्ट्रकलोहेइति हेमचन्द्र : ॥ स्वर्णरूप्यताम्रसीसकरङ्गेषु ॥

पञ्चलोहकम्। न० स्वर्ण रजत ताम्र

वङ्गनागेषु ॥

पञ्चवक्त्र . । पु० शिवे ॥ पञ्चवक्त्वा शिवस्यस । तानियथा । विभाव्यमुखपञ्चहि शिवस्यवरवर्णिनि । सद्योजातवामदेवमघोरचतत . परम् ॥ तत्पुरुषतथेशानपञ्चवक्त्रंप्रकीर्तितम् ॥ सद्योजातचवैशुक्लशुद्धस्फटिकसन्निभम् । पीतवर्णंतथासौम्य वामदेवमनोहरम् ॥ कृष्णवर्णमघोरच समभीमविमर्दनम् । रक्ततत्पुरुषदेविद्दिव्यमूर्तिमनोहरम् ॥ श्यामलचतथेशान सर्वदेवशिवात्मकम् । चितयेत्पश्चिमेचाद्यद्वितीयचतथोत्तरे ॥ अघोरंदक्षिणेदेवपूर्वेतत्पुरुषतथा । ईशानमध्यतोज्ञेयचिन्तयेत्भक्तितत्परइति निर्वाणतन्त्रे षष्ठपटल . ॥ सिद्धे ॥

पञ्चवट . । पुं० उरस्कटे । जोटिङ्गे । बालयज्ञोपवीतके । तीर्थविशेषे ॥

पञ्चवटी । स्त्री० दण्डकारण्यान्तर्भूते स्थलविशेषे ॥ पञ्चानावटानां समाहार ' । द्विगोरितिङीप् । तदुपलक्षितत्वात् । पञ्चवटीत्यभिविश्रुत : प्रसिद्धोदेशउच्यते ॥ तप : करणार्थपञ्चप्रकारवृक्षविशेषे ॥ यथा । अश्वत्थोबिल्ववृक्षश्चवटोधात्रीह्यशोकक : । वटीपञ्चकमित्युक्तास्थापयेत् पञ्चदिक्षुच ॥ अश्वत्थस्थापयेत्प्राचि बिल्वमुत्तरभागत ' । वटपश्चिमभागेतुधात्रींदक्षिणतस्तथा ॥ अशोकंवह्निदिक्स्थाप्यतपस्यार्थंसुरेश्वरि । मध्येवेदी चतुर्हस्ता सुन्दरीं सुमनोहराम् ॥ प्रतिष्ठा कारयेत्तस्या : पञ्चवर्षोत्तरशिवे । अनन्तफलधात्री सा तपस्याफलदायिनी ॥ इयपञ्चवटीप्रोक्ताबृहत्पञ्चवटींशृणु । बिल्ववृक्षमध्यभागेचतुर्दिक्षुचतुष्टयम् । वटवृक्षचतुष्कोणे वेदसङ्ख्यप्ररोपयेत् । अशोकवर्तुलाकारपचविंशति सम्मितम् ॥ दिग्विदिक्ष्वामलकीच एकैकपरमेश्वरि । अश्वत्थचचतुर्दिक्षु बृहत्पञ्चवटीभवेत् ॥ य करोति महेशानि साक्षादिन्द्रसमोभवेत् । इहलोके मन्त्रसिद्धि परेचपरमागति ॥ इति हेमाद्रीयव्रतखण्डधृतस्कन्दपुराण वचनानि ॥

पञ्चवर्ग . । पुं० कापटिकोदास्थितगृहपतिवैदेहिकताप्सव्यञ्जनात्मके राज्ञांपञ्चविधेचारवर्गे ॥ यथा । तत्र परमर्मज्ञ ' प्रगल्भच्छात्र ' कपटव्यवहारित्वात्कापटिक । तमर्थ्यथिंनमर्थमानाभ्यामुपगृह्यरहसिराजाब्रूयात्यस्यदुर्वृत्त पश्यसितत्तदानीमेवमयिवक्तव्यमिति ॥ १ ॥ प्रव्रज्यारूढपतित उदास्थित . । त लोकेषु विदित दोषंप्रज्ञाशौच युक्तं वृत्त्यर्थिनं ज्ञात्वारहसिराजापूर्ववद्

ब्रूयात् । वह्नुत्पत्तिकमठे स्थाप येत्० प्रचुर सस्योत्पत्तिकभूम्यन्त रच तद्वृत्त्यर्थमुपकल्पयेत् सचान्ये षामपिप्रव्रजितानां राज चारकर्म कारिणां ग्रासाच्छादनादिकदद्यात् ॥ २ ॥ कर्षक ' क्षीणवृत्ति प्रज्ञा शौचयुक्तोगृहपतिव्यञ्जन' ॥ तमपि पूर्ववदुक्त्वास्वभूमौकृषिकर्मकारयेत् ॥ ३ ॥ वाणिजक : क्षीणवृत्तिर्वैदेहि कव्यञ्जनः । तपूर्ववदुक्त्वाधनमाना भ्या मात्मीकृत्य वाणिज्यङ्कारयेत् ॥ ४ ॥ मुण्डोजटिलोवावृत्तिकाम स्तापसव्यञ्जन : । सोपिक्वचिदाश्रमेव सन् बहुमुण्डजटिलान्तर कपटशिष्य गणवृत्तोगुप्तराजोपकल्पितवृत्तिस्ता पस्यकुर्यात् । मासद्विमासान्तरित प्रकाशं बदरादि मुष्टिमश्नीयात् । रहसिचराजोपकल्पितं यथेष्टमाहा रंकल्पयेत् । शिष्यास्तस्यातीतानां गतज्ञानादिकं ख्यापयेयु : तेनबहु लोकवेष्टनमासाद्य सर्वेषां विश्वास नीयत्वात् सर्वेकार्यं मकार्यंच पृच्छ 'न्ति अन्यस्यचकुक्रियादिकं कथय न्ति ॥ ५ ॥ एवंपञ्चवर्गं प्रकल्पनेन राज्ञ. प्रतिराजस्य आत्मीयानां चामात्यादीनां मनुरागविरागज्ञानं भवति ॥ पञ्चानां वर्ग्गः ॥

पञ्चवल्कलम् । न० त्वक्पञ्चके ॥ यथा । न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लक्षवेतस

वल्कलै' । सर्वैरेकत्रसयुक्तै ' पंचव ल्कलमुच्यते ॥ अपिच । न्यग्रोधोदु म्बराश्वत्थ प्लक्षपिप्पल पीतनाः । क्षीरिवृक्षाश्च पञ्चैषां वल्कल पञ्चवल्कलम् ॥ पञ्चैते क्षीरिणो वृक्षास्तेषां त्वक्पञ्च लक्षणम् । त्वक्पञ्च कश्रिम ग्राहिव्रण शोथ विसर्पजिदितिराजनिर्घण्ट. ॥

पञ्चबाण. पु० कामदेवे । स्मरे ॥ पञ्च बाणाः द्रावणाद्याश्चस्य । तेच । द्र वणं शोषणं बाणं तापनं मोहनाऽभि धम् । उन्मादनंचकामस्यबाणा ' प ञ्चप्रकीर्त्तिता' ॥ अपिच अरविन्दम शोकञ्च चूतञ्चनवमल्लिका । नीलो त्पलञ्चपञ्चैते पञ्चबाणस्यसायकाः ॥ पञ्चानां बाणानां समाहारे ॥ त्रि० । पंचबाण विशिष्टे ॥

पंचवायव . । पुं० प्राणापानव्यानोदा न समानाख्येषु ॥ पंचचते वाय वश्च ॥

पंचविधकृत्यम् । न० जगज्जन्मस्थि तिध्वंसतिरोभावविमुक्तिषु ॥

पंचविपर्ययभेदाः । पुं० अविद्यास्मि ता रागद्वेषाभिनिवेशेषु यथासङ् ख्यंतमोमोहमहामोहतामिस्रान्धता मिस्रसंज्ञकेषु ॥ विपर्यय प्रभा वानामप्यस्मितादीनां विपर्यय स्व भावत्वात् ॥ यद्वा । यदविद्ययाविप र्ययेण वधार्यते वस्तु अस्मिता दय

तत्स्वभावा सन्तस्तदभि निविश ते । अतएव पच पर्वा अविद्ये त्याह वार्षगण्य . ॥ *

पचशर ' । पुं॰ कामे । मकरध्वजे ॥ प चशराश्च । तेच उन्मादनस्तापनश्च शोषणस्तम्भनस्तथा । सम्मोहनश्च कामस्यपंचबाणा' प्रकीर्त्तिता ॥ पञ्चेन्द्रियार्था.शरा. अस्येत्यन्ये ॥

पचशलाका । स्त्री॰ विवाहोपयोगिवेध विशेषे ॥

पञ्चशस्यम् । न॰ धान्य मुद्गतिल यव श्वेतसर्षपरूपे शस्यपञ्चके ॥ सर्षपस्थाने माषोपीतिदुर्गोत्सव पद्धति . ॥

पञ्चशाख'। पुं॰ शये । पाणौ । हस्ते ॥ पञ्च शाखा इव अङ्गुलयोऽस्य॥ न॰ पञ्च शाखाना समाहारे ॥ त्रि॰ । पञ्च शाखा विशिष्टे ॥

पचशिख । पु॰ सिद्धे ॥ धर्मस्य हिंसाभार्यायां जातेमुनिविशेषे ॥ यथोक्त वामन पुराणे ५ अध्याये । धर्मस्यभार्याहिंसाख्या तस्या पुत्र चतुष्टयम् । सम्प्राप्त मुनि शार्दूल योगशास्त्रविचारकम् ॥ ज्येष्ठ ' सन त्कुमारोभूद्द्वितीयश्च सनातन । तृ तीय : सनकोनाम चतुर्थश्च सनन्द न ॥ साङ्ख्य वेत्तारमपरं कपि लम्वोढु मासुरिम् । दृष्ट्वा पञ्च शिख श्रेष्ठ योगनिष्ठं तपोनिधिम् । ज्ञानयोगंनते दद्युर्ज्यायांसो पिकनी यसामिति ॥

पंचशूरणः । पु ं पचप्रकारशूरणे ॥ यथा । अत्यम्लपर्णीकाण्डीर माला कन्द द्विशूरणै: । क्रमोभवतियोगोय पञ्चशूरणसञ्ज्ञक : । इतिराजनिर्घट. शूरण' श्वेतशूरणश्चेति शूरणद्वयम् ।

पञ्चशैरीषकम् । न॰ शिरीषस्यत्वगादि पचसु ॥ त्वक्पत्रफलमूलानिकुसुम श्चैवपचमम् ॥

पचषा . । त्रि॰ पंचवाषड्वापरिमाणंयेषां तेषु ॥ बहुवचनान्तोयम् ॥

पंचसिद्धौषधय ' । पुं ॰ पचप्रकारौ षधिविशेषे ॥ यथा । तैलकन्द सुधा कन्द क्रोडकन्द रुदन्तिका' । सर्प नेत्रयुता : पच सिद्धौषधिकसञ्ज्ञक'॥

पञ्चसुगन्धकम् । न ॰ पचप्रकार सुगन्धद्रव्ये ॥ यथा । कर्पूरकक्कोल लवङ्गपुष्प गुवाकजाती फलपंच केन । समांशभागेनचयोजितेनम नोहर पचसुगन्धकस्यात् ॥

पचसूना । स्त्री ॰ पंचप्रकारप्राणिव धस्थाने ॥ यथा । पचसूनागृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्कर : । कण्डनीचोद कुम्भश्च वध्यते यास्तुवाहयन् ॥

पंचसूरणम् । न ॰ पचशूरणे ॥

पचस्कन्धी । पुं ॰ रूपविज्ञानादिस्क न्धानासमुदाये ॥

पंचस्रोत : । पुं ॰ शैवशास्त्रे ॥

पचस्वरा। स्त्री० ज्योतिर्ग्रन्थविशेषे॥

पचस्वरोदय ।पु० ज्योति शास्त्र विशेषे॥

पचाग्नि । पुं० अग्निहोत्रिणि॥ गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावसथ्याख्या: पचाग्नयोयस्यतथोक्तोगृहे॥ पवन पावनस्त्रेतायस्य पचाग्नयो गृहे। सायप्रात : प्रदीप्यन्ते सविप्र. पङ्क्तिपावन ॥ द्युपर्जन्यपृथिवीपुरुषयोषित्सुअग्निदृष्टिंय कुरुते ० सोऽग्निहोत्रादिकारीवापचाग्नि : ॥

पंचाङ्ग : । पु० पुष्पितापवे । पंच-भेदे ॥ कूर्मे ॥ प्रणामविशेषे ॥ यथा। बाहुभ्यांचैवजानुभ्यां शिरसावचसा दृशा। पचाङ्गोयप्रणाम : स्यात् पूजायांप्रवरोह्यसौ ॥ रात्नांनये॥ यथा। सहाया. साधनोपायाविभागोदेशकालयो : । विनिपातप्रतीकार. सिद्धि : पंचाङ्गइष्यतेइति॥ न०। वृक्षस्त्वगादिषु ॥ यथा॥ त्वक्पत्रंकुसुममूल फलमेकस्यशाखिन.। एकत्रमिलितस्त्वेतत्पंचाङ्ग मितिसंज्ञितम् ॥अधिकरणे॥यथा॥ विषयोविषयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्तरम्। निर्णयश्चेतिपचाङ्गशास्त्रे धिकरणस्मृतमिति॥ देवाराधना ग्रंस्तो त्रादिषु॥ यथा॥ स्तोत्रंच कवच चैवपद्धति . पटलतथा। नाम्नासहस्रमित्येतत्पंचाङ्ग तन्त्रवेदिन इति॥ तिथिवारायात्मकेपत्रे । यथा। तिथिर्वारश्चनक्षत्रंयोग करणमेवच। पंचागस्यफलश्रुत्वागङ्गास्नानफललभेदिति ॥ अपिच। वारोकरतिथु स्वप्ननक्षत्रपापनाशनम् । तिथिर्भवतिगङ्गायायोग . सागरमङ्गम ॥ करणसर्वतीर्थानिश्रृयतेयत्रपचिकेति॥

पञ्चाङ्गगुप्त । पु० कमठे। कच्छपे॥

पञ्चाङ्गप्रणाम . । पु० भक्तिश्रद्धातिशययुक्तोगुर्वादिप्रणतिविशषे॥ यथा। जानुभ्यांचसपाणिभ्यां मुरमाशिरसागिरा । पचाङ्गताप्रणामस्यपूजायाप्रवरामतेति ॥

पंचाङ्गुल । पु० मण्डे। एरण्डे॥ शुक्लैरण्डे ॥ त्रि । पचाङ्गुलिमिते ॥ पचाङ्गुलयोस्य । तत्पुरुषस्याङ्गुलेरित्यच् ॥ अङ्गुलिसदृशावयवेधान्यादिविक्षेपकेकाष्ठे ॥पचाङ्गुलयोयस्य। अङ्गुलेर्दारुणीतिषच्समासान्त : ॥

पंचाङ्गुली। स्त्री० तक्राख्यक्षुपे ॥ द्र० राजनि० ॥

पचातपा। स्त्री० तपस्या विशेषे ॥ यथा। चर्या पचा तपाचिन्ताशाम्भवी शाम्भवो जप :। यन्त्रियेद्रांकभि . शुष्कै श्चतुर्दिक्षुप्रतुष्कृतम्॥ वह्नि संस्थापनं ग्रीष्मे तीव्रांशुस्त्र पचम : । हस्तान्तरे चतुर्वह्नीन् कृत्वावैश्वानरेष्टिना॥ तन्मध्यस्था सूर्यबिम्ब वीक्षती बहुलांशुके

त्रिकालिका पुराणम् ॥

पञ्चात्मक '। त्रि॰ पाञ्चभौतिके ॥

पञ्चानन . । पु॰ शिवे । पञ्चआननान्यस्य ॥ सिंहे ॥ पञ्चविस्तृत मानन यस्यस ' ॥ यद्वा । मुख पादाश्च पञ्च आनननानीव यस्यस' ॥ अत्युग्रे ॥

पञ्चाप्सर . । न॰ दण्डकारण्यस्थे तटाक विशेषे ॥ पञ्चाप्सरसोनिवसन्त्यत्र ॥

पञ्चामरा । स्त्री॰ पञ्चप्रकारामरलतासु ॥ यथा । एकातु चमरा दूर्वा तस्याग्रन्थिं समानयेत् । अन्यातु विजया देवी सिद्धिरूपा सरस्वती । अन्यातु विल्वपत्रस्था शिव सन्तोषकारिणी । अन्यातु योग सिद्‌ध्यर्थे निर्गुण्डीचामरालता ॥ अन्यास्तु काल तुलसी श्री विष्णो . प्रियतोषणी । एता पञ्चा मरा ज्ञेया : योगसाधनकर्मणीति रुद्रयामलोत्तर खण्डे २६ पटल' ॥

पञ्चामृतम् । न॰ दुग्धादि पञ्चसु । यथा । दुग्ध समर्करचैव घृत दधि तथामधु । पञ्चामृत मिद प्रोक्तं विधेय सर्व कर्मसु ॥ पञ्चानाममृतानां समाहारः ॥

पञ्चामृतयोगः । पु॰ गुडूच्यादि पञ्चानांयोगे ॥ यथा । गुडूची गोक्षुरश्चैव मुसलीमुण्डिकातथा । शतावरीति पञ्चानां योग. पञ्चामृताभिध ईः॰

राज॰ नि॰ ॥

पञ्चाम्नाय '। पुं॰ शिव पञ्चमुख निर्गत पञ्चप्रकार शैवशास्त्र विशेषे ॥ ॥ यथा ॥ पूर्वाम्नाय : पूर्वमुख . पश्चिम पश्चिमा मुखः । दक्षिणोद दक्षिणस्तद् दुत्तरश्चोत्तर पर । निरुत्तरतथाचोर्द्ध सिद्धान्तागमरूपिणम् । ऊर्द्धाम्नायपरिज्ञान नाल्पस्यतपस . फलम् ॥ पूर्वाम्नाय . शब्दरूपो दक्षिण . कर्णरूपक . । पश्चिम प्रश्नरूप : स्यादुत्तरश्चोत्तरस्तथा ॥ ऊर्द्धाम्नायस्तत्त्वबोध . केवलानुभवात्मक . इति भैरव तन्त्रादि ॥

पञ्चाम्रवापी । त्रि॰ पञ्चानामाम्रसहितानां वृक्षविशेषाणांसमारोपके ॥ यथा । अश्वत्थमेकपिचुमर्दमेकं न्यग्रोधमेक दृशपुष्पजाती . । द्वेद्वे तथादाडिम मातुलुङ्गे पञ्चाम्रवापी नरकंनयाती तिवाराहपु॰ ॥

पञ्चाम्लम् । न॰ अम्लवेतसादिपञ्चसु ॥ यथा । अम्लवेतसवृक्षाम्ल वृहज्जम्बीरनिम्बुकै . । चतुरम्लंहि पञ्चाम्लं बीजपूरयुतै र्भवेत् ॥

पञ्चारी । स्त्री ॰ शारिशृङ्खलायाम् ॥

इतिशब्दरत्नमाला ॥

पंचार्चि' । पुं॰ बुधग्रहे ॥ इ ॰ चि॰ ॥

पंचाल ' । पुं॰ वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ यथा । कर्णेनदण्डेन पंचालमाख्याहि ॥ यथा । शर्माग्निसर्वाणि । देयानि

रुद्राणि ॥ पृभूम्नि । पचाला . । नीव्रद्विशेषे । कान्यकुब्जाद्दिक्चाभि धदेशेषु ॥ पंचते । पचिविस्तारे । तमि विमि विडीत्यादिना कालन ॥ पचाला . चत्रिया . तेषानिवासी जनपद पचाला । निवासे ऽ णोजनपदे लुप् । लुपियुक्तवद्व्यक्ति वचने ॥ पुराणोक्ता व्युत्पत्तिस्तुहर्य श्वान्मुद्गल सृञ्जय वृहदिषु यवीनर काम्पिल्लसंज्ञा : प चानामेतेषां विष याणा रक्षणायालमेतेमत्पुत्रा इति पुत्रा ऽ भिहिता इति पंचाला : । इ० वि० पु० ४ अंशे १९ अध्याय ' ॥ कुरुक्षेत्रात् पश्चिमेतु तथाचोत्तर भागत . । इन्द्रप्रस्थान्महेशानि दश योजनकद्वये ॥ पञ्चालदेशो देवेशि सौन्दर्यगर्वभूषित इति तन्त्रशास्त्रम्॥

पञ्चालिका । स्त्री ० वस्त्रादिकृत पुत्रिकायाम्॥ गीतिविशेषे॥ पञ्चभ भिर्वर्णैरल्यते। अलभूषणादौ । वञ् । स्वार्थेकन् । टाप् । प्रत्ययस्था दितीत्त्वम् ॥ सञ्ज्ञायामितिएवुल्वा ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धि : ॥

पंचाली । स्त्री ० पंचालिकार्थे ॥ शारि शृङ्खलायाम् ॥

पचावटम्।न० उरस्कटे।वालोपवीते ॥

पंचावयव । पुं ० अनुमाने ॥ पंच अवयवाअस्य । तेचयथा । प्रति ज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनानि प चात्रयथा । यथा । पर्वतोवन्हिमा नितिप्रतिज्ञा ० धूमवत्वादिति हेतु योयोधूमवान् ससोग्निमान् यथाम हानमम् इत्युदाहरणम् तथाचाय मित्युपनय . तस्मात्तथेति निगमन म् ॥

पञ्चावस्थ ' । त्रि० मृते । शवे ॥

पचावस्था । स्त्री० भूम्नि । कौमार पचमाब्दस्यात्पौगण्डदशमावधि । कैशोरमापच दशाद्यौवनचतत ' परम् । वार्द्धकचततःप्रोक्ता पचाव स्था . प्रकीर्त्तिता ॥ त्रि ० । पचावस्थायुक्ते ॥

पचाशत् । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पच दशत . परिमाणऽमस्य । पङ्क्तिवि शति त्रिंशदित्यादिना निपातनात् प्रकृतेपचाभाव . शत्प्रत्यय ' ॥ सङ्ख्येये ॥

पंचास्य : । पुं० सिंहे ॥ पचते । पचि अच् । पचविस्तृतमास्यमस्य यद्वा । मुख पादाश्च पञ्चास्यानीवयस्यस' ॥ शिवे ॥ पञ्चआस्यान्यस्य ॥

पञ्चिका । स्त्री० द्यूतविशेषे ॥ सतुपच भिरचै . प चभि ' कपर्दै . प चभि शलाकाभिर्वाभवति । तत्रयदा सर्वे उत्ताना : पतन्ति अवाची वा तदा पातयिता न्य' जयति । तस्मै वान्यथापाते सतिपातयिताऽन्येन जीयते ॥

पञ्चकारणम् । न० आकाशादिसूक्ष्मभूतानां परस्परव्यवहृत्ं प्राणिनिकाय व्यवहार निर्वाहकतदीय धर्माधर्मापेक्षपरमेश्वर सान्निध्यादि निमित्तापेक्षया विभागेन मिलितानां स्थूलतापत्तौ ॥ तत्प्रकारस्तु । आकाशादिषु पञ्चसु एकैकं द्विधासमविभज्य तेषु दशभागेषु प्राथमिकान् पञ्चभागान् प्रत्येकं चतुर्द्धासमविभज्यतेषां चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयार्द्ध भाग परित्यागेन भागान्तरेषुयोजनमिति। तदुक्तम् । द्विधाविधायचैकैकं चतुर्द्धाप्रथमं पुनः । स्वस्वेतरद्वितीयांशैर्योजनात् पञ्चपञ्चतेति ॥ स्वार्द्धेषु स्वेतरार्द्धानां पादशो योजनन्तुतदितिच ॥ अपिच । द्विधाकृतस्यभूम्यादे रर्द्धमेकचतुष्कृतम् । स्वान्यद्वितीयकार्द्धेषु सयुक्तपञ्चताकरम् ॥ एवमर्द्धद्विभूतानामितराष्टमभागजम् । स्वांशाधिक्येनभूम्यादि व्यपदेशोप्यस्य स्फुट इति ॥

पञ्चेन्द्रियम् । न० श्रोत्रादिषु । श्रोत्रत्वक्चक्षुषी जिह्वा घ्राणं पञ्चेन्द्रियमतम् । पञ्चानामिन्द्रियाणांवै शुभेश्रवणदर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञान दर्शनाच्चित्तरञ्जनमिति भागवतम् ॥ वागादिषु ॥ वाक् पाणि पाद पायू पस्थाख्यं कर्मेन्द्रिय मतमिष्यते ः ॥

पञ्चेषु । पु० मदने ॥ पञ्चेषवोऽस्य ॥

पञ्चोपविषम् । न० उपविषाणां पञ्चके ॥ यथा । स्नुह्यर्कं करवीराणि लाङ्गली विषमुष्टिका । एतान्युपविषाण्याहुः पञ्चपाण्डित्यशालिन इ० रा० नि० ॥

पञ्चोषणम् । न० पञ्चकोलि ॥

पञ्चोष्माण । पु० भूमि आहार पाचक शरीरस्थ पञ्चाग्निषु ॥ यथा ॥ भौमाऽऽप्याग्नेय वायव्याः पञ्चोष्माणः सनाभसाः । पञ्चाहार गुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन् पचन्त्यनु ॥ पार्थिवाः पार्थिवानेव शेषाः शेषाश्चदेहगान् ॥ इति सारकौमुदी ॥

पञ्जरः । पु० शरीरे ॥ देहास्थि समूहे । कङ्काले ॥ कलियुगे ॥ गवां नीराजनाविधौ चेति सारस्वताभिधान मिति राधाकान्तः । न० । कायास्थिवृन्दे । शरीरास्थिपञ्जरे ॥ शालारे । पक्ष्यादिबन्धगृहे। पिंजरा० इ० भा० ॥

पिंजराखेट । पु० पोलो० इ० गौ० भाषा प्रसिद्धे पलवे । मत्स्यमारणोपाये ॥

पञ्जल । पु० कोलकंदे ॥

पञ्जि । स्त्री० सूत्रनालिकायाम् । पाइज० इ० गौ० भा० ॥ पञ्जि

कायाम् ॥

पञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् । पाङ्गज० गौ० भा० ॥ टीकाविशेषे ॥ यथा । टीकानिरन्तर व्याख्या पञ्जिकापद भञ्जिकेति हेमचन्द्र ॥ आयसम्बान्याम् ॥ पञ्चाङ्गे । पत्रा इ० भा० । तिथिवारादि बोधके पत्रे ॥ आयव्यय लेखनार्थपत्रे । बही० खाता इ० भा० ॥ सकल पदव्याख्यायाम् ॥ पिञ्ज्यतेऽर्थोऽस्याम् । पिजिर्भाषार्थः । गुरोश्च हल इत्य : । पृ० । इकारस्याकार । स्वार्थेक : ॥ पिञ्जयतिवा । क्वुन् ॥

पञ्जिकारक: । पुं० कायस्थजातौ ॥ त्रि० । टीकाकारके ॥

पञ्जी । स्त्री० तिथ्यादिज्ञापके पत्र विशेषे । तिथिपत्र० इ०प्र० । पञ्जिकायाम् ॥ यथा । य . शूद्रदैवज्ञ मुखेन पञ्जीं शृणोति राजा नरक प्रयाति । दैवज्ञ वक्त्रेण शृणोति पञ्जीश्च : क्षयाति शशीव कृष्णे ॥ग्रन्थवि० ॥ टीकायाम् ॥

पञ्चीकर : । पुं कायस्थे । पञ्जिकाकृति ॥

पट : । पु० चायालद्रुमे ॥ पुरस्कृते ॥ न० । चाले । पटले । छदिषि ॥ पु० सुचेलके । शोभनवस्त्रे ॥ वस्त्रे ॥ चित्रपटे । पच० इ०भा० ॥ पटति । पटगतौ० पटविस्तारे वा । पचाद्यच् ॥ यद्वा । पट्यतेऽनेन पटभासने । खनोघचेतिघ घित्वा दन्यस्मादपि ॥ हलश्चेतिघञ् सञ्ज्ञा पूर्वकत्वाद् वृद्ध्यभाव : । क्वचिद् चवाद विषयेऽप्युत्सर्गोभिनिविशते इतिघञ् विषये पुसीतिघोवा ॥

पटक ' । पु० सेनानिवेशे । शिबिरे ॥

पटकार ' । पु० तन्तुवाये ॥ चित्रकरे ॥ चाते रा ० इ० भा० ॥ पटंशोभन वस्त्र चित्रपटंवा करोति । डुकृञ् । कर्मण्यण् ॥

पटकुटी । स्त्री० वस्त्र वेश्मनि। दूष्ये । गुणालयनिकायाम् । तंबू । इ० भा० ॥

पटच्चरम् । न० जीर्णवस्त्रे ॥ पटत्ते । पट० बा० चत् । भूतपूर्वपटत् । भूतपूर्वेचरट् ॥ यद्वा । पटत्तुल्य व्यक्तं शब्दंचरति करोति । अच् ॥ यद्वा । पटइवाचरति । सर्वप्रातिपदिकेभ्य : क्विब्वा । आचारक्विपिश्च कृताक्तरट् ॥ पुं० । चौरे ॥

पटबन्ध । पु० पटका इतिख्यातेकटिबन्धवि० पटस्यबन्ध : ॥

पटभवनम् । न० उपकार्यायाम् । पटमण्डपादिराजसदने ॥

पटकामठ : । पुं० पण्यकालये ॥

पटमण्डप : । पुं० पटभवने । दूष्ये ॥

पटमयम् । न० वस्त्रालये । दूष्ये ॥ शाब्याम् । पटवासे ॥

पटरक । पुं० गुन्द्रवृक्षे । पटेरा इ०भा०

पटलम् । न० पिटके ॥ परिच्छदे । परिवारे ॥ छदिषि । गृहाच्छादने । छानि इ०भा० तिलके ॥ दृग्रोगे । दृष्टेरावरके । आखकापडदा इ० भा० यथा । प्रथमे पटलेदोषोयस्यदृष्ट्याव्यवस्थितः । अव्यक्तानिसरूपाणि कदाचिद्थपश्यति ॥ दृष्ट्याचत्वारि पटलानिसन्ति रसरक्ताश्रयबाह्यम् द्वितीयमांससश्रयम् । तृतीयमेद म श्रितम् चतुर्थङ्कालकाश्रितम् ॥ तथा चसुश्रुत. । तेजोजलाश्रितबाह्यं तेष्वन्यत्पिशिताश्रितम् । मेदस्तृतीयपटल माश्रितत्वचिचापरम् ॥ पञ्चमांशसमदृष्टे स्तेषाबाहुल्यमिष्यते० इ-ति० ॥ अत्रतेज. शब्देनरक्तम् जल शब्देनरसोव्याख्यात. । तेषुपटलेषु बाह्यादिभेदेनाधिष्ठानविशेषप्रभावात् दोषाणा लिङ्गविशेषमाह प्रथमे पटले इत्यादि । प्रथमेपटलेसर्वाभ्यन्तरेनतुवाह्ये ० इ० विजयरचित. ॥ स्त्री०न० । व्रजे । वृन्दे । सञ्चये ॥ पु० न० ग्रन्थप्रभेदे ॥ पटविस्तारलाति । ला० । आतोनुपेतिकः ॥ पटल्वदकवा । पटगतौ्घ्वर्थ : । वृषादित्वात्कलच् ॥

पटलप्रान्तम् । न० वलीकमीध्रे । परीली इति० परावली इतिच भाषा० ॥ पटस्य छदिष.प्रातम् ॥

पटली । स्त्री० छदिषि ॥ गौ० ङीष् ॥

पटवाप' । पुं० अंशुकालये ॥ चूर्णविशेषे । पटस्यवास . ॥ पटोवास्यते येनवा । वास० । चु । घ . ।

पटवासक . । पुं० चूर्णवि० । पिष्टाते । वुका इ० भा० ॥ पटोवास्यते येन । वासउपसेवायाम् । चु० । घ. । स्वा० कन् ॥ पटवासयतिवा । कर्मण्यण् । कन् ॥ *

पटह :। पु० समारम्भे । आरम्भे ॥ युद्धवाद्यमानढक्कायाम् । आडम्बरे ॥ पटहोदुन्दुभिरितिस्वामी ॥ हिंसने ॥ पु० । न० । आनके । ढोल इ० भा० ॥ पटहन्ति । हन्० । अन्येभ्योपीतिड ॥ पटेतिशब्द जहाति । ओहाक्त्यागे । आतोनुपेतिकः ॥

पटाक ' । पुं० पक्षिविशेषे ॥ पटति । पट० । पिना० आक : ॥

पटाका । स्त्री० पताकायाम् ॥ टाप् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

पटालुका । स्त्री० जलौकायाम् ॥

पटि . । स्त्री० पटविशेषे ॥ वागुली ॥ कुंभिकाद्रुमे ॥ इतिमेदिनी ॥

पटिका । स्त्री० वस्त्रे ॥

पटिमा । पुं० पटुतायाम् । पाटवे ॥ पटोर्भाव . । पृथ्० इमनिच् ॥

पटिष्ठ : । त्रि० पटुतमे ॥ अयमेषा

मतिशयेनपटु । अतिशायनेतम-
बिष्ठनाविति० इष्ठन् ॥

पटी । स्त्री० तिरस्करिण्याम् । यव-
निकायाम् ॥ वस्त्रविशेषे ॥ गौरा-
दित्वान्ङीष् ॥

पटीयान् । त्रि० पटुतरे ॥ अयमनयो-
रतिशयेनपटु । द्विवचनविभज्यो
पपदेतरबीयसुनौ ॥ स्त्री० । उगित
श्चेतिङीपि० पटीयसी ॥ समर्थतरे
त्रिलिङ्ग : ॥

पटीर . । पु० पाटीरार्थेषु ॥ पटति
पटगतौ । कृशृपृकटिपटिशौटिभ्य-
ईरन् ॥

पटु . । पु० पटोले । काण्डीरलता
याम् ॥ कारवेल्ले ॥ चोरके ॥ पटोल
पत्रे ॥ न० । छत्रायाम् ॥ लवणे ॥
पांशुलवणे ॥ त्रि० । दक्षे ॥ चतुरे ॥
मधुरे ॥ नीरोगे , रोगविहीने ॥
तीक्ष्णे ॥ स्फुटे ॥ निर्दये ॥ निष्ठुरे ॥
धूर्ते ॥ पाटयति । पटगतौ । ण्य-
न्तः । फलिपाटीत्युः पटादेशश्च ॥

पटुक . । पु० पटोले ॥

पटुतम : । त्रि० पटिष्ठे ॥ अयमेषाम-
तिशयेनपटुः । अतिशायनेतमप् ॥

पटुत्वणकम् । न० लवणत्वणे ॥

पटुपत्रिका । स्त्री० क्षुद्रचञ्चुक्षुपे ॥

पटुपर्णिका । स्त्री० क्षीरिणीवृक्षे ॥

पटुपर्णी । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥ हैमा
व्याम् ॥ पटूनिपर्णान्यस्याः ॥

पाककर्णेतिङीष् ॥

पटोटजम् । न० छत्राके ॥

पटोल . । पुं० औषधि विशेषे । कर्क
च्छदे । तिक्तके । परवर इ० पलवल
इतिचभा० ॥ पटोल पाचन हृद्य
वृष्यलघ्वग्निदीपनम् । स्निग्धोष्णा
हन्तिकासास्रज्वरदोषत्रयक्रमीन् ॥
पटोलस्यभवेन्मूल विरेचनकरंसुखा
त् । नालस्तंभहरपत्रं पित्तहारिफ
लंपुन : । दोषत्रयहरंप्रोक्तं तद्वत्ति
क्तापटोलिका ॥ अपिच । पटोलप
त्रपित्तघ्न मूलंतस्यविरेचकम् । फलं
तस्यत्रिदोषघ्नमाडीतस्यकफापहा ॥
पटति । पट ० । अन्तर्भावितण्यर्थो
वा । कपिगडिगण्डीक्योलच् ॥ न०
वस्त्रान्तरे ॥

पटोलक : । पुं० शुक्तौ ॥

पटोलपत्रम् । न० पलवलपत्तीतिप्रसि
द्धशाके ॥ पटोलपत्रपित्तघ्नं दीपन
पाचनलघु । स्निग्ध वृष्यं तथोष्णाञ्च
ज्वरकासक्रमिप्रणुत् ॥

पटोलिका । स्त्री० ज्योत्स्न्यामपचेंडा
० इ० प्र० दीर्घफले । पटति । पट०
। ओलजन्तात् ० स्वा ० कन्० ।
टाबित्वञ्च ॥

पटोली । स्त्री० ज्योत्स्न्याम् । चचेंडा०
पडोल० इ० भा० प्र० दीर्घफले ॥
जातेरिति० गौरादित्वान्ङीष् ॥

पट्ट : । पुं० पेषणपाषाणे । शिल० इ

तिभाषा ॥ व्रणादीनावबन्धने । पट्टी इ० भा० ॥ चतुष्पथे । चौवाटा० इ० भा० राजादिशासनवि० पट्टा० इ० भा० ॥ पीठे । पट्टा इति पटड़ा० इतिच भा० ॥ फलके । ढाल० इ तिभाषा० ॥ शाकप्रभेदे ॥ कौषेये ॥ नृपादीना किरीटविशेषे ॥

पट्टक ' । पुं० पट्टार्थे ॥

पट्टजम् । न० वस्त्रान्तरे । पट्टवस्त्रे ॥

पट्टदेवी । स्त्री० महाराज्ञ्याम् । पटराणी० इ० भाषा० ॥

पट्टनम् । न० पत्तने ॥ पटन्तिजनायत्र पटगती ॥ वा० तनन् ॥ .

पट्टनी । स्त्री० पत्तने ॥

पट्टरङ्गम् । न० पतङ्गे । बकम्० इ०भा

पट्टरञ्जनकम् । न० पट्टरङ्गे ॥

पट्टलक्षणम् । न० नृपादीनां किरीट विशेषस्वरूपे ॥ यथा । विस्तरशोनि र्दिष्ट पट्टाना लक्षण यदाचार्यै । तत्सङ्क्षेप. क्रियते मयात्रसकलार्थसम्पन्न : ॥ पट्ट ' शुभदोराज्ञा मध्येष्टावङ्गुलानि विस्तीर्णं . । सप्तन रेन्द्र महिष्या षड्युवराजस्य निर्दिष्ट . ॥ चतुरङ्गुल विस्तार : पट्टः सेनापते र्भवतिमध्ये । द्वेचप्रसाद पट्ट : पञ्चै ते कीर्तिता : पट्टा : ॥ सर्वेद्विगुणा यामा मध्यादर्द्धेन पार्श्वविस्तीर्णा : । सर्वेच शुद्धकांचन विनिर्मिता : श्रेयसो वृद्ध्यै ॥ पञ्चे व शुभाशुभज्ञानमाह । क्रियमाण यदिपत्रं सुखेन विस्तारमेति पट्टस्य । वृद्धिजयौ भूमिपतेस्तथा प्रजानाञ्च सुखसम्पत् ॥ जीवितराज्य विनाशंकरोति मध्ये व्रण . समुत्पन्न' । मध्ये स्फुटितस्त्याज्यो विघ्नकर : पार्श्वयो स्फुटित : ॥ अशुभेलक्षणे दृष्टे किङ्कुर्यादित्याह । अशुभ निमित्तोत्पत्तौ शास्त्रज्ञ. शान्तिमादिशेद्राज्ञ : । शस्तनिमित्त . पट्टो नृपराष्ट्रविवृद्धये भवति ॥

पट्टशाकम् । न० नाडीचे । नालिताशाक० इ० गौ० भा० । नालीकाशाक ॥ इ० दे० भा० ॥

पट्टारोहा । स्त्री० पट्टदेव्या ॥ पट्टे आरोहोयस्या सा ॥

पट्टाही । स्त्री० पट्टदेव्याम् ॥

पट्टिका । स्त्री० अल्पविस्तारेपट्टवस्त्र विशेषे ॥ पट्टी० इ० प्र० वस्त्रे ॥ वितस्तिविस्तारेवस्त्रे ॥ पट्टिकाख्य लोध्रे ॥

पट्टिकाख्य : । पुं० क्रमुके । रक्तलोध्रे ॥ पट्टिका आख्यायस्य ॥

पट्टिकालोध्र : । पुं० क्रमुके । लाक्षाप्रसादने । रक्तलोध्रे ॥

पट्टी । पु० रक्तलोध्रे । पट्टिकाख्ये ॥ त्रि० । पट्टविशिष्टे ॥ पट्टोस्यास्तीति । अतइनि ' ॥

पट्टिल : । पुं० पूतिकरञ्जे ॥

पट्टिश । पुं० खड्गविशेषे । अस्त्रविशेषे ॥

पट्टिस । पु० परशु . पट्टिशोनाम सएवचपरश्वध इतिभरत . ॥

पट्टी । स्त्री० ललाट भूषायाम् ॥ पट्टिकालोध्रे ॥ तलसारके । अश्ववक्षोबन्धनरज्जौ ॥ व्रणावृतौ ॥ स्त्रित्वात्पट्टिशब्दात्ङीष् ॥

पट्टोलिका । स्त्री० व्यवस्थापत्रे ॥ पट्ट इ० भा० प्र० इ० केचित् ॥

पट्टः । पु० रथे ॥ भूलोके ॥ पत्यते पटगतौ । सर्वनिघृष्वरिष्वेति साधु ॥

पठकः । पु० पठनकर्त्तरि ॥ पठति । पठ० । अच् । स्वा ० कः ॥

पठनम् । न० वाचने ॥ यथा । भूतप्रेत पिशाचानांपठनादेवनाशनमिति ॥

पठमञ्जरी । स्त्री० श्रीरागस्यचतुर्थरागिण्याम् । अस्यालक्षणंयथा । वियोगिनी कान्तवितीर्णपुष्पां स्रजंवहन्तीवपुषातिमुग्धा । आश्वास्यमानाप्रियया च सख्याविधूसराङ्गीपठमञ्जरीयमितिदामोदरः ॥

पठसमञ्जरी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥ इति हलायुधः ॥

पठिः । स्त्री० पठने ॥ इ० शब्द० ॥

पठितः । त्रि० वाचिते । अधीते । कृतपाठे । यथा । मयान पठिताचण्डीत्वयानापिचिकित्सितम् । अकस्मान्नगरोपान्ते कथंधूमा इतीचितितिहा स्यार्णव ॥

पठितव्य । त्रि० पठनीये । पाठ्ये ॥

पड्वीशशङ्कु । पुं० अश्वस्य पादबन्धनकीले ॥ पदनशीला पादा । तेषाम इति . पड्वी । तस्याईशो नियामक पड्वीश वर्णविकारश्छान्दस . । सचासौशङ्कुश्चेतिवैदिकोयम् ॥

पण । पु० वराटकानाविंशतिगण्डके ॥ मूल्ये ॥ कार्षापणे ॥ क्रय्यशाकादिकायाम् । विक्रय्यशाकादिमुष्टौ ॥ व्यवहारे ॥ भृतौ ॥ धने ॥ द्यूतादावुत्सृष्टे ॥ इतिहेमचन्द्र ॥ पणनम् पण्यते ऽनेनवापण० । नित्य पण परिमाण इत्यप्पुंसीति घोवा । हल श्चेतिवञ्वा । सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धि । शौण्डिके ॥ पणितव्यवस्तुनि ॥ ग्लहे । शोडइतिभाषा ॥ पण्यते. उत्सृज्यते । इ०स. ॥ द्यूते ॥ पणो ग्लहो ऽस्त्यस्मिन् । अर्शआद्यच् ॥

पणग्रन्थि । पुं० हट्टे ॥

पणनम् । न० विक्रये ॥

पणफरम् । न० लग्नाद्द्वितीय पंचमाष्टमैकादशलग्नेषु ॥

पणबन्धः । पुं० सन्धौ ॥ फलसिद्धौ ॥

पणवः । पुं० वाद्यविशेषे ॥ गायन पटहे ढोलकी० इ० प्र० ॥ करताल इ० ख्याते ॥ मुखवाद्यवि० । नेपालेगुअरेच भूकार इ० नाम्ना प्रसिद्धे तूर्यके ॥ करयालइ० भाषा० प्र०

व्यवहारे ॥ पणवाति० गच्छति । आ
त इ० क ॥ पणायति अन्तस्त
न्त्रोकः पणवइति स्वामी ॥
पणवा । स्त्री० पणव वाद्ये ॥ इतिद्वि० ॥
पणस । पु० पनसे । पण्यद्रव्ये ॥
पणायतेस्म । पणव्यवहारेस्तुतौच ।
अल्यविचमीत्यसच् ॥
पणाङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ इ० द्वि०
पणाया । स्त्री० क्रय विक्रयरूपे व्यव
हारे ॥
पणायित: । त्रि० ईडिते । स्तुते ॥ पणा
य्यतेस्म । पण० । क्त: । आयादय
आर्द्धधातुकेवा ॥
पणास्थि । न० वराटके॥पणस्यअस्थि ॥
पणास्थिकम् । न० वराटके । कपर्दके ॥
पणि: । पु० चौरे ॥
पणित । त्रि० पणायिते । स्तुते ॥
पणाय्यतेस्म । पण० । क्त: । आया
भाव: ॥
पणितव्य: । त्रि० विक्रेयद्रव्ये ॥ स्तो
तव्ये ॥ व्यवहार्ये ॥ पण्यते । पण० ।
तव्यत्तव्यानीयर: ॥
पण्ड । पु० क्लीबे । नपुंसके ॥
पड्यते । पडिगतौ । अच् ॥ यद्वा
पणते ॥ पण० । अमन्ताड्ड ॥
त्रि० । निष्फले ॥
पण्डक: । पु० पण्डे ॥ भिक्षौ । परि
व्राजि ॥ यथा । अद्यजातां यथा
नारींतथा षोडश वार्षिकीम् । शत
वर्षांच योदृष्ट्वा निर्विकार: सपण्ड
क इति० ॥
पण्डा । स्त्री० धियि । बुद्धौ ॥ पण्ड्य
तेऽनया । पडि० । गुरोश्चेत्य० । टा
प् । तत्त्वानुगायां बुद्धौ ॥ निर्णया
त्मज्ञाने ॥
पण्डापूर्वम् । न० फलजनकापूर्वे ॥
त्रि० । तद्विशिष्टे ॥
पण्डित । पु० विदुषि । दोषज्ञे ।
सद्भावति । कवौ । धीरे । निषेवते
प्रशस्तानि निन्दितानिन सेवते ।
अनास्तिक: श्रद्दधान एतत् पण्डि
त लक्षणम् ॥ पठकाः पाठकाश्चैव
येचान्ये शास्त्र चिन्तका: । सर्वे व्य
सनिनोमूर्खाय: क्रियावान् सपण्डित
इत्यस्यलक्षणं महाभारते वनपर्वण्यु
क्तम् ॥ सम्यग्दर्शिनि । समदर्शिनि ।
ज्ञानिनि विचार जन्यात्म तत्त्वज्ञा
नवति ॥ शास्त्रकुशले ॥ उपदि
ष्टार्थग्रहणसमर्थे ॥ पण्डाजाता ऽस्य
ता० । इतच् ॥ यद्वा ॥ पण्डतेऽस्मात्
पडि० । गत्यर्थेतिक्त । इट् ॥ ना-
त: परतरलोकेकश्चिदाश्चर्यमङ्गतम् ।
पुत्रदारगृहासक्त . पण्डित . परिगी
यते ॥ सिल्हके ॥
पण्डितम्मन्य: । त्रि० आत्मानपण्डि-
तमन्यतेयस्तस्मिन् ॥
पण्डितमानी । त्रि० पण्डिताभि मा-
निनि ॥

पण्यम् । त्रि० विक्रेये । विक्रयक्रिया कर्मणि । पणितव्ये ॥ पण्यते । पण० अवद्यपण्य वर्य्यागर्ह्यपणितव्याऽनिरोधेष्विति साधु ॥ व्यवहर्त्तव्ये ॥ स्तुत्येहँ ॥

पण्यवीथिका । स्त्री० विपणौ ॥ पण्यानावीथी । स्वार्थेकन् । वाणीजावीहीइतिवजार०इतिवभाषा ॥ आपण, पण्यवीथीचहट्टवीथीतिसञ्ज्ञितमितिशाब्दत ' ॥

पण्यवीथी । स्त्री० विपणौ । हट्टशून्ये ' विक्रयस्थाने ॥ क्रयविक्रयस्थाने ॥ हट्टमार्गे ॥ पण्यानांवीथी ॥

पण्यशाला । स्त्री० हट्टे । विक्रयगृहे ॥ पण्यानांशाला ॥

पण्यस्त्री । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्या । स्त्री०ज्योतिष्मत्याम् । मालकाँगणी० इ० भा० ॥ टाप् ॥

पण्याङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्याजीवः । पुं० क्रयविक्रयिके । वणिजि ॥ पण्यमाजीवोस्य ॥

पण्याजीवकम् । न० हट्टे ॥

पण्यान्धा । स्त्री० तृणविशेषे । काङ्गनी पचायाम् ॥ दीर्घामध्यातथाह्रस्वापण्यान्धात्रिविधास्मृता । रसवीर्यविपाकेषुमध्यमा गुणदायिकेतिराजनिर्घण्ट ॥

पतम् । न० पत्रे ॥

पतगः । पुं० पक्षिणि ॥ पतेनपत्रेणगच्छति । गम्धा० । ड ' ।

पतगोत्तम ' । पु गरुडे ॥ पतगेषुउत्तम ॥

पतङ्ग । पु० शलभे ॥ शालिप्रभेदे ॥ पक्षिणि ॥ सूर्ये ॥ कन्दुके ॥ योगीस्वराकारसरोरुहत पतङ्गइतिलक्ष्यम् । जलमधुके ॥ पतति । पत्लृ० । पतेरङ्गच्पक्षिणि । बाहुलकात्प्रर्थान्तरेप्यङ्गच् । न० । सूते । पारदे ॥ पटरङ्गनके । वक्रम० इ० भा० प्र० । पतङ्ग मधुरशीतपित्तघ्न व्रणास्त्रनुत् । हरिचन्दनवद्वद्य विशेषाद्दाहनाशनम् ॥

पतङ्गिका । स्त्री० पुत्तिकायाम् । मधुमक्षिकाप्रभेदे ॥ अङ्गजन्लातपतते . स्वार्थेकन्सञ्ज्ञायावा ॥

पतञ्चिका । स्त्री० धनुर्ज्यायाम् ॥ इ० शब्द ० ॥

पतञ्जलि . । पु० गोनर्दीये । वार्षगण्ये । महाभाष्यकारमुनौ ॥ वररुचौ० इतिशब्दरत्नावली ॥

पतन् । पु० खगे ॥ त्रि० । पातुके । पतनशीले ॥ पतति । पत्लृ । लटश्चादेश . ॥

पतत्पति ' । पुं० अण्डजमण्डलेश्वरे । गरुडे ॥ पतता पति ' ॥

पतत्रम् । न० पक्षिपत्रे । पङ्ख० इ० भा० ॥ पतन्त्रंत्रायते । ड्रैङ् । आतोनुपेतिक : ॥ पतत्यनेनवा ।

पतेर्वाहुलकादत्रन् ॥ पतति । पतॢ० । अमिनचीत्यत्रन् वा ॥
पतत्रि । पुं० खगे । पक्षिणि ॥ पतति । पतॢ० । पतेरत्रिन् ॥
पतत्री । पुं० विहगे । पक्षिणि ॥ पतत्रमस्त्यस्य । अतइनिः ॥
पतद्ग्रह । पुं० कटकौले । प्रतिग्राहे । प्रोगठे । निष्ठीवनपात्रे । पीकदानी इति भा० ॥ पतन्तमग्टह्णाति । ग्रह० । विभाषाग्रह इतिपक्षे ऽच् ॥ पततो ग्रह इति वा ॥
पतनम् । न० पाते । पडना० इ० भा० ॥ यथा । अग्राने ' पतने नवेदना पतनन्नान मतीवदु ' सह मिति ॥ पापे ॥ यथा । अकुर्वन्विहित कर्म निन्दितञ्चसमारन् । प्रसज्जश्चेन्द्रियार्थेषु नरः पतनमृच्छतीति ॥ पतेर्ल्युट् ॥
पतयालु । त्रि० पातुके । पतनशीले ॥ पतयति ॥ पतगतौ । चु० । अदन्त । स्पृहिग्टहीत्यालुच् ॥
पतस । पुं० पक्षिणि ॥ पक्षिविशेषे ॥ पतगे ॥ चन्द्रे ॥ पतति । पतॢ० । अत्यविचमीत्यादिना ऽसच् ॥
पताका । स्त्री० धूजाञ्चले । वैजयन्त्याम् । केतने ॥ शोभमाना धूजाग्रेयापताकासा प्रकीर्त्तिता ॥
पततिपत्यतेज्ञायतेयोधभेदो ऽनया वा । पतॢ० । वलाकादयश्चेति साधु ॥ धूजे ॥ सौभाग्ये ॥ नाटकाङ्गे ॥ केतौ ॥
पताकिक । त्रि० पताकावति ॥ पताकास्त्यस्य ॥ श्री० ठन् ॥
पताकी । त्रि० पताकासयुक्ते । वैजयन्तिके॥ पताकास्यास्तिश्री० इनि । रिष्टारिष्ट बोधकै ज्योतिर्विदां चक्र विशेषे ॥
पताकिनी । स्त्री० सेनायाम् ॥ नान्तलक्षणोङीप् ॥
पति । पुं० कान्ते । धवे । प्रिये । भर्त्तरि । विधिनापाणिग्राहके । भर्तार० इ० भा० ॥ अनुकूल दक्षिण धृष्टशठभेदात् पतिश्चतुर्विध ॥ परमेश्वरे ॥ यथा । सर्वेपति स्याद कुतोभयः स्वयम् समन्तत पाति भयातुरजनम् । सएकएवेतरथामिथोभयनैवात्मलाभादधि मन्यतेपरमिति ॥ मूले ॥ गतौ ॥ त्रि० । ईशे ॥ चाणशीले ॥ पाति । पारक्षणे । पातेर्डति ॥
पतिम्वरा । स्त्री० स्वयम्वरायाम् । स्वेच्छया पतिकृति कन्यायाम् ॥ पतिं वृणोति । वृञ ० । संज्ञायांभृतवृजीत्यादिना खचिपूर्वं पदस्यमुम् ॥ पतिवृणीतेवा । वृङ्सम्भक्तौ ॥ कृष्णाजीरके ॥ इ० श० च० ॥

पतिघ्नी । स्त्री० पाणिरेखाविशेषे ॥ पतिं हन्ति । हन० । अमनुष्यकर्तृके चेतिटक् ॥ स्वामिहन्त्र्याम् ॥ लक्षणे जायापत्योष्टक् । उपधालोपः कुत्वम् ॥

पतित: । त्रि० महापातकिनि । स्वधर्मच्युते । पातित्यविशिष्टे ॥ स्वधर्मं य समुच्छिद्य परधर्मं समाश्रयेत् । अनापदि स विद्वद्भि: पतित: परिकीर्तित: ॥ गलिते । पतनाश्रये । प्रस्कन्ने । पडा० द्र० भा० ॥ पत्लृ० । क्त. । द्वितीयाश्रितातीतपतित इतिनिपातादिट् ॥ पतितागुरवस्त्याज्या नतुमाता कदाचन । गर्भधारण पोषाभ्या तेभ्यो माता गरीयसी ॥

पतिदेवता । स्त्री० पतिव्रतायाम् ॥ पतिरेव देवतायस्या: ॥

पतिबान्धव: । पुं० पत्युर्मातृ प्रभृतिषु ॥ यथा । पत्युर्माता पिताभ्राता पत्युर्भ्रातु: स्वसु सुता । पत्यु: पितु: सोदराश्च विज्ञेया: पतिबान्धवा: ॥ इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

पतिवत्नी । स्त्री० सधवायाम् । सभर्तृकायाम् ॥ पतिर्विद्यते यस्या: । मतुप् । अन्तर्वत् पतिवतोर्नुगित्यनेन निपातनात् वत्वं नुगागम विधानञ्च । ततश्चन्डीभ्योङीप् ॥

पतिव्रता । स्त्री० सुचरित्रायाम् । सत्याम् । साध्व्याम् । पतिशुश्रूषा व्रतायाम् ॥ पत्यौव्रतं नियमोऽस्या: । पतिर्व्रतमस्यावा । पतिशब्द पतिसेवाया लाक्षणिक: ॥ यथा । आर्त्तार्त्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना कृशा । मृतेम्रियेत या पत्यौ साध्वी ज्ञेया पतिव्रता ॥ अपिच । सुप्ते पश्चाच्चयाशेते पूर्वमेव प्रबुध्यते । नान्य कामयते चित्ते सास्त्रीज्ञेया पतिव्रतेति ॥ धर्मार्थकामेषु मनोवाक् काय कर्मभि: पतिरेव मया परिचरणीय इति व्रतयस्या:सा ॥

पतेर । पु० खगे ॥ पक्षिणि ॥ त्रि० । गन्तरि । गमनशीले ॥ पतति । पत्लृ० । पतिकठिकुठीत्येरक् ॥

पत्तङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ वक्रम्०द्र० भा० प्र०वृक्षवि० ॥पतङ्ग । रक्तकाष्ठ । सुरङ्गदे ॥ पत्तङ्गन्तुरक्तसारं सुरङ्गं रञ्जन तथा । पटरञ्जन माख्यातं पत्तूरंचकुचन्दनम् ॥ पत्तङ्गं मधुरशीत पित्तघ्नं व्रणास्रनुत् । हरिचन्दवज्ज्ञेयंविशेषाद्दाहनाशनम् ॥

पत्तनम् । न० नगरे । पुटभेदने ॥ पतन्तिजनायत्र ॥ पत्लृ० । विपतिभ्यां तनन् ॥ यत्रराजातत्परिचारकाश्च तिष्ठन्तितत्पत्तनम् ॥ महत्यांपुर्याम् ॥मृदङ्गे ॥

पत्तनवणिक् । पुं० स्वाध्यायिनि । नगरवणिजि ॥ इतिचिकाण्डशेष. । पत्त

नश्वर्श्विक् ॥

पत्तलम् । न० अघनदुग्धे ॥ इति प्रा
 बृत्क्षणशब्दाम्बुधि ॥

पत्ति । पु० पदगे । पदातिके ॥ पद्यते
 । पद० । वाहुलकात्तिः । क्तिज्वा
 ॥ वीरमात्रे ॥ चतुर्मात्रिकस्य चतु
 र्थभेदे ॥ स्त्री० । गतौ ॥ सेनाविशे
 षे ॥ एकेभैकरथात्र्यश्वापत्ति . पञ्च
 पदातिकेत्युक्ते ॥ अपिच । एको
 रथोगजश्चैकोनरा . पञ्चपदातय ।
 त्रयश्चतुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभि
 धीयते ॥ समस्तमण्डव्याया पत्त्या
 दृश्यते परिकीर्त्तिता . ॥ पतति०प
 त्यतेवा पत्ल्ल० । क्तिन् ॥ पद्यते
 पद०स्त्रियांक्तिन् । क्तिज्वा ॥

पत्तिक । पु० पत्तिपतौ ॥ हस्त्यश्वरथ
 पदात्यात्मकस्याङ्गदशकस्यैक पति
 कार्यः सचपत्तिकउच्यते ॥

पत्तिसंहतिः । स्त्री० पादाते । पत्तीनां
 सहति : ॥

पत्तूरः । पुं० शालिञ्चशाके । लोहमा
 रके ॥ न० । पत्तङ्गे । कुचन्दने ॥

पत्नी । स्त्री० द्वितीयायाम् । पाणिगृही
 त्याम् । सहधर्मिण्याम् ॥ पतिव्रता
 रूपवती स्वाचारासयतेन्द्रिया । प
 त्नीयदातदावेहि नाल्पस्यतपसःफ
 लम् ॥ पत्युर्यज्ञसंयोगो ययादम्प
 त्यो. सहाधिकारात् पत्युर्नोयज्ञसं
 योगे० इ० नकाराता देशोडीप्च ॥

सर्वावयवसपूर्णा सुवृत्तामुदहेन्नर ।
 क्रयक्रीताचयानारी पत्नीसानविधी
 यते ॥

पत्नीयाज । पु० यागविशेषे ॥

पत्न्याट । पु० वासागारे । भोगय
 हे । निष्कुटे ॥ इ० चि० शे० ॥

पत्न । पु० अन्तरीचे ॥ पतन्ति पत्रि
 णोऽस्मिन् । अन्येभ्यो० इ० पतते
 र्मनिन् ॥

पत्रम् । पुं० । न० अश्वादिवाहने । यान
 मात्रे ॥ पलाशे । पर्णे । दले ॥
 शरपक्षे ॥ पक्षिपक्षे ॥ कुर्याम् ॥
 पतन्त्यऽनेनेत्यर्थे दामनीशसेत्यादि
 नाकरणेष्ट्रन् ॥ पततिवा । पत्ल्ल० ।
 सर्वधातुभ्य ष्ट्रन् ॥ तेजपत्रे । त-
 मालपत्रे । पत्रकी । लेखनाधारे ।
 पत्रा० इ० भा० ॥ यथा । षाण्मा
 सिकेतुसम्प्राप्ते भ्रान्ति सञ्जायते
 यत : । धात्राक्षराणि सृष्टानि पत्रा
 रूढान्यत : पुरा ॥ धातुमय पत्राक
 ति द्रव्ये । पत्तर ० इ० भा० ॥
 दूरदेशस्थ सुहृदादीना वार्तावोधक
 लिपिविशेषे । चिट्ठी० पत्री० इ०
 भा० ॥ अथ पत्ररञ्जनम् । सुवर्णरू
 प्य रङ्गाद्यै रञ्जयेत् पत्रमुत्तमम् ।
 सामान्योत्तम मध्यानां पत्ररञ्जन
 मीरितम् ॥ अथ पत्रप्रमाणम् । ष-
 डङ्गुलाधिकं हस्तं पत्रमुत्तममीरि
 तम् । मध्यम हस्तमात्र स्यात् सा

पत्रम्

मान्य मुष्टिहीनकम् ॥ अथ पत्रभ
ङ्गप्रकार । पत्रन्तु त्रिगुणी कृत्य
ऊर्द्ध्वं तु द्विगुण त्यजेत् । शेषभागे
लिखेद्वर्णान् गद्यपद्यादि सयुतान्
॥ अथ पत्रस्वरचनक्रम । राजले
खकमाहूय नृपो ब्रूयात् प्रयत्नत ।
पत्र कुरुयथायोग्य गद्यपद्यादिसयु
तम् ॥ पण्डितद्वय मानीय लेख
कोरहसिस्थित : । यथायोग्यानु
सारेणपत्र कुर्यान् मनोरमम् ॥ द्विन
द्वयत्रयवापि विचार्यपण्डितेनवै । स्व
भ्रान्तिदूषणंज्ञात्त्वा विलिखेत्पत्रमुत्त
के ॥ सामान्यपत्रं संलिख्य रहसिश्राव
येन्नृपम् । नृपाज्ञयाशुभेपत्रे विलि
खेद्राजलेखक ॥ अथ लेखनप्रका
र : । अङ्कुश प्रथमं दद्यान् मङ्ग
लार्थं विचक्षण । मध्ये विंदु समा
युक्त मत्र सप्ताङ्क संयुतम् ॥
तदध : स्वस्ति विन्यस्य ततोगद्य
सुशोभनम् । तत : श्री शब्दरूपाणि
पदन्यासक्रमंलिखेत् ॥ भाषयासंस्कृ
तेनैव कुशलविलिखेत्सुधी: । तत:
शुभाशुभांवार्तां संस्कृते . प्राकृते
स्तथा ॥ तत प्रमाणसंदेशं ततोवा
र्तांनियोजयेत् । कीर्तिप्रीतियुतपद्यं
तत : किमधिकादिकम् ॥ पत्रप्रे
षणश्लोकंच अङ्कमासादिसयुतम् ।
सर्वेषामेव पत्रेषु लिखनं चैवमीरि
तम् ॥ सर्वेषामेव पत्राणां विधिस्ता

पत्रम्

त्त्वालिखेत्तु य . । स्वदेशे कीर्तिमा
प्नोति तथा देशान्तरेष्वपि ॥ एव
शास्त्रक्रमज्ञात्त्वा योलिखेत्राजपत्र
कम् । सराज मन्त्रिभि सार्द्ध यश
प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ शास्त्रसन्दर्भम
ज्ञात्वा योलिखेद्राजपत्रकम् । स
राज मन्त्रिभि सार्द्ध दुर्यशोमहद्ा
प्नुयात् ॥ * ॥ अथ पत्रनयनक्रम ।
राजपत्र नयेन्मूर्ध्नि ललाटेमन्त्रिणा
मतम् । गुरुपत्रं नयेन्मूर्ध्नि ब्राह्मणा
नांतथैवच ॥ यतिसन्न्यासिनाचै
व स्वामिनस्तथैवच । मादरेणैवय
त्नेन तथामूर्द्ध्नि निधारयेत् ॥ भार्यापु
त्रस्यमित्रस्य हृदयेधारयेत्सुधी ।
प्रवीराणांकण्ठदेशे पत्रधारणमीरि
तम् ॥ एतेषांचैवपत्राणा मुक्तधार
णलक्षणम् । अन्येषामपिपत्राणां नि
यमोनात्रदर्शित : ॥
अथपत्रपठनप्रकार . । पत्रं धृत्वान
मस्कृत्य पूर्वाग्रेस्थापयेत्सुधी । द
क्षिणाग्रे सदसि नृपाग्रेराजलेक :
॥ पत्रं वितत्यसदसि द्विवारंमनसा
पठेत् । स्फुटपश्चात्प्रवक्तव्य मध्योभो
राजलेखक : ॥ रहसिश्रावयेत्पत्रं
शुभवायदिवाऽशुभम् । पत्रंश्रुत्वावि
दित्त्वार्थं सभायांश्रावयेत्तत : ॥
रहस्यपत्रं रहसि नृपाग्रेश्रावयेत्द्विज:
। अशुभंनैवसदसि शुभंपत्रं नृपाज्ञ
या ॥ एवंक्रमेणपत्रार्थं श्रावयित्त्वा

पत्रम्

द्विजोत्तम ' ॥ नृपतेः सन्निधौस्थि
त्वा नृपाज्ञामनुवर्त्तते ॥
अथ पत्रचिह्नानि । ऊर्द्ध्वे षडङ्गुलं
त्यक्त्वा वर्त्तुलचन्द्रबिम्बवत् । कस्तूरी
कुङ्कुमैः कुर्यात् राजपत्रंसुचिह्नितम् ॥
मन्त्रिणांकुङ्कुमेनैव पण्डितस्यैवचन्द
नैः । गुरूणांचन्दनेनैव सिंदूरेणैव
स्वामिनः ॥ भार्यायाश्चाप्यलक्तेन च
न्दनैःपितृपुत्रयोः । सन्यासिनांचन्द
नेन यतीनांकुङ्कुमेनच ॥ रक्तचन्दन
पङ्केन भृत्यस्यसमुदीरितम् ॥ शोणि
तेनैवशत्रूणां पत्रचिह्नंप्रकल्पयेत् ॥
एतेषांचैवसर्वेषां यथायोग्यानुसार
तः । पत्रस्योर्द्ध्वेतुमतिमान् कुर्यात्
चिह्नंसुवर्त्तुलम् ॥ अथ राजपत्रस्यको
णच्छेदनप्रकार । दक्षिणेपत्रकोणस्य
अधस्याच्छेदयेत्सुधीः ॥ एकांगुलप्र
माणेन राजपत्रस्यचैवहि ॥ अथ राज
पत्रादेः पदन्यासः । महाराजाधिरा
जश्च दानशौण्डतथैवच । तथासच्चरि
तयोज्य कल्पवृक्षादिकन्यसेत् ॥ य
थायोग्यानुसारेण तथैवगुणभेदतः ।
राजपत्रेषुसर्वेषु पदन्यासक्रमविदुः ॥
अथमन्त्रिपत्रस्य । प्रवरगुणभेदेन त
थासच्चरितादिकम् । विन्यस्यविलि
खेत्प्राज्ञो मन्त्रिपत्रेपदक्रमम् ॥ अथ
पण्डितस्य । सद्भावद्वन्दितपदंशा
स्त्रार्थनिपुणादिकम् । पण्डितानांच
पत्रेषु विलिखेद्वैपदक्रमम् ॥ अथ

पत्रम्

गुरुपत्रस्य । साङ्गसिद्धान्तनिपुणसन
मस्कारकंपदम् । विन्यस्यविलिखेत्
प्राज्ञो गुरुपत्रे पदक्रमम् ॥ * ॥ अथ
स्वामिपत्रस्य । प्रवर्यं सनमस्कार प्रा
णप्रियादिकंपदम् । विन्यस्यवि लिखे
द्धीमान् स्वामिपत्रे पदक्रमम् ॥ ०
अथ भार्या पत्रस्य । प्राण प्रियापद
साध्वीं तथासच्चरिता दिकम् । भार्या
पत्रे लिखेद् विद्वान् पदक्रममनुत्तम
म् ॥ ० ॥ अथ पुत्रस्य प्राणपुत्रपदं
तद्वत्तथासच्चरितादिकम् । आशीर्व
चनसयुतं पुत्रपत्रे पदक्रमम् ॥
। अथपितृपत्रस्य । प्रभुवर्यंनमस्कार
तथासच्चरितादिकम् । विन्यस्यवि
लिखेत्पुत्र पितृपत्रे पदक्रमम् ॥
अथ सन्न्यासियतिपत्रस्य । सर्वबा
ञ्छाविनिर्मुक्तं सर्वशास्त्रार्थपारगम् ।
सन्न्यासियतिपत्रेषु विलिखेच्चपद
क्रमम् ॥ सामान्यस्य । सामान्य
भृत्यशत्रूणां विनियोज्यामुकंप्रति । श
स्त्रावशेषितपद छागतुल्यादिकंतथा
॥ एतेषामेवपत्रेषु यथायोग्यानुसा
रतः । विन्यस्यविलिखेत्प्राज्ञः
पदक्रममनुत्तमम् ॥ अथश्रीशब्द
विन्यास सङ्ख्या षड्गुरोः स्वामि
नःपञ्च द्वे भृत्ये चतुरो रिपौ ।
श्रीशब्दानां त्रयंमित्रे एकैकंपुत्रभा
र्ययोः ॥ अथराज्ञः प्रशस्तिः । स्व
स्तिगीर्वाण चयचूडारत्नराजिरोचि

पत्रम्

श्चुम्बितचन्द्रचूडचरणनखेन्दुवृन्दच
न्द्रिकासदोहास्वादचतुरचेतश्चकोरव
रविषमसमरसञ्चरत्प्रवलतरतुरगखु
रपुटपटलदलितभूपृष्ठोत्तिष्ठद्भूयिष्ठ
धूलिधाराधूसरितसकलहरिदन्तरप्र
चण्डभुजदण्डभ्राजमानखरतरासि
विलासितप्रत्यर्थिपृथ्वीपतिसार्थप्रा
र्थितानुकम्पासुधासम्पातानवरतवि
द्रुहारिद्र्यविद्रावणद्रविणराशिवि
श्राणनसमुपार्जितोर्जितयशोमराला
वलिकवलितवलिद्धीचिसञ्चितोय
शोमृणालजालभूपालकुलतिलकश्री
युतमहाराजाधिराजेषु ॥ १ ॥
स्वस्तिप्रचण्डदोर्दण्डखण्डखण्डिता
रिमण्डलमुण्डोन्मुक्तमुक्तावलीमण्डि
तसङ्ग्रामाङ्गनरङ्गमाणानेकवारण
वाहादिकायकाण्डवक्रतरनक्रचक्राच
ङ्क्रमणदुरतिक्रमणीयापगापतिप्रभू
तयशश्चन्द्रचन्द्रिकाद्योतविद्योतिता
खिलजगन्मण्डलविविधद्रविणार्पणस
न्तोषितसूरिसमूहस्तूयमानावदात
कीर्तिनर्तकीनर्तनलीलालेपलेपितगी
तिधुरीणोर्वश्यादिवेश्याजनसविला
सगीयमानगुणश्रवणान्दोलिताखण्ड
श्रवणकुण्डलपरित'प्रसर्पितप्रतापात
पनोतापितारातितसमध्यासितनि
कुञ्जकुञ्जप्रस्तुतसौन्दर्यगाथामुदितश्री
मन्नारायणचरणकिङ्करश्रीयुतमहारा
जदानशौण्डेषु ॥ २ ॥

पत्रम्

अथमन्त्रिप्रशस्ति । स्वस्तिश्रीमत्स
मस्तसामन्तसेवक निर्वाहकेषु को
षगोल्कषिक्षोवल गजवाजिरथपरि
वारहर्षहेतुनीतिसेतुरचणनिपुणेषु
अस्मद्विश्वासैकनिकेतनेषु श्रीश्रीमन्त्रि
प्रवीरेषु आशीराशिनिवेदनकोऽय
वर्णभूतोऽत्रत्य भव्यमावेदयन् तत्र
त्य भव्यमव्याहत मनुदिनमनुक्षण
पृच्छतिस्म ॥ ॥
अथगुरुप्रशस्ति : ॥ स्वस्तिश्रीनाराय
णपदपाथोरुहनिस्सरन् मकरन्दमधु
पायमानमानसेषु । विविधविद्या
विद्योतिताखिलगुणगणालङ्कृत
वेदवेदाङ्ग पारग स्वाश्रमोचिताचार
सम्पन्नपरमहंसपरिब्राजकाचार्यसेव्य
मानश्रीगोबिन्दस्वरूपगुरुचरणारवि
न्देषुकोटिश : प्रणामा . ॥
अथभार्याया. स्वामिप्रशस्ति । स्वस्ति
श्रीमदुद्दाम प्रेमरत्नभूषितास्मदा
दिभक्तजनेषु । कर्णयोरधिष्ठानेषु ।
नेत्रयोरधिदैवतेषु । कामस्यपरि
णामेषु । चतुर्वर्गप्रदायकेषु । म
मापररूपेषु । श्रीमत् स्वामिचरणा
रविन्देषु । गोविन्द्रवेदिराया :
शङ्करइव गिरिजाया महेन्द्र इव
पुलोमजाया : प्रतिदिनं वर्द्धमाना
समाराधना प्रणामपूर्वमास्ताम् ॥
* ॥ अथभर्त्तुर्भार्या प्रशस्ति : ।
स्वस्तिश्रीमत् समस्तप्रेमपारलावण्य

पत्रम्

मूर्तौप्रियतमायां नेत्रयुग्मस्य कनीनिकायामिव चन्द्रस्य चन्द्रिकायामिव कमलाकरस्य कमलिन्यामिव पथिकस्य छायायामिवतृषातुरस्य शीतलामृतधारायामिव ममसप्रेमनिवेदयन्ती पवीशुभाशीराशीन् निवेदयतुसर्वदा ॥ * ॥ अथपुत्रस्यपितरप्रतिप्रशस्ति . । स्वस्तिश्रीमदभिनववंशवदचित्तचिन्तितस्वीयानुरागानुरञ्जितानुगृहीत स्वगृह्यवर्गेषु । निजचरणसरोजरजितपरागसंरक्तास्मदादि भालस्थलविशालभाग्य सभावुकेषु । श्रीयुतपितृचरण सरोरुहेषु । अकिञ्चनत्करकिङ्करस्यमम बद्धकर सम्पुटस्यावनीपृष्ठलग्ना : साष्टाङ्गप्रणतय : सहस्रमजस्र विज्ञाप्यन्त्व ॥ * ॥ अथपितु पुत्रप्रति प्रशस्ति . । स्वस्तिश्री विश्वेश्वर चरणसरोरुहानुग्रहसमासादिताविततानवद्यविद्याविलासपीयूषपरम्पराभावुकानुपममाधुरीधुरीणविविधगुणालङ्कृतनिजवंशावतससकलविश्वासनिधाननिजकुलपवित्रीकृतात्मप्रायेषु । श्रीयुत शुद्धाचारपरिपूरितपुत्रेषुशुभाशिषाराशय' सन्तुविज्ञाप्यन्त्व॥ * ॥ अथ सन्न्यासियतिप्रशस्ति ' । स्वस्तिश्री मत्परहंसपरिव्राजकाचार्यकरणनिपुणतापराङ्मुखेषु । विषमविष

पत्रम्

यदोषदर्शनदूषितप्रपञ्चरचनाविभावेषु । वेदवेदान्तसाङ्ख्यसिद्धान्तवद्धदेवप्रकृतिपुरुषविवेकज्ञानशीलेषु । सङ्ख्यावन्मुख्यवन्दितचरणारविन्दस्वाश्रमोचिताचारपरिपालनपवित्रीकृतधरित्रीतलेषु । सकलभूदेवपूजितश्रीयुतगोस्वामिचरणारविन्देषु । ममावनीसलग्नंसाष्टाङ्गप्रणामसहस्रमजस्रमोंनमोनारायणायेतिमन्त्रेणाकलितमस्तु ॥ * ॥ अथ भृत्यप्रशस्ति : । स्वस्तिभगवच्चरणपरायणसकलद्रविणाधिरक्षकगोमहिष्यादिप्रतिपालकनिखिलजनशानुसेवकवशवदामुकभृत्यंप्रति ॥ * ॥ ॥ * ॥ अथारिप्रशस्ति . । स्वस्ति समराङ्गनभ्रष्टप्रतिभटायश : परिपूरितसकलसामन्तराजधानीविजृम्भितवीरशस्त्रावशेषितनिजवशानुरञ्जकसततपरित्रस्तशरणागतामुकं प्रति ॥ * ॥ * ॥ अथविवेकिनाप्रशस्ति ' । स्वस्तिश्रीभगवत्पदपङ्कजपूजनोपचितपुण्यपुञ्जपवित्रीकृतान्त : करणदिग्विलासिनीविसरधम्मिल्लमिलन्मल्लीमालाकलायशोनुबन्धिनिरवधिवसुविश्राणनाधरीकृतसुरपुरभूमिरुहेषु । स्वस्तिश्रीमत् परमेश्वरपादपाथोरुहास्वादचतुरचित्तचञ्चरीकभूवृन्दारकवृन्दावनजनितामितयश ' पटीरपङ्कपट

लालङ्कृतदिगङ्गनागणास्तनतटप्र वलप्रतापौर्वखर्वीकृतप्रत्यर्थिमार्थग वाकपारपारेषु ॥ इतिवरकचित्रकृता पत्रकौमुदी ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ पत्र पात्रेत्यादिलिङ्गानुशासनात्पुस्त्वम पिज्ञेयम्

पत्रकम् । न॰ पालाशे । तेजपत्रे । ते जपात्॰ इ॰ भा॰ ॥ पत्रक मधुर किंचित् तीक्ष्णोष्ण पित्तल लघु । निहन्तिकफ वातार्शो हल्लासा रुचि पीनसान् ॥ पत्रावल्याम् ॥ पुं॰ । शालिचशाके ॥

पत्रकाहला । स्त्री॰ पत्रशब्दे । पिञ्छो लाया ॥

पत्रकृच्छ्र । पु॰ पर्णकृच्छ्रव्रते ॥ यथा । पर्णोदुम्बरराजीव विल्वपत्र कुशोद कैः । प्रत्येक प्रत्यह पीतै पर्ण कृच्छ्रउदाहृत इति याज्ञवल्क्य ॥ पलाशोदुम्बरारविन्दश्रीवृक्षपर्णा नामेकैकेन क्वथितमुदक प्रत्यहंपिवे त् कुशोदकचैकस्मिन्नहनीति पञ्चाह साध्य : पर्णकृच्छ्र इतिमिताक्षरा ॥

पत्रगुप्त ' । पुं॰ स्नुहीभेदे । त्रिकण्टे ॥

पत्रघना । स्त्री॰ सातलायाम् ॥

पत्रङ्गम् । न॰ पत्राङ्गे । रक्तचन्दने ॥

पत्रभङ्कार . । पु॰ रायभाटी॰ इ॰ गौ ॰ भा॰ प्रसिद्धे ॥ पुरोटी ॥

पत्रगा । स्त्री॰ शरपत्र रचनायाम् ॥ शराणां पत्ररचना पत्रणापरिकीर्त्ति ते तिहारावली ॥

पत्रतण्डुली । स्त्री॰ यवतिक्तायाम् ॥

पत्रतरु । पु॰ दुष्खदिरे ॥

पत्रत्रयम् । न॰ वर्वरादिषु ॥ वर्वरा तु लसी बिल्व पत्रत्र यमुदाहृतम् ॥

पत्रदारक : । पुं॰ करपत्रे । क्रकचे ॥

पत्रद्रुम । पु॰ तालीदलतरौ ॥

पत्रनाडिका । स्त्री॰ पत्रशिरायाम् ॥

पत्रपरशु । पुं॰ स्वर्णकारादिना स्वर्णा दिच्छेदिकायाम् । अयने । छेनी इ॰ भाषा॰ ॥ पत्रमिवपरशु ॥

पत्रपा । स्त्री॰ अपत्रपायाम् । लज्जाय म् ॥ इ॰ शब्द॰ ॥

पत्रपाल ' । पु॰ आयतायांछुरिकाया म् ॥

पत्रपाली । स्त्री॰ कर्त्तर्याम् । कैंची॰ इ॰ भा॰ ॥

पत्रपाश्या । स्त्री॰ सुवर्णादि रचिते ल लाटाभरणे ।ललाटिकायाम् ॥ पाशा नांसमूह'पाश्या ।पत्रमिवपाश्या ॥

पत्रपिशाचिका । स्त्री॰ टोका॰ इ॰ गौ॰ भा॰ प्र॰ । मूर्द्धखोले ॥ इ॰ त्रि॰ जलत्रायाम् । खर्परे ।वारिता याम् । शिरसिपलाशपत्राणा बध ने ॥ वध. पलाश पत्राणा शीर्षेपत्र पिशाचिके तिहारावली ॥

पत्रपुष्प ' । पु॰ रक्ततुलस्याम् ॥

पत्रपुष्पक . । पु॰ भूर्जपत्रे ॥

पत्रपुष्पा । स्त्री॰ तुलस्याम् ॥ क्षुद्रपत्र

तुलस्याम् ॥

पत्रबंध: । पुं० पुष्प रचनायाम् ॥ यथा रचनाच परिष्यन्द ' पत्रबध इति त्रयम् । पत्रभङ्ग प्रसूनादि रचनायां निगद्यते ॥ इतिशब्द रत्नावली ॥

पत्रबाल ' । पुं०तुलाघटेदाड इति गौ० भा० ॥

पत्रभग: । पु० स्तनकपोलादौ कस्तूरिकादि रचित पत्रावल्याम् । पत्रलेखायाम् ॥

पत्रभङ्गि. । पुं०)
पावभंङ्गे ॥
पत्रभङ्गी । स्त्री०) ॥

पत्रयौवनम् । न० नवीनपर्णे । पल्लवे किसलये ॥ नवोद्गते किशलय किशल पत्रयौवनम् ॥ इतिजटाधर ,॥

पत्ररथ : । पु० अण्डजे । पक्षिणि ॥ पत्ररथइवयस्य ॥

पत्रलम् । न० अघनदधिनि इति हेमचन्द्र : ॥

पत्रलेखा । स्त्री० पत्रभगे । स्तनादौकस्तूरिकादिनारचिते तिलकविशेषे । पत्राङ्गुल्याम् ॥ पत्राकारा लेखा । शा० ॥

पत्रवल्ली । स्त्री० पत्रभंगे ॥ पलाशोलतायाम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥

पत्रवाह. । पु० वाणे ॥ पक्षिणि ॥ त्रि० । लिपिवाहके ॥ पत्रस्यवाहोरथो मनुष्यादिर्वा ॥ पत्राणिवहतिवा । अण् ॥

पत्रशाक : । पुं० षड्विध शाकान्तर्गत पत्रात्मकशाके ॥

पत्रशिरा । स्त्री० पत्रनाडिकायाम् । माव्यां ॥

पत्रश्रेणी । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥ घर्णपद्त्याम् ॥

पत्रश्रेष्ठ । पुं०विल्वे । इ० शा० नि० ।

पत्रसूचि ' । पुं० कण्टके ॥ इ०त्रि०

पत्रहिमम् । न० हिमदुर्दिने ॥

पत्राख्यम् । न० तेजपत्रे ॥ तालीश पत्रे ॥ हरितालप्रभेदे ॥ यथा ॥ स्वर्णवर्णं गुरुस्निग्धं सपत्रचाभ्रपत्रवत् ॥ पत्राख्य तालक विद्याद्गुणाढ्य तद्रसायन ॥

पत्राङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ भूर्ज्जे ॥ पद्मके ॥ रक्तचन्दनसदृशे काष्ठविशेषे। वकम् ० पतङ्ग० इभा० ॥ पत्रमेवाङ्गमस्य ॥ पत्रे षुअङ्ग तिवा । अगिगतौ । अच् ॥

पत्राङ्गुलि.। स्त्री० भङ्गे० । स्तनकपोलादौकस्तूरिकादि रचितपत्रावल्याम् ॥ पत्रार्थमङ्गुलि : अङ्गुलिव्यापार. ॥

पत्राञ्जनम् । न०मस्या ॥

पत्राढ्यम् । न० पिप्पलीमूले ॥ पर्वततृणे । मृगप्रिये ॥ तालीशे ॥

पत्रान्यम् । न० पत्तङ्गे ॥

पत्राम्ला । स्त्री० चुक्रिकायाम् । चूका०

ह०भा० ॥
पत्रालु. । पुं० हृत्तृदर्भायाम् ॥ कासालौ ॥
पत्रावलिः । स्त्री० गैरिके । पत्रश्रेण्याम् ॥
पत्रावली । स्त्री० पत्रलेखायाम् ॥ नवदुर्गासम्प्रदानमधुमिश्रितयवचूर्णयुक्तनवाश्वत्थपत्रेषु ॥ यथा । अमायानिशिसङ्घेतु पत्रेचाश्वत्थसंज्ञके । क्रमात्पत्रावलीदेयं मधुनायवचूर्णकम् ॥ देवादिसन्निधौसन्दिग्ध वस्तुनोरेकतराव धारणार्थकब्राह्मण वालकौत्तोलिततत्तत्सन्देहकोटिलिखित पत्रसमूहे ॥
पत्राहार' । त्रि० तपोविशेषाल्लब्ध सत्त्वे तापसविशेषे । दीर्घपत्राशने ॥
पत्रिका । स्त्री० लघुपत्रे । चिट्ठी इ० भा० ॥ पत्र्याम् । लिपौ ॥
पत्रिकाख्य' । पुं० कर्पूरविशेषे ॥ त्रि० पत्रिकानामके ॥
पत्रिणी । स्त्री ० पल्लवे ॥
पत्री । पुं० श्येने ॥ पत्ररथे । खगे ॥ काण्डवाणे ॥ द्रुमे ॥ रथिके ॥ अद्रौ ॥ रथि ॥ तालद्रुमे ॥ श्वेतकिणिह्याम् ॥ गङ्गापत्र्याम् ॥ पाच्याम् ॥ पत्राणि सन्त्यस्यअतइनिठनावितीनिः ॥ अतिशयितम् ० प्रशस्तवापत्रमस्येति वा ॥ त्रि० । पत्रयुक्ते ॥
पत्री । स्त्री० पत्रे ॥ लिपौ ॥ यथा । जन्मपत्री ॥
पत्रोपस्कर: । पुं० कासमर्दे ॥
पत्रोर्णं. । पुं० शोणके । स्योनाकवृक्षे । अरलू०इ०भा० ॥ न० । धौतकौषेयवाससि । मुक्टा०इ०भा० ॥ पत्रे ऊर्णाऽस्य । पत्रेषुक्तताऊर्णावट्लकुचादिपत्रेषुक्रमिभिरूर्णायाःक्रतत्वात् । पत्रोर्णाऽस्यत्र । अर्शआद्यच् ॥
पत्सल. । पुं० पथि ॥ पतति । पतरु० पतेरस्थलइ०सरः ॥
पथः । पुं० मार्गे ॥ पथति । पथेगतौ । प०अच् । बाटः पथश्चमार्गश्चेतिसुभूतिचन्द्रपुरुषोत्तमौ । पथः पथीति द्विरूपेषुविश्वश्च ॥
पथकः । पुं०पथिकुशले ॥ तत्रकुशलःपथइतिवुन् ॥
पथरथ. । पु । अध्वरथे ॥
पथिक' । त्रि० अध्वनीने । अध्वगे ॥ पन्थानंगच्छति । पथःष्कन् ॥
पथिकसन्तति : स्त्री०)
पथिकसहति : स्त्री०) हरौ । पथिकसमूहे ॥
पथिका । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥
पथिकी । स्त्री ० अध्वगायाम् ॥ पन्थानं गच्छति । पथ ष्कन् । षित्वान् ङीष् ॥
पथिद्रुमः । पुं० श्वेतखदिरे ॥
पंथा. । पु ० अयने । वर्त्मनि । मार्गे । अध्वनि ॥ द्वाविमावथ पन्थानौयत्र

पथ्य :

वेदाः प्रतिष्ठिता । प्रवृत्तिलक्षणो धर्मोनिवृत्तीश्चविभाषित : ॥ पथते ऽनेन । पथि० ।पथिमथिभ्यामिनि. ॥ पतन्त्यनेनवा। पतेःस्थश्चेतिवृनि । थान्तादेशश्च ॥ पन्थादेयोब्राह्मणा यस्त्रियैराज्ञे ह्यचक्षुषे । वृद्धायभार युक्तायरोगिणेदुर्बलायच ॥ यथाह्म नु' । चक्रिणोदशमीस्थस्यरोगिणोभा रिणः स्त्रियाः । स्नातकस्यचराज्ञश्चप न्थादेयो वरस्यच ॥ तेषान्तु समवेता नांमान्यौ स्नातक पार्थिवौ । राजस्ना तकयोश्चैव स्नातको नृपमानभा गि ति ॥ गमनगुणाः । पन्थामेद क फस्थौल्यसौकुमार्यविनाशन । य त्तुचङ्क्रमणनातिदेहपीडाकरभवे त् ॥ तदायुर्बलमेधाग्निप्रदमिन्द्रि यशोभनम् ॥ उपाये॥ यथा । एषप न्था अमृतत्वप्राप्तये यदेतदात्मज्ञान मिति ॥

पथिप्रज्ञ . ॥ पुं० मार्गाभिज्ञे ॥ पन्था नम् प्रजानाति । प्रेदाज्ञदूतिक. ॥

पथिल : । त्रि० पथिके ॥ पथन्ति ऽ ने न । पथि० । मि० वृलच् ॥

पथिवाहक : । पु० निष्ठुरे ॥ शाकुनि के ॥

पथ्य. । पु ० हरीतकीवृक्षे ॥ न० । सैन्धवे ॥ त्रि० । हिते । चिकित्सा दौहितकारके ॥ यथा । अशीति- नाञ्चसाज्ञानं पयःपाननवा.स्त्रियः । एतद्दोमानवा.पथ्य स्निग्धमल्पश्चभो जनम् ॥ मानवा. दूतिसम्बोधनम् ॥ विनापिभेजषजैर्व्याधिः पथ्यादेवनिव र्तते । नतुपथ्यविहीनस्य भेषजानांश तैरपि ॥ न० । शुभावहेवचने ॥ शा स्त्रीयात्पथोनपेतः । धर्मपथ्यर्थेन्या दिनायत् ॥ भूयोपिपथ्यंवक्तव्यमेवमा ङ्कुर्हितैषिणः ॥

पथ्यशाकः । पु० तण्डुलीयशाके ॥

पथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् । अभया- याम् ॥ विजयारोहिणीचैवपूतना- चामृताभया । जीवन्तीचेतकीचेति पथ्यायाः सप्तजातय. ॥ अलावुवृत्ता विजयावृत्तासारोहिणीस्मृता । पूत नास्थिमती सूक्ष्मा अमृतामांस ला स्मृता ॥ पञ्चरेखाभयाप्रोक्ता जीव न्तीस्वर्णवर्णिनी । त्रिरेखाचेतकीज्ञे या सप्तानामियमाकृति ॥ विजया सर्वरोगेषु रोहिणीव्रणरोहिणी । प्र लेपेपूतनायोज्या शोधनार्थेऽमृताहि ता ॥ अक्षिरोगेऽभयाशस्ता जीवन्ती सर्वरोगहृत् । चूर्णार्थेचेतकीशस्ता यथायुक्तं प्रयोजयेत् ॥ वंध्याकर्कोट क्याम् ॥ मृगेर्वारी ॥ चिर्भिटायाम् ॥ पथोनपेता । धर्मपथ्यर्थ न्यायाद नपेते०इ०यत् । टाप् ॥ चतुर्दशाक्ष रच्छन्द प्रभेदे । यथा ॥ सजसाय लौचसहगेनपथ्यामता ॥ यथा । स्थ गयन्त्यमूः शमितचातकार्तस्वराः ।

पद .	पदजातम्

जलदास्तडित्तुलितकान्तकार्तस्वराः। जगतीरिह स्फुरितचारुचामीकराः सवितुः क्वचित् कपिशयन्तिचामीकराः ॥ * ॥ आर्याप्रभेदेपि ॥ यथा । प्रथमगणत्रयविरतिर्दलयोरुभयोः प्रकीर्त्तितापथ्या ॥ यथा। जय जयजगदीश विभोकेशवकंसान्तमाधवानन्त । कुरुकरुणामितिभणितिः पथ्याभवरोगदुःस्थानाम् ॥ *

पथ्यादिगुग्गुलुः । पुं० भावप्रकाशोक्ते औषधविशेषे ॥

पथ्यापथ्यम् । न० रोगाणांहिताहितकारकद्रव्येषु ॥ तत्प्रतिपादकग्रन्थे॥

पथ्यावक्त्रम् । न० विषमवृत्तविशेषे॥ यथा । युजोश्चतुर्थतोजेन पथ्यावक्त्रं प्रकीर्त्तितम् ॥ यथा । रासकेलिसतृष्णस्य कृष्णस्य मधुवासरे । आसीद्गोपमृगाक्षीणां पथ्यावक्त्रं मधुस्तुति रिति ॥

पत्०द् । पुं० चरणे । पादे ॥ पद्यते । पदगतौ । क्विप् ॥ स्वामीतुदान्तमन्यते । पदन्निस्यादेशविधानात् ज्ञापकात् । अन्येतुपदादेशएवाय मित्याहुः । प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारार्थत्वेनशसाद्यनतभूतेपितत्प्रवृत्तेः सम्भवात् । अतएवचौडः : श्याँ काकुद्दोषणी इति भाष्योदाहरणं सङ्गच्छते ॥

पदः । पुं० किरणे ॥ न० व्यवसितौ । व्यवसाये ॥ त्राणे ॥ स्थाने ॥ शास्त्रस्थितौ ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने ॥ अङ्घ्रौ । पादे ॥ पादचिन्हे ॥ वस्तुनि ॥ अङ्के ॥ प्रदेशे ॥ श्लोकपादे ॥ वाक्ये ॥ शब्दे ॥ विभक्त्यन्ते ॥ पदंविधास्मेसुप्तिङ्भ्यामव्ययतद्विवर्जितम् ॥ चत्वारिपदजातानिनामाख्यातेउपसर्गनिपाताश्चेति नैरुक्ताः ॥ चत्वारिपदजातानिनामाख्यातोपसर्गनिपाताश्चेतिमहाभाष्यम् ॥ मिषे । व्याजे ॥ पदनीये आत्मतत्त्वे । आनन्दरूपे । ब्रह्मणि । स्वरूपे ॥ पदति पद्यतेयोगादिसाधनैः सर्वैर्मुनिभिः प्राप्यतेवा । पदस्थैर्ये ० पदगतौवा । पचाद्यच् । भावकर्मकरणेषुवाघञ् । संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावः । खनोघचेतिघित्करणादन्यतोप्ययमिति ज्ञापनाद्वा ॥

पदकः । पुं० पदग्रन्थाभिज्ञे ॥ पदम धीतेवेदवा । क्रमा० वुन् । त्रि० । पदज्ञातरि ॥ देवपदचिह्नादियुतेस्वनाम्नाप्रसिद्धेकण्ठभूषणे ॥

पदगः । पुं० पदातौ ॥ पादाभ्यां गच्छति । गम्ड० । अन्येभ्योऽडः । पादस्यपदाज्यातिगोपहतेष्विति मादस्यपदइत्यदन्तआदेशः ॥

पदजातम् । न० पदसमूहे । परापश्यन्तीमध्यमावैखरीरूपाणीतिवि

वरणकारा: ॥
पदनीय: । त्रि० गमनीये ॥ पदेरनीयर् ॥
पदन्यास: । पुं० गोक्षुरे ॥ पदविन्यासे ॥
पदभञ्जनम् । न० निरुक्ते । गूढार्थशब्दव्याख्यायाम् ॥
पदभञ्जिका । स्त्री० पञ्जिकायाम् । व्याख्यायाम् ॥ पदानांभञ्जिका ॥
पदवाक्यप्रमाणज्ञ: । त्रि०व्याकरणमीमांसातर्काभिज्ञे ॥
पदवि: । स्त्री० पदव्याम् । मार्गे ॥ पद्यतेऽनया । पदगतौ । पद्यटिभ्यामवि, ॥
पदवी । स्त्री० अयने । वर्त्मनि । पथि । सृतौ ॥ कृदिकारादक्तिनइ० ङीष् ॥
पदमाला । स्त्री०मोहनशीलायाम् विद्यायाम् ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥
पदष्ठीवम् । न० पादौचअष्ठीवन्तौच० तयो: ॥ अचतुरविचतुरेति निपातनात् टिलोप: पद्भावश्च ॥
पदाङ्क: । पुं० क्रमाङ्के । पादचिह्ने ॥
पदाङ्गी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥
पदाजि: । पुं०पत्तौ । पदगे । पादातिके ॥ पादाभ्यामजति । अज० अज्यतिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाजीतिपदादेशोऽजेर्व्यंभावश्च ॥
पदाति: । पुं० पदगे । पादातिके । पत्तौ ॥
पादाभ्यामतति । अत० । अज्यतिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाज्यातिगोपहतेष्वितिपदादेश: । चतुर्माचिकस्यान्तिमप्रभेदे ॥
पदातिक: । पु० पत्तौ । पदगे ॥ स्वा० कन् ॥
पदानुप्रास: । पुं० शब्दालङ्कारेषुलाटानुप्रासे ॥ पदानामनुप्रास: ॥
पदार: । पुं० पादधूलौ ॥ पादालिन्दे ॥
पदार्थ: । पु० भावे । धर्मे । तत्त्वे । वस्तुनि ॥ * ॥ किंपुनराकृति: प दार्थ आहोस्विद्द्रव्यम् । कथंज्ञायते । उभयथाह्याचार्येणसूत्राणि प्रणीतानि । आकृतिपदार्थं मत्वाजात्याख्यायामेकस्मिन् बहुवचनमन्यतरस्यामित्युच्यते । द्रव्यं पदार्थंमत्वा स्वरूपाणामेकशेष आरभ्यतेइतिभाष्यम् । तत्रजातिवादिनआहु: । जातिरेवशब्देनप्रतिपाद्यते । व्यक्तीनामानन्त्यात् सम्बन्धग्रहणासम्भवात् ॥ साजाति: सर्वव्यक्तिष्वेकाकारप्रत्ययदर्शनादस्तीत्यवसीयते । तत्र गवादय:शब्दाभिन्नद्रव्यसमवेतांजातिमभिदधति ॥ तस्यांप्रतीतायातदावेशात्तदवच्छिन्नंद्रव्यंप्रतीयते ॥ शुक्लादय: शब्दागुणसमवेतांजातिमाचक्षते गुणेतुतत्सम्बन्धात्प्रत्यय: । द्रव्ये सम्बन्धि सम्बन्धात् संज्ञाशब्दानामप्युत्पत्ति प्रभृत्याविनाशात्

पदार्थ.

पिण्डस्य कौमार यौवनाद्यवस्था भेदेपिसएवा यमित्यभिन्न प्रत्यय नि मित्ता डित्थत्वादिकाजातिर्वाच्या क्रियास्वपि जातिर्विद्यते सैवधातु वाच्या पठति पठत: पठन्तीत्यादेर भिन्नस्य प्रत्ययस्यसद्भावात् तन्निमि त्तजात्य भ्युपगम ' ॥ व्यक्तिवादिन स्त्वाहु: शब्दस्य व्यक्तिरेवाभिधेया जातेस्तूपलक्षणभावेनाश्रयणादान न्त्यादिदोषानवकाशवृत्तिकैयट ' ॥ पदानां घटपटादीना मर्थोऽभिधेय: पदार्थ : ॥ द्रव्य गुणकर्म सामान्य विशेष समवाया भावेषु सप्तसु ॥ यथा । द्रव्य गुणास्तथा कर्म सामा न्य सविशेषकम् । समवाय स्तथा भाव : पदार्था सप्त कीर्तिता : ॥ एतेवैशेषिक प्रसिद्धा . पदार्था नैया यिकानामप्य विरुद्धा : ॥ गोतमो क्ता: षोडश पदार्थास्तु । यथा । प्र- माण प्रमेय संशय प्रयोजन दृष्टान्त सिद्धान्ताऽवयव तर्कनिर्णयवादजल्प वितण्डा हेत्वाभासच्छल जाति नि ग्रह स्थानानां तत्त्वज्ञानान्निश्रेयसा धिगम : ॥ एषा लक्षणानि० यथा । प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दा प्रमा णानि ॥ १ ॥ आत्मशरीरेन्द्रियार्थ बुद्धि मन' प्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफल दु:खापवर्गास्तुप्रमेयम् ॥ २ ॥ समा नानेकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरूपल

पदार्थ.

ब्ध्यनुपलब्ध्यवस्थातश्चविशेषापेक्षो विमर्शसंशय' ॥ ३ ॥ यमर्थमधिकृत्य प्रवर्ततेतत्प्रयोजनम् ॥ ४ ॥ लौकि कपरीक्षकाणायस्मिन्नर्थेबुद्धिसामान्य सदृष्टान्त ॥ ५ ॥ प्रतिज्ञा हेतूदा हरणोपनयनिगमनान्यवयवा.॥७॥ अविज्ञाततत्त्वेऽर्थेकारणोपपत्तितस्त त्त्वज्ञानार्थमूहस्तर्क . ॥ ८ ॥ विमृ श्यपक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणनि र्णय : ॥ ९ ॥ प्रमाणतर्कसाधनोपल म्भ.सिद्धान्ताविरुद्ध:पञ्चावयवोपपन्न. पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहोवाद ॥ १० ॥ यथोपपन्नछलजातिनिग्रहस्थानोपा लम्भोजल्प:॥ ११ ॥ सत्प्रतिपक्षस्था पनाहीनोवितण्डा ॥ १२ ॥ सव्यभि चारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमकाला त्ययापदिष्टाहेत्वाभासा ॥ १३ ॥ वचनविघातोर्थविकल्पोपपत्त्याछलम् ॥ १४ ॥ साधर्म्यवैधर्माभ्याप्रत्यवस्था नजाति : ॥ १५ ॥ विप्रतिपत्तिरप्र तिपत्तिश्चनिग्रहस्थानमिति ॥ १६ ॥ † ॥ अनेकान्तवादिनाजीवाजीवा दिसप्तसु ॥ यथा । इहसप्तपदार्था: स्तुर्जीवाजीवास्रवाश्चय : । संवरो निर्जरश्चैव बन्धमोक्षावुभावपीति ॥ † ॥ शैवानांपतिपशुपाशेषु त्रि षु ॥ * ॥ अध्यात्मवादिनां पदार्थो द्विविध : आत्मा अनात्मा चेति । तत्रापित्मापिद्विविध : । क्षेत्रज्ञोजी

वस्त्वेतिएतावपिशुद्धाशुद्धभेदाद्द्वि विधौ। तत्राशुद्धौ मायाविद्योपाधि त्वेन भेदं व्यवहारहेतू । शुद्धौत्व भेदव्यवहारहेतू। अनात्मापि वि विध.। कारण सूक्ष्म स्थूलभेदात् एतदेव शरीरत्रय मिति व्यवह्रियते पदस्यअर्थं पदार्थ.। सद्विविध: शाब्दिको लाक्षणिकश्चेति ॥ धर्मा र्थकाममोक्षेषु ॥ यथा। द्वावेवस्त पदार्थानाद्वावेवनिधनङ्गतौ। प्रथम श्चतुरीयश्च त्रिषुलोकेषुदुर्लभौ। अर्थकामौ प्रशस्तौहौ सर्वेषां सम्म तौ प्रियौ। धर्माधर्मेति वाग्वादो दम्भोयं महतामपि ॥ पद्मात्ताप वचन मेतद्ब्रह्मासुरवधेमुनीनाम् ॥

पदार्थाभिनय । पुं॰ नृत्ये ॥ पदार्था भिनयोनामयोवागङ्गसत्त्वज । इ तिभरत:। सत्त्वमन्त' करणम् ॥

पदासनम्। न॰ पादपीठे ॥

पदिक'। पुं॰ पदातौ ॥ पादाभ्या चरति। पर्या॰ ष्ठन्। ठस्येक.। इ केचरतावितिपदादेश.॥

पद्ग:। पुं॰ पदातिके ॥ पद्भ्यागच्छ ति। गमृल्ट॰। अन्येभ्यो॰ ड.। पादेनसमानार्थं' पच्छब्द: ॥

पद्धति.। स्त्री॰ पङ्क्तौ ॥ वर्त्मनि। । पथि ॥ अनुष्ठानक्रमेग्रन्थे ॥ ग्र न्थार्थवोधकेग्रन्थे ॥ पादाभ्यांहन्यते । हन्॰। क्तिन्। हिमकाषिहतिषु चेतिपद्भाव'॥

पद्धती। स्त्री॰ पद्धतौ॥ बह्वादिभ्यश्चेति वाङीष् ॥

पद्धिमम्। न॰ पादशीतलतायाम् ॥

पद्म.। पुं॰ नागराजविशेषे॥दाशरथौ ॥ द्वादशजिनचक्रवर्त्यन्तर्गत चक्र वर्ति विशेषे । पद्मोत्तरात्मजे ॥ बलदेवे । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा हस्ताभ्याञ्च समालिङ्ग्य नारींपद्मा सनोपरि। रमेद्गाढसमाकृष्य व न्धोयपद्मसञ्ज्ञकः ॥ पु॰। न॰। नलि ने। अरविन्दे। कमले। तामरसे। राजीवे ॥ वसन्तेशीतभीताश्च को किलस्यवनेकृतम्। अन्तर्जलगता पद्मा. श्रोतुकामारवोत्थिताइति ॥ पद्मके। इभाननबिन्दुवृन्दे। व्यूह विशेषे। निधिप्रभेदे । दशार्वुदे १००००००००० पद्मकाष्ठौषधौ ॥ न॰ । पुष्करमूले ॥ सीसके ॥ चित्रकाव्यभेदे ॥ पद्मालक्ष्मीर स्मिन्नस्ति। अर्शआद्यच् ॥ पद्यते। पद॰। अर्त्तिस्तुखितिमन् ॥

पद्मकम्। न॰ बिन्दुजालके। हस्त्या ननादिस्थबिन्दुवृन्दे ॥ पद्मकाष्ठे। पद्माकइतिपाजाइतिचभाषा ॥ ऋषभाद्रिसमुद्भवे पद्मदलसमानवर्णे चन्दनविशेषे ॥ पुं॰ सुगधिपुष्पे वृ क्षविशेषे ॥ पद्मकतुवरतिक्तशीतलं वातलंलघु। विसर्पदाहविस्फोटकुष्ठ

श्लेष्मास्रपित्तहृत् । गर्भसंस्थापनं रु च्यं वमिव्रणतृषाप्रणुत् ॥ पद्ममिव । द्रुवेप्र तिकृताविति कन् ॥

पद्मकन्द. । पुं॰ शालूके । पद्ममूले ॥

पद्मकर्कटी । स्त्री॰ पद्मबीजे ॥

पद्मकर्णिका । स्त्री॰ अब्जकर्णिकायाम् ॥ पद्मस्यकर्णिकातिक्ताकषाया मधुराहिमा । सुखवैशद्यकृत्तृष्णाष्ठीव श्वासकफपित्तनुत् ॥

पद्मपुष्पकाष्ठम् । न॰ पद्मके । पीतके केदारजे । पाटलापुष्पसन्निभे ॥

पद्मकी । पुं॰ छत्रपत्रके । भूर्जवृक्षे ॥

पद्मकेशर । पुं॰ । न॰ किञ्जल्के ॥

पद्मखण्डम् । न॰ पद्मसमूहे ॥ तस्य-समूहइत्यधिकारे कमलादिभ्य.ख ण्ड. ॥

पद्मगन्धि । न॰ पद्मके । पद्माकरति । पाजा॰ इतिचभा॰ ॥ पद्मस्यगन्ध इवगन्धोस्य । उपमानाच्चेतीत्वम्

पद्मगर्भ' । पु॰ ब्रह्मणि ॥ पद्मोगर्भ जन्मकारणमस्य ॥ हरौ ॥ पद्मस्य हृदयाख्यस्यमध्येउपास्यत्वात् ॥

पद्मचारिणी । स्त्री॰ उत्तरापथभवस्य नामख्यातवृक्ष विशेषे । अव्यथा-यायाम् । अतिचरायाम् । चार-ण्याम् ॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ पद्मच-रितुशीलमस्याः । सुप्यीतिणिनिः ॥

पद्मज' । पुं॰ चतुरानने ॥ मधुविशेषे ॥ पद्मजातः । जनीड. ॥

पद्मतन्तु । पु॰ मृणाले ॥

पद्मदर्शन' । पु॰ श्रीवासे । धूपविशेषे ॥

पद्मनाभ' । पु॰ मधुरिपौ । विष्णौ ॥ पद्म नाभीयस्य । अच्प्रत्यन्ववेत्यचाजि तियोगविभागादच् । पद्ममिवसुव र्तुलानाभिरस्यवा ॥ यद्वा । पद्मस्यहृ दयपद्ममयनाभौमध्येप्रकाशनात् पद्मनाभः । पु॰ साधुः ॥ भाविजिन विशेषे ॥

पद्मनाभिः । पुं॰ पद्मनाभे । विष्णौ ॥ पद्मनाभीयस्य । अजितियोगविभाग स्यासार्वत्रिकत्त्वान्नाच् ॥

पद्मनालम् । न॰ मृणाले ॥ इतिहे-मचन्द्र ॥

पद्मपत्रम् । न॰ पुष्करमूले ॥ पद्ममये वपत्रमस्य ॥ अब्जदले ॥

पद्मपर्णम् । न॰ पद्मपत्रे ॥

पद्मपाणि. । पु॰ ब्रह्मणि ॥ सूर्ये ॥ बु-द्धे ॥ त्रि॰ । कमलहस्ते ॥ पद्मपाणौ यस्ये ॥

पद्मपुराणम् । न॰ पाद्मे ॥ तत्सङ्ख्या श्लोकायथा । पञ्चपञ्चाशत्साहस्र-पद्माख्यंविपुलमतमिति ॥

पद्मपुष्पः । पु॰ कर्णिकारे । पिङ्गाङ्गप-क्षिणि ॥

पद्मप्रभ : । पुं॰ वृत्ताईद्विशेषे ॥ त्रि॰ । पद्मसमानप्रभायुक्ते ॥ *

पद्मप्रिया । स्त्री॰ लक्ष्म्याम् ॥ जरत्का रुमुनेः पत्न्याम् । मनसादेव्याम् ॥

पद्मानिप्रियाणियस्याः ॥
पद्मबन्ध' । पु० चित्रकाव्यविशेषे ॥
पद्मबन्धु.। पुं० सूर्य्ये "पद्मानांबन्धु' ॥
भ्रमरे ॥ पद्मानांबंधवोऽस्य ॥
पद्मभू'। पुं० ब्रह्मणि ॥
पद्ममुखः। त्रि० पद्मसमानमुखयुक्ते ॥
पद्ममुखी । स्त्री० दुरालभायाम् ।
फञ्जिकायाम् ॥ पद्मतुल्यास्यविशि
ष्टायां ॥
पद्मयोनि'। पुं० धातरि। द्रुहिणे
। ब्रह्मणि ॥ पद्मंयोनिरुत्पत्ति
स्थानयस्य ॥
पद्मरज.। न० त्रसरेणौ। परमाणव
ष्टके ॥
पद्मरागः। पुं० रक्तवर्णमणिविशेषे ।
शोणरत्ने । लोहितके । माणिक्ये।
माणक इ० भा० ॥ पद्ममिवरा
गोऽस्य ॥ अनेकमन्येतिसमासः॥
अस्योत्पत्त्यादयोयथा ॥ सौगन्धिक
कुरुविन्दस्फटिकेभ्यः पद्मरागस
म्भूति.। सौगन्धिकजाभ्रमराञ्जना
भजम्बूरसद्युतयः॥ कुरुविन्दभवा.
शवलामन्दद्युतयश्चधातुभिर्विद्धा ।
स्फटिकभवाद्युतिमन्तोनानावर्णा
विशुद्धाश्च ॥ स्निग्धः प्रभानुलेपी
स्वच्छोर्चिष्मानगुरु. सुसंस्थानः।
अन्तःप्रभोतिरागोमणिरत्नगुणाः
समस्तानाम् ॥ कलुषामन्दद्युतयो
लेखाकीर्णाः सधातव' खण्डाः

। दुर्विद्धानमनोज्ञा' सशर्कराश्चेति
मणिदोषा' ॥ सर्पमणेर्लक्षणम्
भ्रमरशिखिकण्ठवर्णोदीपशिखास
म्प्रभोभुजङ्गानाम् । भवतिमणि
किलमूर्द्धनियोऽनर्घ्यीय: सविज्ञेयः
॥ यस्तविभर्त्तिमनुजाधिपतिर्नतस्य
दोषाभवन्तिविषरोगकृता' कदाचि
त्॥ राष्ट्रेचनित्यमभिवर्षतितस्यदेव.
शत्रूश्चनाशयतितस्यमणेःप्रभावात्
॥ ६ ॥ षड्विंशतिसहस्राण्येकस्यम
णे. पलप्रमाणस्य।कर्षत्रयस्यविंशति
रुपदिष्टानिपद्मरागस्य॥अर्द्धपलस्यद्वा
दशकर्षस्यैकस्यषट्सहस्राणि।यश्चाष्ट
माषकाधृतस्तस्यसहस्रत्रयमूल्यम्॥मा
षकचतुष्टयंदशशतत्रयद्वौतुपञ्चशत
मूल्यौ। परिकल्प्यमन्तरालेमूल्यंही
नाधिकगुणानाम्॥ वर्णन्यूनस्यार्द्धं
तेजोहीनस्यमूल्यमष्टांशम् । अल्प
गुणोवहुदोषोमूल्यात् प्राप्नोतिविं
शांशम् ॥ आधूम्रंत्रणबहुलस्वल्प
गुणंचाप्नुयाद्दिशतमं । इतिपद्म
रागमूल्यपूर्वाचार्य्यैः समुद्दिष्टम् ॥
११ ॥ इतउर्ध्वेकोनाशीतिवीराख्याम्
॥ विशेषोयुक्तिकल्पतरौद्रष्टव्य. ॥
पद्मलता। स्त्री० मृणालिन्याम् ॥
पद्मलाञ्छन.। पुं० ब्रह्मणि।वेधसि ॥
भास्करे। रवौ॥ धनदे॥ गुह्यकेश्व
रे॥ वुद्धभेदे। लोकेश्वर ॥
पद्मलाञ्छना। स्त्री० तारायाम्॥ लक्ष्

स्याम् । श्रियाम् ॥ वाग्देवतायाम्।
सरस्वत्याम् ॥ पद्मंलाञ्छनयस्याः
पद्मवर्णकम् । न० पुष्करमूले ॥ त्रि०
पद्मसमानवर्णवति ॥
पद्मवासा । स्त्री०,लक्ष्म्याम् ॥ पद्मे
वासोस्या. ॥
पद्मवीजम् । न० गालोड्ये । पद्माक्षे । क
मलवीजइतिकमलगट्टा० इतिचभा
षा ॥ पद्मस्यवीजम् ॥ पद्मवीजं
हिमस्वादुकषायंतिक्तकंगुरु ॥ विष्ट
म्भिवृष्यरूक्षञ्च गर्भसंस्थापकपरम् ॥
कफवातकरवल्य ग्राहिपित्तास्रदाह
नुत् ॥
पद्मवीजाभम् । न० मखान्ने । मखाना
इ० भा० प्र०पा नीयफले ॥
पद्मव्यूह. । पु० पद्माकृतौव्यूहविशेषे ।
समविस्तृतपरिमण्डलो मध्योपविष्ट
जिगीषुः पद्मव्यूहः। तेनराजापुराग्नि
र्गत्यसर्वदा कपटनिवेशनंकुर्यात् ॥
पद्महस्ता । स्त्री० श्रियि । लक्ष्म्याम् ॥ प
द्मंहस्तेयस्याः ॥ त्रि० पद्मविशिष्टकरे ॥
पद्मा । स्त्री० फञ्जिकायाम् । भार्ग्यारे
पद्माभंपुष्पमस्त्यस्याः ॥ श्रियि । रमा
याम् ॥ चारव्याम् । पद्मचारव्याम् ॥
पद्मानुष्णाकटुस्तिक्ता कषायाकफवा
तजित् । मूत्रकृच्छ्राश्म शूलघ्नी श्वा
सकास विषापहा ॥ पन्नग्याम् ।
मनसायाम् । जरत्कारुमुनेः पत्
न्याम् ॥ वर्णार्हमातरि ॥ कल्किदे
वेनविवाहितायामृहद्रथराजकन्या
याम् ॥ कुसुम्भ पुष्पे ॥ पद्ममस्त्य
स्या. । अर्शआद्यच् ॥ यद्वा । पद्यते
। पद० । अर्ति स्तुस्वितिमन् । टाप् ॥
पद्माकरः । पु० तडागे । कासारे । सप
द्मागाधजलाशये ॥ योग्यतयानिष्पद्मे
चमहाजलाशये ॥ पद्मानामाकरःउ
त्पत्तिस्थानम् ॥ क्वचित्पद्मशून्येपि
योग्यतयाप्रयोग ॥
पद्माक्षम् । न० पद्मवीजे ॥ त्रि० । पद्म
लोचने ॥
पद्माख्या । स्त्री० पद्मचारयाम् ॥
पद्माट. । पुं० चक्रमर्दके । उरषाड़े ।
पवाड० इ० भा० ॥ पद्मस्येवपद्मा
कारमस्त्यस्याप समूहंवा अटति अटगती ।
कर्मण्यण् ॥
पद्मालया । स्त्री० लक्ष्म्याम् । कमला
याम् ॥ पद्ममालयोऽस्याः ॥
पद्मावतिका । स्त्री० मात्रावृत्तविशेषे
॥ यथा । यत्राष्टचतुष्कलगणनिर्मित
पदकारपदकर्णद्विजविहिता सापद्मा
वतिकाविबुध सुमहिता जगणविर
हिता सुकविहिता । इत्यष्टावसुभु
वनैर्भवति विरामः सकलाभिमत
फलायतदाफणिनायकपिंगलभणि
त सुमङ्गल रसिकमनः संविहितम
दा ॥ यथा । विधुरेवविधुरयतिमर्म
निकृन्ततिजनयतिमर्मनमर्मसदः ।
चन्दनवन पवनोविकलयतिमनो द

लयतिमदनोद्धदयमदः। प्रियसखि ममनयनपङ्कजनयनंकीर्त्तिसिंहधर वीरमणयदिमिलतिविशालं भवति तदाल विरहपयोनिधिसन्तरणम् ॥

पद्मावती। स्त्री० जरत्कारुमुने . पत्न्याम्। मनसादेव्याम्। नदीप्रभेदे। पद्मा० ह० गौ० भा० ॥ पद्मचारिण्योषधौ ॥ पद्मावतिका वृत्ते ॥ जयदेवकवे पत्न्याम् ॥

पद्मावतीप्रिय'। पुं० जरत्कारुमुनौ ॥

पद्मासनम्। न० योगिनामासनविशेषे ॥ यथा। वामोरूपरिदक्षिणं नियमत' सस्थाप्य वामतथा दक्षोरूपरि पश्चिमेनविधिनाधृत्वाकराभ्यां धृतम्। अङ्गुष्ठ हृदयेनिधायचिबुकनासाग्रमालोकयेदेतद्व्याधिविकारनाशनकरपद्मासनप्रोच्यते इति ॥ अपिच। ऊर्वोरुपरिविन्यस्यसम्यक्पादतलेशुभे। अङ्गुष्ठौचनिवध्नीयाद्धस्ताभ्यांव्युत्क्रमात्तत: ॥ पद्मासनमिति प्रोक्तं योगिना हृदयङ्गममितिदेवीगीता ॥

पद्मासन:। पुं० ब्रह्मणि। कमलासने ॥

पद्मासना। स्त्री० लक्ष्म्याम्। पद्ममासनयस्या' ॥

पद्माह्वयम्। न० पदमके। पद्माक० ह० भा० ॥

पद्माह्वा। स्त्री० पद्मचारिण्योषधौ ॥

पद्मी। पुं० हस्तिनि ॥ पद्मंबिंदुजालकमस्त्यस्य। इनि:॥ हरौ ॥ पद्मंहस्तेऽस्य ॥

पद्मिनी। स्त्री० पद्मसङ्घाते ॥ नलिन्याम्। विसिन्याम् ॥ मूलनालदलोत्फुल्लफलै समुदितापुन। पद्मिनीप्रोच्यतेप्राज्ञैर्विसिन्यादिश्वसास्मृता ॥ पद्मिनीमधुरा तिक्ता कषाया शिशिरा परा। पित्तकृमिशोष वान्ति भ्रान्ति सन्तापदोषहृत् ॥ इतिराजनिर्घण्टोक्त लघु गुणा.। अन्यत्रापि गुणायथा। पद्मिनी शीतलागुर्वी मधुरालवणा चसा। पित्तासृक्कफनुद्रूक्षावातविष्टम्भकारिणी ॥ सरोरुहे ॥ सरस्याम् ॥ पद्मयुक्तदेशे ॥ पद्मानिसन्त्यत्र। पु० इनि:॥ स्त्रीविशेषे ॥ यथा। भवति कमलनेत्रा नासिकाक्षुद्ररन्ध्रा अविरल कुचयुग्मा दीर्घकेशीकृशाङ्गी। मृदुवचनसुशीला नृत्यगीतानुरक्ता सकलतनुसुवेशा पद्मिनीपद्मगन्धा ॥ हस्तिन्याम् मृणाले ॥ पद्मे ॥ सरोवरे ॥

पद्मिनीकण्टक:। पुं० पद्मकांटा इति गौडेषुख्याते ॥ भावप्रकाशोक्तेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पद्मिनीकान्त:। पुं० रवौ ॥

पद्मिनीखण्डम्। न० पद्मिनीनां

समूहे ॥ कम०खण्ड : ॥
पद्मिनीवल्लभ . । पुं० सूर्ये ॥
पद्मेशय : । पुं० कृष्णे । विष्णौ ॥ पद्मेशेते । शीङ् । अधिकरणेशेते रित्यच् । शयवासेत्यलुक् ॥
पद्मोत्तर : । पु० कुसुम्भे ॥
पद्मोत्तरात्मज : । पुं० जिनचक्रवर्त्ति विशेषे ॥
पद्मोद्भव : । पु० अजयोनौ । सुज्येष्ठे ॥ पद्मेउद्भवोऽस्य ॥
पद्मोद्भवा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
पद्य : । पु० शूद्रे । अवरवर्णे ॥ न० श्लोके । कविकृतौ ॥ तल्लक्षणं यथा । गद्यपद्यमिति प्राहुर्वाङ्मयं द्विविधंबुधैः । वर्णमात्राप्रभेदेन पद्यं बहुविधस्मृतम् ॥ अपिच । पद्यंच तुष्पदीतच्च वृत्तजातिरिति द्विधा । वृत्तमक्षरसङ्ख्यातं जातिर्मात्रा कृताभवेदिति ॥ शाब्दे ॥
पद्या । स्त्री० वर्त्मन्याम् । वर्त्मनि ॥ पादायहिता । शरीरावयवाद्यत् । पद्यत्यतदर्थंइतिपद्भाव : ॥ कर्दमे पदहश्यमस्मिन् । पदमस्मिन्दृश्य मितिवायत् ॥ यद्वा ॥ पादौविध्यन्तिपद्या : शर्करा . । विध्यत्यधनुषेतियत् ॥ सुतावितिविग्रह : ॥
पद्र : । पुं० ग्रामे ॥ जनपदे ॥ पद्यतेऽस्मिन् । पद० । स्फायितञ्चीतिरक् ॥

पद्व : । पुं० भूर्लोके ॥
पन्था । पुं० पथि ॥ रथे ॥ पद्यते । पद० । श्वामद्पिदीत्यादिनावनिप् ॥
पन्नरी । स्त्री० गतौ । वनोरचेति ङीब्नौ ॥
पनस . । पुं० फलवृक्षवि० । कण्टकिफले । कटहलइतिफनस० इतिचभाषा ॥ अस्यपर्यायाद्योयथा पनस : कण्टकिफल : फलाशोति बृहत्फल : । पनसशीतलंपक्वंस्निग्धंपित्तानिलापहम् ॥ तर्पणंबृंहणंस्वादुमांसलंश्लेष्मलंभृशम् । बल्यं शुक्रप्रदंहन्तिरक्तपित्तक्षतक्षयान् ॥ आमंतदेविष्टम्भिवातलंतुवरंगुरु । दाहकृन्मधुरंबल्यं कफमेदोविवर्धनम् ॥ पनसोद्भूतबीजानिवृष्याणि मधुराणिच । गुरूणिबद्धवर्चांसिसृष्टमूत्राणिसंवदेत् ॥ मज्जापनसजो वृष्योवातपित्तकफापह : । विशेषात्पनसंवर्ज्यं गुल्मिभिर्मन्दवह्निभि : । अलंपनसपाकाय फलंकदलसम्भवम् ॥ इतिभावप्रकाश : ॥ काण्टाफलंसुमधुरं बृंहणंस्निग्धशीतलम् ।। दुर्जरंवातपित्तघ्नं श्लेष्मशुक्रबलप्रदम् ॥ तदेवसर्पिषायुक्तंस्निग्धं हृद्यंबलप्रदम् । रुचिघ्नंनचचक्षुष्यं तृष्णाघ्नंवातपित्तनुत् ॥ काण्टाफलम पक्वान्तुकाषायंस्वादुवातलम् । रक्तपित्तकरंस्वादु तत्फलास्थ्यपितद्गु

षम् ॥ इतिराजवल्लभः ॥ कण्टकी ॥ वानरविशेषे ॥ पनाय्यतेस्तूयते । पन० अत्यविचमितमीत्यादिना असच् ॥

पनसतालिका । स्त्री० पनसस्यफले॥

पनसा । स्त्री० रोगप्रभेदे ॥ राक्षसी विशेषे ॥ वानरीविभेदे । नदीवि शेषे ॥

पनसिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्तेकर्ण मध्यजातव्रणेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पनायित : । त्रि० शस्ते ॥ पनाय्यते स्म । पण । पनच । क्त । आ यादयआर्द्धधातुकेवा ॥

पनित: । त्रि० ईडिते । पनायिते ॥ पन० । क्त । आयाभाव : ॥

पन्थक : । त्रि० पथिजाते ॥ पथ. पन्थ चेतिवुन् ॥

पन्न : । पुं० अधोगमने । नीचैर्गती ॥ पर्ने : कृत्वजृसीतिनन् ॥ त्रि० । च्युते । गलिते । पतिते ॥ पद्य तेस्म । पद० । क्त : । गत्यर्थेति कर्त्तरिवाक्त . ॥

पन्नग : । पु० नागेभ्योभिन्नेपवनाशने । सर्पे ॥ पन्न गच्छति । गम्ड० सर्वचपन्नयोरुपसङ्ख्यानमितिड ॥ पद्भ्यांनगच्छतीतिवाविग्रह : ॥ पद्मकाष्ठे ॥

पन्नगकेशर : । पु० नागकेशरपुष्पे ॥ पन्नगाख्य:केशर : ॥

पन्नगाशन : । पुं० गरुडे । वैनतेये ॥ पन्नगान्भक्षातिभक्ष० । ल्युः ॥ पन्नगाअशनंयस्येतिवा ॥

पन्नगी । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ सर्पिणी क्षुपे । मनसादेव्याम् ॥

पन्नद्धा । स्त्री० चर्मपादुकायाम् ॥

पन्नध्री । चर्मपादुकायाम् ॥ पनद्धा पनध्री० इतिचभाषा ॥

पपी : । पुं० सोमे । चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ पातिलोकमृपिबतिवा । पा० । या पो : किद्द्वेचेतिई : ॥

पपु: । पुं० पालके ॥ स्त्री० । धात्र्याम् ॥ पाति । पा० । कुर्भ्रश्चेतिचकारा दन्यतोपिकुर्द्वितोद्वेच ॥

पमरा । स्त्री० सल्लकी० इ० गौ० भा० प्र० गंधद्रव्यविशेषे ॥

पम्पा । दण्डकारण्यान्तर्गतसरोविशेषे ॥ ऋष्यमूकसमीपवर्त्तिन्यां पुष्करि ण्याम् ॥ यथा । पश्यलक्ष्मणपम्पा यावक : परमधार्मिक । शनै आलयतेपादान्प्राणिनां वधशङ्कया ॥ वक: किंवर्ण्यते रामयेनाहन्निष् कुलीकृत: । सहवासी विजानाति चेष्टितंसहवासिनामिति ॥ चोड्रदे शस्थनदीविशेषे ॥

पय : कन्दा । स्त्री० क्षीरविदार्याम् ॥ पय : कन्देयस्या : ।

पय:खड्ग: । पु० चतुष्पदवहनीयेजला हरणार्थेचर्मपुटविशेषे । दृतौ । प

खालवृतिभा० ॥

पयः पूरः । पुं० अपांसमूहे ॥

पयः प्रसादि। न० कतके। कतकआनिर्मली० वृ० भा० ॥

पयःफेनी । स्त्री० । दुग्धफेनीक्षुपे ॥

पयश्चयः। पुं० अपांसमूहे। पूरे ॥ पयसांचयः ॥

पय. । न० क्षीरे । दुग्धे ॥ नीरे । जले ॥ पय्यते० पयतेवा । पयगतौपीङ्० पानेवा । सर्वधातुभ्यइत्यसुन् ॥

पयस्पः । पुं० मार्जारे ॥ त्रि० । पयःपानकर्त्तरि ॥ पयः पिबति । पा० । सुपीतिकः ॥

पयस्पाशम् । न० कुत्सितेपयसि ॥याप्ये पाशप् । पाशकल्पककाम्येष्विति विसर्गस्यसः ॥

पयस्यः । त्रि० पयोजाताज्यदध्यादौ ॥ पयोहिते ॥ पयसोविकारः । गोपयसोर्यत् ॥

पयस्या । स्त्री० दुग्धिकायाम् ॥ क्षीरकाकोल्याम् ॥ स्वर्णक्षीर्याम् ॥ सूर्यवल्लयाम् ॥ कुटम्बिनी क्षुपे ॥ वासिकायामितिहेमचन्द्र ॥

पयस्वान् । त्रि० पयस्विनि ॥ पयोस्त्यस्यमतुप् ॥

पयस्वला । स्त्री० छाग्याम् ॥ पयोस्त्यस्याम् । वलच्प्रकरणेऽन्येभ्योपीतिवलः ॥

पयस्विनी । स्त्री० नद्याम् ॥ भारतवर्षस्वविशेषनद्याम् ॥ धेनौ ॥ विभावर्याम् । रजन्याम् ॥ काकोल्याम् ॥ दुग्धफेन्याम् ॥ क्षीरविदार्याम् ॥ ॥ छाग्याम् ॥ जीवन्त्याम् ॥ पयोस्त्यस्याम् ॥ अस्मायामेधेतिविनिः ङीप् ॥

पयोगडः । पु० द्वीपे ॥ घनोपले ॥

पयोघन । पुं० घनोपले ॥ श०हा० ॥

पयोजन्मा । पुं० घने । मेघे ॥ पयसोजन्मयस्मात् ॥

पयोदः । पुं० मेघे ॥ पयोददाति॥ डुदाञ्० । कः ॥

पयोदवान्तम् । न० अम्भःवाष्पे

पयोधरः । पु० कुसुम्बविशेषे । कोषकारे ॥ नारिकेले ॥ स्त्रीस्तने । कुचे ॥ यथा । यापासुपाण्डुरवपुर्विरसापुरासीत् सैवालकाङ्कुरलतामधुनाविभर्त्ति वक्त्र प्रसर्पति तनोर्वितनोति स स्त्रीप्राय : पयोधरसमुन्नतिरत्रहेतुरिति ॥ कशेरुणि ॥ मेघे ॥ धरति । धृञ्० । अच् । पयसोधरः ॥ गुरुमध्यगतचतुर्मात्रिकाप्रभेदे ॥ कर्णिकारवृक्षे इतिशब्दाम्बुधि : ॥

पयोधा : । पुं० समुद्रे ॥ जलाधारे ॥ पयोदधाति । डुधाञ्० । पयसिचेति धाञोऽसि : ॥ मेघे ॥

पयोधि : पुं० समुद्रे ॥ पयांसिधीयन्तेऽत्र । डुधाञ् । कर्मण्यधिकरणेचेतिकि : ॥

पयोधिकम् । न० समुद्रफेने ॥

पयोनिधि : । पुं० समुद्रे ॥ चीराब्धौ ॥ पयांसिनितरांधीयन्तेऽत्र । डुधा ञ्० । अधिकरणेकि ॥

पयोमुक् । पु० मेघे ॥ पयोमुञ्चति ॥ मुचॢ० क्विप् ॥

पयोलता । स्त्री० चीरविदार्याम् । पय सोलतेव ॥

पयोव्रतः । पुं० पयोमात्रपानरूपव्रत विशेषे । द्वादशाहसाध्ये विष्णु व्रतवि० ॥

पयोष्णिजाता । स्त्री० सरस्वतीसरि ति ॥

पयोष्णी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ विन्ध्या चलदक्षिणेप्रसिद्धायानद्याम् ॥ पयो ष्णी सलिलंरुच्यंपवित्रंपापनाशन म् । सर्वपापहरं सौख्यबलकान्ति प्रदलघ्वितिराजनिर्घण्टः ॥

परः । पुं० देहादन्यस्मिन्नात्मनि ॥ ब्र ह्मणआयुषि ॥ यथा । कालसङ्ख्या समासेनपूर्वार्द्धद्वयकल्पिता । सएव स्यात्परः कालस्तदन्तेप्रतिसृज्यते ॥ निजेनतस्यमानेन चायुर्वर्षशतस्मृ तम् । तत्पराख्यं तदर्द्धञ्चपरार्द्धम भिधीयते ॥ अपिच । चौणिकल्प शतानिस्युस्तथा षष्टिर्द्विजोत्तमा ॥ ब्रह्मणः कथितवर्षपराख्यंतच्छतत्पर म् ॥ इ० कूर्मपुराणे ५ अध्याय ॥ मायातीतेपरमेश्वरे ॥ न० । पश्चा द्भाविनिकार्ये ॥ न० ॥ केवले ॥ मोचे ॥ यथा ॥ यस्यवाङ्मनसी स्यातांसम्यक्प्रणिहितेसदा । तप स्त्यागश्चसत्यञ्चसवै परमवाप्नुयादि ति ॥ सत्तायाम् । परसामान्ये ॥ ब्रह्मणि ॥ त्रि० । प्रकृष्टे । श्रेष्ठे ॥ निरतिशये । उत्कृष्टे । प्रकृतिगु णासंस्पृष्टे । अप्रामाण्यशंकाकलङ्क शून्ये ॥ यथा एकाचरंपरम्ब्रह्म प्राणायामंपरंतपः । सावित्र्यास्तु परंनास्तिमौनात् सत्यं विशिष्यत इतिमनुः ॥ बहुकालीने ॥ अरौ । शत्रौ ॥ दूरे । अन्यस्मिन् । व्यति रिक्ते । स्वस्मादितरस्मिन् ॥ उत्तर स्मिन् ॥ पिपर्त्तिरोषम् ॰पूर्यते॰ऽनेनवा । पॄ० । प० । ऋदोरप्० पुं सीतिघोवा ॥

परःशतः । त्रि० शतात्परस्मिन्सङ्- ख्येये । शताधिके ॥ शतात्परः । पञ्चमीतियोगविभागात्समासः । राजदन्तादिः । पारस्करादित्वात्- सुट् ॥ परः शताद्यास्तेयेषांपरासङ्- ख्याशतादिकात् ॥

परःसहस्रः । त्रि० सहस्रात्परस्मिन् । स हस्राधिके ॥ सहस्रात्परे । पञ्च मीति योगविभागात्॰स॰राजदन्ता दिः । पारस्० सुट् ॥

परकीय । त्रि० परसम्बन्धिनि ॥ पर स्येदम् । गहादिषुकुग् जनस्यपरस्य चेतिच्छः ॥

परकीया । स्त्री० नायिका भेदे ॥
परकृति । पुं पुरुषविशेषनिष्ठमिथोविरुद्धकथने । अर्थवादविशेषे ॥
परक्षेत्रम् । न० परभूमौ ॥ यथा । बृ षापेहिपरक्षेत्रान्नायातिर्क्षे चरस्तव. । इति ॥ परपत्न्याम् ॥ परशरीरे ॥
परग्रन्थिः । पुं० पर्व्वावधौ । अङ्गुलिपर्व्वणि ॥ इ० हा० ॥
परच्छिद्रम् । न० परदोषे ॥ नीचः सर्षपमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यति । आत्मनो बिल्वतुल्यानिपश्यन्नपिनपश्यति ॥ इ० ग० पु० ॥
परजातः । पुं०कोकिले ॥ त्रि० । पराचिते । परैधिते ॥ परस्माज्जात' परपोषितत्वात् ॥
परजितः । त्रि० शत्रुणापराजिते ॥
परञ्जः । पुं० तैलयन्त्रे ॥ क्षुरिकाफले ॥ फेने ॥ असौ ॥
परञ्जन' । पुं० वरुणे ॥ इ०तिप्रेमचन्द्रः ॥
परञ्जयः । पुं० वरुणे ॥ त्रिकाण्डशेषः ॥ त्रि०शत्रुजयकर्त्तरि ॥
परतन्त्रम् । न०परकीयशास्त्रे ॥ व्यक्तौ ॥ यथा । बुद्ध्याहिस्वकार्येऽहङ्कारे जनयितव्येप्रकृत्यापूरोऽपेक्ष्यते अन्यथाक्षीणासतीनालमहङ्कारंजनयितुमितिस्थितिः । एवमहङ्कारादिभिरपिस्वकार्यजनने प्रकृत्यापूरम् पेक्ष्यते । तेनप्रकृतिपरामपेक्ष्यमाणं कारणमपि कार्योपजनने परतन्त्र भवति । त्रि० । परवशे । पराधीने ॥ परस्तन्त्रंप्रधानयस्य ॥ परेषातन्त्रम् ॥
परत । अ० परस्तादर्थे ॥ परस्मिन्परस्यामृपरस्मात्परस्या' परः परावा । वसत्यागतोरमणीयवा । विभाषापरावराभ्यामित्यतसुच् । तद्धितश्चासर्व्वविभक्तिरित्यव्ययत्वम् ॥
परत्र । अ० परलोके ॥ परस्मिन् । सप्तम्यास्त्रल् ॥
परत्रभीरुः । त्रि० धार्मिके । परकालभयशीले ॥
परत्वम् । न० परतायाम् । परव्यवहारकारणे ॥ तद्द्विविधम् । दिक्कृत्कृतञ्कालकृतञ्च दूरस्थेदिक्कृतं परत्वम् । ज्येष्ठेकालकृतपरत्वमिति ॥
परदारः । पुं० परभार्यायाम् ॥ तद्गमनेदोषोयथा । परदाररताश्चैवपरद्रव्यहरासये । अधोधोनरकीयान्ति पीड्यन्तेयमकिङ्करैरिति ॥
परदुःखम् । न० अन्यजनपीडायाम्॥
परदेवता । स्त्री० परमात्मनि । पर ब्रह्मणि ॥
परद्वेषी । त्रि० विदूषके । परद्वेष्टरि ॥
परधर्म्मः । पुं० स्वन्यस्यविहिते ॥ पर-

स्वपरेषांवाधर्मः ।
परध्यानम् । न० ध्यानविशेषे ॥
परन्तपः । पु० परतापिनि । शत्रुतापने ॥ जितेन्द्रिये ॥ परेषाकाम क्रोधलोभादिशत्रूणातापजनके । अज्ञानशत्रुदमने ॥ परशत्रुकामक्रोधादिरूपंशत्रुगणशौर्येणबलवता विवेकिनतपसाचभानुरिवतापयती तिविग्रहेतपसन्ताप इत्यस्मात्ण्यन्तात्परेकर्मण्युपपदेद्विषत्परयोस्तापेरितिखच्प्रत्ययः । खचिह्रस्वः । मुम् ॥
परन्तु । अ० प्रागुक्तविरुद्धार्थे ॥
परपदम् । न० मुक्तौ ॥ श्रेष्ठस्थाने परञ्चतत्पदञ्च ॥
परपाकनिवृत्त. । पुं० परोद्देश्यकपाकरहिते । पञ्चयज्ञाकर्त्तरि ॥ यथा । गृहीत्वाग्निंसमारोप्यपञ्चयज्ञान्ननिर्वपेत् । परपाकनिवृत्तोऽसौमुनिभि. परिकीर्तितः ॥ इतिमिताक्षरा ॥
परपाकरत । पु० परपाकरुचौ ॥ प्रातः पञ्चयज्ञान्निर्वर्त्यपरान्नभोजिनि ॥ यथा । पञ्चयज्ञान्स्वयंकृत्वापरान्नमुपजीवति । सततप्रातरुत्थायपरपाकरतस्तुसः ॥ परपाकनिवृत्तस्यपरपाकरतस्यच , अपचस्यचभुक्त्वान्नद्विजश्चान्द्रायणंचरेत् ॥ इतिमिताक्षरायांप्रायश्चित्ताध्यायः ॥

परपिण्डाद : । त्रि० परान्ने । परान्नजीविनि ॥ परस्यपिण्डः । तमत्ति ॥ अद ० । कर्मण्यण् ॥
परपुरुष : । पु ० विष्णौ ॥ परश्चासौ पुरुषश्च ॥ अन्यपुंसि ॥ उपनायके ॥
परपुष्ट : । पु ० कलकंठे । कोकिले ॥ परेणवायसेनपुष्ट ' पालित ' ॥ त्रि० । अन्यपालिते ' । परेण पोषिते ॥
परपुष्टमहोत्सव. । पुं० आम्रे ॥ परपुष्टानामहोत्सवोयस्मिन् ॥
परपुष्टमहोत्सवा । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ परपुष्टे महोत्सवोयस्याः ॥
परपुष्टा । स्त्री० पण्याङ्गनायाम् । वारनार्याम् ॥ परैः पुष्टा ॥
परपूर्व्वा । स्त्री० पुनर्भ्वाम् । स्वैरिण्याम् । परोऽन्यःपूर्वोभर्तायस्याः सा । परपूर्वाःस्त्रियस्त्वन्याःसप्तप्रोक्तायथाक्रमम् ' पुनर्भूस्त्रिविधातासां स्वैरिणीतुचतुर्विधेति नारद. । पतिंहित्वाऽपकृष्टंस्वमुत्कृष्ट यानिषेवते । निंद्यैवसाभवेल्लोकेपरपूर्व्वेतिचोच्यतेइतिमनुः ॥
परप्रतिनप्ता । स्त्री० (इतिहेम
परप्रमोचः । पु० हवप्रपौत्रे ॥(चन्द्रः ॥
परभाषा । स्त्री० अपशब्दे । म्लेच्छिते ॥
परभाग . । पु ० गुणोत्कर्षे ॥ सुसम्पदि ॥ शेषांशे ॥ शोभातिशये ॥

॥ परभागोभवेद्दर्णद्वयमंसर्गजारुचि:

परभुक्ता । स्त्री० अन्यपुरुषसम्भोगविशिष्टायाम् ॥ परभुक्ताञ्चकान्ताञ्च योभुङ्क्ते सनराधम । सपच्यते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ इत्यादिनाब्रह्मवैवर्त्तेश्रीकृष्णजन्मखण्डे १८५ध्यायेविशेषोद्रष्टव्य : ॥

परभृत् । पु० काके ॥ परंबिभर्त्ति डुभृञ्० । क्विप् ॥

परभृत: । पुं० कोकिले पिके ॥ परेणकाकेनभृत: ॥ त्रि० ॥ परपोषिते ॥

परम् । अ० नियोगे ॥ क्षेपे ॥ किन्त्वर्थे ॥ केवले ॥

परम : । पुं० प्रणवे ॥ त्रि० । परे । उत्कृष्टे ॥ अग्रेसरे ॥ प्रथमे ॥ अकारे ॥ प्रकृष्टे । उत्पत्तिविनाशशून्यस्वप्रकाशपरमानन्दरूपे । निरतिशयपुरुषार्थपर्यवसायिनि ॥ प्रधाने ॥ पराउत्कृष्टामायस्य स . ॥

परमगति । स्त्री० मुक्तौ ॥ त्रि० मोक्षेतौ ॥ याविप्रा.सर्वत : शान्ताविशुद्धाज्ञाननिश्चया : । गतिगच्छन्तिसन्तुष्टास्तामाहु : परमांगतिमितिमोक्षधर्मे . ॥

परमन्तप . । न० इन्द्रियजये ॥ मनसश्चेन्द्रियाणाञ्चह्यैकाग्र्यपरमतप । प्राणायामाद्ब्राह्मणस्यचयोपिविविधिवत्कृता : । व्याहृतिप्रणवैर्युक्ता विज्ञेयं परमंतप : ॥ आलोचने ॥

परमपद । पुं० न० श्रेष्ठस्थाने ॥ परं देवताचरणे ॥ पद्यतेज्ञानिभि प्राप्यते इति पद:परमश्चासौपदश्चेति

परमब्रह्म । न० परमेश्वरे । नारायणे ॥

परमम् । अ० अनुज्ञायाम् । अनुमतौ । शां० इ० भा० ॥ परंमिमीतेमिनोतिमीनातिवा । डम् ॥

परमर्षि : । पु० भेलादृगृषिविशेषे ॥ सप्तर्षिषु ॥

परमहंस : । पुं० आत्मा नात्मविवेकि परिव्राजिब्राह्मणे । संवर्तकारुणिश्वेतकेतुदुर्वासाऋभुनिदाघजड़भरतदत्तात्रेयरैवतकप्रभृतौ ॥ मुखआमामर्यधर्मो यज्ञियोर्लिङ्गधारण । बाह्जातीकजातानां मर्यधर्मो नविद्यते ॥ * ॥ चतुर्विधावधूतेषुतुरीये ॥ यथा । चतुर्णामवधूतानां तुरीयोहं स उच्यते । नयोन्ये भोगयोगाढ्या मुक्ता . सर्वेशिवोपमा . ॥ हंसोपि कुर्यात् स्त्रीसङ्गंनवाधातुपरिग्रहम् । प्रारब्धमश्नन्विहरे न्निषेधविधिवर्जित : ॥ त्यजेत्स्वजातिचिह्नानि कर्माणिगृहमेधिनाम् । तुरीयोविचरेत्पृथ्वीं नि : संकल्पोनिरुद्यम: । सदात्मभावसन्तुष्ट : शोकमोह विवर्जित : । निर्निकेतस्तितिक्षु : स्यान्नि : शंकोनिरुपद्रव : ॥ नापेक्षाभस्यपेयानांनतस्यध्यानधारणा: । मु

कोविरक्तोनिर्द्वन्द्वोहंसाचारपरोयतिरिति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥

परमागतिः। स्त्री॰ साक्षान्मोक्षहेतौ॥ यथा। कषायपङ्क्तिः कर्माणिज्ञानन्तुपरमागतिरिति॥

परमाणुः। पुं॰ परिमण्डले। परमेणौ। यतोऽणुर्नास्ति सपरमाणुरित्यर्थः॥ जालान्तरगतेभानौयत्सूक्ष्मंदृश्यतेरजः। तस्यय' षष्ठकोभागः परमाणुः सउच्यते॥ *॥ सौत्रान्तिकादिमतेचतुष्टयेचपृथिव्यादिपरमाणवः खरस्नेहोष्णेरणस्वभावाः। तथाहि कठिनस्वभावाः पृथिवीपरमाणवः। स्नेहस्वभावा'अपांपरमाणवः। उष्णस्वभावास्तेजस' परमाणव'। ईरणस्वभावावायुपरमाणव' इति॥ परमश्चासावणुश्च॥ *॥ पृथिव्यादिभूतचतुष्टयानांद्व्यणुकानामवयवः परमाणुः। सचनित्योनिरवयवस्ततः सूक्ष्ममपिनास्ति। यथा। नित्याऽनित्याचसाद्वेधा नित्यास्यादणुलक्षणा। अनित्यातुतदन्यास्यात् सैवावयवयोगिनी॥ पारिमाण्डल्यनामकतत्परिमाणन्तु नकस्यापिकरणम्। यथा। पारिमाण्डल्यभिन्नानांकारणत्वमुदाहृतम्॥ जलादिपरमाणुरूपस्यनित्यत्वम्। पार्थिवपरमाणुरूपस्याऽनित्यत्वम्। यथा। जलादिपरमाणौतन्नित्यमन्यत्सहेतुकम। इ॰ भा॰ प॰॥ तैरेवपरमाणुभिराद्युपादानैर्द्व्यणुकत्रसरेण्वादिक्रमेणस्थूलक्षितिजलतेजोमरुतः सृजतिपरमेश्वर'। यथा। अयोजनपरमाणुकर्मतथाचसर्गाद्यकालीनंद्व्यणुकारम्भकपरमाणुकर्मयत्नजन्यंप्रयत्नवदात्मसंयोगजन्यंवाकर्मत्वादस्मदादिशरीरकर्मवदिति कुसुमाञ्जलिः॥ प्रलयेऽतिस्थूलस्थूलनाशानन्तरपरमाणुक्रियाविभागपूर्वसंयोगनाशादिक्रमेणद्व्यणुकनाशानात्तिष्ठन्तिपरमाणवएवेति। यथा। दोधूयमानास्तिष्ठन्तिप्रलयेपरमाणवः। इति प्राचीनकारिका॥ तस्यमहत्त्वाभावादतीन्द्रियत्वम्। यथा॥ महत्त्वंषड्विधेहेतुरिति॰ भा॰ प॰॥ *॥ कालविशेषे॥ यथा। सकालः परमाणुर्वैयोभुङ्क्तेपरमाणुताम्। सतोविशेषभुग्यस्तुकाल' सपरमोमहान्॥ अणुर्द्वौपरमाणूस्यात्त्र्यसरेणुस्त्रय स्मृतः। जालार्करश्म्यवगत' खमेवानुपतन्नगात्॥ इ॰ श्री भागवते ३स्कन्धे ११ अध्यायः॥ अस्यार्थः। सतः प्रपञ्चस्यपरमाणुतापरमाण्ववस्थांयोभुङ्क्तेसकाल' परमाणुः तस्यैवाविशेषसाकल्ययोभुङ्क्तेसपरममहान्। अयमर्थः। ग्रहर्क्षताराचक्रस्थपरमाण्वादिनायत्सूर्यपर्यटनं वक्ष्यति तत्रसूर्योयावतापर

माणुदेशमतिक्रामतितावान्काल: परमाणुः । यावताचद्वादशराश्यात्मकसर्वभुवनकोषमतिक्रामति । सपरममहान्संवत्सरात्मक: तथैवा वृत्त्यायुगमन्वन्तरादिक्रमेणद्विपरार्द्धान्तत्त्वमिति। तथाच पञ्चमेसूर्यगत्यैव कालादिविभागवक्ष्यति ॥ इदानी द्व्यणुकादिलक्षणपूर्वकमध्यमकालावस्थाकथयतिद्वौपरमाणूअणुः स्या त्त्रयोणवस्त्रसरेणुः सतुप्रत्यक्षद्दष्ट्या इजालार्कोंति । गवाक्षप्रविष्टध्वर्करश्मिष्ववगत: कोसौयोतिलघुत्वेन खमेवानुपतन्अगात्गत: । नगामितिपाठेखमेवानुपतन्नवगत नतुगा पृथ्वीम् । इति श्रीधरस्वामिन: ॥

परमाणुवङ्गक: । पु० विष्णौ ॥

परमात्मा । पुं० चिदात्मनि । स्वप्रकाशज्ञानस्वभावात्मनि । कार्यकारणविलक्षणेनित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावे ॥ देहादिबुद्ध्यन्तानामविद्ययात्मत्वेन कल्पितानांपरम: प्रकृष्टउपद्रष्टृत्वादिविशेषणविशिष्टआत्मा ॥ अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमयेभ्य: पञ्चभ्योऽविद्याकल्पितात्मभ्य: परम प्रकृष्टोऽकल्पितोब्रह्मपुच्छप्रतिष्ठेत्युक्त: आत्माच सर्वभूतानांप्रत्यक्चेतन .। उत्तम. पुरुषस्त्वन्य: परमात्मेत्युदाहृत: । परामामायाशक्ति वायस्यस: । अतति सर्वंव्याप्नोतीत्यात्मा । परमश्चासा वात्माचेतिवा ॥ परमात्मातत्पदार्थ . सर्वोपाधिविवर्जित . ॥ यथोक्त श्रीदेवीभागवते । यायक्ति . परमात्मासौयोसौसापरमात्मता । अन्तरनैतयो ' कोपिसूक्ष्म वेदनारदेति ॥ अतरभेद : सूक्ष्ममपिनवेद ॥ अस्यध्यानं यथा । हृत्पद्ममध्ये पुरुषपुराण सत्यात्मकसर्वजगत् स्वरूपम् । ध्यायामिनित्यपरमात्मसञ्ज्ञं चिद्रूपमेकवचसामगम्यमिति ॥

परमाद्वैत .। पु० विष्णौ ॥ मतविशेषे ॥ यथा । निर्गुणवामभागेचसव्यभागेऽद्भुतानिजा । मध्ये नाथ : स्वयं ज्योतिस्तज्ज्योतिर्मेतमोहरमिति ॥

परमानन्द . । पुं० अविनाशिनिरतिशयत्वाभ्यामुत्कृष्टे सुखविशेषे ॥ परमश्चासावानन्दश्च ॥ अतिशयाह्लादे ॥ ब्रह्मानन्दे ॥ सार्वभौमादिहिरण्यगर्भान्तानन्दानामुत्तरोत्कर्षपरमावधित्वात् ॥

परमान्नम् । न० क्षीरिकायाम् ॥ पायसे । खीर इ० भा० ॥ परमञ्च तदन्नञ्च ॥ यद्वा । परमाणामुत्तमानांदेवादीनामन्नम् ॥

परमायस्त . । त्रि० अतिश्रान्ते ॥ परमश्चासौ आयस्तश्च ॥

परमायु: । पुं० विंशत्यधिके वर्षशते । जीवितकाले ॥ यथा । शतंवर्षा

षिविंशत्यानिशाभि : पञ्चभि . स
ह । परमायु रिदप्रोक्तं नराणांकरि
णामिह। अब्दाद्दाविंशदश्वानाशुनां
द्वादशवत्सरा : । पञ्चविंशतिवर्षाणि
खरस्यकरभस्यच॥ चतुर्विंशतिरब्दा
नाहषस्यमहिषस्यच । मृगशूकरव
स्तादिपशूनाषड्दशान्विता . ॥इ॰
शब्दमाला ॥

परमायुष । पु॰ असनद्रुमे ॥

परमार । पुं॰ पवार इ॰ भाषा॰ प्र॰
क्षत्रियजातिविशेषे॰ ॥

परमार्थ.। पुं॰ सत्ये । एकरूपेणावस्थि
तेर्थे ॥ परमार्थोद्विधाप्रोक्तो मयाहे
स्वर्गवासिन. । एकः स्वभावत सा
क्षात्परमार्थं सदैवतु ॥ सशिव.
सत्यचैतन्यसुखानन्तस्वलक्षण.। अपर.
कल्पित साक्षात् ब्रह्मण्यध्यस्तमा
यया ॥ व्यावहारिकसत्यार्थं साक्षात्
सत्यार्थचिद्घन । उभयवर्त्तिवेदस्तु
मार्गानेववदन्तिहि ॥ इत्युक्त ब्रह्म
गीतायांब्रह्मणाब्रह्मदर्शिना ॥ २ ॥
अध्याये ॥ चतुर्ष्वर्थेषूत्कृष्टे मोक्षे ।
यथार्थे ॥ प्रपञ्चोयदिविद्येत तनिवर्त्ते
तनसशय :। मायामात्रमिदद्वैतम
द्वैतपरमार्थत ' ॥ परमश्चासावर्थश्च
॥ स्वर्गादिषुधर्मादिषुवापरमोमोक्षो
र्थ : परमार्थ . ॥

परमार्थवित्। त्रि॰ ।तत्त्वदर्शिनि ॥ अश्व
मेधशतसहस्राण्यथकुरुतेब्रह्मघातल

क्षाणि । परमार्थविन्नपुण्यैर्नचपापै
र्लिप्यतेविमल ॥

परमार्हत' । पुं॰ जैनराजर्षिविशेषे ॥

परमाशक्ति' । पुं॰ साम्यावस्थमायोपा
धिकब्रह्मरूपिण्याम् ॥ यदाहुर्गीता
सु । अपरेयमितस्त्वन्याप्रकृतिवि
द्धिमेपराम् । जीवभूतामहाबाहोय
येदधार्यतेजगदिति ॥

परमृत्यु: । पुं॰ काके । वायसे ॥ परे
भ्योमृत्युरस्य ॥

परमेश । पु॰ परशिवे॥ परमात्मनि ॥
परमश्चासावीशश्च । परमाइन्द्रादि
भ्योप्यु त्कृष्टाब्रह्मादय.तेषामीश' ।

परमेश्वर' । पुं॰ महेश्वरे । शिवे ॥ पर
मात्मनि । सर्वजडवर्गसत्तास्फूर्त्ति
प्रदत्वेनबाध्यबाधकभावशून्ये । सर्व
दोषानस्कृदिति । परश्चासावीश्वर
श्च। परमउत्कृष्ट'ईश्वरेभ्योहिरण्य
गर्भादिभ्य सचासावीश्वरश्च ।

परमेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् । परदेव
तायाम् । पराम्बायाम् ॥ परमा
चासावीश्वरीच । यद्वा । परमाणा
ब्रह्मादीनामीश्वरीनियन्त्री ॥

परमेष्ठी। पुं॰ धातरि। पितामहे। अब्ज
योनौ ॥ परमेव्योम्निचिदाकाशेब्रह्म
पदेवातिष्ठतिष्ठा॰ । परमेस्थ:क्विदि
तीनि । तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् । स्था
स्थिनस्थूणामितिषत्वम्॥ गुरुविशेषे।
यथा । आदौसर्वंचदेवेशिमन्त्रद:पर

मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वंहिपरमेष्ठी त्वहंगुरुरितिब्रह्मनीलतन्त्रे २ पटलः ॥ मन्त्रदातागुरुःप्रोक्तोमन्त्रस्तुपरमोगुरुः । परापरगुरुस्त्वं हिपरमेष्ठि गुरुस्त्वहमितितन्त्रान्तरम् ॥ शाल ग्रामविशेषे ॥ यथा ॥ परमेष्ठीचशुक्लाभः पद्मचक्रसमन्वितः । चिन्ताकृतिस्तथापृष्ठे शुषिरश्चातिपुष्कलम् ॥ परमेष्ठीलोहिताभश्चक्रमेकंतथायुतम् । बिम्बाकृतिस्तथा रेखाशुषिरश्चातिपुष्कलमिति ब्रह्मपुराणम् ॥ अपिच । परमेष्ठीचशुक्लाभश्चक्रपद्मसमन्वितः ॥ सवर्तुलस्तथापीतः पृष्ठे चशुषिरध्रुवमिति पुराणसंग्रहः ॥ परमेष्ठीतुरक्ताभश्चक्रपद्मसमन्वितः । द्विधाकृतस्तथापृष्ठे शुषिरश्चापिवर्तुलम् ॥ पीतवर्णयुतोवापिभुक्तिमुक्तिवरप्रद इति वैश्वानरसंहिता ॥ जिने । बुद्धे ॥

परमेष्ठिनी । स्त्री० ब्राह्म्याम् । वामन हटी० ब्र० गौ० भा० ॥ परमेष्ठिनः शक्तौ ॥

परमेष्वास । पुं० उत्कृष्टधनुषि ॥ त्रि० महाधनुर्धरे ॥

परम्पर । पु० मृगविशेषे ॥ तनयस्य प्रपौत्रे इतिमेदिनी ॥ प्रपौत्रादाविति हेमचन्द्रः ॥

परम्परा । स्त्री० परिपाट्याम् । अनुक्रमे ॥ वधे । हिंसायाम् ॥ अन्वये । सन्ताने ॥ परम्पराशब्दोऽव्युत्पन्नं प्रातिपदिकम् ॥ यद्वा । परंपिपर्ति । पृ० । अच् । खलपचजादरेतिवत् । तत्पुरुषेकृतीति बहुलग्रहणादमोलुक् । पृ० ॥

परम्पराकम् । न० यज्ञार्थपशुघाते । शमने । प्रोक्षणे ॥ परम्परायाअकान । अकः० । भावेघञ् । अश्वतीर्घञ्वा ॥ यद्वा । परमतिशयेऽव्ययम् । परंपरः श्रेष्ठः आकोऽस्मात् ॥

परम्परीण । त्रि० परम्पराप्राप्ते ॥ पराश्चपरतराश्चअनुभवति । परोवरपरम्परेत्यादिनाखः । प्रकृतेः परम्परभावोनिपातनात् ॥ लक्ष्मींपरम्परीणांत्वपुत्रपौत्रीणतांनयेतिभट्टिः ॥

परराणम् । न० पर्वणि ॥ पर्वान्तरसि ॥ पर्णसिरायाम् ॥ घृतकाम्बले ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

परुः । पुं० कैशराजौ । भक्तसोदरे ॥

परलोकः । पु० स्वर्गादिलोकान्तरे । शत्रुजने ॥ परश्चासौलोकश्च ॥

परलोकगमः । पुं० मृत्यौ ॥

परवञ्चनम् । न० परस्यव्याजेनवशीकरणे ॥ परस्यवञ्चनम् ॥

परवान् । त्रि० पराधीने ॥ परः स्वामीअस्यास्ति । तदस्यास्त्यस्मिन्नितिमतुप् । मादुपधायाश्चमतोर्वोऽयवादिभ्यइतिवत्वम् ॥

परवशः । त्रि० अस्वतन्त्रे । परायत्ते

। पराधीने ॥ परस्ववश : ॥

परवश्य . । त्रि० पराधीने । परस्याधीनताङ्गते ॥

परवाणि । पु० धर्माध्यक्षे ॥ वत्सरे । वर्षे ॥ कार्तिकेयस्यवाहने ॥

परवैराग्यम् । न० फलभूतवैराग्ये ॥ तत्परमपुरुषख्यातेर्गुणवैतृष्ण्यमितियोगसूत्रम् ॥ १६ ॥ तत् वैराग्य परम्उत्कृष्टम्प्रथमवैराग्यविषयविषयम् । द्वितीयन्तुगुणविषयमुत्पन्नगुणविवेकख्यातेरेवभवति । निरोधसमाधेरनुकूलत्वात् । इ० भोज. ॥ सम्प्रज्ञातसमाधिपाटवेन गुणत्रयात्मिकात् प्रधानाद्विविक्तस्य पुरुषस्यख्याति साक्षात्कारउत्पद्यतेतत्साशेषगुणत्रयव्यवहारेषु वैतृष्ण्य यद्भवतितत्परश्रेष्ठ फलभूतवैराग्यम् । तत्परिपाकनिमित्ताश्चित्तोपशमपरिपाकाद्दविलम्बेनकैवल्यमिति ॥ परश्चतद्वैराग्यच ॥ ससारमेवनिस्सारदृष्ट्वासारदिदृक्षया प्रव्रजन्त्यकृतोद्वाहा. परवैराग्यमाश्रिता ' इति विविदिषासन्न्यासपरवाक्यम् ॥

परव्रत । पु ० धृतराष्ट्रे ॥

परशम् । न० रत्नविशेषे ॥

परशव्यम् । त्रि० परशवेष्टिते ॥ उपगवादिभ्योयत् ॥

परशु . । पुं० सुधितौ । कुठारे ॥ परं शृणाति ॥ शृहिंसायाम् । आङ्परयो . खनिशृभ्योडिच्चेतिकु . ॥

परशुधर । पु ० गणेशे । लम्बोदरे ॥ धरति । धृञ्० । अच् । परशोर्धर' ॥ त्रि० परशुधारिणि ॥

परशुराम . । पुं० जामदग्न्ये । भार्गवे ॥ अवतारेषोडशमेपश्यन् ब्रह्मद्रुहोन्टपान् । त्रि : सप्तकृत्व : कुपितोनि ' क्षत्रामकरोन्महीम् ॥ परशुनाराम ॥ अयञ्चत्रेतायुगादाव तीर्णं ॥ अस्योत्पत्त्यादिकमुक्तकालिकापुराणे ८५ अध्याये यथा । मार्कण्डेयउवाच अथकालेव्यतीतेतु यमदग्निर्महातपा । विदर्भराजस्य सुताप्रयत्नेन जितांस्वयम् ॥ भार्यार्थे प्रतिजग्राह रेणुकांलक्षणान्विताम् । सातस्मात् सातस्मात् सुषुवेपुत्रांश्चतुरो वेदसंमतान् ॥ रुषण्वन्तसुषेणञ्च विश्वविश्वावसुतथा । पश्चात्तस्यां स्वयजज्ञेभगवान्मधुसूदन ॥ कार्त्तवीर्यवधायाशुशक्राद्यै ' सकलै ' सुरै. । याचित : पञ्चम ' सोभूत्तेषांरामाख्यस्तुय : ॥ भारावतरणार्थाय जात : परशुनासह । सहज . परशुस्तस्य तजश्चातिकदाचन ॥ अयनिजपितामह्या चरुभुक्तिविपर्यया त् । ब्राह्मण : क्षत्रियाचारोरामोभूत् क्रूरकर्मकृत् ॥ सर्वेदान खिला

नृत्त्वाधनुर्वेदाद्यसर्वश । स्तता तात्कृतकृत्योभूत्वेदविद्याविशारद इति ॥ विशेष : पाद्मोत्तरखण्डे द्र ष्टव्य ' ५० अध्याये ॥

परशुरामकः । पु० भृगूणापतौ । जा मदग्न्ये ॥ स्वार्थेक ॥

परशुधः । पु० कुठारे । फरसा० इ० भा० । परशुयनम् । टुओश्वि ० । अन्येष्वपीतिडः । परशुधय ति । धेट् ० । आतोनुपेतिकः ॥

परशुवान् । पु० इन्द्रशुकविशेषे ॥

परश्वः । अ० श्वः परदिने । आगामिदि नात्परदिने । परसों इ० भा० ॥ परश्वतत्श्वश्च । श्व.परंवा । राजद- न्तादिः ॥ अतिक्रान्ते पूर्वतरेदिने परश्वोजात इति प्रयोगोगौण. ॥

परसम्बकः । पुं० आत्मनि ॥

परस्तात् । अ० परतोर्थे ॥ परस्मिन् परस्याम्परस्मात्परस्याःपरःपरावा वसत्यागतोरमणीयवा । विभाषा परावराभ्यामितिपक्षेअस्ताति. ॥

परस्परम् । अ० अन्योन्यार्थे ॥ परस्परं विप्रानमति । कर्मव्यतिहारेसर्वना म्नोद्वेवाच्ये । असमासवद्भावे पूर्वप दस्यसुग . सुर्वक्तव्य । कस्का दित्वात्विसर्जनीयस्यसः ॥

परस्परपराहतम् । न० सङ्कुले । क्लिष्टे ॥ विरुद्धवाक्ये । मातामेवन्ध्येति विरुद्धार्थवचने ॥ पराघाति । हन्तेः कर्मणिक्त ' । परस्परेणपराहतम् ॥

परस्मैपदम् । न० तङानौ वर्जयित्वा लादेशेषु तिप्० तस् झि । सिप् थस् थ० । मिप् वस् मस् एतेषु० शतृक्वसु० इत्येतयोश्च ॥ तादर्थ्ये चतुर्थीति योगविभागात् समासः । परस्मैचेतिचतुर्थ्यांअलुक् ॥

परस्वधः । पुं० परसधे । कुठारे ॥ परस्वस्वदधाति । काष्ठदण्डधार कत्वात् । डुधाञ्० । आतोनुपेति कः ॥

परा । अ० विमोचे ॥ प्राधान्ये ॥ प्राति लोम्ये ॥ धर्षणे ॥ आभिमुख्ये ॥ भृशार्थे ॥ विक्रमे ॥ गतौ ॥ वधे ॥ इ० मेदिनी ॥ अपिच । वधेग तौ दर्शनेच विक्रमाभि मुखेभृशे । अधीनमोक्षणप्रातिलोम्यकेषु पराम तः ॥ यथा । वधेपराहत : । गतौ परागतः । दर्शने परादृष्टः । विक्र मे पराक्रान्तः । अभिमुखेपरावृत्त । भृशे पराजित. । अधीने पराधी नः । मोक्षणे पराकृत ' । प्राति लोम्ये पराङ्मुख इति ॥

परा । स्त्री० वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥ नाभिरूपमूलाधारात् प्रथमोदितना दस्वरूपवर्णो ॥ मूलाधारात् प्रथममु दितोयस्तुतारः पराख्यः ॥ इत्य लङ्कारकौस्तुभे १ किरणः ॥

पराकः । पुं० खड्गे ॥ क्षुद्रे ॥ रोग

विशेषे ॥ जन्तुभेदे ॥ व्रतविशेषे ॥ यथाहमनु । यतात्मनोप्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम् । पराकोनाम कृच्छ्रोयसर्वपापापनोदनइति ॥ द्वादशाहोपवासेनपराक सर्वपापहा । एकैकवर्द्धयेत्पिण्डशुक्ले कृष्णेचह्रास येदिति ग० पु० ॥ पराकेपक्षधेन व. । पराकस्यप्राजापत्यपक्षकतुल्य त्वात् ॥

पराकरणम् । न० पराक्रियायाम् । पराङ्मुखकरणे ॥

पराकृत . । त्रि० प्रत्याख्याते ॥ परा कारि । कृञ . क्त .

पराकपुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ परा क्षिपुष्पाख्यस्या ॥

पराक्रम . । पु० विक्रमे ॥ सामर्थ्ये ॥ सहसि । बले । शौर्ये ॥ उद्योगे ॥ अभियोगे ॥ निष्क्रान्ताविति शब्० ॥ पराक्रमणम्० पराक्रम्यते अनेनवा । क्रमु० । हलश्चेति० घञ् । नोदा त्तोपदेशस्येतिनवृद्धि ॥ नसामरत्न स्यगुणायकल्पते नदानमर्थोपचिते षुवर्तते । नभेदसाध्याबलदर्पिताज नाः पराक्रमस्त्वेवममेहरोचते इति रामायणम् ॥

पराक्रिया । स्त्री० पराकरणे ॥ तथाचा हुर्वेदान्तविद . । योविप्रजातिचैत न्यादन्यदस्त्वभिमन्यते । कैवल्या त्तंपराकुर्यात् विप्रजातिपराङ्मुख म् ॥ ब्राह्मणोहमिति भ्रान्त्यावृत्तस्य तिसवादिषु । प्रवृत्तोलभतेजन्मत्वे वैवास्यपराक्रियेति ॥

पराग । पु० सुमनोरजसि । कुसुमरेणौ ॥ धूलौ ॥ स्नानीये ॥ गिरिप्रभेदे ॥ विख्यातौ ॥ उपरागे ॥ चन्दने ॥ परागच्छति । गम्लृ० । अन्येभ्योपी- तिडः ॥ स्वच्छन्दगमने इति शब्० ॥

परागति. । स्त्री० मोक्षे ॥ यद्गत्वाननि वर्तन्ते सैवप्रोक्तापरागति ॥ स्वर्गे ॥ कर्मफले ॥ प्रकृष्टायाङ्गतौ ॥ परा चासौगतिश्च ॥

परागदर्शी । त्रि० पराभिध्याने ॥

पराङ्गद . । पुं० शिवे ॥

पराङ्गव । पु० समुद्रे ॥

पराङ्मुख । त्रि० विमुखे । पराचीने ॥ पराञ्चति० अनभिमुखोभवति । अञ्चु० । ऋत्विगित्यादिना क्विन् । पराक्मुखमस्य ॥

पराक् । त्रि० प्रतिलोमगमनाश्रये ॥ परा० अञ्चति । अञ्चु ॥ क्विन् ॥ पश्चादर्थे ॥

पराचित . । पु० कोकिले ॥ त्रि० । औदासीन्येनपरपुष्टे । परिस्कन्दे । परैधिते ॥ परेणआचित । चि अ० । क्त ॥

पराचीन । त्रि० विमुखे । पराङ्मुखे ॥ पराञ्चति अनभिमुखोभवति ।

अञ्चु० । ऋत्विगादिनाक्किन् तत स्वार्थेविभाषाञ्चेरदिक्स्त्रियामिति ख' ॥

पराजय । पु० रणेभङ्गे । पराभवे । पराजयनम् ॥ जिश्रभिभवे । पराजयनम् एरच् ॥ सर्वत्रजयमन्विच्छेत् पुत्रादिकपराजयमित्यङ्गीकार . ॥

पराजित । त्रि० पराभूते । निर्जिते । जिते ॥ पराजीयतेस्म परैराजीयतेस्मवा । जिश्रभिभवे । क्त . ॥ पराजिते ॥ परेषामाजीयतेस्म। जि० । क्त' । यद्वा । परेषामाज' चेप णजातमस्य । ता० । इतच् ॥

पराञ्ज । पु० परञ्जार्थे ॥

पराडीनम् । न० पक्षिणः . पराङ्मुखगमने ॥

परात्पर . । त्रि० श्रेष्ठतमे ॥ विश्वात्मनि॥ परात्ब्रह्मादेरपिपर: श्रेष्ठ: । दूरार्थकत्वात् पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यइत्यलुक् ॥

परात्प्रिय : । पुं० तृणविशेषे ॥ त्रि० प्रियोत्तमे ॥

परात्मा । पु० प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥उक्तार्थानात्मन' सर्वानन्वयव्यतिरेकत. ।प्रत्यक्प्रधानयादृष्ट्यानिजात्मानमवेत्परम्॥परश्चासावात्माच । परमात्मा ॥

परादन: । पुं० पारसीकाश्वे ॥ इति त्रिकाण्डशेष : ॥

पराधीन । त्रि० परवशे । परतन्त्रे । नाथवति ॥ परस्मिन्नधि सप्तमीशौण्डैरितिसमास । चषडक्वेतिख ॥ स्वाधीनवृत्त . साफल्य नपराधीनवृत्तिता । येपराधीनकर्माणोजीवन्तोपिचतेमृता : । इति गरुडपुराणे ११३ अध्याय ॥

परानन्द' । पु० निरतिशयसुखस्वरूपे ॥ परश्चासावानन्दश्च ॥ परानन्दावाप्तिस्त्वागमाचार्यात्मानुभवप्रत्ययत्रयस्यैकविषयत्वेनभवति । यथाहुरागमविद . । शास्त्रदृष्टिर्गुरोर्वाक्य तृतीय स्वात्मनिश्चय । निरन्तरानुसन्धानपरानन्दाप्तिहेतव इति ॥

परानसा । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥

अन्तकाल . । पु० द्विपरार्द्धावसानेपरस्यकार्यब्रह्मण : अन्तकाल ' विनाशकाल : ॥

परान्नम् । अन्यस्वामिकभक्तपिष्टकादौ ॥ परस्य दृष्टान्ने ॥ परान्न परवासश्च नित्य'धर्मरतस्त्यजेत् ॥ त्रि० । परपिण्डादे । परान्ने नोपजीविनि ॥ परस्यअन्नम् । परान्न'नित्यमस्य । अर्शआदिभ्योऽच् ॥

परापम् । त्रि० परेपे ॥ परागताआपोऽस्मिन् । अवर्णान्तादे तिपक्षे अपईदभाव . ॥

परापरम् । न० परूषके ॥ त्रि० परस्मिन्नपरस्मि श्च ॥

परापरगुरु । पु० गुरुविशेषे ॥ पार्व्वत्या ॥

परापरज्ञ । त्रि० विद्याविद्याविभागज्ञे ॥

पराप्रकृति । स्त्री० अपराप्रकृतेर्भिन्नायाप्रकृतौ ॥ अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिविद्धिमेपराम् । जीवभूतामहाबाहोययेदंधार्य्यतेजगत् ॥ चेत्रज्ञलक्षणायाम्० पराशक्तौ ॥

पराभव । पुं० तिरस्कारे । न्यक्कारे । तिरस्क्रियायाम् । परिभवे ॥ यथा । विश्वेश्वरमजंदेवजगतः प्रभवाप्ययम् । भजतियेपुष्कराक्षनतेयान्तिपराभवमिति ॥ ब्राह्मणस्याऽपमव्दभाषणफलपराभव इति विवरणकार. ॥ विनाशे ॥ पराजये ॥ विपदि ॥ चत्त्वारिंशत्सङ्ख्यकेवत्सरे ॥ यथा । पार्थिवैर्नृपसैन्यैश्वसमस्तैः खण्डमण्डले । प्रपीड्यन्ते जना. सर्वेभयभीताःपराभवे ॥

पराभिध्यान । त्रि० परागदर्शिनि ॥

पराभुक्ति । स्त्री० पातालादिकलान्ताधुवर्त्ति विचित्रैश्वर्य्य सम्पन्नतत्तद्भुवनाधिपत्ये ॥

पराभूत । त्रि० जिते । प्राप्ताभिभवे । पराजिते । पराभूयतेस्म । भू० । क्त. ॥ *

परामर्श । पुं० विवेचनायाम् । युक्तौ । वितर्के । विमर्शने । तर्के । ऊहे ॥ स्मरणज्ञाने ॥ व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञाने ॥ यथा । व्याप्यस्यपक्षधर्मत्वधीः परामर्शउच्यते । अस्यार्थः । व्याप्तिविशिष्टस्यपक्षेणसहवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानमनुमितिजनकम् । तच्चव्याप्यः पक्ष इतिज्ञानम् । पक्षोव्याप्यवान् इतिज्ञानवा । इति सिद्धान्तमुक्तावली ॥ सचानुमतौ व्यापार । यथा । व्यापारस्तुपरामर्शः करणव्याप्तिधीर्भवेत् । अस्यार्थः । अनुमायामनुमितौव्याप्तिज्ञानकारणपरामर्शोव्यापार. । तथाहि । येनपुरुषेणमहानसादौधूमेवह्नेर्व्याप्तिर्गृहीतापश्चात्सएवपुरुषः क्वचित्पर्वतादौअविच्छिन्नमूलांधूमरेखापश्यति तदन्तरधूमोवह्निव्याप्य इत्येवरूप व्याप्तिस्मरणंतस्यपुरुषस्यभवतिपश्चाच्चवह्निव्याप्यधूमवान्पर्वतइतिज्ञानभवति सएवपरामर्श इत्युच्यते ॥ इतिसिद्धान्तमुक्तावली ॥

परामृतम् । न० गोघृते ॥ वर्षणे ॥

परामृष्ट । त्रि० सम्बद्धे । सम्बन्धयुक्ते ॥ कृतपरामर्शे ॥ विवेचिते ॥ परामृश्यते । मृश० । क्त. ॥

परास्वा । स्त्री० परास्विकायाम् । साम्यावस्थमायोपाधिक ब्रह्मरूपिण्याम् ॥

परायण: । त्रि० अभीष्टे ॥ तत्परे ॥ आश्रये ॥ यथा । शूद्राभवन्ति यद्यन्येऽन्त्यजा'कृष्णपरायणाइति । न०आसक्तवचने ॥ परमुत्कृष्टमय नस्थानमस्य । ब्रह्मणि ॥ परमुत्कृ ष्ट पुनरावृत्तिरहितचतदयनंमुक्तप्रा प्य'स्थानञ्चे तिपरायणम् । पूर्वपदा दितिणत्वम् ॥

परायत्त: । त्रि० पराधीने ॥

परारित्र० पूर्वतरवर्षे गततृतीयवर्षे ॥पूर्वतरे वत्सरेइत्यर्थेसद्य:परुत्परा र्यैषमइत्यादिनापूर्वतरस्यपरभाव. आरिचसवत्सरे ॥

परारि. । त्रि० परशत्रौ ॥

परारित्ना त्रि० पूर्वतरवत्सरसम्बन्धिनि ॥ परारिभवइत्यर्थेचिरपरुत् परारि भ्यस्त्नोवक्तव्य: ॥

पराऱु. । पुं० कठिल्ले । कारवेल्ले ॥

पराऱुक: । पुं० अश्मनि ॥

परार्थानुमानम् न० परप्रतिपत्त्यर्थेऽ नुमानवचने । यत्रस्वयमेवधूमाद ग्निमनुमायपरप्रतित्पत्यर्थ'पञ्चावय ववाक्य'प्रयुङ्क्तेतस्मिन्॥यथा ।पर्व तोवह्निमान् धूमात्योयोधूमवान्स ससोग्निमान् यथामहानसम तथा चायम् तस्मात्तथेति । अनेनप्रति पादिताल्लि गात्परोप्यग्नि प्रतिपद्य ते ॥

परार्द्धम् । न० ब्रह्मणआयुषोऽर्द्धे ॥ य- था । निजेनतस्यमानेनआयुर्वर्ष शतंस्मृतम् । तत् पराख्य तदर्द्ध ञ्चपरार्द्ध मभिधीयते ॥ त्रि० वि- पु० ॥ हृदये ॥ परस्यब्रह्मणोर्द्ध स्थानम् । तस्मिन्हिपरब्रह्मोपलभ्य ते ॥ दशमध्यसंख्यायाम् । **** । १००००००००००००००००० ॥ स्थानात्स्थानन्दशगुणमेकस्माद्ग णि तद्विज । ततोष्टादशमेभागेपरार्द्धम भिधीयते ॥

परार्ध्य । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ पर स्मिन्नर्द्धे भव ' ॥ अर्द्धाद्यत् । पराव राधमोत्तमपूर्वाच्च ॥

परावतम् । न० परूषके । फालसा इ० भा० ।

परावर : त्रि० परमात्मनि । ब्रह्मणि । सर्वात्मके ॥ पदहैरण्यगर्भपदम अवरयस्मात् ॥ यद्वा । परहिरण्य गर्भादिअवरमनुष्यादि परञ्चअपर ञ्चपरावरम्० सर्वात्मकब्रह्मेत्यर्थ ॥

परावर्त्त. । पु० परिवर्ते । विनिमये ॥

परावह : । पुं० वायौ : षष्ठे स्कन्धे ॥ ईदृच : पुरुषोन्याहक्यमितासमह क् तथा । धामश्चप्रतिहचर्च स्थास म्रर्षे : परावह : ॥ सप्तवायून्तर्गत सप्तमवायौ ॥सतुपरिवहवायोरूर्द्ध स्थित : ॥

परावित्र: । पुं० कुबेरे ॥ त्रि० । परै श त्रु भिराविद्धे । अविद्धे च ॥

पराविद्या । स्त्री० ब्रह्मविद्यायाम् ॥ यथा । पराविद्याशृणुमुनेययाब्रह्मावगम्यते । यत्तदृश्यमग्राह्य मगोत्र चरण ध्रुवम् । अचक्षु ' श्रोत्र तद पाणिपादनित्य विभुसर्वगतं सुसूक्ष्ममिति ॥

परावृत्त : । अपावृत्ते ॥

परावृत्ति ' । स्त्री० निवृत्तौ ॥ उल्लङ्घने ॥

परावेदी । स्त्री० वृहत्याम् ॥

पराशक्ति' । स्त्री० पराप्रकृतौ ॥ पराख्यायाम् ॥ यथाहजनमेजय प्रति व्यास . । यद्यद्विभूतिमत्सत्त्व श्रीमदूर्जितमेववा । तत्तदेवावगच्छत्वं पराशक्त्य शसम्भवम् । एतेचान्ये चराजान : पराशक्तेरुपासका: । ससारतरुमूलस्य कुठारा अभवन्नृमिति ॥ पराचासौशक्तिश्च ॥

पराशर : । पुं० व्यासमुनेर्जनके । शक्तिमुने : पुत्रे ॥

पराश्रय : । त्रि० अन्यावलम्बे ॥ पर आश्रयोयस्य ॥

पराश्रया । स्त्री० वृक्षोपरिजातलताविशेषे । बन्दायाम् । वृक्षादन्याम् ॥

परासनम् । न० मारणे । वधे ॥ असु० । ल्युट् ॥

परासिसु ' । त्रि० परासितुमिच्छौ ॥ असुतेः सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

परासु : । त्रि० मृते ॥ परागताअसवोस्यात् ॥

परासुता । स्त्री० मृतत्त्वे ॥ निद्रापरवशतायाम् ॥

परास्कन्दी । पुं० चौरे ॥ परान्आस्कन्दितुशीलमस्य । स्कन्दिर्० । सुपीतिणिनि . ॥

परास्त ' । त्रि० अपास्ते । अवज्ञाते । निरस्ते । पराजिते ॥ पराअस्यतेस्म । असु० । क्त ' ॥

पराहत : त्रि० दूरीभूते ॥ ताडिते पराहन्यतेस्म । हन० । क्त' ॥

पराहन्ता । स्त्री० समष्ट्यहङ्कारे । पराहन्तारूपश्चब्रह्मदारण्यके । योवेदाहंब्रह्मास्मीति वृत्तिरूपउक्त . । तथाच सृष्टिसमयेय . प्रथमोभावो व्यक्तस्यपरावाणीरूपो ऽयमस्मीत्युत्पन्न : पराहन्तारूप . सोहङ्कार ' स देवसोम्यं दमग्रआसी दित्यत्रोक्तात् , सतउत्पन्न इतिनीलकण्ठ ॥

पराह्ण ' । पुं० अपराह्णे ॥ अरपश्च तदह्नश्चेतिविग्रह ॥

परि । अ० सर्वतोभावे ॥ वर्ज्जने ॥ व्याधौ ॥ शेषे ॥ इत्थभूताख्याने ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ आलिङ्गने लक्षणे ॥ दोषाख्याने ॥ निरसने ॥ पूजायाम् ॥ व्याप्तौ ॥ भूषणे ॥ उपरमे ॥ शोके ॥ सन्तोषभाषणे ॥

परिकथा । स्त्री० वाङ्मयभेदे ॥ यथा । अथवाङ्मयभेदा . सुश्रम्यूख

खण्डकथाकथा। आख्यायिकापरिक थेति। त्रिकाण्डशेष.॥

परिकम्प। पु० भये॥ कम्पे॥ परित कम्प'॥

परिकर। पुं० सङ्घे। गणे॥ पर्यङ्के॥ परिवारे॥ वस्त्रादिनाप्रगाढ गात्रिकाबन्धे॥ यथा। सकृदुच्चरितयेनहरिरित्यक्षरद्वयम्। बद्ध. परिकरस्तेनमोक्षायगमनप्रतीति॥ युद्धोचितपरिधाने॥ समारम्भे॥ विवेके॥ सहकारिणि॥ यत्ने॥ अलङ्कारवि०॥ यथा॥ विशेषणैर्यत्साकूतैरुक्ति 'परिकरस्तुस'॥ यथाहिशिष्यस्य। उदाहरणम्। यथा। महौजसो मान धना धनार्चिताधनुर्भृतःसयतिलब्धकीर्त्तयः। नसंहतास्तस्यनभिन्नवृत्तय. प्रियाणिवाञ्छन्त्यसुभि. समीहितुम्॥ यद्यप्यपुष्टार्थस्य दोषतभिधानात्तन्निराकरणेनपुष्टार्थस्वीकारः कृत. तथाप्येकनिष्ठात्वेनवक्ष्यमाणविशेषणानामेवमुपन्यासेवैचित्र्यमित्यलङ्कारमध्येगणित.॥ परिक्रीयते। कृविक्षेपे। ऋदोरप्॥ परिक्रियतेऽनेन। पुंसीतिघ.॥

परिकर्तिका। स्त्री० गुदेकर्त्तनवत्पीडायाम्॥

परिकर्त्ता। पु० अनूढज्येष्ठाकनिष्ठाविवाहस्ययाजकेइत्युद्वाहतत्त्वम्॥

परिकर्म्मा। पुं० सेवके। परिचारके॥ इतिरत्॥ न०। अङ्गसंस्कारे। कुङ्कुमादिनाशरीरशोभाधायककर्मणि॥ परिमलवर्जनार्थाक्रियापरिकर्मस्नानोद्वर्त्तनादीत्यर्थ॥

परिकर्म्मी। त्रि० सेवके॥ इ०है०॥

परिकल्पित.। त्रि० कृते॥

परिकल्प्य'। त्रि० परिकल्पितुयोग्ये॥

परिकाङ्क्षित:। त्रि० तपस्विनि॥ इतिशब्०॥

परिकीर्णः। त्रि० व्याप्ते॥ परित. कीर्णं'॥

परिकूटम्। न० पुरद्वारकूटके। नगरद्वारकूटके। हस्तिनखे। हथनो० इ०इ० भा०॥

परिक्रम.। पु० विहारे। क्रीडार्थपदभ्यांसञ्चरणे॥ प्रदक्षिणे। परिक्रमा०इ०भा०परिक्रमणम्। क्रमु०। घञ्॥ नोदात्तोपदेशस्येतिनवृद्धि॥

परिक्रमसह। पुं० छागले॥

परिक्रयणम्। न० नियतकालभृत्या स्वीकरणे॥ परितःक्रयणम्॥ क्रयणस्यसमीपंवा॥

परिक्रिया। स्त्री० परिसर्पे। परिजनादिनावेष्टने॥ परिकरणम्। कृञ्' शच्। रिङ्शयग्लिङ्क्षु॥

परिक्लान्त.। त्रि० परिश्रान्ते॥

परिच्छित्। पुं० नृपान्तरे॥ अभिमन्युपुत्रे॥ अश्वमेधे॥ परितोदुरितच्छे

शतेयेनेतिव्याख्यानात् ॥

परिक्षिप्त । त्रि० जलादिनाऽवच्छिन्ने । परिखादिनावेष्ठिते । निहते ।। परित.चिप्यतेस्म । चिप० । क्त सर्वतोभावेनक्षेपयुक्ते ॥

परिखा । स्त्री० खेये । राजधान्यादीनाखातरूपवेष्ठने । खाई०इ०भा० ॥ अस्यामानन्तु । प्रस्थेचपरिखामान शतहस्तप्रशस्तकम् । परित.शिविराणाञ्चगम्भीरदशहस्तकम् ॥ सङ्केतपूर्वकञ्चैवपरिखाद्वारमीप्सितम् । शत्रोरगम्यमितस्वगम्यमेवसुखेनचेति ॥ परित.खन्यते०परित खातावा । अन्येभ्योपीतिड. ॥

परिखातः ।पुं० गर्त्ते ॥

परिख्यात. । त्रि० विख्याते ॥

परिगणित । त्रि० सर्वतोभावेनगणनायुक्ते ॥

परिगत : । त्रि० प्राप्ते ॥ विस्मृते ॥ ज्ञाते ॥ चेष्टिते ॥ गते ॥ वेष्टिते ॥

परिगृह्या । स्त्री० नार्याम् ॥

परिग्रह . । पु० परिजने । पुत्रमित्रकलत्रादौ ॥ यथा । क्वचिदुपकृति' कर्त्ताऽमीभि कृताक्रियतेयवानचभुविभवन्त्येतेपुंसांसुखायपरिग्रहा' । दधतिविरहमर्मच्छेदतदर्थमपार्थकं तदपिविपुलायासा सीदत्यहोवतजन्तव. ॥ पत्न्याम् ॥ स्वीकारे ॥ मूल्ये ॥ मूले ॥ शापे । शपथे ॥ राहुवक्त्रस्थभास्करे ॥ प्रतिग्रहे । सैन्यपश्चाद्भागे ॥ सङ्ग्रहे ॥ शास्त्रऽनिषिद्धमार्गेणदेहयात्रानिर्वाहकाधिकभोगसाधनस्वीकारे । शरीरधारणार्थमस्य हव्यं पिपरोपनीतवाद्योपकरणे ॥ परिगृह्यतेपरिग्रहणम्परिगृह्णातिवा ग्रहवृद्धित्यप्विभाषाग्रहइत्यज्वा ॥ परिगृह्यतेऽनेनेतिकरणव्युत्पत्तेर्हस्ते॥

परिघ । पु० योगविशेषे ॥ तत्रजातस्यफलयथा । उत्पत्तिकालेपरिघोयदिस्यान्नरस्तदावशकुठारकल्प । अ सत्यसाचोचमयाविहीन स्वल्पानुभोक्ताविजितारिपक्ष ॥ लोहाङ्गी० इ०प्र०अस्त्रविशेषे । परिघातने । लोहबद्धलगुडे ॥ अर्गले ॥ घाते । परिघाते ॥ मुद्गरे ॥ शूले ॥ कलसे-चतथाकाचघटेगोपुरसद्मनोरिति शब्दरत्नावली ॥ परिहननम् ० परिहन्यतेऽनेनवा । हन० । परीघइत्यप् । घादेशश्च ॥

परिघात । पुं० अस्त्रे ॥ हनने॥ परितोघात ॥

परिघातन । पु० परिघे । लोहबद्धलगुडे ॥ लोहबद्धयष्ट्याम् ॥ परितोघातइत्यनेन । ल्युट् ॥ । न० सर्वतोभावेनहनने ॥

परिघोष । पुं० निनादे । शब्दे ॥ अवाच्ये ॥ जलदध्वनौ ॥ परितोघोषोऽत्रवा ॥

परिचय ।पु० संस्तवे। विशेषेणज्ञाने ॥ परचाद्०भा० ॥ परिसमन्ताच्चयनम् । चिञ् ० । एरच् ॥ अभ्यासे ॥

परिचर । पु० युद्धकालेपरप्रहाराद्रथर क्षके ॥ परिधिस्थे । सेनायांराज्ञोद ण्डनायके ॥ प्रयाणेसामन्तस्यापक र्षे द्रुत्यन्ये ॥ रथगजादेश्चक्रपादादि रक्षकेद्र०केचित् ॥ सेवके ॥ परित श्चरति । पचाद्यच् ॥

परिचरणम् । न० गुर्वादिशुश्रूषा याम् ॥

परिचर्य्या। स्त्री० सेवायाम्। उपासने । शुश्रूषायाम्॥ परिचरणम् । चर० । परिचर्या परिसर्येतिशेयक्वचनिपा त्यते ॥

परिचायक । पुं० लक्षणे ॥

परिचाय्य । पु० यज्ञाग्नौ । समूह्ये । उपचाय्ये ॥ परिचीयते । चिञ्० । अग्नौपरिचाय्येतिसाधुः । अग्नि-रिह्नज्वलनः । किन्त्वग्निधारणार्थ मिष्टकाचयनेननिर्मितस्थलम् । त स्मिन्नभिधेये ॥

परिचार । पु० परिचरणे ॥ परिचरे-र्घञ् ॥

परिचारक । त्रि० भृत्ये । दासेरे । दासे । सेवके ॥परिचरति । चर० । ण्वुल् ॥

परिचारिणी । स्त्री० परिचरणशीला-याम् । परिचरणाचित्तायाम् ॥ परि चरतीचरेर्णिनि ॥ ङीप् ।

परिचार्य्य । त्रि० सेव्ये ॥

परिचित । त्रि० परिचयविशिष्टे । ज्ञाते । संस्तुते

परिचेय । त्रि० परिचयनीये । परि चेतव्ये ॥

परिच्छद । पु० परिजने । पोष्यवर्गे ॥ वसनाभरणादौ । राज्ञोपकरणे ॥ युद्धोपकरणे ॥ आच्छादने ॥ परि च्छाद्यतेऽनेन । छद०। पुंसीतिघ । च्छादेर्घेद्व्युपसर्गस्येत्युपधाह्रस्व ॥

परिच्छन्द । पु० परिच्छदे ॥

परिच्छन्न । त्रि० परिच्छदविशिष्टे ॥ सर्वतोभावेनाच्छादिते । संवृते ॥

परिच्छित्ति स्त्री० परिमाणे । इयत्ता याम् ॥

परिच्छिद्य । अ० निश्चित्य ॥ *

परिच्छिन्न । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे । अवधिप्राप्ते ॥ परिमिते । एकदेश वर्त्तिनि ॥ परिच्छिन्नत्वंत्रिविधम् । देशत कालतोवस्तुतश्चेतिभेदात् । तत्रदेशान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्व रूपंदेशतःपरिच्छिन्नत्वं । कालान्त रनिष्ठाभावप्रतियोगित्व कालत.प रिच्छिन्नत्वम् । वस्त्वन्तरनिष्ठभेद प्रतियोगित्वलक्षणवस्तुपरिच्छिन्नत्व मिति ॥

परिच्छेदः । पुं० ग्रन्थसन्धौ । ग्रन्थस्य विच्छेदे ॥ यथा । सर्गोवर्ग. परिच्छे

दोघाताध्यायाङ्कसग्रहा । उच्छास परिवर्तस्वपटल काण्डमस्त्रियाम् ॥ स्थानप्रकरणपर्वाह्निकस्वयन्यसम्भय. ॥ अवधौ । सीमायाम् ॥ परिच्छिन्नत्त्वपरिमितत्त्व वापरिच्छेद ॥

परिजन । पु० अनुचरे ॥ परिवारे । पोष्यवर्गे । नियतसन्निधिवर्त्ति परिचारके ॥ यथा । किरीटवैरिञ्च परिहरपुर.कैटभभिद.कठोरेकोटीरेसखलसिजहिजम्भारिमुकुटम् । प्रणम्रेष्वेतेषुप्रसभमभियातस्यभवनन्हरस्याभ्य् त्थानेतवपरिजनोक्तिर्विजयते ॥ ब्रह्मसम्बन्धिमु कुटमग्रेत्यज ॥ विष्णो कठिनेमुकुटेस्खलसि । इन्द्रस्यमुकुटत्यज । एतेषुब्रह्मादिषु प्रणम्रेषुसत्सु हठात्गृहमागतस्यशिवस्याभ्य् त्थानेसतितवसखीनामुक्ति. शोभतेइत्यर्थ. ॥

परिजय्य. । त्रि० जेतुंशक्ये ॥ परितोजय्य ॥

परिजल्पितम् । न० दशाङ्गचित्रजल्पान्तर्गतद्वितीयजल्पे ॥ यथा । प्रभोर्निर्दयताशाठ्यचापलाद्युपपादनात् । स्वविचक्षणता व्यक्तिर्भङ्ग्यास्यात्परिजल्पितम् ॥

परिजात । त्रि० परिगते ॥ सम्बद्धे ॥ परितोजात. ॥

परिज्ञानम् । न० तत्त्व ज्ञाने ॥

परिज्मा । पु० चन्द्रमसि ॥ वह्नौ ॥

परिजीयते । जनी० श्वन्नुक्षन्पूषन् प्लीहन्निति सिद्धि ॥ त्रि० । परितोगन्तरि ॥ अजी.परिपूर्वस्यश्वन्नुक्षन्नित्यादिनामनृप्रत्ययोऽकारलोप० आद्युदात्तत्त्वञ्चनिपात्यते०वेदभाष्ये ॥

परिज्वा । पु० इन्दौ ॥ याज्ञिके ॥ परिचारके ॥ उज्ज्वलदत्तोक्तिश्व-न्नुक्षन्नित्यत्रपरिज्मेत्यस्यस्थानेपरिज्वेतिपठित्वाज्ञु सौत्रोधातु परिपूर्वोयणादेशश्चस्याद ॥

परिडीनकम् । न० सर्वत पतनरूपे । पक्षिगतिविशेषे ॥

परिणत । त्रि० परिणामप्राप्ते । पक्वे ॥ परिणमतिस्म । णम० । अकर्मकत्वात्क्त ॥ सर्वतोभावेननते ॥ पुं० । तिर्यग्घातिगजे ॥ तिर्यग्दन्तप्रहारस्तुगज. परिणतोमतइतिहलायुध. ॥

परिणति. । स्त्री० परिणामे ॥

परिणद्ध । त्रि० विशाले । परिरब्धे । आलिङ्गिते । बद्धे ॥

परिणय । पु० विवाहे ॥ परिणयनम् । णीञ्० । एरच् ॥

परिणयनम् । न० विवाहे ॥

परिणाम । पुं० विकारे । गुणानाप्रादुर्भावे । प्रकृतेरन्यथाभावे ॥ फलकाले ॥ परिपाकावस्थायाम् ॥ परिणमनम् । णम० । घञ् ॥ चरमे । शेषे ॥ पूर्वरूपपरित्यागेनरूपा

मगपत्ति परिणाम. ॥

परिणामदर्शी । त्रि० चरमकालप्रेक्षि-णि । पश्चाद्दर्शिनि । विषयादेशेषद्रष्टरि ॥

परिणामवाद. । पु० वादविशेषे ॥ ब्रह्मैव नामरूपप्रपञ्चभेदेनपरिणमतेस्म त्तिकेवोदञ्चनादिभावेन । अतएव प्राक्तनरूपस्यसत्त्वस्यापरित्यागः प्रपञ्चेषु उदञ्चनादाविवमृत्तिकायास्त्वस्येत्यर्थः ॥ परिणामवादस्यसाङ्ख्यपातञ्जलपाशुपतानानये ॥ यथा। गुणसाम्यं प्रधानस्याद्गुणाःसत्वरजस्तमः । सुखदुःखमोहरूपहश्यते हिस्फुट जगत् ॥ प्रधानस्यान्महान् सोहङ्कारोऽसौषोडशात्मना । जायतेपञ्चतन्मात्राख्यत्वाद्येकादशायियत् ॥ तन्मात्राणितुभूतानिजायन्ते तत्रसङ्ख्यया । चतुर्विंशतिरेतानितत्रात्मा पञ्चविंशतिः सदेवकार्यमुत्पत्तेः पूर्वंकारकरूपकम् । आविर्भावतिरोभावौजन्मनाशावुदीरिताविति ।

परिणामशूल । पुं० रोगविशेषे ॥ तस्योत्पत्तिर्यथा । स्वैर्निदानैःप्रकुपितो वायुःसन्निहितोयदा कफपित्ते समावृत्यशूलकारीभवेद्बली ॥ तस्यौषधयथा । लौहचूर्णसमायुक्ता त्रिफलाचूर्णमेववा । मधुनाखादितंहन्ति परिणामाख्यशूलनुदिति ग० पु० ॥

परिणामी । त्रि० विकारिणि ॥ परिणामोस्यास्तीति । म० इनि ॥

परिणामवादी । त्रि० परिणामवादिनि ॥ पूर्वरूपत्यागेनरूपान्तरप्राप्तिलक्षण परिणामयोवक्तिसः ॥

परिणाय. । पु० शारीणांसमन्तान्नयने ॥ परितोवामदक्षिणं तोनयनम् । णीञ् ॥ परिन्योरितिघञ् परिणायेनशारीन्हन्तिसमन्तान्नयनेनेत्यर्थः

परिणायक. । पु० परिणेतरि ॥ नयतेर्ण्वुल् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्वम् ॥

परिणाह. । पु० विस्तारे । पनहा० चौडाभोसार इत्यादिभा० । विशालतायाम् ॥ परिणह्यतेऽनेन । णह० । घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्वम् ॥

परिणिनसुः । त्रि० परिणन्तुं तिर्यक्प्रहर्तुमिच्छौ ॥ नमेस्सन्नन्तादुप्रत्ययः । एकाचउपदेशेऽनुदात्तादितीट् प्रतिषेध ॥

परिणूत. । त्रि० स्तुते ॥ परिणूयतेस्म । णू स्तुतौ । क्तः ॥

परिणेता । पु० भर्तरि । वोढरि ॥ परिणयति । णीञ्स्तृच् ॥

परितप्त: । त्रि० परिखिन्ने ॥

परितर्कणम् । न० ऊहे ॥ हिंसायाम् ॥

परितर्प्पणम् । न० परितृप्तिक्रियायाम् ॥

परित । अ॰ सर्वतोर्थे ॥ पर्यभिभ्याञ्चेतिपरिशब्दाततसिल्सर्वोभयार्थाभ्यामिष्यते ॥ सर्वंच ॥

परिताप. । पुं॰ दुःखे ॥ नरकान्तरे॥ कम्पे ॥ भये ॥ शोके ॥ परितस्ताप ॥

परितुष्ट. । त्रि॰ परितोषयुक्ते । सन्तुष्टे ॥

परितोष । पु॰ अतितृप्तौ। सन्तोषे। सर्वतोभावेनतुष्टौ ॥ यथा। त्वासुदरसाधुमन्येशाकैरपियदसिलब्धपरितोषम् । हतहृदयह्यधिकाधिकवाञ्छाशतदुर्भरनपुन ॥

परित्याग । पु॰ सर्वतोभावेनवर्जने । परित्यजने । छोरणे ॥ मलोत्सारणे ॥ परितस्त्याग ॥

परित्राणम् । न॰ मारणोद्यतस्यनिवारणे । हस्तधारणे । हस्तवारणे । पर्याप्तौ ॥ त्रैङ्॰ । ल्युट् ॥ रक्षणे ॥

परिदर । पु॰ दन्तरोगविशेषे ॥ यथा। दन्तमासानिशीर्यन्तेयस्मिन्ष्ठीवतिचाप्यसृक् । पित्तासृक्कफजोव्याधिर्ज्ञेय परिदरोहिसइति ॥

परिदानम । न॰ नैमेये। परीवर्त्ते । विनिमये ॥ परिकृत्यदानम ॥ न्यस्तवस्तुप्रत्यर्पणेपीतिकश्चित् ॥

परिदायी । पु॰ अनूढज्येष्ठतत्कनिष्ठायकन्यादातरि ॥ यथाहहारीत । ज्येष्ठेऽनिर्विष्टेकनीयान्निर्विशन्परिवेत्ताभवतिपरिविन्नोज्येष्ठ. परिवेदनीयाकन्यापरिदायीदातापरिकर्त्तायाजकस्तेसर्वेपतिताइति ॥

परिदीपक । त्रि॰ अवबोधके ॥

परिदीपित : । त्रि॰ प्रकाशिते ॥ परिसर्वतोदीपित ॥

परिदृष्ट । त्रि॰ समन्तात्साक्षात्कृते ॥

परिदेवनम् । न॰ अनुशोचनोक्तौ । विलापे ॥ दिवुपरिदेवने । चु॰ । ल्युट् ॥

परिदेवना । स्त्री॰ शोकनिमित्तविलापे । शोकोक्तौ ॥ यथा। अव्यक्तादीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत । अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना ॥ इतिभगवद्गीता ॥ नमन्त्रबलवीर्येणप्रज्ञया पौरुषेणच । अलभ्यलभतेमर्त्यस्तत्रकापरिदेवना ॥ एकसार्थप्रयातानांसर्वेषातत्रगामिनाम् । यद्येकस्त्वरितोयातिकातत्रपरिदेवनेतिग॰ पु॰ ॥ दिवुपरिदेवने । चु॰ । ण्यासश्रन्थोयुजितियुच् ॥ टाप् ॥

परिद्यून । त्रि॰ परिदेवनाप्राप्ते ॥ क्षीणचेतसि ॥ दिवु ॰ क्त ॥

परिद्रष्टा । त्रि॰ समन्ताद्दर्शनस्यकर्त्तरि । साक्षिपुरुषे ॥ परिपश्यति । दृशिर । वा॰ तृन् ॥

परिधानम् । न० अधोशुके । अन्तरी ये । उपसव्याने ॥ परिधीयतेऽनेनवा । डुधाञ् ० क्रत्यल्युटोवहुलम् ॥

परिधाय । पुं ० जलस्थाने ॥ परिच्छदे ॥ नितम्बे ॥

परिधावी । पुं ० वत्सरविशेषे ॥ यथा । अभिभूतजगत्सर्वक्ष्मे शैर्बहुविधे प्रिये । मारुतैःफलदाहैश्चपरिधाविनिशोभने ॥

परिधिः । पु ० यज्ञियद्रुशाखायाम् ॥ उपसूर्यके । परिवेशे । चन्द्रसूर्यसमोपमण्डले ॥ परितोधीतेऽनेनवा । डुधाञ्० । उपसर्गेघो कि ॥ चक्रप्रान्ते ॥ भूगोलादेर्वेष्टने ॥

परिधिस्थ । पुं ०परिचरे । परितः स्थिते सेनारक्षके ॥ परिधौसेनान्ते तिष्ठति । ष्ठा० । सुपीतिक ॥

परिधेयः । त्रि० परिधानीये ।परिधानोपयुक्ते उत्तरीयादिवस्त्रे ॥ परिधातुंशक्यः । धाञ्० । अचोयत् ईद्यति । गुणः ॥

परिनिष्ठितः । त्रि० चतुरे ॥निश्चिते ॥

परिपक्व । त्रि० परिणते ॥ परितःपक्वः ॥

परिपक्वमानस । त्रि० श्रवणमननादिभिः स्थितप्रज्ञे ॥

परिपणम् । न० नीव्याम् । वणिङ्मूलधने । पुंजी० इति भा० ॥ परिपण्यतेव्यवहारार्थंप्रयुज्यते । पण० । पुंसीतिघ ॥ राजपुत्रादेर्बन्धके ॥

परिपन्थक । पु० शत्रौ ॥ इ० है० ॥

परिपन्थी । त्रि० शत्रौ ॥ परिदोषाख्यानंपन्थयितुशीलमस्य । पथिगतौ चु० । णिनि ॥ परिवर्जनीयपन्थाअस्यवाऽसमासान्तविधेरनित्यत्वाट्टोन ॥ विघ्नकर्त्तरि । पथिकादस्यौ ॥

परिपल्लवम् । न० तीर्थविशेषे ॥

परिपवनम् । न० तितउनि ॥ तितउपरिपवनम्भवतीतिपस्पशाभाष्यम् ॥

परिपाक । पुं० विपाके ॥ परिपचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ परिपक्वतायाम् ॥ यथा । इत्यङ्गुतकेवलक्लिपक्वमांसेनमत्स्यः परिपाकमेतीतिभावप्रकाशे ॥ नैपुण्ये ॥ य० । वीच्यतस्यविनयेपरिपाकपाकशासनपदंस्पृशतोपीति०नैषधेपञ्चमसर्गः ॥

परिपाकिनी । स्त्री० त्रिवृतायाम् ॥

परिपाटिः । स्त्री० अनुक्रमे । आनुपूर्व्याम् ॥ परिभागे । भागेनपाटनम् । पट० । स्वार्थण्यन्तः । अचइ । ॥ इणजादिभ्यइतीखा ॥ इतिकरत्वयतायाम् ॥

परिपाटी । स्त्री० आवृति । अनु-

क्रमे ॥ कृदिकारादितिङीष् ॥

परिपिष्टकम् । न० सीसके ॥

परिपुष्करा । स्त्री० गोडुम्बायाम् । राजगोमकडू०गौ०भा० ॥

परिपूतम् । न० निष्पुलाकीकृते । अपास्तपुलाके । अपास्ततुषधान्ये ॥ त्रि० । सर्वतोभावेनपवित्रे ॥

परिपूरी । त्रि० भक्तवरदे ॥ परिपूरयतिकामैर्भक्तान् । परिपूरयतेर्णिनि ॥

परिपूर्ण । त्रि० पूरिते ॥ परित' पूर्ण : ॥

परिपूर्णता । स्त्री० आभोगे । सम्पूर्णतायाम् ॥ परित ' पूर्यतेस्म । पूरी० । गत्यर्थेतिक्त . । रदाभ्यामितिनिष्ठानत्वम् ॥ परिपूर्णस्यभाव : । तस्यभावइतितल् ॥

परिपूर्णत्वम् । न० आभोगे । पूर्णतायाम् ॥ परिपूर्णस्यभाव . । तस्यभावस्त्वतलौ ॥

परिपेलम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके । नागरमोथा०इ०भा० ॥ यथा । परिपेलप्लवंवल्यंतत्कुटन्नटसंज्ञकम् । आयतेसुस्तकाकारशैवालकुलसन्नये ॥

परिपेलवम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥ परित : पेलवमृदु ॥

परिप्रश्न : । पु० कोहकथमिदंजातंकोवैवर्णोभविष्यतीत्युपालम्भादिमस्य ... स्वकथनबोस्मिकेनोपायेनमुच्येइत्यादिपृच्छायाम् ॥ पृच्छामात्रे ॥ परित . प्रश्न ॥

परिप्लव ' । त्रि० चञ्चले ॥ परिप्लवते । प्लुङ्गतौ । प०अच् ॥ आकुले ॥

परिप्लुत . । त्रि० आप्लुते । व्याप्ते सर्वतोव्याप्ते ॥ परित : प्लुत ' ॥

परिप्लुता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ यास्यधर्मेवेदनावत्त्वायोनौ ॥ यथा। परिप्लुतायामभवतियाम्यधर्मेरुजाभृशम् । इतियोनिव्यापन्निदानेमाधवकार . ॥

परिफुल्ल । त्रि० हर्षपुलकिते ॥ फुल्लति । फुल्ल० । पचाद्यजन्तनतुफुल्लेतिनिष्ठान्त । अनुपसर्गादितिकथनाविरोधात् । परित फुल्ल : ॥

परिवर्ह : । पु० राजयोग्यद्रव्ये । सितच्छत्रादौ ॥ परिच्छदे ॥ परिवर्हतेपरिवर्ह्यतेवा । वर्हप्रधान्ये । घञ् । घञ्वा ॥

परिभव : । पु० अनादरे ॥ यथा । सन्तव्याद्विजजातय' परिभवैर्येतद्वच . पालनात्पीत : कुम्भसमुद्भवेनमुनिनाक्षिजातमेतावता । मर्यादायदिलङ्घतेविधिवशाद्यस्मिन्क्षणवारिधिस्त्रैलोक्यंसचराचरञ्च सतिय : कास्तनकुम्भोद्भव ॥ परी भुवोऽवज्ञानइ०घञभावेऋदोरप् ॥ स

र्वतोभवने ॥

परिभाव . । पु० अनादरे । परिभवे ॥ परौभुवोऽवज्ञानइतिभावेघञ् । वृद्धिः . ॥

परिभावुकः । त्रि० तिरस्कुर्वति ॥ लषपतेत्यादिनोकञ् ॥

परिभाषणम् । न० सनिन्देउपालम्भे ॥ उपालम्भोद्विविधः । गुणाविष्करणपूर्वकोनिन्दापूर्वकश्च । आद्योयथा । महाकुलस्यभवतः किमुचितमिदमिति । द्वितीयस्तुबन्धकीसुतस्यभवतउचितमेवेदमिति । तयोर्द्वितीय.सपरिभाषणशब्दार्थः ॥ भाषव्यक्तायावाचि । ल्युट् ॥ नियमे ॥ आलापे ॥

परिभाषा । स्त्री० परिष्कृतभाषणे । पदार्थविवेचकाचार्याणायुक्तियुक्तायावाचि । प्रशस्तौ । शोल्याम् ॥ अनियमनिवारकेन्यायविशेषे ॥ अनियमेनियमकारिणीपरिभाषेतिलक्षणात् ॥ आधुनिकसङ्केते ॥ ह्र० शक्तिवादेगादाधरीटीका ॥

परिभूः । पुं० ईश्वरे ॥ सर्वेषामुपर्युपरिभवनात्, परितस्सर्वतोभवति । भू० । क्विप् ॥

परिभूतः । त्रि० परिभवान्विते । अनादृते । अवमते । अवमानिते ॥ परिभूयतेस्म । भू० । क्तः ॥

परिभूयमानः त्रि० अनादरानुभवकर्तरि ॥ यथा ॥ येबालभावेनपठन्तिविद्याकामातुरायौवननष्टचित्ताः । तेवृद्धकालेपरिभूयमाना . सन्दह्यमानाः शिशिरेयथाब्जाइति ॥

परिभोगः । पु० उपभोगे ॥ परिभोजनम् । भुज० । घञ् ॥

परिभ्रमः । पुं० सर्वतोभ्रमणे ॥

परिभ्रमणम् । न० पर्यटने ॥ अनात्मापुरुषस्येहपरिभ्रमणकारणम् ॥

परिभ्रामणम् । न० हस्तादिघूर्णने स्वापरिभ्रामणे ॥

परिमण्डल' । त्रि० वर्तुले ॥ परितश्चक्राकारे ॥ न० । परमाणौ ॥

परिमण्डलित. । त्रि० विवर्तिते ॥ वर्तुलीकृते ॥

परिमल. । पुं० विमर्दने । कुङ्कुमादिमर्दने ॥ विमर्दोत्थगन्धे । अतिमनोहरगन्धे । जनमनोहरेसुरतादिविमर्दनेनोत्पन्नेमाल्यादिगन्धे । सुरतोपमर्दविकसच्छरीररागादिसौरभे । सम्भोगे । पण्डितानांसमूहे । ह्र० शब्द० ॥ परिमलनम् । मलधारणे । घञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ घर्षणसमुद्भवेचन्दनादिगन्धे ॥

परिमाणम् । न० आढककुडवादीपरिच्छेदके । सर्वतोमाने । आरोहपरिणाहाभ्यांस्वगताभ्यांयेनकाष्ठादिनिर्मितेनव्रीह्यादिपरिमीयतेतत्

परिमाणप्रस्थादिरित्यर्थ । परि. सर्वतोभावे । यथोक्तम् । परिमाण-मुसर्वत । इति ॥ न्यायमतेतुमानव्यवहारासाधारणकारणे । पृथिव्यादिनवद्रव्यवर्त्तिनि ॥ तच्चतुर्विधम् । अणुमहत्दीर्घम्ह्रस्वचेतिभेदात् । यथोक्तभाषापरिच्छेदे । परिमाणभवेन्मानव्यवहारस्यकारणम् । अणुदीर्घंमहद्ध्रस्वमितितद्भेदईरित .॥ अनित्यं तदनित्य स्यान्नित्ये नित्यमुदाहृतम् । सङ्ख्यात . परिमाणाच्च प्रचयादपिजायते ॥ अनित्य द्व्यणुकादौतु सङ्ख्याजन्य मुदाहृतम् । परिमाणघटादौतुपरिमाणजउच्यते ॥ प्रचय शिथिलाख्योय : सयोगस्तेनजन्यते । परिमाणतूलकादीनामस्त्वाश्रयनाशत' ॥ इति ॥ परिमीयतेपरिच्छिद्यते येनतद् ॥

परिमार्ज्जनम् । न० परिशोधने ॥ खाद्यविशेषे । मधुमस्तके ॥ यथा । मधुतैलघृतैर्मध्ये वेष्टिता समिताश्च या . । मधुमस्तकमुद्दिष्ट तस्याख्या परिमार्ज्जनमितिशब्दचन्द्रिका ॥

परिमित . । त्रि० परिमाणविशिष्टे । परिच्छिन्ने । एतावति । इतनाइ० भाषा० युक्ते ॥ परितोमित .॥

परिमिलित: । त्रि० व्याप्ते । समन्तात्मङ्गते ॥

परिमृष्ट ' । त्रि० व्याप्ते ॥

परिमेय । त्रि० परिमातुंयोग्ये ॥ माङ्० । अचोयत् । ईद्यति । गुण ॥ परिमिते ॥

परिमोक्ष . । पुं० मलत्यागे ॥ परितो मोक्षणे ॥

परिमोषी । त्रि० परिमोषणशीले । चौरे ॥

परिरब्ध । त्रि० गृहीते ॥ आलिङ्गिते ॥

परिरम्भ । पुं० आलिङ्गने । परिष्वङ्गे । बाहुभ्यांनिष्पीडने ॥ परिरम्भणम् । रभ० । घञ् । रभेरशब्लिटोरितिनुम् ॥

परिरम्भित ।त्रि० आलिङ्गिते । रचिते ॥

परिवत्सर : । पुं० वत्सरे ॥ वत्सरविशेषे ॥ यथा । शकाब्दात्पञ्चभिर्हृतेय ' शेषस्तिष्ठतितेनैकादिक्रमेण सपरिद्वदानुवदापूर्वकवत्सर संज्ञका वत्सराभवन्ति । यथोक्तम् । शकाब्दात्पञ्चभि शेषात्समाद्या दिषुवत्सरा ' । सम्परीदानुपूर्वाश्च तथोदापूर्वकामता . ॥ परिपूर्वेत थादानंयवानांचद्विजोत्तमा ' । इति विष्णुधर्मोत्तरम् ॥ परितोवसन्त्यत्रायनत्वादय . । वस० ।सम्पूर्वाच्चिदितिसर । सस्यार्द्धधातुकइति सस्यत ॥

परिवर्जनम् । न० मारणे॥ परित्यागे॥ यथा । गोप्योनदोषोमथुराङ्गनानाधूर्तस्यकृष्णस्यहिरीतिरेषा । विपर्ययोयेनकृत ' स्वपित्रोस्तस्योपपत्नीपरिवर्ज्जनकिम् ॥ वृजीर्वर्ज्जने । ल्युट् । परितोवर्ज्जनम् ॥ कुभार्य्याञ्चकुमित्रञ्चकुराजानकुसौहृदम् । कुजन्म्यञ्चकुदेशञ्चदूरत . परिवर्ज्जयेत् ॥ ब्राह्मणबालिशक्षत्रमयोद्धारविशजडम् । शूद्रमक्षरसयुक्त दूरत परिवर्ज्जयेत् ॥

परिवर्त्त । पु० नेमये । विनिमये ॥ कूर्मराजे ॥ प्रवर्त्तने ॥ पलायिते । युगान्ते ॥ परिवर्त्तनम् । वृतु० । भावेघञ् ॥ ग्रन्थविच्छेदे ॥ अपवर्त्तने ॥

परिवर्त्तनम् । न० परिदाने । परिवर्ते । विनिमये । परेतना इ०भा० ॥ द्यूतसतोभ्रमणे ॥(***(*)*(*)

परिवर्त्तिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्तेमेढ्रजातेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

परिवर्त्तित । त्रि० निवर्त्तिते ॥

परिवर्त्ती । त्रि० विनश्वरे ॥ ससार: परिवर्त्तीतिप्रसिद्धम् ।

परिवर्त्तिनी । स्त्री० विष्णुतिथिभेदे ॥

परिवर्ह . । पुं० राजयोग्यद्रव्ये ॥ परिच्छेदे ॥ परिवर्हतेपरिवर्ह्यतेवा । वर्हप्राधान्ये । पचाद्यच् घञ्वा ॥

परिवर्हणम् । न० आराधने ॥

परिवसथ . । पु० ग्रामे ॥ परितोवसन्त्यत्र । वस० । उपसर्गेवसेरित्यथ . ॥

परिवह । पु० परावहवायोरुपरिस्थितेसप्तवाय्वन्तर्गतसप्तमवायौ ॥

परिवाद । पु० परदोषकथने । अपवादे । निन्दायाम्॥ यथा ॥ सततसुलभदैन्ये निः सुखेजीवलोकेयदिमनपरिवादात्प्रीतिमाप्नोतिकश्चित् । परिवदतुयथेष्ट मत्समक्षतिरोवाजगतिविदितदुःखेदुर्लभ प्रीतियोगवृति ॥ वीणावादनवस्तुनि ॥ परिपूर्वाद्वदेर्भावेघञ् ॥

परिवादक । त्रि० परिवादकर्त्तरि॥

परिवादी । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥ परिवादविशिष्टे ॥

परिवादिनी । स्त्री० सप्ततन्त्रीयुक्तायावीणायाम् । सतरसिया० इ० भा० ॥ परिवदतिस्वरान् । वद० । सुप्रीतिणिनि: ॥ परिवादविशिष्टायाम् ॥

परिवाप . । पु० पर्युप्ती । वपने ॥ जलस्थाने ॥ परिच्छदे । परिवारे ॥ परिवपनम्भ्वनेनअत्रवा । टुवप्० । भावेघञ्हलश्चेतिवा ॥

परिवापनम् । न० मुण्डने ॥ हेतुमण्णिजन्ताद्भावेल्युट् ॥

परिवापित । त्रि० मुण्डिते ॥ परि

वाप्यतेस्म । मुण्डनार्थोंऽवपिर्थ्यंन्त: । क्त: ॥

परिवार: । पु० परिजने । पोष्यवर्गे ॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छदे ॥ परि वार्यतेऽनेन परिवारयत्वा । घञ् ॥

परिवाह । पुं० जलोच्छ्वासे । परीवाहे । समधिकजलस्योपायैर्निष्कासने ॥ परिवहन्त्येभि: । वह० । हलश्चेतिघञुपसर्गस्यघञीतिपक्षे दीर्घाभाव. यद्वा परिवहनम् । भावेघञ् ॥

परिविण्ण । पु० परिवित्तौ ॥ यथा । ज्येष्ठेऽनिविष्टे कनीयान्निर्विशन्परिवेत्ताभवतिपरिविण्णोज्येष्ठ: परिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाता परिकर्तायाजक तेएतेसर्वेपतिता इत्युद्वाहतत्त्वम् ॥

परिवित्ति । योग्रे दारपरिग्राहीतस्य ज्येष्ठे । परिवेत्तुरनूढेज्येष्ठे भ्रातरि परिवर्ज्जनविन्दतिलभते । विदृल० । क्तिच् ॥ परिवित्ति: परीवेत्ता ययाचपरिविद्यते । सर्वेतेनरकाया न्तिदातृयाजकपञ्चमा. इ० मनु ॥

परिवीत . । त्रि० परितोवेष्टिते । आवृते ॥ व्याप्ते ॥

परिवृंहणम् । न० समृद्धौ ॥

परिवृंहित : । त्रि० परिपूर्णे ॥ वृंह. क्त:

परिवृक्ण: । त्रि० छिन्नहस्ताद्यवयवे ॥

परिवृढ : । त्रि० अधिपे ।प्रभौ ॥ परिवर्हतिवृंहतिवा । वहवृहिवृद्धौ कर्त्तरिक्तप्रत्यय : ॥ प्रभौपरिवृढ इतिनकारहकारयोर्लोपोनिष्ठातकारस्यढत्वञ्चनिपात्यते ॥

परिवृत : । त्रि० आवृते । समन्ताद्वेष्टिते । व्यवहारान्नृ: पश्येत्सभ्यै: परिवृतोऽन्वहम् ॥ परिसर्वतोभावे नृवत: ॥

परिवृत्त : । त्रि० सर्वत ' प्रवृत्ते ॥

परिवृत्ति । पु० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । परिवृत्तिर्विनिमयोयोर्थानां स्यात्समासमै . । परिवृत्तिरलङ्कार इति ॥ उदाहरणंयथा । लतानामेतासामुदितकुसुमानांमरुद्यमतं लास्यंदत्त्वाश्रयतभृशमामोदमसममलतास्त्वधून्यानामहृदयमादाय सहसादहत्याधि व्याधिभ्रमरुदितमोहव्यतिकरम् ॥ अत्रप्रथमेर्द्धेसमेनसमस्यद्वितीयेउत्तमेनन्यूनस्य ॥ नानाविधप्रहरणैर्नृपसंप्रहारेस्वीकृत्य दारुणनिनादवत ' प्रहारान् । दृप्तारिवीरनिसरेणवसुन्धरेयनिर्विप्रलम्भपरिरभविधिर्वितीर्णा ॥ अत्रन्यूनेनोत्तमस्य ॥ विनिमये ॥ परिवित्ता विति०इह ' ॥

परिवेत्ता । पु० ज्येष्ठेऽनूढेदारपरिग्राहिणिकनीयसि ॥ दाराग्निहोत्रसंयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते । परिवेत्ता सविज्ञेय. परिवित्तिस्तुपूर्वज : ॥

परिविन्दतिज्येष्ठपरित्यज्यभार्याम् अग्निहोत्र'वालभते। विद्ब्लाभे ब्न्द्चौशसिचदादिभ्य. सन्नाया चानिटौ॥

परिवेदनम् ।न० विवाहे॥ अग्न्याधाने सर्वतोभावेनज्ञाने॥

परिवेदनीया। स्त्री० अनूढज्येष्ठेतल्कनिष्ठेनविवाहितायाम्॥ *

परिवेदनी। स्त्री० परिवेत्तुः स्त्रियाम् इ०हेमचन्द्र॥

परिवेशः। पु० वेष्टने॥ परिधाने॥ परितोविशति। विश०। घञ्॥ परिधौ॥

परिवेषः। पुं० भोजनार्थमन्नादीनांपरिवेषणे॥ परिविषेर्भाविघञ्॥ परिवृतौ॥ परिधौ। चन्द्रसूर्ययोरुत्यातभूतरश्मिमण्डले॥ अत्राहवराहमिहिरः सम्मूर्छितारवीन्द्वोःकिरणा'पवनेनमण्डलीभूताः। नानावर्णाकृतयोहय्यन्तेव्योम्नितन्वभ्रे॥ तेषांसत्त्वान्तराण्याह। तेरक्तनीलपाण्डुरकापोताभाभशबलहरिशुक्लाः। इन्द्रयमवरुणनिऋतिश्वसनेशपितामहाम्बुकृताः॥ धनदः करोति मेचकमन्योन्यगुणाश्रयेणचाप्यन्ये। प्रविलीयतेमुहुर्मुहुरल्पफलः सोपिवायुकृत'॥ वस्तुवशेनफलमाह। चाषशिखिरजततैलक्षीरजलाभःस्वकालसम्भूतः। अविकलवृत्तःस्नि

ग्ध परिवेष.शिवसुभिक्षकर॥ सकलगगनानुचारीनैकाभ क्षतजसन्निभोरूक्षः। असकलशकटशरासनशृङ्गाटकवत् स्थित पाप॥ शिखिगलसमेतिवर्षंबहुवर्णोनृपवधोभयधूम्रे। हरिचापनिभेयुद्धान्यशोककुसुमप्रभेचापि॥ वर्णेनैकेनयदावहुल स्निग्धःक्षुराभ्रकाकीर्णः। स्वर्तौसद्यो वर्षंकरोतिपीतस्तदीप्तार्कः॥ दीप्तमृगविहङ्गरुत कलुषःसन्ध्याञ्चयोत्थितोतिमहान्। भयकृत्तडिदुल्काद्यैर्हतोन्पहन्तिशस्त्रेण॥ प्रतिदिनमर्कहिमाश्वोरहर्निशंरक्तयोर्नरेन्द्रवध। परिविष्टयोरभीक्ष्णलग्नास्तमयस्थयोस्तद्वत्॥ सेनापतेर्भयकरोद्विमण्डलोनातिशस्त्रकोपकरः। त्रिप्रभृतिशस्त्रकोपयुवराजभयंनगररोधम्॥ * ॥ विशेषमाह। वृष्टिस्त्र्यहेणमासेनविग्रहोवायहे दुभनिरोधे। होराजन्माधिपयोर्जन्मर्क्षेवाशुभो राज्ञ.॥ * ॥ परिवेषमध्यगतानांग्रहाणांफलमाह। परिवेषमण्डल गतोरवितनयः क्षुद्रधान्यनाशकर.। जनयतिच वातवृष्टि स्थावरकृषिकृन्निहन्ता च। भौम : कुमारवलपतिसैन्यानांविद्रवोग्निशस्त्रभयम्। जीवेपरिवेषगतेपुरोहिता मात्यनृपपीडा॥ मन्त्रिस्थावरलेखक परित्र

परिवेष

ष्विचन्द्रजेसुवृष्टिश्च । शुक्रेयायिच-
त्रियराज्ञीपीडाप्रियस्यान्नम् ॥ चु-
द्नलमत्स्युनराधिपशस्त्रेभ्योजायतेभ
यकेतौ । परिविष्टेगर्भभयंराष्ट्रोव्या
धिर्नृपभयश्च ॥ * ॥ द्व्यादिषुग्रहे
षुमध्यगतेषुफलमाह । युद्धानिवि
जानीयात्परिवेषाभ्यन्तरेद्वयोर्ग्रह
योः । दिवसकृत शशिनोवाक्षु-
द्वृष्टिभयंत्रिषुप्रोक्तम् ॥ यातिचतु
र्षुनरेन्द्र . सामात्यपुरोहितोवशम्मृ
त्योः । प्रलयमिवविद्धिजगत . प
ञ्चादिषुमण्डलस्थेषु ॥ * ॥ अथता
राग्रहाणांवापृथक्परिविष्टानांफल
माह । ताराग्रहस्यकुर्यात्पृथगेवस-
मुत्थितोनरेन्द्रवधम् । नक्षत्राणाम
थवायदिकेतोर्नोदयोभवति ॥ * ॥
तिथिक्रमेणपरिवेषफलान्याह । वि
प्रक्षत्रियविट्शूद्रहाभवेत्प्रतिपदा-
दिषुक्रमश . । श्रेणीपुरकोषाणाप-
ञ्चम्यादिष्वशुभकारी ॥ युवराज-
स्याष्टम्यापरतस्त्रिषुपार्थिवस्यदोषक
र : । पुररोधोद्वादश्यांसैन्यक्षोभस्त्र-
योदश्याम् ॥ नरपतिपत्नीपीडापरि
वेषोभ्युत्थितश्चतुर्दश्याम् । कुर्यात्तु
पञ्चदश्यांपीडांमनुजाऽधिपस्यैव ॥
* ॥ परिवेषलेखावशेनशुभाशुभमा
ह । नागरकाणामाभ्यन्तरस्थिता-
यायिनाम्बवाह्यस्था । परिवेषमध्य-
रेखाविज्ञेयाक्रन्दसाराणाम् । रक्त.

परिवेषणम्

श्यामोरूक्षोभवतिचयेषांपराजयस्ते
षाम् । स्निग्ध श्वेतोद्युतिमान्ये
षाभागोजयस्तेषामिति ॥ * ॥ अ-
पिच । दिनकरपरिवेष ' पूर्वयामे-
तुपीडा॰दिनकरपरिवेषोऽन्नवृद्धिर्युग्मं
द्वितीये ॥ दिनकरपरिवेष ' क्षेम-
मायुस्तृतीयेदिनकरपरिवेष : सर्व
नाशश्चतुर्थे ॥ दिवासूर्यपरिवेषोरा-
त्रौचन्द्रेयदाभवेत् । एकस्मिन्नेवदहो
रात्रेतदानश्यतिपार्थिव . ॥ एतेन-
विधिनानित्य सप्ताहपरिविष्यते ।
सर्वभूतविनाश . स्यात्तस्मिन्दृष्ट्वा
तद्दर्शने ॥ परितोविष्यतेऽनेन । वि
ष्लृव्याप्तौ । घञ् ॥

परिवेषक . । त्रि॰ अन्नादिपरिवेषण
कर्त्तरि ॥ सयथा । स्नातश्चन्दनच
र्चित . सुवसन : स्रग्वीप्रसन्नानन.
स्पष्टात्मासुभग : प्रसन्नहृदय ' श्री
कान्तपूजारत . । स्वामिस्नेहपर .
स्वपाकनिपुण प्रौढोवदान्य ' शु-
चिर्विप्रोवापरिवेषकस्तुकुलजश्चान्यो
पिवाभूपते ' ॥ स्त्री॰ । परिवेषि
का ॥ यथा । स्नाताविशुद्धवसनान
वधूपिताङ्गीकर्पूरसौरभमुखीनयना
भिरामा । विम्बाधराशिरसिवद्धसु
गन्धपुष्पामन्दस्मिताक्षितिभृतांपरि
वेषिकास्यात् ॥

परिवेषणम् । न॰ भोजनार्थमन्नादे
पात्रेसमर्पणे । परोसना॰इ॰भा॰ ॥

तत्प्रकारोयथा। पुरस्ताद्विमल-
पात्रसुविस्तीर्णमनोहरम् । स्थापि
तपीठकेशुभेनाभिदेशसमुन्नते॥ त-
त्रभक्तंपरिन्यस्तंमध्यभागेसुसंयतम्।
सूपसर्पिः पलंशाकपिष्टमन्नन्तुमत्स्य
कम् ॥ स्थापितदक्षिणेपार्श्वेभुञ्जा
नस्ययथाक्रमम् । प्रतीच्याद्याद्द्रवा '
सर्वेपानीयपानकपय : ॥ चोष्यस-
म्भानकलेश्चसव्यपार्श्वेनिधापयेत् ।
सर्वानिक्षुविकारांश्चपक्वान्नपायसद-
धि ॥ पुरत : स्थापयेद्भोक्तुर्द्वयो:
पङ्क्त्योस्तुमध्यत :। एवंविज्ञायम
तिमान्परिवेषप्रकल्पनम् ॥ ततो-
र्हभवतिप्राज्ञ ' सम्यक्सम्परिवेषि
तुम् ॥ * ॥ अथश्राद्धेपरिवेषणेम-
नु:। पाणिभ्यान्तूपसङ्गृह्यस्वयम-
न्नस्यवर्द्धितम्। विप्रान्तिकेपितृन्ध्या
यन्शनकैरुपनिक्षिपेत् ॥ अन्नस्येति
तृतीयार्थेषष्ठी । वर्द्धितं॰पूर्णंपिठ-
रानिपात्रम्। उपनिक्षिपेत्ब्राह्मणा
नांसमीपेपरिवेषणार्थमत्त्वरयास्था
पयेत् । तथाचपाकस्थाल्याआकृष्य
प्रथमभोजनपात्रेनदेयम्किन्तुस्था
ल्यादिकंपाणिभ्यांपात्रसमीपेभूमौ
संस्थाप्यपश्चात्पाणिभ्यांपात्रान्तरि
ताभ्यांश्राद्धेपरिवेषयेत् । उभाभ्या-
मपिपाणिभ्यामाकृष्यपरिवेषयेत्॰
इतिमत्स्यपुराणात् । यत्तु,श्राद्धेपरि
वेषणन्तुदक्षिणपाणिमात्रेणैवाऽक्ता

नभिधानादितिमैथिलोक्तं तन्न । ए-
केनपाणिनादत्तं शूद्रादत्तं नभक्षयेदि
त्यादिपुराणीयेनएकपाणिदत्तशूद्रा
दत्तभक्षणनिषेधेनतस्मात्रपरिवेष-
णस्यापिनिषिद्धत्वात्पाणिभ्यामपि
पात्रान्तरितंकृत्वादेयम् । इस्तद-
त्ताश्चयेस्नेहालवणंव्यञ्जनानिच ।
दातारंनोपतिष्ठन्तेभोक्ताभुङ्क्तेच-
किल्बिषम् ॥ तस्मादन्तरितंदेयंप-
र्णेनाथतृणेनवा । प्रदद्यान्नतुहस्तेन
नायसेनकदाचन ॥ इतिवशिष्टवच
नेनसामान्यतोऽभिधानात् । पितृ-
भक्तितरङ्गिण्यामप्येवम् । मनु ' ।
गुणांश्चसूपशाकाद्यान्पयोदधिघृतं
मधु । विन्यसेद्यतत . सम्यक्भूमा
वेवसमाहित : ॥ आमिषपानपात्र
स्वभोक्तुर्दक्षिणतोन्यसेत् । भक्ष्यभो-
ज्यञ्चविविधमूलानिचफलानिच ॥
हृद्यानिचैवमांसानिपानानिसुरभी
णिच । उपनीयचतत्सर्वंशनकै .
सुसमाहितः ॥ परिवेषयेत्प्रयतोगु
णान्सर्वान्प्रचोदयन् ॥ गुणान्उ
पकरणानिभूमावेवनतुव्यञ्जनादि-
पात्राणिअन्नादिपात्रोपरिनिक्षिपेत्
॥ इतिश्राद्धतत्त्वम् ॥
परिवेष्टित :। त्रि॰ परिक्षिप्ते । परि-
स्कृते । परिते ॥ परितोवेष्टित : ॥
परिवेष्टा ।,त्रि॰ परिवेषणस्यकर्त्तरि ॥
परिवारे ॥

परिव्याध । पुं० अम्बुवेतसे ॥ द्रुमोत्पले ॥ परिविध्यते । व्यधताडने । घञ् ॥ परिविध्यतिवा । अर्श्यादृव्यधेतिवा ॥

परिव्रज्या । स्त्री० तपस्यायाम् ॥ कृ०-त्तृ० ॥

परिव्राट्०ड् । पुं० भिक्षौ । कर्मन्दिनि । पाराशरिणि । मस्करिणि ॥ तल्लक्षणयथा । सर्वारम्भपरित्यागोभैक्षाश्यवृक्षमूलता । निष्परिग्रहताऽद्रोह , समतासर्वजन्तुषु ॥ प्रियाप्रियपरिष्वङ्गेसुखदु खाविकारिता । सबाह्याभ्यन्तरशौचंसुखदु: खाविकारिता ॥ सर्व्वेन्द्रियसमारोधारणाध्याननित्यता ॥ भावसंशुद्धिरित्येषपरिव्राड्वर्यउच्यते ॥ इतिगरुडपुराणम् । परित्यज्यसर्वंव्रजति । व्रज० । परौव्रजे ' ष ' पदान्तद्गतिक्विप्०दीर्घंश्चपदान्तविषयेषत्वञ्च ॥

परिव्राजक । पु० सन्यासिनि ॥ परिव्रजति । व्रज० । खुल् ॥

परिव्राजि । स्त्री० श्रावण्यामोषधौ ॥

परिशङ्कनीय । त्रि० सर्वतोभावेनशङ्काविषये ॥ यथा । शास्त्रसुचिन्तितमपिप्रतिचिन्तनीयस्वाराधितोऽपिन्पति ' परिशङ्कनीय । अङ्केस्थितापियुवति ' परिरक्षणीयाशास्त्रेन्पेचयुवतौचकुतोवशित्वम् ॥

परिशासनम् । न० भृत्यादिप्रेरणे । आकारणपूर्वकभृत्यादिप्रेषणे ॥ शासु० । ल्युट् ॥

परिशिष्टम् । न० परिशेषविशिष्टे । अवशिष्टार्थबोधकेग्रन्थे ॥ त्रि० । अवशिष्टे ॥ परित : शिष्ट : ॥

परिशीलनम् । न० शास्त्रादिविचारे ॥

परिशीलित । त्रि० अभ्यस्ते ॥

परिशुष्कम् । न० मांसव्यञ्जनप्रभेदे ॥ यथा । खिन्नंयत्तुदृढंतैदर्व्यामुहुरालोड्यभर्जितम् । माचयादधिसिधूत्थरामठैलापरिप्लुतम् ॥ मरिचार्द्रकसंयुक्तसुगन्धिद्रव्यवासितम् । गतद्रवञ्चधातुल्यपरिशुष्कंतदुच्यते ॥ अपिच । मांसवत्तुघृतैर्भृष्टसिक्तस्तोक्काम्बुनामुहु : । जीरकाद्यै समायुक्तपरिशुष्कतदुच्यते ॥ कृ० ॥ त्रि० सर्वतोनीरसे । निर्मांसे ॥ परित . शुष्कम् ॥

परिशेष । पुं० प्रसक्तप्रतिषेधेऽन्यत्राप्रसङ्गाच्छिष्यमाणेसम्प्रत्यये ॥ परिशिष्यते । शिष्लृविशेषणे । घञ् ॥

परिशोध । पु० परिशोधने । सर्वतोभावेनशुद्धौ ॥ परित : शोध ' ॥

परिशोष : । पुं० सर्वतोभावेनशुष्कतायां ॥

परिश्रम । पुं० श्रमे । क्लमे ॥ क्लेशे । प्रयासे । परिश्रान्तौ ॥ परित:श्रम. ॥

परिश्रय : । पु० सभायाम् ॥ आश्रये ॥ परिश्रयणम् । श्रिञ्० । एरच् ॥

परिश्रान्त । त्रि० सर्वतोभावेनश्रान्ति युक्ते ॥ परित : श्रान्त . ॥

परिश्रुत . । त्रि० सर्वतोभावेनश्रवण विशिष्टे ॥

परिश्लेष : । पु० आश्लेषे ॥

परिषत् । स्त्री० अधीतशास्त्राणासम वाये । सभायाम ॥ परिषत्त्वं यथा। एकविंशतिसङ्ख्याकैर्मीमांसान्याः यपारगै : । वेदाङ्गकुशलैश्चैवपरिष त्त्वप्रकल्पयेत् ॥ परित : सीदन्त्य स्याम् । षद्लृ० । सं०क्विप् । सत्सू द्विषेतिवाक्विप् । सदिरप्रतेरितिष त्वम् ॥

परिषद । पुं० पारिषदे । अनुचरे ॥ बृ० द्वि० ॥

परिषद्वल : । पुं० सभ्ये । सभासदे ॥ परिषदस्यास्ति । रज : कृष्यासुति परिषदोवलच् ॥

परिषेक : । पुं० स्नानादौ ॥

परिष्कन्द : । पुं० परिस्कन्दे । परा- चिते ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर० । पचाद्यच् ॥ परेश्चे तिवाषत्वम् ॥

परिष्कार : । पु० विभूषणे । अलङ् कारे ॥ परिष्क्रियतेऽनेन । घञ् । सम्परिभ्यामितिसुट् । परिनिवी- तिषत्वम् ॥ संस्कारे । शुद्धौ ॥

परिष्कृत : । त्रि० अलङ्कृते । भूषि- ते ॥ परिस्क्रियतेस्म । क्त : । सम्प रिभ्यामितिसुट् । परिनिविभ्य: सि वसितसयसिवुसहसुटस्तुस्वञ्जामि- तिषत्वम् ॥

परिष्वक्त . । त्रि० आलिङ्गिते ॥ यथा। स्त्रीपुंसौपरिष्वक्तौभवत . ॥ अन्यो- न्यगाढलिङ्गितौभवतइत्यर्थ. ॥

परिष्वङ्ग . । पु० आलिङ्गने । परि- रम्भे ॥ परिष्वञ्जनम् । ष्वञ्जपरि- ष्वङ्गे । घञ् । परिनिविभ्य : इति ष : ॥

परिसङ्ख्या । स्त्री० विधिविशेषे ॥ यथातत्रचान्यत्रचप्राप्तौपरिसङ्ख्ये- तिगीयते । साचोभयप्राप्तावितर- निवृत्तिं बोधयति । यथा । पञ्चपञ्च नखाभक्ष्याइत्यत्रशशादिमांसेतरप ञ्चनखमांसभक्षणनिवृत्तिबोध : । तदुक्तम् । नियम : परिसङ्ख्यावा विध्यर्थोहिभवेद्यत । अनात्म- दर्शनेनैवपरात्मानमुपास्महेइति ॥ एकस्योभयत्रप्राप्तावेकत्रनियमनेय- थाहु: । एकस्यवस्तुन : प्राप्तावनेक त्रैकधायदा । एकत्रनियम . साहि परिसङ्ख्यानिगद्यतेइति ॥ अलङ् कारविशेषे ॥ यथा । इयमिष्टौषव तीयथाइस्मार्त : । श्रुतार्थस्यपरि- त्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्रा- प्तस्यवाधादित्येवपरिसङ्ख्यात्रिदू षणेति ॥ किञ्चित्पृष्टमपृष्टंवाकथि

तयत्प्रकल्प्यते। तादृगन्यव्यपोहाय परिसङ्ख्यानुसास्मृता ॥ प्रमाणान्तरावगतमपिवस्तुशब्दे नप्रतिपादितम्प्रयोजनान्तराभावात्सदृशवस्त्वन्तरव्यवच्छेदाययत्पर्यवस्यति साभवेत्परिसङ्ख्या ॥ अत्रकथनप्रश्नपूर्वकंतदन्यथाचपरिदृष्टंतथोभयत्रव्यपोह्यमानस्यप्रतीयमानतावाच्यत्वश्चेतिचत्वारोभेदा ।क्रमेणोदाहरणम् । किमासेव्यंपुसासविधमनवद्यद्युसरित किमेकान्तेध्येयचरणयुगलकौस्तुभभृत :। किमाराध्यपुण्यंकिमभिलषणीयञ्चकरुणायदासक्त्याचेतोनिरवधिविमुक्तौप्रभ ति ॥ किम्भूषणसुदृढमत्रयशोनरत्नंकिंकार्यमार्यचरितसुकृतनदोष । किंचक्षुरप्रतिहतधिषणानत्रजानातिकस्त्वदपर सदसद्विवेकम् ॥ कौटिल्यकचनिचयेकरचरणाधरदलेषुरागस्ते । काठिन्यकुचयुगलेतरलत्वनयनयोर्वसति ॥ भक्तिर्भवेनविभवेव्यसनशास्त्रेनयुवतिकामास्त्रे । चिन्तायशसिनवपुषिप्राय ' परिदृश्यतेमहतामिति ॥

परिसङ्ख्यानम् । न० गणनायाम् ॥

परिसङ्ख्याविधि . । पुं० उभयोश्चयुगयत्प्राप्तावितरव्यावृत्तिपरेविधौ॥ यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्ष्याइति । इदंहिवाक्यनपञ्चनखभक्षणपरम् । तस्यरागतः प्राप्तत्वात् । नापिनियमपरम्पञ्चनखभक्षणस्ययुगयत्प्राप्ते पक्षेऽप्राप्त्यभावात्। अतइदमपञ्चनखभक्षणनिवृत्तिपरमितिभवतिपरिसङ्ख्याविधि ' । साचद्विविधा । श्रौतीलाक्षणिकीच । तत्र अत्रैवावयववतीतिश्रौतीपरिसङ्ख्या । एवकारेणपवमानातिरिक्तस्तोत्रव्यावृत्तेरभिधानात् ।पञ्चपञ्चनखाभक्ष्याइतितुलाक्षणिकीइतरनिवृत्तिवाचकपदाभावात् । अतएवैषात्रिदोषग्रस्ता । दोषत्रयञ्च । श्रुतहानि ' अश्रुतकल्पनाप्राप्तवाधश्चेति । तदुक्तम् । श्रुतार्थस्यपरित्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्तस्यवाधइत्येवपरिसङ्ख्याचिदूषणेति ॥ श्रुतस्यपञ्चनखभक्षणनिवृत्तेः कल्पनात्प्राप्तस्यचपञ्चनखभक्षणस्यवाधनादिति । अस्मि श्चदोषत्रयशब्दनिष्ठप्राप्तवाधस्त्वर्थनिष्ठइतिदिक् ॥

परिसमाप्ति . । स्त्री० निश्चये ॥

परिसर : । पु० पर्यन्तभूमौ । नदीनगरपर्वतादेरुपान्तभूमौ ॥ परित . सरन्त्यत्र । सृगतौ । पुसीतिघ . ॥ मृत्यौ । विधौ ॥ देवे ॥

परिसरणम् । न० सर्वतोगमने ॥ सृगतौ । ल्युट् ॥

परिसरा । स्त्री० नाड्यां ॥

परिसर्प्पः । पु० परिक्रियायाम् । परिजनादिनावेष्टने ॥ परिसमन्तात् सर्पणम् । सृप्लृगतौ । घञ् ॥

परिसर्प्पणम् । न० प्रसरणे ॥ परिसर्प्पे ॥

परिसर्य्या । स्त्री० परीसारे । सर्वतोगमने ॥ परिसरणम् । सृ० । परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसङ्ख्यानमितिशप्रत्ययोयक्गुणौच-निपातनात् ॥

परिसीमा । स्त्री० क्षयत्तायाम् ॥ परित:सीमा ॥

परिस्कन्द । पुं० पराचिते । परपुष्टे ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर्० । प० अच् । परेश्चेतिपक्षेषत्वाभाव ॥

परिस्तरणम् । न० आच्छादने ॥

परिस्तोम । पुं० गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले । प्रवेण्याम् । वर्णे । कुथे ॥ परिस्तूयते । ष्टुञ्० । अर्त्तिस्तुस्विति मन् ॥ यद्वा । परिगत: स्तोमोऽत्र वर्णस्तोमत्वात् । यत्क्रियायुक्तादृति परे.स्तौतिप्रतिअनुपसर्गत्वान्नष: ॥

परिस्पन्द: । पुं० कुसुमप्रकारादे: पत्रावल्यादेश्वरचनायाम् ॥ शिखास्थमाल्ये ॥ परिवारे ॥ परिस्पन्दनम् । स्पदि० । भावे अधिकरणेवा घञ् ॥

परिस्पन्दनम् । न० सर्वतोभावेनकम्पने ॥

परिस्पन्दमान: । त्रि० सर्वतोभावेन कम्पमाने ॥

परिस्फुट: । त्रि० प्रसिद्धावयवार्थे ॥

परिस्फुरित: । त्रि० प्रकाशिते ॥

परिस्रुत् । स्त्री० वरुणात्मजायाम् । मदिरायाम् ॥ परित . स्रवति । स्रु० । क्विप्तुकौ ॥

परिस्रुत . । त्रि० स्यन्ने । स्रवयुक्ते ॥ परित: स्रूयतेस्म । स्रु प्रस्रवणे । गत्यर्थेतिक्त ॥

परिस्रुता । स्त्री० वारुण्याम् । मदिरायाम् ॥ परित:स्रवति । स्रु० । क्विप्० तुक् । भागुरिमते । टाप् ॥ यद्वा । परित: स्रूयतेस्मलोकै . । स्रु० । गत्यर्थेतिक्त: ॥

परिहापित: । त्रि० त्याजिते ॥

परिहार: । पु० अनादरे ॥ परिक्रियते ऽनेनात्रवा । हृञ् । घञ्० । उपसर्गस्येति पाक्षिकोदीर्घाभाव: ॥

परिहार्य्य । पुं० वलये ॥ त्रि० । त्याज्ये ॥

परिहास: । पु० नर्मवाक्ये । परीहास-सैठट्टा इतिभाषा ॥ परिहसनम् । हसेहसने । घञ् ॥

परीक्षक: । त्रि० निरूपके । कारणिके ॥ शास्त्रपरिशीलनप्राप्तबुद्धिप्रकर्षे । प्रतिपादके ॥ परीक्षते । ईक्षदर्शने । ण्वुल् ॥

परीक्षणम् । न० परीक्षायाम् । राज्ञा

धर्मकामार्थभयैरमात्या देर्भावतत्त्व निरूपणे । यथा । भेदोपजापा बुप धाधर्माद्यै र्यत्परीक्षणम् । इति ॥ सर्वतोभावेनदर्शने ॥ संशय्यपूर्वपक्ष निराकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापने ॥ परित ईक्षणम् ॥

परीक्षा । स्त्री० विचारणायाम् ॥ परि तईक्षणमनया । ईक्ष० । गुरोश्चेत्य. । टाप् ॥ दिव्ये ॥

परीक्षित् । पु० नृपविशेषे ॥ अभिम न्यु सुते । विष्णु राते ॥ सयुधिष्ठि रानन्तरकलियुगस्यारम्भे चक्रवर्त्ती- राजावभूव । सएवलोकविख्यात : परीक्षिदितियत प्रभु' । पूर्वदृष्ट- मनुध्यायन परीक्षेतनरेष्विह ॥

परीक्षित । पु० परीक्षिति । अभिमन्यु पुत्रे नृपे ॥ यथा । परिक्षीणेषुवंशे षुजातोयस्मादर.सुत: । तस्मात्परी क्षितोनाम विख्यात' पृथिवीतले इ० देवीभागवतम् ॥ त्रि० । सञ्जा तापरीक्षायस्यता० इतच् ॥

परीक्ष्यकारी । त्रि० सम्यग्हेतुभिर्विमृ श्यकरणशीले ॥

परीत' । त्रि० परिवेष्टिते ॥ व्याप्ते ॥

परीतत् । त्रि० सर्वतोभावेनविस्तृ- ते ॥

परीप्सा । स्त्री० त्वरायाम् ॥ अपादा नेपरीप्सायामितिदर्शनात् ॥ प्राप्तु मिच्छायाम् ॥ पर्याप्तुमिच्छायाम्

परीप्सु । त्रि० जिघ्ना सौ॥ आप्नो- ते . सन्नताद्प्रत्यय . । आप्ज्ञप्- धामीदित्तीकार । अचलोपोभ्या- सस्येत्यभ्यासलोप ' ॥

परीभाव । पु० तिरस्क्रियायाम् अनादरे ॥ परीभुवोवज्ञानइति०- भावेघञ् । वृद्धि । उपसर्गस्यघञी तिदीर्घ ॥

परीरम् । न० फले ॥ पृणाति । पृपा- लनपूरणयो । कृशृपृकटिपटिशौ टिभ्यइरन् ॥

परीरण: । पुं० कमठे ॥ दण्डे ॥ प- ट्टशाटके ॥ इतिमेदिनी ॥

परीरम्भ . । पु० आलिङ्गने । परिर- म्भे ॥

परीवर्त्त: । पु० प्रतिदाने । निमये । नैमेये ॥ परिवर्त्तनम् । वृतु० । भावे घञ । उपसर्गस्येतिदीर्घ: ॥

परीवाद' । पु० अपवादे । निन्दा- याम् ॥ परिपूर्वाद्वदेर्भावेघञ् । उप सर्गस्यघञीतिदीर्घ । विद्यमान दोषस्याभिधानपरीवाद । अवि- द्यमानदोषाभिधाननिन्देतिविवे- क: ॥ यथा । परीवादस्तथ्योभवतु वितथोवापिमहतांतथाप्युच्चै र्धाम्ना हरतिमहिमानजनरव तुलोत्तीर्णं स्यापिप्रकटनिहताशेषतमसोरवे- स्तादृक्तेजोनहिभवतिकन्यागतव- त : ॥

परीवाप । पुं० पर्य्युप्तौ॥सलिलस्थाने परिवारे ॥ परिवपनम् अनेनात्रवा । टुवप्० । भावेघञ् हलश्चेतिवा । उपसर्गस्येतिदीर्घ ॥

परिवारः । पुं० परिजने ॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छदे । शोभाजनके उपकरणे छत्रचामरादौ । सभ्यजनादौच ॥ परिवार्यते ऽनेनपरिवारणवा । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घ. ॥

परीवाहः । पु ० जलोच्छ्वासे । परिवाहे ॥ परिवहन्त्यनेभि. । वह० । हलश्चेतिघञ उसपर्गस्यघञीति पाक्षिकोदीर्घ ॥ परिवहनम् । भावेवा० घञ् ॥ मरीभूद्योग्यवस्तुनि

परीष्टि । स्त्री० अन्वेषणायाम् ॥ इषेरनिच्छार्थस्यपरेर्वेतिपक्षेक्तिन् । परिचर्य्यायाम् ॥ प्राकाम्ये ॥ परीसारः परिसर्य्यायाम् । सर्वतोगमने ॥ परिसरणम् । सृ० । घञ् उपसर्गस्यघञीतिदीर्घः ॥

परीहारः । पुं ० अवज्ञायाम् । अनादरे ॥ परिहरणम् । हृञ्० । भावेघञ् । उपसर्गस्येतिपाक्षिकोदीर्घः॥

परीहासः । पु० द्रवेकेलौ । नर्मणि ॥ परिहसनम् । हसि० । घञ् । पाक्षिकोदीर्घ . ॥

परुः। पुं० वंशादिपर्वणि ॥ पिपर्त्ति । पॄ० । बाहुलकादुः ॥

परुत् । अ० पूर्ववत्सरे । गतवर्षे ॥ पूर्वस्मिन्वत्सरेइत्यर्थे । सद्यःपरुदितिपूर्वस्यपरभावः उत्०च । सवत्सरे ॥

परुत्न . । त्रि० पूर्ववर्षभवे ॥ परुद्भवः । चिरपरुत्परारिभ्यस्त्नोवक्तव्य ॥

परुश्वारः । पुं० घोटके ॥

परुट । पु० पर्वणि ॥ यत्परुषिदिनमितिश्रुतौपरुःषपर्वर्णा.रूःर्थात् ॥

परुषम् । न० निष्ठुरवाक्ये ॥ नीलझिण्टाम् ॥ परूषफले ॥ न० । तिलकवृक्षे ॥ त्रि ० कर्बुरे॥ रूक्षे ॥ निष्ठुरोक्तौ । परेषादेशजातिकुलविद्याशिल्परूपवृत्त्याचारपरिच्छदशरीरकर्मजीविनांप्रख्यत्तदोषवचनम् परुषमितिवदन्त ॥ पश्चान्यत्क्रोधसन्तापत्रासससञ्जननपरुः। परुषत त्रविज्ञेयश्चान्यश्चतथाविधम् ॥ चक्षुघ्नित्तिलुप्ताश्चचण्डालश्चाक्षणोच । प्रशसानिन्दनश्चैषत्परुषाश्चविशिष्यतेइतिदेवल . ॥ परुषवचनानामेवपरोक्षमुदाहरणमपवादइत्याहः ॥ निष्ठुरवाग्युक्ते ॥ पिपर्त्ति पूर्थतिचलंवृद्धिकरोति । पॄ० । पॄनहिकलिभ्यउषच् ॥

परुषा । स्त्री० वृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ ओजःप्रकाशकैर्वर्णैःपरुषाख्यास्मृतापरा ॥ वामनादिमतेगौडीप्येया ॥

परु । न० ग्रन्थौ । वंशादिपर्वणि ॥ पिपर्त्ति । पूपालनपूरणयो । अर्त्ति पृवपीभ्युस् ॥

परुषम् । न० फलवृक्षभेदे । अल्पाऽस्थिनि । नीलचर्मणि । परुसाइति च फालसा० इतिचभाषा० ॥

परुषकम् । न० परुषे ॥ परूषकंकषायाम्लमामपित्तकारलघु । तत्पक्वमधुरपाकेशीतविष्टम्भिवृंहणम् ॥ हृद्यहृद्पित्तदाहास्रज्वरक्षयसमीरहृदितिभावप्रकाश ॥

परेण । अ० परतोर्थे ॥ विभक्तिप्रतिरूपकमव्ययम् ॥

परेत । पुं० भूतान्तरे ॥ त्रि० । मृते ॥ परलोकमइत । ॥ परादूरमितोवा ॥

परेतर । त्रि० आत्मीये । अवञ्चके ॥ परादितर : ॥ स्वामिकार्यार्थमितरे शमेश्के ॥ परान्विपक्षान्इतरयतिभेदेनआत्मसात्करोति । तत्करोतीतिण्यन्तात्कर्म्मण्यण् ॥

परेतराट । पु० धर्मराजे । पितृपती । यमे ॥परेतेषुमृतेषुराजती । राजृ० । सत्सूद्विषेतिक्विप् । जान्त ॥

परेद्यवि । अ० परस्मिन्नहनि ॥ सद्यपरुदित्यादिनापरस्मादेद्यव्यहनिनिपात्यते ॥

परेपम् । त्रि० परापे ॥ परागताआपोयत्र । ह्यन्तरुपसर्गेभ्योपईदित्यअवर्णान्तादित्युक्तेः पाक्षिकाईत् ॥

परेष्टुका । स्त्री० बहुसूत्याम् । बहुपत्यायाङ्गवि ॥ परमिच्छतिपरैरिष्यतेवा । वा०तु । स्वा० क ॥

परैधित : । पुं० कोकिले ॥ त्रि० । पराचिते । औदासीन्येनपरपुष्टे ॥ परैरेधित समृवर्द्धित ॥

परोक्ष । पुं० तपस्विनि ॥ त्रि० । इन्द्रियाविषये । अप्रत्यक्षे ॥ परोक्षमस्त्यस्य । अर्शआद्यच् ॥ अत्रातु । परोभाव . परस्याक्षेपरोक्षेलिटि इष्यताम् । उक्तवादे पराद्दक्षा . क्षिडशास्मान्निरातनात् ॥ अस्मात्परोक्षलिडितिनिर्द्देशात् ॥

परोक्षम् । अ० इन्द्रियाविषये ॥ इक्षिविषयेऽक्षिशब्दइन्द्रियमात्रपर । अक्ष्ण ' परमितिविग्रहेशरदादिषुप्रतिपरेतिसमासान्तविधानसामर्थ्यादव्ययीभाव ' । परोक्षेलिडिति निपातमात्परस्यौकारादेश ॥ पारस्करादित्वात्सुडित्यप्याहु: ॥ श्री भोजस्तुपरार्थेपरःशब्द मन्यते ॥

परोपकार. । पुं० परस्यपरेषावाउपकृतौ । अन्यसम्बन्धिहिते । दधीचिनापुरागीत . श्लोकश्श्रूयतेभुवि । सर्वधर्ममय . सार . सर्वधर्मज्ञसम्मत ॥ परोपकार : कर्त्तव्य' प्राणै : कण्ठगतैरपि । परोपकारजंपुण्यंतुल्यक्रतुशतैरपीतिपाद्मोत्तरख

ग्डे १२ अध्याय : ॥
परोवरीण : । त्रि० योऽपिपरांश्चअव
रांश्चअनुभवतितस्मिन् ॥ परोवरपर-
म्परपुत्रपौत्रमनुभवतीतिख ' । अ
वरस्यादेरुत्वनिपात्यते । गुण : ॥
परोवरीयान् । त्रि० उत्तरमुत्तरंश्रेष्ठाद
पिश्रेष्ठे ॥ पुं० । परम्परवरीयस्तु
गुणवतिप्राणे ॥
परोष्णी । स्त्री० तैलपायिकायाम् ।
मुखविष्ठावागुलिकादिनामिकाया
म् । चटिकाविशेषे ॥ परमत्र उष्णा
यस्या. । गौ०ङी ॥
पर्कटि : । स्त्री० प्लक्षवृक्षे ॥
पर्कटी । पु० प्लक्षवृक्षे । जटिनि ॥
कमण्डलुतरौ ॥ पाकरि० इतिभा
षा ॥
पर्कटी । स्त्री० प्लक्षवृक्षे । पाकरि ०
वृ० भा० प्र० ॥ पूगादेर्नूतमेफले
॥ पृच्यते पृथी० । वा० कट : ।
गौ० ङीष् ॥
पर्ज्जनी । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥ पि
पर्त्ति । पॄ० विच् । परश्चासौजनी
च ॥ परम्पालकास्वास्थ्यंजनयति
वा।जनी ० ॥ यण्णन्तः । कर्मण्यण् ॥
पर्ज्जन्य ' । पु० मेघशब्दे ॥ ध्वनदम्बु
दे ॥ शक्रे ॥ पिपर्त्ति । पर्षतिवा ।
पॄ० । पृषुसेचनेवा । पर्जन्य इ० साधु:
॥ वृष्ट्यात्मकेदेवे ॥ पर्जन्योनाम वृ
ष्ट्युपकरणाभिमानिनी देवताविशे
ष इतिछान्दोग्यभाष्यम् ॥ मेघसा
मान्ये ॥ यज्ञाद्भवतिपर्जन्य: ॥सूर्ये ॥
स्वगोभिर्भौमुमारेभेपर्ज्जन्य : का
लआगते ॥
पर्ज्जन्यवर्ष : । पुं इन्द्रे ॥
पर्ज्जन्या । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥
पर्ण : । पुं० वातपोथे । पलाशे ।
किंशुके । ढाक० इ० भा० ॥
॥ पिपर्त्ति । पॄ० । धापॄवस्यज्यति
भ्योन : ॥ यद्वा ॥ पर्णयति पर्णह
रितभावे । अच् ॥ न० । पत्रे ॥
ताम्बूले ॥ यथा । अनिधायमुखे
पर्णं पूगस्वादयतेनर ' । मतिभ्रंशो
दरिद्र: स्यादन्ते नस्मरतेहरिम् ॥
पर्णकृच्छ्र. । पु० पत्रकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
पर्णोदुम्बरराजीवविल्वपत्रकुशोदकै: ।
प्रत्येकंप्रत्यहाभ्यस्तै: पर्णकृच्छ्रउदा
हृत: ॥ इतिगरुडपुराणम् ॥
पर्णखण्ड : । पुं० वनस्पतौ ॥ ताम्बू
लेकांशे ॥
पर्णचोरक : । पुं० चोरकनामगन्ध
द्रव्ये ॥
पर्णध्वत् । त्रि० पर्णध्वंसकर्त्तरि ॥
पर्णनर: । पुं० पित्रादिशवास्थ्यलाभेदा
हार्थंतत्प्रतिनिधिभूतशरपलाशपत्र
रचितोर्णातन्तुवेष्टितयवपिष्टलिप्तन
राकारेपुत्तलके ॥
पर्णभेदिनी । स्त्री० प्रियङ्गौ
पर्णभोजन: । पु० छागले ॥ पर्णानि

भोजनयस्य ॥ त्रि० । पत्रभक्षके ॥
पर्णमाचालः । पुं० कर्मरङ्गवृक्षे ॥
पर्णमृगः । पुं० वानरादिमृगगणविशेषे ॥ यथा । वनौकोवृक्षमार्जार वृक्षमर्कटिकादयः । एतेपर्णमृगाः प्रोक्ताः सुश्रुताद्यैर्महर्षिभिः ॥ स्मृताः पर्णमृगावृष्याश्चक्षुष्याः शोषिणेहिता । श्वासार्शःकासशमनाः सृष्टमूत्रपुरीषका इतिभावप्रकाश.॥
पर्णलता । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥
पर्णवल्ली । स्त्री० पलाशीलतायाम् ॥
पर्णशाला । स्त्री० उटजे । मुनिगृहे ॥ पर्णनिर्मिताशाला । शाकपार्थिवादिः ॥
पर्णसि । पु० पद्मजे । पद्मे ॥ जलगृहे ॥ पृणोति । पृप्रीतौ । सानसिवर्णसि पर्णसीत्यादिनाऽसिप्रत्यय. पृणोतेर्नुक्च ॥
पर्णाशन । पुं० घने । मेघे ॥
पर्णास । पुं०स्वल्पपत्रतुलस्याम् । कठिञ्जरे ॥ पर्णान्यस्यति । असु० । कर्मण्यण् ॥ यद्वा पर्णै रसति । अ सदीप्तौ । पचाद्यच् ॥
पर्णी । पुं० द्रुमे । वृक्षे ॥
पर्णिनी । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥
पर्णोटजम् । न० उटजे । पर्णशालायाम् ॥
पर्द्द . । पुं० अपानोत्सर्गे । कुत्सितशब्दे । गुदरवे ॥ पर्द्दते ॥ पर्द० । प० अच् ॥
पर्द्दनम् । न० पर्द्दे । पाद० इ०भा० ।
पर्प्प । पु० पङ्गुपीठे । येनकाष्ठेन पङ्गुश्चरतितस्मिन्काष्ठे ॥ पर्प्पगतौ । इलस्येतिकरणे घञ् ॥ न० । नवतृणे ॥ गृहे ॥ शिपर्त्ति । पृ० । खष्पशिल्पशष्पेत्यादिनापप्रत्ययान्त साधुः ॥
पर्प्पट . । पु० पितपातड़ा० इ० भा० भेषजान्तरे । कवचे । तिक्ते ॥ पर्पटो वरतिक्तश्चस्मृत पर्पटकश्चस । कथितः पांशुपर्यायस्तथा कवचनामक . ॥ पर्पटोहन्तिपित्तास्रभ्रमतृष्णा कफज्वरान् । सङ्ग्राही शीतलस्तिक्तोदाहनुद्वातलोलघु इतिभाव प्रकाश ॥ पापड़० इ०भा० पिष्ट प्रभेदे ॥ धूमसीरचिताहिङ्गु हरिद्रा लवणैर्युताः ॥ सर्जिकाजीरकाभ्या स्तनूकृत्यचवेल्लिता ॥ पर्पटास्ते सदङ्गारभृष्टा परमरोचका. । दीपना . पाचनारूक्षागुरव . किञ्चिदीरिता ॥ मौद्गाश्चतद्गुणाः प्रोक्ता विशेषाल्लघवोहिता ः । चणकस्यगुणैर्युक्ता . पर्पटाश्चणकोद्भवा ॥ स्नेहभृष्टास्तुतेसर्वे भवेयुर्मध्यमागुणै रितिभावप्रकाशः ॥
पर्प्पटक . । पुं० कवचे । तिक्ते । पर्पटे ॥
पर्प्पटद्रुम . । पुं० कुम्भीवृक्षे ॥

पर्प्पटी । स्त्री० सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् ॥ पिष्टप्रभेदे । पापडी० इ० भा०॥ उत्तरदेशभवसुगन्धिद्रव्ये । पपरी० इ० भा० । रञ्जन्याम् । चक्रवर्त्तिन्याम् ॥ अस्यागुणा यथा । पर्पटी तुवरातिक्ताशिशिरावर्णकृल्लघु । विषव्रणहरीकण्डूकफपित्तास्रकुष्ठनुत् ॥

पर्प्परीक । पु० सूर्य्ये ॥ वह्नौ ॥ भूपे ॥ पिपर्त्ति । पृ० । अपृणुआदेरुक् चाभ्यासस्येतिईकन् । धातोर्हित्त्व रुक्चाभ्यासस्य ॥ वेदभाष्येतुपृ पालन पूरणयोरस्य निपातनमिदमाश्रित्यस्तोतॄणां पालक० इ० व्याख्यातं ॥

पर्प्परीणः । पुं० पर्णस्य शिरायाम् ॥ द्यूतकम्बले ॥ पर्ण चूर्णरसे ॥ न० पर्वणि ॥ इतिमेदिनी ॥

पर्प्पिकः । पुं० पङ्गौ ॥ खञ्जे ॥ पर्पेण चरति । पर० ॥ स्त्री पर्प्पिकी ॥ षित्त्वान्ङीष् ॥

पर्फरीकम् । न० किसलये ॥ स्फुरति । स्फुरस्फुरणे । पर्फरीकादयश्चेति ईकन्धातोपर्फरादेशश्च ॥ यद्वा । धातोर्द्वित्त्वम् । उकारस्याकारःसलोपः रुक्चाभ्यासस्य । वेदभाष्ये तु जिफलाविशरणेस्यनिपातनमाश्रित्यशत्रूणां विदारयितेतिव्याख्यातम् ॥

पर्य्यङ्क । पुं० मञ्चे । माचा० इ० भाषा ॥ पल्यङ्क० पलङ्गः इ०भाषायाम् । ऋषीणामासने ॥ पर्य्यस्तिकायाम् खाट० भा० ॥ परितोऽङ्कयते । अकिलक्षणे घञ् ॥

पर्यङ्कपादिका । स्त्री० कोलशिम्व्याम् ॥

पर्य्यक् । त्रि० परितोर्थे ॥

पर्य्यटनम् । न० भ्रमणे । व्रज्यायाम् । अटाट्याम् । फिरना० इ० भाषा अट० परिपूर्वः । भावेल्युट् ॥

पर्य्यनुयोग । पुं० जिज्ञास याम् ॥ इतिहास युध ॥ दोषविशेषे ॥

पर्यनुयोज्योपेक्षणम् । न० निग्रहस्थानप्राप्तस्यनिग्रहे ॥ निग्रहस्थानप्राप्तवतोऽनिग्रह निग्रहनिग्रहस्थानानुद्भावनमित्यर्थः । यत्रत्वनैकनिग्रहस्थानपाते एकतरोद्भावनतत्रनपर्यनुयोज्योपेक्षणम् । अवसरेनिग्रहस्थानोद्भावनत्त्वावच्छिन्नाभावस्यैवतत्त्वात् । ननुवादिनाकथमिदमुद्भाव्यस्वकौपीनविवरणस्यायुक्तत्त्वादिति चेत्सत्यम् । मध्यस्थैनैवेदमुद्भाव्यम् । वादेचस्वयमुद्भावनेऽप्यदोष : ॥

पर्यन्त । पुं० अन्त्यसीमायाम् । प्रान्तदेशे ॥ परितोऽन्त : ॥ समीपे ॥

पर्य्यन्तभू : । स्त्री० नदीनगरादिसमीपभूमौ । परिसरे । पर्य्यन्तभू : ॥

पर्यन्तिका । स्त्री० गुणभ्रंशे ॥

पर्य्यायम्	पर्याय .

पर्य्यय । पुं० व्यतिक्रमे । क्रमोल्लङ्घने । शास्त्रतोलोकव्यवहाराच्चप्राप्तस्यार्थस्यपरित्यागे । अतिपाते । उपात्यये ॥ पर्य्ययणम् । इण् गतौ । एरच् ॥

पर्य्ययणम् । नं० अश्वसज्जायाम् । जीन० इ० भाषा० पलानइतिच ॥

पर्य्यवसानम् । न० चरमे ॥ शेषान्तकर्मणि ॥ पर्य्यवपूर्व . । ल्युट् ॥

पर्य्यवसित । त्रि० पर्य्यवसानप्राप्ते ॥

पर्य्यवस्था । स्त्री० विरोधने ॥ पर्य्यवस्थानम् । स्था० । आतश्चोपसर्गेऽङ् ॥

पर्य्यवस्थाता । त्रि० शत्रौ । विरोधिनि ॥ पर्य्यवतिष्ठति । स्था० । तृच् ॥ पर्यवरोधरि ॥

पर्यवस्थानम् । न० विरोधे ॥ स्था० । ल्युट् ॥ सर्वतोभावेनावस्थितौ ॥

पर्य्यश्रु . । त्रि० परिगतानन्दवाष्पे ॥

पर्य्यस्त . । त्रि० पतिते । हस्ते । ढेपडा० इतिभा० ॥ हते ॥ परितोऽस्त ॥ परिक्षिप्ते । सर्वत. प्रसृते ॥ त्रिप्ते ॥

पर्य्यस्तिका । स्त्री० खट्वायाम् ॥

पर्य्याचान्तम् । न० एकपङ्क्तिस्थान्यान्यानवमन्ययचान्नेभुज्यमानेकेनचिदाचमनक्रियतेतदन्नपर्याचान्तमुच्यते ॥

पर्य्याणम् । न० पल्ययने । घोडेकापलान० इ० भा० ॥ वङ्कायभागे० इ० चि० शि० ॥

पर्य्याधाता । पुं० आहिताग्नौकनिष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठतिज्येष्ठेयअन्याधानकरोतिहि । तयो पर्याहितोज्येष्ठ . पर्याधाताकनिष्ठक. ॥

पर्य्याप्तम् । न० यथेष्टे । निकामे ॥ निवारणे ॥ त्रि० । तृप्ते ॥ शक्ते ॥ कार्यकारणदक्षे ॥ परिमिते ॥ आप्लृव्याप्तौ । परिपूर्व । भावे० क्त ' ॥ प्राप्तौ ॥ तृप्ताविर्तिमेदिनिकार . ॥

पर्य्याप्ति: । स्त्री० प्रकामे ॥ प्राप्तौ ॥ रक्षणे । मारणोद्यतस्यनिवारणे ॥ पर्यापनम् । पर्याप् ।तिस्त्रायार्थे ' । क्तिन् ॥ सामर्थ्ये ॥ स्वरूपसम्बन्धविशेषे ॥ सचसर्वेषामेवपदार्थानांविशिष्टबुद्धिनियामक ' । पदार्थभेदेननाना । यथा । पर्याप्तिस्त्रायमेकोघटइमौद्वावित्यादिप्रतीतिसाक्षिका स्वरूपसम्बन्धविशेषइतिदीधिति । समवायेनगुणे गुणस्यासत्त्वेपिचत्वारोगुणाइत्यादिप्रतीत्यागुणादिषुसङ्ख्यादिमत्त्वनियामकोपिताद्दशसम्बन्ध । इतिसामान्याभावेजगदीश . । द्वितीयवादेगदाधरभट्टाचार्यश्च ॥

पर्याय . । पुं० प्रकारे ॥ अवसरे ॥ क्रमे । आनुपूर्व्याम् । परिपाट्याम् । अनुक्रमे । वारी० इ० भा० ॥ निर्माणे ॥ द्रव्यधर्मे ॥ क्रमेण कार्यवाचका : शब्दा ' पर्याया : इतिविजय

पर्याय '

रचित ' ॥ सम्पर्कविशेषे ॥ येनस-
हयत्सम्पर्कः सम्बन्धस्तेनसहतत्-
पर्यायः । यथा । समान कुलभाव
स्वदानादानन्तथैवच । तयोर्वंशस-
मानञ्चपर्यायश्चप्रचक्षते ॥ इतिकु-
लदीपिका ॥ अलङ्कारवि० । यथा।
एकक्रमेणानेकस्मिन्पर्याय । एक
वस्तुक्रमेणानेकस्मिन्भवतिक्रियते-
वासपर्याय । क्रमेणोदाहरणम् ।
श्रोणीभारस्त्यजतितनुतांसेवतेमध्य
भागः पद्भ्याभुक्तास्तरलगतय ।
सश्रितालोचनाभ्याम् । धत्ते वक्षः
कुचसचिवतामद्वितीयस्त्ववक्त्रम्तद्गा
त्राणांगुणविनिमयः कल्पितो-
यौवनेन ॥ यथावा । नन्वाश्रयस्थि-
तिरियतवकालकूटकेनोत्तरोत्तरवि
शिष्टपदोपदिष्टा ॥ प्रागर्णवस्यहृद
येवृषलक्ष्मणोथकण्ठेऽधुनावससि
वाचिपुन . खलानाम् ॥ यथावा ।
बिम्बौष्ठएवरागस्तेतन्विपूर्वमदृश्य
त । अधुनाहृदयेप्येषमृगशावाक्षि-
दृश्यते ॥ रागस्यवस्तुतोभेदेपिएक
तया व्यवसितत्वादेकत्त्वमविरुद्धम् ॥
तत्ताणसिरिसहोअररअणाहरणम्मि
हिअअमेकरसम् । बिम्बाहरेपि
आण' निवेसिअंकुसुमवाणेन' ॥ * ॥
तत्तेषांश्रीसहोदररत्नाभरणे हृदय
मेकरसम् । बिम्बाधरेप्रियाणांनिवे
शितुंकुसुमवाणेनेतिसंस्कृतम् ॥

पर्यायशयनम्

श्रीसहोदररत्नकौस्तुभ आभरण-
यस्यतस्मिन्विष्णौएकरसमेकतान
न्तत्तेषांपातालवासिनामसुराणामि-
तिचण्डीदासव्हृदयम् । कुसुमवाणे-
नप्रियाणांकान्तानाबिम्बसदृशेऽधरे
विनिवेशितमित्यनेकत्रस्थितौप्रयो-
जकनिर्देशाद्दिद . ॥ अन्यस्ततोन्य-
था । अनेकमेकस्मिन्क्रमेणभवति-
क्रियतेवासोन्यः । क्रमेणोदाहरण
म् । मधुरिमरुचिरवचः खलाना-
ममृतमहोप्रथमपृथुव्यनक्ति । अथ-
कथयतिमोहहेतुमन्तर्गतमिवहालह
लविषन्तदेव ॥ तद्गेहनतभित्तिम-
न्दिरमिदलब्धावकाशदिव ' सावेनु
र्जरतीनदन्तिकरिणामेताघनाभाघ
टाः । सक्षुद्रोमुषल.ध्वनि. कलमि
दसङ्गीतकयोषितामाश्चर्यं द्विवसैर्द्वि
जोयमियतीभूमिसमारोपितः ॥ अ
त्रैकस्यैवहानोपदानयोरविवक्षितत्वा
न्नपरिवृत्ति ॥ * ॥ अपिचलक्षणा
न्तरम् । क्रमेणैकमनेकस्मिन्नाधारे
वर्ततेयदि । एकस्मिन्नथवानेकपर्या
यालङ्कृतिर्मतेति ॥ पर्ययणम् ।
इण० । परावनुपात्ययइणइतिघञ्
। व्यत्ययेपि ॥ यथा । प्राप्तः पर्याय
कालोव इतित्रस्याभ्यभाषतइति ॥
पर्यायशयनम् । न० उपशायै । विशा-
यै । प्रहरिकादीनांपर्यायेणक्रमेणश
यनम् ॥

पर्यायोक्तम् । न॰ अलङ्कारविशेषे ॥ पर्यायोक्तविनावाच्यवाचकत्वेन वस्तुयत् ॥ वाच्यवाचकभावव्यतिरिक्तेनावगमनव्यापारेणयत्प्रतिपादनं तत्पर्यायेणभङ्ग्यन्तरेणकथनात्पर्यायोक्तम् । उदाहरणम् । यस्त्व चिरदूढापिनिवासप्रीतिर्निजृम्भिता मदनैरावणमुखमानेनहृदयेहरे ॥ अत्रैरावणशक्रौमदमानमुक्तौजाता वितिव्यङ्ग्यमपिशब्देनोच्यते । नैनयदेवोच्यतेतदेवव्यङ्ग्ययथातुव्यङ्ग्यनतथोच्यतेयथागविशुक्लं चलति दृष्टेगौः शुक्लश्चलतीति विकल्पोय देवदृश्यतेतदेवविकल्पयति॰ नतुयथादृष्ट तथा॰ यतोभिन्नासंसृष्टत्वेनदृष्ट भेदसंसर्गाभ्याविकल्पयति ॥

पर्य्यासित । त्रि॰ पर्य्यावर्त्तिते ॥

पर्य्याहार । पु॰ वीवधे । उभयतोबद्धशिक्ये स्कन्धवाह्ये काष्ठविशेषे । कांवडइतिबङ्गीइतिचभा॰ ॥ परितआह्रियतेऽनेन ॥

पर्य्याहित.। पुं॰ योऽग्रेऽग्न्याधानकरोतितस्यज्येष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठज्येष्ठेअग्न्याधानकरोतिहि । तयो. पर्य्याहितोज्येष्ठ. पर्याधाताकनिष्ठक. ॥

पर्य्युदञ्चनम् । न॰ उद्धारे । ऋणे ॥ परितउदच्यते । अञ्चु॰ । कृत्यल्युटइतिकर्मणिल्युट् ॥

पर्य्युदस्त । त्रि॰ पर्युदासविशिष्टे । विध्यन्वयिभेदात्मकनञर्थयुक्ते ॥

पर्युदास. । पु॰ प्रतिषेधभेदे ॥ प्राधान्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधेऽप्रधानता । पर्युदास सविज्ञेयोयत्रोत्तरपदेनन ञ् ॥ सामान्यशास्त्रप्राप्तनिषेधस्यैवपर्युदासत्वम् ॥ यथा । अमावास्यायाम्पितृभ्योदद्यात् रात्रौश्राद्ध नकुर्वीत । अत्रश्राद्धकरणे रात्रेः पर्युदास ॥ परिसर्वतोभावेनउदास्यतेविधिर्यत्रसपर्युदासइतिगौडा ॥

पर्युपयुक्त . । त्रि॰ समाप्ते ॥ यथा । आगमकालेनैवास्यायुक्तत्त्वपर्य्युपयुक्तस्यादितिमहाभाष्यम् । आगमकालेनविद्याग्रहणकालेन । अस्य-विद्यार्थिन । पर्य्युपयुक्तसमाप्तमिति तदर्थ ॥

पर्युषितम् । त्रि॰ रात्र्यन्तरितपक्वान्ने । व्युष्टे । बासी॰ इ॰ भाषा॰ ॥ यातयामगतरसपूतिपर्युषितञ्चयत् । उच्छिष्टमपिचामेध्यभोजनंतामसप्रियमितिभगवद्गीता ॥

पर्य्येषणा । स्त्री॰ अन्वेषणायाम् । ढूढणाइतिढूढइतिचभा॥ अन्यापर्येषणाचर ॥ तर्कादिनायथाबोधितधर्माद्यन्वेषणे ॥ इषगत॰ दि॰ । इषणाभीक्ष्ण्ये क्र्या॰ । आर्य्यांपरेवेंतिपक्षेयुच् । टाप् ॥

पर्व्वकम् । न॰जानुपर्वणि । घौंटूइति

जान इतिच भा० ॥

पर्व्वकारी । पु० धनादिलोभेनपर्वसु अमावास्याक्रियावर्तके ॥

पर्व्वगामी । पु ० पर्वसु स्त्रीगामिनि ॥

पर्व्वत । पु ० महीध्रे । शिखरिणि । क्ष्माभृति । अहार्ये । गोत्रे । गिरौ ॥ पर्व्वाणिसन्त्यस्य । तपपर्व्वमरुद्भ्याम् ॥ यद्वा । पर्व्वति । पर्वपूरणे । भृमृदृशियजिपर्व्विपच्यमितमिनमिहर्यभ्योऽतच् ॥ विंशतिश्चैषपर्वता यथा । हिमवान्हेमकूटश्चनिषधोनीजपर्वत ॥ श्वेतश्चभृङ्गवान् मेरुर्माल्यवान्गन्धमादन ॥ महेन्द्रोमलय सह्य शुक्तिमानृक्षमानपि । विन्ध्यश्चपारियात्रश्चकैलासो मन्दिरस्तथा ॥ लोकालोकोमहास्तेषु तथैवोत्तरमानस । एतेविंशति र्विख्याता पर्वतास्तस्युषांवरा : ॥ पाइपे । वृक्षे ॥ शाकप्रभेदे ॥ पावदा इ० गौ० भा० प्र० मत्स्यविशेषे ॥ देवर्षिविशेषे ॥

पर्व्वतकाक : । पु ० द्रोणकाके ॥

पर्व्वतज. । पु० गिरिसंभववस्तुनि ॥

पर्व्वतजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ सरिति । नद्याम् ॥ द्राक्षावि० । पहाड़ी० दाख इ० भा० ॥ पर्वतात्जाता । जनी० । पञ्चम्यामिति ड : ॥

पर्वततृणम् । न० तृणविशेषे । तृणाढ्ये । मृगप्रिये ॥

पर्वतमोचा । स्त्री० अद्रिकदल्याम् ॥

पर्वतराज . । पु ० नगाधिराजेहिमाद्रौ । पर्वतानाराजा॥राजेतिटच् ॥

पर्व्वतराजपुत्री । स्त्री० उमायाम्।दुर्गायाम्।यथा । शक्रध्वजात्पच्चयुतेदृशाहेमूलसंयुक्तासितसप्तमीया । आरभ्यतस्मादशमीञ्चयावत् प्रपूजयेत्पर्व्वतराजपुत्रीमिति ॥

पर्व्वतवासिनी । स्त्री० आकाशमांस्याम् ॥ गायत्र्याम् ॥ काल्याम् ॥

पर्व्वताधारा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥

पर्व्वतारि. । पु० इन्द्रे ॥ पर्व्वतानामरि ॥

पर्व्वतालय. । पु० वानरे ॥ पर्व्वतआलयोयस्य ॥

पर्व्वताशय: । पु ० मेघे ॥

पर्व्वताश्रय । पु ० शरभे ॥ त्रि० । पर्व्वतवासिनि ॥

पर्व्वाश्रयदेश. । पुं० देशविशेषेषु ॥ ते यथा । अतोदेशान्प्रवक्ष्यामिपर्व्वताश्रयिणश्चये । निर्हाराहसवर्णाश्चकुपथाअपथा:खशा ॥ कुथप्रावरणाश्चैव ऊर्णादर्भासमूद्दका । त्रिगर्त्तामिगडलाश्चैवकिरातश्चामरै . सह ॥ इ० तिमत्स्यपुराणम् ॥

पर्व्वतीय: । पुं० अक्षोटे ॥ पर्वतेभव । विभाषामनुष्य इतिपर्वेछ : ॥ त्रि० पर्वतोत्पन्नमनुष्यादौपर्वतोनिवासोऽस्य । पर्व्वताश्चेतिछ : ॥

पर्व्वधि । पु० हिमांशौ । चन्द्रे ॥

पर्व्व । न० उत्सवे । मध्ये ॥ ग्रन्थौ ॥ प्रस्तावे ॥ लक्षणान्तरे ॥ दर्शप्रतिपदोः सन्धौ ॥ विषुवत्प्रभृतिषु ॥ ग्रन्थविशेषे ॥ ग्रन्थसन्धौ ॥ यथा । महाभारतेऽष्टादशपर्वाणि । तानियथा आदि.सभावनविराटमथोद्यमश्चभीष्मोगुरुरविजमद्रवसौप्तिकश्च । स्त्रीपर्वशान्तिरनुशासनमश्वमेधव्यासाश्रमोमुषलयानदिवावरोहइतिमहाभारतटीका ॥ तिथिविशेषेषु ॥ चतुर्द्दश्यष्टमीकृष्णाचमावास्याचपूर्णिमा । पर्वाण्येतानिराजेन्द्ररविसङ्क्रमणतथा ॥ पर्वति०पर्वतेवा । पर्वपूरणे । वा० कनिन् ॥ यद्वा। पिपर्त्ति पृणातिवा ॥ पॄ० । स्नामदिपद्यर्त्तिपॄशकिभ्योवनिप् ॥ क्षणे ॥

पर्व्वपुष्पी । स्त्री० रामदूतीवृक्षे ॥

पर्व्वपूर्णता । स्त्री० आयोजने । सम्भारे ॥ पर्व्वणः पूर्णत्वे ॥

पर्व्वमूला । स्त्री० श्वेतायाम् ॥

पर्व्वयोनि । पुं० इक्ष्वादौ ॥ पर्वणियोनिरुत्पत्तिर्यस्य ॥

पर्व्वरुट् । पु० पिण्डपुष्पे । दाडिमे ॥

पर्व्ववल्ली । स्त्री० मालादूर्वायाम् ॥

पर्व्वसन्धि । पुं० प्रतिपत्पञ्चदश्योरन्तरे ॥ पञ्चदशीशब्देनपूर्णिमाऽमावास्ययोर्द्वयोर्ग्रहणम् । अतएवपौर्णमास्याममावास्यायावाशेषसार्द्धदण्डचतुष्टयम्प्रतिपदश्चप्रथमसार्द्धदण्डचतुष्टय पर्वसन्धिरिति वृद्धा ॥ सैंहिकेयोयदाराहुर्ग्रसतेपर्वसन्धिष्विति यम ॥ पर्वणो सन्धि ॥

पर्व्वित । पु० पर्वतमत्स्ये ॥

पर्शु । पु० कुठारे । परशौ ॥ परशश्च शृणाति । शृ हिंसायाम् । आङ्परयो.खनिशृभ्याडिच्चेतिकु ॥ पृ० ॥ यद्वा । स्पृश्यते स्पृशसंस्पर्शने स्पृशेश्वण शुनौपृचेति०शुन्० । पृ । आदेशश्च ॥

पर्शुका । स्त्री० पार्श्वास्थिनि । पांसु० इतिभाषा ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृश० । स्पृशेःश्वण्शुनौपृच स्वार्थेकन् ॥ यद्वा पर्शुरिव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥

पर्शुपाणि । पु० गणेशे । विनायके ॥

पर्शुराम । पु० जामदग्न्ये । परशुरामे ॥

पर्शू । स्त्री० पर्शुकायाम् ॥ अप्राणिजातेरित्यूङ् ॥

पश्वध । पुं० कुठारे । परसा० इ० भा० ॥ परश्वयनम् । टुओश्वि० । अन्येष्वपीतिड: । परश्वदधाति डुधाञ् । आतइतिक. । पृषोदरादि ॥

पर्षत् । स्त्री० सभायाम् ॥ यथाह० याज्ञवल्क्य । चत्वारोवेदधर्मज्ञा. पर्षत्त्रैविद्यमेववा । सान्नूतेयसधर्मं

स्वादिकोवाऽध्यात्मवित्तम' ॥ इति ॥ अन्यदप्युक्तंलक्षणभविष्यपुराणे । द्विगुणाक्षत्रियाणान्तु वैश्यानाचिगुणास्मृता । चतुर्गुणातुशूद्राणापर्षद्दुक्तामहात्मनामिति ॥ परित' सीदन्त्यस्याम् । पदृल० । स० क्विप् । सदिरप्रतेरितिषत्त्वम् । वा०परेरन्तलोप : ॥ यद्वा । शृहभसोऽदिरिति च्यदिप्रत्ययोबाहुलकात्पृषेरपि ॥

पर्षद्वल : । त्रि० परिषद्वले । सभासदि । सभ्ये ॥ पर्षदस्त्यस्य । रज क्रष्यासुतिपरिषदोवलजित्यत्र पर्षदित्यपिपाठाद्वलच् ॥

पल । पु० पलाले । शस्यहीनधान्यनाले । पराल० इ० भा० ॥

पलम् । न० आमिषे । मांसे ॥ उन्माने । कर्षचतुष्टये । मुष्टौ । प्रकुञ्चे । बिल्वे ॥ तत्तुशास्त्रे तोलकचतुष्टयम् । वैद्यकेऽष्टतोलकम् । लौकिकेसाष्टरक्तिद्विमाषकतोलकत्रितयम् ॥ यथा । पलन्तुलौकिकैर्माने ' साष्टरक्तिद्विमाषकम् । तोलकत्रितयञ्चेयंज्योतिर्ज्ञै : स्मृतिसम्मतम् ॥ इतितिथितत्त्वम् ॥ पलसुवर्णास्तत्वार' पञ्चवापिप्रकीर्त्तिता : ॥ (**) ॥ विघटिकायाम् । घटिकाषष्टिभागैकभागे । षष्टिविपले ॥ पलदशगुर्वक्षरोच्चारणकाल: प्राणा : षडात्मकै : । तै : पलंस्यात्तत्षष्ट्याहण्डइत्यभिधीयते ॥ तेनच । साक्षान्ते पलस्यान्ते पर्याकाशिदेशेस्वामी कान्तदङ्गहतपूर्णचन्द्रमत्त्वागाद्भौचेत् । क्षुत्क्षाम प्राटेथे तथे तोराद्दु कृत प्राद्यात् तस्मादृधान्तेङ्स्थेस्यान्तेशय्येकान्ते कर्त्तव्या ॥ अस्यैकपाठात्पलमृपष्टि पाठाद्दण्डोभवति ॥ यथाहकालिदास ' । गुर्वक्षराणामुदितस्वषष्ट्यापलपलानांघटिकाकिलैका । षष्ट्याघटीनांभदिनंतयार्यैस्त्रिंशैकयाचन्द्रमसोदिनस्यादिति ॥ पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥

पलक्या । स्त्री० पालङ्क्याशाके ॥ इ०रा० नि० ॥

पलगण्ड । पुं० लेपके । राज० इ० भा० ॥ पलंमांसतत्तुल्येनमृदादिनागण्डतिवदनैकदेशमिवकरोति । गडिवदनैकदेशे । पचाद्यच् ॥

पलङ्कट : । त्रि० भयशीले । भीरौ ॥ इ० त्रि० ॥

पलङ्कर ' । पुं० पित्ते ॥ इति त्रि० ॥

पलङ्कष । पुं० राक्षसे ॥ कषगुग्गुलौ ॥ पलङ्कषति । कषहिंसायाम् । मू०क: । तत्पुरुषइ० द्वितीयायाअलुक् ॥

पलङ्कषा । स्त्री० गोक्षुरके ॥ रास्नायाम् ॥ किंशुके ॥ गुग्गुलौ । मुण्डीर्याम् ॥ लाक्षायाम् ॥ क्षुद्रगोक्षुरके ॥ महाश्राव

ख्याम् ॥ मक्षिकायाम् ॥ टाप् ॥

पलप्रिय । पु॰ द्रोणकाके ॥ त्रि॰ । मासादे ॥

पलभा । स्त्री॰ पलविभायाम् । विषुवतप्रभायाम् ॥ साचमेषसङ्क्रमणाद्र्वाक्सपादाष्टदिनेमध्याह्ने द्वादशाङ्गुलजाछाया । यथोक्तग्रहलाघवे । मेषादिकेसायनमागसूर्येदिनार्द्धभाभापलभाभवेत्सेति ॥

पलल । पु॰ राक्षसे । यातुधाने ॥ न॰ पङ्के ॥ मासे ॥ तिलचूर्णे ॥ मललतिलकल्कस्यात् तिलचूर्णश्चपिष्टक । पललमधुररुच्यपित्तास्रबलपुष्टिदम् । इ॰ राजनिर्घण्ट ॥ सैन्धवतिलचूर्णे । तिलकुट॰ इ॰भा ॥ यथा । पललन्तु समाख्यातसैन्धवन्तिलपिष्टकम् । पललमलकृद्वृष्यवातघ्न कफपित्तकृत् ॥ वृंहणगुरुबल्यस्निग्ध मूत्रनिवर्त्तनम् ॥ पलति॰ पल्यतेऽनेनवा । पलगतौ । वृषादिभ्यश्चिदितिकल ॥

पललज्वर । पुं॰ पित्ते ॥ इतिहारावली॰ ॥

पललप्रिय : । पु॰ द्रोणकाके ॥

पललाशय : । पु॰ गण्डरोगे ॥

पलव । पुं॰ प्लवे । मच्छराखेटे । मत्स्यधारणोपाये । लोपो॰ इ॰गौ॰ भाषा॰ ॥

पलशतम् । न॰ तुलायाम् ॥ पलानांशतम् ॥

पलाग्नि । पुं॰ पित्ते ॥

पलाङ्ग । पुं॰ शिशुमारे ॥

पलाण्डु । पुं॰ सुकन्दके । मुखदूषणे । शूद्रप्रिये । रोचने । प्याज॰ इ॰भा॰ ॥ पलाण्डुर्यवनेष्टश्चदुर्गन्धोमुखदूषक । फरगोन्य : पलाण्डुस्तुलताकोंद्गुद्रुमश्च स ॥ इ॰धन्वन्तरि । ॥ सुश्रुतस्तु । लशुनोदीर्घपत्रश्चपिच्छगन्धोमहौषधम् । फरणास्वपलाण्डु श्च लताकश्चापदारिका ॥ गृञ्जनयवनेष्टश्चपलाण्डो र्देशजातय ॥ इत्याह ॥ पलाण्डुस्तुगुणैर्ज्ञेयोरसोनसदृशोबुधै ॥ स्वादुपाकरसोऽनुष्ण कफकृन्नातिपित्तल ॥ हरतेकेवलवातबलवीर्यकरोगुरुरिति भावप्रकाश ॥ पलति । पलरक्षणे । बाहुलकात्आण्डुप्रत्यय ॥

पलाद : । पु॰ । स्त्री॰ । राक्षसे ॥ पलमत्ति । अद॰ । कर्मण्यण् ॥

पलादन । पुं॰ । स्त्री॰ । राक्षसे ॥ त्रि॰ मांसभक्षणशीले ॥

पलान्नम् । न॰ पाकराजेश्वरोक्तप्रकारे मासादियुक्तसिक्तभक्ते । पलौदने । मासौदने ॥

पलाप । पुं॰ गजगण्डे । हस्तिकपोले ॥

पलायनम् । न॰ अपयाने । प्रद्रावे । भयादिनास्थानान्तरगमने । भागना॰ इ॰ भा॰ ॥

पलायित । त्रि० नष्टे ॥ गृहीतदिशि । तिरोहिते । पलायनविशिष्टे ॥ द्रु० हे० ॥

पलाल । पु० । न० । निष्फलितृणादिकाण्डे । मस्प्रशकधान्यनाले ॥ पलति रक्षतिवा । पलगतौ । तमि विशिविडिमृणिकुलिकपिपलिपञ्चिभ्य कालन् ॥ पलमलतिवा । अ-ल० । कर्मण्यण् ॥

पलालदोहद । पु० आम्रवृक्षे ॥ इति शब्दमाला ॥

पलालिनम् । न० महत्पलालपलाली तद्वति ॥ मत्वर्थे० पामादित्वात्न. । शाकीपलालीदद्रूणांह्रस्वत्वञ्च ॥

पलाली । पु० महत्पलाले ॥

पलाश । पु० शव्याम् ॥ राक्षसे ॥ मगध देशे ॥ हरिते ॥ किंशुके पर्णे । वातपोथे । याज्ञिके । ढाक० इ० भा० ॥ पलाशोदीपनोवृष्य : सरो ष्णोव्रणगुल्मजित् । कषाय : कटु कस्तिक्त स्निग्धोगुदजरोगजित् ॥ भग्नसन्धानकृद्दोषग्रहण्यर्श ' कृमी न्हरेत् । तत्पुष्पस्वादुपाकेतुकटु तिक्तंकषायकम् ॥ वातलंकफपित्ता स्रकृच्छ्रजिद्ग्राहिशीतलम् । तृट्दा हशमनवातरक्तकुष्ठहरपरम् ॥ फल लघूष्णमेहार्श . क्रिमिवातकफापह म् । विपाकेकटुकंरूक्षकुष्ठगुल्मोदरप्र णुत ॥ न० । छदने । पर्णे । छदे । पत्रा० इ० भा० ॥ पलाशपत्रे ॥ शासने ॥ परिभाषणे ॥ त्रि० । हरि द्वर्णविशिष्टे ॥ निर्दये ॥ पलाशस्यप त्रस्यायम् । अण् । मत्वापूर्वकत्वा द्बृह्यभाव ॥ यद्वा । पलमांस० अश्नाति । अश० । कर्मण्यण् ॥ प- लेमांसेआशायस्यवा ॥

पलाशक । पु शव्याम् । किंशुकवृक्षे ॥

पलाशपर्णी । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

पलाशसार । पु० शाकद्रुमे ॥

पलाशाख्य : । पु० नाडीहिङ्गुनि ॥

पलाशाख्य । पु० नाडीहिंगुनि ।

पलाशान्ता । स्त्री० गन्धपत्रायाम् ॥

पलाशी । पु० वृक्षमात्रे पलाशानि सन्त्यस्य । अतइनि ॥ राक्षसे ॥ क्षीरिवृक्षे ॥

पलाशी । स्त्री० लताविशेषे । पत्रवल्ल्याम् । अम्लपर्ण्याम् ॥ शव्याम् ॥ काश्मीरगन्धपलाशीतिप्रसिद्धे । क चूरप्रभेदे ॥

पलिक्नी । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ पलितम स्त्यस्या : । भर्० अच् । असितप- लितयोर्न । छन्दसिक्नमेके० इत्यस्य वोक्तिभाषायामपिच्छनयोस्तइत्यस्य स्यानेक्नइत्यं षष्ठादेशोभवति । ना न्तत्वान्ङीप् ॥ गर्भिण्यागवि ॥

पलिघ । पुं० काचकलसे ॥ घटे ॥ प्राकारगोपुरे ॥ परिहयानम्० परि हन्यतेऽनेनवा । हन० । परौघइत्यप्

घादेशश्च ।
पलितम् । न० केशपाके । जरसाके शानाशौक्ल्ये ॥ फलतिफलनवा । फलनिष्पत्तौ । त्रिफलाविशरणे । नपुसकेभावेक्त । लोष्टपलिताविति साधु ॥ फलेरितजादेश्चपो वा ॥ शैलजे ॥ तापे ॥ कर्दमे ॥ केशपाशे ॥ केशशुक्लताहेतौरोगे ॥ तन्निदान यथा । क्रोधशोकश्रमकृत शरीरोष्माशिरोगत । पित्तञ्चकेशान्पचतिपलितन्तेनजायत इतिमाधव । अस्यचिकित्सा यथा । लोहचूर्णस्यकर्षन्तुदशार्द्धञ्चूतमज्जत । धात्रीफलद्वयपथ्ये द्वेतथैकंविभीतकम् ॥ पिष्ट्वालोहमयेभाण्डेस्थापयेन्निशिवासयेत् । लेपोऽयमचिराद्धन्ति पलितन्तेहसशय ॥ दशार्द्धपञ्चकर्षाणि ॥ काश्मर्यामूलमादौसहचरकुसुमकेतकस्यापिमूललौहचूर्णसभृङ्गंत्रिफलपलयुततैलमेभि'पचेद्य । कृत्वालोहस्यभाण्डेक्षितितलनिहितस्थापयेन्मासमेकंकेशा काशप्रकाशाअपिमधुपनिभा अस्ययोगाद्भवन्ति ॥ त्रिफलानीलिकापत्र भृङ्गराजोऽयसीरज '। अवीमूत्रेणसपिष्ट लेपात्कृष्णीकरपरमिति भावप्रकाश . ॥
पलिता । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ असितपलितयोर्नेति० प्रतिषेधातृङीप् तकारस्यनकारादेशश्चन ॥
पलौदनम् । न० मासौदने । पलाव० इ० भा० ॥ पलस्यओदनस्यअनयो समाहार ' ॥
पल्य : । त्रि० मासभोजिनि ॥ पलम र्हति । तदर्हतीतियत् ॥
पल्यङ्क । पुं० पर्यङ्के ॥ मञ्चे ॥ वृष्याम् ॥ पर्यस्तिकायाम् ॥ परितोऽङ्क्यते । अकिलक्षणे । घञ् । परेश्चघाङ्कयोरितिलत्त्वम् ॥
पल्ययनम् । पु० पर्याणे । पलानइति भाषा० ॥ इ०हे० च० ॥ वल्गाऽन्नालिकापल्ययनमिति० त्रि० शे० ॥
पल्ल । पु० स्थूलकुसूलके । पालुइति मरा इ० च० गौ० भा० ॥
पल्लव . । पुं० । न० । किसलये । नवपत्रे । प्रवाले ॥ पर्वपत्रादिसङ्घाते शाखाया पल्लवोमत 'इतिकोशान्तरम् ॥ पल्यते । सं० क्विप् । लूयते । लूञ्० । ऋदोरप् । पल्चासौलवश्च ॥ विटपे ॥ विस्तरे ॥ अञ्चले ॥ शृङ्गारे ॥ अलक्तरागे ॥ चिङ्गे ॥
पल्लवक . । पु० वेश्याधवे ॥ मत्स्यविशेषे ॥
पल्लवद्रु । पुं० अशोकवृक्षे ॥
पल्लवाङ्कुर । पु० तोकमे । कौपर० इ० भा० ॥
पल्लवाधार . । पुं० शाखायाम् ॥
पल्लविक : । त्रि० कामुके ॥

पल्लवितम् । त्रि० लाचारक्ते ॥ सपल्लवे ॥ तते । विस्तृते ॥ पल्लवा सञ्जाताऽस्य ' ता० इतच् ॥

पल्लवी । पु० द्रुमे ॥

पल्लि । स्त्री० चुद्रग्रामे ॥ कुट्याम् ॥ कुटीसमूहे ॥

पल्लिका । स्त्री० गृहगोधिकायाम् ॥

पल्लिवाह । पु० तृणविशेषे ॥ पल्लिवा होदीर्घतृणे सुपचस्ताम्रवर्णक । अहठ ' शाकपचादि , पशूनामवलप्रद ' ॥

पल्ली । स्त्री० अल्पग्रामे ॥ कुट्याम् ॥ दक्षिणदेशप्रसिद्धे नगरविशेषे ॥ कुड्यमत्स्ये । विश्वम्बरायाम् । गृहगोधिकायाम् । ज्ञापकी इति० ङिप क्ली०इतिच०भा० ॥ अस्याःपतन फलमुक्तंज्योतिश्शास्त्रे । यथा । निपततियदिपल्लीदक्षिणाङ्गेनराणामुस्व जनधनवियोगोलाभदावामभागे । उरसिशिरसिपृष्ठेकण्ठदेशेचराज्यकरचरणहृदिस्थासर्वसौख्यंददातीति ॥ दिग्विशेषेतस्याः . शब्दफल यथा । वित्तंब्रह्मणिकार्यसिद्धिरतुलाशक्रेहुताशेभयम् । याम्यामग्निभयसुर द्विषिकलिर्लाभ . समुद्रालये । वायव्यांवरवस्त्रगन्धसलिलदिव्याङ्गना चोत्तरे ऐशान्यामरणंध्रुवनिगदित दिग्लक्षणंखञ्जने ॥ज्ये ष्ठीरुतेसुतेप्ये वमूचु : केचिच्चकोविदा इति० ॥

छिन्नलक्षणखञ्जनेयज्ज्येष्ठीरुतेपि तदितिच ॥

पल्वलम् । न० क्षुद्रसरसि । वेशन्ते । डवोखरा० ड० भा० ॥ अल्पसर पल्वलस्त्वाद्यचन्द्रर्णगैरदौ । नति छतिजलक्लिन्नतृतत्त्व वारिपाल्व लम् ॥ पाल्वलगुर्वभिष्यन्दिविष्टम्भि दोषलपरम् ॥ पलतिपल्यतेवा । प लगतौ । सानसिवर्णसिपर्णसितगडुलाङ्कुचपालित्वलपल्वलधिष्ण्यशि- ल्पा इतिवलच् , यद्वा । पिबन्त्य स्मिन् । पापाणि अस्मात्स नसौख्या दिनेवलच्लुगागमोह्रस्वत्वश्च ।

पल्वलावास । पु० कूर्मे ॥

पव । पुं० निष्पावे । धान्यादीनानि ष्पुनीकरणे ॥ वायौ । पवनम् । पूञ्० । ऋदोरप् ॥ न० । गोमये इति श० च० ॥

पवन । पुं० वायौ । मरुति ॥ पुनातिपवतेवा । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ॥ पवनःपावयितॄणांवेगवतावा मध्येभगवतोविभूति । सप्तवायु पवना यथा । भूवायुरावहइहप्रवहस्तदूर्द्ध स्यादुद्वहस्तदनुसंवहसञ्ज्ञक श्च । अन्य परोपिसुवह ' परिपूर्व कोस्माद्वाह्य ' परावहइमेपवना . प्रसिद्धाइतिसिद्धान्तशिरोमणि : ॥ आवसथ्याग्नौ ॥ निष्पावे । प्रवाति सूर्पादिनाधान्यस्तोतृत्वेपणेननिस्तु

पीकरणे ॥ स्वातिनक्षत्रे ॥ लब्वा दिन्निकले ॥ ।ऽ। मध्यगुरौचतुष्क ले ॥ ।ऽ न० । आपाके । कुम्भ कारस्यामघटादीना पाकस्थाने । आवाहृतिभा० ॥ जले । त्रि० । पवित्रे । प्रयते ॥ पूञ्० । ल्युट्

पवनविजय · । पुं० गरुडोक्तेशुभाशुभ सूचकेश्वासवायुजयोपायकेग्रन्थवि-शेषे ॥

पवनव्याधि . । पुं० श्रीकृष्णस्यमित्रे । उद्धवे ॥ वायुरोगे ॥

पवनात्मज । पुं० हनूमति ॥ अग्नौ ॥ पवनस्यात्मज ॥

पवनाल । पुं० तृणाद्धे । देवधान्ये । जुम्हरी इतिजुवार० इतिचभा०

पवनाश । पु० सर्पे ॥

पवनाशन । पुं० सर्पे ॥ पवनोश न यस्य ॥

पवनाशनाश · । पु० गरुडे ॥ मयूरे

पवनेष्ट । पुं० महानिम्बे ॥ निम्बे

पवनोम्बुजम् । न० परूषवृक्षे ॥

पवमान । पुं० वायौ ॥ पवते । पूङ्॥ पूङ्यजो शानन्।आनेमुक् ॥ स्तोत्रविशेषेषु ॥ ज्योतिष्टोमेबहिष्पाद शस्तोत्राणितचोद्गात्रायैस्त्रिभिर्यज मानार्थं कर्मक्रियते तानिपवमान पदवाच्यानिस्तोत्राणीत्यर्थः . ॥ नि र्मथ्याग्नौ ॥ सचगार्हपत्याग्नि . । यथा । अथय : पवमानस्तु निर्मथ्योग्नि : सउच्यते । सवैगार्ह पत्योग्नि . प्रथमोब्रह्मण:सुत ' इ तिमत्स्यपुराणम् ॥

पवनात्मज : । पुं० हव्यवाहने ॥ यथा । पवमानात्मजोह्यग्निर्हव्यवाह नउच्यते ॥

पवारुक । पुं० अश्मनि । पाषाणे ।

पवि । पुं० कुलिशे । वज्रे ॥ पुनाति । हीरकस्यपवित्रत्वोक्ते. पुनाते रचइ : ॥

पवित ' । त्रि० पविचिते । पूते ॥ पूयतेस्म । पूङ् । क्त. पूङस्त्रे तीड्विकल्प: । गुणावादेशौ ॥ न० । मरीचे ॥

पविता । त्रि० पवित्रताकारके ॥ पुनाति । पूञ्० । तृच् ॥

पवित्रम् । न० वर्षणे ॥ कुशे ॥ ताम्रे ॥ पयसि । जले ॥ अर्घोपकरणे ॥ यज्ञोपवीते ॥ घृते ॥ मधुनि ॥ पार्वणश्राद्धादावर्घार्थे होमादावाज्य संस्काराद्यर्थंद्वसाग्रनिर्गर्भकुशान्तर वेष्टितप्रादेशमात्रद्वये ॥ यथा । अनन्तर्गर्भिणं साग्रं कौशंद्विदलमे व च । प्रादेशमात्रंविज्ञेयं पवित्रंयत्र कुत्रचिदिति ॥ पुं० । तिलकवृक्षे ॥ पुत्रजीववृक्षे ॥ त्रि० व्रतादिना शुद्धे । प्रयते । पूते ॥ शुद्धिजनके । मेध्ये ॥ पावने । शुद्धिकरे ॥ पुनाति । पूञ्० । कर्त्तरिचर्षिदेव

तयोरितीच : ॥ यद्वा । पवतेपुना तिवा । पू ङ्॰ । पू ञ्॰वा । अशि चोदिभ्यइत्रीचो ॥

पवित्रकः । पु ॰ अश्वत्थे ॥ उदुम्बरे ॥ कुशे ॥ मदनके ॥ न॰ । शणसूत्र जाले ॥ पवित्रमुपवीतम्तद्वदिव । द्रवेप्रतिकृतावितिकन् ॥ पविचा दृविपरीतलक्षणयासञ्ज्ञायाकोवा । सम्बन्धितुपवित्रकमितिस्मृति ॥ जाम्बूनाभिमानात्प्रतिमासुपवित्र कम् । इत्यग्निपुराणम् ॥

पवित्रधान्यम् । न॰ यवे ॥ द्व॰ रा॰ । न॰ ॥

पविचा । स्त्री॰ नदीविशेषे ॥ तुल स्याम् ॥ अश्वत्थीवृचे ॥ हरिद्राया म् ॥

पविचारोपणम् । न॰ श्रीकृष्णसंप्रदान कोपवीतदानरूपोत्सवविशेषे ॥ यथा । श्रावणस्यसितेपक्षेद्वादश्यांवैष्णवै मुंदा । कर्तव्य . कृष्णदेवस्यपवि चारोपणोत्सव .॥ श्रीकृष्णदेवस्ये त्यु पलक्षणमन्यदेवतानामपि ॥

पविचारोहणम् । न॰ पविचारोपणे ॥ यथा । आषाढशुक्लपचस्ययाष्टमी श्रावणस्यच । पविचारोहणकुर्या द्देव्या : प्रीतिकरपरम् ॥ दुर्गाम न्त्रेणमन्त्रेणदुर्गाबीजेनभैरव । वैष्ण वीतंचमन्त्रेणपविचारोहणंचरेत् ॥ विशेषाच्छ्रावणारम्भदेव्या : कुर्यात् पवित्रकम् । सर्वेषामपिदेवानापवि चारोहणचरेत् ॥

पविचाष्टकम् । न॰ स्याणवादिषु ॥ स्था णुस्वर्णाक्षगोकर्णभद्रकर्णमहावला वस्त्रापदाविमुक्ताख्यरुद्रकोट्य ष्टम गडले ॥ आकाशतत्त्वे एतत्पविचा ष्टकमिति मृगेन्द्रस हिता ।

पविचित । चि॰ पविचे । प्रयते । पूते । शुची । शुद्धे ॥ पविचमञ्जात मस्य । ता॰ इतच् ॥

पशव्य । चि॰ पशुपभोग्यबालतृणादि समृद्धे देशे ॥ पशुभ्योहितमित्यर्थेय त् ॥

पशु । अ॰ दर्शने ॥ परमदर्शने ॥ स- म्यगर्थे ॥ पशुमन्यमाना ॥

पशु . । पु ॰ मृगादो । सि इव्याघ्रादौ । तिर्यगादिसर्वप्राणिषु ॥ अस्यल क्षणम् । लोमवत्लाङ्गूलवत्त्वम् ॰ ङ्ग॰ भा॰ रत्नकणाद । ग्राम्यारण्यप्रभेदे नचतुर्दशविधा पशवोभवन्ति । यथा इपठौनसि . । गौरविरजोऽश्वोश्व तरोगर्दभोमनुष्यश्चे ति सप्तग्राम्या: पशव: । महिषवानरर्क्षसरीसृपरूरु पृषतमृगाश्चे तिसप्तारण्या'पशवइति दुर्गोत्सवतत्त्वम् ॥ देवाजे । छागे ॥ छागादौपशुपदप्रयोगमाहयज्ञपार्श्व उक्षोवायदिवामेषश्छागोवायदिवाह य'पशुस्थानेनियुक्तानांपशुशब्दोभि धीते ॥ इतिबलिदानप्रकरणे ि थि

तत्त्वम् ॥ अवैधपशुहननेदोषो यथा गारुडे । वसेत्सनरकेघोरेदिनानि पशुरोमभि । सम्मितानिदुराचा- रोयोहन्त्यविधिनापशून् ॥ इति ॥ प्रमथे । महादेवगणप्रभेदे ॥ स्वर्गा- दिकामेससारपरवशेनरे ॥ घृणा द्यष्टपाशबद्धेप्राणिनि ॥ पाशायथा घृणाशङ्काभयलज्जाजुगुप्साचेतिपञ्च मो । कुलशीलतथाजातिरष्टौपाशा' प्रकीर्त्तिता ॥ पाशबद्ध पशु प्रोक्त पाशमुक्त सदाशिव इति ॥ ज्ञा नशून्येजने ॥ यथा । आहारनिद्रा भयमैथुनानिसमानमेतत् पशुभिर्न राणाम् । ज्ञाननराणामधिकोविशे षोज्ञानेनहीना पशुभि समाना इति ॥ गवादौ ॥ देवे ॥ प्राणिमा त्रे ॥ यज्ञे ॥ यज्ञोदुम्बरे ॥ साध कानाभावत्रयाणांप्रथमेभावे ॥ तस्य निर्णयोयथा । नित्यस्नात्व तथासन् ध्यावन्दनपित्ततर्पणम् । देवताद र्शनपीठदर्शनतीर्थदर्शनम ॥ गुरोरा ज्ञापालनञ्चदेवतानित्यपूजनम । पशुभावस्थितोमर्त्त्योमहासिद्धि लभे, द्ध्रुवम् ॥ अपिच । पत्र पुष्प फल तोयस्वयमेवाहरेत्पशु । नशूद्रदर्श नकुर्यान्मनसानस्त्रियस्मरेत् ॥ आ दौभावपशो कृत्वापश्चात्कुर्यादवश्य कम् । वीरभाव महाभाव सर्वभा वोत्तमोत्तमम् ॥ तत्पश्चादतिसौन्द र्यदिव्यभावमहाफलमिति रुद्रयाम ले उत्तरखण्डम् ॥ दिव्यस्तुदेवता प्राय'शुद्धान्त करण सदा । द्वन्द्वा तीतोवीतराग . सर्वभूतसम क्ष- मी ॥ तस्यकालो यथा । आदौद्द शमदण्डेनपशुभाव मथापिवा । इ- ति रुद्रजामले उत्तरखण्डम् ॥ जन्ममात्र पशुभावबर्षषोडशकाव धिइतिबामकेश्वरे ५१ पटल ' । पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतद्भाव निन्दा माहरुद्रजामले । पशुभाव रतायेचकेवल पशुरूपिण । रात्रौ यन्त्रञ्चमन्त्रञ्चनस्पृशेन्नजपेत्क्वचित् ॥ सशयोबलिदानेच तन्त्रेचस शय सदा ॥ मन्त्रेचाक्षरबुद्धिञ्चअविश्वा सोगुरौसदा ॥ प्रतिमासु शिलाबु द्धिर्भेदकोदैवते पुन । निरामिषेण देवेशिदेवताया प्रपूजनम् ॥ अ- ज्ञानेन तथा ज्ञानप्रत्यक्ष देहताड नम् । सर्वेषाञ्चैवनिन्दान्तुय कुर्या च्चमहेश्वरि ॥ सएवशुभावेनह्यधम परिकीर्त्तित. ॥ इति रुद्रजामले उत्तरखण्डे ६ पटल ॥ रात्रौनैव यजेद्देवी स ध्याया वापराह्णके । ऋतुकालविना देविरमण' परिवर्ज्ज येत् ॥ मासादिक महेशानिवर्जयेत् पञ्चपर्वसु । यदन्यद्दैवविहित कु- र्यान्नियमतत्पर : ॥ इतिनित्यात न्त्रे प्रथमपटल : ॥ (**) ॥ ससा

र्यत्वी ॥ यथा । चैतन्यदृक्क्रियारूप तदस्त्यात्मनिसर्वदा । सर्वतश्चयतोमुक्तौश्रूयतेसर्वतोमुखम् ॥ सदप्यभासमानत्वात् तन्निरुद्ध प्रतीयते । बध्योनावृतवीर्यस्यसोतएवविमोक्षणात ॥ अस्यार्थ. । ज्ञानक्रियात्मकयच्चैतन्य तदात्मन्यस्ति नतु शरीरसमवेतमितिचार्वाकनिराकरणेशास्त्रेप्रतिपादितम् । तच्चसर्वदैवास्तिनतुमुक्ताविवमुक्तौतुस विश्वभावो यथा । वैशेषिकैरिष्टस्तथाविधायामोक्षरूपायामुक्तेर्निराकृतत्त्वात् । यतोमुक्तौमुक्तात्मनामर्वतोमुखस्यचैतन्यस्यश्रवणात् । नचतेषातदानीमेवतदुत्पद्यतेइतिवाच्यम् । सदुत्पत्ते सत्कार्यवादेप्रतिपादितत्त्वात् । अथमुक्ताविवतथाविधचैतन्यस्तुते . पूर्वस्वतदनुपलम्भादन्वयव्यतिरेकाभ्याससारावस्थायासर्व्वतोमुखत्वचैतन्यस्यकुतइत्याशङ्कानिरासायाह । सदपीतिसत्त्वमनुपलभ ससाराव स्थायांतथाविधस्यचैतन्यस्यसत्त्वन्यथासिद्ध: । व्यञ्जकाभावकृतोहियोनुपलम्भःसनाभावसाधकोऽपितुसति व्यञ्जकेयश्चायमनुपलम्भ सव्यञ्जकाभावकृतःअतश्चनाऽसत्त्वसाधयति । तच्चसर्वतोमुखत्वसदपियस्मान्नप्रथते तत : केनापिप्रतिबद्धमित्यवसीयते । अस्माच्चहेतोरनावृतनिजसाम

र्थ्यं स्वपुरामुक्तौ मयात्माध्य इति ॥ पश्यतिसर्वमविशेषेण । हशिर् ० । अजिहृशिकम्यमिपशिबाधामृजिपशितुक्धुक्दीर्घहकारार्श्च स्य, पशिरादेशश्च ॥ पशवश्चग्राम्यारण्याः वेदस्मृत्यागमविहितकर्मसाधनभूता । नहितान्विनायज्ञाद्यनुष्ठानमृयज्ञार्थमेवचतेषामृष्टि । तत्र ग्राम्याअजाद्येोगवयाद्ययस्त्वारण्या इतिभेद ॥

पशुक्रिया । स्त्री० मैथुने ॥

पशुजाति । स्त्री० पशुशब्दवाच्ये ॥ सिंहाद्याहरिणाद्यास्तगवाद्यायेचजन्तव . । तेसर्वेशास्त्रदृष्ट्याच प्रोक्ताहिपशुजातय . ॥

पशुपति । पु० चन्द्रमौलौ । शिवे ॥ पशोर्हंस्यपति ॥ पालयामिपशून्यस्मात् सृजामिचयदृच्छया । तेषाञ्चपतिरेवाह तस्मात्पशुपति' स्मृत : ॥ पशूनाजीवानासुरनरादि रक्षापतिरितिवा । यथा । ब्रह्माद्यास्थावरान्ताश्चपशव ' परिकीर्त्तिता : । तेषापतिर्महादेव:स्मृत: पशुपति श्रुतौ ॥ हुताशने ॥ यजमानमूर्त्तौ

पशुपल्वलम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥

पशुपाल ' । पु० हस्त्यर्थतयाछागमेषादिपोषके ॥

पशुपाश ' । पुं० पुत्रकलत्रादिषु ॥ घृणालज्जाद्यष्टसु ॥ पशूनांपाशोष्टगुणा

दि । घृणाशङ्काभयलज्जाजुगुप्सा चेतिपञ्चमी। कुलशीलतथाजाति रष्टौपाशा . प्रकीर्त्तिता ॥ षड्द र्शनमहाकूपेपतिता पशव प्रिये । परमार्थनजानन्तिपशुपाशनियन्त्रि ता इतिकुलार्णवे १ उल्लासे ॥

पशुपाशक । पु० रतिबन्धविशेषे ॥ य था। स्त्रियमानतपूर्व्वाङ्गीस्वपादान्त पदद्वयम् । ऊर्द्धाशिनरमेत्कामीवन्धोय पशुपाशक ॥

पशुप्रेरणम्। न० गवादीनाचालने । उद्जे ' हाकना० इ० भा० ॥ प-शूनाप्रेरणम् ॥

पशुमोहनिका ' स्त्री० कटुकीलतायाम्

पशुरज्जु । स्त्री० अश्वादिबन्धनरज्जौ । दामन्याम् ॥ पशुबन्धनीरज्जु ॥ शाकपार्थिवादि ॥

पशुराज .' पु० सिंहे ॥ पशूनाराजा टच् ॥

पशुवृत्ति । त्रि० अतिवत्सले ॥

पशुहरीतकी ' स्त्री० आम्रातकफले ॥

पश्चात् । अ० प्रतीच्याम् ॥ चरमे ॥अ धिकारे ॥ पृष्ठभागे ॥ अपरस्मिन्० अपरस्मात्० अपरोवा। वसत्याग तोरमणीयवा । पश्चादितिसूत्रेणाञ्च परस्यपश्चभाव आतिश्चप्रत्ययोऽ स्तातेर्विषये ॥

पश्चात्ताप . । पु० अनुतापे । विप्रती सारे । अनुशोचने । पछतावा० इ० भा० ॥ पश्चात्तपनम् । तपसतापे । घञ् ॥

पश्चार्द्ध ' । त्रि० अपरार्द्धे । शेषार्द्धे ॥ अपरश्वासावर्द्धश्च । अपरस्यार्द्धे पश्च भावोवक्तव्य ॥

पश्चिम . । त्रि० चरमे । अन्ते ॥ पश्चा द्भव . । अग्रादिपश्चाड्डिमचच् ॥ प श्छम० इ० प्रसिद्धे देशे ॥

पश्चिमक्रतु । पु० अन्त्येष्ट्याम् ॥

पश्चिमरात्रि । स्त्री० अपररात्रे ॥ ॥ पश्चिमाचासौरात्रिश्च । विशेषणस मास ॥

पश्चिमा 'स्त्री० अस्ताचलावच्छिन्नदिशि । प्रतीच्याम । वारुण्याम् ॥ तद्दि-ग्भववायुगुणा यथा। पश्चिमोमारुत स्तीक्ष्ण कफमेदविशोषण '। स-द्य प्राणहरोदुष्ट शोषकारीशरी रिणाम् इ० रा० नि० ॥ अपिच। पश्चिमोग्निश्पूर्वर्णवलारोग्यविवर्धन ' कषाय शोषण स्वर्यौरोचनो विशदोलघु ॥ अपालघुत्त्ववैशद्यशैत्य वैमल्यकारक.। सर्वद्रव्येष्वभिव्यक्त प्रभावरसवीर्यकृत् ॥ व्रणसरोपणस्त्व च्योदाहशोयतृषापह इ० रा०व० ॥

पश्य । अ० विस्मये ॥ प्रशसायाम् ॥

पश्यन् । त्रि० ईक्षणकर्त्तरि ॥ पश्यति । दृशिर्० । लट . शतृ ॥

पश्यत । अ० प्रशंसायाम् ॥ विस्मये ।

पश्यतोहर ' । त्रि० चोरे ॥ यथा ।

य ' पश्यतोहरेदर्थंसचौर . पश्यतोहर ॥ पश्यन्तमनादृत्यहरति । हृञ् । अच् । षष्ठीचानादरे० इतिषष्ठी । वाग्दिक्पश्यद्भ्योयुक्तिदण्डहरेष्विति० षष्ठ्याअलुक् ॥

पश्यन्ती । स्त्री० मूलाधारोत्थितहृदयगतनादरूपवर्णे ॥ यथा । मूलाधारात्प्रथममुदितोयस्तुतार . पराख्य : पश्चात्पश्यन्त्यथहृदयगोबुद्धियुङ्मध्यमाख्य . । इत्यलङ्कारकौस्तुभ : ॥

पश्वाचार ' । पुं० आचारविशेषे ॥ यथा । वेदोक्तेनयजेद्देवींकामसङ्कल्पपूर्वकम् । सएववैदिकाचार पश्वाचार सउच्यते ॥ इत्याचारतन्त्रम् ॥

पष्ठवाट् । त्रि० युगपार्श्वगे । दमनकालेकण्ठारोपितकाष्ठवाहे ॥ पश्चमषष्ठवावर्षंवहति । वह० । वहश्चेतिण्वि : । पृषोदरादि . ॥

पष्ठौही । स्त्री० बालगर्भिण्यागवि ॥ प्रष्ठ वहति । ण्वि । वाहइतिङीष् पृषोदरादित्वाद्रलोप ' ।

पस्त्यम् । न० निशान्ते । सद्मनि । गृहे ॥ अपस्त्यायति । ष्टै स्त्यै शब्दसङ्घातयो: । आतश्चोपसर्गइतिक: । पृ० ॥

पस्पश ' । पु० शास्त्रारम्भसमर्थकेउपोद्घातसन्दर्भग्रन्थे ॥

पस्पशा । स्त्री०, महाभाष्यस्यादिमाह्निके ॥ स्पशबाधनस्पर्शनयो : । यङन्तादचियङोऽचिचेतिलुक् । अ

जाद्यतष्टाप् । दीर्घाकितश्चाभ्यासस्यदीर्घस्तुनभवति । स्फाप् वैकविधेरनित्यत्वादित्याहु ॥

पह्नव । पु० म्लेच्छधारिम्लेच्छजातिविशेषे ॥ पारदाःमुक्तकेशाश्चपह्नवा श्मश्रुधारिण इतिहरिवंश ॥

पह्निका । स्त्री० कन्तृणे । वारिपर्ण्याम् ॥

पा । स्त्री० रक्षणे ॥ पाने ॥ पूते ॥ पूरिते ॥ त्रि० पातरि ॥ पानम् । पा० । भ० । क्विप् ॥

पांशवम् । न० लवणविशेषे । रोमके । औद्भिज्जे । ऊषरजे । खौषरे । रेह इति भा० ॥

पांशु । पु० धूलौ ॥ सम्पार्श्वचिरमचितगोमये ॥ पर्पटे ॥ कर्पूरविशेषे ॥ न० इन्द्रखमन्यरे ॥ स्त्री० । नदीभेदे ॥ पंशति । पशिनाशने । अर्जिदृशिकम्यमिपशिबाधामित्यादिना० साधु . ॥

पांशुका । स्त्री० केतक्याम् ॥ रजखलायाम् ॥ इ० शब्दाम्बुधि : ॥

पांशुकासीसम् । न० कासीसे इ० रा०॥

पांशुकुली । स्त्री० रथ्यायाम् ॥ इ० हारावली ॥

पांशुकूलम् । न० अनामपट्टोलिकायाम् ॥ यथा । शासनंधर्मकीलःस्यान्मकुति : शूद्रशासनम् । पट्टोलिकाक्रयकीलापांशुकूलंनकस्यचिदिति

त्रिकाण्डशेष ॥

पाशुचत्त्वर । पुं० घनोपले ॥

पाशुचन्दन । पु० शिवे ॥ पांशुचन्द नमिवयस्य ॥

पाशुचामर. । पु० दूर्वाञ्चिततटीभुवि ॥ वर्ह्रापके ॥ प्रशसायाम् ॥ पुरोटौ ॥ धूलिगुच्छके । पटवासे ॥

पाशुजम् । न० पाक्यलवणे । औद्भिदे ॥

पाशुपत्रम् । न० वास्तूके ॥

पाशुपर्य्याय । पु० पर्प्पटे । पित्तपापडा द्र० भा० ॥

पांशुमर्द्दन । पुं० केदारे ॥

पाशुर । पु० दृशके । डास०द्र०भा० ॥ पीठसर्पिणि । खञ्जे ॥ पाशुरस्यास्त्यस्मिन्वा । नगपाशुपाण्डुभ्यश्चेतिर ॥

पांशुरागिणी । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पाशुल । पुं० पुंश्चले ॥ शम्भौ खट्वाङ्गे ॥ हरे ॥ पापिनि ॥ पूतिके । करञ्जविशेषे ॥ त्रि० पांशुयुक्ते ॥ पाशु० अस्तिअस्यअस्मिन्वा । सिध्मादित्वाल्लच् ॥

पाँशुलवणम् । न० औद्भिदे । पाशवे । वसुके ॥ औद्भिद पाशुलवणयज्जातभूमित स्वयम् । क्षारगुरुकटु स्निग्ध सं घ्नलवातनाशनम् ।'

पाशुला । स्त्री० असत्याम् ॥ भुवि ॥ पांशुपापमस्त्यस्या. । नगपाशुपाण्डुभ्यश्चेतिर । कपि० । ल ' ॥ सिध्मादित्वाल्लज्वा ॥ पांशुलातिवा । आतोनुपेतिक ॥ केतक्याम् ॥ रजस्वलायाम् ॥ द्र० रा० नि० ॥

पांसन । त्रि० दूषके । दोषोत्पादके

पासु । पु० रजसि । धूलौ ॥ चिरसचितगोमये । खात० द्र० भा० ॥ पसयति । पसिनाशने । अर्जिदृशिकमीति कुः ' ॥

पासुल । त्रि० रजस्वले ॥ पासुरस्यास्य । सि० लच् ॥

पाकः । पु० परिणतौ ॥ शिशौ ॥ केशस्यजरसाशौक्ल्ये ॥ उदराग्निना हारस्यपचने ॥ पचायाम् । स्थाल्यादौपचने ॥ स्थालीमार्जनाद्योदन परीक्षान्तोव्यापारनिचय पाक इतिस्मृति ॥ भर्जनतलनस्वेद. पचनक्वथिततथा । तान्दूरपुटपाकश्पाक ' सप्तविधोमत. ॥ नित्यनूतनभाण्डेनकर्त्तव्य पाकएवच । अथवापक्षपर्यन्त ततस्त्याज्यमनीषिभि ॥ दैत्यविशेषेन्द्रभ्रातरि ॥ पचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ पच्यते,परिणम्यतेऽनेनवा । हलश्चेतिघञ् ॥ पातिपिबतिवा । पारक्षणे पानेवा । अर्भकपृथुक पाकावयसीतिकन्प्रत्ययान्तोनिपातित '। द्रुणभीकापाशलीतिकन्वा ॥

पाकक्लृप्ता । पु० पानीयामलके ॥

कृष्णफलपाके ॥

पाककृष्णफल । पुं० पाककृष्णे ॥

पाकजम् । न० काचलवणे ॥ परिणामशूले ॥ त्रि० । पाकाज्जाते ॥ यथारूपादिचतुष्टयपृथिव्यापाकजमनित्यञ्च । अन्यत्रापाकजनित्यमनित्यञ्च । नित्यगतनित्यमनित्यगतमनित्यम् । पाकस्तेज . संयोग . तेन पूर्वरूपनश्यतिरूपान्तरमुत्पद्यते इत्यर्थ. । अत्रपरमाणुष्वेवपाकोनद्व्यणुकादौ,आपाकनिक्षिप्ते घटेपरमाणुरूपान्तरोत्पत्तौश्यामघटनाशेपुनर्द्व्यणुकादिक्रमेणरक्तघटोत्पत्ति । तत्रचपरमाणव समवायिकारणम् । तेज संयोगोऽसमवायिकारणम् । अदृष्टादिकनिमित्तकारणम् द्व्यणुकादिरूपपरमाणुरूपमसमवायिकारणमितिपीलुपाकवादिनोवैशेषिका : । पूर्वघटस्यनाशंविनैवावयविन्यवयवेषुपरमाणुपर्यन्तेषुयुगपद्रूपान्तरोत्पत्तिरिति। पिठरपाकवादिनोनैयायिका : । अतएवपार्थिवपरमाणुरूपादिकमनित्यमित्यर्थः ॥ अन्यत्रजलादावित्यर्थ . इतितर्कदीपिका ॥

पाकपुटी । स्त्री० कुम्भशालायाम् । आवा इ० भा० ॥ इ० हेमचन्द्रः ॥

पाकफल: । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्य : । पुं० व्यञ्जनविशेषे । मत्स्यले ॥

पाकयज्ञ' । पुं० ब्रह्मयज्ञादन्येषुपञ्चमहायज्ञान्तर्गतेषुवैश्वदेवहोमबलिकर्मनित्यश्राद्धाऽतिथिभोजनात्मकेषुचतुर्षु ॥ स्वर्गापवर्गयो सिद्धि पाकयज्ञेप्रयच्छति इतिफलसमुच्चितस्य । प्रत्येकफलमुक्त हारीतेनयद्देवेभ्योजुहोतिदेवलोकंतेनजयतियत्पितृभ्योददातिपितृलोकंतेनजयति०यत्स्वाध्यायमधीतेऋषिलोकंतेनजयति यद्भूतेभ्योबलिंहरतिभूतलोकंतेनजयतीति ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंस्वर्ग्यंस्यातिथिपूजनम् इतिमनु ' ॥ अत्रभ्रात्रादीनामविभक्तानामपिसंसृष्टानांमुख्येनैकेनैवपाकयज्ञा कर्त्तव्या . । यदाह : । एकपाकेनिवसतांपितृदेवद्विजार्चनम् । एकभवेद्विभक्तानांतदेवस्याद्गृहेगृहे इति एकपाकेनिवसतामित्यु,पक्रम्यसंसृष्टानामित्यभिधानाद्विभक्तानामितिद्रव्यपार्थक्यपर ॥ अष्टकादिषु ॥ वृषोत्सर्गगृहप्रतिष्ठादीनांहोमे । चरुहोमाङ्गकर्मणि ॥

पाकयज्ञिक . । पु० पाकयज्ञकर्तरि ॥

पाकरञ्जनम् । न० तेजपत्रे ॥

पाकल : । पुं० कुञ्जरज्वरे ॥ बोधनद्रव्ये ॥ अनिले ॥ वह्नौ ॥ पाकंलाति । ला० । आतोनुपेतिक : ॥ न० । कुष्ठौषधौ ॥ त्रि० । व्रणादिपाककारक

रिथि ॥

पाकली । स्त्री० कर्कव्यां ॥

पाकशाला । स्त्री० महानसे । रसवत्याम् । रसोई० इ० भा० ॥ अग्निकोणेतस्याः कर्त्तव्यतोक्ता । प्राच्यां दिशिस्नानगृहमाग्नेय्यां पचनालयम् । शयनयाम्यदिग्भागेनैर्ऋत्यांशस्त्रमन्दिरम् ॥ प्रतीच्यांभोजनगृहं वायुभागेसभागृहम् । भाण्डारसदनसौम्ये त्वैशान्या देवतालयमिति पीयूषधारायाकश्यप . ॥

पाकशासन ' । पुं० इन्द्रे ॥ पाकस्यद्वन्द्वभातु . शासन ' । शासयति । शासु० । णिजन्त . न० ल्यु० ॥

पाकशासनि ' । पुं० इन्द्रात्मजे । जयन्ते ॥ पाकशासनस्यापत्यम् अत इञ् ॥

पाकशुक्ला । स्त्री० कक्खट्याम् ॥

पाकस्थानम् । न० महानसे ॥ पाकस्य स्थानम् ॥

पाकस्थाली । स्त्री० रन्धनपात्रे ॥ पाकस्यस्थाली ॥

पाका । स्त्री० वालिकायाम् ॥ अजा० टाप् ॥

पाकाभिमुखः । त्रि० सिदृध्युन्मुखे ॥

पाकारि . । पु० श्वेतकाञ्चने ॥

पाकिमम् । त्रि० पक्तिमे ॥ पाकेननिर्वृत्तम् । भावप्रत्ययान्तादिमप् ॥

पाकिमा । पुं० पाकतायाम् ॥ पाकस्य भाव : । इमनिच् ॥

पाकुक : । पु० सूपकारे ॥ पचति । डुपचष्० । पचिनशोर्णुकानूकनुमौ चेतिसाधु ॥

पाक्यम् । न० विड्लवणे । खारीलूण इ० भा० ॥ पुं० यवक्षारे ॥ त्रि० । पक्तव्ये ॥ पच्यते । डुपचष्० । ऋहलोर्ण्यत् । चजोरितिकुत्वम् ॥ पाकेसाधुवा । तत्रसाधुरितियत् ॥

पाक्षिक ' । त्रि० पक्षपातिनि ॥ पक्षिघातके । शाकुनिके ॥ पक्षेणनिर्वृत्तम् । ठञ् ॥ पक्षिणोहन्ति । पक्षिमत्स्यमृगान्हन्तीतिठक् ॥ पक्षभवे ॥

पाखण्ड : । पुं० पाषण्डे । सर्वलिङ्गिनि ॥ पाखण्डयति । खडिभेदने । पचाद्यच् ॥ यथा । पालनाच्चत्रयीधर्मं ' पाशब्देननिगद्यते । तत्खण्डयन्तितेयस्मात्पाखण्डास्तेनहेतुना ॥ नानाव्रतधरानानावेशाः पाखण्डिनोमताः ॥ एषांवाङ्मात्रेणाप्यर्च्चननिषिद्धम् । यथाहमनु । पाखण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान् शठान् । हैतुकान्वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनार्चयेदिति ॥ (*) ॥ निशामुखेषुखद्योता स्तमसाभान्तिनोग्रहाः । यथापापेनपाखण्डा न हिवेदाः कलौयुगे ॥ इतिभागवतम् ॥

पागल ' । पुं० उन्मत्ते । वातुले ॥ य

था । पागलायाश्चहीनायचान्धायच धिरायच । जडायचैवमूर्खायक्लीवतुल्यायपापिने ॥ ब्रह्महत्यांलभेत्सोपिय । स्वकन्यांददातिचेतिब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे १४ अध्याय : ॥ पागलायेत्यत्रपङ्गवे० इतिपाठान्तरमपिदृश्यते ॥

पाङ्क्तिः । पु० प्रगाथविशेषे ॥ पङ्क्तिरादिरस्य । सोस्यादिरितिच्छन्दसः प्रगाथेष्विस्यण् ॥ पङ्क्तिभोजनार्हे

पाङ्क्तेय : । त्रि० सद्भि : सहैकपङ्

पाङ्क्त्य : । त्रि० तौभोजनार्हे ॥

पाचक : । पुं० अग्नौ ॥ सूपकारे । विक्लित्यनुकूलव्यापारवति ॥ न० । पित्तविशेषे ॥ यथा । पाचकंपचते भुक्तंशेषाग्निबलिवर्द्धनम् । रसमूत्रपुरीषाणिविरेचयतिनित्यश इति भावमिश्र : ॥ पचति । डुपचष्० । ण्वुल् ॥

पाचन : । पुं० अनले । अग्नौ ॥ अम्लरसे ॥ रक्तैरण्डे ॥ न० । दोषपाचकक्वाथौषधे । दशमूल्यादौ ॥ यत्पचत्याममाहारं पचेदामंरसञ्चयत् । यद्दपक्वान्पचेद्दोषांस्तत्तिपाचनमुच्यते ॥ अम्ले ॥ प्रायश्चित्ते ॥ त्रि० पाचयितरि ॥

पाचनक : । पुं० टंकणे ॥

पाचनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

पाचल : । पुं० अग्नौ ॥ पावके ॥ एधनद्रव्ये ॥ वाते । वायौ ॥ न० पाचने ॥ इ० है० ॥

पाचाल । पु० पाचलार्थेषु ॥ इ०है०॥

पाचित । त्रि० कृतपाके । सञ्जातपाके । पकाया० इ० भा० ॥

पाची । स्त्री० लताविशेषे । मरकतपत्र्याम् । हरितपत्रिकायाम् ॥

पाज : । न० बले ॥ पाति । पारक्षणे पातेर्बलेजुट्चेत्यसुन् । पाजसी०पाजासौ० इत्यादि ॥

पाञ्चकपाल : । त्रि० पञ्चकपालयागसम्बन्धिनि ॥ पञ्चकपालस्यायम् । अण् ॥

पाञ्चकलायिकम् । न० परिमाणविशेषे ॥ पञ्चकलाया . परिमाणमस्य । तदितार्थेतिस० । तदस्यपरिमाणमितिठञ् ॥

पाञ्चजन्य : । पुं० श्रीकृष्णस्यशङ्खे ॥ पञ्चजनेदैत्ये विशेषेभव : । पञ्चजनादुपसंख्यानमितिञ्य : । पञ्चजनोनामासुरआसीत्तदस्थिभवत्वात् ॥ पञ्चजनेपातालेभव : इ० स्वामी ॥ जम्बूद्वीपस्योपद्वीपभेदे ॥ अग्नौ ॥

पाञ्चजन्यधर । पुं० विष्णौ ॥

पाञ्चनद : । पुं० पञ्चनददेशाधिपे ॥ त्रि० पञ्चनददेशसम्बन्धिनि ॥

पाञ्चभौतिका । त्रि० पञ्चभूतनिर्मिते ॥

पाञ्चालिका । स्त्री० पाञ्चालिकायाम् ॥

पाञ्चलोहितकम् । न० परिमाणविशे-

षि । पञ्चलोहिन्योगुञ्जा : परिमाणस्य । तद्धितार्थेतिसमासेतदस्यपरिमाण मितिठञ् । भस्याढइतिपुंवद्भावान्ङो ङिनीशब्दस्य कारनकारयोर्निवृत्ति:॥
पाञ्चशब्दिकम् । न० पञ्चप्रकारवाद्ये ॥ यथा । अङ्गजचर्मजचैवतन्त्रजकास्य जतथा । फुत्कृतञ्चेतिमुनिभि ' कथितपाञ्चशब्दिकमितिस्कान्दे रेवाखण्डम् ॥
पाञ्चार्थिक : । पाशुपते ॥ इ० त्रि० ॥
पांचाल ' । पु० पाचालानांराज्ञि ॥ चत्रियसमानशब्दादित्यपत्यवत्प्रत्यय ॥ पंचाला पु०बहुत्वे ॥ त्रि० । पचालदेशोद्भवे ॥
पाचालिका । स्त्री० वस्त्रदन्तादिनिर्मितपुत्रिकायाम् । शालभञ्ज्याम् ॥ पचालदेशेभवा । जनपदतदवध्योरितिवुञ् ॥
पांचालनगरम् । न० } स्त्रेच्छे पुफर कावाद इति ख्यातेपत्तने॥
पाचालपुरम् । न० }
पाचाली । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ पुत्रिकायाम् । पुतली० इति० भा० ॥ कोमलाख्यवृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ मागध्याम् । पिप्पल्याम् ॥
पाट् । अ० सम्बोधने ॥ पाटयति । पटगतौ । णिजन्त क्विप् ॥
पाटक । पु० रोधसि ॥ ग्रामैकदेशे ॥ अक्षादिपातके । अक्षादिचालने ॥ वाद्यप्रभेदे ॥ महाकिष्कौ ॥ मूलद्रव्यापचये ॥ कटकान्तरे ॥ पटति । पट० । ण्वुल् ॥
पाटच्चर : । पु० चौरे ॥ पाटयञ्चरति । चर० । पचाद्यच् । पृषोदरादि ॥
पाटनम । न० छेदने । पाडना इ०भा०
पाटल ' । पु० आशुधान्ये । षष्टिकादौ ॥ श्वेतरक्तवर्णे । गुलाबीरङ्ग० इ० ग्रामीण० भा० ॥ न० । पाटलापुष्पे ॥ कुङ्कुमे ॥ पाटल्यवयवे ॥ पाटलीविकारे ॥ त्रि० श्वेतरक्तवर्णयुक्ते ॥ पाटलोवर्णोऽस्यास्ति । अच् ॥ पाटयति । पट० । ण्यन्तादृषादित्वात्कल ' ॥ पाटल्याअवयवोविकारो वा । बिल्वाद्यण् ॥ पाटलाया : पुष्पम्पाटलम् । अनुदात्तादेश्चेत्यञ ' पुष्पमूलेषुबहुलमितिबहुलग्रहणात् नेह्लुप् ॥
पाटलद्रुम । पुं० पुन्नागवृत्ते ॥
पाटला । स्त्री० पाडल इ० भा० पुष्पवृत्ते । अमोघायाम् । काचस्थाल्याम् । फलेरुहायाम् । पाकल इ०गौ० भा० ॥ पाटलातुवरातिक्ताऽनुष्णा दोषत्रयापहा । अरुचिश्वासशोथास्त्रच्छर्दिहिक्कातृषाहरी ॥ पुष्पंकषायमधुरंहिमहृद्यंकफास्त्रनुत् । पित्तातीसारदाहघ्न फलंहिक्कास्रपित्तनुत् ॥ पाटलाति । ला० । क ' ॥ पाटलवर्णायोगवि ॥ अनुदात्तस्वाभावा

ग्नडीष् ॥

पाटलापुष्पसन्निभम् । न० पद्मकाष्ठे ॥

पाटलि * । पुं० स्त्री० पाटलायाम् ॥ मुष्ककद्रुमे ॥ पाति । पा० क्विप् । टलति । टलवैक्लव्ये । सर्वधातुभ्य इन् । पाश्चाऽसौटलिश्च ॥

पाटलिपुत्त्रम् । न० पाटलिपुत्त्रके ॥ य त्त्रस्यसुदर्शनाभिधस्यराज्ञ:पुत्त्राणारा जविद्याधिगमायकलौमर्त्त्यलोकेबृ हस्पतिसदृशेनविष्णुशर्मणाप चत न्त्रहितोपदेशाद्योयंथारचिता: ॥

पाटलिपुत्त्रकम् । न० पटना० इ० प्र० नगरवि० । कुसुमपुरे ॥

पाटली । स्त्री० मुष्कवृक्षे ॥ कटभी-वृक्षे ॥ पाटलायाम् ॥

पाटवम् । न० पटुत्त्वे । पटिमनि ॥ पटोर्भाव: । इगन्ताच्चलघुपूर्वादि-त्यण् ॥ आरोग्ये ॥

पाटविक: । त्रि० धूर्त्ते ॥ पटौ । द-क्षे ॥ पाटववति । मत्वर्थीयष्ठन् ॥

पाटहिका । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ इति० हारावली ॥

पाटित: । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥

पाटी स्त्री० वलायाम् ॥ अनुक्रमे । परिपाट्याम् ॥ यथा । पाटीसद्गणित स्येति ॥

पाटीर: । पु०' मूलके ॥ केदारे ॥ वे-णुसारे ॥ वारिदे ॥ तितउनि ॥ वङ्गे ॥ वातिके ॥ चन्दने ॥ यथा । पाटीरतवपटीयान्क परिपाटी मिमामुरीकर्त्तुम् । यत्पिषतामपि नृणांपिष्टोपितनोषिपरिमलै: पुष्टिम् ॥ पटीरएव । स्वार्थिकोण् ॥

पाट्यम् । न० पट्टशाके ॥ पाट्यशाक न्तुमधुरंदुर्ज्जरंगुरुपाकिच ॥

पाठ * । पुं० पठने । ब्रह्मयज्ञे । शि-ष्याणामध्यापने ॥ विधिनावेदस्या भ्यसने ॥ यथा । भार्द्दीचप्रणतज-पत्वासौचवासहितापठेत् । चन्द्र सप्रणवंद्याद्दित्युवाचादिपूरुष: ॥ सर्व्वत्रपाठेविज्ञेयोऽन्यथाविफलंभवे त् ॥ शुद्धेनानन्यचित्तेनपठितव्य प्रयत्नत: । नकार्यासन्नमनसाकार्यं स्तोत्रस्यवाचनमिति तान्त्रिका ॥ अपिच ॥ आधारेस्थापयित्वातुपुस्त कवाचयेत्सुधी: । हस्तसंस्थापनादेव यस्मादल्पफलंलभेत् ॥ स्वयंचलिखि तंयत्तुकृतिनालिखितनयत् । ब्रा ह्मणेनलिखितंतच्चापिविफलंभवेदि ति चण्डीस्तोत्रादिपाठस्यविधिर्विश-निरूपित: ॥ पठनम० पाठनवा । पठ० । भावेघञ् ॥

पाठक: । त्रि० उपाध्याये ॥ धर्मभाण के । धर्मकथके ॥ पठति । पठ० । ण्वुल् ॥ अध्येतरि ॥

पाठक्रम * । पुं० पदार्थबोधकवाक्या-नांक्रमे ॥ तस्माच्चपदार्थानांक्रमस्था श्रीयते । येनक्रमेणवाक्यानिपठिता

नितेनैवक्रमेणाधीतान्यर्थप्रत्ययंजन
यन्ति । यथार्थप्रत्ययचपदानामनु-
ष्ठानम् । सचपाठोद्विविध : । मन्त्र
पाठोब्राह्मणपाठश्चेति । तत्राग्नेया
ऽग्नीषोमीययोस्तत्तद्याज्यानुवाक्या
नापाठक्रमाद्य'क्रमश्राश्रीयतेसमन्त्र
पाठ : । सचायमन्त्रपाठोब्राह्मणपा
ठाद्वलीयान् । अनुष्ठानेब्राह्मणवा-
क्यापेक्षयामन्त्रपाठस्यान्तरङ्गत्वात्
। ब्राह्मणवाक्यंहिप्रयोगाद्वहिरेवे
दमेवकर्त्तव्यमित्यवबोध्यकृतार्थम् ।
मन्त्रा ' पुन प्रयोगकालेव्याप्रिय-
न्ते । अनुष्ठानक्रमस्यस्मरणक्रमाधी
नत्वात् तत्क्रमस्यचमन्त्रक्रमाधी-
नत्वादन्तरङ्गोमन्त्रपाठइति । प्रया-
जादीनासमिधोयजतितनूनपातय
जतीत्येवविधिवाक्यक्रमाद्य क्रम '
सब्राह्मणपाठक्रम यद्यपिब्राह्मणवा
। क्यान्यर्थविधायकृतार्थानितथापि
प्रयाजानांक्रमस्मारकान्तरस्याभावा
त्तान्येवक्रमस्मारकत्त्वेनस्वीक्रिय-
न्ते इतिलौगाक्षिभास्कर ' ॥ पाठ
क्रमादर्थक्रमोवलीयान् ॥

पाठभू । स्त्री० ब्रह्मारण्ये । वेदपाठ
स्थाने ॥

पाठमञ्जरी । स्त्री० शालिपक्षिण्याम् ॥

पाठशाला । स्त्री० अध्ययनगृहे ॥ पाठ
स्यअध्ययनस्यशालागृहम् ॥ यद्वा ।
विधिबोधितस्यसाङ्गवेदाध्ययनस्य-
विधिवद्गुरुमुखादध्ययनाध्यापनरू
पब्रह्मयज्ञापरपर्यायमभ्यसनपाठ ।
तदर्थंशालादेवालयादि. ॥ तथाहि
मनु । तपोविशेषैर्विविधैर्व्रतैश्चवि
धिचोदितै । वेद. कृत्स्नोऽधिगन्त
व्य . सरहस्योद्विजन्मना ॥ २ ।
१६५ ॥ तपोविशेषैर्नियमकलापैर्वि
विधैर्वहुप्रकारैश्चअध्येष्यमाणस्त्वा
चान्तइत्यादिनोक्तै सेवेतेमॉस्तुनि
यमानित्यादिभिर्वक्ष्यमाणैरपि । व्र
तैश्चउपनिषन्महानाम्निकादिभि
विधिदेशितै : स्वगृह्यविहितै : ।
समग्रवेदोमन्त्रब्राह्मणात्मक ' सोपि
निषत्कोपिचअध्येतव्य ' । रहस्यमु
पनिषत् । प्राधान्यख्यापनायपृथङ्
निर्द्देश ॥ १६५ ॥ अपिच । योन
धीत्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् ।
सजीवन्नेवशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्व
य ॥ योद्विजोवेदमनधीत्यअन्यत्रा
र्थशास्त्रादौश्रमयत्नातिशयकरोति
सजीवन्नेवपुत्रपौत्रादिसहित शी
घ्र शूद्रत्वगच्छति । वेदमनधीत्यापि
स्मृतिवेदाङ्गाध्ययनेविरोधाभाव
। अतएवशङ्खलिखितौ । नवेदम
नधीत्यान्याविद्यामधीयीतान्यत्रवे
दाङ्गस्मृतिभ्य : ॥ १६८ ॥ (*) ॥
तस्माद्देवालयेनित्य धर्मशास्त्रस्य
वाश्रुते : । पठनकारयेद्राजन्यदो-
क्तेधर्ममात्मनइतिवह्निपुराणम् ॥

यस्तुदेव्यागृहेनित्यंविद्यादानप्रवर्त्तयेत्। सभवेत्सर्वलोकानांपूज्य: पूजापदन्नजेदितिपुराणान्तरम्॥

पाठशालिनी। स्त्री० पाठमञ्जर्याम्॥

पाठा। लताविशेषे। अम्बष्ठायाम्। वनतिक्तिकायाम्। तिक्तपुष्पायाम्॥ अस्यागुणायथा। पाठोष्णाकटुकातीक्ष्णावातश्लेष्महरीलघु:। हन्ति शूलज्वरच्छर्दिकुष्ठातीसारहृद्रुज: ॥ दाहकण्डुविषश्वासक्रमिगुल्मगरव्रणान्। इ० भावप्रकाश:॥ अम्बष्ठासकषायाम्लाकफकण्ठरुजापहा। वातामयबलासघ्नीरुचिकृद्दीपनीपरा॥ इ० रा० नि०॥ अस्या:शाकप्रकारस्तु। पाठाशाकगतरविद्धिनेगव्यतक्रेणसिद्धप्रात: कालेजरणासहितैतत्पतैलेविपाच्यम्। चूर्णेलिप्तं लवणसहितंमारिचतत्रनव्यं सर्वेभ्यस्तन्नवतिरुचिदंव्यञ्जनेभ्य: प्रभूतम्॥ पठ्यते। पठ०। कर्मणिघञ्। अजादित्वात्टाप्॥

पाठिका। स्त्री० पाठायाम्। पटाडू० इ० प० भा०॥

पाठित:। त्रि० अध्यापिते॥ यथा। माताशत्रु: पितावैरीबालोयेननपाठित:। नशोभतेसभामध्येहंसमध्येबकोयथेति॥

पाठी। पुं० चित्रकवृक्षे॥ यथा चि०। पाठविशिष्टे पाठोस्यास्तीति। अतइनिठनाविती निः॥

पाठीकुठ.। पुं० चित्रकवृक्षे॥

पाठीन:। पुं० बोयाली० इ० गौ० भा० प्रसिद्धेमत्स्ये। सहस्रदंष्ट्रे। बोदाले॥ गुणायथा। पाठीन: श्लेष्मलोवल्योनिद्रालु: पिशिताशन:। दूषयेद्रुधिरपित्तंकुष्ठरोगंकरोतिच॥ †*†॥ पाठीन: खण्डित: शस्त्रैर्वेसवारसमन्वित.। कटुतैलेनसम्भृष्टोहिङ्गुतक्रेणयोजित.॥ पाठीन: कफकृद्वल्योनिद्रालुर्वातनाशन.। मांसाशीवातरक्तस्यकारकोरेतसस्तथा॥ पाठिपृष्ठंनमयति। वामुप्रकृत्त्वे। णिच्। अन्येभ्योड'। अन्येषामपीतिदीर्घ.॥ पाठवे॥ गुग्गुलुद्रुमे॥

पाठ्य:। त्रि० अध्यापनीये। पाठनीये॥

पाण.। पुं० पाणौ॥ इतिशब्दचन्द्रिका॥

पाणविक:। त्रि० पणवस्रवादके॥

पाणि:। पुं० पञ्चशाखे॥ शये। करे। हस्ते॥ पणायन्तिव्यवहरन्त्यनेन। पण०। अशिपणाय्योरुडायलुकौचेतीण्। आयप्रत्ययस्यलुक्च॥ कुलिकवृक्षे॥ स्त्री०। पण्यवीथ्याम्। हट्टे॥

पाणिकम्। न० पणेनक्रीते॥ असमासेनिष्कादिभ्यइतिठक्॥

पाणिगृहीती। स्त्री० पत्न्याम्। वि-

धानेनोढायाम् ॥ अग्निसाक्षिकत-
यापाणि: गृहीतोयस्या: । पाणि
गृहीतीभार्यायामितिङीष् । कुतूह
लादिनापाणिर्गृहीतोयस्यास्तस्या-
दे ' सातुपाणिगृहीता ॥

पाणिग्रहणम् । न० विवाहे ॥

पाणिग्राह . । पुं० भर्त्तरि । पत्यौ ॥
पाणिंगृह्णाति । ग्रह० । अण् ॥

पाणिघ । पुं० पाणिवादे । मृदङ्गादि
वादके ॥ पाणिपाणिनावाहन्तीति
विग्रहेपाणिघताडघौशिल्पिनीत्यने
नपाणावुपपदेहंतेष्टक्टिलोपोघत्व-
ञ्चनिपात्यते ॥

पाणिघात ' । पुं० पाणिनाहनने ॥

पाणिज : । पु० नखे ॥

पाणितलम् । न० कर्षपरिमाणे । तो
लकद्वये ॥ हस्ताधोभागे ॥

पाणिन . । पुं० पाणिनिमुनौ ॥ इति
त्रिकाण्डशेष : ॥ पणनम् पण० ।
घञर्थेकविधानमितिपणे 'क: पणो
ऽस्यास्ति० इ० पणीतस्यगोत्रापत्यम्
। अण् । गाथिविदथिकेशिगणिपणि-
नश्चेत्यऽणिपरेटिलोपोन ॥

पाणिनि : । पु० दाक्षीपुत्रे । शालङ्कि
नि ' व्याकरणसूत्रकारेमुनौ । पणि
नोयुवापत्यम् । इञ् ॥

पाणिनीयम् । न० पाणिनिप्रोक्तेव्याक
रणे ॥ प्रमाणभूतआचार्योदर्भपवि-
त्रपाणि : शुचाववकाशे प्राङ्मुख
उपविश्यमहताप्रयत्नेनसूत्राणिप्रण
यतिस्मतत्राशक्यं वर्णेनाप्यनर्थकेन-
भवितुमिति महाभाष्यम् ॥ पाणि
निनाप्रोक्तम्० उपज्ञातंवा । वृद्धा-
च्छ :॥ त्रि० तदध्येतृवेदितृ ॥
पाणिनीयमधीतेवेदवा । प्रोक्तात्लु
गित्यणोलुक् । तेनस्त्रियाम्पाणिनी
या० शार्ङ्गरवाद्यञोङीन् ॥

पाणिन्धम : । त्रि० अन्धकाराच्छादिता
ध्वनि ॥ तत्रहिप्राणयोध्मायन्ते ऽस्मि
न्निति विग्रहेउपपदसंज्ञये रुमद्पाणि-
न्धमाश्चेतिखश् । मुम् ॥

पाणिन्धय . । त्रि० पाणिनापानक-
र्त्तरि ॥

पाणिपीडनम् । न० विवाहे ॥ पाणे:
पीडनम्ग्रहणम् । कृद्योगाचषष्ठीस
मस्यतइतिवाच्यम् ॥

पाणिभुक् । पु० उदुम्बरवृक्षे ॥ त्रि० ।
पाणिकरणकभोक्तरि ॥

पाणिमर्द : । पुं० करमर्दके ॥ पाणिं
मृद्नाति । मृदक्षोदे । कर्म्मण्यण् ॥

पाणिमुक्तम् । न० अस्त्रे ॥ इतिहला-
युध : ॥

पाणिरुह : । पुं० नखे ॥

पाणिवाद : । त्रि० मृदङ्गादिवादके ॥
पाणिवादयति । वदेर्ण्यन्तादण् ॥

पाणिवादक . । त्रि०- पाणिवादे ॥
इ० हे० च० ॥

पाणिसर्म्या । स्त्री० रज्जौ ॥ पाणिभ्यां

स्यज्यते । सृजविसर्गे । पाषीसृजेण्य ङितिण्यत् । चजोरितिकुत्वम् ॥
पाषीतलम् । न० पाणितले ॥ विडालपदकर्षौचपाषीतलमुदुम्बरमिति शब्दमाला ॥
पाषीकरणम् । न० विवाहे ॥ इति० जटाधरः ॥
पाण्डरः । पुं० शुक्लवर्णे ॥ मरुवके ॥ न० कुन्दपुष्पे ॥ गैरिके ॥ त्रि० श्वेतवर्णवति ॥
पाण्डरपुष्पिका । स्त्री० शीतलावृचे ॥
पाण्डवः । पुं० युधिष्ठिरादिपञ्चसु ॥ पाण्डोरपत्यम् । अण् ॥
पाण्डवाभील । पुं० श्रीकृष्णे ॥
पाण्डवायन । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पाण्डवानामयनः ॥
पाण्डवेयः । पुं० अभिमन्युसुते । पारीक्षितन्टपे ॥
पाण्डित्यम् । न० पण्डितधर्मकर्मणो ॥ वेदान्ततात्पर्याभिज्ञत्वे । अद्वितीयवस्तुविचारचातुर्यपरिनिष्पन्नश्रवणे ॥ पण्डेतिवुद्धेर्नामैतत्साजातायस्यमानत । सपण्डितस्तस्यकर्म पांडित्यं श्रुतिसम्मतम् ॥ पण्डितस्यभावः । वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ् इतिष्यञ् ॥
पांडुः । पुं० न्टपतिविशेषे । कुन्तीपतौ । युधिष्ठिरादीनांजनके ॥ सितवर्णे ॥ श्वेतहस्तिनि ॥ प्रतुदाख्यपक्षिविशेषे ॥ यथा पाण्डुस्तुद्विविधोज्ञेयश्चित्रपक्ष. कालधूनि । द्वितीयो धवलःप्रोक्त सकपोतस्फुटधूनि ॥ चित्रपक्ष ; कफहरो वातघ्नोग्रहणी प्रणुत् । धवल ; पाण्डुरुद्दिष्टोरक्तपित्तहरोहिम ;॥ रसेपाकेचमधुर. सङ्ग्राहीवातशातिकृत् ॥ [illegible] ॥
पाण्डुरफलीक्षुपे ॥ पटोले ॥ शुक्लपीतमिश्रितवर्णे । हरिणे । पाण्डुरे ॥ सितपीतसमायुक्तः पाण्डुवर्णः प्रकीर्त्तित । भेदोपिदृश्यते यथा । पाण्डुरस्तुरक्तपीतभागीप्रत्यूषचन्द्रवत् । पाण्डुस्तुपीतभागार्द्धःकेतकीधूलिसन्निभः ॥ रोगविशेषे ॥ तस्यौषधं यथा । लोहचूर्णतक्रपीतपाण्डुरोगहरभवेत् ॥ १ ॥ अपिच । सप्तरात्रगवांमूत्रेभावितंचायसोरजः । पाण्डुरोगप्रशान्त्यर्थंपयसाप्रपिबेन्नरः ॥ २ ॥ गोमूत्रसिद्धंमण्डूरचूर्णंसगुडमश्नतः । पाण्डुरोगक्षयंयातिपक्विशूलसदारुणम् ॥ ३ ॥ अयोमलंसुसतप्तंभूयोगोमूत्रसाधितम् । मधुसर्पिर्युतलीढ्वा पाण्डुरोगीसुखीभवेत् ॥ ४ ॥ पुनर्नवात्रिवृद्व्योषविडङ्गदारुचित्रकम् । कुष्ठंहरिद्रेत्रिफलादन्तीचव्यकलिङ्गकम् ॥ ५ ॥ कटुकापिप्पलीमूलमुस्तश्रृङ्गीचकारवी । यवानीकट्फलञ्चेतिपृथक्पलमितंमतमिति ॥ त्रि० । तद्वति ॥

पाण्डु . । स्त्री० माषपर्ण्याम् । माषाणी इ०गौ०भा० ॥ खरूसयोगोपधान्नेतिनङीष् ॥

पाण्डुक. । पु० शालिविशेषे ॥ पाण्डुरोगे ॥ पाडुन्टपे ॥ पांडुवर्णे ॥

पांडुकण्टक . । पुं० अपामार्गे ॥ पांडूनिकण्टकान्यस्य ॥

पाडुकम्बल : । पु० श्वेतप्रावारे । श्वेतकम्बले ॥ राजास्तरणवर्णकम्बले ॥ पाडुवर्णकम्बल । पाडुश्वासौकम्बलश्चेतिवा । ग्रावभेदे ॥

पांडुकम्बली । पु० पांडुवर्णकम्बलावृतेरथे ॥ पांडुकम्बलेनपरिवृतोरथ: । पांडुकम्बलादिनिरितीनि: ॥ त्रि० । पाडुकम्बलयुक्ते ॥ मत्वर्थीयइनि' ॥

पांडुतरु । पु० धवत्त्वे ॥

पाडुनाग : । पु० पुन्नागवृक्षे ॥ श्वेतगजनागयो ' ॥

पांडुपत्री । स्त्री० कौन्त्याख्यौषधौ । रेणुकायाम् ॥

पाडुपत्रम् । न० परिपक्वपत्रे ॥

पाडुपुत्र . । पु० पाडवे ॥

पाण्डुपृष्ठ : । त्रि० अलक्षणे । पाडुवर्णपृष्ठयुक्ते ॥

पाडुफल : । पुं० पटोले ॥

पाडुफला । स्त्री० चिर्भिटायाम् ॥

पाडुभूम : । त्रि० पांडुवर्णभूमियुक्तदेशे ॥ पाडुभूमिरस्मिन् । कृष्णोदकपाडुसङ्ख्यायाभूमेरजिष्यते ॥

पांडुमृत् । स्त्री० पाडुभूमौ ॥ खब्याम् ॥

पांण्डुर : । पुं० श्वेतपीतमिश्रितवर्णे ॥ वृषकुते ॥ श्वित्ररोगे ॥ कामलारोगे ॥ त्रि० तद्वति ॥ न० मरुवके ॥ पांडु:शुक्लोवर्णोऽस्यस्यास्मिन्वा । नगपांशुपांडुभ्यश्चेतिर : ॥

पांडुरद्रुम . । पु० कुटजे ॥

पाडुरपृष्ठ ' । त्रि० लक्षणहीने ॥ इ० हे० ॥ पाण्डुरवर्णपृष्ठयुक्ते ॥

पांडुरफली । स्त्री० क्षुद्रक्षुपविशेषे । धूसरायाम् ॥

पांडुरा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥ पाडुरवर्णाया ॥

पांडुराग ' । पु० मदनकवृक्षे ॥ त्रि० । पांडुवर्णयुक्ते ॥

पांडुरेक्षु । पुं० श्वेतेक्षौ ॥

पांडुलेख : । पुं० प्रथमलिखिते । मसौदा० इ० भा० पांडुलिपौ ॥ यथा । पाडुलेखेनफलकेभूमौवाप्रथमंलिखेत् । न्यूनाधिकन्तुसंशोध्यपश्चात्पत्रेनिवेशयेदिति व्यवहारतत्त्वे-व्यास . ॥

पांडुलोमा । त्रि० पाण्डुवर्णलोमभियुक्ते ॥

पांडुलोमशा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥

पाडुलोमा । स्त्री० माषपर्ण्याम् । माषाणी० इ० गौ० भा० ॥

पांडुशर्करा । स्त्री० रोगविशेषे ॥ यथा

। पिष्टं वैमालतीमूलंयोष्मकालेसमाहृतम्। साधितंछागदुग्धेनपीतंश्वेतयाञ्चितम् ॥ हरेन्मूत्रनिरोधश्च हरेद्वैपांडुशर्कराम् ॥

पांडुशर्मिला। स्त्री० द्रौपद्याम् ॥

पांडुसोपाक'। पुं० चण्डालेनवैदेह्यां जनितेत्वक्सारव्यवहारजीविन्यन्त्यजान्तरे ॥

पांडूक:। पुं० शालिविशेषे ॥ पांडूनांजनपदानांराजनि ॥

पाण्ड्य:। पुं० पाण्डोरपत्ये। देशविशेषे ॥ यथा। कम्बोजाद्दक्षभागेतु इन्द्रप्रस्थाच्चपश्चिमे। पाण्ड्यदेशोमहेशानिमहाशूरत्वकारकइति ॥ पाण्डोरपत्यम्राजावा। पाण्डोर्ड्यण्। टिलोप: ॥

पाण्य:। त्रि० स्तुत्ये। सवनीये ॥ पण०। ण्यत् ॥

पाण्यास्य:। पुं० ब्राह्मणे ॥ पाणिरास्यमस्य। पाण्यास्योहिद्विजःस्मृतः ॥

पात:। पुं० निपातने ॥ पतने ॥ राहौ ॥ पञ्चमषष्ठयोर्मासयोर्गर्भस्यपतने ॥ पतनम्। पत्लृ०। घञ् ॥ नत्नीभावे ॥ त्रि० जाते ॥

पातकम्। न० नरकसाधने। पापे। अंहसि। दुरिते ॥ तच्चशुल्कार्द्रभेदाद्द्विविधम्। अकामात्पातकंशुष्कं कामादार्द्रंमुदाहृतमित्युक्तेः ॥ पातयतिअधोगमयतिपातयतीतिपातकम्।

तत्तु नवविधम्। यथा। अतिपातकम् १ महापातकम् २ अनुपातकम् ३ उपपातकम् ४ सङ्करीकरणम् ५ अपात्रीकरणम् ६ जातिभ्रंशकरणम् ७ मलावहम् ८ प्रकीर्णकम् ९ इतिभेदात् ॥

पातकी। त्रि० पापिनि ॥ पातकमस्याऽस्ति। अतइनिठनावितीनि' ॥

पातङ्गि:। पुं० शनैश्चरग्रहे ॥ पतङ्गस्याऽपत्यम्। अतइञ् ॥

पातञ्जलम्। न० व्याकरणभाष्ये। महाभाष्ये ॥ (*) ॥ पतञ्जलिमुनिप्रणीतपादचतुष्टयात्मकयोगकांडनिरूपकदर्शनशास्त्रविशेषे ॥ तत्रप्रथमेपादेअथयोगानुशासनमितियोगशास्त्रारम्भेप्रतिज्ञाविधाययोगश्चित्तवृत्तिनिरोधइत्यादिनायोगलक्षणमभिधायसमाधिंसप्रपञ्चंनिरदिशद्भगवान्पतञ्जलि: ॥ १ ॥ द्वितीये। तप:स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानिक्रियायोगइत्यादिनाव्युत्थितचित्तस्यक्रियायोगयमादीनिपञ्चबहिरङ्गानिसाधनानि ॥ २ ॥ तृतीये। देशबन्धश्चित्तस्यधारणेत्यादिनाधारणाध्यानसमाधित्रयमन्तरङ्गंसंयमपदवाच्यंतत्रावान्तरफलंविभूतिजातम् ॥ ३ ॥ चतुर्थे। जन्मौषधिमन्त्रतप:समाधिजा:सिद्धयइत्यादिनासिद्धिप्रपञ्चनपुरस्सरंपरमंप्रयोजनंकैवल्यम् ॥ ४ ॥

प्रधानादीनिपञ्चविंशतितत्त्वानिसा ङ्ख्योक्तान्येवात्रापि।षड्विंशस्तुपरमे श्वरोऽधिकः॥ इतिसर्वदर्शनसंग्र हः॥

पातदुग्धा। स्त्री०। वन्ध्यकर्कोटक्याम्॥

पातनम्। न० अधोनयने॥

पातनिका। स्त्री० पीठिकायाम्॥

पातालम्। न० अधोभुवने। रसातले। नागलोके॥ तानिचसप्त। यथा। अतल वितल सुतल रसातल तला तल महातल पातालान्यधोधोविद्य मानानिसामान्यतः पातालशब्द-वाच्यानिभवन्ति॥ विवरे॥ बडवा नले॥ लग्नाच्चतुर्थभवने॥ पतन्त्यत्र पापात्। पत्लृ०। पतिचण्डिभ्या मालञ्॥ पातम् अलतिपातमाला तिवा॥पुं०। औषधपाकार्थयन्त्रविशे षे॥ यथा। अर्द्ध मापस्तलेवह्निर्मध्ये तुरससंयुतः। पातालयन्त्रमेतद्धि शोधयेत्सूतकादिकम्॥

पातालगरुडी। स्त्री० लताविशेषे। वत्सादन्याम्।सोमवल्ल्याम्। ति क्ताङ्गायाम्। गारुड्याम्। छिउ-डा० इ० भा०॥ छिलिहिण्डे॥ छिलिहिण्डोमहामूल. पातालगरु ड्याह्वयः। छिलिहिण्डः परंवृष्यः कफघ्नः पवनापहः॥

पातालनिलयः। पुं० दैत्ये॥ सर्पे॥ त्रि० पातालवासिनि॥ पातालनि लयोयस्य॥

पातालयन्त्रम्। न० औषधपाकार्थयन्त्र विशेषे। पाताले॥

पातालौकाः। पुं० दैत्ये॥ त्रि०पाता लवासिनि॥ पातालेओकआश्रितो यस्यसः॥

पातिः। पुं० प्रभौ। भर्त्तरि। स्वामि नि॥ पाति। पा०। पातेरतिः॥

पातिकः। पुं० शिशुमारे॥

पातितः। त्रि० भ्रंशिते॥

पातिली। स्त्री० वागुरायाम्॥ नार्यां म्॥ मृत्पात्रविशेषे।पातिल्० इ० गौ० भा० प्र०। पतीली० इ० दे० भा० प्र०॥ इ० मे०॥

पातुकः। पुं० प्रपाते॥ जलहस्तिनि॥ त्रि० पतयालौ। पतनशीले॥ प तति। पत्लृ०। लषपतपदस्थाभू-वृषहनकमगमशृभ्यउकञ्॥

पाता। पुं० कठेरके। गन्धपत्रे। वायु इ० इति० भा०॥ रक्षितरि॥ पा-नशीले इतिकश्चित्॥

पात्र. । पुं० न० भाजने॥ याग्यत्रस्तु वादौ॥ स्रुवादिकन्तुयज्ञादौपात्रमि त्यभिधीयते॥ राजमन्त्रिणि॥ कूल योर्मध्ये। तीरद्वयान्तरे। पारावार. मध्यभागे॥ पर्णे॥ यज्ञभाण्डे॥ नाट्यानुकर्त्तरि॥ आढकपरिमाणे॥ इतिवैद्यकपरिभाषा॥ दानपात्रे। विद्यातपोयुक्ते। रक्षके॥ नवित्व

याज्ञवल्क्यातपसावापिपात्रता । य
त्रवृत्तीइमेचोभेतद्धिपात्रंप्रकीर्त्तित
म् ॥ रत्नकोहिसः । यतोविद्यातपो
भ्यामात्मनोदातुश्चपालनक्षमएवप्र-
तिग्रहणीयादितिभावम् ॥ विद्यायु
क्तोधर्मशील : प्रशान्त क्षान्तोदा-
न्त : सत्यवादीकृतज्ञ : । वृत्तिग्ला
नोगोहितोगोशरण्योदातायज्वाब्रा
ह्मण : पात्रमाहु : ॥ अनार्हने ॥
पतनात्त्रायतेयस्मात्तस्मात्पात्रं-
अनार्हन : ॥ पिबतिपत्रेणनावा ।
पान्त्यस्माद्वा । पाति । पायतेवापी-
यतेऽनेनवा । पापाने । मारक्षणेवा
सर्वधातुभ्यष्ट्रन्नितिष्ट्रन् । दादिभ्यश्छ
न्दसीतिवनृवा ॥
पात्रट : । पुं० कर्पटके ।कर्पटे॥ त्रि०
कृशे ॥
पात्रटीर . । पुं० युक्तव्यापारमन्त्रिणि
। अपव्यापारमन्त्रिणि ॥ लोहकांस्य
रजतपात्रे ॥ सिङ्घाणे ॥ पावके ।
हुताशे ॥ पिङ्गाशे ॥ वायसे ॥
काङ्के ॥
पात्रसंस्कार : । पुं० पुरोटौ । पत्रभ-
ङ्गारे । रायभाटी० इ० गौ० भा०
। भाजनशुद्धौ ॥
पात्रिकम् ।न० पात्रपरिमितव्रीह्यादि
वापयोग्यक्षेत्रे ॥ पात्रस्यवाप : ।
पात्रात्ष्ठन् ॥
पात्रिकी । स्त्री० लौपभक्ती ॥ पित्त्वा

नृङीष् ॥
पात्रिय : । त्रि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति
। पात्राद्घंश्च ॥
पात्री । स्त्री० अमत्रे । पात्रे ॥ पिबन्त्य
ऽनया । पा० ष्ट्रन् । ङीष् ॥
पात्रीयम् । न० यज्ञपात्रे ॥
पात्रीर ' । पु ० न० यज्ञद्रव्ये ॥ पत्र
इतिकश्चित् ॥
पात्रेसमित : । त्रि० भोजनसमयएव
सङ्गतेनतुकार्ये ॥ सपात्रेसमितो
न्यत्रभोजनान्मिलितोनय :॥ पात्रेस
मितादयश्चेतिसप्तम्याअलुक्समास
श्चनिपात्यते ॥ मापिविशेषे ॥ यथा
निधायहृदयेपाप य . परश्रसतिस्त
यम् । सपात्रेसमितोऽयस्मादिति-
शब्दमाला ॥
पात्रोपकरणम् । न० भूपभूषणे ॥
पात्र्य : । त्रि० पात्रिये ॥ पात्रमर्हति ।
पात्राद्घंश्चेतियत् ॥
पात्रम् । न० पापिलातरि ॥ सर्वेषा
मेवपात्राणांपरंपात्रं महेश्वर : । प-
तन्तं त्रायतेयस्माद्तीवनरकार्णवा
त् ॥
पात्रता । स्त्री० पात्रत्वे ॥
पाथ : । न० पानीये । जले । उदके॥
पाति । पात्रवो । सर्वधातुभ्योऽसु
न्नित्यसुन् । उदकेथुट्चेत्यसुन:थुट्
॥ भक्ते ।भात० इ०भा० ॥ अन्ने चे
त्यसुनथुट्च ॥

पाथि . । पुं० अब्धौ । समुद्रे ॥ जले ॥ चक्षुषि ॥ पिबति । पा० । पिब तेस्थु गित्तीसिन् ॥

पाथेय : । त्रि० पथिव्ययोपयोगिनि । शम्बले ॥ पथिसाधु . । पथ्यतिथि वसति स्वपतेर्ढञ् ॥ कन्याराशौ ॥

पाथोजम् । न० कमले ॥ पाथसिजा- तम् । जनौ० । सप्तम्याजनेर्ड ॥

पाथोद । पुं० मेघे ॥ पाथोददाति । डुदाञ् । आतोनुपेतिक : ॥

पाथोधर: । पुं० मेघे ॥ पाथसोधरि. ॥

पाथोधि : । पुं० समुद्रे ॥ पाथासि धीयन्तेऽस्मिन् । कर्मण्यधिकरणेचे तिधाञ्. कि ॥

पाथोनिधि । पु० समुद्रे । अकूपारे ॥ पाथसांनिधि ॥ पाथासिनिधी यन्तेऽत्रवा । पाथोधिवत्नाज कि ॥

पात्—द् । पु० चरणे । मादे ॥

पाद . । पुं० वुध्न । मूले । तुरीयांशे । रूपकादेश्चतुर्थभागे ॥ शैलप्रत्यन्तप र्वतेमहाद्रे: समीपेक्षुद्रपर्वते ॥ चर णे । अङ्घ्रौ ॥ अस्यलक्षण यथा । अस्वेदनौमृदुतलौ कमलोदराभौ- श्लिष्टाङ्गुलौरुचिरताम्रनखौसुपार्ष्णी । उष्णौशिराविरहितौचनिगूढगुल् फौकूर्मोन्नतौचचरणौमनुजेश्वरस्य ति ॥ अस्याशुभूलक्षणानि यथा । सूर्पाकारविरूक्षपाण्डुरनखौवक्रौशि रासन्ततौसंशुष्कौविरलाङ्गुलौचचर णौ दारिद्र्यदु:खप्रदौ । मार्गायो- त्कटकौकषायसदृशौवंशस्यचिच्छे ददौब्रह्मघ्नौपरिपक्वमृद्द्युतितलौ पीतावगम्यारताविति ॥ विरूक्षाव स्निग्धौ । पांडुरनखौ० पाण्डुराशु क्लाभानखाययो । वक्रावस्पष्टौदी र्घौवा । उत्कटकौमध्यादुन्नतौमार्गा यश्वधूनेरतौभवत । कषायसदृशौ कृष्णलोहितौ ॥ मयूखे । उस्ने । किरणे ॥ एकपादे ॥ श्लोकस्यतुर्या शे ॥ पद्यतेऽसौ । पदगतौ । पदरु जविशस्पृशोघञ् ॥ पद्यतेगम्यतेऽने नवा । हलश्चेतिकरणे घञ् ॥

पादकटक : पु० नूपुरे ॥ हंसके । शब्दरहितेपादभूषणे ॥ पादस्यक टक . ॥

पादकृच्छ्र. । पुं० व्रतविशेषे । यथा । एक भक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच । उप वासेनचैकेनपादकृच्छ्रउदाहृत ॥ स्मृतिगाड१०३ अध्याय : ॥

पादगंडिर पुं० पादरोगविशेषे ॥ श्ली पदे । गोद० ड० गौड भा० ॥

पादग्रहणम् । न० अभिवादने । नामो च्चारणपूर्वकसंस्कृत प्रयोगेणनमस्का रे ॥ पादयोर्ग्रहण स्पर्श ॥ व्यत्यस्त पाणिना कार्यमुपसङ्ग्रहणंगुरो: । सव्येनसव्य. स्प्रष्टव्योदक्षिणेनच द क्षिण . ॥

पादचतुर : । पुं० छागे ॥ सैकते ॥

पिप्पले ॥ अश्वत्थे । करके ॥ परदोषैकप्रवक्तृपुरुषे ॥ इ० मे० ॥

पादचत्वर : । पु० पादचतुरे ॥ इ० हेमचन्द्र : ॥

पादचारी । पुं० पादातौ ॥ त्रि० पद्भ्यां गमनशीले ॥

पादज : । पुं० शूद्रे ॥ पद्भ्यांजात: । जनी० ड : ॥

पादत्राणम् । न० पादुकायाम् ॥

पादद्दु : । पुं० विचर्चिकायाम् ॥

पादनिकेत : ॥ पुं० चरणपीठे ॥ पादयोर्निकेत . आश्रय : ॥

पादप : । पु० । द्रौ । वृक्ष ॥ पादैः पिवति । पा० सुपीतियोगविभागा ॥तक : पादपीठे ॥

पादपखण्ड : । पुं० वृक्षसमूहे ॥पादपानांसमूह : । वृक्षादिभ्य: खण्ड:

पादपरुहा । स्त्री० वन्दायाम् ॥

पादपा । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादपाश : । पुं० दामाञ्चने । अश्वपादरज्जौ ॥

पादपाशी । स्त्री० शृङ्खलायाम् । पेरकीसकली इ० भा० ॥ खडुआयाम् । खड़ुवा इ० भा० ॥

पादपीठ : । पुं० न० पादासने । पादस्थापनपीठे । पादनिकेते । इ० हे० च० ॥ यथा । अस्पृष्टचरणास्म खचूडामणिमरीचिभि : । शैराज यत्रिभूपाला:पादपीठान्तभूतलमि तिश्रीकृष्णमिश्र . ॥

पादपीठिका । स्त्री० न। पिताद्दिशिल्पे ॥

पादपोत्पल : । पुं० कर्णिकारे ॥पादपेउत्पलसूलदाकारपुष्पमस्य ॥

पादवलय . । पुं० हंसके । पादकटके ॥

पादवल्मीकम् । न० श्लीपदे ॥

पादमूलम् । न० चरणाधोभागे । गोष्टिरे ॥

पादरक्षणम् । न० पादुकायाम् ॥

पादरज्जु : । स्त्री० पार्याम् । हस्तिपादबन्धनगुणे ॥ चरणबन्धनदाममात्रे ॥

पादरथी । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादरोहण : । पुं० वटवृक्षे ॥

पादविक . । पुं० पथिके ॥ पदवींधावति । माथोत्तरपदेत्यादिनाठक् ॥

पादविरजा : । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादविहरणम् । न० मातक्षेपे ॥

पादश : । अ० पादम् पादमित्यर्थे ॥

पादशैल : । पुं० प्रत्यन्तपर्वते ॥

पादशोथ : । पुं० पादगतशोफे ॥ यथा । अनन्योपद्रवकृत : शोथ . पादसमुत्थित : । पुरुषंहन्तिनारीन्तु मुखजोगुह्यजोद्वयम् इति माधव : ॥

पादस्फोट : । पुं० विपादिकायाम् । बिवाइ० इ० भा० । स्फुटति । स्फुट० । अच् । पादस्यस्फोट : ॥ पादौस्फोटयतिवा । कर्मण्यण् ॥

पादाकुलकम् । न० मात्रावृत्तविशेषे यथा । अक्षरगुरुलघुनियमविरहितं

भुजगराजपिङ्गलपरिभवितम् । भव तिसुगुम्फितपोड़शकलकंवाणोभूषा पादाकुलकम् ॥ यथा । मलयपवन हतकुसुमपराग: परभृतनिभृतरवि तवनभाग , । चिरतरसञ्चितमान दुरन्त : कश्चनसुद सुपनयति वस न्त : ॥

पादाग्रम् । न० प्रपदे । पादस्याग्रम् ॥

पादाङ्गदम् । न० नूपुरे । पादस्याङ्ग दमिव ॥ यद्वा । पादएवाङ्गम् । पा दाङ्गद्यति । दो० । दायतिवा । दै प० । द्यते । देङ् पालनेवा । आ तश्चूतिक : ॥

पादात् । पु० पादाती ॥

पादातम् । न० पत्तिसङ्हती ॥ पदाती नासमूह: । भिक्षादित्वादण् ॥ पुं० । पादाती ॥ पादाभ्यामतति । अ- त० । पचाद्यच् ॥

पादाति । पुं० पत्ती । पादातिकि ॥

पादातिक : । पुं० पादाती ॥ पादाति रेव । विनयादित्वात्स्वार्थेठक् ॥ पादाभ्यामतति अत० । बाहुलका त्तूकोवा ॥

पादाभ्यासयमकम् । न० चित्रकाव्यप्र भेदे ॥ यथा । आपदिव्यापृतनया- तथायुयुधिरेन्नपा । आपदिव्या पृतनयाविस्मयजनतायथेतिमाघका व्य१९ सर्गे ६० श्लोक : ॥ नृपारा- जान : । आपदिव्यसनेऽपि । व्या- पृतनयाप्रवृत्तिनीतिकाएवसन्त : न तुक्लापदन्तर्थ्ये तिभाव . । पृतनया सेनयासाधनेन । वाक्यान्तरस्थस्या पिपृतनाशब्दस्यमचान्वयस्त्रिवे सोढ व्य : । तथातेनप्रकारेणयुयुधिरेसम्प्र जह्रु : । यथा दिव्याजनताजनविश्व पस्मि सिद्धविद्याधरसङ्घोविस्मयमा प । श्रमानुषयुद्ध चक्रु रित्यर्थ . ॥

पादारक: । पुं० पोलिदे । नौकावयव विशेषे ॥

पादार्घ्यम् । न० पादप्रदाने ॥

पादालिन्द. । पुं० नौकायां ॥

पादावर्त्त : । पु० अरघट्टके । दृष्टट्० बृ० भा० ॥

पादाविक: । पु० पादाती ॥ पादाभ्यास वति । अवरक्षणादौ । वा० वुक: ॥ यद्वा । पादेनावोरक्षणम् । तत्रनियु क्त० इतिठक् ॥

पादासनम् । न० पादपीठे ॥

पादी । पुं० पादविशिष्ट कुम्भीरादिज लजन्तुषु ॥ तेयथा । कुम्भीर कूर्मन क्राश्वगोधामकरशङ्कव : । नक्रिटका. शिशुमारश्च त्याद्य:पादिन:स्मृ ता: ॥ पादिनो पिचयेतेतुकोपस्थानां गुणे. समा : ॥ चतुर्थांशभागिनि ॥ यथा । सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्द्धेना र्द्धिनोऽपरे । तृतीयिनस्तृतीयांशाश्च तुर्थांशाश्चपादिन . ॥ त्रि० । पाद- विशिष्टे ॥

पादुक . । त्रि० गमनशीले ॥

पादुका । स्त्री० पादत्राणे । चर्मादि निर्मितपादाच्छादने । उपानहि ॥ पादूएव । स्वार्थेक . ॥

पादुकाकार : । पुं० चर्मकारे ॥ पादुकांकरोति । डुकृञ् ० । कर्मण्यण् ॥

पादुकाकृत् । पु० चर्मकारे ॥

पादू. । स्त्री० पादुकायाम् ॥ पद्यतेऽनेनया । पद० । खित्कसिपद्यर्तेरिच्यू: ॥

पादूकृत् । पुं० चर्मकारे ॥ पादूंकरोति । कृञ्० । क्विप् । तुक् ॥

पादोदकम् । न० चरणधौतजले ॥ चरणामृते ॥ यथा । हरिरूपमुखेनाम नैवेद्यमुदरेहरे: । पादोदकञ्चनिर्माल्यं मस्तकेयस्यसोच्युत: ॥ नैवेद्यमन्नं तुलसीविमिश्रं विशेषत : पादजलंपिबेच्च । योश्नातिनित्यं प्रयतो मुरारे : प्राप्नोतिसुप्रं मयुतांसभक्ति मितिपाद्मोत्तरखण्डे १०० अध्याय . ॥ अपिचतत्रैव । हत्यां हन्ति यदङ्घ्रिसङ्गितुलसीस्तेयञ्च पादोदका नैवेद्यंबहुमद्यपानदुरितंगुर्वङ्गनासङ्गमम् । भक्ताधीनमतिस्थितिर्हरिजनेतत्सङ्गति : सङ्गजांशालग्रामशिलादिमूर्तिसहितानानभिज्ञकैवैहरेरिति ॥ श्रीनृसिंहपुराणे गङ्गाप्रयागगयनैमिषपुष्कराणिपुण्यानियानि कुरुजाङ्गलयामुनानि । कालेनतीर्थसलिलानिपुनन्तिपापं पादोदकंभगवत प्रपुनातिसद्यइति पीतेपादोदकेविष्णोर्यदिप्राणैर्विमुच्यते । हत्वायमभटान्सर्वान्वैष्णवंलोकमाप्नुयात् ॥

पादतम् । न० पर्वतिसमूहे ॥ भि० पत्र० ॥

पाद्म. । पु० वेधसि ॥ न० । पद्मपुराणे ॥

पाद्यम् । न० पादार्थवारिणि । पादप्रक्षालनार्थजले ॥ पाद्यपात्रलक्षणं यथा । षडङ्गुलप्रविस्तारमुत्सेधश्चतुरङ्गुलम् । ओष्ठमेकाङ्गुलकुर्यान्नासिकांचतुरङ्गुलाम् ॥ पृष्ठे पादसमायुक्तंचतुरङ्गुलमानत: । पाद्यपात्रमितिख्यातंसर्वदेवप्रपूजने इति ॥ पादार्थमुदकम् । पादाभ्यांचेति यत् ॥

पान : । पुं० नि:श्वासे ॥ शौण्डिकालये । शुण्डायाम् । खड्गादे . संस्कारविशेषे । पाण० इ० भा० ॥

पानम् । न० पीतौ । द्रवद्रव्यस्यगलाधोनयने । पीना० इ० भा० भाजने ॥ रक्षणे ॥ शौण्डिकालये ॥ पिबंत्यत्र । पापाने । अधिकरणेल्युट् ॥ पेयजलादौ ॥ पीयते यत्तत् । कृत्यल्युटोबहुलमितिकर्मणिल्युट् ॥

पानकम् । न० पञ्चापानारसवत्० इ० भा० प्र० पेयपदार्थे ॥ तथाम्रफल पानकम् ॥ यथा । आम्रमामंजल-

स्विन्न मर्द्दितदृढपाणिना । सिता-
शीताम्बुसयुक्तकर्पूरमरिचान्वितम् ॥
प्रपानकमिदंश्रेष्ठ भीमसेनेननिर्मि
तम् । सद्योरुचिकरवल्यशीघ्रमिन्द्रि
यतर्पणम् ॥ अपक्वाम्ररसोद्भूतपान
कवातनाशनम् । कफपित्तकरंकि-
ञ्चित्प्रत्यहयदिसेवितम्॥ पक्वाम्र
स्यतु । सुपक्वमाम्रस्यफलसुमुष्टिना
सम्मर्दितशर्करयासमन्वितम् । एला
लवङ्गार्द्रकवासवासितवर्णान्वित
कस्यनरोचकभवेत ॥ पानकचाम्र-
सम्भूतस्वादम्लंगुरुपित्तजित् । सुहृ
द्य श्लेष्मकृद्वल्य वर्ण्यंवृष्य रुचिप्रद-
म् ॥ -(**‡**)- ॥ चिञ्चिकाफ
लपानकंयथा । च ञ्चकाया फल
पक्वमर्द्दितम्वारिणादृढम् । शर्करा
मरिचोन्मिश्र लवगेन्दुसुवासितम् ॥
चिञ्चिकाफलसम्भूतपानकवातनाश
नम् । पित्तश्लेष्मकरकिञ्चित्सुरुच्य
वह्निबोधनम् ॥ निम्बूफलपानक
यथा । भागैकनिम्बुजतोयंषड्भा-
गशर्करोदकम् । लवङ्गमरिचोन्मिश्र
पानकपानकोत्तमम् ॥ निम्बूफल-
भवपानमत्यम्ल वातनाशनम् । व-
ह्निदीप्तिकररुच्यसमस्ताहारपाचक
म् ॥ (००) ॥ धान्याकपानकयथा
। शिलायांसाधुसम्पिष्ट धान्याकव-
स्त्रगालितम् । शर्करोदकसयुक्तकर्पू
रादिसुसस्कृतम् । नवीनेमृन्मयेपा-

पानकम्

त्रेस्थितपित्तहरम्परम् ॥०॥ जम्बुवा
पानक यथा । जम्बूफलस्थूलतरसु
पक्वसम्मर्द्दितम्शर्करयाऽकृमालम् ।
। सुवासितवेल्लजभृङ्गपत्रैर्हार्दविवर्त्ते
विरुचौजनानाम् ॥ जम्बूफलभव-
रुच्य पानककफनाशनम् । कषाय-
वातकृतस्तोकस्वादम्ल ग्राहकपरम् ॥
वीजपूरपानकम् । मातुलुङ्गरसेयो-
ज्य त्रिगुणशार्करजलम् । कर्पूरमरि
चोन्मिश्र पानकस्यादिदवरम्। मातु
लुङ्गभवपानशूलानाह्वविनाशनम् ।
श्वासिकासेऽरुचौवातविड्बन्धेषुचपूजि
तम् ॥ हिमकिरणन्तु । शर्करानालिके
लञ्चबीजपूररसप्लुतम् । पटपूतभ-
वेद्धिमकिरणनामपानकम् ॥ पानक
हिमकिरणरुच्य वृष्य बलप्रदम् । सु
स्निग्धवातहृच्छुभ्र किञ्चित्कफकर
गुरु ॥ करमर्दपानकयथा । लवङ्गार्द्र
कसयुक्तसुपिष्ट वारिणायुतम् । क
रमर्दकरैमर्दसप्तभागसितान्वितम्
॥ वातहृद्रुचिदभव्य हृद्यमम्लतरस्मृ
तम् । रक्तपित्तकरश्लेष्माकण्ठ्य
कारमर्दितम् ॥ नारङ्गपानकं यथा ।
सुपक्वनारङ्गफलनिपीडित सयोजि
तशर्करयातिशुभया । सहार्द्रकचे-
न्दुकणेनवासितम् पानेच्छयाकेन
नसस्तुतलाम् ॥ नारङ्गफलसम्भू
तपानकवातनाशनम् । मधुरविश-
दरुच्य सुस्निग्धपित्तहृद्दृढम् ॥०।

चारस्यतु । चारवृक्षफलज सशर्कर मर्दितशिशिरवारिणाहढम् । ऐल - मार्द्रकयुतेनसुवासभक्तसिक्थमिलितक्ततच्चासम् ॥ चारस्यफलजपानं गुरुवृष्य रुचिप्रदम् । कफपित्तहरं श्रेष्ठहृद्यमधुरपाकिच ॥ परूषजीरचुक्रादिद्राचादाडिमजतथा । एकैकमम्भवभिन्न पानकक्रियतेबुधैः ॥ एवमम्लस्यपुष्पस्य फलस्याम्लस्यवातथा । शर्करामरिचोन्मिश्ररसंस्यात् पानकवरम् । एत्रच्चिपानककार्यं सुधियासुष्ठुयत्कृतम् । गुणाद्रव्यानुसारेणज्ञातव्या : पानकेषुच ॥

पानगोष्ठिका । स्त्री० आपाने । सभ्यपिवन्तियत्र० अस्मिन्स्थाने ॥ पानस्यगोष्ठी । स्वार्थेक ॥

पानगोष्ठी । स्त्री० पानगोष्ठिकायाम् ॥

पानपात्रम् । न० मद्यपानपात्रे । चषके ॥ अस्यपरिमाणाद्यु क्तकुलसारे । नयनाग्निवाणसङ्ख्याकर्षैस्तुपरमं भवेत् । हेतुपात्रं प्रकर्त्तव्यमित्युक्तकुलसाधने ॥ ततोप्यधिकपात्रन्तुनकर्त्तव्य चसाधकैरिति ॥ कर्षलौकिकतोलकमित्यर्थ : ॥ तदुक्तकुलोत्तमे । गुञ्जाद्वादशमाषः स्यात्तदष्टौकर्षउच्यतइति ॥ पानस्यपानायवा पात्रम् ॥

पानवणिक् । पुं० शौण्डिके ॥ पानेन उपलक्षितो वणिक् ॥

पानभाजनम् । न० पानपात्रे । कसे । कटोरा० इ० भाषा ॥ पीयते० पानम् । चीरादि । पापाने । ल्युट् । पानस्यभाजनम् ॥

पानसम् । न० पनसभवमद्ये ॥ त्रि० पनससम्बन्धिनि । पनसस्येदम् । अण् ॥

पानात्यय । पुं० मदात्ययरोगे ॥

पानिलम् । न० पानपात्रे ॥

पानीयम् । त्रि० पातव्ये । पेये ॥ रक्षणीये ॥ यथा । पानीयपानीयंशरद्दिवसन्ते चपानीयमिति । अस्यार्थ । पानीयजलशरदिपानीयम्पानार्हम्भवतिनिर्मलत्वात्त्रिदोषघ्नत्वात्तुविशेषत . पित्तोपशान्तित्वात् । वसन्ते चपुनस्तदेवपानीयरक्षणीयमल्प देयमितिभाव : । पारक्षणे ॥ न० उदके । जले । सलिले ॥ अस्य गुणायथा । पानीयश्रमनाशनक्लमहरमूर्च्छापिपासापहतन्द्राछर्दि विनाशनवलकरनिद्राहरतर्पणम् । हृद्यं गुप्तरसह्यजीर्णशमननित्य हित शीतललघ्वच्छं रसकारणंनिगदितंपीयूषवज्जीवनम् ॥ तद्भेदास्तु । पानीयमुनिभि प्रोक्तदिव्यं भौममिति द्विधा । दिव्यञ्चतुर्विधप्रोक्तधाराजकारकाभवम् ॥ तौषारञ्चतथाहैमंतेषुधारगुणाधिकम् ॥ भौममम्भोभिगदितंप्रथमंत्रिविधंबुधै : ॥ जाङ्गल

परमानूपतत साधारणक्रमात् ॥ अनात्तवप्रमुञ्चन्तिवारिवारिधरास्तु यत् । तत्त्रिदोषायसर्वेषांदेहिना-परिकीर्तितम् ॥ नादेयमौद्भिदचैव नैर्झरसारसतथा । ताडागञ्चतथा-वाप्य कौपचौडञ्चपाल्वलम् ॥ वि-किरञ्चैवकैदारवार्षिकञ्चापिकीर्त्ति तम् । भौमान्येतानिवारीणि ज्ञात व्यानिविचक्षणै ॥ भुक्त्यादौसलि लपीतकार्श्यमन्दाग्निदोषकृत । म ध्ये ऽग्निदीपनश्रेष्ठ चान्ते स्थौल्यक फप्रदम् ॥ पानीयप्राणिन ' प्राणा पानीयपावनमहत् । पानीयस्यप्रदा नेनतृप्तिर्भवतिशाश्वती ॥ पीयते । पापानि । अनीयर् ॥ पायतेवा । पै शोषणे । अनीयर् ॥

पानीयतण्डुलीय । पु० तण्डुलीय प्रभेदे । कञ्चटे ॥

पानीयनकुल ' । पु० उद्रे । जलमाजा रे ॥

पानीयपृष्ठज । पुं० कुम्भ्याम् ॥

पानीयफलम् । न० मखान्ने । मखाना इतिभाषा० ॥ शृङ्गाटके । सिंघाडा इ० भा० ॥

पानीयमूलम् । न० कुम्भ्याम् । सोमरा ज्या ॥

पानीयमूलकम् । न० सोमराज्याम् ॥

पानीयवर्णिका । स्त्री० वालुकायाम् ॥

पानीयशाला । स्त्री० प्रपायाम् ॥ पानीयस्यशाला ॥ जलावस्थानगृहे ॥

पानीयशालिका । स्त्री० प्रपायाम् ॥ स्वार्थेकन् ॥

पानीयामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥ प्राचीनामलकलोकेपानीयामल-कंस्मृतम् ॥

पानीयालु । पुं० जलालौ । पनिया लु० इ० भा० ॥

पानीयाम्ना । स्त्री० वल्वजायाम् ॥

पान्थ । त्रि० पथिके ॥ पन्थानंनित्य गच्छति । पन्थोणनित्यम् । इ० प-न्थादेशोणप्रत्ययश्च ॥ स्त्री० । पान्था

पापम् । न० अधर्मे । अनर्थानुबन्धिनि । किल्विषे । वृजिने । एनसि । दु-रिते ॥ निषिद्धकर्मानुष्ठानविहित कर्माऽननुष्ठानाभ्यापापोत्पत्ति सवि शेषमाहश्रीसदाशिव . । अनुष्ठान-निषिद्धस्यत्यागोविहितकर्मण । नृणाजनयत . पापर्क्ल शशोकामय-प्रदम् ॥ स्वानिष्टमाचजननात्परा-निष्टोपपादनात् । तदेवपापद्विविध जानीहिकुलनायिके ॥ परानिष्टक-रात्पापान्मुच्यतेराजशासनात् । अ न्यस्मान्मुच्यतेमर्त्य प्रायश्चित्त्यास माधिना ॥ प्रायश्चित्त्यथवादण्डैर्न-पूतायेकृताहस ' । नरकान्ननिव-र्त्तन्ते इहामुत्रनिगर्हिता इति श्री महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ तद्दशविधय-था । प्राणाभिपातनंस्तैन्य परदार

मथापिच। चीर्णिपापानिकायेनस र्वत परिवर्ज्जयेत् ॥ असत्प्रलाप पारुष्यं पैशुन्यमनृततथा। चत्वारि वाचाराजेन्द्रनजल्पे तनचिन्तयेत् ॥ अनभिध्यापरस्वे षुसर्वसत्त्वे षुसौहृ-दम्। कर्मणाफलमस्तीतिचिविधम नसाचरेत् ॥ अपिच। अदत्तानामु पादानहिंसाचैवाविधानतः। परदा रोपसेवाचकायिकंत्रिविधस्मृतम् ॥ पारुष्यमन्टतञ्चै वपैशुन्य चापिसर्व-श:। असम्बद्धप्रलापश्चवाङ्मयस्या-च्चतुर्विधम् ॥ परद्रव्ये ष्वपिध्यानम नसानिष्ठचितनम्। वितथाभिनि-वेशश्चचिविधकर्ममानसम्। चि०। अधर्मिणि। शास्त्रप्रतिषिद्धकारिणि ॥ यथा। कथापिखलुपापानामल-म°ायसेभवेदिति ॥ क्रूरे। परद्रो ९.दिकारे ॥ ॥ पात्यस्मादात्मानम्। ५.रक्षणे। पानीविषिभ्यः प' ॥ पापमस्यास्तिवा। अर्श्आद्यच् ॥ पापचिन्तयतेचैवब्रवीतिचकरोतिच। तस्याधर्मेनिविष्टस्य गुणानश्यन्ति-साधव: ॥ धर्मनित्य' प्रशान्तात्मा कार्य्ययोगवह. सदा। नाधर्मे कुरु तेवुद्धि नचपापेप्रवर्त्तते ॥ धर्मनि त्योधर्मे नितरारत.। कार्य्ययोगव-ह: कार्य्योपायतत्पर. ॥

पापकम्। न० दुरदृष्टे। पाप्मनि। पापे ॥

पापकर्त्तृकयोग। पु० याचायोगवि शेषे ॥ यथा। दुर्बलोयदिमार्गेशे नि वसेत्पापमध्यग। पापकर्त्तृकयो गोययातु पत्नीनिहन्तिस ॥

पापकर्म्मा। चि० पापाचारे ॥ नचिर पापकर्माणि क्रूरालोकजुगुप्सिता। ऐश्वर्यप्राप्यतिष्ठन्ति शीर्णमूला इवद्रुमा ॥ पापकर्म्म यस्यस ॥

पापकृत्। चि० पापकारिणि ॥ पाप-कृतवानितिविग्रहेसुकर्म पापमन्त्र-पुण्ये षुकृञ इतिक्विप् ॥

पापकृत्तम'। चि० अतिशयपापका-रिणि ॥

पापगण। पुं० पञ्चमाचस्याष्टमप्रभेदे ॥

पापग्रह'। पु० अक्षीणचन्द्रादौ ॥ य-था। अक्षीणेन्दु कुजोराहु' शनि स्तैर्युतइन्दुज। रवि पापाभवन्त्ये तेशुभास्यान्ये प्रकीर्त्तिता ॥ जन्म राश्यपेक्षयाषष्ठादिस्थानस्था' पा-पाअपिशुभाभवन्ति। यथा। केतूप प्लवभौममन्दगतय षष्ठत्रिसस्था शुभाश्चन्द्राकौवपितेचतौचदशमौ-चन्द्र: पुन: सप्तम.। जीव' स प्त नवद्विपञ्चमगतोयुग्मेषुसोमात्म ज. शुक्र षड्दशसप्तवर्जमितरेस र्वेऽप्य् पान्ते शुभाइति ॥

पापघ्न:। पु० तिले ॥ चि० पापना-शके ॥

पापचेलिका। स्त्री० अम्बष्ठायाम्।

पाठायाम् ॥

पापचेली । स्त्री० प्राचीनायाम् ॥ अम्बष्ठायाम । पाठायाम् ॥पापेचलति । चलविलसने । पचादौचेलडिनिनिपातनात्ङीप् ॥ पचेर्यङन्ताद्विपापचीतिपापचोवायु । तमीरयतिवा । अण् ॥

पापपति । पुं० जारे । उपपतौ ॥

पापपुरुष । पुं० पापमयाङ्गनरे ॥ सचोक्त पाद्मे क्रियायोगसारे । कष्टादौपुरुष श्रेष्ठ ससारसचराचरम् । सर्वेषांदमनार्थायसृष्टवान्पापपूरुषम् ॥ द्विजातिहत्यामूर्द्धानमदिरापानलोचनम् । सुवर्णस्तेयवदनगुरुतल्पगतिश्रुतिम् ॥ स्त्रीहत्यानासिकश्चैवगोहत्यादोषवाहुकम् । न्यासापहरणग्रीवभ्रूणहत्यागलतथा ॥ परस्त्रीगतिवुक्कालसुहृल्लोकवधोदरम् । शरणापन्नहत्यादिनाभिगर्भकथाकटिम् ॥ गुरुनिन्दासकथिभागकन्याविक्रयशेफसम् । विश्वासवाक्यकथनपायुपितृवधाङ्घ्रिकम् ॥ उपपातकरोमाणमहाकायभयङ्करम् । कृष्णवर्णपिङ्गनेच स्वाश्रयात्यन्तदुःखदमिति ॥

पापफलम् । न० रोगे ॥ कर्मविपाके ॥

पापमुक्त । त्रि० निष्पापे ॥

पापयोनि । पु० अजे ॥ तिरश्चि ॥

पापरोग । पुं० मसूरीरोगे ॥ अष्टौपापरोगा । तेच । उन्मादः । त्वग्दोष । राजयक्ष्मा । श्वास । मधुमेह । भगन्दर । महोदर । अश्मरी । इति ॥

पापरोगी । त्रि० कुष्ठिनि ॥ क्षयरोगिणि ॥ पापरोगाणामष्टविधत्वादष्टौपापरोगिणोभवन्ति ॥

पापर्द्धि । पु० मृगयायाम् ॥ पृ० ह० । पल । त्रि० पापग्राहके ॥

पापशमन । त्रि० पापनाशके ॥

पापशमनी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥ पापनाशिकायाम् ॥

पापात्मा । पु० अधर्मशीले । पापाशये । पापिनि ॥

पापित्ता । स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ आदौकर्णद्वयललितकृत्वाविप्र गुरुसहितम् । तद्वृत्त पिगलभणितपापित्तेतिश्रवणहितम् ॥ यथा । भ्रामभ्रामभुवनतलदर्शन्दर्शजगदखिलम् । भूयोभूय परिगुणितम् विष्णोनामश्रवणहितम् ॥

पापी । त्रि० पापयुक्ते ॥

पाप्मा । पु० पापे ॥ त्रि० । तद्वति । आप्नोति । व्याप्नोतिलोकान् । आप्नृ० । नामन्सीमन्व्योमन्निति० निपातित ॥ पातिपिबतिवा । पा० । नामन्निति० मनिन्० धातो पुगागमश्चनिपातनात् ।

पामघ्न । पु० गन्धके ॥

पामघ्नी । स्त्री० कटुकायाम् ॥ इति० राजनिर्घण्ट ॥

पाम । न० विचर्चिकायाम् । कच्छाम् ॥ पायस्त्यङ्गम् । पैशोषणे । मनिन् ॥ पायतेदेहोऽस्माद्वा । पारक्षणे । पिबतिदेहवा ॥

पामन । त्रि० कच्छुरे । पामरोगविशिष्ट । विचर्चिकायुक्ते ॥ पामाऽस्यास्ति । पामादित्त्वान्न ॥

पामर । त्रि० खले ॥ नीचे ॥ मूर्खे ॥ पामानरराति । रा० । आतइतिक ॥ यद्वा । पाधर्मं । म्रियतेयेन । मृङ् प्राणत्यागे । पुसीतिघ ॥

पामरोद्वारा । स्त्री० गुडूच्याम् ॥

पामवान् । त्रि० पामने ॥ अस्त्यर्थेमतुप् ॥

पामा । स्त्री० विचर्चिकायाम् ॥ कच्छाम् । खर्ज्वाम् ॥ अस्याऔषध यथा । हरिद्राहरितालञ्च, र्वागोमूत्रमेवच । अयलेपोहन्तिदद्रुपामानवेगरतथा ॥ अपिच । माहिषनवनीतचसिन्दूरञ्चमरीचकम् । पामाविलेपितानश्येद्बहुलापिव्रषपूज ॥ अन्यच्च ॥ मरिचचित्रतकुष्ठ हरितालमनःशिला । देवदारुहरिद्रेद्वे कुष्ठमासीतिचन्दनम् ॥ विशालाकरवीरञ्च अर्कक्षीरंसकृत्फलम् । एषाचकार्षिकोभागोविषस्याद्धपलभवेत् ॥ प्रस्थकटुकतैलस्यगोमूत्रेचतुर्गुणेपचेत् । मृत्पात्रेलोहपात्रेवाशनैर्मृद्वग्निनापचेत् ॥ पामाविचर्चिकाचैव दद्रुविस्फोटकानिच । अभ्यङ्गेनप्रणश्यन्ति कोमलत्वञ्चजायते ॥ प्रसूतान्यपिश्वित्राणितैलेनानेनम्रक्षणात् । चिरोत्थितमपिश्वित्र विवर्णतत्क्षणाच्चे-ति गारुड १९४ अध्याय ॥ पायत्यङ्गम् । पै० । मनिन् ॥ मनइति ङीप् । डाबुभाभ्यामितिडाप् ॥

पामारि । पु० गन्धके ॥

पायस । पु० न० क्षीरतण्डुलमिश्रे । परमान्ने ॥ अतप्तलतण्डुलार्धांता, परिभृष्टाघृतेनच । खण्डयुक्ते नदुग्धेनपाचिता पायसोभवेत ॥ पायस कफकृद्बल्योविष्टम्भीमधुरोगुरु ॥ अपिच । पायसदुर्जरवल्य-धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । विष्टम्भजननन्त्रिरक्तपित्ताग्निमारुतम् ॥ क्षीवासे । सरलद्रवेटारपिन्इति भा० ॥ पयएव । प्रज्ञाद्यण् ॥ पयसोविकारोवा । तस्यविकारइत्यण् ॥ पयसिसंस्कृतोवा । संस्कृतभक्षा० इत्यण ॥

पायिक । पु० पदातिके । पायकइतिभाषा ॥ इति शब्दरत्नावली ॥

पायित । त्रि० पानङ्कारिते ॥ पिबतेर्ण्यन्तात्कर्तरिक्त । शाच्छासाह्वाव्यावेपायुगितियुगागम ॥

पायु । पु० मलद्वारे । अपाने । गुदे ॥

अवाग्गतिरपानस्यायुरध्यात्ममुच्य ते । अधिभूतविसर्गस्यमित्रस्तत्राधि देवतम् ॥ पायतिशोषयतितैलमि तिपायु ॥ पं० । कृवापाजी्त्यु ण् । आतोयुक् ॥ यद्वा पातिमलनिस्सा रणेन। पारत्तणे पिबतिवस्यौषधवा । पापाने । प्राग्वत् ॥ त्रि० रक्षके ॥

पाय्यम् । न० परिमाणे । यौतवे ॥ मी यतेऽनेन । माङ्माने । पाय्यसान्ना य्ये तिनिपातनात्ण्यत्धात्वादे प- कारादेशोयुगागमश्च ॥ जले ॥ त्रि० । निन्दनीये ॥

पारम् । न० परतटे । नदीलङ्घनाद्धन्त्यतीरे ॥ पु० । न० प्रान्ते॥पारय- ति। पारतीरकर्मसमाप्तौ॥पचाद्यच् ॥ समाप्तौ॥पु०। पारदेपीतिकश्चित् ॥

पारकुलीन । त्रि० परकुलेसाधौ ॥ प्रति० खञ् ॥

पारक्य . । त्रि० परकीये ॥ यथा । यन्नाम्नातस्वशाखायापारक्यमविरो धियत् । विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्नि होत्रादिकर्मवत् इति ॥ पु० । परलोकहितकर्मणि । यथा । पादेनतस्यपारक्य कुर्यात्सञ्चयमा त्मवान् । अन्नेनचात्मभरण नि त्यनैमित्तिकतथा ॥ पादस्यार्द्धा द्धैमर्थस्यमूलभूतविवर्द्धयेत् । एव माचरत पुसोह्यर्थ साफल्यमृ- च्छतीतिमार्कण्डेयपुराणम् ॥

पारग । त्रि० । पारगामिनि ॥ पार ङ्गच्छति । गम्लृ० । अन्तात्यन्ता ध्वदूरपारसर्वेत्यादिनागमेर्ड . प्रत्य य . ॥

पारगत . । पुं० जिने ॥ त्रि० । पारगे ॥

पारक् । न० सुवर्णे ॥ पारयति । पार० । पारयतेरजि ॥

पारजायिक । पु० पारदारिके ॥ इतिमहाभारते राजधर्मे ॥

पारटीट । पु० । अश्मनि ॥

पारण । पु० मेघे ॥ न० । पारणा याम् ॥ यथा । पारणंपावनपुंसा सर्वपापप्रणाशनम् । उपवासाङ्ग भूतस्यफलदशुद्धिकारणम् ॥ सर्वे ष्वेवोपवासेषु दिवापारणमिष्यते । अन्यथाफलहानि स्याद्दतेधारण पारणम् ॥ नराचौपारणकुर्याद्दते वैरोहिणीव्रतात् । निशायांपारण कुर्याद्वर्जयित्त्वामहानिशाम् ॥ पूर्वा ह्णेपारणशस्त कृत्वाविप्रसुरार्चनम् । सर्वेषासम्मतकुर्याद्दतेवैरोहिणी व्रतमितिब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे ८ अध्याय ॥ जन्माष्टमीव्रतेपार णकालस्तु । अष्टम्यामथरोहिण्या नकुर्यात्पारणक्वचित् । हन्यात् पुराकृतकर्म उपवासार्जितफलम् ॥ तिथिरष्टगुण हन्तिनक्षत्रञ्चचतु र्गुणम् । तस्मात्प्रयत्नत कुर्या

त् तिथिभान्तेचपारणम ॥ अत्रो भयवियोगेपारणमुक्तम् । यद्सार्द्ध प्रहरनिशाभ्यन्तरेएकस्यै ववियोगस्त दैकतरवियोगेपिपारणम् । तथाच नारदीये । तिथिनक्षत्रसयोगेउप वासोयदाभवेत् । पारणन्तुनकर्त्त व्य यावन्नैकस्यसंक्षय ॥ सायोगि कीव्रतेप्राप्ते यद्यप्येकोवियुज्यते । त त्रैवपारण कुर्यादेवव दविदोविदु ॥ यदैकस्यापि । सार्द्धप्रहरनिशाभ्य न्तरेनवियोगस्तदातयोरवियोगेपिप्रा तरुत्सवान्ते पारणम्तिथ्यन्ते चोत्स वान्ते वाव्रतीकुर्वीतपारणमित्यु्क्त रिति ॥

पारणा । स्त्री० । उपवासोत्तरदिने- विहितकालेविहितभोजने ॥

पारत । पु० । पारदे । पारा० इ० भा० ॥ पारंतनोति । तनु० । अन्येभ्यो० ड . ।

पारतन्त्र्यम् । न० । पराधीने । परत न्त्रतायाम् । पराधीनविषयताशालित्वे

पारत्रिकम् त्रि० । परलोकभवे ॥

पारद. । पु० रसराजे । रसेन्द्रे । महार से । चपले । रसे । सूते । यथा । पा रदस्तुमनाक्पाण्डु ' सूतस्तुरहितो मलात् । पारदस्तुमनाक्शीत स र्वेतुल्यगुणा स्मृता ॥ इतिशब्दा र्णव : ॥ तस्योत्पत्त्यादयोयथा । शिवाङ्गात्प्रच्युतरेत ' पतितधर- णीतले । तद्देहसारजातत्वाच्छु्क्ल मच्छम भूच्चतत् ॥ क्षेत्रभेदेन वि ज्ञेयशिववीर्यंचतुर्विधम् । श्वेत तरक्त तथापीतकृष्णा तत्तु भवेत्क्रमात् ॥ ब्राह्मण . क्षत्रियोवैश्य शूद्रस्तुखलु जातित ॥ श्वेतशस्तरुजानाशे रक्त किलरसायने ॥ धातुवादेतुतत् पीतखेगतौकृष्णमेवच ॥ पारद ष ड्रस . स्निग्धस्त्रिदोषघ्नोरसायन । योगवाहीमहावृष्य . सदादृष्टिबल प्रद ॥ सर्वामयहर प्रोक्तोविशेषा त्सर्वकुष्ठनुत् । स्वस्थोरसोभवेद्ब्र ह्मावद्धोज्ञेयोजनार्द्दन ॥ रञ्जित क्रामितश्चापिसाक्षाद्देवोमहेश्वर ॥ मूर्च्छित्वाहरतिरुजबन्धनमनुभूय- खेगतिकुरुते । अजरीकरोतिहिमृ- त कोन्य करुणाकर'सूतात् ॥ रसामृ ते । यस्ययोगस्ययोयोगस्तं नैवसद्दयो जित. । रसेन्द्रोहन्तिरोगनरकुञ्जर- वाजिनाम् ॥ तस्यदोषायथा । मल विषवह्निगिरित्वचापलनैसर्गिकदोष मुशन्तिपारदे । उपाधिजौद्वौत्रपुना गयोगजौदोषौरसेन्द्रे कथितौमुनी श्वरै ॥ मलेनमूर्च्छामरणविषेणदा होग्निनाकष्टतर शरीरे । देहस्यजा ड्यङ्गिरिणासदास्याच्चाञ्चल्यतोवीर्य हृतिश्चपुसाम् ॥ वङ्गेनकुष्ठंभुजगेन गण्डोभवेदतोसौपरिशोधनीय : । वह्निर्विषमलश्चेतिमुख्या दोषास्त्र

योरसे ॥ एतैकुर्वन्तिसन्तापम्रतिमूर्च्छान्भ्रणाक्रमात् ॥ अन्ये पिकथिता दोषाभिषग्भि पारदेयदि । तथाप्यतेत्रयोदोषाहरणीयाविशेषत ॥ संस्कारहीन खलुसूतराजय . सेवतेतस्यकरोतिवाधाम् । देहस्यनाशविदधातिनूनकष्टांश्चरोगान्जनयेन्नराणाम् ॥ पञ्चवशव्दवाच्येस्त्रे च्छजातिविशेषे ॥ त्रि० पारदातरि ॥ पारददाति । डुदाञ० । आतोनुपेतिक ॥ पारदस्यमारितस्यमूर्च्छितस्यगुणायथा । पारद ' क्रमिकुष्ठघ्नोजयदोहष्टिद सर . । मृत्युहृत्तमश्चावीर्योयोगपाहीजराहर ॥ स्मृत्योजोरूपदोवष्योह्लक्किञ्चातुवर्द्धन । षण्ढत्वनाशन शूर खेचर . सिद्धिद . पर ॥ पारद सकलरोगहा स्मृत . षड्रसोनिखिलयोगवाहक । पञ्चभूतमयएषकीर्त्तितस्तेनतद्गुणगणैर्विराजते ॥ अथास्यशोधनविधि । तत्रस्वेदनम् । नानाधान्यैर्यथाप्राप्तै स्तुषवर्जैर्जराञ्विते. । मृद्भाण्ड पूरितरक्षेद्यावदम्लत्वमाप्नुयात् ॥ तन्मध्ये भृङ्गराणमुण्डीविष्णुक्रान्तापुनर्नवा । मौनाक्षीचैवसर्पाक्षीसहदेवीशतावरी ॥ त्रिफलागिरिकर्णीच हसपादीचचित्रकम् । समूलकुट्टयित्वातुयथालाभविनि क्षिपेत् ॥ पूर्वाम्लभाण्डमध्ये तु धान्याम्लकमिदमृतम् । स्वेदनादिषुसर्वत्र रसराजस्ययोजयेत् ॥ विष्णुक्रान्तागिरिकर्णीव अपराजितैवश्वेतनीलपुष्पभेदात् ॥ अत्यम्लमारनालवातदभावेप्रयोजयेत् । तदभावे । धान्याम्लाभावे । त्र्यूषण लवण राजीरजनीत्रिफलार्द्रकम् । महाबलानागबलामेघनाद . पुनर्नवा ॥ मेषशृङ्गीचित्रकञ्चनवसारसमसमम् । एतत्समस्त व्यस्त वाप्युर्वाम्ले नैव पेषयेत् ॥ प्रलिम्पे तृतेनकल्केनवस्त्रमङ्गुलमात्रकम् । तन्मध्ये नि क्षिपेत्सूतवध्वातत्त्रिदिनपचेत् ॥ दोलायन्त्रेऽम्लस युक्तेजायतेस्वेदितोरस । मेषशृङ्गीमेढाशृङ्गी । तदलाभे कर्कटशृङ्गीग्राह्या ॥ नवसारम् नौसादर । अन्यच्च । मूलकानलसिन्धूत्थत्र्यूषणार्द्रकराजिका । रसस्यषोडशांशेनद्रव्ययुञ्ज्यात्पृथक्पृथक् ॥ द्रव्येष्वनुक्तमानेषुमतमानमिदबुधै । पटान्वतेषुचैतेषुसूत प्रक्षिप्यकाञ्जिके ॥ स्वेदयेद्दिनमेकञ्चदोलायन्त्रे वसुद्धिमान । स्वेदात्तीव्रोभवेत्सूतोमर्दनाच्चसुनिर्मल ॥

मूलक मुरइ। अनलश्चित्रकम् । त्र्यूषण त्रिकटु । राजिकाराइ ॥ + ॥

अथ मर्दनम् । इष्टका चूर्ण चूर्णाभ्यामादौ मर्द्योरसस्तत : । दध्नागुडेनसिन्धूत्य राजिकागृहधूमकै . ॥

ऽन्यच्च । कुमारिका चित्रकरक्तस र्षपै कृते कषायै र्बृहती विमिश्रिते । फलत्रिकेणापि तमर्दितोर सोदिनत्रय सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ + ॥ अथमूर्च्छनम् । त्र्यूषणा त्रिफलावन्ध्याकन्दै : क्षुद्राद्वयान्वितै . । चित्र कोर्णानिशाक्षारकन्यार्ककनकद्रवै - ॥ सूतकृतेनयूषेणवारान्सप्ताभिमूर्च्छयेत् । इत्थ सम्मूर्च्छित . सूतस्त्यजेत्सप्तापिकञ्चुकान् ॥ वन्ध्याकन्दवाभखखसाकन्द । क्षुद्राद्वयम्० छोटीकटै आ०वडीकटैआ । जर्णा जर्णामिषका । निशा हरिद्रा । क्षारो यवक्षार. । कन्याकुमारी । अर्कोऽर्कपत्ररस । कनकोधत्तूरपत्ररस अथोर्द्धपातनम् । मयूरग्रीवताप्याभ्यानष्टपिष्टीकृतस्यच । यन्त्रे विद्याधरेकुर्याद्रसेन्द्रस्योर्द्धपातनम् ॥ सूत स्स्यादूर्द्ध्वपातेनसर्वदोषविवर्जित. । मयूरग्रीवातूतिया । ताप्य सुवर्णमाखी । नष्टपिष्टीकृतस्यकुमारिकाद्रवयोगेनतावन्मर्दनकर्तव्य यावत्पारद . पृथङ्नदृश्यते । विद्याधरेयन्त्रे डमरुयन्त्रे ॥ अथाध : पातनम् । त्रिफलाशिग्रुशिखिभिर्लवणासुरिसयुतै: । नष्टपिष्टरसकृत्त्वालेपयेदूर्द्ध्व भाजनम् ॥ ततोदीप्तैरध.पातमुपलैस्त स्यकारयेत् । यन्त्रे भूधरसंज्ञेतुतत: सूतो विशुद्ध्यति ॥ खेदनादिक्रि-

याभिस्तुशोधितोऽसौयदाभवेत् । त दाकार्याग्निकुरुतेप्रयोज्य सर्वकर्मसु ॥ + ॥ अथ मुख्य दोष हरशोधनविधि । गृहकन्याहरतिमलं त्रिफलाग्नि चित्रकी विषहन्ति । तस्मादेभिर्मिश्रैर्वारान् सम्मूर्च्छयेत्सप्त ॥ ०(०++०)० ॥ अथ सर्वदोषहर सक्षिप्त शोधनविधि । कुमारिकाचित्रकरक्तसर्षपै कृते कषायैर्बृहतीविमिश्रितै । फलत्रिकेणापिविमर्दितोरसोदिन त्रयसर्वमलैर्विमुच्यते ॥ एव कदर्थित सूत षण्ढाभवति निश्चितम् । वह्नौषधीकषायेणस्वेदित सगुणो भवेत् ॥ सर्पाक्षीचिञ्चिकावन्ध्य भृङ्गाब्दै स्वेदितो बली । तत. अग्नावकद्रावै .खिन्न : स्यादितिदीप्तमान् ॥ सर्पाक्षीनागफणी । चिञ्चिका अम्ली । वन्ध्याबाभखखसा. भृङ्गो भृङ्गराज । अब्दोमुस्ता । पावकश्चित्रक . ॥ + ॥ अथरसस्यमारणविधि । धूमसाररसतोरीगन्धकनवसादरम् ॥ यामैकंमर्दयेदम्लैर्भागकृत्त्वासमसमम् ॥ काचकूप्याविनि : क्षिप्यताञ्चमृत्स्नमुद्रया । वि लिप्यपरितोवक्त्रे मुद्रांदत्त्वाविशोषयेत् ॥ अध: सच्छिद्रपिठरीमध्ये कूपीनिवेशयेत् । पिठरींवालुकापूरै र्भृत्वाचाकूपिकागलम् ॥ निवेश्यचु

ल्ल्यातऽधोवह्निंकुर्याच्छनैःशनैः । तस्माद्प्यधिककिञ्चित्पावकज्वालयेत्क्रमात् ॥ एवद्वादशभियामैर्म्रियतेरसउत्तम । स्फोटयेत्स्वाङ्गशीततमूर्द्धगगभ्भकस्त्यजेत् ॥ अध स्थच मृतसूतग्रहणीयात्तन्तुमात्रया । यथोचितानुपानेनसर्वकर्मसुयोजयेत् ॥ अथान्य प्रकार । अपामार्गस्यबीजानांमूषायुग्म प्रकल्पयेत् । तत्सम्पुटेक्षिपेत्सूतमल्पदुग्धमिश्रितम् ॥ मलपू काष्ठोदुम्बरिका ॥ द्रोणपुष्पीप्रसूनानि विडङ्गमरिमेदक । एतच्चूर्णमधस्थोर्द्ध दत्त्वामुद्राप्रदापयेत् ॥ तद्गोलमाधमेत्सम्यक्मृन्मूषासपुटेसुधो । मुद्रादत्त्वाशोषयित्वाततोगजपुटेपचेत् ॥ एकेनैवपुटेनैवमृतकभस्मजायते । तत्प्रयोज्य यथास्थानेयथामात्र यथाविधि ॥ † ॥ --(**)-- ॥ अथान्य प्रकार ॥ काष्ठोदुम्बरिकादुग्धे रसकिञ्चिद्विमर्दयेत् । तद्दुग्धघृष्टहिङ्गोश्चमूषायुगमप्रकल्पयेत् ॥ क्षिप्त्वातत्सपुटेसूततत्त्रमुद्राप्रदापयेत् । धृत्वा तद्गोलकप्राज्ञोम्न्मूषासपुटेधिके ॥ पचेत्गजपुटेतेनसूतकयातिभस्मताम् ॥ अन्य प्रकारोपि । नागवल्ली रसैर्घृष्ट कर्कोटीकन्दगर्भित । मृन्मूषासंपुटेपक्क सूतोयात्येवभस्मतामिति भावप्रकाश ॥

पारदण्ड । पु॰ देशविशेषे । सतु॰ ओड्रदेशैकभागइतिकेचित् ॥

पारदर्शी । त्रि॰ पारज्ञे ॥ पारद्रष्टु शीलयस्य । णिनि ॥

पारदारिक । पु॰ परदाररते । परस्त्रीगामिनि ॥ य परस्त्रीषुनिरतस्तस्यश्रीर्वाकुतोयश । सचनिन्द्य: पापयुक्त शश्वत्सर्वसभासुच ॥ परदारान्गच्छति । गच्छतीपरदारादिभ्यइतिठक् ॥

पारदार्य्यम् । न॰ परदारगमने ॥

पारदृश्वा । त्रि॰ पारज्ञे ॥ पारमन्तदृष्टवान ॥ दृशे क्वनिप् ॥

पारमार्थिक । त्रि॰ परमार्थयुक्ते ॥ मुख्ये ॥ परमार्थादागत । ठक् ॥

पारमेष्ठ्यम् । न॰ ब्रह्मपदे ॥

पारम्पर्य्यम् । न॰ आम्नाये । कुलक्रमे ॥ यस्मिन्देशेयआचार पारम्पर्यक्रमागत । तत्रतनावमन्ये तधर्मस्तत्रवैवताहश इतिविवादभगार्णव ॥ परम्परायाआगत ततआगतइत्यण् । चतुर्वर्णादित्वात्ष्यञ् ॥ परम्पराशब्दात्स्वार्थेष्यञ्वा ॥

पारम्पर्योपदेश । पु॰ ऐतिह्ये । उपदेशपरम्परायाम् ॥ पारम्पर्येणउपदेश ॥ कर्मधारयोवा ॥

पारलौकिक । त्रि॰ परलोकसम्बन्धिनि ॥ पारलौकिककार्येषुप्रसुप्ताभृशनास्तिका ॥ परलोकेभव । अध्या

स्मादेष्टञिष्यते । अनुशतिकादि ॥

पारावत । पुं० कपोते । पारावते ॥

पारशव । पुं० निषादे ॥ यथा । यन्ब्राह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुतम् । स पारयन्नेव शवस्तस्मात्पारशव स्मृतः ॥ ब्राह्मणात्परिणीतशूद्रासुते ॥ करणेन समाचारस्त्वस्य त्रिवर्ण्यामनीषिभिः ॥ परस्त्रीतनये ॥ अयसि । लोहे । शस्त्रे ॥ परान् शृणाति । शॄ० । आङ्परयोः खनिशॄभ्यां डिच्च ॥ इत्यु । परशुरेव । प्रज्ञाद्यण् ॥ परस्त्रिया अपत्यं वा । परस्त्री- परशुच्चेति विदादिषु पाठात्प्रकृतेः परशुरादेशोऽञ्प्रत्ययः ॥ परशव्यस्य विकारे ॥ कसीयपरशव्ययोर्यञ् ञौलुक् चेत्यञ्यतोलुक् च ॥

पारश्वध : । पुं० परश्वधधारिणि ॥

पारश्वधिक : । पुं० कुठारधारिणि । पारश्वधे । परश्वधायुधे ॥ परश्वधं प्रहरणमस्य । परश्वधाट्ठञ्च ॥

पारसिक । पुं० देशान्तरे । पारसीके ॥

पारसी । स्त्री० पारसस्य भाषायाम् ॥ पारसदेशभवलेखनादिशिल्पे ॥ तदारम्भदिनं यथा गणपतिमुहूर्ते । ज्येष्ठाश्लेषामघापूर्वारेवतीभरणीद्वये । विशाखार्द्रोत्तराषाढशतभेपापवासरे ॥ लग्ने स्थिरे भ चेन्द्रे च पारसीमारभीपठेत् । शूद्र इति शेषः ॥ द्विजस्य तदध्ययनाभावात् । योऽनधीत्य द्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् । स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वय इति मनूक्तेः । औशनसादिप्रोक्तमर्थशास्त्रमधीयानो यदि सान्वयः शूद्रत्वं प्राप्नोति तदा पारस्यादिम्लेच्छभाषाध्ययनं कुर्वाणः सान्वयो म्लेच्छतामाप्नोतीति किं वाच्यम् ॥ अपशब्दत्वाच्च द्विजेन न पारस्यादिकमध्येयम् । म्लेच्छो ह वा एष यदपशब्द इति महाभाष्यात् । अपि च । ब्राह्मणेन नापशब्दो वक्तव्य । भाष्यकारेण तदुच्चारणस्य म्लेच्छतापादकत्वप्रतिपादनात् । म्लेच्छा मा भूमेत्यध्येयं व्याकरणमिति- पस्पशाभाष्यम् ॥

पारसीक । पुं० अश्वविशेषे । आवदजे । परादने ॥ देशविशेषे । पारसिके ॥ त्रि० । तद्देशोद्भवे ॥ पारसीकदेशविशेषभव । कोपधाच्चेत्यण् ॥

पारसीकयवानी । स्त्री० खुरासानीअजवायन० इ० भा० प्र० द्रव्ये । पारसीकयवानी तु यवानीसदृशी गुणैः । विशेषात्पाचनी रूक्षा ग्राहिणी मादिनी गुरुः ॥

पारसीकवचा । स्त्री० खुरासानीवच० इ० प्र० वसुनि ॥ पारसीकवचा शुक्ला प्रोक्ता हैमवतीति सा । हैमवत्युदिता तद्वत् शूलहन्तिविशेषतः ॥

पारस्कर : । पुं० देशविशेषे ॥ पारक

रोति । ढुकञ्० । ढक्कोष्टेल्लिति क । पारस्करप्रभृतीतिनिचसद्भाया-मितिसुट् ॥

पारस्त्रैणेय । त्रि० परभार्यायामुत्पन्ने ॥ परस्त्रिया अपत्यम् । कल्याण्यादित्वाट्ढक् । इनङादेशश्च । अनुशतिकादीनाञ्चेत्युभयपदवृद्धि ॥

पारा । स्त्री० पारिपात्रपर्वतोद्भवनदीविशेषे ॥ पारात्टाप् ॥

पारापार । पु० पारावारे । समुद्रे ॥ पारमपारमस्य ॥ न० । तुष्टे प्रभेदे ॥ अर्जितधनराजैकागारिकाग्निजलादिभ्योविनङ्क्ष्यतीतितद्रक्षणेमहद्दुःखमितिभावयतोविषयोपरमेया तुष्टि साद्वितीयापारापारमुच्यते० इ० साङ्ख्यविद० ॥

पारायणम् । न० साकल्यवचने ॥ पारगतौ ॥ आदित आरभ्यान्तादविच्छेदेनवेदस्याध्यापने ॥ पारमयन्ते सकलप्राप्नुवन्तियेन । अय० । करणेति ल्युट्०युज्वा ॥ पारस्यायनमूवा । पूर्वपदादितिणत्वम् ॥ समासे ॥ पुराणपाठे ॥

पारायणिक । पु० शिष्ये । छात्रे ॥ पारायणवर्त्तयति । पारायणाद्विवेदाध्यापनम् तच्चगुरुशिष्याभ्य । निवर्त्यते । अन्यतरासन्निधानेध्ययनक्रियायाअनुत्पादात् । तथापिशिष्ये-एवपारायणतुरायणेतिठनूप्रत्ययद्व्याकर । तथाहि । यस्मैवाधीते यश्चपरस्यकरोतितउभौतौवर्त्तयत । यश्चयजतेयश्चचरुपुरोडाशान्निर्वपति-उभौतौवपत । उभयत्रकस्मान्नभवति । अनभिधानादितिभाष्यम् ॥

पारारुक : । पु० अश्मनि । पाषाणे । इतिशब्दरत्नावली ॥

पारावत । पु० कलरवे । कपोते ॥ पारावतोगुरुस्निग्धोरक्तपित्तानिलापह । मङ्ग्राहीशीतलस्तज्ज्ञै कथितोवीर्यवर्द्धन ॥ याचायोगान्तरे ॥ यथा । चन्द्रोदयेगुरुश्चास्तेलग्ने वासुरपूजिते । योग पारावतो यातु शुक्रे वालग्नकेन्द्रगे ॥ प्रवलोयद्ययोगोसौगमनेसर्वसिद्धिद . ॥ गिरौ ॥ मर्कटतिन्दुके ॥ दत्तात्रेय-स्वगुरौ ॥ परजीवमवति । परातृश्चोरछद्वाराद्दाद्भानोपदेशेनवाअवति । अव० । शटप्रत्यय । द्वितीयेति पञ्चमीन्नियोगविभागाद्वासमास ॥ तस्य दर्भिरत्यण् ॥

पारावतपदी । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् । पारावताङ्घ्रौ ॥ काकजङ्घायाम् ॥

पारावताङ्घ्रि : । स्त्री० कटभ्याम् । पण्यायाम् । ज्योतिष्मत्याम् । मालकाङ्गणी० इ० भा० ॥ पारावतस्येव अङ्घ्रिरस्या ॥

पारावताङ्घ्रिपिच्छ । पुं० पारावतान्तरे ॥ यथाहराजनिर्घण्ट । पारा

वतोन्योवन्दे शीकामुकोघुलघुलार व । पारावताङ्घ्रिपिच्छवर्णयोग लरवश्चसद्गति ॥

पारावती । स्त्री० गोपगीते ॥ नदीप्रभेदे ॥ लवलीफले ॥

पारावार । पुं० उदन्वति । समुद्रे ॥ न० तटद्वये ॥ पारमाप्नोति । अञ् । कर्मण्यण् ॥ पारावारावस्यस्तद्गति वा । अर्शआद्यच् ॥

पारावारीण । त्रि० पारावारगामिनि । पारावारङ्गच्छति० । इत्यर्थेष । अ ारपाराद्विगृहीतादिपरीताच्चेति खः ॥

पाराशर । पु० द्वैपायने । व्यासे ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥ पराशरस्यापत्यम् । ऋष्यण् ॥ न० । पराशरोक्ते भिक्षुसूत्रे ॥ उपपुराणविशेषे ॥ त्रि० । पराशरसम्बन्धिनि ॥

पाराशरि । पु० वेदव्यासे ॥ पराशरस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

पाराशरी । पुं० भिक्षौ । मस्करिणि ॥ पाराशर्येणप्रोक्तं भिक्षुसूत्रमधीते । पाराशर्यशिलालिभ्याभिक्षुनटसूत्रयोरितिणिनि ॥

पाराशर्य । पु० वेदव्यासे । बादरायणे ॥ पराशरस्यगोत्रापत्यम् । गर्गादित्वाद्यञ् । इत्यनन्तरापत्ये पिगोत्रत्वपाध्यारोपात्प्रत्यय . ॥

पारिकाङ्क्षी । पुं० तपस्विनि ॥ परि काङ्क्षितुशीलमस्य । काङ्क्षिकाङ्क्षायाम् । सुपीतिणिनि । पृ० ॥ यद्वा । पारमत्रास्ति । इनि । पारब्रह्मज्ञानकाङ्क्षति । मस्करिणि इ० हैमचन्द्र ॥

पारिक्षित । पु० अश्वमेधयाजिनि ॥ परितोदुरितक्षीयतेयेनसपरिक्षित्-अश्वमेध तद्याजी ॥ जनमेजये ॥

पारिघ । पु० यात्रायामलङ्घनीये ॥ यथा । पूर्वादिषुचतुर्दिक्षुसप्तसप्ताऽन लर्क्षत । उ.प्रव्याग्नेयदिक्गस्थ-पारिघल्लुन्नलङ्घयेत् ॥ कृत्तिकानक्षत्रात्मप्रभानिपूर्वस्यामघातसप्तभानियाम्यायामनुराधात सप्तभानिपश्चिमायाम्धनिष्ठात सप्तभान्युत्तरस्यालिख्यानीतिसर्वत्रवाक्यशेष । तत्र०वायव्याग्नेयदिग्गुपनि बद्धारेखापारिघोदण्डस्त सर्वथानल ङ्घयेदित्यर्थः ॥ तत्रयवनेश्वर । प्राचीमुदग्गद्वारिभिरत्रयायात्प्राग्द्वारिकैर्वोडुभिरप्युदीचीम् । तत्रैव याम्यामपराश्रितैर्भैर्याम्याश्रितैश्चाप्य परांप्रयायादिति ॥

पारिघातिक । पुं० अधूरथे ॥

पारिजात : । पु० मन्दारे । पारिभद्रतरौ । सुरद्रुमे ॥पारिणोब्धेर्जात . ॥ पारमस्यास्ति । अतइनि . । पारिपारङ्गतजातंजन्मास्यवा ॥ पारिजातोविष्णुपद्या पारिजातेतिवि-

श्रुतद्रुत्यागम ॥
पारिजातक । पु० सुरतरौ ॥ मन्दारे ॥ पारिजातात्स्वार्थेक ' ॥
पारिणामिक । पु० परिणामात्मिके॥
पारिणाय्यम् । न० परिणयलब्धधने ॥ यथा । मातु ' पारिणाय्य स्त्रियोविभजेरन्निति ॥
पारिणाह्यम् । त्रि० गृहोपकरणेशय्यासनकुण्डकटाहादौ ॥ यथा । अर्थस्यसङ्ग्रहेचैनाव्ययेचैवनियोजयेत् । शौचेधर्मेऽन्नपक्त्यांचपारिणाह्यस्य चेक्षणे ॥ इतिमानवे ९ ऽध्याय एनापत्नीं ॥
पारितथ्या । स्त्री० बालपाश्यायाम् । सीमन्तस्थितायास्वर्णादिपट्टिकायाम् । बन्दीवेना० इ० भा० । सिती० इ० गौ० भा० ॥ परितस्थाभूतापरितथा । चतु ०स्वार्थेष्यञ्॥
पारितोषिक । त्रि० प्रदेये । तुष्टिदाने ॥ परितोषजनकद्रव्ये ॥ परितोषेणलब्धम् । परितोषादागतवा । शैषिकष्ठक् ॥
पारिपन्थिक । पुं० चौरे। पन्थानवर्ज्जयित्वाव्याप्यवातिष्ठति । परिपन्थहन्ति वा । परिपन्थश्चतिष्ठतीतिठक् ॥
पारिपात्र । पु० कुलाचलविशेषे । चित्रकूटे । सुदारौ ॥ इतिहेमच०
पारिपात्रक । पु० पारिपात्रपर्वते ॥
पारिपार्श्विक । पु० अनुगे ॥ पार्श्वे वर्त्तिनि ॥ पार्श्वे इतिपरिपार्श्वम् । विभक्त्यर्थेऽव्ययीभाव । परिपार्श्वेव र्त्तते । परिमुखचेतिचकाराट्ठक् ॥ नप्त्या पार्श्वस्थे ॥
पारिप्लव । पु० नानाविधोपाख्यानसमुदाये । अश्वमेधेकर्मणिजामितापरिहारार्थपुत्रादि हतायराज्ञेकथामोष्ठवार्थमापन्ने ॥ मनुर्वैवस्वतोराजइत्यादिकासाश्चित्कथा । तस्याराज्ञौपारिप्लव माचक्षीतेतियथा ॥ जलोपरिसञ्चारिणिपक्षिविशेषे ॥ त्रि० । चञ्चले ॥ आकुले ॥ परिप्लवते । प्लुङ्गतौ । अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥
पारिभद्र । पु० मन्दारे । निम्बतरौ । पारिजातके । पालितामादार० इ० गौ० भा० ॥ पारिभद्रोऽनिलश्लेश्मशोथभेद क्रमिप्रणुत् ॥ तत् पुष्पंपित्तरोगघ्नं कर्णव्याधिविनाशनम ॥ निम्बद्रुमे ॥ देवदारुणि ॥ पारमस्यास्ति । अतइनि ॥ पारि पारङ्गतभद्रमस्य ॥ परितोभद्रमस्ये तिवा । प्रज्ञाद्यण् ॥
पारिभद्रक । पु० भद्रदारुणि । द्रुकिलिमे । देवदारुणि ॥ निम्बवृक्षे ॥ न० । कुष्ठौषधौ ॥
पारिभाव्यम् । न० कुष्टौषधौ व्याप्ये । पाकलेपरिभावेसाधु' ॥ तत्रसाधुरितियत् स्वार्थेऽण् ॥ पारिषुतोयाश्रयेषुभवति । भव्यगेयेतिसाधुरितिस्वामी ॥ परि

भुवोभावे । जामिनी इ० भा० ॥ यथा । साक्षित्व पारिभाव्यञ्चदान- ग्रहणमेवच । विभक्ताभ्रातर कुर्यु- र्नाविभक्ता परस्परमितिदायभाग

पारिभाषिकम् । त्रि० आधुनिकसङ्के- तेनार्थबोधकेपदे ॥

पारिमाण्डल्यम् । न० परमाणुमात्र- वृत्तिपरिमाणे ॥ परमाणुगुणविशेषे ॥

पारिमुखिक. । त्रि० सेवके ॥ अपपरी ष्वव्ययीभावेपरिमुखवर्त्तते । परि- मुखञ्चेतिठक् । स्वामिनोमुखवर्ज्ज- यित्वाय सेवकोवर्त्तत । सएत्र्मु च्यते । यद्वातुसर्वतोभावेपरिशब्द प्रादिसमासश्चतद्दायतोयत' स्वामि नोमुखततस्ततोयोवर्त्ततसोर्थोबो- ध्य: । एवपारिपार्श्विकेप्यूह्यम् ॥

पारियात्र. । पु० पारिपात्रगिरौ । चि त्रकूटे ॥ परितोयात्रयाहन्यते । शेष इत्यण् ॥ पर्वतविशेषे ॥

पारियात्रक. । पुं० पारियात्रे ॥ स्वा र्थेकन्

पारिरक्षक. । पुं० सत्कारिणि । ताप से ॥

पारिवर्ह । पुं० न० विवाहकालप्रदे येवरवध्वो' प्रीतिदेये ॥

पारिश । पुं० गर्दभाण्डे । कन्दरा- ले । कपीतने । पलाशपीपलइति- गजगण्ड० इतिचगौ० भा० प्र० वृत्ते ॥ पारिशोदुर्जर: स्निग्ध. कृ मिशुक्रकफप्रद । फलेम्लमधुरोमू ले कषाय. स्वादुमज्जक ॥

पारिषद. । पु० सभ्ये ॥ शिवानुचरे ॥ परिषदिसभायासाधु परिषदो ण्यइत्यत्रपरिषदइतियोगविभागाण्ण ॥ उदीच्यग्रामविशेषोत्पन्ने ॥ परिष दिभव । प्रश्नोत्तरपदपलव्यादिको पधादण् ॥ त्रि० परिषत्सम्बन्धिनि परिषदइदम् । पत्राध्वर्युपरिषदश्चे त्यञ् ॥

पारिषद्य. । पु० सभ्ये । सभासदि । सामाजिके ॥ शिवानुचरे ॥ परिष दिसाधु । परिषदःसमवैतिवा । प रिषदोण्यइतिण्य ॥

पारिहारिक । त्रि० परिहारकर्त्तरि॥

पारिहार्य्य । पु० आवापके । कटके वलये । प्रकोष्ठाभरणे ॥ परिह्रियते । हृञ्० । ऋहलोर्ण्यत् । परिहार्य एव । प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । घञन्ता- च्चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेष्यञ् । न० प रिहारत्वे ॥

पारी । स्त्री० पूरे । जलसमूहे ॥ कर्क र्याम् । सनालजलपात्रे । झारी इ० भा० ॥ दन्तिन: पादरज्जौ ॥ परा गे ॥ पाल्याम् । दोहनपात्रे ॥ पानपात्रे ॥ पारयति० पार्य्यतेवा । पॄपूर्त्तौ । चु० । पचाद्यच्घञ्वा । ङीप् ॥

पारीक्षित । पुं० परीक्षितनृपे ॥ परी

क्षितनये । जनमेजये ॥ न० । परी क्षितेक्कथिते श्रीभागवते ॥
पारीण । त्रि० पारगामिनि ॥ शैषि क ख ॥ पारङ्गामी । अवारपारे तिखोवा ॥
पारीन्द्र । पु० सिंहे ॥ अजगरसर्पे ॥
पारीरण । पु० कमठे ॥ दण्डे॥ पट-शाटके ॥
पारु . । पु० वन्हौ॥सूर्ये । पिबति । पा० । बा० । पिबतेरपिरु ॥
पारुष्य, । पु० गीष्पतौ । बृहस्पतौ ॥ न० । परुषत्वे । अप्रियाभिधाने ॥ प्रत्यक्षरूक्षवचनशीलत्वे ॥ दुर्वाक्ये ॥ संक्रन्दनवने ॥ परुषोनिष्ठुरभाषी । तस्यभाव । ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् ॥ अगुरुणि ॥
पारेरक । पु० खड्गे ॥ इतिशब्दमा-ला ॥
पार्घट . । पु० पांशौ ॥ इतिहाराव ली ॥
पार्थ : । पु० पृथातनये । पृथयादेवप्र सादलब्धे युधिष्ठिरादौ ॥ पृथायाअप त्यम् । शिवाद्यण् ॥ अर्जुनद्रुमे ॥ राज्ञि ॥
पार्थक्यम् । न० पृथक्त्वे ॥ भावेष्यञ्॥
पार्थनगरम् । न० इन्द्रप्रस्थे ॥
पार्थवम । न० पृथुतायाम् ॥
पार्थिव: । पुं० क्ष्माभृति । नृपे । भूपे ॥ वत्सरविशेषे ॥ बहुशस्यानिजाय न्ते सर्वदेशेसुलोचने । सौराष्ट्रेलाट देशेचपार्थिवेनात्रसंशय ॥ १९ ॥ शरावे ॥ न० । तगरपुष्पे ॥ त्रि० पृथिवीसमवायिकारणके । भूमिवि कारे । पृथिव्याविकृतौ ॥ पृथिव्या ईश्वर तत्रविदितोवा । सर्वभूमि पृथिवीभ्यामणञ् अविध्यनुवर्त्तमाने तस्येश्वर तत्रविदितइतिचेत्यञ् ॥ पृथिव्याञयमितिप्राग्दीव्यतीये-ष्वर्थेषुपृथिव्याञाञाविति ञञौ । तेनञे । स्त्रियापार्थिवा अञिपार्थि वीतिबोध्यम् ॥ पृथिव्यानिमित्त स योगउत्पातोवा । सर्वभूमीत्यञ् ॥
पार्थिवव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशेषे ॥ यथासर्वाणिभूतानिधराधारयतिसम म् तथासर्वाणिभूतानिविभ्रत पा र्थिवव्रतम् ॥
पार्थिवी । स्त्री० सीतायाम् । जनक जायाम् ॥ अञन्तत्वाट्टिड्ढे तिङीप्॥
पार्पर , । पु० भक्तसिक्थे ॥ क्षीमाशे । यमे ॥ राजयक्ष्मणि ॥ जराटे ॥ नीपकेसरे । कदम्बकिञ्जल्के ॥ ग दान्तरे ॥ भस्मनि ॥
पार्याप्तिक । त्रि० पर्याप्तवादिनि ॥ पर्याप्तमाह । ठक् ॥
पार्वणम् । न० श्राद्धविशेषे ॥ यथा । अमावास्यांयत्क्रियतेतत्पार्वण मु दाहृतम् । क्रियतेवापर्वणियत्तत् पार्वणमितिस्थितिः॥पार्वणपदेनगोष्ठी

श्राद्धान्यपिगृह्यन्तेतेषांपार्वणविधिना विधानत् । यद्यपिपर्वणिभवमिति- व्युत्पत्तिस्तथापिदेवश्राद्धपूर्वकषट्पु रुषश्राद्धपार्वणमितिबोध्य स्मृत्यनुरो धात् ॥ पर्वकर्म्मणि । पु० मृगवि शेषे ॥इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पार्वत ' । पु० महानिम्बे । वकायन इतिहिन्दिभाषा ॥ त्रि० पर्व तोत्पन्नफलादौ ॥ पर्वतेभव . । वि भाषामनुष्यइतिपत्तेण् ॥

पार्वती । स्त्री० अपर्णायाम् । दुर्गाया- म् । मृडान्याम् ॥ शल्लक्याम् ॥ गो पालकन्यकायाम् ॥ सौराष्ट्रमृत्तिका याम् ॥ धातक्याम् ॥ सैंहल्याम् ॥ क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ जीवन्याम्- ॥ चतस्याम् ॥ द्रौपद्याम् ॥ पर्वतस्य इयम् । तस्येदमित्यण् ॥ अपत्यार्थे तुअपवादित्वादिञ्स्यात् । इतोम- नुष्येतिनङीष् । मनुष्यजातिवाचि त्वाभावात् ।क्वचिदपवादविषयेप्यु त्सर्गोभिनिविशत इतिवासमाधेय म् ॥

पार्वतीनन्दन . । पु० स्कन्दे । कार्ति- केये ॥ पार्वत्यानन्दन . ॥

पार्वतीपति ' । पुं० महाशिवे ॥ पार्वत्या पति . ॥

पार्वतीय : । पुं० अक्षोटे ॥ त्रि० गण विशेषे ॥ पर्वतीयस्यायम् । कान्ता दण् । असरूपत्वाच्छैषिकाच्छैषिको

मेतिननिषेध ॥ यथा ॥ तत्रजन्य रघोर्घोरंपार्वतीयैर्गणैरभूत्इतिरघु ॥

पार्वतीयकुमार । पु० पार्वतीपुत्रे ॥

पार्वतेयम् । न० सौवीराञ्जने ॥ पु० सुवर्चलायाम् । मर्यावर्ते । हुल- हुलइतिप्र० शाके ॥

पार्श्व । पु० चक्राङ्गविशेषे ॥ न० । कक्षाऽधोभागे ॥ पक्षोपान्ते ॥ पर्शु गणे ॥ अन्तिके ॥ पर्शुनामसमूह ' । पार्श्वयोरम् । तिचतिपदत्वात्सत्वा भावादौर्गुणेन ॥ यद्वा । स्पृश्यते । स्पृश० । स्पृशे श्वणशुनौपृचेति- श्वण् णित्वाद्वृद्धि ॥ कटेरूपरिच- तुरङ्गुलेभागे ॥ यथा । मासलैर्म्- दुभि पार्श्वैर्दक्षिणावर्त्तरोमभि । नराभवन्त्यविषयाः स्त्रियाविपरीते सु- दु खिताइति ॥

पार्श्वक । त्रि० शाठ्य नवित्तान्वेषि- णि । कौसृतिके ॥ कुसृत्याविभा- वन्वेषीपार्श्वक सन्धिचौरकइ०- है० ॥ अनृजुरुपाय पार्श्वम् । ते- नार्थानन्विच्छति । पार्श्वेनान्विच्छ- तीतिकन्

पार्श्वग । नि० समीपस्थेभृत्यादौ ॥

पार्श्वगत । त्रि० समीपस्थे

पार्श्वत । अ० पार्श्वयोरित्यर्थे ॥ आद्यादिभ्यउपसङ्ख्यान मिति- तसि . ॥

पार्श्वतीय ' । त्रि० पार्श्वतोजाता-

ट्टौ ॥ मुखपार्श्वतमोर्लौपश्चेतिच्छ ॥
पार्श्वपरिवर्त्तनम् । न० भाद्रशुक्लैका-
दश्यांश्रीहरे पार्श्वपरिवर्त्तनोत्स-
वे ॥
पार्श्वभाग । पु० पक्षभागे ॥ पार्श्व-
स्यपार्श्वमेववाभाग ॥
पार्श्वशूल । पु० न० शूलरोगविशे-
षे ॥ तस्यौषधयथा । शतपुष्पादेव-
दारुशालपर्णीवचागुरु । कुष्ठमासी-
सैन्धवञ्चपलमेकपुनर्नवा ॥ पानेन-
स्य तथाभ्यङ्गेतैलमेतत्प्रदापयेत् । ह्व
च्छूलपार्श्वशूलञ्चगण्डमालांचनाश-
येत्इतिगारुडे १८९ अध्याय ॥
पार्श्वस्थ । पु० समीपस्थितनटे ॥
त्रि० पार्श्वस्थिते ॥ पर्यन्तस्थे ॥
पार्श्वास्थि । न० पर्शुकायाम् । कक्षा
धोभागस्थितेस्थ्नि ॥
पार्श्वोदरप्रिय । पु० कर्कटे ॥ इ०हे०॥
पार्षती । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ सल्लक्या-
म् ॥ जीवन्याम् ॥ गौर्याम् ॥ इतिहे
मचन्द्र ॥
पार्षद । पु० शिवानुचरे ॥ त्रि०
सभ्ये ॥ पर्षदिसाधु । पर्षदोण्य-
इतिपाठेपर्षदइतियोगविभागाण्य ॥
पार्षद्य । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि० स-
भ्ये ॥ पर्षदिसाधु । पर्षदोण्य ०
इ० ण्य ॥
पार्ष्णि । पुं० पादमूले । पादपश्चाद्भा-
गे । गुल्फाधोभागे । एडी० इ०
भा० । जिगीषायाम् ॥ पुं० स्त्री०-
सैन्यपृष्ठे ॥ पादमूले ॥ पृष्ठे ॥ स्त्री०
उन्मदस्त्रियाम् ॥ कुम्भ्याम् ॥ पर्ष
ति० पृष्यतेऽनेनवा । पृषुसेचने ।
घृणिपृश्निपार्ष्णीतिसाधु ॥ स्पृश-
न्त्यनयावा । पूर्ववत्साधुः ॥
पार्ष्णिग्राह । पु० पृष्ठत शत्रौ ।
जिगीषो पृष्ठभागस्थितेशत्रुविशे-
षेराज्ञि । विजिगीषोररिप्रतिनि
र्यातस्य । पृष्ठवर्त्तीनृपतिर्देशाक्रम-
णाद्याचरतिसपार्ष्णिग्राहइत्यर्थ ॥
पार्ष्णिम्पश्चात्पदग्टह्णाति । कर्म-
ण्यण् ॥ गजपार्श्वरक्षके ॥
पार्ष्णित्रम् । न० पश्चाद्रक्षकसेनायाम् ॥
पाल । पु०गवादिपालके ॥ पुं० रा-
ज्ञि ॥ पतद्ग्रहे । इ० हे० च० ॥
पालक । पुं० मुनिभेदे ॥ घोटकरक्षके ॥
न० चित्रकवृक्षे ॥ त्रि० पालनक-
र्त्तरि ॥ पालयति । पालरक्षणे ।
ण्वुल् ॥
पालकाप्य । पु० मुनिविशेषे । करे-
णुभुवि ॥ धन्वन्तरौ ॥ इतित्रिका-
ण्डशेष ॥
पालकाव्य । पुं० गजशास्त्रकर्त्तिमह-
र्षिविशेषे ॥
पालघ्न । पु० जलजन्तुभेदे । छत्रा-
याम् ॥ पालघ्नेवहन्ति । अमनुष्ये-
तिटक् ॥
पालङ्क । पुं० शल्लक्याम् ॥ पालङ्क्य०
प्र० शाके । बाज० इ०प्र०खगे ॥

पालङ्की । स्त्री० कुन्दुरुनामगन्धद्रव्ये ॥ पालङ्क०भा०प्र०शा० ॥

पालङ्क्यम् । न० पालङ्० इ० प्र० शाके । मधुरायाम् । क्षुरपत्रिकायाम् ॥ अस्यगुणा । ईषत्कटुत्वमधुरत्वम् पथ्यत्वं शीतलत्वम् रक्तपित्तहरत्वम् ग्राहित्वम्परमतर्पणश्चे ति० राज० नि० ॥

पालङ्क्या । स्त्री० कुन्दुरौ । कुन्दुरखोटीतिगौ०भा० ॥ पालङ्कशाकेपालङ्क्या वास्तुकाकाराछुरिकाचीरितच्छदा ॥ पालङ्क्यावातलाशीताश्लेष्मलाभेदिनीगुरु । विष्टम्भिनीमदश्वासपित्तरक्तविषापहा ॥ पालङ्क्यदलितशाकतिलतैलेविपाचितम् । अम्लद्रव्यसमायोगैर्हिङ्गुसैंधवसंयुतम् ॥ पालनम् । पाल० । स० क्षिप् । पाल्यक्षाती । अक्षपदेलक्षणेच । अदन्त० । अचोयत् ॥

पालनम् । न० रक्षणे ॥ यथा । नभार्यान्ताडयेत्क्वापिमातृवत्पालयेत्सदा । नत्यजेद्घोरकष्टे पियदिसाध्वीपतिव्रतेति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ पाल्यतेऽनेन । पाल० । करणाधिकरणयोश्चेति ल्युट् ॥ सद्य : प्रसूता या : गोर्दुग्धे ॥

पालनी । स्त्री० प्रतिष्ठापिकायाम् ॥

पालाश : । पुं० हरिद्वर्णे ॥ पलाशस्य पत्रस्यायम् । अण् ॥ पलाशदण्डादौ ॥ पलाशस्यविकार : । पलाशादिभ्योवेत्यञ् ॥ न० । तमालपत्रे । तेजपात० इ० भा ॥ त्रि० हरिद्वर्णवति ॥ पलाशवृक्षसम्बन्धिनि ॥

पालाशषण्ड । पु० मगधदेशे ॥ पलाशसमूहे ॥

पालाशी । स्त्री० मत्स्यविशेषे ॥ यथा । पालाशिखण्ड तिलतैलयुक्त विपाचितमैन्धवकासमर्दं । हिम्वार्द्रधात्रीफलचूर्णयुक्तं नवनवरोचनमातनोति ॥ पालाशीत्रलदाऽऽध्यावातघ्नीपित्तकृत्सर । गुर्वीकफकरीचोष्णामेद : शुक्रविवर्धिनीति ॥

पालि । स्त्री० कर्णलतायां ॥ अश्री ॥ पङ्क्तौ ॥ अङ्के ॥ प्रभेदे ॥ छत्रादिदेये ॥ पालयतिपाल्यतेवा । पाल० । ण्यन्त । अचइ ॥ पाल्याम् ॥

पालिका । स्त्री० कुन्तलिकायाम् । दध्यादिच्छेदन्याम् ॥ अश्री ॥ कर्णपत्रे ॥ पालयति । पाल० । ण्वुल् ॥

पालित । त्रि० रक्षिते ॥

पालिन्द । पुं० कुन्दुरुके ॥ पालयति । पाल । वा० किन्दच् ॥

पालिन्दी । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम् । श्यामायाम् ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥

पाली । स्त्री० यूकायाम् ॥ सश्मश्रुयोषिति ॥ प्रान्ते ॥ सेतौ ॥ कल्पितभोजने ॥ प्रशंसायाम् ॥ कर्णलतयो : ॥ उत्सङ्गे ॥ प्रश्री ॥ चिह्ने ॥ वाप्याम् ॥ कृदिकारादितिङीष् ॥

श्रेण्याम् ॥ स्थाल्याम् ॥

पाल्य । त्रि० रक्षणीये ॥

पाल्वलम् । न० पल्वलोदके ॥ यथा । अल्पसर पल्वलखाद्यचन्द्रार्कगेरवौ । नतिष्ठतिजलकिञ्चित्तत्रत्य वारिपाल्वलम् ॥ पाल्वलवार्यभिष्यन्दिगुरुखादुत्रिदोषकृत् ॥

पावक । पु० अष्टानावसूनमध्येभगवद्विभूतिविशेषे ॥ अग्नौ ॥ सदाचारे ॥ वह्निमन्थे ॥ चित्रके ॥ भल्लातके ॥ विडङ्गे ॥ शोधपिलनरे ॥ रक्तचित्रके ॥ कुसुम्भे ॥ वैद्युताग्नौ ॥ यथा । पावक पवमानश्शुचिरग्निस्त्रितय । निर्मथ्य पवमान स्याद्वैद्युत पावक स्मृत ॥ यश्चासौतपतेसूर्यं शुचिरग्निस्त्वसौस्मृत ॥ इतिकौर्मे १२५ ध्याय ॥ पुनाति । पूञ्० । ण्वुल् ॥ पञ्चवि० ॥

पावकारणि : । पु० अग्निमन्थे ॥

पावकि : । पु० कार्त्तिकेये ॥

पावन । पु० द्वैपायने । व्यासे ॥ पावके ॥ सभ्याग्नौ ॥ य : शीतापनोदनाद्यर्थंवङ्गुप्रदेशेष्वपिविधीयतेससभ्योग्नि ॥ पीतभृङ्गराजे ॥ सिह्लके ॥ न० प्रायश्चित्ते । पापक्षयकरे ॥ जले ॥ कृच्छ्रे ॥ गोमये ॥ रुद्राक्षे ॥ कुष्ठौषधौ ॥ चित्रके अध्यासे ॥ त्रि० ॥ पवित्रे पूते । पावयितरि । पापक्षयक गङ्गास्नानगायत्रीजपादौ ॥ पाव ति । कर्त्तरिल्युट् ॥

पावनध्वनि । पुं० शङ्खे ॥ पाव ध्वनिर्यस्य ॥

पावनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ तु स्याम् ॥ गवि ॥ गङ्गायाम् ॥

पावित : । त्रि० पवित्रीकृते ॥

पाश । पु० मृगपक्ष्यादिबन्धने ॥ शादिपूर्व . सङ्घाते ॥ कर्णपूर्वक शोभनार्थे ॥ छत्रादिपूर्वोनिन्दार्थे बन्धनहेतौ । पाशजाले । देहेन्द्रि यादिसयोगवियोगलक्षणे० अन तजन्ममरणजरारोगाद्यनर्थव्राते अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवे ॥ घृणादिषु ॥ यथा । घृणाल भयशङ्का जुगुप्साचेतिपञ्चमी । लशीलतथाजातिरष्टौपाशा : प्र र्त्तिता ॥ पाश्यतेबध्यतेयेनवा । बन्धने । चु० । घञ्० घेवा ॥

पाशक । पु० अक्षे । देवने । पा । इतिभा० ॥ पाशयति० पशय वा । पश० ॥ ण्वुल्० कृनूवा ॥

पाशजालम् । न० प्राबल्यादौ ॥ प्र तीशवलेकर्ममायाकार्यंचतुर्विध पाशजालसमासेनधर्मानाम्नैवव र्त्तिता : ॥ आत्मनांसहजसाम प्रतिबन्धकत्वात् पाशानांजाल जालम् ॥

पाशपाणि । पु० वरुणे । अप्पती ॥ पाशः पाणौयस्य ॥

पाशपालनम् । न० घासे ॥

पाशित । त्रि० पाशयुक्ते । बद्धे ॥

पाशी । पु० वरुणे । प्रचेतसि ॥ व्याधे ॥ यमे ॥ त्रि० पाशधरे ॥ पाशोऽस्यास्ति । इनि ॥

पाशीकृत । त्रि० पाशबद्धे ॥

पाशुपत : । पु० शिवमल्याम् । एकाष्ठीले । वकपुष्पे ॥ पशुपत्यधिदैवते ॥ पशुपतिभक्ते ॥ पशुपतिपाशात्मकपदार्थत्रयशादिनिर्णये ॥ पशुपतेरयम्० तत्प्रियत्त्वात्तस्येदमित्यण् ॥ पशुपतिर्देवतास्यवा । सास्यदेवतेत्यर्थेऽश्वपत्यादित्त्वादण् ॥

पाशुपतव्रतम् । न० पशुपतिदेवताकेवह्निपुराणोक्तेव्रतविशेषे ॥ यथापशुपतिर्नित्य हत्वासर्वमिदंजगत् । न लिप्यतेपुन : सोपियोनित्य व्रतमाचरेत् ॥

पाशुपतास्त्रम् । न० पशुपते शस्त्रे ॥

पाशुपाल्यम् । न० वैश्यवृत्तिविशेषे । गोरक्षे ॥ पशून्गोमहिष्यादीन्पालयति । प अल० । कर्म्मण्यण् । ४१ स्यकर्म्म भावोवा । ष्यञ् ॥

पाश्चात्त्य । त्रि० पश्चे । चरमे ॥ पश्चाद्भ । दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ॥ पश्चिमदेशजाते ॥

पाश्चात्त्याकरसम्भवम् । न० रोमके । रामलवणे । साभर० इ० भा० ॥

पाश्या । स्त्री० पाशवृन्दे ॥ पाशानामसमूह । पाशादिभ्योय ॥

पाषक । पु० पादाभरणविशेषे । पाषुली० गौड० भा० ॥

पाषण्ड । पु० बौद्धक्षपणकादौ । वेदविरोधिनि । वेदवाह्यरक्तपटमौण्ड्यादिव्रतचर्याशालिनि । सर्वलिङ्गिनि ॥ त्यजपाखण्डमनर्गसङ्गभजसत । सदा । पापसज्जोतिमनतिवा । पषणात् । पाणसम्भक्तीवा । अमन्ताड्ड । पृषोदरादि ॥

पाषण्डक । पु० पाषण्ड ॥

पाषण्डी । पु० पाषण्ड ॥ वेदवाह्यरक्तपटमौण्ड्यादिव्रतचर्यापाखण्डम् । तदस्यास्ति । इनि ॥ तस्मात्पाषण्डिभि : पापै रालाप स्पर्शनत्यजेत् । विशेषत : क्रियाकालेयज्ञादौचापिदीक्षित ॥ क्रियाहानिर्गृहेयस्यमासमेकप्रजायते । तस्यावलोकनात्सूर्यंपश्येतमतिमान्नर ॥ किंपुनर्यैस्तुसन्त्यक्तात्रयीसर्वात्मनाद्विज । पाषण्डभोजिभि . पापैर्वेदवादविरोधिभि ॥ पाषण्डिनो विकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् । हैतुकान्वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनार्चयेत् ॥ दूरापास्तस्तुसम्पर्क : सहास्थावापिपापिभि : । पाषण्डिभिर्दुराचारैस्तस्मात्तान्परिवर्ज्जयेत् ॥

॥ एतेनग्नास्तवाख्याताहृष्ट्याश्चाड्गो
पघातका । एषासम्भाषणात्पुंसा
द्दिनपुण्यं विनश्यतीत्यादिपाद्मोत्त
रखण्डम् ॥

पाषाण । पुं० प्रस्तरे । ग्रावणि ।
उपले ॥ पिनष्टि । पिष्लृसञ्चू
र्णने । बाहुलकादानच् । पृ० ।
मूर्द्धन्य ष । पषत्यनेनवापषवा
धैय्यर्थे च । हलश्चे तिघञ् । अण
ति । अण्० । अच् । पाषश्चासौ
अणश्च ॥

पाषाणदारक । पुं० टङ्के । टाकी
इतिभा० । पाषाणस्यदारक ॥

पाषाणदारण । पु० टङ्क ॥ पाषाणो
दार्यतेऽनेन । दृविदारणे । ण्यन्त.
। ल्युट् ॥

पाषाणभेद । पु० अश्मभेदे ॥

पाषाणभेदन '। पु० छायाजुडी०इ०
गौ० भा० प्रसिद्धे । वृक्षविषे ।
अश्मघ्ने । शिलाभेदे । पाषाणभे
दइतिभाषा ॥ पाषाणभेदनोश्मघ्नो
गिरिभिच्छिन्नयोजनी । अश्मभेदोहि
मस्तिक्त . कषायोवस्तिशोधन : ॥
भेदनोहन्तिदोषार्शो गुल्मकृच्छ्राश्म
हृद्रुज । योनिरोगान् प्रमेहांश्च
प्लीहशूलव्रणानिचेतिभावमिश्र . ॥

पाषाणभेदी । पु० अश्मभेदे । पत्थर
चूर० इतिभाषा ॥

पाषाणमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके॥

पाषाणी । स्त्री० वटखरा० इ० प्र०
क्षुद्रपाषाणे । पृषाकराया ॥

पिक .। पुं० कोकिले । वनप्रिये ॥
अपिकायति । कैशब्दे । आतश्चो
पसर्गेक '। वष्टिभागुरिरल्लोपमवा
प्योरुपसर्गयो ॥

पिकप्रिय .। पुं० आम्रे । पिकाना
प्रिय . ॥

पिकप्रिया । स्त्री० महाजम्ब्वाम् ॥

पिकबन्धु : । पु० आम्रवृक्षे ॥
पिकानाबन्धुरिव ॥

पिकराग .। पु० आम्रवृक्षे ॥

पिकवल्लभ '। पु० आम्रवृक्षे ॥ पिका
नावल्लभ . ॥

पिकाक्ष । पु० रोचन्यां ॥

पिकाङ्ग '। पु० खगान्तरे ॥

पिकानन्द : । पु० वसन्तकाले ॥ पि
कानामानन्दोयस्मिन् ॥

पिकी । स्त्री० कोकिलस्त्रियाम् । को
किलाया ॥

पिकेक्षण '। त्रि० कोकिलचक्षुस्तुल्य
चक्षुर्युक्ते ॥

पिकेक्षणा । स्त्री० कोकिलाक्षे ॥

पिङ्ग :। पुं हस्तिशिशौ ॥ इ० शब्द
माला ॥

पिङ्ग । पुं० पिशङ्गवर्णे ॥ मूषिके
॥ न० । वलाके ॥ हरिताले ॥
त्रि० । पिङ्गलवर्णवति ॥ पिञ्ज
ति । पिजिवर्णे । अच् । न्यङ्

काादि : ॥

पिङ्गकपिशा । स्त्री० तैलपायिका याम् ॥

पिङ्गचक्षु : । पु ० कुंभीरे ॥

पिङ्गजट । पु ० शिवे ॥

पिङ्गतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

पिङ्गल ' । पु ० नागविशेषे ॥ रुद्रे ॥ चण्डांशो : पारिपार्श्विके ॥ निधिप्रभेदे ॥ कपौ ॥ अग्नौ ॥ मुनिविशेषे ॥ नकुले ॥ स्थावरविषविशेषे ॥ क्षुद्रोलूके ॥ वत्सरविशेषे ॥ देशभङ्गोथदुर्भिक्षसमासात् कथयाम्यहम् । पिङ्गलेचारुपक्षाश्चिदुर्भिक्षनर्मदातटे ॥ पिङ्गलनागाचार्यकृतप्राकृतच्छन्दोग्रन्थविशेषे ॥ नीलपीतमिश्रितवर्णे ॥ तत्पर्याया : यथा । कडार कपिल , पिङ्ग ' पिशङ्ग : कद्रु ' । केचिदत्रद्वयंद्वयंपर्यायमाहु ' यच नीलपीत : कपिल ' । रोचनाभ , पिशङ्ग : । कनकपिङ्गल , कद्रु ॥ पिशङ्गोरोचनापाण्डु : कद्रु : कनकपिङ्गल : ॥ इतिनाममाला ॥ पिङ्गोदीपशिखाभ : स्यात्पिशङ्ग : पद्मधूलिवत् । पीतनीलहरिद्रक्त , कडारस्तृणवह्निवत् ॥ त्रि० । तद्वर्णविशिष्टे ॥ सन्ध्यातपवद्वर्णविशिष्टे ॥ सन्ध्यातपवद्धा वर्णविशेष ' कपिल : इत्यपिव्याख्यातारमाहु . ॥ न० । पित्तले

॥ पिङ्गति । पिञ्जिवर्णे । वृषादित्वात्कलच् । न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम् ॥ यद्वा ॥ पिङ्गोवर्णोऽस्यास्ति । सिध्मादित्वात्लच् ॥ पिङ्गलोवर्णोऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥

पिङ्गललोहम् । न० पित्तले ॥ इ०रा०॥

पिङ्गला । स्त्री० वामनाख्यदक्षिणदिग्गजस्यहस्तिन्याम् ॥ कुमुदस्यकरिण्याम् ॥ वेश्याविशेषे ॥ यथा । आशाहिपरमदु:ख नैराश्यं परमं सुखम् । यथासंछिद्यकान्ताशांसुखंसुष्वापपिङ्गलेति श्रीभागवतम् '। कर्णिकायाम् । पक्षिविशेषे ॥ राजरीत्याम् ॥ शिंशपायाम् ॥ ज्योतिष्मत्याम् ॥ नाडीविशेषे ॥ दक्षिणाण्डाध स्याधनुर्वक्रा दक्षिणनासान्तगतायानाडीसापिङ्गलेत्युच्यते ॥

पिङ्गलिका । स्त्री० वलाकायाम् ॥

पिङ्गसार . । पुं० हरिताले ॥ इ०रा०॥

पिङ्गस्फटिक : । पु० गोमेदमणौ ॥

पिङ्गा । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ हिङ्गुनालिकायाम् । रामठयाम् ॥ चण्डिकायाम् । उमायाम् ॥ वंशरोचनायामिति रा० नि० ॥ हरिद्रायाम् । इति श० च ॥

पिङ्गाक्ष . । पुं० शिवे ॥ त्रि० पिगलनेत्रे ॥ पिङ्गेअक्षिणीयस्य । बहुव्रीहाविति षच् ॥

पिङ्गाश ' । पुं० पल्लीपतौ ॥ मत्स्यवि

शेषि । पाङ्गाश० इ० गौ० भा० ॥ न० आत्यस्वर्यो ॥

पिङ्गाश्री । स्त्री० नालिकायाम् ॥ इ० है० च० ॥ नौलिकायामिति मेदि निकर . ॥

पिङ्गास्य : । पुं० पिङ्गाशमत्स्ये ॥ त्रि० पिङ्गलवर्णमुखविशिष्टे ॥

पिङ्गी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥

पिङ्गेत्त्वण : । पु० शिवे ॥

पिङ्गोशज . । पु० रवे ' पार्श्वगान्तरे ॥

पिचण्ड : । पु० उदरे ॥ पशोरवयवे ॥ अपिचमत्त्यन्नम् । त्रमु० । अमन्ताड : । वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्यो रुपसर्गयो . ॥ अपिचण्ड्यतेऽनेन हेतुनावा । चडिकोपे । पु सौति घोवा ॥

पिचण्डिल : । त्रि० तुन्दिले ॥ अति शयितपिचण्डमुदरमस्य । तुन्दादि त्वादिलच् ॥

पिचव्य ' । पुं० कार्पासे ॥ इ०है० ॥

पिचिण्ड . । पुं० पिचण्डार्थे ॥ प० ॥

पिचिण्डिका । स्त्री० पिण्डिकायाम् । जङ्घापश्चिमभागे । पिँडली० इति भाषा० ॥

पिचिण्डिल । त्रि० तुन्दिले । वृहत्कुक्षौ ॥ अतिशयितपिचिण्डमुदर मस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥

पिचु : । पु० निर्वीजकार्पासे । तुले । कुष्ठभेदे ॥ कर्षे ॥ असुरविशेषे ॥ भैरवे ॥ सस्यप्रभेदे ॥ पिचति ॥ पिचुमर्दने । मृ०कु : ॥

पिचुक : । पु ० मदनवृक्षे । मयना० इति० गौडभा० ॥

पिचुतूल . । पु ० न० कार्पासतूले ॥

पिचुमन्द . । पुं० निम्बद्रुमे ॥ पिचु कुष्ठविशेषमन्दयति । मदिस्तुत्या दौ । णिच् । कर्मण्यण् ॥

पिचुमर्द । पु ० निम्बवृक्षे ॥ पिचुकु ष्ठभेदमर्दयति । मृदक्षोदे । णिच् । कर्मण्यण् ॥

पिचुल . । पु ० झावुकद्रुमे । झाउ० इतिभा० ॥ इज्जले । हिज्जले ॥ जलवायसे ॥ पिचुतूलंलाति । ला० । आतोनुपेतिक ॥

पिच्चटम् । न० सीसके ॥ रङ्गे । त्रपुणि । राग० इ० भा० ॥ पु ० नेत्र रोगे ॥ पिच्चयति पिच्च्यतेवा । पिच्च च्छेदने । अच् । पिच्चटौकते । अन्येभ्योपीतिड ॥ पिच्चयति । शकादिभ्योऽटन्वा ॥

पिच्छ . । पु लाङ्गूले । पुच्छे ॥ न० । वर्हेशिखण्डे ॥ चूडायाम् । पिच्छ तिपिच्छयतिवा । पिच्छकुट्टने । अ च्घञ्वा ॥

पिच्छल ' । त्रि० अशुद्धे ॥

पिच्छलदला । स्त्री० वदरीवृक्षे ॥

पिच्छवाण : । पु ० श्येनपक्षिणि ॥

पिच्छा । स्त्री० पूगे ॥ छटायाम् ॥

कोषे ॥ मोचायाम् ॥ शाल्मलिवि
ष्टे ॥ भक्तसभूतमण्डे । माड० इ०
भा० ॥ पक्षीभग्नपदामये ॥ पिच्छि
ले ॥ चोलिकायाम् ॥ फणिलाला
याम् ॥ शिशपावृक्षे ॥ इ० श०
च० । पिच्छ्यते । पिच्छबाधे । गुरो
श्च स्य . । टाप् ॥ पिच्छतिपिच्छ्यते
वा । अच्घञ्वा ॥ यद्वा । पतितु-
मिच्छति । पतृच्छ० । सन्नन्त. । प०
अच् पृषोदरादि . ॥

पिच्छावान् । त्रि० पिच्छिले ॥ अ
स्त्यर्थेमतुप् ॥

पिच्छितिका । स्त्री० शिशपायाम् ॥

पिच्छिल । पु० बहुवारके । शेश्मा-
न्तकवृक्षे ॥ त्रि० विजिले । लाल
सीके । विजिलन्तुभक्तमण्डयुक्तमि-
तिरायमुकुट सरसव्यञ्जनादीतिभर
त.सूपादीतिरमानाथः । स्निग्धसूपा
दीतिभानुदीक्षित : । यथा । तरु
णं सर्षपशाकनवौदनानिपिच्छिला
निनदधीनि । अल्पव्ययेनसुन्दरि-
ग्राम्यजनोमिष्टमश्नातीति ॥ मण्ड
युक्तव्यञ्जनमितिनीलकण्ठ : ॥ पि
च्छाभक्तादिमण्डोस्यास्ति । पिच्छा
दित्वात्इलच् ॥

पिच्छिलका : । पुं० धन्वनवृक्ष ॥

पच्छिलच्छदा । स्त्री० उपोदक्याम् ॥

पिच्छिलत्वक । पुं० नागरङ्गवृक्षे ॥ ध-
न्वनवृक्षे ॥

पिच्छिलसार : । पुं० मोचरसे ॥

पिच्छिला । स्त्री० पोतिकायाम् ॥ शि-
शपायाम् ॥ शाल्मली ॥ सिन्धुवि-
शेषे ॥ कोकिलाक्षे ॥ वृश्चिकाक्षुपे ॥
शूलीतृणे ॥ अतस्याम् । वाच्याम् ॥
शाल्मलिनिर्यास पिच्छा । सास्या
स्ति । पि० इलच् ॥

पिञ्चोदकम् । न० नेत्रमले ॥

पिञ्ज । पु० बधे ॥ पिञ्जनम् । पिजि-
हिंसायाम् । चु० । अच् ॥ कर्पूर-
विशेषे ॥ न० बले ॥ त्रि० ॥ व्याकु-
ले । व्यग्रे ॥

पिञ्जट । पु० नेत्रमले । दूषिकायाम् ॥

पिञ्जनम् । न० कार्पासस्फोटनधनु-
षि । विहनने । तूलस्फोटनकार्म-
के । पीजनइ० भा० ॥

पिञ्जर: । पुं० अश्वविशेषे ॥ पीतरक्त-
वर्णे ॥ न० पीतके । हरिताले ॥
स्वर्णे ॥ नागकेशरे ॥ पक्ष्यादिरो-
धगृहे ॥ त्रि० चित्रिते ॥ पीतव-
र्णे ॥ पिञ्जनम् । पिजिहिंसाया-
म् ०वर्णेवा । घञ् । निष्ठायामनि-
ट्वचनान्नकुत्वम् । पिञ्जं वर्णं विशे-
षरातिक . ॥

पिञ्जरकम् । न० हरिताले ॥

पिञ्जल : । पुं० अत्यन्तव्याकुलसैन्ये ।
समुत्पिञ्जे ॥ पिञ्जयति०पिञ्जते-
वा । पिजि० । बाहुलकादलच् ॥
पिञ्जं लातिवा । आतङ्कतिक : ॥

न० ॥ कुशपत्रे ॥ हरिद्राभे ॥ हरिताले ॥

पिञ्जली । स्त्री० कुशान्तरवेष्टितप्रादेशमात्रसाग्रकुशपत्रद्वये । पवित्रे ॥ यथा । अनन्तर्गर्भिणंसाग्रंकौशंद्विदलमेवच । प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रकुत्रचित् ॥ एतदेवहिपिञ्जल्यालक्षणंसमुदाहृतमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥

पिञ्जा । स्त्री० तूले ॥ हरिद्रायाम् ॥ हिंसायाम् ॥

पिञ्जानम् । न० स्वर्णे ॥ इतिराजनि० ॥

पिञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् । प इज० इ० गौ० भाषा ॥ इ० चि० ॥

पिञ्जूलम् । न० कुशवर्त्याम् ॥ वर्त्तिकायाम् ॥ पिञ्जति । पिजि । खर्जपिञ्जादिभ्यऊरोलचाविन्यूलच् ॥

पिञ्जूष । पु० कर्णमले ॥ इ० है० ॥

पिञ्जेट । पु० नेत्रमले ॥

पिञ्जोला । स्त्री० पत्रकाहलायाम् ॥

पिट । पु० नलादिरचितेभाण्डे । कण्डोले । पेटीपिटार० इतिचभाषा । पेटति । पिटशब्दसङ्घातयो । कर्त्तरिइगुपधेतिक ॥ न० चाप्ने ॥ इ० चि० ॥

पिटक । पु० पेटके । पेडायाम् । मञ्जूषायाम् ॥ चि० विस्फोटे ॥ पेटति । पिट० । कुन् । स्त्रियां० पिटका । चिपकादित्वान्नेत्वम् ॥

पिटक्या । स्त्री० पिटकसमूहे ॥ पिटकानांसमूह । पाशादिभ्योय ॥

पिटङ्गश । पु० पर्वताभिधेमत्स्ये ॥

पिटङ्कोका । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

पिटाक । पु० मुनिविशेषे ॥

पिट्टकम् । न० दन्तकिट्टके ॥

पिठर । पुं० स्थाल्याम् ॥ गृहप्रभेदे ॥ कुद्दङ्के । उद्घाटे ॥ न० । मुस्तायाम् ॥ मन्थानदण्डे ॥ पेठति पिठ्यतेवा । पिठहिंसासंक्लेशनयो । बाहुलकादरोगुणाभावश्च ॥ पिठेरिगुपधेतिक : । पिठराति । रादाने । आतोनुपेतिक ॥

पिठरी । स्त्री० स्थाल्याम् ॥ अथ सच्छिद्रपिठरीतिलच्यम् ॥

पिडक । पुं० स्फोटके ॥ इ० है० ॥

पिडका । स्त्री० स्फोटकविशेषे । पिडिया इ० फुडिया० इतिचभाषा ॥

पिण्ड । पु० बोले ॥ बले ॥ सान्द्रे ॥ देहे ॥ अगारैकदेशे ॥ देहैकदेशे । अङ्गे ॥ निवापे ॥ गोले सिल्हके ॥ ओड्रपुष्पे ॥ वृन्दे ॥ कवले ॥ गजकुम्भे ॥ मदनवृक्षे ॥ न० । आजीवने ॥ अयसि ॥ पु० न० श्राद्धविशेषद्रव्यनिर्मितविल्वफलाकारेपित्र्येदेयेऽन्ने ॥ पिण्डते । पिडिसङ्घाते । अच्० ॥ पिण्डातेवा । कर्म्मणिघञ् ॥

पिण्डक . । पुं० सिह्लनामगन्धद्रव्ये ॥ पिशाचे ॥ पिडालौ ॥ वोले ॥ पिण्डमूले ॥ स्वार्थेकन् ॥

पिण्डकन्द : पु० । पिण्डालौ ॥

पिण्डखर्जूर । पु० राजजम्बाम् । पिण्डखर्जूर्याम् ॥

पिण्डखर्जूरी । स्त्री० मधुखबायाम् । स्वादुपिण्डायाम् पिण्डखर्जूर० द्र० भा० ॥ पिण्डखर्जूरिकास्त्वन्यासादेशेपश्चिमेभवेत् ॥ गुणार्थपश्यखर्जूरीम् ॥

पिण्डतालकम् । न० हरितालप्रभेदे । पिण्डाख्ये ॥ निष्पत्रं पिण्डसदृश-स्वल्पसत्त्वतथागुरु । स्त्रीपुष्पहारक स्वल्पगुणतत्पिण्डतालकम् ॥

पिण्डतैलक । पुं० तुरुष्के । सिह्ले ॥

पिण्डद : । पुं० पिण्डदानकर्त्तरि ॥ यथा । लेपभाजश्चतुर्थाद्या : पित्राद्या ' पिण्डभागिन ' । पिण्डद:सप्तमस्तेषांसापिण्ड्यसाप्तपौरुषम् ॥

पिण्डपद्म् । न० अङ्कविशेषे ॥

पिण्डपाद . । पुं० गजे । हस्तिनि ॥

पिण्डपुष्पम् । न० अशोकपुष्पे ॥ जवापुष्पे ॥ कुशेशये । पद्मपुष्पे ॥ तगरपुष्पे ॥

पिण्डपुष्पक . । पुं० वास्तूके ॥

पिण्डफला । स्त्री० अलाबाम् ॥ कटुतुम्ब्याम् ॥ पिण्डवत्फलानियस्या : । सम्बन्धे तिटाप् ॥

पिण्डमुस्ता । स्त्री० नागरमुस्तके ॥

पिण्डमूलम् । न० गजाण्डे । पिण्डके । मूलविशेषे ॥ गर्जरे ॥

पिंडल . । पुं० सेतौ ॥ द्र० शारा० ॥

पिडवीजक . । पुं० कर्णिकारवृक्षे ॥

पिडा । स्त्री० पिंडायसे ॥ कस्तूरीप्रभेदे ॥ वंशपत्र्याम् ॥

पिंडात । पु० सिह्लके ॥

पिंडान्वाहार्यकम् । न० अन्वाहार्ये । मासिकश्राद्धे ॥ पितृयज्ञपिंडानामनुपश्चादाह्रियते इति ॥

पिण्डाभ्रम् । न० घनोपले ॥

पिंडायसम् । न० तीक्ष्णायसे ॥

पिंडार . । पुं० क्षपणे ॥ गोपे ॥ महिषीरक्षके ॥ द्रुमे ॥ क्षेपे ॥ विकङ्कतवृक्षे न० । फलशाकविशेषे ॥ पिंडारंशीतलंवल्यं पित्तघ्नं रुचिकारकम् । पाकेलघुविशेषेण विषशान्तिकरस्मृतम् ॥

पिंडारकम् ॥ न० भौमेतीर्थभेदे । द्वारवत्यामेतत्तीर्थम् । अत्रमहादेवस्तिष्ठति । पद्मचिह्नयुक्तामुद्रा.शूल-चिह्नितानिपद्मानिचाद्यापिदृश्यते ॥

पिंडालु : । पु० कन्दगुडूच्याम् । ग्रन्थिले । रोमकन्दे । ताम्बूलपत्रे । सुथिनी० द्र० भा० । चुवडिआलु० द्र० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥

पिंडालुकम् । न० चुवडिआलु० गोलआलु० द्र० गौ०भा० प्र० कन्दे॥

पिण्डाश । पुं० भिक्षौ ॥

पिण्डाह्वा । स्त्री० नाडीहिंगुनि ॥

पिण्डिका । स्त्री० रथनाभौ । रथचक्र मध्ये सर्वंश. काष्ठानियत्रसज्यन्ते तस्मिन् ॥ पिचिण्डिकायाम् । जानुनोधोमांसलप्रदेशे । पिण्डली० इ० भा० ॥ श्वेताम्ली ॥ वेद्याम् ॥ प्रतिमाद्याधारे । पीठे ॥ पीडान्ते अरायस्याम् । पिण्डि० । हलश्चेति घञ् । गौ० ङीष । स्वार्थेकन् ॥

पिण्डित : । पुं० तुरुष्के । सिह्लकी । नागौरीगूंद० लोबान० इ० भा० ॥ त्रि० गुणिते ॥ घने ॥

पिण्डी । पुं० पिण्डीतके । मदने ॥

पिण्डिल । पुं० सेतौ ॥ गणके ॥ त्रि० स्थूलजंघे ॥ पिण्डी । पिण्डि० । सलिकलीति० इलच् ॥

पिण्डिला । स्त्री० गोडुम्बायाम् ॥

पिण्डी । स्त्री० पिण्डीतगरे ॥ अलाबू प्रभेदे ॥ खर्जूरविशेषे ॥ गौ० ङीष् ॥ ज्ञाननिरूपणार्थकोपन्यासे । इ० धरणि ॥ पिण्डे ॥ भक्तपिंडीसुगन्धनीमितिकालिकापुराणम् ॥

पिण्डीतक । पुं० मरुवके । श्वसने । मदनवृक्षे ॥ पिंडीतनोति । तनु० । अन्येभ्योपीतिड : । सञ्ज्ञायांकन् ॥ तगरे ॥ फणिज्झके ॥

पिण्डीतगरक । पुं० तगरविशेषे । कफवर्द्धने ॥

पिण्डीतगरक । पुं० तगरे ।

पिंडीतक । पुं० महापिण्डीतरौ ॥

पिण्डीपुष्प । पुं० अशोकवृक्षे ॥

पिण्डीर । पुं० दाडिमद्रुमे ॥ त्रि० नीरसे ॥

पिण्डीशूर । पुं० गेहेनर्दिनि । गेहेशूरे । स्वगेहमात्रेवसन्परहेषिणि ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

पिण्डोलि । स्त्री० भुक्तसमुज्झिते ॥

पिण्याक । पुं० न० तिलकल्के । खल० इ० भा० ॥ तिलकिट्टन्तु पिण्याकस्तथा तिलखलि स्मृता । पिण्याकोग्लयनीरूक्षो विष्टम्भीदृष्टिदूषण ॥ इति गुनि ॥ वाल्हीके । कुङ्कुमे ॥ सिह्लके ॥ पच्यते । प- च० । पिनाकादयश्चेतिसाधु ॥ यद्वा । पिनष्टिपिष्यतेवा । पिष्लसञ्चूर्णने । पिनाकादित्वादाकप्रत्ययत्वम् । धातोर्युगागमश्च ॥

पितरौ । पुं० सहोक्तामातापित्रो. ॥ माताचपिताच । पितामात्रेत्येकशेष : ॥

पितामह. । पुं० विरञ्चौ । पद्मयोनौ । ब्रह्मणि ॥ तापश्चजनके । आर्यके ॥ लोकपितॄणामरीच्यादीनाम यमादीनावापितापितामह ॥ पितृव्यमातुलमातामह पितामहाइत्यत्र मातृपितृभ्यां पितरिडामहच्निपातित ॥ आदिगुरुचतुष्कले(ऽ) ॥

पितामहसर . । न० तीर्थविशेषे ॥

पितामही । स्त्री० पितामहपत्न्याम् ॥ पितुर्माता । मातरिपितरौ तिडा महच्पित्वान्ङीष् ॥

पिता । पुं० ताते ॥ जनके ॥ सचवा लोपिपितैव । यथाहमनु' । ब्राह्म स्यजन्मन कर्त्तास्वधर्मस्यचशासिता । वालोपिविप्रोवृद्धस्यपिताभवतिधर्मत. अध्यापयामासपितॄन्शिशुराङ्गिरस: कवि: । पुत्रकाइति होवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान् ॥ तेत मर्थमपृच्छन्देवानागतमन्यव' । देवाश्चैतान्समेत्योचुर्न्याय्य व' शिशुरुक्तवान् ॥ अज्ञोभवतिवैबाल. पिताभवतिमन्त्रद' । अज्ञंहिबाल मित्याहु . पितेत्येवतुमन्त्रदमिति ॥ पाति । पारक्षणे । नप्तृनेष्टृत्वष्टितिनिपातनात्साधु: ॥ पुं० भू० पितर' । दिव्यपितृगणे ॥ ऋषिभ्य: पितरोजाता: पितृभ्योदेवमानवा: । देवेभ्यश्चजगत्सर्वंचरस्थाण्वनुपूर्वश: ॥ पितरोग्निष्वात्तमुख्या' ॥ स्वधापितॄणांपत्नी ॥

पितृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥ इतिशब्दमाला ॥

पितृकाननम् । न० श्मशाने ॥

पितृकार्य्यम् । न० पितॄनुद्दिश्यक्रियमाणे श्राद्धादौ ॥

पितृगण: । पुं० आज्यपादीनांसमूहे सोमपादिषु ॥ मनोर्हैरण्यगर्भस्यर्येमरीच्यादय सुता । तेषामृषीणांसर्वेषांपुत्रा पितृगणा.स्मृता ॥

पितृगृहम् । न० श्मशाने ॥ पितुर्वेश्मनि ॥

पितृतर्प्पणम । न० पितृतीर्थे । तर्जन्यङ्गुष्ठयोर्मध्यं ॥ निवापे ॥ तिले ॥ पितृतीर्थेन पित्रुद्देश्यकजलदाने ॥ पितॄणाद्दमिमार्च्च ॥ विनाकृप्यसुवर्णेनविनाताम्रतिलै स्तथै । विनादर्भैश्चमन्त्रैश्चपितॄणानोपतिष्ठति इतिशङ्ख' ॥ नेष्टकादिचितेपितॄन्स्तर्पयेत् । नवेष्टितशिरानक्तष्णकषायवासादेवपितृकार्यंकुर्यात् ॥ ⁎⁎⁎ ॥ यदेषतर्पयत्यद्भि पितॄन्स्नात्वाद्विजोत्तम । तेनैवसर्वमाप्नोतिपितृयज्ञक्रियाफलमितिमन्वादय . ॥

पितृतिथि: । स्त्री० अमावास्यायाम ॥

पितृतीर्थम् । न० गयायाम् ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ पितॄणांतीर्थम् ॥

पितृदानम् । न० निवापे । सपिण्डनादूर्द्ध्वं पित्रुद्देशेनदाने ॥ पितृपदमृतोपलक्षणम् । तेनमात्रादेरपिग्रहणम् ॥ पितृभ्योदानम् ॥

पितृदानकम् । न० निवापे ॥

पितृपति' । पुं० यमे ॥ पितॄणांपति' ॥

पितृपिता । पुं० पितामहे ॥ पितु . पिता ॥

पितृप्रसू: । स्त्री० सायसन्ध्यायाम् ॥

पितॄन्प्रसूते । क्विप् । पितॄणां प्रसूर्वा ॥ पितामह्याम् ॥

पितृप्रिय । पु० भृङ्गराजे ॥ पितॄणां प्रिय ॥

पितृबान्धव । पु० पितुर्मात्रादिषु ॥ यथा । पितुर्मातापिताभ्राता पितुर्भ्रातु स्वसु सुता । पितु पितु सोदराश्चविज्ञेया पितृबान्धवा

पितृभोगीण । त्रि० पितृशरीरहिते ॥ पितुर्भोग . शरीरम् । तस्मै हित ' । आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात्ख ॥

पितृभोजन । पुं० माषे ॥ न० । पितॄणाभक्षणे ॥

पितृभ्राता । पु० पितृव्ये ॥ पितुर्भ्राता ॥

पितृमान् । त्रि० सुशिक्षिते ॥ प्रशंसार्थेमतुप् ॥

पितृयज्ञ । पु० पितॄणांतर्पणे ॥

पितृयाण । पु० कर्मिणामार्गविशेषे । इष्टापूर्तेदत्तमितिकर्म तेनप्रतिपत्त्यै पथि । कृष्णागत्यपरपर्यायेदक्षिणमार्गे ॥

पितृराज । पुं अर्यमृषि ॥ पितॄणां राजा । टच् ॥

पितृलोक . । पु० पितॄणांभुवने ॥ दक्षिणमार्गे ॥ यएषदक्षिण पन्था पितृलोक सउच्यते । मनुष्या नन्दत ' सोयगुणैस्तु स्वाच्छताधिक . ॥

पितृवनम् । न० श्मशाने ॥ पितॄणां वनम् ॥ पितॄन्वनतिवा । वनसम्भक्तौ । पचाद्यच् ॥

पितृव्य ' । पु० पितुर्भ्रातरि ॥ पितृव्यमातुलेतिनिपातनात् । पितुर्भ्रातरिव्यत् ॥

पितृष्वसा । स्त्री० पितु स्वसरि । पितुर्भगिन्याम् ॥ मातृपितृभ्यां स्वसेतिषत्वम् ॥

पितृस्वस्रीय । त्रि० पितुर्भागिनेये ॥

पितृसन्निभ । त्रि० मनोजवे ' पितृसमे ॥ पितेवसम्यङ्निभाति । भा० । आतश्चोपसर्गइ० क ॥

पितृसू . । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥

पित्तम् । न० शरीरस्थधातुविशेषे । मायौ ॥ अस्यस्वरूपम् । पित्तमुष्णं द्रवपीतनीलसत्वगुणोत्तरम् । सरकटुलघुस्निग्ध तीक्ष्णमम्लन्तु पाकत ॥ पीतनिरामम् । नीलसामम् ॥ आमाशयगतसौरतेज ' पित्तमित्युच्यते ॥ अस्यकोपकालो यथा । पित्तस्यवर्षान्तनिदाघयोस्तु । अस्यकोपइति सबध्यते ॥ यत ' । आश्विनेकार्तिकेमासि वैशाखज्यैष्ठयोर्ध्रुवम् । वैद्यशास्त्रविचारज्ञै ' पित्तोराजा प्रकीर्त्तित इतिनिर्देशात्पुंस्त्वमपि । अस्यप्र

कोपकारणान्याहभावमिश्र । क
टूम्लोष्ण विदाहि तीक्ष्णलवणक्रो
धोपवासातपस्त्रीसम्भोगतृषाक्षुधा
भिहननव्यायामनद्यादिभि । भुक्ते
ऽजीर्यतिभोजनेचशरदिग्रीष्मे तथा
प्राणिनामध्याह्ने च तथार्द्ध रात्रसम
येपित्तप्रकोपोभवेदिति ॥ अन्यच्च
। माषैस्तिलै कुलत्थै श्चमत्स्यै र्मेषा
मिषैणाच । गव्यं नदधितक्रं पानेणा
पित्तं प्रकुप्यतीति ॥ शब्दचन्द्रिका
यामस्यप्रभेदा . पचोक्ता : । यथा
। पाचकभ्राजकश्चैवरञ्जकालोचकौ
तथा । साधकश्चैवपञ्चेतिपित्तनामा
न्यनुक्रमादिति ॥ एषास्थानान्या
ह । अग्न्याशयेयकृत्प्लीह्नोर्हृदये
लोचनद्वये । त्वचिसर्वशरीरेषुपि
त्त निवसतिक्रमादितिभावप्रकाश
॥ अपिदीयतेस्म । दो० देङ्० वा
। क्त । अचउपसर्गात्त । वष्टिभा
गुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो . । स
ञ्ज्ञापूर्वकत्वादस्तीतिदीर्घोन ।

पित्तघ्नम् । न० घृते ॥ पित्तं हन्ति । ह
न० । अमनुष्यकर्तृकेचेतिठक् ॥
त्रि० पित्तनाशकद्रव्ये ॥

पित्तघ्नी । स्त्री० गुडूच्याम् ॥ ङीप् ॥

पित्तज्वर । पुं० पैत्तिकज्वरे॥ विशेष
त . कोमलनारिकेलनिहन्तिपित्त
ज्वरमूत्रदोषान् ॥

पित्तद्रावी । पु० मधुरजम्बीरे ॥

पित्तरक्तम् । न० रोगविशेषे । रक्त-
पित्ते ॥

पित्तलम् । न० धातुविशेषे । आर-
कूटे । पीतल०इ०भा० ॥ त्रि०
पित्तवति ॥ पित्तमस्त्यस्यास्मिन्-
वा । सि० लच् ॥

पित्तला । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् । ला-
ङ्गल्याम् ॥ टाप् ॥

पित्तारि । पु० पर्पटे ॥ लाक्षायाम् ॥
चन्दनाख्ये ॥ पित्तस्यअरि ॥

पित्रीय । त्रि० पित्रे हिते । तस्मै-
हितमितिछ . ॥

पित्र्य । न० पितृतीर्थे । अङ्गुष्ठाङ्गु
ल्योर्मध्ये ॥ श्राद्धादौ ॥ मधुनि ॥
श्राद्धकल्पे ॥ पितरोदेवताअस्य ।
वायृतुपित्रितियत् । रीङ्ऋत ।
यस्येतिच ॥ त्रि०पितुरागते ॥ त-
तआगतइत्यधिकारेपितुर्यश्चेतिय-
त् ॥

पित्सन् । पुं० विहङ्गमे ॥ त्रि०पतने-
च्छौ ॥ पतितुमिच्छु । लट . श-
तृ । सनिमीमेतीस् । अभ्यासलोप. ॥

पित्सनम् । न० पथि ॥ इतिप्राणकृष्ण
शब्दाम्बुधि ॥

पित्सु : । त्रि० पिपतिषति ॥

पिधान : । पु० न० तिरोधाने ॥ अ-
पिपूर्वकडुधाञोल्युट । वष्टिभागु-
रिरितिपक्षेअल्लोप : ॥

पिनद्धः । त्रि० आमुक्ते । परिहितक-

वचाद्दीभटे ॥ अपिनह्यतिस्म । णह-
वधने । कर्मणिक्त । वष्टिभागुरि-
रित्यल्लोप ॥

पिनाक । पु ० न० रुद्रचापे ॥ पांशु-
वर्षे ॥ त्रिशूले ॥ शाङ्करएवत्रिशूल'
इति०स्वामी । पातिशिवानुचरान् ।
पिनाकाटयश्चेतिपातेराक . इत्त्व-
नुम्च ॥ पनाय्यते । पनस्तुतौ ॥
पिनाकादित्त्वात्साधुर्वा ॥

पिनाकी । पु ० शिवे ॥ पिनाकोधनु-
रस्यास्ति । इनि . ॥ यात्रायोगान्त
रे ॥ रवि : षष्ठेसितश्छिद्रे तृतीये-
भूमिनन्दन । पिनाकयोगोविज्ञे-
योयातुर्विजयकारक ॥

पिपतिषत् । पु ० खगे ॥ त्रि०पित्सौ ।
पतनेच्छौ ॥

पिपतिषु । पु ० विहगे ॥ त्रि० प-
तितुमिच्छौ ॥ पते सन्नन्तादुप्र-
त्यय । तनिपतीत्यादिनाइट् ॥

पिपासा । स्त्री० तृषि ॥ लोभस्यभार्ये
यम् । पश्यचुत्पिपासे ॥ पातुमि-
च्छा । पापाने । धातोरितिसन् ।
अप्रत्ययात् । टाप् ॥

पिपासु । तृषिते ॥ पातुमिच्छु' ।
पिवते सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

पिपीलक' । पु० कीटविशेषे ॥ अ-
पिपील्यते । पीलप्रतिष्टम्भे । घञ्।
वष्टिभागुरिरित्यपेरल्लोप : । स्वार्थे-
कन् ॥ शनैर्यातिपिपीलक : ॥

पिपीलिका । स्त्री० पिपीलकस्त्रियि ।
चीँटी०इ०भा० ॥ टाप् । प्रत्यय-
स्थादितीत्त्वम् ॥

पिपीली । स्त्री० पिपीलिकायाम् ॥ व
अन्तानृङीष् ॥

पिप्पक । पु० खगान्तरे ॥

पिप्पटा । स्त्री० खाद्यभेदे । गुडशर्क-
रायाम् ॥

पिप्पल: । पु० बोधिद्रुमे । चलद्दले ।
अश्वत्थवृक्षे । पीपल०इ०भा० ॥ पि
प्पलोदुर्जर शीत : पित्तश्लेष्मव्र-
णास्रजित् । गुरुस्तुवरकोरूचोवर्ण्यो
योनिविशोधन इतिभावप्रकाश . ॥
* अत्रपद्मपुराणोक्तानिवचनानि-
लिख्यन्ते । अश्वत्थमूलमासाद्ययो
केनाप्योदकेनवा । एकवाभोजयेद्-
विप्रकोटिकोटिफललभेत् ॥ -- ॥
अश्वत्थमूलमासाद्यतपोहोम . सुरा
र्चनम् । अक्षयमुनिशार्दूलब्रह्मणोव
चनयथा ॥ †*† ॥ एवसमर्चितोऽ
श्वत्थ सर्वसौख्यप्रदोभवेत् । यज्ञा
र्थंच्छेदितोश्वत्थ सर्वारोग्यप्रदोभ-
वेत् ॥ *†* ॥ अश्वत्थ . पूजितोये
नपूजिता सर्वदेवता । अश्वत्थ-
श्छेदितोयेनच्छेदिता सर्वदेवता: ॥
अन्त: शुद्ध : सुसन्तुष्टोऽश्वत्थोदेवम-
योगुरु. । ससेव्य ' पूजनीयश्चकर्माच
यविनाशक : ॥ भृगुवर्कवारेभौमेच-
मध्याह्ने निशिसध्ययो. । अश्वत्थदर्श

नकार्यैकुलक्षयभयात्मभिरिति ॥ पिप्पलजलमस्यास्तिमूलेपिच्छत्वात्। अर्शआद्यच्॥ निरंशुके ॥ पक्षि-विशेषे ॥ निरर्गले ॥ न० । सलिले ॥ वस्त्रच्छेदविशेषे ॥ कर्मफले ॥

पिप्पलकम्। वक्षोजवृन्ते। चूचुके॥ सीवनसूत्रे ॥

पिप्पलव्रतम् । न० बालवैधव्ययोगनाशकेव्रते ॥ बलवद्विधवायोगेवाल्ये सतिमृगीदृशाम् । पितारक्षसिकुर्वी ततद्व्रतशास्त्रसम्मतम् ॥

पिप्पलादः । पु० वेदप्रसिद्धेऋषिविशेषे ॥

पिप्पलिका । स्त्री० कणायाम् । पिप्पल्याम् ॥ पिप्पल्येव। स्वार्थेक । ह्रस्वः॥

पिप्पली । स्त्री० कणायाम् । उपकुल्यायाम् । मागध्याम् । कणायाम् । पीपल० इ० भा० ॥ पिप्पलीदीपनीवृष्यास्वादुपाकारसायनी । अनुष्णाकटुकास्निग्धावातश्लेष्महरी लघुः ॥ पित्तलारेचनी हन्तिश्वासकासोदरज्वरान् । कुष्ठप्रमेहगुल्मार्शः प्लीहशूलाममारुतान् ॥ आर्द्रा कफप्रदास्निग्धाशीतलामधुरागुरुः । पित्तप्रशमनीसातुशुष्कापित्तप्रकोपिणी ॥ पिप्पलीमधुसयुक्तामेदकफविनाशिनी । श्वासकासज्वरहरीवृष्यामेधाग्निवर्द्धिनी ॥ जीर्णज्वरेऽग्निमान्द्येचशस्यतेगुडपिप्पली । कासाजीर्णाऽरुचिश्वासहृत्पाण्डुकृमिरोगनुत् ॥ द्विगुणःपिप्पलीचूर्णाद्गुडोऽत्रभिषजामत ॥ पिपर्त्ति । पॄ० । बा० अलच् । पृ० । गौरादित्वान्ङीप् ॥

पिप्पलीका । स्त्री० अश्वत्थीवृक्षे ॥

पिप्पलीमूलम् । न० ग्रन्थिके। पीपलामूल० इ० भा० ॥ दीपनपिप्पलीमूल कटूष्ण पाचनलघु । रूक्षपित्तकरभेदिकफवातोदरापहम् ॥ आनाहप्लीहगुल्मघ्न कृमिश्वासक्षयापहमितिभावप्रकाश. ॥ पिप्पल्यामूलम् ॥

पिप्पिका । स्त्री० दन्तमूले ॥ इ० हि०

पिप्लु । पु० जट्ल । लस्सन इतिभाषा ॥ अपिप्लवते प्लुङ्गतौ ॥ मितद्र्वादित्वाड्डु । वष्टिभागुरिरल्लोप मवाप्योरुपसर्गयो ॥

पियाल । पु० राजादने । सन्नकद्रौ॥ चिरौंजी० इतिप्रसिद्धबीजस्यवृक्षे ॥ पीयते । पीयुः सौत्रोधातु । पीयुकाभ्याकालन् । बाहुलकाद्ध्रस्व ॥

पिलुक । पु० पीलुवृक्षे ॥

पिल्ल. । पु० क्लिन्ने चक्षुषि । क्लेदयुक्तनेत्रे ॥ त्रि० । तद्वति ॥ क्लिन्ने चक्षुषीअस्य । क्लिन्नस्यचिल्पिलौतिपिल्लादेशोलश्चप्रत्ययः॥ चक्षुर्गत . क्लेदरोग पिल्लशब्दवाच्यः। तद्योगाच्चक्षुस्तद्योगात्पुरुषोपीतिव्याख्यातारः॥

पिशङ्ग । पु० कपिले । पिङ्गलवर्णे । सुवर्णवर्णसदृशवर्णे ॥ त्रि० । तद्वति ॥ पिशति । पिशअवयवे । विडादिभ्य किदित्यङ्गच् ॥

पिशङ्गा । स्त्री० कपिलवर्णायाम् ॥ पचेटाप् ॥

पिशङ्गी । स्त्री० पिङ्गलवर्णायाम् ॥ पिशङ्गादुपसङ्ख्यानमितिपाक्षिको ङीप् ॥

पिशाच । पु० देवयोनिविशेषे । पिचास पिशाच० इतिचभाषा० ॥ राक्षसादपकृष्टे अशुचिमरुदेशनिवासिनि ॥ पिशितमश्नाति । अश० । कर्म्मण्यण् पृ० शितशब्दस्यलोप । अश्शब्दस्यशाचादेश । सध्यता लव्य ॥ प्रेते ॥ यथा । अशौचान्ता द्वितीयेह्निशयस्यनोत्सृज्यतेवस. । पिशाचत्त्वभवेत्तस्यदत्ते श्राद्धशतैरपि ॥

पिशाचक । पुं० पिशाचेकुशले ॥ आकर्षादिभ्य कन् ॥

पिशाचकी । पु० कुवेरे ॥ पिशाचा सन्त्यस्य । पिशाचाश्चेतीनि कुगागमश्च ॥

पिशाचद्रु । पु० शाखोटवृक्षे ॥ पिशाचानाद्रु ॥

पिशाचपति । पु० रुद्रे ॥ पिशाचाना पति ॥

पिशाचवृक्ष । पु० शाखोटे ॥

पिशाची । स्त्री० गन्धमांस्याम् ॥ पिशाचिकायाम् । पिशाचस्त्रियि ॥

पिशितम् । न० मांसे ॥ पिशति । पिशअवयवे । पिशि किच्चेतीतन् पिश्यतेस्मवा । क्त ॥

पिशिता । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

पिशिताशी । त्रि० शाष्कुले । मांसभक्षके ॥

पिशी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

पिशुन । पुं० कपिवक्ते । नारदे ॥ काके ॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्रि० सूचके । परोक्षेपरदोषोद्भासके ॥ क्रूरे ॥ पिशति । पिशि० । क्षुधिपिशिमिथिभ्य किदित्युनन् ॥

पिशुना । स्त्री० पृक्कायाम् । पिडिशाक इति गौ० भा० ॥ अदन्तलक्षणष्टाप् ॥

पिष्टम् । न० सीसके ॥ पूपे ॥ त्रि० चूर्णिते । चूर्णीकृते । क्षुण्णे । पीसा इ० भा० ॥

पिष्टक । पु० घृतपूपादौ । अपूपे पूडा० इति भा० । नेत्ररोगविशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । श्लेष्मामारुतकोपेन शुक्ले पिष्टसमुन्नतम् । पिष्टवत्पिष्टकविद्धिमलाक्ताद्दर्शसन्निभम् ॥ पिष्टस्यविकार. । सज्ञायामिति कन् ॥ न० । तिलचूर्णे ॥

पिष्टकारिणी । स्त्री० चूर्णदात्र्याम् । पिसनहारी इ० भा० ॥

पिष्टपम् । पुं० न० भुवने । विष्टपे ॥ विशन्त्यस्मिन्सुकृतिन । विशप्रवेश

ने। अस्मात्० विटपपिष्टपविशपो लपाइत्यौणादिकः कपन्०विशते रादे प प्रत्ययस्यतुट्त्वश्चेतिष त्वम्॥ यद्वा पिश्यते० पिष्यतेवा। पिशगतौ० पिष्लृसञ्चूर्णनेवा॥ प्रक्रियापूर्ववत्॥ सूत्रेविष्टपस्थाने पिष्टपद्वलिपकारादिपाठस्तूज्ज्व लदत्तरीत्योक्त। नाययुक्त'। यत्र त्रधुस्यविष्टपमित्यादौदन्त्योष्ठादि पाठस्यदर्शनात्॥

पिष्टपचनम्। न० ऋजीषे। पिष्टपाक पात्रे। तद्दे द्व० भा०॥ तैलाती द्व० गौ० भा०॥ पच्यतेऽत्र। डुप चष्०। करणेतिल्युट्। पिष्टस्यप चनम्॥

पिष्टपाकभृत्। पु० पिष्टकपाकपात्रे। पिष्टपचने॥

पिष्टपूरः। पु० वटकेघृतपूरे॥ द्व०हे०॥

पिष्टवर्त्ति। पु० मुद्गकसूरादिपिष्टे। चमस्याम्०॥

पिष्टसौरभम्। न० चन्दने॥ द्व०श०॥

पिष्टात.। पु० पटवासके। धूलिगुच्छ के। अवीर इतिवुक्ता० इतिभा० ॥ वस्त्रादिवासनार्थ मेकीकृत्यगन्ध द्रव्यचूर्णे॥ पिष्टमतति। अत०। कर्म्मण्यण्॥

पिष्टकम्। न० तण्डुलोद्भवतवक्षीरे॥

पिष्टिका। स्त्री० पिष्टविदले॥ पिठी द्व० भा०॥ यथा। दालि' संस्था

पितातोयेततोपहृत्रासु,.... ॥ शि- लायामाधुसम्पिष्टापिष्टिकाकथिता वुधैरितिभावमिश्र ॥

पिष्टोडी। स्त्री० श्वेताम्लिकाया म्॥

पिहित। त्रि० आच्छादिते। सवी ते। आवृते। छन्ने। ढका० द्व० भा०। तिरोहिते। अपिधीयतेस्म। डुधाञ्०। क्त.। दधातेर्हिः.। भागुरिमतेनाल्लोपः॥

पीठ'। त्रि० चौक्षोतिपीढौ०इत्यादि नाम्नाचप्रसिद्ध॥ उपवेशनाधारे। आसनविशेषे। पेठन्त्यत्र। पिठहिं सासंक्लेशनयो। हलश्चेतिघञ्। वाहुलकाद्दीर्घ। पीयतेऽत्रवा। पी ङ्पाने। वा० ठक्॥ धातुपाषाण काष्ठैस्तुपीठस्त्रिविधउच्यते॥ विशे षोयुक्तिकल्पतरौपीठोद्देशेद्रष्टव्यः ॥एकपञ्चाशद्भेदभिन्ने देवतास्थान विशेषे॥ यथा॥ कृतयुगेदक्षप्रजा पतेर्यज्ञेशिवनिन्दाश्रुत्वाप्राणांस्त्य क्तवत्या' सत्या शरीरंशिरसिधृ त्वाभ्रमतिशिवेविष्णुनाचक्रेणच्छि न्नाअवयवा यत्रयत्रपतितास्तएव देश।एकपञ्चाशन्महापीठाअभवन्नि तिपौराणिकी कथातिप्रसिद्धास्ति ॥ * ॥ अथतेषांनिरूपणम्। ईश्व रउवाच। मातः परापरेदेविसर्व ज्ञानमयीश्वरि। कथ्यतांमेसर्वपी

ठशक्तिभैरवदेवता ॥ देव्युवाच ॥ शृणुवत्सप्रवक्ष्यामिदयालोभक्तवत्सल याभिर्विनानसिध्यन्तिजपसाधनतत्क्रिया ॥ पञ्चाशदेकपीठानिएवं भैरवदेवता । अङ्गप्रत्यङ्गपातेन विष्णुचक्रक्षतेनच ॥ ममान्यवपुषोदेवहितायत्वयि कथ्यते ॥ ब्रह्मरध्र हिङ्गुलायाभैरवोभीमलोचन । कोट्टवीसामहामायात्रिगुणायादिगम्बरी ॥ १ ॥ शर्करारेत्रिनेत्र मे देवीमहिषमर्दिनी। क्रोधीशोभैरव स्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक ॥ २ ॥ सुगन्धायानासिकामेदेवस्त्र्यम्बकभैरव । सुन्दरीसामहादेवीसुनन्दा तत्रदेवता ॥ ३ ॥ काश्मीरेकण्ठदेशश्चत्रिसध्येश्वरभैरव । महामाया भगवतीगुणातीतावरप्रदा॥४॥ ज्वालामुख्यांमहाजिह्वादेवउन्मत्तभैरव । अम्बिकासिद्धिदानाम्नीस्तनजालन्धरेमम ॥ ५ ॥ भीषणोभैरवस्तत्रदेवीत्रिपुरमालिनी ॥ हार्दपीठवैद्यनाथेवैद्यनाथस्तुभैरव, ॥६॥ देवताजयदुर्गाख्या ॥ ७ ॥ नैपालेजानुनीमम ॥ कपालीभैरव : श्रीमान्महामायाचदेवता ॥ ८ ॥ मानसेदक्षहस्तोमेदेवीदाक्षायणीहर ॥ अमरोभैरवस्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक : ॥ ९ ॥ उत्कलेनाभिदेशश्चविरजाक्षेत्रमुच्यते । विमलासामहादेवीजगन्नाथस्तु

भैरव . ॥ १० ॥ गण्डक्यागण्डपातश्चतत्रसिद्धिर्नसंशय । तत्रसागण्डकीचण्डीचक्रपाणिस्तुभैरव ॥ ११ ॥ बहुलाय वामबाहुर्वहुलाख्यातुदेवता । भीरुकोभैरवोदेव सर्वसिद्धिप्रदायक : ॥ १२ ॥ उज्जयिन्याकुर्परश्चमाङ्गल्य : कपिलाम्बर । भैरव सिद्धिद साक्षाद्देवीमङ्गलचण्डिका ॥ १३ ॥ चट्टलेदक्षबाहुर्मेभैरवश्चन्द्रशेखर । व्यक्तरूपाभगवती भवानीतत्रदेवताविशेषत कलियुगेवसामिचन्द्रशेखरे ॥ १४ ॥ त्रिपुरायांदक्षप दोदेवतात्रिपुरामता। भैरवस्त्रिपुरेशश्चसर्वाभीष्टफलप्रद : ॥ १५ ॥ त्रिस्रोतायावामपादोभ्रामरीभैरवोम्बर ॥ १६ ॥ योनिपीठकामगिरौकामाख्यातत्रदेवता । यत्रास्तेत्रिगुणातीतारक्तपाषाणरूपिणी । यत्रास्तेमाधव साक्षादुमानन्दोथभैरव । सर्वदाविहरेद्देवीतत्रमुक्तिर्नसंशय ॥ तत्रश्रीभैरवीदेवीतत्रचक्षेत्रदेवता।प्रचण्डचण्डिकातत्रमातङ्गीत्रिपुराम्बिका ॥ वगलाकमलातत्रभुवनेशीसुधूमिनी।एतानिवरपीठानिशसन्तिवरभैरव ॥ एवंतादेवता, सर्वाएवतेदशभैरवा ॥ १७ ॥ सर्वत्रविरलाचाहकामरूपेगृहेगृहे ॥ गौरीशिखरमारुह्यपुनर्जन्मनविद्यते ॥ १८ ॥ करतोया-

पीठ ।

ममासाद्ययावत् शिखरवासिनी । शतयोजनविस्तीर्णंत्रिकोणसर्वसिद्धिदम् । देशामरणमिच्छन्तिकिंपुनमानवादय । । भूतधात्रीमहामायाभैरव : क्षीरखण्डक । ॥ युगाद्याया-महादेवदक्षाङ्गुष्ठपदोमम ॥ १९ ॥ नकुलीश ' कालिपीठेदक्षपादाङ्गुलीषुच । सर्वसिद्धिकरीदेवीकालिकातत्रदेवता ॥ २० ॥ अङ्गुलीषुचहस्तस्यप्रयागेललिताभव । । जयन्त्यावामजङ्घायाजयन्तीक्रमदीश्वर । ॥ २१ ॥ भुवनेशीसिद्धिरूपा-किरीटस्याकिरीटत ' । देवताविमलानाम्नीसंवर्त्तोभैरवस्तथा ॥ २२॥ वाराणस्यांविशालाक्षीदेवताकालभैरव । मणिकर्णीतिविख्याताकुण्डलञ्चममश्रुते ' ॥ २३ ॥ कन्याश्रमेचपृष्ठमेनिमिषोभैरवस्तथा । सर्वाणीदेवतातत्र ॥ २४ ॥ कुरुक्षेत्रेच-गुल्फत ' । स्थाणुर्नाम्नाचसावित्रीदेवता ॥ २५ ॥ मणिवेदके मणिबन्धेचगायत्रीसर्वानन्दस्तुभैरव: । २६ श्रीशैलेचममग्रीवा महालक्ष्मीस्तुदेवता । भैरव । शम्बरानन्दोदेशेदेशे-व्यवस्थित ' ॥ २७ । काञ्चीदेशेच-कङ्कालोभैरवोरुरुनामक । देव-तादेवगर्भाख्या ॥ २८ ॥ नितम्ब: कालमाधवे ॥ भैरवश्चासिताङ्गश्चदेवीकालीचमुक्तिदा । दृष्ट्वादृष्ट्वामन्त्र-

पीठ

देवमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ कुजवारे भूततिथौनिशार्द्धेयस्तुसाधक ' । न त्वाप्रदक्षिणीकृत्यमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९ ॥ शोणाख्याभद्रसेन-स्तु । नर्म्मदाख्येनितम्बक ' ॥ ३० ॥ रामगिरौस्तनान्यश्चशिवानीचण्ड-भैरव । ॥ ३१ ॥ वृन्दावनेकेशजालेउमानाम्नीचदेवता । भूतेशोभैरवस्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक । ॥ ३२ ॥ संहाराख्यऊर्द्धदन्तेदेवीनारायणीशुची । अधोदन्तमहारुद्रोवाराहीपञ्चसागरे ॥ ३३ ॥ करतोयातटेतल्पवामेवामनभैरव ॥ अपर्णादेवता-तत्रब्रह्मरूपाकरोद्भवा ॥ ३४ ॥ श्री-पर्वतेदक्षतल्पतत्रश्रीसुन्दरीपरा । सर्वसिद्धिकरीसर्वासुन्दरानन्दभैरव ॥ ३५ ॥ कपालिनीभीमरूपावाम-गुल्फोविभासके ॥ ३६ ॥ उदरञ्चप्रभासेमेचन्द्रभागायशस्विनी । वक्रतुण्डोभैरव ॥ ३७ ॥ चोर्द्धोष्ठोभैरवपर्वते । अवन्तीचमहादेवीलम्बकर्णस्तुभैरव ॥ ३८ ॥ चिबुकेभ्रामरी । देवीविकृताख्योजनस्थले ॥ ३९ ॥ गण्डोगोदावरीतीरेविश्वेशीविश्वमातृका । दण्डपाणिभैरवस्तुवामगण्डेतुराकिनी ॥ अमायीभैरवोवत्ससर्व-शैलात्मकोपरि॥ ४० ॥ रत्नावल्यादक्षस्कन्ध ' कुमारीभैरव । शिव: ॥ ४१ ॥ मिथिलायामुमादेवीवामस्क-

व्योमहोइर ॥ ४२ ॥ नासाद्दयां नलापातोयोगेशोभैरवस्तथा । तत्र साकालिकादेवो सर्वसिद्धिप्रदायिका ॥ ४३ ॥ कर्णाटेचैवकर्णमेकभी रूनामभैरव . । देवताजयदुर्गाख्या नानाभोगप्रदायिनी ॥ ४४ ॥ वक्रे श्वरेमन पातश्चक्रनाथस्तुभैरव । नदीपापहरातत्रदेवीमहिषमर्दिनी ॥ ४५ यशोरेपाणिपद्मञ्चदेवतायश रेश्वरी । चण्डश्चभैरवोयत्रतत्रसिद्धि मवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ अट्टहासेचोष्ठ पातोदेवीसाफुल्लरास्मृता । विश्वे शोभैरवस्तत्रसर्वाभीष्टप्रदायक ॥ ४७ ॥ हारपातोनन्दिपुरेभैरवोनन्दि केश्वर । नन्दिनीसामहादेवीतत्रसि द्धिर्नसंशय ॥ ४८ ॥ लङ्कायानूपु रञ्चैवभैरवोराक्षसेश्वर । इन्द्राक्षी देवतातत्रइन्द्रेणो पासितापुरा ॥ ४९ ॥ विराटदेशमध्ये तुपादाङ्गुलि निपातनम् । भैरवोऽमृताख्यश्चदेवी तत्राम्बिकास्मृता ॥ ५० ॥ मगधे दक्षजङ्घामेव्योमकेशस्तुभैरव । स र्वानन्दकरीदेवीसर्वकामफलप्रदा ॥ ५१ ॥ एतास्ते कथिता पुत्रपीठना थाधिदेवता ॥ विनाधीशविनादे वपूजयेत्पीठदेवताम् । भैरवोऽक्षिय तेसर्वंजपपूजादिसाधनम् ॥ अत्रा त्वाभैरवपीठपीठशक्तिश्चशङ्कर ॥ प्राणनाशनसिध्यं तकल्पकोटिजपा

दिभि ॥ नदेयपरशिष्येभ्योनिन्द कायदुरात्मने । शठायवञ्चकायेद त्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ दद्यात्तथा न्यायशिष्यायनैष्ठिकायशुचिप्रिये । साधकायकुलीनायमन्त्रीमन्त्रार्थसि द्धये ॥ ० ॥ इतितन्त्रचूडामणौशि वपार्वती सवादेएकपञ्चाशद्विद्यो त्पत्तौपीठनिर्णय ' समाप्त ॥ अ- न्यानिपीठानिकालीपुराणे ॥ १८ । ५० । ६१ । अध्यायेवद्रष्टव्यानि ॥

पीठकलि । पुं० नायकविशेषे । पीठ मर्द ॥

पीठमर्द . । पु० नायकविशेषे । नर्म सचिवे॥ तल्लक्षणं । कुपितस्त्रीप्रसाद कइति । अस्योदाहरणं यथा । को यकोपविधि प्रयच्छकरुणा गर्भे व चोजायतापीयूषद्रवदीर्घिकापरिम लैऽऽरामोदितामेदिनी । आस्ताबा स्पृहयालुलोचनमिदं व्यावर्तयन्ती मुहुर्यस्मै कुप्यसितस्यसुन्दरितपोवृ न्दालिमन्दामहेइति ॥ नाट्योक्ता नायकप्रिये ॥

पीठसर्पक । त्रि०)
पीठविसर्पी । खञ्जे)
पीठसर्पी । पाशुरे । पङ्गौ ॥)

पीठस्थानम् । न० देवताविशेषाणापू जास्थाने ॥

पीठिका । स्त्री० पातनिकायाम्॥ क्रमे ॥

पीठी । स्त्री० पीठे । आसने । चौकी

पीढा० पीढी० इत्यादिभाषा ॥

पीडनम् । न० अवमर्द्दे । देशादेरुप द्रवदाने । शस्यादिसम्पन्नदेशस्यपर चक्रेणपीडने ॥ दुःखे ॥ भरणपो ष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् । नर कपीडनेचास्यतस्माद्यत्नेनतभरेत् ॥ मर्द्दने । टीपना फींचना भीचना इत्यादिभाषा । यथा । गर्भाभिघा तादमसाशनपीडनाद्यैःपक्वद्रुमादि वफलंपततिक्षणेनेति ॥ पीडअवगा हने । ल्युट् ॥

पीडा । स्त्री० बाधायाम् । व्यथायाम् दुःखे । पीडयति पीडअवगाहने । चु० । भिदाद्यङ् । णिजभावेगुरो श्चेत्य० । टाप् । कृपायाम् ॥ शि रोमालायाम् । उत्तंसे ॥ सरलद्रु मे ॥ इतिमेदिनी ॥

पीडितम् । न० स्त्रीणाकरणे ॥ त्रि० । यन्त्रिते ॥ बाधिते ॥ मर्द्दिते ॥ पीडासञ्जातास्य । ता० इतच् ॥

पीत । पु० गौरे । हरिद्राभे । पीला इतिहल्दिया इतिचभाषा ॥ कु- सुम्भे ॥ अङ्कोटे ॥ आखोटे ॥ पुष्प रागे ॥ न० पाने ॥ हरिताले ॥ त्रि० पीतवर्णवति ॥ कृतपाने ॥ पिवतिवर्णान्तरम् । औणादिकःक्त. ॥ पीयते चक्षुषायम् । पापाने । क्त. । घुमास्थेतीत्वम् ॥ पीतागावश्च स्यचतु० पीतपानम्० आसामस्ती तिमत्वर्थीयोऽर्श आद्यजित्यच्प्रत्य योबोध्य । यद्दोत्तरपदलोपोपीच्द्रष्ट व्य । पीतोदका पीता । अत्री दकस्यपीतत्त्वं गोषूपचर्यते ॥

पीतकम् । न० ताले । हरिताले ॥ अ गुरुणि ॥ पद्मकाष्ठे ॥ पित्तले ॥ माक्षिके ॥ नन्दीवृक्षे ॥ कुङ्कुमे ॥ हरिद्रुवृक्षे ॥ किङ्किरातद्रुमे ॥ शो नाके ॥ पीतशाले ॥ त्रि० पीतेनर क्तं ॥ पीतात्कन् ॥ यद्वा । स्वार्थे यावादिभ्य कन् ॥ पीतचन्दने ॥

पीतकदली । स्त्री० स्वर्णकदल्याम् ॥

पीतकद्रुम । पु० हरिद्रुवृक्षे ॥

पीतकन्दम् । न० गर्जरे ॥

पीतकरवीरक । पु० पीतवर्णकरवी रपुष्पवृक्षे । पीतप्रसवे । सुगन्धिकु सुमे ॥

पीतकावेरम् । न० कुङ्कुमे ॥ पित्तले ।

पीतकाष्ठम् । न० पीतचन्दने ॥

पीतकीला । स्त्री० आयर्त कीलतायाम् ॥

पीतघोषा । स्त्री० पीतपुष्पघोषालतायाम् । धामार्गवे । महाजाल्याम् ॥

पीतचन्दनम् । न० पीतवर्णचन्दने । कालीयके । माधवप्रिये । कालानु सार्यके ॥ हरिद्रायाम् ॥

पीतचम्पक : । पुं० प्रदीपे ॥ पीतव र्णचम्पकपुष्पवृक्षे ॥

पीततण्डुल : । पु० कङ्गुन्याम् ॥

पीततण्डुला । स्त्री० बृहतीप्रभेदे । चविकावृक्षे । पुत्रप्रदायाम । बहुफलायाम् ॥

पीततुण्ड । पु० कारण्डवखगे ॥ सुगृहे ॥

पीततैला । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम् ॥ ज्योतिष्मतीलतायाम् ॥

पीतदारु । न० देवदारुणि ॥ पीतघृतदारुच ॥ हरिद्रौ ॥ सरले ॥

पीतदुग्धा । स्त्री० हेमचीर्याम् ॥ पीतदुग्धमस्या ॥ धेनुष्यायाम् ॥

पीतद्रु : । पु० दारुहरिद्रायाम् ॥ पीतद्रवति । द्रु गतौ । मितद्वादिस्वाट्ड ॥ पीतश्चामौद्रु श्चवा ॥ सरलवृक्षे ॥

पीतन । पु० आम्रातके ॥ प्लक्षे ॥ न० पीतदारुणि ॥ कुङ्कुमे । हरिताले ॥ पीतकरोति । तत्करोतीति णिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् । ल्युर्वा ॥ यद्वा । पीयते । पीङ्पाने । वा० तनन्० गुणाभावश्च ॥ पीतवर्णनयतैवा । नयगतौ । डीज् वा । अन्येभ्योपीतिड ॥

पीतनक : । पुं० आम्रातके ॥

पीतनी । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥

पीतपर्णी । स्त्री० वृश्चिघन्याम् ।

पीतपादा । स्त्री० शारिकापक्षिणि ॥ पीतचरणयुक्ते ॥

पीतपुष्प । पु० चम्पकवृक्षे ॥ कर्णिकारे ॥ पिण्डीतकप्रभेदे ॥ पीतभिण्ट्याम् ॥ कूष्माण्डे ॥ पीतानि पुष्पाण्यस्य ॥ न० । आहुल्यवृक्षे ॥ हरिद्राभकुसुमे ॥

पीतपुष्पा । आढक्याम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ भिन्नभिरिष्टाक्षुपे ॥ कर्कोटक्याम् ॥

पीतपुष्पी । स्त्री० शङ्खपुष्याम् ॥ पीतवाव्यालकी ॥ सहदेव्याम् ॥ महाकोषातक्याम् ॥ त्रपुषम्याम् । राजकोशातक्याम् ॥

पीतफल: । पु० शाखोटवृक्षे ॥ कर्मरङ्गवृक्षे ॥ पीतानिफलान्यस्य ॥

पीतफलक . । पुं० शाखोटवृक्षे ॥

पीतवालुका । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ पीतवर्णसिकतायाम् ॥

पीतभद्र : । पु० किङ्किरातै ॥

पीतभृङ्गराज : । पु० स्वर्णभृङ्गारे । हरिप्रिये ॥

पीतमणि । पुं० पुष्परागे ॥ गोमेदे ॥

पीतमस्त । पुं० खगान्तरे । कलिकारे ॥

पीतमाक्षिकम् । न० मधुप्रभेदे ॥

पीतमुण्ड. । खगविशेषे । कलिकारे॥

पीतमुद्ग : । पुं० वसौ । प्रवेले । शारदे । सोनामूगा इ० भा० इ० हि० ॥

पीतमूलकम् । न० गर्जरे ॥ इ० रा० नि० ॥

पीतयूथी । स्त्री० स्वर्णयूथ्याम् । सोनजुही० भा० ॥

पीतरत्न । पुं० पुष्परागमणौ ॥
पीतरत्नम् । न० गोमेदमणौ ॥
पीतराग । पु० पीतवर्णे ॥ किञ्जल्के ॥ सिक्थके ॥ त्रि० । पीतवर्णवति
पीतरोहिणी । स्त्री० काश्मर्याम् ॥
पीतल । पुं० पीतवर्णे ॥ त्रि० तद्वति ॥
पीतलकम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥
पीतलोहम् । न० पित्तलभेदे ॥
पीतवासा । पु० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० पीतवस्त्रवति ॥
पीतवीजा । स्त्री० मेथिकायाम् । पीतानिवीजानियस्याः ॥ त्रि० पीतवर्णवीजयुक्ते ॥
पीतवृक्ष । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥ सरलवृक्षे ॥
पीतशाल । पु० असनवृक्षे ॥
पीतसार । पु० मलयजे ॥ गोमेदकमणौ ॥ तुरुष्के ॥ वीजके ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥ न० हरिचन्दने ॥
पीतसारक । पु० सर्जकवृक्षे विजयसारइतिख्याते ॥ पीत. सारोस्य ॥ निम्बवृक्षे ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥ इ० रा० नि० ॥
पीतसारि । न० स्रोतोञ्जने ॥
पीतसालक । पु० सर्जकवृक्षे । असने । बन्धूके । विजयसार० इ० ख्याते ॥ पीत: सारोऽस्य । रलयोरैकत्वम् ॥
पीतस्फटिक । पुं० पुष्परागमणौ ॥

पीता । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ महाज्योतिष्मत्याम् ॥ कपिलशिंशपायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ गोरोचनायाम् ॥ अतिविषायाम् ॥ पीयतेस्म । पीङ्पाने० पापानेवा । कर्मणिक्त । घुमास्थेतीत्वम् ॥
पीताङ्ग । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥
पीताब्धि । पुं० अगस्त्यमुनौ ॥ पीत अब्धिर्येनस ॥
पीताभम् । न० कालीयके । हरिचन्दने ॥ पीताआभायस्यतत् ॥ त्रि० । पीतकान्तौ ॥
पीताम्बर । पु० अच्युते । विष्णौ ॥ पीतमम्बरयस्यस ॥ शैलूषे ॥ न० हरिद्राभवसने ॥ पीतवर्णकौषेयवस्त्रे ॥ त्रि० पीतवस्त्रयुक्ते ॥
पीताम्बरा । स्त्री० बगलादेव्याम् ॥
पीताश्मा । पुं० पुष्परागमणौ ॥
पीति । पु० घोटके । तुरगे ॥ द्रुत्यमर ॥ पिबति । पापाने । क्तिच् । घुमास्थेतीत्त्वम् ॥
पीति । स्त्री० पाने । द्रवद्रव्यस्यगलाध:करणे ॥ इतिमेदिनीकर । पानम् । पा० । स्त्रियांक्तिन् । घुमास्थेतीत्त्वम् ॥ शुण्डायामिति शब्दचन्द्रिका ॥
पीतिका । स्त्री० पीतयूथ्याम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
पीतु : पुं० । सूर्ये ॥ वह्नौ ॥

पिबति । पा० । प किच्चेति तुन् ॥

पीथ । पुं० अर्के ॥ अग्नौ ॥ काले ॥ न० । जले ॥ घृते ॥ पिबति । पा० । पातृतुदीत्यादिनाथक् ॥

पीथि:। पुं० घोटके ॥

पीन । त्रि० स्थूले ॥ प्यायतेस्म । ओप्यायीवृद्धौ । गत्यर्थेतिक्त: । ओदितश्चेतिनत्वम् । प्याय' पीभाव:॥

पीनस । पुं० रोगविशेषे । नासा सं.वे । प्रतिश्यागे ॥ अस्यनिदान म् ॥ यथा । आनह्यतेयस्यविशु ष्यतेचप्रक्लिद्यतेधूप्यतिचैवनासा । नवेत्तियोगन्धरमाश्चजन्तुर्जुष्ट व्यव स्येत्खलुपीनसेन ॥ तच्चानिलश्ले ष्मभवविकारब्रूयात्प्रतिश्यायसमा नलिङ्गम् ॥ अस्यौषधम् । यथा । पिप्पलीत्रिफलाचूर्णमधुसैंधवसयुत म् । सर्वरोगज्वर श्वासशोषपीन सद्दन्नवेत्इति ॥ पीनस्यति० सा यतिवा . षोअन्तकर्मणि० पैत्र येवा । आतोनुपेतिक ॥

पीनसा । स्त्री० कर्कट्याम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पीनसी । त्रि० पीनसरोगिणि ॥

पीनस्कन्ध . । पु० महिषे ॥

पीनोध्नी । स्त्री० पीवरस्तन्याङ्गवि ॥ पीनमूधोऽस्या । ऊधसोऽनङ् । बहुव्रीहेरूधसोङीष् ॥

पीपरि । पु० कुलत्ये ॥ इ० रा० नि० ॥

पीयु .। पु० काले॥ रवौ ॥ घूके । पेचके ॥ सुवर्णवायसयोरिति दीधित ' ॥ पिबति । पा० । खरु शङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु० इतिकुप्र त्यय . धातोरीत्वयुगागमश्च ॥

पीयूषम् । न० अमृते ॥ अमृतायाम् । गुडूच्याम् ॥ यथा । पीयूष लोकप.श्च।लोचरगा नाकणायद्य इ० लोलिम्बराज ॥ दुग्धे ॥ पु० न० नव्यसूतधनो सप्तदिवसावधि क्षीरे । पेयूषे ॥ पीयते० पीय्य ते० अनेनवा । पीय इ० सौत्रो धातु . प्रीतौ । पीयेरूषन् ॥

पीयूषमहा . । पु० चन्द्रे ॥ इ० श० रत्नावली ॥

पीयूषरुचि । पुं० चन्द्रे ॥ त्रि० । अमृतप्रिये ॥

पीलक:। पु० पिपीलिकायाम् ॥ इ०हेमचन्द्र ॥

पीलु:। पु० प्रसूने॥ परमाणौ ॥ मतङ्गजे ॥ तालस्यास्थिखण्डे ॥ काण्डे । वाणे ॥ अजादिदेशेषु खनाम्नाप्रसिद्धे पादपविशेषे । गुड फले ॥ कृमिविशेषे ॥ पुष्पद्रुमे ॥ पीलयति । पीलप्रतिष्टम्भे । मृगय्वादित्वात्कु ॥ न० पीलुवृक्ष

स्थफले । पीलू॰ क्ली॰ भा॰ ॥ पीलु श्लेष्मसमीरघ्न पित्तलंभेदिगुल्मनुत् । स्वादुतिक्तञ्चयत्पीलुतन्नात्यु,ष्णं त्रिदोषहृत् ॥

पीलुकः । पु॰ मधूकप्रभेदे ॥

पीलुकुणः । पु॰ पीलूनांपाके ॥ तस्य पाकमूलइत्यादिनाकुणप्प्रत्यय. ॥

पीलुनी । स्त्री॰ मूर्वायाम् ॥

पीलुपत्र । स्त्री॰ लताविशेषे । मोरटायाम् ॥

पीलुपर्णी । स्त्री॰ विम्बिकायाम् ॥ मूर्वायाम् ॥ ओषधिभिदि ॥ पीलोरिवपर्णान्यस्याः ॥ पाककर्णेतिङीष् ॥

पीवा । त्रि॰ स्थूले ॥ प्यायते । प्यैङ्वृद्धौ । ध्याप्यो, सम्प्रसारणञ्चेतिक्वनिप् ॥

पीवर । त्रि॰ स्थूले । मोटा इति भाषा ॥ प्यायते । प्यैङ् । छित्वरच्छत्वरेतिवरच् प्रत्ययान्तो निपातितः ॥ पु॰ कूर्मे ॥

पीवरस्तनी । स्त्री॰ स्थूलस्तन्याङ्गवि । पीनोध्न्याम् ॥ पीनस्तनविशिष्टायानार्याम् ॥ पीवरा, स्तना, पीवरौवास्तनौयस्याः, स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादितिङीष् ॥

पीवरा । स्त्री॰ अश्वगन्धायाम् ॥ शतावर्याम् ॥ स्थूलायाम् ॥

पीवरी । स्त्री॰ शालपर्ण्याम् ॥ शतमूल्याम् ॥ प्यायते । प्यैङ् । ध्याप्यो. सम्प्रसारणञ्चेतिक्वनिप् स्त्रियावनोरचेङीब्रौ ॥

पुंध्वज । पु॰ गन्धमूषिके ॥

पुंश्चल । पु॰व्यभिचारिणि ॥ यथा ॥ ललाटोपस्रतास्तिस्रोरेखा स्युःशतवर्षिणाम् । नृपत्त्व स्याच्चतस्रभिरायुःपञ्चनवत्यथ ॥ अरेखिणायुर्नवतिर्विच्छिन्नाभिश्चपुंश्चल' ॥ क्ली॰गरुडपु॰

पुंश्चली । स्त्री॰ व्यभिचारिण्याम् । अतिचञ्चलायाम् । असत्याम् ॥ तस्याश्चरित्रदोषायथा । अहोकोविदभुवनेदुर्ज्ञेयपुंश्चलीमन' । पुंश्चल्यायोद्दिविश्वस्तोविधिनासविडम्बित. ॥ वह्निश्च्युतस्ययशसाधर्म्मोणास्वकुलेनच । वाञ्छित नूतनप्राप्य विनश्यतिपुरातनम् ॥ सदासकर्म्मसाध्यासाकोशातस्या प्रियोऽप्रिय । देवेकर्म्मणि पैत्रेचपुत्रेवस्त्रौनभर्त्तरि ॥ दारुणापुंश्चलीचित्त सदाशुङ्गारकर्म्मणि । प्राणाधिकरतिज्ञसाऽमृतदृष्ट्याहिपुंश्चली ॥ रत्नप्रदश्चविज्ञविषदृष्ट्याहिपश्यति । सर्वेषास्थलमस्त्येवपुंश्चलीनानकुत्रचित् ॥ दारुणापुंश्चली जातिर्नरजातिश्च एवच ॥ निष्कृति कर्मभोगान्ते सर्वेषामस्तिनिश्चितम् ॥ नपुंश्चलीनाविप्रेन्द्रयावच्चन्द्रदिवाकरौ । अन्यासाकामिनीनाश्चकीटंहन्तुंस्वया

ट्या । सानास्तिपुंश्चलीनाञ्चकान्तं हन्तुपुरातनम् ॥ रतिश्चनूतनप्राप्यविषतुल्यपुरातनम्। कान्तं हत्वा हिनस्त्येवसोपायेनावलीलया ॥ * ॥ पृथिव्यायानिपापानिपुंश्चलीष्वेव-भारते । तिष्ठन्तिताभ्योनपराः पापिष्ठा सन्तिकेचन ॥ (*+*) ॥ पुंश्चलीपरिपक्वान्नसर्व्वं पातकमिश्रितम् । देवेकर्म्मणिपैत्रेचदेयनचतथाजलम् ॥ अन्न विष्ठापयोमूत्रपुंश्चलीनाञ्चनिश्चितम् । दत्वापितृभ्योदेवेभ्योभुक्त्वाचनरकंव्रजेत् ॥ शतवर्षंकालसूत्रेपचत्येवसुदारुणे । घोराश्चकारिकृमयस्तं दशन्तिदिवानिशम् ॥ पुंश्चल्यन्नश्चयोभुङ्क्तेदैवाद्द्विजनराधम ॥ एतज्जन्मकृतपुण्यतस्यनश्यतिनिश्चितम् ॥ आयुः श्रीयश्सांहानिरिहलोकेपरत्रच । तस्माद्यत्नाद्द्वर्णीयपाकपात्रं कलत्रकम् ॥ (*‡*+) ॥ पुंश्चलीदर्शने पुण्ययाचास्तिविर्भवेद्ध्रुवम् । स्पर्शने चमहापापं तीर्थस्नानाद्विशुध्यति ॥ स्नानदानव्रतश्राद्धवजपश्चदेवपूजनम् । निष्फलपुंश्चलीनाञ्चभारतेजीवनन्तथा ॥ (*०+०*) ॥ उपस्थितसकामपुंश्चलीत्यागेदोषोयथाभवत्सुपस्थिताकामात्पुंश्चलीचेज्जितेन्द्रिय. परित्यजेद्धर्म्मभयादधर्मान्नरकंव्रजेत् ॥ (+०*०+) ॥ सर्वदेवतसाक्षपक्षित्याज्यत्वगर्हितत्वंचयथा । उपस्थिताचयायोषिदत्याज्याराणियामपि । श्रुतौश्रुतमितित्याज्यासर्वदेवतपक्षिनाम् ॥ अतोसर्वा ' परित्याज्या पुंश्चलीचविशेषतः । भनायुः प्राणयशसानाशिनीदुःखदायिनी ॥ स्वकार्यतत्पराशश्वत्परकार्यविघातिनी । निष्ठुरानरघातिभ्य सर्वापहीजरूपिणी ॥ विद्युद्दीप्तिर्जलेरेखालोभान्मैत्रीयथाभवेत् । परद्रोहाद्यथासम्पत्कुलटाप्रेमतत्परम् ॥ सर्वेभ्योहिस्रजन्तुभ्योविषहीजासदैवसा । योविश्वसितुंतासम्मूढोविपत्तस्यपदेपदे ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे २३ । २४ । ७२ अध्यायः ॥ पुंसोभर्त्तुः सकाशाच्चलति०पुरुषान्तरगच्छति । चलगती । अच् । गौरादि ॥

पुंश्चिह्नम् । न० शिश्ने ॥

पुंसवनम् । न० दुग्धे । गर्भे ॥ संस्कारविशेषे ॥ द्वितीयेवातृतीयेवा मासिपुंसवनंभवेत् । व्यक्तेगर्भेभवेत्कार्यंसीमन्तेनसहाथवा ॥ पुमान् सूयतेऽनेन । पुञ्० । ल्युट् ॥

पुंस्त्वम् । न० रेतसि । शुक्रे ॥ पुरुषत्वे ॥

पुंस्त्वविग्रहः । पुं० भूतृणे ॥

पुक्कस । पु० श्वपचे ॥ अधमे ॥ पुत्कुत्सितम् पुण्यं वापुमांसवाकस

ति । कसगतौ । अच् । मू० कोवा ॥ पृ० । निषादाच्छूद्रायाजाते । जातानिषादाच्छूद्रायाजात्याभवति पुक्कस ॥

पुक्कसी । स्त्री० कालिकायाम् ॥ नील्याम् ॥

पुङ्ख । पु० मङ्गलाचारे ॥ शराङ्गे । बाणमूले ॥ श्येने ॥

पुङ्खानुपुङ्खम् । न० मङ्गलामङ्गले ॥ यथा । पुङ्खानुपुङ्खविषयेक्षणतत् परोपिधीरोनमुञ्चति मुकुन्दपदार विन्दे । सङ्गीतनृत्यगलितालवशग तापि मौलिस्थकुम्भपरिरक्षणधीन टीवति ॥

पुङ्ग । पु० न० पुञ्जे ॥ इतिशब्द चन्द्रिका ॥

पुङ्गज । पु० आत्मनि ॥ इतिभूरि प्रयोग . ॥

पुङ्गव । पुं० बलीवर्दे । वृषे ॥ पुमांश्चासौगौश्च ।गोरतद्धितलुकीति टच् ॥ औषधस्यप्रभेदे ॥ उत्तरपद स्थ श्रेष्टे ॥ ऋषभौषधे ॥ मन्त्री च ॥ पुरुषर्षभे ॥ पुमान्गौरिव । उपमितिसमास । पूर्ववत्टच् ॥

पुच्छ । पुं० पश्चात्प्रदेशे ॥ पुं०न० लाङ्गूले ॥ न० कलापे । समूहे । लोमवल्लाङ्गूले ॥ पुच्छति । पुच्छप्र सादे । प० अच् । पृ० । पुच्छभा ण्डेतिनिपातनाद्वायसाप : ॥

लौचटकाना० इतिभा० ॥

पुच्छदा । स्त्री० । लक्ष्मणाकन्दे ॥ इ० राजनिर्घण्ट . ॥

पुच्छी । पुं० कुक्कुटे ॥ अर्कवृक्षे ॥ त्रि० । लाङ्गूलवति ॥

पुञ्ज । पु० राशौ । धान्याद्युच्छ्रित वृन्दे ॥ पिञ्जयति० पिञ्ज्यतेवा । पिजिहिंसा बलादानिकेतनेषु । अच्०घञ्वा । पृ० । यद्वा । उन्न-त्यापुमांसजयति । अन्ये० ड ॥

पुञ्जकस्थली । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पुट । पुं० बालपत्रे ॥ न० । जा तीफले ॥ उपर्यधोभवापन्नसंयुक्तस्थ दादिकपालद्वयरूपौषधपाकपात्रे ॥ धात्वादिमारणोपयुक्तान्पुटप्रकारा नाहरसप्रदीप । लोहादेरपुनर्भा व स्तद्गुणत्व गुणाच्यता । सलिले तरणञ्चापिततस्सिद्धि पुटनाम्नकात् ॥ गम्भीरेविस्तृतेकुण्डे द्विहस्ते चतु रस्रके । वनोपलसहस्रे णपूरितेपुट मौषधम् । कोष्ठिकेव प्रयत्नेनगोवि ष्ठोपरिधारयेत् । वनोपलसहस्रा र्द्धं कोष्ठिकोपरिनि क्षिपेत् ॥ व ह्निं विनि : क्षिपेत्तन्महापुटमिति स्मृतम् ॥ १ ॥ कोष्ठ भूषा । गो विष्ठा० गोष्ठा ॥ +*‡* ॥ सपादहस्तमानेनकुण्डे निम्ने तथा यते । वनोपलसहस्रं चापूर्णमध्ये विधारयेत् ॥ पुटनद्रव्यसंयुक्ताको

ष्ठिकामुद्रितांमुखे । अधोर्द्धानिकरगडानिश्चर्द्धान्युपरिनिक्षिपेत् ॥ एतद्गजपुटप्रोक्तख्यातसर्वपुटोत्तमम् । हस्तश्चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाणससपाद तेनत्रिंशदङ्गुलप्रमाणेनेत्यर्थं अतएवोक्तम् । साधारणेनराङ्गुल्यात्रिंशदङ्गुलकोणज । करण्डानि० आरण्यागोमया । इ० गजपुटम् ॥ २ ॥ (++++)— अरत्निमात्रकेकुण्डेपुटवाराहमुच्यते ॥ ३ ॥ वितस्तिमातृके खातेकथितञ्चौकुटपुटम् ॥ ४ ॥ अरत्निस्तुनिष्कनिष्ठेनमुष्टिना । इत्यमर । निसृतकनिष्ठयामुष्ट्योपलक्षितोहस्तोऽरत्निरित्यर्थं ॥ षोडशाङ्गुलकेखातेकस्यचित्कौकुटपुटम् ॥ यत्पुटदीयतेखातेह्यष्टसङ्ख्यैर्वनोपलै । कपोतपुटमेतत्तु कथितपुटपण्डितै : ॥ ५ ॥ गोष्ठातर्गोखुरक्षुण्णशुष्कचूर्णितगोमयम् । गोवरतत्समाख्यातवरिष्ठरससाधने ॥ द्दङ्गाण्डस्थितैर्यत्रगोवरैर्दीयते पुटम् । तज्ञोवरपुटप्रोक्तंभिषग्भि सूतभस्मकृत् ॥ ६ ॥ द्दङ्गाण्डेतुषै पूर्णे मध्ये मूषाविधारयेत् । क्षिप्त्वाग्निमुद्रयेद्भाण्ड तद्भाण्डपुटमुच्यते ॥ ७ ॥ इति भावप्रकाश' ॥ पु० । न० । अश्वखुरे । २ ॥ आच्छादने ॥ पत्रादिरचितेपुष्पाद्याधारे । पुडा० इति० दोना० इतिचभा० । मिथसश्लेषे ॥

पुटकम् । न० पद्मे ॥ इतिशब्द० ॥

पुटकन्द । पु० कोलकन्दे ॥

पुटकिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ पुटकानिसन्त्यस्यपुष्करादिभ्योदेशइतीनि ॥

पुटग्रीव । पुं० गर्गर्याम् ॥ ताम्रकुम्भे ॥

पुटपाक । पु० पुटान्तरितौषधपचने ॥ अस्यविधिर्यथा ॥ पुटपाकस्यकल्पस्यस्वरसोगृह्यतेयत । अतस्तुपुटपाकानायुक्तिरत्रोच्यतेमया ॥ पुटपाकस्यपाकोय लेपस्याङ्गारवर्णता ॥ लेपञ्चद्व्यङ्गुलस्थूलकुर्याद्द्व्याङ्गुलिमात्रकम् । काश्मरीवटजम्ब्वादिपत्रैर्वेष्टनमुत्तमम् । पलमात्रोरसोग्राह्य कर्षमात्र मधुक्षिपेत् । कल्कचूर्णद्रवाद्यास्तुदेया कोलमितावुधै ॥ ०० ॥ अपिच । इ विल्वे स्निग्धमासस्यपरद्रव्य पलमतम् । द्रवस्यकुडवोन्मानसर्वमेकत्रपेषयेत् ॥ तदेकत्रसमालोड्यपत्रै , सुपरिवेष्टितम् । पुटपाकविधानेन तत्पक्त्वातद्रसबुध , ॥ तर्पणोक्तेन विधिनायथावदवधारयेत् । दृष्टिमध्ये निषिच्य , स्थान्नित्यमुत्तानशायिना ॥ कृनोलेखनश्चैवरोपणश्चेतिसत्रिधा । स्नित , स्निग्धोविरूढस्यस्निग्ध

स्वसतुलेखन'॥ इष्टे वेलार्थमितर' पित्तासगन्नणवातनुत्। द्रुतरोरोप ण'। त्वे इमांसवसामज्जमेद स्वा द्वौषधै. क्वत:॥ स्वे इन: पुटपा क: स्य द्वधार्योहि वाकग्रतेतुस:। वाक्ग्रतक्षोटिकाग्रतम्। जाङ्गला नायकन्नमांसैर्लेखनद्रव्यसयुते.॥ क्रणालोहरजस्ताम्रशङ्खविद्रुमसिन्धु जै.। समुद्रफेनकासीस स्रोतोजद धिमस्तुभि॥ लेखनोवाक्कृततस्य परधारणमिष्यते। स्तन्यजाङ्गल म धाज्यतिक्तकद्रव्यभावित॥ लेखना त्त्रिगुणोधार्य. पुटपाकस्तुरोपण। तिक्तकद्रव्याख्याह। निम्बामृता कृषपटोलनिदिग्धिकाभि' स्यात्पञ्च तिक्तकइतिप्रथितोगुणोयम्। वाच देसर्पणोक्तास्तुक्रियाव्यापत्तिदर्शने।व्यापत्तिदर्शने। मिथ्याक्तत पुटपा कजनितव्याधिदर्शने। तेजास्यनिल माकाशमादर्शभास्करांश्च। नेत्रे ततपि तेनैव यस्रवापुटपाकवान्॥ इति भावमिश्र.॥

पुटपाकजम्। न० माससाव्यञ्जनान्त रे॥ गुरुयन्त्रेणयत्पक्व' तज्ज्ञेयं पुटपाकजम्॥

पुटभेद.। पुं० नदीवक्रे॥ पत्तने। नगरे॥ आतोद्ये॥ तटिनीमुखे॥ चक्राकारेणजलानामधोयाने॥ पु टंसश्लिष्ट भिनत्ति। भिदिर०।कर्म ण्यण्॥ पाषाणविशेषे॥ पुटे पुटे भेद्यते इ०॥

पुटभेदक:। पुं० पाषाणविशेषे॥

पुटभेदनम्। न० पत्तने। स्थानीये। नगरे॥ पुटानिपानाणिभिद्यन्ते ऽत्र। भिदिर्०। अधिकरणेल्युट्। युक्त्वा॥

पुटालु'। पुं० शूकरकन्दे। कोल कन्दे॥

पुटिका। स्त्री० एलायाम्॥

पुटितम्। न० अहिपुटे॥ हस्तपुटे। त्रि०। पाटिते॥ स्यूते॥

पुटी। स्त्री० कौपीने॥ आच्छादने॥ पत्रादिनिर्मितपुष्पाद्याधारे। पुडि या० पुडी० इ० भा०॥ गौ० डीम्॥

पुटोटजम्। न० श्वेतच्छत्रे॥ इ० त्रिकाण्डशेष॥

पुटोदक। पुं० नारिकेले॥ इ०हा०

पुण्डरी। पुं० हस्तिनामनुष्याणाञ्चच क्षुष्ये क्षुद्रविटपे। शालपर्णीपत्रस मानपत्रे। पौण्डरीके। चक्षुष्ये। सालपुष्पे॥ इ० शब्द०॥

पुण्डरीकम्। न० सिताम्भोजे। सि तच्छत्रे॥ भेषजे॥ पुं०। व्याघ्रे। अग्निदिङ्नागे॥ कोषकारान्तरे॥ सहकारे॥ गणधरे॥ राजिला हौ॥ गजज्वरे॥ मदनवृक्षे॥ कमण्डलौ॥ श्वेतवर्णे॥ शाले

र्जातिविशेषे ॥ कुष्ठविशेषे ॥ तल्ल क्षणम् । सश्वेतरक्तपर्यन्त पुण्डरीकदलोपमम् । सोत्सेधञ्चसरागञ्च पुण्डरीकप्रचक्षते इति० । पुण्डरीकवर्णयोगात्पुण्डरीक । अर्श आद्यच् ॥ पुण्डयति । मण्डिभूषायाम् । पुण्डिच । फर्फरीकादयश्चेत्यरीकम् ॥

पुण्डरीकाक्ष । पुं० विष्णौ । नारायणे । हृत्पुण्डरीकेप्रकाशमानेवासुदेवे ॥ तस्यस्मरणादेवशुचिर्भवति । यथा । अपवित्र ' पवित्रोवासर्वावस्थाङ्गतोपिवा । य स्मरेत्पुण्डरीकाक्षसवाह्याभ्यन्तर शुचिरितिस्मृते ॥ पुण्डरीकमिवाक्षिणीयस्य । वहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णो स्वाङ्गात्षच् । पुण्डरीकेषुअक्षियस्यवा ॥ पुण्डरीकस्थानेअक्षियस्येतिवा ॥ अयमर्थस्तुहरिस्ते साहस्रमितिपुष्पदन्तस्तोत्रे व्यक्त ' ॥ यद्वापुण्डरीकलोकात्मकमक्षति । अक्षूव्याप्तौ । कर्मण्यण् ॥ तत्क्षायतिवा । क्षैक्षये । आतोनुपसर्गेइतिक । अन्येषामपीतिदीर्घ । आङ्प्रश्लेषोवा । ततसुपीतिमूलविभुजेतिक ' ॥ न० । पुण्डर्ये ॥

पुण्डरीयकम् । न० प्रपौण्डरीके । स्थलपद्मे ॥

पुण्डर्यम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पुण्डयति । पुडिखण्डने । अच् । पुण्डस्यार्य्य प्रधानम् । शकन्ध्वादि

पुण्ड्र । पुं० दैत्यविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे । पौंडा० इ० भा० ॥ अतिमुक्तके चित्रे ॥ कृमौ ॥ पुण्डरीके ॥ तिलके । पुष्पवृक्षविशेषे ॥ इक्षुखण्डे ॥ देशविशेषेतु पुण्ड्र ॥ न० । ऊर्द्धपुण्ड्रादौ ॥ पुण्ड्रति । पुडिखण्डने । स्फायितञ्चीतिरक् ॥

पुण्ड्रक । पु० अतिमुक्ते । वासन्त्याम् । माधवीलतायाम् । तिलकवृक्षे । स्थिरपुष्पाख्याम् ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा इ० भा० ॥ पुण्डति०पुण्ड्रतेवा । मुडिवन्धने० पुडिच । स्फायीतिरक् । स्वार्थेकन् ॥

पुण्ड्रकेलि । पुं० इभे । हस्तिनि ॥ पुण्ड्रेषुकेलिर्यस्य ॥

पुण्यम् । न० धर्मे ॥ सुकृते ॥ यथा । पण्डितेनापिकिन्तेनसमर्थेनचदेहिनाम् । यत्पुण्य भारमुद्वोढुमशक्त. पारलौकिकमिति ॥ तस्माद्यतेत पुण्येषुयइच्छेन्महतींश्रियनिति ॥ विधिविहिते ॥ सदाचारे ॥ शोभनकर्म्मणि ॥ वि० । शोभने । मनोरमे । सुन्दरे ॥ पावने ॥ शुद्धे ॥ पुनाति० पूयतेऽनेनवा । पूञ् । पूञो यसुङ्ह्रस्वश्चेतियत्णुट्ह्रस्वश्च ॥ यद्वा । पुणति । पुणकर्म्मणिशुभे । इगुपधेतिक । पुणेसाधु । तत्र

साधुरितियत् ॥ दयासम नास्तिपुण्य पाप हिंसासम नहीतिदेवीभागवतम् ॥
पुण्यकम् । न० विधिविहितेउपवासकृच्छ्रचान्द्रायणप्राजापत्यनक्तभोजनादिव्रते ॥पुण्यमेव । सज्ञायांकन्॥
पुण्यकव्रतम् । न० ब्रह्मवैवर्तोक्ते । स्त्रीकर्त्तव्येनियमविशेषे ॥
पुण्यकृत् पुं० अश्वमेधादियाजिनि ॥ आश्रमकर्म्मकृति ॥ त्रि० पुण्यकर्त्तरि । धार्मिके ॥ पुण्यकृतवान् सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषुकृञ: इति कृञ क्विप् ह्रस्वस्येतितुक् ॥ पुण्य कारयतिवा । बहुलमन्यत्रापीतिणिलुक् ॥
पुण्यगन्ध । पुं० चम्पके । पुण्योगन्धोऽस्य ।
पुण्यजन: । पुं० यक्षे ॥ राक्षसे ॥ मङ्गलादिवहितत्वलक्षणयापुण्यश्चासौजनश्च ॥ धार्मिके ॥ पुण्याश्रयोजन । मध्यमपदलोपीसमास ।
पुण्यजनेश्वर: । पुं० कुवेरे । त्र्यम्बकसखे ॥ पुण्यजना. यक्षा 'तेषामीश्वर : ॥
पुण्यतृणम् । न० श्वेतकुशे ॥
पुण्यदर्शन : । पुं० चाषपक्षिणि ॥
पुण्यफल: । पुं० वनविशेषे । लक्ष्म्यारामे ॥ न० । धर्म्मजन्यफले ॥
पुण्यभाक् । त्रि० पुण्यविशिष्टे ॥

पुण्यभू । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्यस्यभू । पुण्याचासौभूमिश्चेतिवा ॥
पुण्यभूमि । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्यस्यभूमि: । पुण्याचासौभूमिश्चेतिवा ॥
पुण्यवान् । त्रि० सुकृतिनि । धन्ये ॥ पुण्यमस्यास्ति । मतुप् । मादुपधायाश्चमतोर्वोऽयवादिभ्य इतिवत्वम् ॥
पुण्यश्लोक । पुं० जनार्दने । विष्णौ ॥ नलइतिप्रसिद्धेराजनि ॥ युधिष्ठिरे ॥ पुण्यानिपावनानि श्लोकानियशांसियस्य ॥ पुण्यानिकवीनापद्यानिवायस्मिन् ॥ त्रि० पुण्यचरित्रे
पुण्यश्लोका । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ वैदेह्याम् । सीतायाम् ॥ यथा । पुण्यश्लोकोनलोराजा पुण्यश्लोकोयुधिर. । पुण्यश्लोकाचवैदेही पुण्यश्लोकोजनार्दनइतिपुराणम् ॥
पुण्या । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ पुण्यजनिकायाम् ॥
पुण्यात्मा । त्रि० धर्मशीले ॥ पुण्यआत्माऽस्य ॥
पुण्याहम् । न० शोभनदिवसे ॥ पुण्यञ्चतदहश्च । राजाह . सखिभ्यष्टजितिटच् । उत्तमैकाभ्यामित्यन्हादेशोन । पुण्यसुदिनाभ्यामितिक्लीवत्त्वम् ॥ मङ्गले ॥ यथा० पुण्याहवाचनम् ॥
पुण्याहवाचनम् । न० दैवादिकर्मा

द्दौमङ्गलार्थंपुण्याहमितिशब्दस्यवा रत्रयकथने ॥ यथा । पुण्याहवाचन दैवेब्राह्मणस्यविधीयते । एतदेवनि रोङ्कार कुर्य्यात्क्षत्रियवैश्ययो ॥ सोङ्कारंब्राह्मणेब्रूयात्निरोङ्कारमही पतौ । उपांशुचतथावैश्ये शूद्रे स्व स्तिप्रयोजयेदितियम ॥

पुत्तलिका । स्त्री० धातुपाषाणादिनि र्मितमूर्त्तौ । पुतलीइतिभाषा ॥

पुत्तिका । स्त्री० मधुमक्षिकाविशेषे । पतङ्गिकायाम् ॥ यतआह । माक्षि कतैजवर्णंस्यात्तृतवर्णंतुपौत्तिकम् । भ्रामरस्तुभवेच्छुक्ल क्षौद्रन्तुकपिलभ वेत् । इति ॥ पुतकुत्सितंत्रायते । त्रायृसन्तानपालनयो । बाहुलका त्क । यलोप । केयइतिक्रस्व । प्रत्ययस्थादितीत्वम् ॥ पिपीलि काप्रभेदे । दीमकइतिसौंडक०इति चभाषा ॥ यथा । धर्मशर्मे : सच्चि नुयात्परलोकार्थ पुत्तिका । परलो कसहायार्थंभास्वन्त स्वशरीरिणमि ति ॥

पुत्र । पु० लग्नात्पञ्चमभवने ॥ आ त्मजे । तनये । सूनौ । सुते । अप त्ये । पूतइतिभाषा० ॥ अस्यनिरु क्तिर्यथा । पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पि तरंत्रायतेसुत.. । तस्मात्पुत्रइति प्रोक्त स्वयमेवस्वयम्भुवेति ॥ स- सारिणोयमवश्यमपेक्षित' । अपुत्र

स्यगतिर्नास्तिस्वर्गेगतुपरन्तप । येन केनाप्युपायेनपुत्रस्यजननंचरेदिति वचनात् ॥ सचद्वादशविधोयथा । पुत्रान्द्वादशयानाहनृणांस्वायम्भुवो मनु । तेषांषड्बन्धुदायादा षड दायादबान्धवा ॥ औरस क्षेत्रज श्चैवदत्त कृत्रिमएवच । गूढोत्प न्नोऽपविद्धश्चदायादाबान्धवाश्चषट् ॥ कानीनश्चसहोढश्चक्रीत पौनर्भव स्तथा । स्वयंदत्तश्चशौद्रश्च षडदाया दबान्धवा इति ॥ पुत्रिकापुत्रेण सहत्रयोदशविधोऽपिभवति ॥ †‡ ॥ जीवतोवाक्यकरणात्क्षयाहेभूरिभो जनात् । गयायांपिण्डदानाच्च त्रि भि पुत्रस्यपुत्रता ॥ (*) ॥ चतु र्विधा पुत्रायथा । सुमनोवाच) । ऋणसम्बन्धिन केचित्केचित्न्या सापहारका । रिपवश्चप्रियाश्चेति स्वकर्मवशवर्तिन ॥ भेदैश्चतुर्भिर्जाय न्ते पुत्रामित्राखियस्तथा । भार्या पिताचमाताचभृत्या स्वजनबान्धवा ॥ स्वेनस्वेनहिजायन्ते सम्बन्धेनम हीतले । न्यासापहारभावेन यस्यय स्यकृतभुवि ॥ न्यासस्वामीभवेत्पु त्रोगुणवान्रूपवान्भुवि । येनचाप हृतन्यासंतस्यगेहेनमशय ॥ न्या सापहारणादुःखसदत्त्वादारुणगत. । न्यासस्वामीसपुत्रोऽभून्न्यासापहार कस्यच ॥ गुणवानरूपवांश्चैवसबल

पुत्र .

लणसयुत । भक्तिश्चदर्शयेत्तसा
पुत्रोभूत्त्वादिनेदिने ॥ प्रियवाक्यश
रीवापिवहुर्क्तं ह्यप्रदर्शयेत् । स्त्रीय
द्रव्य समुद्राढ्य प्रीतिमुत्पाद्यचातु
लाम् ॥ भुक्त्वातुपोषणात्तेनतद्दादा
यपुनर्व्रजेत् । यथातेनप्रदत्तन्या-
सापहरणात्पुरा ॥ दु खमेवम-
हत्प्राप्त्वादारुणप्राणनाशनम्। ता
दृशतस्माद्द्यात् सपुत्रोभूत्त्वामहागु
णे . ॥ अल्पायुषस्तथाभूत्त्वा मरण
यान्तितेतथा । दु. खदत्त्वाप्रयान्त्ये
वप्रकृत्यैवंपुन पुन' । यदाहपुत्रपु
त्रेतिप्रलापहिकरोतिस' । तदाहा
स्य करोत्येष क ' सपुत्रोहिकस्यच
॥ अनेनापिकृतन्यासमदीयपरिचा
रिणा । द्रव्यापहारोपिपितापूर्वमद्ये
वतस्यच ॥ पिशाचत्त्व मयादत्तमद्ये
वहिदुरात्मन: । द्रव्यापहरणेनापि
ममप्राणागता किल ॥ दु खेनम
हताचैवयथार्तपीडित पुरा । तदा
दु खप्रदत्त्वाहद्रव्यमुद्राढ्यसुत्तमम्
॥ भोगीनसर्वमादायचिरात्विश्वास्य
सौम्यवत् । गतोस्मिस्वरहचाद्यक
स्याहसुतईदृश ॥ नचैषोपिपितापू
र्वमद्ये वनचकस्यचित् । पिशाचत्व
मयादत्तमद्ये वचदुरात्मन . ॥ एव
मुक्त्वाप्रयात्येवतप्रहस्यपुन पुन. ।
प्रयात्यनेनमार्गेणदु:खंदत्त्वासुदारु
णम् ॥ एवन्यासस्यसम्बन्धात्पुत्रा.

पुत्र

किन्तेभवन्तिवै । ससारेदु खबहु
लाहयन्ते यनतनहि ॥ १ ॥ ऋणस
म्बन्धिन ' पुत्रान् प्रवक्ष्याम्यितवाय
त । ऋणयस्यगृहीत्वाय प्रयाति
मरणंकिल ॥ अन्नदातासुतोभूत्वा
भ्रातावाथपिताप्रिय । मित्ररूपेण
वर्त्तेतत्र्यन्तर्दुष्ट सदैवस ॥ गुण
नैवप्रपश्येत सक्रूरोनिष्ठुराकृति
। जल्पतेनिष्ठुर वाक्य सदैवस्वजने
पुत्र ॥ नित्य मिष्ट समश्नातिभोगा
न्भुञ्जीतनित्यश । द्यूतकर्मरतो
नित्यंचौरकर्मणिनित्यश ॥ गृहा
द्द्रव्यबलाद्दत्तांवार्यमाण प्रकुप्य-
ति । पितरमातरचैवकुत्सतेचदिने
दिने ॥ द्रावकत्रासकश्चैवबहुनिष्ठु
रजल्पक ' । वञ्चयित्वैवमुद्राश्च ह
त्वासु'खेनतिष्ठति ॥ जातकर्मादि-
भिर्वालो द्रव्यंगृह्णातिदारुण ' ।
पुनर्विवाहसयोगान्नानाभेदैरनेकधा
॥ एवसचोयतेद्रव्य नैवमेनदददात्य
पि । गृहक्षेत्रादिकसर्वममैवहिनस
शय । पितरमातरचैव वदत्येवं
दिनेदिने ॥ सुदण्डैर्मुसलैश्चैवकचा
ग्रातैस्सुदारुणै । मृतेतुतस्मिन्पित
रितथामातरिनिष्ठुरम् ॥ नि ' स्ने
होनिर्घृणश्चैवजायतेनात्रसशय ।
श्राद्धकार्याणि दानानिनकरोतिक
दाचन । एवविधास्तथ.पुत्राभवन्ति
चमहीतले ॥ २ ॥ रिपुपुत्रप्रवक्ष्या

पुत्र .

मितवाग्रे मुनिपुङ्गव । बाल्ये वयसि सम्प्राप्ते रिपुवत्वर्ततेसदा ॥ पित रमातरचैवक्रीडमानोहिताडयेत् ताडयित्वाप्रयात्येवप्रहृष्टैवपुन पुन ॥ पुनरायातित तत्रपितर मातरपुन । सक्रोधोवर्ततेनित्य नैवकर्मणिसर्वदा ॥ पितरमारयि त्वातु मातरचपुन : पुन . । प्रया त्येवसदुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावत ॥ २ ॥ अथात सप्रवक्ष्यामियस्मा ल्लभ्योभवेत्प्रिय । जातमात्र प्रिय कुर्यात्बाल्ये नटनक्रीडनै. ॥ वय. प्राप्यप्रियकुर्यान्मातापित्रोरनन्तर म् । भक्त्यासन्तोषयेन्नित्य तावुभौ परिपालयेत् ॥ स्नेहेनवचसाचैवप्रि यसम्भाषणेनच । मृतौगुरुसमाज्ञा यस्नेहेनरुदतेपुन ॥ श्राद्धकमाणि सर्वाणि पिण्डदानादिकाक्रियाम् । करोत्येवसुदु . खार्त्तस्तेभ्योयात्रा प्रयच्छति ॥ ऋणत्रयान्वित : स्नेहा न्निर्यापयतिनिश्चित । यस्माल्लभ्य भवेत्कान्तप्रयच्छतिनसंशय. ॥ पु त्रोभूत्वामहाप्राज्ञस्वनेनविधिनाकि ल ॥ ४ ॥ उदासीनप्रवक्ष्यामितवा ग्रे प्रियसाम्प्रतम् । उदासीनेनभावे नसदैवपरिवर्त्तते ॥ ददातिनैवरु ष्णातिनक्रुध्यतिनतुष्यति । नैवोप यातिसन्त्यज्यउदासीनोद्विजोत्तम ॥ तवाग्रे कथितसर्वं पुत्राणागतिरीदृ

पुत्र

शी । यथापुत्रास्तथाभार्या पितामा ताथबान्धवा ॥ भृत्याश्चान्ये समा ख्याता . पशवस्तुरगास्तथा । गजा महिष्योदासश्चऋणसम्बन्धिन स्व मी ॥ ०० ॥ सुपुत्रलक्षणातु । व- शिष्ठउवाच । पुत्रस्यलक्षणपुण्य तवाग्रे प्रवदाम्यहम् । पुण्यप्रसक्तो यस्यात्मासत्यधर्मरत सदा ॥ बु द्धिमान्ज्ञानसम्पन्नस्तपस्वीवाग्विदा म्वर . । सर्वकर्मसुसद्धीरोवेदाध्य यनतत्पर ॥ सर्वशास्त्रप्रवक्ताचदे वब्राह्मणपूजक . । याजक सर्व यज्ञाना दातात्यागी प्रियम्वद ॥ विष्णुध्यानपरोनित्य शान्तोदान्त सुहृत्सदा । पितृमातृपरोनित्य स र्वस्वजनवत्सल . ॥ कुलस्यतारको विद्वान् कुलस्यपरितोषक . । एव गुणै सुसयुक्त : सुपुत्र सुखदाय क ॥ पुत्रस्यजङ्गमतीर्थत्व यथा । सर्वतीर्थाद्वरतीर्थपुत्रतीर्थमुदाहृतम् ॥ यद्वै यो वैष्णवद्वै सर्वधर्मवहिष्कृ त । पृथुनापुत्रतीर्थेन पवित्रोऽगा त्परंपदम् ॥ सत्पुत्रंपरमतीर्थप्राप्य मुच्यन्तिपूर्वजा : । पितापितृऋणमु- क्त ' स्यात्जातेपुत्रे महात्मनि ॥ वैष्णवपुत्रस्यपूर्वपुरुषत्रातृत्व यथा [। वैष्णवोयदिपुत्र.स्यात्सतारयति पूर्वजान् । पितॄनधस्तनान्वशाख्ता रयत्यतिपावन ' ॥ + ॥ कुपुत्रजन

नेपितॄणानरकगमनयथा । तथाय-
द्विकुपुत्र स्यात्तेनमज्जन्तिपूर्वजा ।
। सुघोरेनरकेदोना ' श्रपन्तिचमुहु
र्मुहु ॥ यथा जलेकुप्लवेनतरन्म
ज्जतिमूढधी ' । तथापिताकुपुत्रे
णतमसान्धेनिमज्जति ॥ जातमा
त्रेकुलेजन्तौसशरीरेतेपितामहा ।
किमेषोऽधोनयेदस्मात्ऊर्द्ध्वंवावेणा
वोभवन् ॥ इतिपाद्मेभूमिखण्डे
११ । १२ । १८ । १२० अध्याय '
॥ सप्तविधा । पुत्रा यथा । वरजो
वीर्यजश्चैवक्षेत्रज ' पालकस्तथा ।
विद्यामन्त्रसुतानाञ्चगृहीत ' सप्तम
सुत ' ॥ इतिब्रह्मवैवर्ते ॥ इति
ब्रह्मवैवर्तेप्रकृतिखण्डे ५६ अध्या-
य पुत्रमुखदर्शने पुण्य यथा । श्री
पार्वत्युवाच । गृहमागत्यप्राणेश
तपसाफलदायकम् । कल्पेकल्पे
ऽध्यासतेय तपश्चागत्यमन्दिरम् ॥
शीघ्र पुत्रमुखपश्यपुण्यबीजमहोत्स
वम् । पुन्नामनरकत्राणकारणभव
तारणम् ॥ स्नानश्चसर्वतीर्थेषुसर्वय
ज्ञेषुदक्षिणा । पुत्रस्यदर्शनस्यास्यक
लानार्हन्तिषोडशीम्सर्वदानेनयत्पु
ण्य यत्पृथिव्या ' प्रदक्षिणे पुत्रद
र्शनपुण्यस्यकला नार्हन्तिषोडशीम्
सर्वाभिस्तपोभिर्यत्पुण्य यदेवानशने
व्रते । सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्यकलाना
र्हन्तिषोडशीम् ॥ यद्विप्रभोजने पु
ण्ययदेवसुरसेवने ' । सत्पुत्रप्राप्ति
पुण्यस्यकलानार्हन्तिषोडशीम् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते गणपतिखण्डे ६
ऽध्याय: ॥ ०(+++)० विद्यादि
रहितस्यपुत्रस्यनिन्दायथा । कोर्थ
पुत्रेणजातेनयोनविद्वान्नधार्मिक ।
तथागवाकिंक्रियते यानदोग्ध्रीनग-
र्भिणी ॥ सचमध्यमोत्तमाधमभेदा
त्त्रिविध ' यदुपात्त यश पित्रा
धनवीर्यमथापिवा । तन्नहापयतेय
स्तुसनरोमध्यम स्मृत ॥ तद्वीर्या
भ्यधिकयस्तुपुनरन्यत्स्वशक्तित ।
निष्पादयतितप्राज्ञावदन्तिनरमुत्त
मम् ॥ य पित्रासमुपात्तानिधनवी
र्ययशासिच ' न्यूनतानयतिप्राज्ञा
स्तमाहु पुरुषाधममितिमार्कण्ड
यपुराणम्) ॥ *+* ॥ जायमानो
हरेद्दारान् वर्द्धमानोहरेद्धनम् ।
म्रियमाणोहरेत्प्राणान् नास्तिपुत्र
समोरिपुरितितुकुपुत्रजन्य दु ख
मनुभवन्कुर्वाणस्योक्ति ॥ असारेच'
सुखपूर्णंसत्पुत्रमुखदर्शनम् । कुपु-
त्राचरितादु खमरणाभ्यधिकवि-
दु ॥ ०(*+*)० पुत्रस्यप्रशसा
यथा । धनधान्यञ्चरत्न वाततसर्वंपु
त्रहेतुकम् । नभक्षितयत्पुत्रेणतद्
द्रव्यनिष्फलभुवि ॥ शतकूपाधिका
वापीशतवापीसमसर । सर ^श
ताधिकोयज्ञ पुत्रोयज्ञशताद्वर

॥ तपोदानोद्भवपुत्रं जन्मान्तरसुखप्रदम् । सुखप्रदोपिसत्पुत्र ' प्राणिभ्योऽपिसुनिश्चितम् ॥ पुत्रादपिपरोवन्धु र्नभूतोनभविष्यति ॥ + ॥ एष्टव्याबहव: पुत्रायद्येकोपिगयाव्रजेत् । यजेद्वाचाश्वमेधेन नीलंवा वृषमुत्सृजेत् ॥ पुन्नरकंतस्मात्त्रायते । चेङ्पालने । सुपीतिक ' ॥ यद्वा । पुनाति॰पूयतेवा । पूञ्पवने । पुत्रोद्वस्वर्श्चेतिक्त । ॥ उत्तमश्चिन्तितकुर्यात्प्रोक्तकारीचमध्यम. । अधमोऽश्रद्धयाकुर्यादकर्त्तोच्चरितपितुरितिमहाभारतम् ॥

पुत्रक' । पुं॰ पुत्रे ॥ शरभे ॥ धूर्त्ते॥ शैलविशेषे ॥ वृक्षप्रभेदे ॥ अनुकम्पित पुत्र । अनुकम्पायामिति क ॥ पुत्रकृत्रिमे॰इतियावादिषुपाठाद्वा कन् ॥

पुत्रकन्दा । स्त्री॰ लक्ष्मणाकन्दे ॥

पुत्रका । स्त्री॰ कन्यायाम् । पुत्र्येव । स्वार्थेकन् । सूतकापुत्रिकेतिङी नह्रस्वर्णस्यपक्षेऽकार . ॥

पुत्रजीव' । पु॰ वृक्षविशेषे । स्त्रीपदापद्टे । जीयापोताइतिभाषा ॥ पुत्रजीवोगुरुर्हृष्योगर्भदः श्लेष्मवातकृत् । सृष्टमूत्रमलोरूक्षोहिम. स्वादुकटु : पटु . ॥

पुत्रजीवक . । पु॰ पुत्रजीववृक्षे ॥

पुत्रदा । स्त्री॰ लक्ष्मणायाम् ॥ वध्याकर्कोटक्याम ॥ गर्भदाचीक्षुपे ॥

पुत्रदात्री । स्त्री॰ श्वेतपुष्पिकायाम् । व्रतपत्रायाम् । मालवदेशप्रसिद्ध लतेयम् ॥

पुत्रपत्नी । स्त्री॰ पुत्रस्यभार्यायाम् । स्नुषायाम् ॥ पुत्र : पतिर्यस्या . । नित्य सपत्न्यादिष्विति नान्तादेशेनान्तलक्षणोङीप् ॥

पुत्रपौत्रीण : । वि॰ पुत्रपौत्रानुभवकर्त्तरि ॥ पुत्रपौत्राननुभवति । परोवरेत्यादिनाख ' ॥

पुत्रप्रदा । स्त्री॰ वृहतीप्रभेदे । श्वविकायाम् ॥

पुत्रभद्रा । स्त्री वृहज्जीवन्त्याम् ॥

पुत्रवान् । पुं॰ विद्यमानपुत्रे ॥ पुत्रोऽस्त्यस्य । मतुप् ॥

पुत्रवती । स्त्री॰ विद्यमानपुत्रायाम् ॥ सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रिणीभवेत् । सर्वास्तास्तेनपुत्रेणप्राह पुत्रवतीर्मनु ॥ पुत्रोस्त्यस्या . । मतुप् ॥

पुत्रवल' । त्रि॰ पुत्रवति ॥ पुत्रोस्त्यस्य । अन्येभ्योपिदृश्यतइतिवलच् । असंज्ञात्वाद्वल इतिनदीर्घ ' ॥

पुत्रशृङ्गी । स्त्री॰ अजशृङ्ग्याम् ॥

पुत्रश्रेणी । स्त्री॰ प्रत्यक्श्रेण्याम् । मूषिकपर्ण्याम् ॥ पुत्राणाश्रेणिरस्या . ॥

पुत्रसू: । स्त्री॰ पुत्रजनयित्र्याम् ॥

पुत्राचार्य । पुं॰ पुत्रेणाध्यापितेपितरि ॥ मुख्येनपुत्राचार्यतत्वाऽसम्भवात् ॥

पुत्रान्नाद । पुं॰ पुत्रान्नभोजिनि । कुटीचके ॥

पुत्रिका । स्त्री॰ कन्यायाम् । दुहितरि । तनयायाम् ॥ यथा अपुत्रोनेन विधिनासुताकुर्वीतपुत्रिकाम् । यदपत्यभवेदस्यातन्ममस्यात्स्वधाकरम् ॥ पुत्तलिकायाम् ॥ पाञ्चालिकायाम् । यावतूलके ॥ पुत्रीव । इवेतिकन् । यावादित्वाद्वा । केचवृतिकस्य ॥

पुत्रिकाधर्म । पुं॰ भ्रातारहितकन्यादाने ॥ सचाभ्रातकायाकन्यायापुत्रार्थिनएवप्रसिद्ध । यथा । अभ्रातकाप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामलङ्कृताम् ॥ अस्यायोजायतेपुत्र । समेपुत्रोभवेदिति ॥

पुत्रिकापुत्र । पुं॰ पुत्रिकायास्तनये ॥ सचौरससम ॥

पुत्रिकाप्रसू । स्त्री॰ कन्याजनन्याम् ॥

पुत्रिणी । स्त्री॰ पुत्रवत्याम् ॥

पुत्री । पुं॰ पुत्रवति ॥ ज्येष्ठेनजातमात्रेणपुत्रीभवतिमानवः ॥

पुत्री । स्त्री॰ सुतायाम् ॥ हलविशेषे ॥ शार्ङ्गरवादित्वान्ङीन् ॥ यथा । धिक्तस्यजीवितलोकेयस्यपुत्रीकृत्सिता । सर्वपापंखुदुःखायपुत्रीभवतिदेहिनामिति ॥

पुत्रीय । त्रि॰ पुत्र्ये ॥ पुत्रस्यनिमित्तसंयोगउत्पातोवापुत्राच्छ ॥

पुत्रेष्टि । स्त्री॰ } पुत्रनिमित्तक
पुत्रेष्टिका । स्त्री॰ } यागविशेषे ॥
यथा । षष्ठीत्वापञ्चवर्षीयपुत्रेष्टिप्रथमंचरेदितिस्मृति ॥

पुत्रैषणा । स्त्री॰ पुत्रार्थदारस्वीकारवाञ्छने ॥

पुत्र्य । त्रि॰ पुत्रीये ॥ पुत्रस्यनिमित्तसंयोगउत्पातोवा । पुत्राच्चेतियत् ॥

पुद्गल । पुं॰ आत्मनि ॥ देहे । कार्ये ॥ पूर्यतेगलतीतिपुद्गल । वृद्धिह्रासविशिष्टइत्यर्थं ॥ त्रि॰ । सुन्दराकारे । रूपादिमद्द्रव्ये ॥

पुद्गलका । पुं॰ वल्मीके ॥ पुद्गलार्थे ॥

पुद्गलास्तिकाय । पुं॰ षड्विधरूपादिमद्द्रव्ये ॥ पृथिव्यादिमहाभूतानिचत्वारितृणगुल्मलतादिरूपस्थावरम् जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जभेदभिन्नजङ्गमञ्चेतिषड्प्रकारोयंपुद्गलास्तिकाय ॥

पुन । अ॰ अप्रथमे ॥ अधिकारे ॥ भेदे । विशेषे ॥ पक्षान्तरे ॥ अवधारणे ॥ पनते । पनस्तुतौ । बा॰ अर । अस्योकारश्च ॥

पुन पुन । अ० पौन ' पुन्ये । वा-रवारम् । मुहु ' । अभ्रत् । अभीक्ष्णम् । असकृदित्यस्यपर्याया ॥ नित्यवीप्सयोरितिपुन ' शब्दस्यद्विर्वचनम् ॥

पुन पुना । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा कीकटेषु गयापुण्यापुण्यराजगृहेवनम् । च्यवनस्याश्रम पुण्योनदीपुण्यापुन पुनेतिगयामाहात्म्यम्॥

पुन.संस्कार । पुं० द्वितीयवारोपनयनादिसंस्कारे ॥

पुनरागमनम् । न० द्वितीयवारागमने । फिरआवनाइतिभाषा ॥ यथा । अधुनागम्यता विप्रपुनरागमनकुर्विति ॥

पुनरुक्तम् । न० शब्दार्थयो पुनर्वचने ॥ यथाहगौतम । शब्दार्थयो पुनर्वचनं पुनरुक्तमन्यत्रानुवादात् ॥ ५ अध्याये ५७ ॥ पुनर्वचनपुनरुक्तम् तस्यविभागार्थंशब्दार्थयोरिति । तेनशब्दपुनरुक्तमर्थपुनरुक्तञ्च लभ्यते । अनुवादेऽतिव्याप्तिवारणायअन्यत्राऽनुवादादिति । अनुवादान्यत्वं सतीत्यर्थ । निष्प्रयोजनपुनरभिधानहिपुनरुक्तम् । अनुवादस्तु व्याख्याहप्र . सप्रयोजनकएवेतिभाव ' । तथाच समानार्थकपूर्वानुपूर्वीकशब्दप्रयोगः शब्दपुनरुक्तम् । समानार्थकभिन्नानुपूर्वीकशब्दस्यनिष्प्रयोजन पुनरभिधानमर्थपुनरुक्तम् । आद्य यथाघटोघट इति । द्वितीय यथा घट कलस इति । एतस्य प्रमादादिनासम्भव' ॥ ५७ ॥ पुनरुक्तभेदान्तरमाह । अर्थादापन्नस्यस्वशब्देनपुनरभिधानम् ॥ ५८ ॥ पुनरुक्तमित्यनुवर्तते । यस्मिन्नुक्ते यस्यार्थस्यौत्सर्गिकी प्रतिपत्तिर्भवति तस्यतेनरूपेणपुनरभिधानपुनरुक्तम् । इदमेवचअर्थपुनरुक्तमितिगीयते । यथावह्निरूपाइतिपूर्वपदाक्षिप्तोक्तिरियम् । उष्णोवह्निरितिउत्तरपदाक्षिप्तोक्ति । एववह्निरस्तिगेहेनास्तीतिविध्याक्षिप्तोक्ति । जीवन्गेहेनास्तिवहिरस्तीतिनिषेधाक्षिप्तोक्ति : । पुनरुक्तं विध्यच्छेदभाष्यादिसम्मतम् । अन्ये तुशब्द पुनरुक्त द्विविधम्० तत्र वशब्दस्यपुनरभिधानपर्यायेणाभिधानम् ॥ अन्यत्पुनरर्थपुनरुक्त मित्याहु ॥ ५८ ॥ द्विगुणे ॥

पुनरुक्तजन्मा । पु० विप्रे । ब्राह्मणे ॥ पुनरुक्तजन्मास्य यथा मातुरग्रे अधिजननद्वितीयमौञ्जिबन्धने । तृतीयं यज्ञदीक्षायांद्विजस्यश्रुतिचोदनात् । इतिमनु ॥

पुनरुक्ति । स्त्री० पुन.कथने । कथितस्यैवकथने ॥

पुनर्डीनम् । न० सगडीनप्रवसासामान्य

गमने ॥
पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनरभीक्ष्णं नवः ॥
पुनर्नवा । स्त्री० साटीइतिप्रसिद्धे शाकविशेषे । शोथघ्न्याम् ॥ सा द्विधा । यथा । पुनर्नवाश्वेतमूला वृश्चीरोदीर्घपत्रकः । पुनर्नवापरारक्तावर्षाभूरक्तपुष्पकः ॥ पुनर्नवाश्वेतमूलाशोथघ्नीदर्विपत्रिका । कटुकषायारुच्युष्णा. पांडुघ्नीदीपनीपरा ॥ शोफानिलगरश्लेष्महरीब्रध्नोदरप्रणुत् । पुनर्नवापरारक्ता रक्तपुष्पाशिलाटिका । शोथघ्नीक्षुद्रवर्षाभू र्वर्षकेतु' कठिल्लकः ॥ पुनर्नवारुणा तिक्ताकटुपाकाहिमालघु । वातलाग्राहिणीश्लेष्म पित्तरक्तविनाशिनीतिभावमिश्रः ॥ पुनरभीक्ष्णं नवानूयतेवा । स्तुदोरप् । सुभ्रादि ॥
पुनर्नवाशाकम् । न० पौनर्नवे ॥ पौनर्नवशाकमतीवकोमलसुखं द्रितमुष्टिभिरेवपीडितम् । सम्पाचितमिष्टतमस्तुतैलेसवासितहिङ्गुकणेनतच्यम् ॥ पौनर्नवहिचतुष्यन्तितारुच्यं कफापहम् । शोफपांडुक्षयश्वासज्वरहृद्रोगनाशनम् ॥
पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनर्भवति । भू० अच् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् । शरीरान्तरे ॥ त्रि० । पुनर्नवाजाते ॥
पुनर्भवी । पुं० आत्मनि ॥ कु० हेम चन्द्रः ॥
पुनर्भूः । स्त्री० दिधिष्वाम् । द्विरूढायाम् । अक्षतयोनित्वाद्विधवा पुनरुह्यते । इत्यसावन्यस्यभूत्वाऽन्यस्यपुनर्भवतिसंस्कृता । भू० क्विप् ॥ अक्षताचक्षताचैवपुनर्भूः संस्कृतापुनरिति स्मृतिः ॥ त्रिविधासासमाख्यातानारदेनमहर्षिणा । कन्यैवाक्षतयोनिर्यापाणिग्रहणदूषिता । पुनर्भूः प्रथमासोक्तापुनः संस्कारकर्मणा ॥ १ ॥ देशधर्मानवेक्ष्यस्त्रीपितृभिर्याप्रदीयते । उत्पन्नसाहसान्यस्मै सा द्वितीयाप्रकीर्तिता ॥ उत्पन्नसाहसाउत्पन्नव्यभिचारा ॥ २ ॥ असत्सुदेवरेषुस्त्री बान्धवैर्याप्रदीयते । सवर्णायसपिण्डायसातृतीया प्रकीर्तितेतिमिताक्षरा ॥ ३ ॥ त्रि० । पुनर्वारजाते ॥
पुनर्वचनम् । न० पुनरुक्ते ॥
पुनर्वसु । पु० ऋषौ । विष्णौ ॥ पुनः पुनः शरीरेषुवसतिक्षेत्रज्ञरूपेण । वस० । उः । पुनः शब्दः पौनः पुन्येवर्तते० एकस्यपुनः शब्दस्य लोपोवा ॥ कात्यायनमुनौ ॥ धनाध्यक्षे ॥ शिवे ॥ नक्षत्रविशेषेपुनर्वसू द्विवचनान्तः ॥ पुनर्वसौजाते ॥ अविष्ठाफाल्गुनीस्थयोलुक् ॥ तत्र जातस्यफलम् ॥ यथा । प्रभूतमिष्ट

कृतशास्त्रयत्न सद्व्रतकामी वरभूष
णाढ्य । दाताप्रतापीवसुधाधिपो
सौपुनर्वसौयस्यभवेत् प्रसूरितिच्य-
चैकवचनप्रामादिकम् ॥

पुनान । त्रि॰ पवित्रीकुर्वाणे ॥ पुना
ति । पूञ्॰शानच् । प्वादीनाह्रस्व ॥

पुन्नाग । पु॰ सितोत्पले ॥ जातीफले
॥ पाण्डुनागे ॥ स्वनामख्यातवृहत्
पुष्पवृक्षविशेषे । पुरुषे । तुङ्गे । केश
रे । श्वेतवर्णभे । गुर्जरदेशेसँदेशराइ
तिख्याते ॥ नरश्रेष्ठे ॥ यथा । सर
लाविरलायन्तो घनायन्त कलिद्रुमा
। नश्यमौनचपुन्नागोस्यस्मिन्ससार
कानने ॥ पुमान्नागइव । उपमितस
मास । पुन्नागोनरश्रेष्ठ प्राधान्यात्
मद्धव ॥

पुन्नाट । पु॰ चक्रमर्द्दे ॥

पुन्नाड । पु॰ चक्रमर्द्दे ॥ पुमासनाड
यति । नडभ्रंशे । चु॰ । कर्म्मण्यण्
। मस्यानुस्वारपरसवर्णौ ॥

पुन्नामनरक । पु॰ नरकविशेषे ॥ पुन्ना
मनरकघोरविनाशप्राहसर्वत ॥

पुपूषन् । त्रि॰ पवितुंसाधयितुंनिर्वृत्तं
कर्तुमिच्छतिकर्षके ॥ पुनाते सन्न
न्ताच्छट शत्रादेश । सनियहगु
होश्चे तिचकारादिट प्रतिषेध ॥

पुप्फुल । पु॰ उदरस्थवायौ ॥ इति
भूरिप्रयोग ॥

पुप्फुस । पु॰ बीजकोषे । पद्मबीजा
धारे । वराटके ॥ फीँपडा॰फेफडा
चइतिख्याते वामपार्श्वस्थमलाशये
। रक्तफेनजे ॥ यथा । हृदयाद्वामतो
ऽधश्चपुप्फुसोरक्तफेनज इति ॥

पुमर्थ । पु॰ धर्मादिषुचतुर्षु । पुरुषा
र्थे ॥ पुंसोज्ञातु पुरुषस्यार्थं प्रयो
जनयस्मिन् ॥

पुमान् । पु॰ परब्रह्मणि । पुरुषे । पूरुषे
। नरे ॥ पाति । पा॰ । पातेर्डुंमसु
न् ॥ क्वचित्पूञोडुमसुन्निति पाठ
। तत्रपुनाति । पूञ्पवने ॥ यथाव-
च्छदुलोत्मंधीय पुमान्सप्रकाशते
॥ आत्मनि ॥ देवतिर्यङ्मनुष्येषुपुन्ना
माभगवान्हरि । स्त्रीनाम्नीलक्ष्मी
मैत्रेयनानयोर्विद्यतेपरमितिविष्णु
पुराणम् ॥ यावन्नविन्दतेजायाताव
दर्द्धोभवेत्पुमान् । यन्नबाले परि
वृतश्मशानमिवतद्गृहम् ॥

पू । स्त्री॰ पुर्याम् । नगरे । पत्तने ।
हट्टादिविशिष्टे पुरे ॥ पिपर्त्ति । पृ॰
। भ्राजभासेतिक्विप् । उदोष्ठ्यत्यु त्
। रपर । र्वोरितिदीर्घं ॥ पूर्यते
। पुर॰ स॰क्विप् वा ॥

पुर । पुं॰ गुग्गुलौ ॥ पौतभिण्टाया
म् ॥ न॰ । गेहे ॥ पाटलिपुत्रे ॥ पु
ष्पाटौनाङ्गलाग्रत्तौ ॥ नागरमुस्ताया
म् ॥ चर्म्मणि ॥ गृहोपरिगृहे ॥ देहे
। शरीरे ॥ शरीरंहिपुरमिवपुरमृद्वा
रपालाधिष्ठात्राद्यनेकपुरोपकरणस

न्यत्तिदर्शनाच्छरीरमपिपुरम् । पुरञ्जसोपकरण - म गा ऽसहः स्वस्वाम्यर्थदृष्टर यदपुरसामान्यादनेकोपकरणसहित शरीरस्वात्मना ऽसहत राजस्थानीयस्वाम्यर्थं भवितुमर्हतीत्यनुध्येयम् ॥ राजनामचिह्नितराजधान्याम् ॥ पिपर्त्ति । पृ० । सू०क ' ॥ यद्वा । पुरति । पुरअग्रगमने । इगुपधेतिकः ॥ न० । स्त्री० हट्टादिविशिष्टस्थाने ॥ बहुग्रामीयव्यवहारस्थाने । नगरे । पत्तने । कटके । पट्टे । निगमे ॥ अस्यलक्षणमत्स्यपुराणेराजधर्मेद्रष्टव्यम् ॥

पुरःसरः । त्रि० अग्रगे । अग्रेसरे ॥ पुर ' सरति । सृ० । पुरोग्रतोग्रेषुसर्त्तेरितिट ॥

पुरञ्जन ' । पुं० जीवे । कर्म्मणापुरञ्जनयतीतिव्याख्यानात् ॥ पुरुषंपुरञ्जनविद्याद्व यद्व्यनक्त्यात्मन ' पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पाद्बहुपादमपादकमितिश्रीभागवतम् ॥

पुरञ्जनी । स्त्री० बुद्धौ ॥ यथा । नविदामवयसम्यक् कर्त्तारंपुरुषर्षभ । आत्मनश्चपरस्यापिगोत्रनामचयत् कृतम् ॥ राजनृमदीया . सर्वेतेमाच्छस्पुरञ्जनीमितिभागवतम् ॥

पुरञ्जय . । पु ० सूर्यवंशीयराजविशेषे । काकुत्स्थे ॥ त्रि० पुरजयकर्त्तरि॥

पुरटम् । न० सुवर्णे ॥

पुरण । पु ० समुद्रे ॥ पूर्यते । पृ० । कृपृवृजिमन्दिनिधाञ्भ्यः क्युः ॥

पुरतटी । स्त्री० हट्टग्रामे । हट्टीपुरतटीमतीतिहारावली ॥

पुरत . । अ० अग्रतोर्थे ॥ प्रथमे ॥ पुरति । पुर० । बाहुलकात्अतसुच् ॥

पुरद्वारम् । न० गोपुरे ॥ पुरस्यद्वारम् ॥

पुरद्विट् । पुं० शिवे ॥ पुरंद्वेष्टि । द्विष० ॥ क्विप् ॥

पुरन्दर ' । पु० इन्द्रे । पुरहूते । शक्रे ॥ अरीणापुरोदारयतीतिविग्रहे । पूःसर्वयोर्दारिसहोरितिविदारणार्थकाद्दृधातो खच्प्रत्ययेवाचयमपुरन्दरौचेतिनिपातित । चौरे । यथा । समासमीनायदिपाकशालासमासमीनाद्यधेनवःस्युपुरन्दरस्याविषयर्यदिस्यात्पुरन्दरस्यापिपुरनयाचे ॥ न० । चविके ॥

पुरन्दरा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ इतिहारावली ॥

पुरन्ध्रि . । स्त्री० पुरन्ध्राम् ॥

पुरन्ध्री । स्त्री० सपुत्रसधवायाम् । कटुम्बिन्याम् ॥ पुरगेहधारयति । धृञ्० । स्वार्थण्यन्त । सञ्ज्ञायाभृतृब्रितिखचिहस्व । गौ०ङीष् । पृ० ॥ सीमाचे ॥

पुरविजयी । पुं० पुराविजीतरिशिवे ॥

पुरश्चरणम् । न० मन्त्राणासाधनायजपहोमादिक्रियायाम् ॥ यथा । जपहोमौतर्पणञ्चाभिषेकोविप्रभोजनम् । पञ्चाङ्गोपासनलोकेपुरश्चरणमिष्यते ॥

पुरश्छद । पु० तृणविशेषे । दर्भे । सोमपत्रे । उलु० ब्रू० गौडभा० ॥

पुर । अ० अग्रे ॥ प्रथमे ॥ प्राच्यादिशि ॥ पूर्वकाले ॥ पूर्वस्मिन्पूर्वस्मात्०पूर्वीवाएवपूर्वस्याम् पूर्वस्याः पूर्वावाअसत्यागतोरमणीयवा । पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषामितिअसि पुरआदेशश्च ॥

पुरस्कार . । पु० पुरस्क्रियायाम् ॥ अभिशापे ॥ अग्रकरणे ॥ पुर । क्रियतेऽनेन । कृञ्० । घञ् ॥

पुरस्कृत । त्रि० अभिशस्ते ॥ अरियुक्ते ॥ अग्रेकृते ॥ ॥ पूजिते ॥ स्वीकृते ॥ सिक्ते । अभिषिक्ते । पुरोऽकारि । डुकृञ्० । क्त . । पुरोऽव्ययमितिगतित्वम् । नमस्पुरसोरितिसत्वम् ॥

पुरस्कृत्य । अ० पुरत कृत्वेत्यर्थे ॥

पुरस्क्रिया । स्त्री० पुरस्कारे ॥

पुरस्तात् । अ० प्रथमे ॥ प्राच्याम् ॥ अग्रतोर्थे ॥ पुरार्थे ॥ अग्रभागे ॥ पूर्वस्मिन् पूर्वस्यावा पूर्वस्मात् पूर्वस्यावा । पूर्व ' पूर्वावा । दिक्शब्देभ्य . सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिः असातिरित्यतिपूर्वस्यपुरादेश . ॥

पुरा । अ० पुराणे । निकटे ॥ प्रबन्धे ॥ अतीते ॥ भाविनि ॥ प्रतीपे ॥ पुरति । पुर० । बा० का ॥ अविरते ॥ चिरातीते ॥ भविष्यदासन्ने ॥ गच्छपुरादेवोवर्षिष्यति । समनन्तरवर्षिष्यतीत्यर्थः ॥

पुरा । स्त्री० पूर्वदिशि ॥ सुगन्धिद्रव्यविशेषे । दिव्यायाम् । गन्धाढ्यायाम् । गन्धकुट्याम् ॥

पुराकल्प । पु० अर्थवादान्तरे । ऐतिह्यसमाचरिततयाकीर्त्तने । पूर्वपुरुषैराचरितस्याभिधाने ॥ यथा । पुराकल्पेतुनारीणांमौञ्जीबन्धनमिष्यते । अध्यापनञ्चवेदाना साविचीवचनतथेतियम : ॥ युगान्तरे ॥ यथा । पुराकल्पएतदासीत्०संस्कारकालोत्तरब्राह्मणाव्याकरणस्माधीयते । तेभ्यस्तत्तत्स्थानकरणनादानुप्रदानज्ञेभ्योवैदिका शब्दाउपदिश्यन्तेतदद्यत्वे नतथा०वेदमधीत्यत्वरितावक्तारोभवन्तीतिमहाभाष्यम् ॥

पुराकृतम् । त्रि० प्रारब्धकर्मणि ॥ पूर्वकालकृतपुण्यादौ ॥

पुराण । पुं० पणे ॥ षोडशपणे ॥ आत्मनि । सर्वकारणे । अनाद्यात्मनि ॥ सचपुरापिनवएकरूपएवनत्वधुनानूतनाकाञ्चिदवस्थामनुभव

ति। योहिअवयवोपचयद्वारेणाभिनि र्वर्त्यतेसइदानींनवोयथाकुम्भादि। तद्विपरीतस्त्वात्मापुराणोनहिवर्द्धित ॥ न० सर्वपुराणसामान्येपञ्च लक्षणे। सर्गश्चप्रतिसर्गश्चवंशोमन्व न्तराणिच। वंशानुचरितञ्चेति पुराणपञ्चलक्षणम् ॥ *[**]*)॥ इतिपञ्चलक्षणलक्षितेषुमत्स्याद्यष्टाद शसु॥ यथा। मद्वयभद्वयञ्चैवब्रत्रय वचतुष्टयम्। अनापलिङ्गकूस्कानि पुराणानिपृथक्पृथगिति ॥ पुराभ वमित्यस्मिन्नर्थे सायञ्चिरम्प्राह्णेप्र गेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौ। तुट्चेति०ट्यु-ट्युलौ। पूर्वकालैकेतिनिपातितस्तु डभाव ॥ पुराणप्रोक्तेषुब्राह्मणकल्पे ष्वितिनिपातितोवा ॥ पु० न० का र्षापणे ॥ त्रि०। प्रत्ने। पुरातने। पुराणा० इ० भा० ॥

पुराणग । पु० प्रजापतौ। ब्रह्मणि ॥

पुराणपुरुष . । पुं० विष्णौ ॥ पुराण श्चासौपुरुषश्च ॥

पुराणी। स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ पुरा भवा। टित्त्वान्ङीप् ॥ वह्वादित्वा त्पक्षेङीष्वा ॥

पुरातन । पु० परमात्मनि ॥ काले नापरिच्छिन्नत्वात्पुरापिभवतीति सतथोच्यते ॥ त्रि०। चिरन्तने। पुराणे। प्रत्ने ॥ अनादिगुरुपरम्प रागते ॥ पुराभव । सायञ्चिरमि त्यट्युलौ। अव्ययकान्यपिनिपा तनानिभवन्तीतिपक्षेतुट् ॥

पुरातनी। स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ टि-त्त्वान्ङीप् ॥

पुराधिप . । पु० पुरपालके ॥

पुराध्यक्ष । त्रि० नगराधिकृते ॥

पुरारि . । पुं० त्रिपुरान्तके ॥ शिवे ॥

पुरार्द्धविस्तर । पुं० खेटे ॥ शाखा नगरे ॥

पुरावसु । पु० भीष्मे। पाण्डवाना पितामहे ॥

पुरावृत्तम्। न० इतिहासे। पूर्वच-रिते ॥ पूर्ववृत्तप्रतिपादकव्यासा दिप्रणीतग्रन्थे ॥ पुरावृत्तमाचष्टे। पुरावृत्तमाख्यानम् ॥ ण्यन्तात्पचा द्यच् ॥

पुराश्रुति । स्त्री० पुरातन्यागाथा याम् ॥ अन्तकालेऽहिभूतानिमुह्यन्ती तिपुराश्रुति ॥

पुरासिनी। स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥

पुरासुहृत्। पु० शिवे ॥ इ० हे० ॥

पुरि । पु० राजनि ॥ स्त्री० पुर्याम् ॥ नद्याम् ॥ पिपर्त्ति पूर्यतेवा। पॄ० । कॄगॄशॄपॄकुटिभिदिच्छिदिभ्यश्चेति इः ॥

पुरी। स्त्री० नगर्याम् ॥ नृपावास . पुरीप्रोक्ताविशापुरमपीष्यते ॥ तीर्थ विशेषे ॥ अयोध्यामथुरामायाकाशी काञ्चीअवन्तिका। पुरीद्वारावतीचैव

सम्मेताश्मोक्षदायिका ॥ तासुवास
प्रकुर्वन्तियेहृत्तावानरा परम् ।
लभन्तेनपुनर्जन्म मातृगर्भेषुकुत्र
चित् ॥ पु० । दशनामात्मर्गतस
न्यासिनि ॥ यथा । ज्ञानतत्त्वेन
सम्पूर्णः पूर्णतत्त्वपदस्थितिः ।
परब्रह्मरतोनित्यं पुरीनामासउच्य
ते ॥ इतिवृहच्छङ्करदिग्विजय
॥ पुरति । पुर० । इगुपधेति
क । ओरगादित्वाज्जातेरितिवा
ङीप् ॥

पुरीतत् । पु० न० अन्त्रे । आन्त०
इतिभाषा ॥ हृदयपरिवेष्टननाड्या
म् ॥ पुरींशरीरंतनोति । तनु ०
। क्विप् । गमादीनामितिअनुना
सिकलोपे । तुक् ॥ पुरितनोतीति
प्रसे० नहिवृतीतिदीर्घ ॥

पुरीमोह । पु० धुस्तूरे ॥

पुरीषम् । न० विष्ठायाम् ॥ पिपर्त्ति
शरीरम् । पृ० । कृतृभ्यामीषन् ।
पृषृभ्याकित्त्वे ति० ईषन्किच्च ।
उदोष्ठ्यपूर्वस्य ॥ पद्धे ॥

पुरीषणः । पु० पुरीषे ॥ इतित्रि
काण्डशेष ॥

पुरीषमः । पु० माषे । मूर्खे ॥ इ०
त्रिकाण्डशेष ॥

पुरुः । पु० देवलोके । स्वर्लोके ॥
नृपवि० । ययाति कनिष्ठात्मजे ॥
परागे ॥ दैत्यवि० ॥ त्रि० प्राज्ये
। प्रचुरे ॥ पिपर्त्ति० पूर्यतेवा ।
पृ० । पृभिदीतिकु ॥

पुरुः । स्त्री० नदीविशेषे ॥

पुरुकुत्सः । पु० इन्द्रारिविशेषे ॥

पुरुदशकः । पु० सर काके । हंसे ॥

पुरुदमा । पुं० इन्द्रे । विडौजसि ॥

पुरुधा । अ० बहुप्रकारे ॥

पुरुरवा । पु० पुरूरवसि ॥ पुरुरौति
। रुशब्दे । पुरुशब्दोपपदेरौतेरसिप्र
त्यय । विद्यात् पुरुरव शब्दे रु
कारस्यापिदीर्घतामितिलिङ्गिरूपको
ष ॥

पुरुरूप । त्रि० बहुरूपे ॥ पुरूणि
प्रचुराणिरूपाणियस्य ॥

पुरुवर्पसम् । न० बहुरूपे ॥ इ० वेद
भाष्यम् ॥

पुरुशक्ति । त्रि० बहुशक्तिमति ॥

पुरुष । पु० पुन्नागपादपे ॥ तिलक
द्रुमे ॥ जीवनविशिष्टेकार्यकरण
सङ्घाते । पूरुषे ॥ नरे ॥ अधि
कृतवर्णाश्रमादि विशिष्टे शरीरा
धिष्ठातरि ॥ यथा । आपस्तुम्भो
दातिमानुष सम्यक्प्रतिपद्यते ।
कर्माण्यव्यक्तकार्याणि तमाहुः पुरुष
बुधाइति ॥ हिरण्यगर्भे । समष्टिलिङ्गा
त्मनि । व्यष्टिसर्वकरणानुग्राहके ॥ अ
न्तर्यामिरूपेणपूर्णरूपे । आत्मनि ।
पुरेषुपर्युवाशयाने । पूर्णत्वात्पुरि
पुरिवाशयानेपरमात्मनि ॥ पूरयति-

स्वेनात्मनाजगदितिभाष्यम् ॥ नवद्वारपुरपुरुषमेतैर्भावैसमन्वितम् । व्याप्यशेतेमहात्मायस्तस्मात्पुरुषउच्यतेइतिमहाभारतम् ॥ पुरिशेतेयतस्तस्मात्पुरुषोजीवउच्यते । सर्वं पूरयतीत्येवपुरुषोब्रह्मभण्यते ॥ प्रमाणान्तरे ॥ पञ्चारत्नि पुरुषइतिशुल्बसूत्रम् ॥ ऊर्द्धबाहुपुरुषे ॥ सचविंशत्यधिकशतमङ्गुलंभवति ॥ रवे पाश्र्वगान्तरे ॥ साङ्ख्यतत्त्वज्ञे ॥ नप्रकृतिर्नविकृतिपुरुष । अनुभयरूप. ॥ सूक्ष्मशरीरमेवपुरुष । तदपिहिपुरिस्थूलशरीरेशेतेसुखदुःखादय प्राकृताबुद्धिगुणा तत्कथमेतेचेतनसम्बन्धित्वेनभवन्तीत्युच्यतेपुरुषइति । पुरिलिङ्गशेतेइतिपुरुषः । लिङ्गतत्सम्बन्धीतिचेतनोपिततम्बन्धीभवतीत्यर्थं . ॥ पूर्णमनेनप्राणबुद्ध्यात्मनाजगत्समस्तमितिपुरुष ॥ पुरिमनुष्यशरीरेउषतिश्रमाक्रारिणवसतीतिवापुरुष ॥ पुरतिपुरलोकप्रतिप्राणादिभ्योऽग्रे गच्छति ॥ तमुत्क्रामन्तप्राणोनूत्क्रामतीतिश्रुते ;। पुरअग्रगमने । पुर, कुषन् ॥ यद्वा । अव्यक्तमनद्रत्याद्; शरीरपुरमुच्यते । अव्यक्तेपुरिशेतेपुरुषस्तेनचोच्यते॰इति ॥ यद्वा पुरूणिफलानिमनोभिलषितानिसनोतिददाति । षणुदाने । ड ॥ पुरूणिभुवनानिसंहारसमयेस्यतिअन्तं करोतिवा । षोन्तकर्मणि । क । प्रकृतिप्रवर्त्तके ॥ ०+० ॥ पञ्चलक्षणलक्षितेमनुजे ॥ यथा । पात्रेत्यागीगुणेरागीभोगीपरिजनैसहाशास्त्रेबोद्धारणयोद्धापुरुष . पञ्चलक्षणइतिप्राञ्चीना . ॥ जितेन्द्रिये ॥ यथा । सस्त्रीयांनमदकुर्यात्ससुखोलक्षणोभितः । तन्मिन्त्र यत्रविश्वासः पुरुष सजितेन्द्रियइतिगारुडे १६८अध्याय

पुरुषकम् न० घोटकोर्द्धस्थितौ । सौधेपावखण्डेपावद्भ॰भा॰ ॥ यथा । पश्चिमाभ्यान्तुपादाभ्याभुविस्थित्वाग्रपादयो. । ऊर्द्धप्रेरणयास्थानमश्वानापुरुष स्मृत ॥ पुरुषएव । क ॥

पुरुषकार । पु॰ प्रयत्ने ॥ पुरुषस्यकृतौ । चेष्टायाम् । पौरुषे ॥ यथा । मनुरुवाच । दैवेपुरुषकारेच किञ्ज्यायस्तद्ब्रवीहिमे । अत्रमेसंशयोदेव छेतुमर्हस्यशेषत ॥ मत्स्यउवाच । स्वमेवकर्म्मदैवाख्यं विद्धिदेहान्तरार्जितम् । तस्मात्पौरुषमेवेहश्रेष्ठमाहुर्मनीषिण ॥ प्रतिकूलतथादैवपौरुषेणविहन्यते । मङ्गलाचारयुक्तानानित्यमुत्थानशीलिनाम् ॥ येषांपूर्वकृतंकर्म्म सात्त्विक

मनुजोत्तम ।पौरुषेणविनातेषाकि-
चिदिद्ध्यतिफलम् ॥ कर्म्म ताप्रा
प्यतेलोकेरोजसस्यतथाफलम् ॥ कृ-
च्छ्रात्कर्म्मणाविहितामसस्यतथाफ
लम् ॥ पौरुषेणाप्यतेराजन्मार्गित
व्य फलनरै । दैवमेवविजानन्ति-
नरा पौरुषवर्जिता ॥ तस्मा-
त्रिकालसंयुक्तदैवनसफलभवेत्।पौ
रुषदैवसम्पत्याकालेफलतिपार्थिव॥
दैवपुरुषकारश्चकालश्चमनुजोत्तम।
त्रयमेतन्मानुषस्य पिण्डितस्यात्-
फलावहम् । कृषेर्वृष्टिसमायोगा-
द्दृश्यन्तेफलसिद्धय । तास्तुकाले
प्रदृश्यन्तेनैवाकालेकथञ्चन॥ तस्मा
त्सदैवकर्त्तव्यसधर्म्म पौरुषनृभि ॥
एवतिप्राप्नुवन्तीहपरलोकफलध्रुव-
म् । नालसा प्राप्नुवन्त्यर्थान्नचदै
वपरायणा । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन-
पौरुषेयसमाचरेत् ॥ त्यक्त्वालसान्
दैवपरान्मनुष्यानुत्थानयुक्तान्पुरु
षान्हिलक्ष्मी । अन्विष्ययत्नाद्वृणु
तेनृपेन्द्रतस्मात्सदोत्थानवताहिभा
व्यम् ॥ इतिमात्स्ये दैवपुरुषका-
रकोनाम १९५ अध्याय ॥ पुरुष
स्यकार कर्मप्रष्ठीतत्पुरुष ॥

पुरुषघ्न । त्रि० पुरुषपरिमाणे ॥
पुरुषद्वयसे ॥ प्रमाणेद्वयसज्दघ्नञ्
मात्रचश्चेतिपुरुषात्प्रमाणेर्थेदघ्नच्॥

पुरुषदघ्निका । स्त्री० मेदायाम् ॥

पुरुषनाथ । पु० राज्ञि ॥ सेनापतौ ॥
पुरुषान्नयति । णीञ्० । कर्मण्य-
ण् ॥

पुरुषपुण्डरीक । पु० नरश्रेष्ठे ।
पुरुषव्याघ्रे ॥ जिनराजविशेषे ॥

पुरुषर्षभ । पु० नरश्रेष्ठे । पुरुषकु
ञ्जरे ॥ स्युरुत्तरपदेव्याघ्रपुङ्गवर्षभ
कुञ्जरा । सिंहशार्दूलनागाद्या
पुंसिश्रेष्ठार्थवाचका ॥

पुरुषलक्षणम् । न० पुरुषस्वरूपे ।
तच्चरूपमयथापद्मपुराणे ९६ अ
ध्यायम् ॥

पुरुषसारहर । पु० ग्रहे ॥ पुरुषा
णांसारविवेकधैर्यक्षमाद्यान्निप्रमुख
हरतीतितथा ॥

पुरुषसिंह । पु० पुरुषश्रेष्ठे ॥ जि
नराजविशेषे । शौरी ॥

पुरुषाद । पु० राक्षसे ॥ निर्दये ॥

पुरुषाद्य । पु० आदिनाथनामजि
ने ॥ विष्णौ ॥

पुरुषायुषम् । न० वर्षशते ॥ पुरुष-
स्यायु । अचतुरेतिनिपातनात्सा
धु ॥

पुरुषार्थ । पु० पुरुषस्यप्रयोजने ।
चतुर्वर्गे ॥ धर्मार्थकाममोक्षास्तुपुरु
षार्थाउदाहृता ॥ यथामनु ।
वशेकृत्वेन्द्रियग्रामसंयम्यचमनस्त
था । सर्वान्संसाधयेदर्थानक्षिण्वन्
योगतस्तनुमिति ॥ पुरुषस्यार्थ ॥

पुरुषार्थत्वम् । न० पुरुषोद्देश्यप्रवृत्तफलसाधकत्वे ॥ भावेत्व. ॥

पुरुषार्थसाधनम् । न० चतुर्वर्गोपाये । तेचस्मृतिप्रसिद्धा । यथा अर्थस्य मूलंनिकृति क्षमाचकामस्यरूपञ्च वयोवपुश्च। धर्मस्ययागादिदयादम श्चमोक्षस्यसर्वोपरम क्रियाश्च ॥ तत्रउत्कृष्टपुरुषार्थलाभसक्षयत्वध मकामयमःमोमूर्ख एव ॥

पुरुषास्थिमाली । पु० शिवे ॥ पुरुषास्थ्नांमाला०सास्तिअस्य । व्रीह्यादित्वादिनि ॥

पुरुषोत्तम । पु० विष्णौ । भगवति । वासुदेवे ॥ पुरुषेभ्यः पुरुषेषुवा उत्तम । ननिर्धारणइतिषष्ठीसमासनिषेधात् । पुरुषाणामध्येउत्तमोवा । ननिर्धारणइति निषेधसूत्रात्स्यादनपेक्षया ऽसमर्थत्वान्नप्रवर्त्ततिकर्मधारयेतु सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टाः पूज्यमानैरित्युत्तमपुरुषइतिस्यात् ॥ यस्मात्क्षरमतीतो ऽहमक्षरादपिचोत्तम । अतोस्मिलोकेवेदेचप्रथित पुरुषोत्तम ॥ नृपवि० । क्षत्राहंविशेषे ॥

पुरुसत्तम । पु० श्रीहरौ ॥ पुरुर्विश्वरूपश्चासौसत्तमश्च ॥

पुरुस्पृह । त्रि० बहुभिस्पृहणीये ॥

पुरुह । त्रि० प्रचुरे ॥ पुरून्जहातिगच्छति । हन० । अन्येभ्योपीतिड.

॥ यद्वा ॥ पुरून्जहाति० जिहीतेवाआतइतिक ॥

पुरुहूत । पु० इन्द्रे ॥ पुरुप्रचुरहूतमाह्वानयज्ञेष्वस्य । पुरूणिहूतानि नामान्यस्य । युद्धे पुरुनाम्ना ऽसुरेणहूतइतिवा । ह्वेञ त । सम्प्रसारणम् । हलइतिदीर्घ ॥ पुरुभूयिष्ठ यथास्यात्तथायज्वभिर्हूयतइतिवा ॥

पुरुहूता । स्त्री० देवीविशेषे ॥ पुरुहूता पुष्कराक्षे० इतिभागवतोक्ते ॥

पुरूरवा । पुं० बुधस्यपुत्रे । उर्वशीरमणे । ऐले । बौधे । चन्द्रवंशीयादिराजे । राजर्षौ ॥ विश्वेदेवे ॥ पार्वणश्राद्धदेवे ॥ यथा । पुरूरवामाद्रवाश्चपार्वणेसमुदाहृतौ ॥ पुरुरौति । रुशब्दे । पुरूरवाइति० पुरुशब्दस्यदीर्घोरौतेरसिश्चनिपात्यसे

पुरोग । त्रि० अग्रगे । अग्रेसरे ॥ पुरोगच्छति । गम्लृ० । अन्येभ्योपीतिड ॥ प्रधाने ॥

पुरोगति । पु० कुक्कुरे ॥ त्रि० अग्रगे ॥

पुरोगम । त्रि० अग्रगे । पुरःसरे ॥ पुरोगच्छति । गम्लृ० । अच्० खच्वा ॥

पुरोगामी । त्रि० पुरोगे । अग्रेसरे । प्रष्ठे ॥ पुरोगन्तु शीलमस्य । सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये० इतिणिनि ॥

पुरोटि । पु० पत्रभङ्गकारे । रायभाटिद्व०गो०भा० ॥ पुरोटिःपुरस्कार्थैरितिहारावली ॥

पुरोडाश । पु० हविर्भेदे । यवचूर्णनिर्मितरोटिकाविशेषे ॥ पिष्टकसंचमसाम् ॥ हुतशेषे ॥ सोमरसे ॥ पुरोदाश्यते । दाश्रृदाने । कर्मणिघञ् । पौरोडाशपुरोडाशेत्यत्र निपातनाद्दस्यडत्वम् ॥

पुरोडाश्यम् । त्रि० पुरोडाशीये । हविर्योग्ये ॥

पुरोद्भवा । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पुरोधा । पु० पुरोहिते ॥ पुरोऽग्रेधीयते । डुधाञ् । पुरसिचेति० धाञोऽसि ॥

पुरोभागा । त्रि० दोषैकदृशि । दोषमात्रदर्शिनि ॥ पुरः पूर्वं भजते । भज० । विनुण् ॥ दोषैकदृक्पुरोभागीतुकथ्यते ॥ अग्रगामिनि ॥

पुरोहित । पु० शान्त्यादिकर्त्तरि । परोधसि ॥ पुरोदृष्टादृष्टफलेषुकर्मसु०धीयते आरोप्यते य । डुधाञ्० । क्त । दधातेर्हिः ॥ वध्यास्त्वदण्डनीयास्त्व कथमस्यात् पुरोहित । अथर्वविहित कुर्यान्नित्य शान्तिकपौष्टिकम् ॥ लक्षणान्तर चयथा । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः । आशीर्वादवचोयुक्तएषराज पुरोहित इति ॥ वर्जनीयस्तुयथा । कामव्यक्तमपुण्यवाऽनभिज्ञमजितेन्द्रियम् । नक्लत्याधितवापिनृप कुर्यात्पुरोहितमिति ॥

पुर्य्यष्टम् । न० पुर्य्यष्टके ॥

पुर्य्यष्टकम् । न० ज्ञानेन्द्रियाद्यष्टके ॥ यथा । ज्ञानेन्द्रियाणिपञ्चैवपञ्चकर्मेन्द्रियाणिच । मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तञ्चेतिचतुष्टयम् ॥ प्राणोपानस्तथाव्यानउदानाख्यस्तथैनच । समानश्चेतिपञ्चैता कीर्त्तिता प्राणवृत्तय ॥ खवाय्वग्न्यम्बुरित्यभूतसूक्ष्माणिपञ्चच । अविद्याकामकर्माणिलिङ्गपुर्य्यष्टकविदुरिति । अन्यच्च । भूतेन्द्रिययमनोबुद्धि वासना कर्मवायव । अविद्याचाष्टकप्रोक्त पुर्यष्टमृषिसत्तमै ॥ अपिच । ज्ञानेन्द्रियाणिखलुपञ्च तथापराणि कर्मेन्द्रियाणि मनआदिचतुष्टयञ्च । प्राणादिपञ्चकमथो वियदादिपञ्चकामश्चकर्मचतम पुनरष्टधापू ॥ पुरीणामष्टकम् ॥

पुल । पु० पुलके । त्रि० विपुले ॥

पुलक । पु० कृमिभेदे ॥ प्रस्तरविशेषे ॥ तत्सपर्गोयाव्यचद्रष्टव्या ॥ मणिदोषे ॥ रोमाञ्चे । त्वक्पुष्पे ॥ हरितालि ॥ गजान्नपिण्डे ॥ गन्धर्वे ॥ गन्धर्वे०इतिहेमचन्द्रे पाठ ॥ असुराध्याम्वृतिहेमचन्द्र . । न० पर्वतो

थमृत्तिकादिवि० । कदुष्टे ॥

पुलकितः । त्रि० हर्षिते ॥ पुलकः सञ्जातोऽस्य । ता० इतच् ॥

पुलकी । पु० धाराकदम्बे ॥

पुलस्त्रि । पु० देशविशेषे ॥ शिलह्रदात्पूर्वभागे कामरूपात्तथोत्तरे । पुलस्त्रिर्देशोदेवेशि नरनारायण पर ॥

पुलस्ति । पु० पुलस्त्यमुनौ ॥

पुलस्त्य । पु० ब्रह्मणः कर्णाभ्यांजाते सप्तर्षीणामध्ये ऋषिविशेषे । इविर्भुव पत्यौ ॥

पुलह । पु० ब्रह्मणोनाभितोजाते सप्तर्षीणांमध्ये ऋषिविशेषे । गतिस्वामिनि ॥ स्वायम्भुवमनोस्तनये ॥

पुलहाश्रम । पुं० हरिक्षेत्रे ॥

पुला । स्त्री० प्लुताद्यनेकापरनामनि हयगतिवि० ॥ तदुक्तहयलीलावत्याम् । प्लुताख्यवल्गिता माधुर्याधारा पुलनाभिधा । पुनरेनानजोपान्त्या पुलामित्याहुदेशिकाः ॥ तत्रलक्षणमुक्तं चैव । त्रियतिसमविशेषानुत्क्षिपन्व्यग्रपादान्प्रसरतिपुरतोश्व सा प्रधारापुलाख्या । विलसतिसमपादोत्क्षेपणाकुञ्चनाजा करणमिहगतिका प्राहुरन्ये पुलाख्यामिति ॥ पार्ष्णिप्रधानं प्रविधायरागाहस्तास्त्रयीकल्यचरेत्पुलाख्यामित्यादि ॥

पुलाक । पु० तुच्छधान्ये । असारधान्ये ॥ सङ्क्षेपे ॥ भक्तसिक्थके ॥ पोलनम् । पुल० । भ० क्विप् । पुलमकति । अक० । कर्मण्यण् ॥ पोलतिवा । बलाकादयश्चेतिसाधु ॥

पुलाकी । पु० वृक्षे ॥

पुलायितम् । न० अश्वगतौ । विक्रान्तौ ॥ पुलाख्यया अयितगति । पुलायितम् । अय० । क्त

पुलिनम् । न० तोयोत्थिततटे । जलाद्विरोत्थिततटे । चडा० टाप० ङ० भा० ॥ पोलति पुलमहत्त्वे । पुलितलिभ्याञ्चेतिनन् ॥ द्वीपे ॥

पुलिन्द । पु० अरण्यचरेम्लेच्छजात्यन्तरे । शबरे ॥ पोलति । पुल० । कुलिपुल्योः किन्दच् ॥

पुलोमजा । स्त्री० इन्द्राण्याम् । पुलोम्नोमुनेर्जाता । पञ्चम्यामजातावितिड ॥

पुलोमद्विट् । पुं० इन्द्रे ॥

पुलोमा पु० दानवान्तरे ॥ मुनिविशेषे॥

पुलोमारि । पु० शचीपतौ ॥

पुल्कस । पु० पुक्कसे ॥ पृ० ॥

पुषा । स्त्री० लाङ्गलिकौवृक्षे ॥

पुषित । त्रि० पुष्टे । कृतपोषणेपक्षिरत्नगादौ ॥ पुष्यतिस्म । पुष० । क्त । औपादिकत्त्वादिट् ॥

पुष्कर । पुं० रोगवि० ॥ नागवि० ॥ सारसपक्षिवि ॥ नृपवि० । नल

राजभ्रातरि ॥ वरुणपुत्रे ॥ यथा-
न्तरे ॥ मेघाधिपवि० ॥ पुष्करो
दुष्करजल ॥ द्वीपवि० ॥ न० खे
अम्बुनि ॥ पद्मे । सिताम्भोजे ।
तूर्यवक्त्रे ॥ खड्गफले ॥ हस्तिहस्ताग्रे
॥ काण्डे ॥ कुष्ठौषधे ॥ द्वीपवि० ॥
तीर्थविशे० ॥ यथा । गायत्र्याश्चपर-
स्थानश्रीमत्पुष्करमीरितमिति ॥
तत्ब्रह्मण स्थानम् ॥ पुष्यति ।
पुष्णातिवा पुष्यते० अनेनवा ।
पुष० । पुष किदितिकरन्कि-
त्वञ्च ॥

पुष्करक । पु० चिताभूमेराच्छाद-
नार्थं क्रियमाणेवृष्टकानिर्मितेदेव-
कुलाकारेगृहे ॥

पुष्करकर्णिका । स्त्री० स्थलपद्मिन्या-
म् ।

पुष्करज । पु० पुष्करमूले ॥ त्रि० ।
पुष्करोत्पन्ने ॥

पुष्करणी स्त्री० पुष्कर द्वीपनद्याम्॥

पुष्करद्वीप । पु० सप्तद्वीपान्तर्गतद्वी
पविशेषे ॥ नदीपुष्करणीनामद्वीपम
पुष्करमण्डिता । तयामपुष्करद्वी
प ' स्यापिल मुरभिवित ॥

पुष्करनाडी । स्त्री० स्थलपद्मिन्याम् ॥

पुष्करमूलम् । न० कुष्ठद्रव्यमूले । पौ
ष्करे ॥ पुष्करस्यकुष्ठौषधस्यमूलम् ॥

पुष्करवान् । पु० हस्तिनि ॥ पुष्कर
मस्त्यस्य । मतुप् ॥

पुष्करशिफा । स्त्री० पुष्करमूले ॥

पुष्कराख्य ' । पु० विष्णौ ॥ पुष्करे-
गोप मितेत्यक्षिणीयस्य । बहुव्रीहौ
सक्थ्यक्ष्णो , स्वाङ्गात्षजितिषच् ।,
पुष्करहृदयपुण्डरीकमक्ष्णोतिव्या-
प्नोत्यन्तर्यामिरूपेणेतिपुष्करोपपदा
दशूव्याप्ताविति धातो कर्म ण्यण् ॥
पुरुहूतादेव्या . स्थाने ॥

पुष्करावर्त्त । पु० मेघभेदे ॥

पुष्कराक्ष । पु० सारसपक्षिणि ॥

पुष्कराह्वय । पु सारसे ॥ न० पु-
ष्करमूले ॥

पुष्करिणी । स्त्री० भूम्याम् । हस्ति-
न्याम् ॥ सरोजिन्याम् । कमलिन्या-
म् । कृत्रिमजलाशये॥ पुष्करमूले
॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ समचतुरस्रखा
ते । यथा । चतुर्विंशाङ्गुलोहस्तोध-
नुस्तच्चतुरुत्तर ।शतधन्वन्तरञ्चैव
तावत्पुष्करिणीमता। एतत्पञ्चगु
ण प्रोक्तस्तडागइतिनिश्चय. ॥ तेन
चतुर्दिक्षुविंशतिहस्तान्यूनतायाच
तु शतहस्तान्यूनाभ्यन्तरत्वेनपु
ष्करिणी । एतज्जलाशयाधारपरन
तु० उपरितटम् । शतेनधनुर्भि पु
ष्करिणी । इतिनव्यवर्द्धमानधृतोव
शिष्ठ ॥ पुष्कराणिसन्त्यस्याम् । पु-
ष्करादिभ्योदेशे० इतीनि ॥

पुष्करी । पु० हस्तिनि ॥ मत्वर्थीय
इनि ॥

पुष्करेक्षण । पु० प्रभासतीर्थाधिष्ठात्र्यादेव्याम् ॥

पुष्कल । पु० भरतात्मजे । पुष्करे लावण्याब्धौ ॥ न० । ग्रासचतुष्टयात्मकभिक्षायाम् ॥ यथा । भिक्षा माहुर्ग्राससमात्रमन्नं तस्माच्चतुर्गुणम् । पुष्कलं हन्तकारन्तुतच्चतुर्गुणमुच्यते ॥ इति ॥ अष्टकुञ्चिपरिमितेधान्यमानभेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवेत्कुञ्चि कुञ्चयोष्टौचपुष्कलम् । पुष्कलानिचचत्वारिंशाटक परिकीर्त्तित ॥ त्रि० परिपूर्णे ॥ श्रेष्ठे ॥ पुष्यति । पुष० । पुष कित्दित्यनुवृत्तौ० कलस्तिकलन्कित् ॥ स्त्रियागौरादित्वात्पुष्कली ॥ सि० लज्वा ॥

पुष्कलक । पु० गन्धमृगे ॥ क्षपणे ॥ कीलके ॥

पुष्कस । पु० पुक्कसे ॥ पृ० ॥

पुष्ट । त्रि० पालिते । कृतपोषणे । पुषितः ॥ पुष्यतेस्म । पुष० । क्त. । दैवादिकत्वान्नेट् ॥

पुष्टि । स्त्री० पोषणे ॥ वृद्धौ । अवयवोपचये ॥ अश्वगन्धायाम् ॥ मातृकाविशेषे ॥ यथा । पुष्टिर्गणपतेः पत्नीपूजिताजगतीतले । ययाविना परिक्षीणाः पुमांसोयोषितोपिचेतिभागवतम् ॥ पोषणम् । पुष० । क्तिन् ॥ व्रतफले० । पुंष्टिर्धनजना दीनांवृद्धिरित्यभिधीयते ॥

पुष्टिकर । त्रि० पुष्टिजनके ॥

पुष्टिका । स्त्री० जलशुक्तौ ॥

पुष्टिकान्त । पु० श्रीगणेशे । विनायके ॥

पुष्टिदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ वृद्धौ ॥ पुष्टिदात्र्याम् ॥

पुष्पम् । न० सुमनसि । प्रसूने । कुसुमे ॥ आमकूलातुयैकेचित्पुष्पं चिन्वन्तिवैद्विजाः । देवतास्तन्नगृह्णन्ति भस्मीभवतिदारुवदिति लघुहारीत ॥ विकाशे ॥ स्त्रीरजसि ॥ धनदविमाने ॥ नेत्ररुग्भेदे । फूला फूली० इ० भा० प्र० ॥ अस्यौषध यथा । हरीतकीवचाकुष्ठ पिप्पली मरिचानिच । विभीतकस्यमज्जाच शङ्खनाभिर्मन शिला ॥ सर्वमेतत् समंकृत्वाच्छागीक्षीरेणपेषयेत् । नाशयेत्तिमिरंकण्डूपटलान्यर्बुदानि च ॥ अधिकानिचमांसानियश्चरात्रौ नपश्यति । अपिद्विवार्षिकंपुष्प मासेनैकेनसाधयेत् ॥ वर्त्तिश्चन्द्रोदयानामनृणांदृष्टिप्रसादनी ॥ इतिच क्रपाणिदत्त ॥ पुष्यतिपुष्पतेवा । पुष्पविकसने । पचाद्यच्० घञ्वा ॥

पुष्पकम् । न० रीतिपुष्पे ॥ पुष्पवदाभरणभूतेधनदस्यविमाने ॥ पुष्पकोस्त्रीतिशब्दार्णवात्पुल्लिङ्गोपि । नेत्ररोगविशेषे । पुष्पे ॥ रत्नकङ्कणे ॥

रसाञ्जने ॥ लोहकासे ॥ मृद्भार शकल्याम् ॥ कासीसे ॥ पुष्पति । पुष्प० । क्वन् ॥ पुष्पमिववा । इवेप्र तिकृताविति कन् ॥

पुष्पकरण्डकम् । न० उज्जयिन्याम्शि वस्योद्याने ॥

पुष्पकरण्डिनी । स्त्री० अवन्त्याम् । उज्जयिन्याम् ॥

पुष्पकाशीशम् । न० किञ्चित्पीतेका सीसे । कमके । नेत्रौषधे ॥

पुष्पकीट । पु० भ्रमरे । रोलम्बे ॥ कुसुमकृमिमात्रे ॥

पुष्पकेतन । पुं० कामदेवे ॥

पुष्पकेतु । पु० रीतिपुष्पे । कुसुमा ञ्जने ॥ पुष्पस्यकेतुरिवनाशकत्वात्

पुष्पघातक । पु० वेणुकवृक्षे ॥ दम नवृक्षे ॥

पुष्पज । पु० पुष्परसे । पुष्पद्रवे ॥

पुष्पद । पु० वृक्षे ॥ त्रि० । पुष्पदा तरि ॥

पुष्पदन्त । पु० वायुकोणस्थदिग्गजे ॥ विद्याधरविशेषे ॥ सुविध्याख्य- जिने ॥ पुष्पमिवदन्ता यस्यस ॥

पुष्पदन्तक । पु० गन्धर्वविशेषे ॥

पुष्पद्रव । पु० पुष्पस्वेदे । पुष्पसारे ॥

पुष्पधनु । पु० कामदेवे ॥ पुष्प धनु रस्य । वासञ्ज्ञायामित्यनङ्भावेसा न्त ॥

पुष्पधन्वा । पुं० मदने । कामे ॥ पुष्प धनुरस्य । वासञ्ज्ञायामित्यनङ् ॥

पुष्पनिह । पुं० भ्रमरे ॥

पुष्पनिर्यासक । पु० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पन्धय । पु० भ्रमरे ॥ पुष्पाणिध यति । धेट्० । मुञ्जकुलास्यपुष्पेषु धेट खशितिकेचिदितिखश् । अ रुर्द्विषदितिमुम् ॥

पुष्पपथ । पु० भगे । योनौ ॥

पुष्पपात्रम् । न० पुष्पाधारे ॥

पुष्पपुरम् । न० पाटलिपुत्रनगरे ॥

पुष्पफल । पु० कपित्थे ॥ कूष्माण्डे ॥ पुष्पयुक्तफलमस्य ॥

पुष्पबलि । पु० वास्तुपूजायाम् ॥

पुष्पमास । पुं० वसन्ते ॥ पुष्पाणा मास ॥

पुष्पयोग । पु० याचायोगान्तरे ॥ यथा । भौमेस्वराशिगेलग्ने सौम्ये केन्द्रत्रिकोणगे । पुष्पयोगोरिविपि नकुठार सञ्ज्ञकः ॥

पुष्परक्त । पु० सूर्यमणिवृक्षे ॥

पुष्परथ । पु० चक्रयाने । युद्ध विना यात्रोत्सवादौ सुखभ्रमणार्थरथे ॥ सुकुमारत्वात्० पुष्पमिवरथ ॥

पुष्परस । पु० मकरन्दे ॥ पुष्पस्य रस ॥

पुष्परसाह्वयम् । न० मधुनि ॥

पुष्पराग । पु० पीतमणौ । वाचस्प तिवल्लभे । पोखराज० इ० भा० ॥ अस्यलक्षणयथा । सुच्छायपीत

गुरुगात्रसुरङ्गशुद्ध स्निग्धस्वनिर्मल मतीवसुवृत्तशीतम्। य पुष्पराग सकलकलयेदमुष्य पुष्पातिकीर्त्ति मतिशौर्यसुखायुरर्थान् ॥ तस्यापल क्षणम्यथा । कृष्णबिन्दुबद्धिन रूक्ष धवलमलिनलघु । विच्छायशर्करा गारपुष्परागसदोषक ॥ अस्यपरी क्षालक्षणं यथा । घृष्टोविकाशयेत् पुष्परागमधिकमात्मीयम्। नखलु पुष्परागोजात्यतयापरीक्षकैरक्त ॥

पुष्परेणु । पु० परागे ॥

पुष्परोचन । पुं नागकेशरे ॥

पुष्पलाव । पुष्पलावी । पु० } मालाकारे ॥

पुष्पलिट् । पु भ्रमरे ॥ पुष्प लेढि । लिह० । क्विप् ॥

पुष्पवटी । स्त्री० फुलौरी० इ० प्र० खाद्यप्रभेदे ॥

पुष्पवन्तौ । पुं० एकयोक्त्यानिरुक्तिव वचनात्सूर्यचन्द्रसूर्ययो ॥ चन्द्रा र्कौ० एकयोक्त्यासाधारणवचने० पुष्पवन्तौ० प्रशस्तकपुष्पवानितिन प्रयोक्तव्यमितिभाव । पुष्पविकास ने । भाविमत्र् । पुष्प . प्रकाशस्त वन्तौ ॥

पुष्पवती । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥ तीर्थविशेषे ॥ पुष्प रजोऽस्त्यस्या । मतुप् ॥ त्रि० पुष्पविशिष्टे ॥

पुष्पवाटिका । स्त्री० पुष्पवाट्याम् ।

पुष्पवाटी । स्त्री० पुष्पोद्याने । फुल वारी० फुलवरिया० इ० भा० ॥ पुष्पाणावाटी ॥

पुष्पवाण । पु० मन्मथे । कामदेवे ॥ पुष्पाणिवाणाअस्य ॥

पुष्पवाहन । पु० पुष्पराजाभिधे नृपे ॥

पुष्पशकटी । स्त्री० आकाशवाण्याम् । दैवप्रश्ने ॥

पुष्पशून्य । पु० उदुम्बरे ॥ त्रि० कुसुमरहिते ॥

पुष्पसमय । पुं० वसन्ते । चैत्रवैशा खयो । ॥ पुष्पाणासमय ॥

पुष्पसायक । पु० पुष्पधन्वनि । कामदेवे ॥

पुष्पसार । पुष्पद्रवे ॥ पुष्पस्यसा र ॥

पुष्पसिता । स्त्री० फूलसक्कर० इ० भा० प्र० द्रव्ये ॥ भवेत्पुष्पसिता शीतारक्तपित्ताहरीलघु ॥

पुष्पसौरभा । स्त्री० कलिकारीवृक्षे ॥

पुष्पस्वेद । पु० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पहास । कुसुमविकासे ॥ पुष्पा णामुकुलात्मनास्थितानाहासोविका श पुष्पहास ॥

पुष्पहासा । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पहीना । स्त्री० उदुम्बरे ॥ निष्फला याम् । रज शून्यायाम् ॥

पुष्पा । स्त्री० । कर्णपुर्याम् । मालि

ण्याम् । भागलपुर० द्र० प्र० नगरे ॥

पुष्पाजीवः । पुं मालाकारे ॥

पुष्पाञ्जनम् । न० अञ्जनवि० । कौसुम्भे । पुष्पकेतौ ॥

पुष्पाञ्जलि । पुं० प्रसूनानामञ्जलौ । कुसुमाञ्जलौ ॥

पुष्पाण्डक । पुं० शालिजातिविशेषे ॥

पुष्पाम्बुज । पुं० पुष्पद्रवे ।

पुष्पावचायी । पुं० मालाकारे ॥

पुष्पासवम् । न० मधुनि ॥ पुं० पुष्पमकरन्दकृतआसवे ॥

पुष्पास्त्र । पुं० कन्दर्पे । मकरध्वजे ॥

पुष्पाह्ला । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

पुष्पिका । स्त्री० दन्तमले ॥ लिङ्गमले ॥

पुष्पित । त्रि० जातपुष्पे वृक्षादौ । प्रफुल्ले ॥ पुष्पवति ॥ पुष्पाणिसञ्जातान्यस्य । ता० इतच् ॥ रमणीये ॥ आपातरमणीये ॥

पुष्पिता । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पिताक्ष । त्रि० बुद्बुदहष्टौ ॥

पुष्पिताग्रा । स्त्री० वर्णवृत्तेष्वर्द्धसमवृत्तप्रभेदे ॥ लक्षणयथा । अयुजिनयुगरेफतोयकारोयुजितुनजौजरगाश्च पुष्पिताग्रा ॥ य० । करकिसलयशोभयाविभान्तीकुचफलभारविनम्रदेहयष्टिः । स्मितरुचिरविलासपुष्पिताग्राव्रजयुवतिर्व्रततिर्हरेर्मुदेऽभूत् ॥

पुष्पेषु । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पाणिइषवोऽस्य ॥

पुष्य । पुं० अष्टमनक्षत्रे । सिध्ये । तिष्ये ॥ पुष्य सर्वार्थसाधक ॥ तत्रजातस्यफलयथा । प्रसन्नगात्रः पितृमातृभक्तः स्वधर्मयुक्तोऽभिनयाभियुक्तः । भवेन्मनुष्यः खलुपुष्यजन्मासन्मानचामीकरवाहनाढ्य ॥ पौषमासि ॥ कलियुगे ॥ यथा ॥ सत्सम्प्रदायप्रथनायपुष्येशिष्यैश्चतुर्भिः सहयोवतीर्णः । उक्तोबृहत्सङ्गमतन्त्रराजे श्रीशङ्कराचार्यगुरुं तमीडे ॥ पुष्यातिकार्याणि०पुष्यन्त्यर्थाअस्मिन्निति वा । पुष्यसिध्यौनक्षत्रइतिकर्त्तर्यधिकरणेचक्यप् निपातित ॥

पुष्यध । पुं० भूर्जकण्टके । सङ्करजातिविशेषे । आवन्त्ये ॥

पुष्यरथ । पुं० युद्धविनासुखभ्रमणारथे । चक्रयाने ॥ असौपुष्यरथश्चक्रयानेनसमरायवत् ॥ पुष्यइवरथ । पुष्येयात्रोत्सवादौरथोवा ॥

पुष्यस्नानम् । न० पुष्याभिषेके ॥ यथा । मूलमनुजाधिपति प्रजातरोस्तदुपघातसंस्कारात् । अशुभशुभश्चलौकेभवतियतोतोनृपतिचिन्ता ॥ पुष्यस्नाननृपतेः कर्तव्य दैवविपत्रोर्धेष्याम् । नात परपविभ्रसर्वोत्पातान्तकरमस्ति ॥ अस्यविधि

कालिकापुराणेवाराह्यास्त्वद्रष्टव्य ॥
पुष्या । स्त्री॰ पुष्यनक्षत्रे ॥
पुस्तम् । न॰ पुस्तके । लिखितग्रन्थे ॥
यथा । विधायपूजयेन्नित्य पुस्तपूजो
क्तसिद्धये॥ लेप्यादिशिल्पकर्माणि॥
आदिनाकाष्ठपुत्तलिकादयोबोध्या
॥ यथा । मृद्वावादारुणावायवस्त्रे णा
प्यथचर्मणा । लोहरत्नै कृतवापिपु
स्तमित्यभिधीयते ॥ पुस्यते । पुस्त
आदरादौणिच् । एरच् ॥
पुस्तकम् । न॰ पुस्ते । लिखितग्रन्थे ।
पोथी इ॰ भा॰ ॥ तस्यपरिमाणं
यथा । मानवक्ष्ये पुस्तकस्यशृणुदे-
विसमासत । मानेनापिफलवि-
न्द्यादमानेश्रीर्हताभवेत् ॥ हस्तमा
त्रमुष्टिमात्रमावाहुद्वादशाङ्गुल।दशा
ङ्गुलतथाष्टौचततोहीननकारयेत् ॥
पुस्तकलेखकस्यपूजाफलयथा। आर
म्भेचसमाप्तौच लेखकप्रतिपूजयेत्
हरिद्रागन्धपुष्पाद्यै र्वस्त्रै श्चसुनतोरु-
रै ॥ यावदक्षरसङ्ख्यानप्रतिपत्रे
चसुन्दरि । तावद्युगसहस्राणित्र-
ह्मलोकेवसेच्चिरम् ॥ वेतनग्रहणेले
खकस्यदोषोयथा । वेतनयस्तुगृह्
णीयात्लिखित्वापुस्तकंसतु । याव
दक्षरसङ्ख्यानतावन्नरकेवसेदिति
योगिनीतन्त्रे तृतीय ३ भागे ७
पटल ॥
पुस्तकर्म्मा । पु॰ लेप्यादिशिल्पकर्म
कर्त्तरि ॥
पुस्तकशिम्बिका । स्त्री॰ शिम्बिप्रभेदे
॥ पुस्तशिम्ब्याम् ॥
पुस्तशिम्बि । स्त्री॰ पुस्तकशिम्बि-
कायाम् ॥
पूग । पु॰ क्रमुके । गुवाके ॥ तन्त्रे
। नानाजातीयानामनियतवृत्तीना
मर्थकामप्रधानानासङ्घे ॥ ब्रह्मदारु
णि ॥ न॰ गुवाकफले । उद्वेगे ॥
यथा । पूगगुरुहिमं रूक्षकषायकफ
पित्तहृत् । मोहनन्दीपनरुच्यमास्य
वैरस्यनाशनम् ॥ आर्द्रं तद्गुर्वभिष्य
न्दिवह्निदृष्टिहरस्मृतम् । स्विन्न दो
षत्रयच्छेदिदृढमध्य तदुत्तमम् ॥
अस्यपाकोयथा । शृङ्गाटकजीरकै
इ जातीकोषत्वचशजम् । लवङ्ग-
धान्यकञ्चापिप्रत्येकंकर्षयुग्मकम् ॥
हैयगवीनकुडवसिताचार्द्धतुलोज्ज्व
ला । धात्रीवरीद्व्यञ्जलिस्यपूगस्या
ष्टपलानिच ॥ उलूखलेचसंकुट्यचू
र्णं क्षीराढकान्वितम् । सन्याच्यभ-
क्षितहन्यात्वासरादौयथोचितम् ।
ज्वरदाहञ्चपित्तञ्चयक्ष्मशूलगुदाङ्कु
रान् ॥ छर्दिप्रमेहमूत्राणामाघातञ्च
विनाशयेत् । वलप्रदङ्गर्भदञ्चस्त्रीणा
ञ्चै तद्रसायनमिति ॥ पुनाति॰
पवतेवा॰ पूयतेमुखमनेनवा-। पू
ञ्॰ । छापूखडिभ्य । किदिति
गन् ॥

पूगकृत । त्रि० पुञ्जीकृते ॥ अपूग पूग सम्पद्यमान कृत: इत्यर्थ श्रेण्यादय ' कृतादिभिरितिसमासे ० श्रेण्यादिषुच्व्यर्थवचनमिति च्व्यर्थता ॥

पूगतिथ । त्रि० पूगानापूरणे ॥ बहुपूगेतिडटितियुगागमविधानादसस्यात्वे पिडट ॥

पूगपात्रम् । न० पूगपीठे । फरुवके ॥

पूगपीठम् । न० कटकोले । पतद्ग्रहे ॥

पूगपुष्पिका । स्त्री० कुड्मली । विवाहसम्बन्धिपुष्पताम्बूले ॥

पूगफलम् । न० उद्वेगे । चिक्कण्याम् ॥

पूगयाजक । पुं० बहुयाजके ॥

पूगरोट । पु हिन्तालवृक्षे ॥

पूगिका । स्त्री० क्रमुके ॥

पूगिकाफलम् । न० पूगीफले ॥

पूगी । स्त्री० पूगे । पूगवृक्षे ॥

पूगीफलम् । न० उद्वेगे । पूगफले ॥

पूजक । त्रि० पूजाकर्त्तरि ॥

पूजनम् । न० अर्चने । पूजायाम् । । यथा ॥ शास्त्रप्रणामशुश्रूषादौ ॥ पूजपूजायाम् । ल्युट् ॥

पूजनीय । त्रि० श्रुताचाराभिजनादिभि पूजायोग्ये ॥ पूज्ये ॥ पूजेरनीयर् ॥

पूजा । स्त्री० नमस्यायाम् । अपचितौ ॥ सपर्यायाम् ॥ पादप्रक्षालनार्चनधनदानादिरूपायामर्चायाम् ॥ देवार्चनायाम् ॥ तस्या सामान्यानुष्ठानयथा । आदावृष्यादिकन्यास करशुद्धिस्तत परम् । अङ्गुलिव्यापकन्यासौहृदादिन्यासएवच ॥ तालत्रयञ्चदिग्बन्ध प्राणायाम स्तत परम् । ध्यानपूजाजपश्चैव सर्वतन्त्रेष्वयविधिरितियामलवचनम् ॥ पूजनम् । पूज० । चितिपूजीत्यङ् ॥

पूजार्ह । त्रि० मान्ये । अर्घभाजि ॥ कुसुमादिभिरर्चनयोग्ये । पूज्ये ॥ पूजामर्हति । अर्हपूजायाम् । अर्हंद्रत्यच् ॥ स्त्रियापूजार्हा ॥

पूजित । त्रि० सत्कृते । अर्चिते ॥ पूज्यतेस्म ॥ पूज० । क्त ॥ देवे ॥ पूजितोय सुरासुरैरित्यादौभूतेक्तोनतुवर्त्तमाने० तेन तृतीयातत्रोपपद्यते । अन्यथाक्तस्यचवर्त्तमानइतिषष्ठीस्यात् ॥

पूजितव्य । त्रि० पूजनीये ॥

पूजिल । पुं० देवतायाम् ॥ त्रि० पूज्ये ॥

पूज्य । पु० श्वशुरे ॥ त्रि० वन्द्ये पूजार्हे । प्रतीक्ष्ये ॥ पूजार्हा य

था । गुरूणामपिसर्वेषां पूज्याः पञ्चविशेषतः । तेषामाद्यास्त्रयः श्रेष्ठास्तेषामातासुपूजिता ॥ यो भावयतियासूतेयेनविद्योपदिश्यते ज्येष्ठः भ्राताचभर्ताचपञ्चैतेगुरवस्मृताद्रूतिकौर्मेउपरिभागे ११ अध्यायः ॥ पूज्यते । पूज० । ।अचोयत् ॥ पूजयितुमर्हः । पूज० । अर्हेकृत्यतृचश्चेतियत् ॥ सर्वस्यैवहिदानस्यग्रहीतागुरुरुच्यते । कन्यायाश्चैव विद्यायाः प्रदातापूज्यतेगुरुः ॥

पूज्यपादः । पुं० भगवच्छङ्कराचार्ये ॥

पूत । पुं० शङ्खे ॥ श्वेतकुशे ॥ विकङ्कतवृक्षे ॥ न० बहुलीकृते । अपनीतबुषधान्ये ॥ सत्यवचने ॥ त्रि० व्रतादिनाशुद्धे । पवित्रे । प्रयते ॥ दधिगोमयादौसामन्यपवित्रे० स्वभावपवित्रेवा । पवित्रेमेध्ये ॥ दृष्टिपूतन्यसेत्पादमस्त्रपूतजलंपिबेत् । सत्यपूतांवदेद्वाचमनः पूतंसमाचरेत् । शठिते बहुलीकृते ॥ पूयतेस्म । पूङ० पूञ० वा । क्तः ॥ पवतेस्मवा । पूङोगत्यर्थेतिक्तः ॥

पूतक्रतायी । स्त्री० इन्द्राण्याम् । शच्याम् ॥ पूतक्रतोः स्त्री० । पूतक्रतोरैचेत्यैकारादेशोङीप्च ॥

पूतक्रतुः । पुं० इन्द्रे ॥ पूता क्रतवो येन ॥

पूतक्रतुः । स्त्री० देव्याम् ॥ पूताः क्रतवोयया सा ॥

पूतगन्धः । पुं० वर्बरे ॥

पूततृणम् । न० श्वेतकुशे ॥ कुशे ॥ पूतस्वतन्तृणञ्च ॥

पूतद्रुः । पुं० पलाशवृक्षे ॥

पूतधान्यम् । न० तिले ॥ पूतश्चतद्धान्यञ्च ॥

पूतना । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ पूतनास्त्रिमतीसूक्ष्मेतिनिरूपणात् ॥ सिन्धुदेशजाखल्पत्वक्कृहद्स्थिहरीतकी लेपनेप्रशस्तेतिराजवल्लभः ॥ गन्धमांस्याम् ॥ बालरोगविशेषे ॥ बालमातृकाविशेषे ॥ दानवीविशेषे । बकासुरभगिन्याम् ॥ अहोबकीयस्तनकालकूटंजिघांसयापाययदप्यसाध्वी । लेभेगतिंधात्र्युचितांततोन्यं कंवादयालुंशरणंव्रजेम ॥ पूतंकरोति । तत्करोतीतिणिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ॥

पूतनारिः । पुं० बालमुकुन्दे । श्रीकृष्णे ॥ पूतनायाअरिः ॥

पूतनासूदनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनासूदितवान्० सूदयतिवा । सूदक्षरणे । नन्द्यादित्वाल्ल्युः ॥

पूतनाघ्नः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनांहन्ति । हन० । क्विप् ॥

पूतपाप । त्रि० निरस्तस्वर्गभोगप्रतिबन्धकपापे ॥

पूतफल : । पु० पनसे ॥

पूता । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

पूतात्मा । पुं० ईश्वरे ॥ पूत । शुद्ध. सत्त्वादिगुणसम्बन्धरहित आत्मा स्वरूपयस्य ॥ पूतश्चासावात्माचेति वा ॥ शुद्धदेहे ॥ शुद्धान्तःकरणे ॥ पूतश्चात्मायस्य ॥

पूति । स्त्री० दुर्गन्धे ॥ पवित्रतायाम् ॥ खट्टाशमुष्के ॥ न० रोहिषतृणे ॥

पूतिक : । पुं० पूतिकरञ्जे ॥ पुनाति । पूञ् । तिन्तिडीकादयश्चेति० इकन् ॥ न० विष्ठायाम् ॥

पूतिकरज : । पुं० लट्वाकरञ्जवृक्षे । कलिकारके । कलहनाशने । काटवतिकरञ्जे । काँटाकरञ्जइति० भा० ॥ पूतिश्चासौकरजश्च ॥

पूतिकरञ्ज । पुं० पूतिकरजे ॥

पूतिकर्णक । पुं० कर्णरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणंयथा । कर्णविद्रधिपाकाद्वा जायतेचाम्बुपूरणात् । पूयस्रवतिवापूतिसज्ञेय: पूतिकर्णक: ॥ अस्यौषधंयथा । निर्गुण्डीसुरसास्तैलसिन्धुधूमरजोगुड : पूरणात्पूतिकर्णस्यशमनोमधुसंयुत ॥ अथवा । वरुणार्द्रकपित्थाम्रजम्बूपल्लवसाधितम् । पूतिकर्णापहंतैलंजातीपत्ररसेनवेति चक्रपाणिदत्त ॥

पूतिका । स्त्री० मार्जार्याम् ॥ पोड्इ० प्र० लताशाके । उपोदक्याम् ॥

पूतिकामुख । शम्बूके ॥

पूतिकाष्ठम् । न० सरलद्रुमे ॥ देवदारुमहीरुहे ॥ पूतिचतत्काष्ठञ्च ॥ पूते । पावनस्यकाष्ठं वा ॥

पूतिकाष्ठकम् । न० पूतिकाष्ठे ॥

पूतिगन्ध । पुं० गन्धके ॥ हिङ्गुदीवृक्षे ॥ न० रङ्गे ॥ त्रि० दुर्गन्धे ॥

पूतिगन्धि }
पूतिगन्धिक } त्रि० दुर्गन्धे

पूतिगन्धिका । स्त्री० वाकुच्याम् ॥

पूतितैला । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ॥

पूतिदारु । न० देवदारुणि ॥

पूतिनस्य : । पु० नासारोगभेदे ॥ तल्लक्षणंयथा । दोषैर्विदग्धैर्गलतालुमूलेसम्मूर्छितोयस्यसमीरणस्तु । निरेतिपूतिर्मुखनासिकाभ्यांतपूतिनस्यप्रवदन्तिरोगम् ॥ औषधन्तु । । व्याघ्रीदन्तीवचाशिग्रुसुरसव्योषसम्भवै । पाचितंलावणतैलंपूतिनासागदंजयेत् ॥ अथवा । त्रिकटुविडङ्गकसैन्धवबृहतीफलशिग्रुसुरसदन्तीभि । तैलङ्गोजलसिद्धंनस्यंस्यात्पूतिनस्यस्य ॥

पूतिपत्र : । पुं० श्योनाकविशेषे ॥

पूतिपुष्पिका । स्त्री० मातुलुङ्गायाम् ॥

पूतिफली । स्त्री० वाकुच्याम् । सोम

राज्याम् ॥ पूतिफलेष्वस्या पाक कर्णेतिङीष् ॥
पूतिमयूरिका । स्त्री० अजगधायाम् ॥
पूतिमेद । पु० अरिमेदे ॥
पूतिवात । पुं० बिल्ववृक्षे ॥ अधोवायौ ॥
पूतिवृक्ष । पुं० श्योनाके ॥
पूतिशारिजा । स्त्री० खट्टाश्याम् ॥
पूतिक । पुं० गन्धमार्जारे ॥ घोडा करञ्ज इ० भा०प्र० करञ्जविशेषे ॥ लताविशेषे ॥
पूतिकरञ्ज । पु० लट्टा स्त्रकरञ्जे ।
पूतिगण्ड । पु० पूतिकीटे ॥
पूतिभाव । पुं० दौर्गन्ध्ये ॥ क्लेदे ॥
पूत्यण्ड । पु० गन्धकीटे ॥ गन्धैणे ॥ यस्यनाभौमृगनाभिर्जायते ॥
पूप । पुं० अपूपे । पिष्टके । पूआ० इ०भा० ॥ यथा ॥ समितागुडतोयेनमेलयित्वासुमर्दिताम् । घृतेविस्तार्यसुपचेत्सुवृत्तोमृदुपूपक ॥ अपूप, पुष्टिदोवल्योहृद्योगुरुतर स्मृत । पित्तानिलहरोवृष्य सुपक्वोरुचिकारक ॥ पवनपूः । पूञ्०स०क्विप् । पुवपाति०पिवतिवा । पारक्षणे०पानेवा । आतइतिक ॥
पूपला । स्त्री० पोलिकायाम् ॥
पूपाली । स्त्री० पोल्याम् ॥
पूपाष्टका । स्त्री० आग्रहायणीपूर्णिमाया परत कृष्णाष्टम्याम् ॥
पूपिका । स्त्री० पूलिकायाम्॥
पूयम् । न० पक्वव्रणादिसम्भवघनीभूतशुक्लवर्णविकृतरक्ते । क्षतजे । मलजे । पीप०राध०इ०भाषा ॥
पूयनम् । न० रक्तविकारे । पूये ॥
पूयरक्त । पु० नासारोगभेदे ॥ तल्लक्षणम्, दोषैर्विदग्धैरथवापिजन्तोर्ललाटदेशेऽभिहतस्यतैस्तै । नासास्रवेत्पूयमसृग्विमिश्र तत्पूयरक्त प्रवदन्तिरोगम् ॥
पूयारि । पुं० निम्बपादपे ।
पूयालस । पु० सन्धिगतरोगभेदे ॥ लक्षणयथा । पक्व शोफ सन्धिज सस्रवेद्य सान्द्र पूयपूतिपूयालस स । इतिसुश्रुत ॥
पूयोद । पु० नरकान्तरे ॥
पूर । पु० जलसमूहे । अम्भसावृद्धौ ॥ व्रणसंशुद्धौ ॥ खाद्यविशेषे ॥ न०दाहागुरुणि ॥
पूरक । पुं० प्राणवायौ, शनैर्वामनासापुटेन०दक्षिणनसापुटेनवा सव्यापसव्यन्यायेनान्त प्रवेशने ॥ वाह्येनवायुनामुक्तं शक्तिसीमप्रपूरणम् । पूरक सततभ्यासात्सुगुर्वपिविकर्षयेत्॥ नासिकोत्कृष्टउच्छ्वासोध्मात पूरकउच्यते ॥ आत्मानुसन्धाने ॥ ब्रह्मैवास्मी तियावृत्ति पूरकोवायुरीरित ॥ पूरीआपप्याय

णे । खलु ॥ वीजपूरे ॥ गुणकाद्भे ॥ पुं॰ प्रेतदेहनिष्पादकाशौचकादेय द्रव्यपिण्डे । त्रि॰ पूरणकर्त्तरि ॥

पूरण । पुं॰ सेतौ ॥ विष्णुतैले ॥ न॰ अङ्कानांगुणने ॥ वृष्टौ ॥ कुटन्नटे ॥ वानतन्तुषु ॥ पिष्टप्रभेदे ॥ हिङ्गुधान्यजलेमासमुखिन्न सूक्ष्मकुट्टितम् । सयुक्तहिङ्गुजीराद्र वीजपूरैलसैन्धवै ॥ घृतेतप्तेपरिभृष्ट-धूपितमासपूरणम् ॥ मासस्यपूरणरुच्य हृद्य पुष्टिकरपर । वातपित्तहरवल्य मन्दाग्निकफनाशनम् ॥ त्रि॰पूरके । पूरणकर्त्तरि ॥ पालनकर्त्तरि ॥ पृणाति । पृपालनपूरणयो । ल्युट् ॥ पूर्य्यतेऽनेन । पूरी॰ । करणेल्युट् ॥

पूरणी । स्त्री॰ शाल्मलिद्रुमे ॥ पटारम्भकसूत्रेषु ॥ पूरणकार्य्याम् ॥ पूरयति । पूरी॰ । ल्युट् । ङीप् ॥

पूराम्लम् । न॰ वृक्षाम्ले ॥

पूरिका । स्त्री॰ पूपविभेदे । पूरी॰ कचौरी॰इ॰भा॰ ॥ यथा । माषाणांपिष्टिकांयुञ्ज्याल्लवणाद्र कहिङ्गुभि । तयापिष्टिकयापूर्णासमिताकृतपोलिका ॥ ततस्तैलेविपक्वासापूरिकाकथिताबुधै । रुच्यासाहीगुरु स्निग्धावातपित्तासृदूषिका । चक्षुस्तेजोहरीचोष्णापाकेवातविनाशिनी । तथैवघृतपक्वाऽपिचक्षुष्या रक्तपित्तहृत् ॥ वदरचूर्णपूरिकातु । घृतमिश्रकणिक्कायामेलितपञ्चमांशकम् । वदरत्वग्भवंचूर्णंजलेना लोड्यपीडयेत् ॥ पूरिकाघृतसंपक्वा खण्डपाकविलेहिता । पूरिकावद्रोश्मिश्रास्निग्धापित्तहराहिमा ॥ मधुराबृंहवातघ्नी सराच्छर्दिविनाशिनी । एवंविप्रायखर्जूरशर्कराना रिकेरकै. ॥ द्राक्षयावैसुपूर्यैस्तुपूरिका पूर्ववत्पचेत् ॥

पूरित । त्रि॰ कृतपूरणे । पूर्णे ॥ पूर्य्यतेस्म । पूरी॰ । क्त । वादान्तेति पक्षेइट् ॥ गुणिते ॥

पूरुष । पुं॰ पुरुषे । नरे ॥ पुंसि ॥ चेतने ॥ यथा । यस्माद्विश्वमुदेति यत्ररमतेयस्मिन्पुनर्लीयतेभासाय स्यजगद्विभातिसहजानन्दोज्ज्वलं यन्महः । शान्त शाश्वतमक्रिययम पुनर्भावायभूतेश्वरम् द्वैतध्वान्तम पास्ययान्तिकृतिन. प्रस्तौमितपूरुषमिति ॥ पुरति । पुरअग्रगमने । पुर कुशन् । अन्येषामपीतिदीर्घं । पृषोदरादिर्वा ॥ यद्वा । पूरयति पूर्य्यतेवा । पूरी॰वा॰ कुशन् ॥

पूर्ण । त्रि॰ व्याप्ते ॥ पूरिते ॥ पु॰ शक्ते ॥ समर्थे । सकले ॥ पूर्य्यतेस्म पूरी॰ । कर्त्तरिकर्मणिवाक्त । वादान्तेतिसाधुः ॥

पूर्णक । पुं॰ स्वर्णचूडपक्षिणि ॥ कुत्सित पूर्णः । सञ्ज्ञायांकन् ॥

पूर्णकुम्भ : । पुं॰ भद्रकुम्भे । जलपूरितघटे ॥ पूर्णश्चासौकुम्भश्च ॥

पूर्णकोष्ठा । स्त्री॰ नागरमुस्तायाम् ॥

पूर्णचन्द्र । पुं॰ सम्पूर्णेन्दुभयाष्टम्योर्मध्यस्थेन्दौ ॥ पूर्णश्चासौचन्द्रश्च ॥

पूर्णता । स्त्री॰ पर्याप्तौ ॥

पूर्णपात्रम् । न॰ वस्तुपूर्णपात्रे ॥ वर्द्धपत्रे । पूर्णानके ॥ उत्सवकालेहर्षात्गृहीतवस्त्रालङ्कारादौ ॥ होमकर्मणिब्रह्मदक्षिणायाम् ॥ हर्षादुत्सवकालेयदलङ्काराम्बरादिकम् । चाकृष्यरहयतेपूर्णपात्रंपूर्णानकञ्चतत् ॥

पूर्णमा । स्त्री॰ पौर्णमास्याम् ॥

पूर्णमास । पुं॰ पौर्णमासयागे ॥

पूर्णमासी । स्त्री॰ पूर्णिमायाम् ॥

पूर्णबीज । पुं॰ बीजपूरे ॥

पूर्णवैनाशिक । पुं॰ वैनाशिके ॥ वैशेषिकास्तावदर्द्धवैनाशिका: सर्वक्षवादिनस्तुपूर्णवैनाशिकत्वेनप्रसिद्धा शास्त्रे ॥

पूर्णा । स्त्री॰ पञ्चमीदशमीपूर्णिमामावास्यासु ॥

पूर्णानकम् । न॰ वर्द्धापने ॥ आनके ॥ पटहे ॥ पात्रे ॥ पूर्णपात्रे । हर्षात्उत्सवकालेवस्त्राद्याकर्षणे ॥

पूर्णावतार : । पुं॰ नृसिंहे ॥ रामे ॥ परिपूर्णतमे श्रीकृष्णे ॥

पूर्णाहन्ता । स्त्री॰ परान्तायाम् । यथाहुर्वार्तिककारा । भुक्तयथान्नं कुक्षिस्थस्तात्मत्त्वंनैवपश्यति । पूर्णाहन्ताकवलितविश्वंयोगीश्वरस्तथेति

पूर्णिका । स्त्री॰ नासाच्छिन्नीनामकपक्षिणि ॥

पूर्णिमा । स्त्री॰ पौर्णमास्याम् । शुक्लपक्षान्तिमतिथौ ॥ साद्विविधा । यथा । राकाचानुमतीचैवद्विविधा पूर्णिमामता । पूर्णोदितकलाक्षीणे पौर्णमास्यानिशाकरे ॥ पूर्णिमानुमतीज्ञेयापश्चास्तमितभास्करे ॥ यस्मात्तामनुमन्यन्तेदेवतापितृभिःसह । तस्मादनुमतीनामपूर्णिमाप्रथमास्मृता ॥ यदाचास्तमितेसूर्येपूर्णचन्द्रस्यचोद्गम : । युगपत्सोत्तराराकात्तदानुमतिपूर्णिमा ॥ राकान्तामनुमन्यन्तेदेवतापितृभि सह । रञ्जनाच्चैवचन्द्रस्यराकेतिकवयोऽब्रुवन् ॥ तस्याजातस्यफलयथा । कन्दर्पतुल्योयुवतिप्रियश्चन्यायात्तवित्तः सततसहर्ष: । शूरोवलीशास्त्रविशारदश्चस्यात्पूर्णिमाजन्मनियस्यजन्तो : ॥ पूरी॰ । भावेक्त : । पूर्णचन्द्रस्यपूरणम्॰ तेननिर्वृत्ता ॥

पूर्त्तम् । न॰ खातादिकर्मणि ॥ आदिनादेवकुल्यादियह : । तडागम् । पुष्करिण्य : सभावापीदेवतायतनानिच । आरामश्चविशेषेण

पूर्त कर्मविनिर्दिशेत् ॥ अपिच ।
वापीकूपतडागानि देवतायतनानि
च ॥ अन्नप्रदानमारामं पूर्तमित्य
भिधीयते ॥ इति ॥ गृह्योपरागेय
द्दानपूर्त तदपिनाकदम् ॥ आरा
मादिक्रियाजफले ॥ पालने ॥ त्रि०
पूरिते ॥ छन्ने ॥ म० स्थम्० पूर्यतेस्म
वा । पृ० । भावेकर्मणिवाक्त नध्या
त्वं तिनिष्ठानत्वं न ॥

पूर्त्ति : । स्त्री० पर्याप्ते । उपसम्पन्ने
। पूरणे ॥

पूर्व । त्रि० पूर्वजे ॥ प्राचि ॥ आद्ये
॥ अग्र ॥ श्रुतिभेदे । न० कारणे
। पूर्वभाविनि ॥ पुं० अति
क्रान्ते ॥ पूर्वति । पूर्वपूरणे । अ
च् । पु० ॥

पूर्वगङ्गा । स्त्री० रेवायाम् । नर्मदान
द्याम् ॥ पूर्वाचासौगङ्गाच ॥

पूर्वज । पुं० ज्येष्ठभ्रातरि ॥ अनादौ ॥

पूर्वजा : । पुं० भूमिदिव्यपितृगणे ।
व्यसनेषु । कव्यवालादिषु ॥ पू
र्वस्मिन्कालेजात: सप्तम्याजनेड ॥

पूर्वजा । स्त्री० ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ टा
प् ॥

पूर्वजिन : । पुं० अतीतजिनवि० ।
मञ्जुघोषे । शार्दूलवाहने ॥

पूर्वदिक्पति : । पुं० इन्द्रे ॥

पूर्वदिक् । स्त्री० प्राच्यांदिशि । पूर्व
स्याम् ॥

पूर्वदेव । पुं० असुरे । दैत्ये ॥ पूर्वश्चा
सौदेवश्च । पूर्वापरप्रथमेत्यादिना
समास : ॥ यद्वा । पूर्वदेव । अ
न्यायाद्विदेवत्त्वाद्भ्रष्ट : । सुप्सुपे
तिसमास ॥

पूर्वदेश । पुं० सूर्योदयोपलक्षितेदेशे
। वर्तनौ ॥

पूर्वपक्ष । पुं० शुक्लपक्षे ॥ पूर्वश्चासौ
पक्षश्च ॥ शास्त्रीयप्रश्ने । सिद्धान्त
विरुद्धकोटौ । चोद्ये । देश्ये ।
फक्किकायाम् ॥

पूर्वपक्षपाद : । पुं० चतुष्पाद्व्यवहा
रान्तर्गतप्रथमेपादे । भाषायाम् ।
प्रतिज्ञायाम् । पत्रे ॥

पूर्वपर्वत । पुं० उदयाचले ॥ पूर्वप
र्वत : ॥

पूर्वफल्गुनी । स्त्री० अश्विन्यादिनक्ष
त्रान्तर्गतैकादशेनक्षत्रे ॥ तत्रजात
स्यफलंयथा । शूरस्त्यागीसाहसी
भूमिभर्त्ताकोपाक्रान्त : सत्यशिरा
लोलितश्च : । धूर्त क्रूरोव्यग्रतवाता
धिक : प्राक्फल्गुन्यस्य जन्मकाले
यस्य ॥

पूर्वफल्गुनीभव : । पुं० बृहस्पतौ ॥

पूर्वभद्रपद: । पुं० प्रोष्ठपदासु । पञ्च
विंशतिमेनक्षत्रे ॥

पूर्वभद्रपदा : } स्त्री० { अश्विन्यादिस
पूर्वभाद्रपदा: } { प्तविंशतिनक्ष

त्रान्तर्गतपञ्चविंशतितमेनक्षत्रे । प्रो

ष्टपदासु ॥ तत्रजातस्यफल । जितेन्द्रिय ' सर्वकलासुदक्षोजितारिपक्ष खलुतस्यनित्यम् । भवेन्मनुष्यानुसुतरामपूर्वापूर्वापदाभाद्रपदाप्रसूतौ ॥ पूर्वाश्वताभाद्रपदाश्च ॥ एकवचनान्तोपि ॥

पूर्वयक्ष । पु॰ जिनवि॰ । अलेन्द्रे । मणिभद्रे ॥

पूर्वरङ्ग । पु॰ नाट्यशालायाम् ॥ नाट्योपक्रमे । प्राक्सङ्गीते । गुणनिकायाम् ॥ रङ्गप्रधानाद्योरङ्गविघ्नशान्तिकारीनान्दीपाठगीतवादित्रायनेकाङ्गविशिष्टोनाट्यादौकर्त्तव्यः कर्म्मविशेष पूर्वरङ्ग । तदुक्तवसन्तराजीये । यन्नाट्यवस्तुन पूर्वरङ्ग विघ्नोपशान्तये । कुशीलवा प्रकुर्वन्तिपूर्वरङ्ग ' प्रकीर्त्तित इति ॥ पूर्वरङ्ग विधायादौसूत्रधारेविनिर्गते । प्रविश्यतद्वदपर काव्यमास्थापयेन्नट ॥ प्रथमपूर्वरङ्गश्चतत . प्रस्तावनेतिच । आरम्भे सर्वनाट्यानामेतत्सामान्यमिष्यते ॥ पूर्वरज्यतेऽस्मिन् । रञ्जे घञ् । कुत्वम् ॥

पूर्वराग । पु॰ नायिकानायिकयोर्दशाविशेषे ॥ श्रवणाद्दर्शनाद्वापिमिथ सगूढरागयो । दशाविशेषो योऽप्राप्तौपूर्वराग सउच्यते ॥ इ॰ ॥

पूर्वरात्र . । पु॰ रात्रे .पूर्वभागे ॥ रात्राह्नाहा : पुंसि ॥

पूर्वरूपम् । न॰ पूर्वलक्षणे ॥ वैद्यकेभाविव्याधिबोधकचिह्ने ॥

पूर्ववत् । न॰ अनुमानविशेषे ॥ यथा । दृष्टस्वलक्षणसामान्यविषयवत् । तत्पूर्ववदुच्यते । पूर्वप्रसिद्धम्दृष्टस्वलक्षणसामान्यमितियावत् । तद्यस्यविषयत्वे नास्ति । अनुमानज्ञानस्येतिपूर्ववत् । यथाधूमाद्वह्नित्वसामान्यविशेष . पर्वतेनुमीयते । तस्यवह्नित्वसामान्यस्यस्वलक्षणवह्निविशेषोदृष्टोरसवत्याम् । वीतावीतभेदात्तद्विविधम् ॥

पूर्ववादी । त्रि॰ प्रागभियोक्तरि । प्रथमविवादिनि ॥

पूर्ववित् । त्रि॰ अतीतज्ञे ॥

पूर्वशैल . । पु॰ उदयपर्वते ॥

पूर्वसर । त्रि॰ अग्रगामिनि ॥

पूर्वा । स्त्री॰ पूर्वदिशि । प्राच्याम् ॥ तद्दिग्भववायुगुणा । पूर्वस्तुमधुरोवात स्निग्ध कटुरसान्वित । गुरुर्विदाहशमनोवातद ' पित्तनाशन ' ॥ इति ॥

पूर्वाद्रि । पु॰ उदयाचले । दिनमूर्द्धनि ॥

पूर्वाषाढा । स्त्री॰ अश्विन्यादिसप्तविंशतिनक्षत्रान्तर्गतविंशतिसंख्याकनक्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा । भूयोभूय . सूयमानानुरक्तो भक्तोदेवेज्यमान्योतिदक्ष . । पूर्वाषाढाक-

न्मकालेयदिष्याद्राषाढ स्याद्वैरि वर्गेनितान्तम् ॥ पूसावर्बाचाषाढाच ॥

पूर्वाह्ण । पु॰ द्विधाविभक्तदिनस्य पूर्वभागे ॥ यथा । आवर्तनात्तु पूर्वाह्णोह्यपराह्णस्तत पर । आवर्तनात्॰वासरस्यच्छायापरिवर्तना त्प्रागितिशेष. ॥ त्रिधाविभक्तदिनस्यप्रथमभागे ॥ सचत्रिंशद्दण्डदिनमानेसूर्योदयावधिदशदण्डात्मक. काल यथा । पूर्वाह्णोवैदेवाना मध्य दिनमनुष्याणामपराह्ण पितृणामितिश्रुति ॥ अह्न. पूर्वम् । पूर्वापराधरेत्येकदेशिसमास. । राजाह सखिभ्यजिष्टतिटच् । अह्लादेशोणत्वम् ॥

पूर्वाह्णेतनम् । त्रि॰ पौर्वाह्णिके ॥ पूर्वाह्णेभव । विभाषापूर्वाह्णापराह्णाभ्याम्॰इतिट्युट्युलौतुट्च । घकालतनेष्विस्यलुक् ॥

पूर्वेद्यु । अ॰ प्रात काले । धर्मवासरे ॥ पूर्वस्मिन्नहनि ॥ इत्य मद्दिल्यादिनापूर्वशब्दादेद्युस्प्रत्ययो निपात्यते ॥

पूष । पु॰ ब्रह्मदारुणि । तूत॰इ॰भा॰ ॥ पूषवृक्षी । इगुपधात्क ॥

पूषक । पु॰ ब्रह्मदारुणि ॥ पूषएवक ॥

पूषा । पु॰ सूर्ये ॥ जगत पोषणात् । पुष्णाति । पुषपुष्टौ । श्वन्नुक्षन्पूषन्निति निपातित ।

पूषभाषा । स्त्री॰ अमरावत्याम् । इन्द्रनगर्याम् । सुरपुर्याम् ॥

पूषसुहृत् । पु॰ शिवे ॥

पूषा । स्त्री॰ पिङ्गलापृष्ठवर्त्तिन्याना-ड्याम् ॥ पूषातुपिङ्गलापृष्ठे नीलजीमूतसन्निभा । याम्यभागस्यनेत्रान्तायावत्पादतलगता ॥

पृक्का । स्त्री॰ मरुन्मालायाम् । पिशुनायामोषधौ । असारक॰इ॰भा॰ । पिर्डि॰इ॰गौ॰भा॰स्पृश्यते।स्पृशस्पर्शने । बा॰ कक् । पृ॰ ॥

पृक्तम् । न॰ धने ॥ त्रि॰ क्षिते ॥ सम्पर्कयुक्ते ॥ पृच्यते । पृची॰ । क्त ॥

पृक्ति । स्त्री॰ सम्पर्के । स्पृष्टौ । स्पर्शे ॥ पर्चनम् । पृचीसम्पर्के । क्तिन् ॥

पृच्छा । स्त्री॰ अनुयोगे । प्रश्ने ॥ प्रच्छनम् । प्रच्छज्ञीप्सायाम् । गुरोश्चहलइत्य । सम्प्रसारणम् ॥

पृच्छितनु । पु॰ प्रश्नलग्ने ॥

पृच्छ्यम् । त्रि॰ प्रष्टव्ये ॥

पृतना । स्त्री॰ सेनामात्रे ॥ सेनाविशेषे । तिसृषुवाहिनीषु ॥ अत्रभा ॥ २४३ । रथा २४३ । अश्वा ७२९ । पादातिका १२१५ । समस्तसङ्ख्ययाखत्रिचतुर्विंशतिभि स्मृता । २४३॰ ॥ प्रियते । पृङ्व्या-

यानि । धा० लम' गुणाभावश्च ॥

पृतनाषाट् । पं० इन्द्रे ॥ पृतनासह

ते । षहमर्षणे । छन्दसिसहइति०

ण्वि सहेरितिष- ॥

पृथक् । अ० भिन्ने । भिनार्थे । वस्तुरे

वा । कृती ॥ समञ्जीर्थे । भावार्थे ॥

पर्थयति । पृथप्रक्षेपे । धा० कक् ॥

पृथक्त्वम् । न० पृथक्प्रत्ययासाधारण

कारणत्वे ॥ यथा । सर्वदृश्यावयवृ

थक्त्व स्यात्पृथक्प्रत्ययकारणम् ।

अन्योन्याभावतोनास्य चरितार्थत्व

मुच्यते ॥ अस्मात्पृथगियमितिप्रती

तिर्हि विलक्षणा ॥ पृथक् ...

सङ्ख्यावदिति । पृथक्प्रत्ययासाधा

रणकारणपृथक्त्वम् । तच्च ...

दिवसख्यावत् । यथा ...

त्व नित्यम० अनित्ये अनित्यम् वा

अयद्वितीय ...

शान्नश्यति० तथा पृथक्त्वमपि ...

वत्तृदि पृथक्त्वा ...

पादेयविवेके ॥ भेदे ॥ आविस्व० ॥

पृथग्भावे । परस्परभिन्नत्वे ॥

पृथक्त्वचा । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ ...

रीका० दू० भा० । देवकाम् ...

पुस्तायाम् ॥ पृथक्त्वक्कोयस्याः ॥

पृथक्पर्णी । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥ वि

कपर्याम् । पीठपर्णी ... भा० ।

चाकुल्या० दू० भा० ॥ पृथक्त्स

क्षपर्णुमस्याः ... पाककर्णेतिङीप् ॥

पृथगात्मता । स्त्री० विवेके ॥ व्यक्तौ ॥

पृथगात्मायस्या । तस्याभाव । त

ल् । तलन्तं स्त्रियाम् ॥

पृथगात्मिका । स्त्री० व्यक्ती ॥

पृथग्जन । पुं० मूर्खे ॥ नीचे ।

पापे ॥ पृथक्कार्योजनः पृथस्य-

त्वात् पृथग्जनः । आर्यकार्याविपादि

भ्यः सज्जनेभ्यः पृथग्भूताजनाः ॥

पृथग्भावे ...

पृथग्भेद ... विधु । बहुविध ... पृथ

...

पृथग्वासी ॥ पृ० जायी ॥ पृथक्

मानानि ... भा

...

पृथग्वाद । पुं० ... पृथक्

...

...

... पृथक्

...

स्वरविलक्षणार्थाधायक ...।

पृथग्बीज । पुं० भल्लातके ॥ ...

पृथक् भिन्न ... प्रथयति

... प्रथ ...

व्यजि ॥

पृथवी० स्त्री० भुविनाम् स्त्रियाम् ॥

प्रथते ... प्रथ ...

... स्त्रियां नृकीष् ॥

पृथा । स्त्री० कुन्त्याम् । वसुदेवस्वस

... ॥

पृथाज० । ... पृ ...

रथीमाद्री । पृथायाः ; पृथायाः सु[illegible] आत सुती । पु० ॥ अर्जुनपाद पे ॥

पृथापति: । पुं० पाण्डुनृपे ॥ पृथायाः पतिः ॥

पृथिका । स्त्री० [illegible] ॥

पृथिवी । स्त्री० [illegible] भूमौ । गन्धस्पर्शरूपरसशब्दवत्याः [illegible] [illegible] ॥ पृथिवीपञ्चभूतानां [illegible] उच्यते । [illegible] त्यागेनपृथिवीविभज्यते । [illegible] पृथिवी । [illegible] [illegible] । [illegible] । पुनस्त्रिधा । [illegible] इन्द्रियविषयभेदात् । शरीर [illegible] । इन्द्रियगन्धग्राह [illegible] । विषयोद्व्या- [illegible] ॥ पृथ्वी । प्रथ वि [illegible] । प्रथेषिवन्सम्प्रसारणञ्च । [illegible] ॥ [illegible] पृथुः [illegible] पिता । [illegible] पृथिवी [illegible] [illegible] [illegible] गुणविशिष्टा [illegible] [illegible] ॥ [illegible] पृथिवी [illegible] [illegible]

पृथिवीक्षित् । पुं० राजनि ॥ पृथिव्यां क्षयति निवसति । क्षि० । क्विप० तुक् ॥

पृथिवीगीता । स्त्री० विष्णुपुराणोक्त । पृथिवीकथ्यायाम् ॥

पृथिवीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

पृथिवीपति । पुं० भूपाले ॥ पृथिव्याः पतिः ॥ नाकस्पि कुरुते काव्य माकद्रोशद्रमर्षति । नादेवांशोददा- त्यन्न नाविष्णुः पृथिवीपतिः ॥ ऋ षभाख्यौषधे ॥ इतात्नो ॥

पृथिवीपाल । पुं० राज्ञि ॥

पृथिवीभुज । पुं० राजनि ॥

पृथु । पुं० अग्नौ । चेतायुगे सूर्यवंशोद्भवनृपे । वेणनृपस्य दक्षिण करमथनाज्जाते । [illegible] अविरीतिश्च । [illegible] ॥ [illegible] ॥ स्त्री० त्वक्पत्र्यां । हिङ्गुपत्र्याम् ॥ कृष्णजीरके । अहिफेने । त्रि० । महति । विस्तीर्णे ॥ स्थूले ॥ निपुणे ॥

पृथुक । पुं० चिपिटे । चिण्डा० [illegible] भा० ॥ यथा । शालयः सतु [illegible] टिताक्त । कुट्टिताश्चिपिटाः प्रोक्तास्ते स्मृताः पृथुका अपि ॥ पृथुका गुरवो वात- नाशनाः श्लेष्मलाश्चापि । सक्षीरा बृंहणा वृष्या भिन्नमलाश्च ते ॥ पृथु

रैव । सञ्ज्ञायांकन् ॥ यद्वा प्रथते ॥ प्रथप्रख्याने । पर्थयति॰पथ्यं तैवा । पृथुप्रक्षेपे । चु॰ । अर्भकपृथुकेति पृथेर्वाकुकन्॰प्रथे सम्प्रसारणञ्च ॥ यद्वा । पृथुकायति । कै शब्दे । आतइतिक ॥ त्रि॰ शिशौ । अर्भके ॥

पृथुका । स्त्री॰ हिङ्गुपत्र्याम् ॥ बालिकायाम् ॥

पृथुकोल । पु॰ राजबदरे ॥

पृथुच्छद । पु॰ दरिदर्भे ॥ त्रि॰ बृहत्पत्रे ॥

पृथुपत्र । पु॰ रक्तलशुने ॥ हरिदर्भे ॥

पृथुपलाशिका । स्त्री॰ शट्याम् ॥

पृथुरोमा । पु॰ मत्स्ये ॥ पृथूनिमहान्तिरोमाण्यस्य । रोमशब्देनपत्रोच्येतिस्वामी । बल्कलमितिसर्वधर ॥ त्रि॰ बृहल्लोमयुक्ते ॥

पृथुल । त्रि॰ विशाले ॥ पृथुपृथुत्वमस्यास्ति । सि॰लच् ॥ पृथु पृथुत्वलातिवा । क ॥

पृथुला । स्त्री॰ हिङ्गुपत्र्याम् ॥ टाप् ॥

पृथुशिम्ब । पुं॰ श्योनाकप्रभेदे ॥

पृथुशेखर । पु॰ पर्वते ॥ पृथुर्महानृशेखरोऽस्य ॥

पृथुसेन । पु॰ राज्ञि ॥ पृथ्वीसेनायस्य ॥

पृथुस्कन्ध । पु॰ शूकरे ॥

पृथूदकम् । न॰ तीर्थविशेषे प

पृथूदर । पुं॰ मेषे ॥ त्रि॰ बृहत्कुक्षौ ॥

पृथ्वी । स्त्री॰ भूमौ । अवलायाम् । धरायाम् ॥ म॰ त्वहल्याम्कृपल्याम् हिङ्गु॰पत्र्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ बृहन्मातरि ॥ बृहदेलायाम् ॥ पुनर्नवायाम् ॥ प्रथते प्रथविस्तारे॰ प्रख्यानेवा । प्रथिम्रदिभ्रस्जासम्प्रसारणमितिकु । वोतोगुणवचनादितिङीष् ॥ वर्णवृत्तविशेषे । तल्लक्षणं यथा । जसौजसयलावसुग्रहयतिश्चपृथ्वीगुरुरिति ॥ अपिच । पयोधरपयुतास्फुरत्कनकयुग्मताटङ्किनीसुवर्णरुचिकङ्कणाललितभावबन्नूपुरा । सुवर्णरुचिरालसत्कुवलयारुपवत्कुण्डलाभुजङ्गपतिवर्णिताहरतिहन्तपृथ्वीमम ॥ यथा । चताधरतटीवनस्थसितमङ्गरागव्ययोहशोरपिचशोणिमाभवतिकारणादन्यत । इदतवपरप्रियानिभृतसङ्गमव्यञ्जकमुखेयदिदमञ्जनरहसिचार्द्धचन्द्रगले ॥

पृथ्वीका । स्त्री॰ बृहदेलायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ कलाजाज्याम् ॥ हिङ्गुपत्र्याम् ॥ प्रथते । प्रथप्रख्याने । कर्फरीकादयश्चेतिसाधु ॥

पृथ्वीकुरवक । पुं॰ श्वेतमन्दारे ॥

पृथ्वीजम् । न॰ गडलवणे ॥

पृदाकु । पुं० वृश्चिके ॥ व्याघ्रे ॥ सर्पे ॥ चित्रके ॥ पर्दते । पर्द० । पर्देर्निर्हस्य सारयमल्लोपश्चेतिकाकुप्रत्ययः ॥

पृश्नि । स्त्री० रश्मौ ॥ त्रि० अल्पतनौ ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृश संस्पर्शे । घृपृश्नीतिसाधु ॥ पृच्छति पृच्छ्यतेवा । पर्षति पृष्यते वा । प्रच्छज्ञीप्सायाम् । पृषुसेचने वा । पूर्ववत्साधु ॥

पृश्निका । स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥

पृश्निगर्भ । पु० गदाग्रजे । श्रीकृष्णे ॥

पृश्निपर्णी । स्त्री० पृथक्पर्ण्याम् । अङ्घ्रिवल्लिकायाम् । चकरीत० हू० पिठवनि० हू० च० भा० । चाकुलिया० हू० गौ० भा० ॥ पृश्निपर्णीत्रिदोषघ्नीवृष्योष्णामधुरासरा । हन्तिदाहज्वरश्वासरक्तातीसारतृड्वमीः ॥ पृश्निरल्पपर्णमस्याः । पाककर्णेतिङीष् ॥

पृश्निभद्र । पु० श्रीकृष्णे ॥

पृश्निशृङ्ग । पुं० विष्णौ ॥ गणेशे ॥

पृश्नी । स्त्री० वारिपर्ण्याम् ॥

पृषत् । पु० मृगे ॥ न० विन्दौ ॥ त्रि० श्वेतविन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषुसेचने । वर्त्तमानेपृषद्बृहन्महदिति अतिप्रत्ययोगुणाभावश्चनिपात्यते । शतृवदस्यकार्यम् ॥

पृषत । पुं० पृषाकमृगे । चित्रमृगे ॥ यथा । पृषतश्चन्द्रविन्दुःस्याद्धरिणात्किञ्चिदल्पकः ॥ पृषतस्तुभवेत्स्वादुर्ग्राहकःशीतलोलघुः । दीपनोरोचनः श्वासज्वरदोषक्षयास्त्रजित् ॥ इति ॥ विन्दौ ॥ त्रि० श्वेतविन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषु० । पृषिरञ्जिभ्यांकिदित्यतच् ॥ यथा । पृषता विन्दव . सन्त्यस्य । अर्शआद्यच् ॥

पृषताम्पति । पुं० वायौ ॥

पृषताश्व: । पु० वायौ । अनिले ॥ पृषतोमृगविशेषोऽश्वोवाहनमस्य ॥

पृषती । स्त्री० मृग्याम् ॥

पृषत्क . । पु० वाणे । शरे ॥ पर्षति पृषु० । लट शतृ । संज्ञापूर्वकत्वान्नगुणः ॥ यथा । वर्त्तमाने पृषन्महद्दितिसाधु . स्वार्थेकन् ॥

पृषदश्व . । पु० गन्धवहे । पवने । वायौ ॥ पृषन्मृगभेदोऽश्वोवाहनमस्य ॥ पृषतामम्बुकणानामश्ववद्वेतिवा ॥

पृषदाज्यम् । न० सदध्याज्ये । दधिमिश्रितघृते ॥ पृषच्चतदाज्यञ्च ॥ यद्वा । पृषद्भिः सहितमाज्यम् ॥

पृषद्वल : । पुं० वायुश्वे ॥

पृषन्ति । पु० विन्दौ ॥ यथा । पय. पृषन्तिभिः स्पृष्टानातिवाताः शनैः . शनैरितिजाम्बवतीविजयकाव्यम् ॥

पृषभाषा । स्त्री० इन्द्रपुर्याम् ॥

पृषाकरा । स्त्री० क्षुद्राश्मनि । वट खराद्र०भा० ॥
पृषातकम् । न० सदध्याज्ये ॥
पृष्टम् । न० सामगानामाध्यन्दिन सवनेगीयमानस्तोत्राणानामधेये ॥ त्रि० कृतप्रश्ने । उपामन्त्रिते ॥ पृच्छे क्त ॥
पृष्टव्य । त्रि० जिज्ञासिते ॥
पृष्ठम् । न० शरीरपश्चाद्भागे । पार्श्व स्थाने । पीठ०इ०भा० ॥ अस्यशु भाशुभलक्षणयथा । सुस्निग्ध मास लपृष्ठमभग्नमप्यरोमशम् । सध नानांविपर्यस्त निर्द्धनानाप्रकीर्त्ति तमितिसमुद्र ॥ चरममात्रे ॥ पृष्यते । पृषु० । तिथपृष्ठगूथेति साधु ॥ स्तोत्रविशेषेपिपृष्ठम्० त्रि वाधिकरणे० पृष्ठे. स्तुवतइत्यादो तथानिर्णयात् ॥
पृष्ठग्रन्थि . । पुं० गडौ । कूब० इ० भा० ॥
पृष्ठत । अ० पश्चात् । पृष्ठदेशे ॥ पृष्ठेइति । आद्यादित्वात्तसि ॥
पृष्ठदृष्टि । पु० भल्लूके ॥
पृष्ठमासाद । त्रि० परोक्षे दोषाभि धायिनि ॥ वाक्याभिधायिनि ॥ इ० बिकाणडशेष ॥
पृष्ठमांसादनम् । न० परोक्षे दोषकी र्त्तने ॥ त्रि० तद्वति ॥
पृष्ठवंश . । पु० रीढके । पृष्ठास्थि नि ॥ सतुगर्भेमासमात्रेणभवति ॥
पृष्ठवह । पु० पृष्ठ्याश्वे ॥
पृष्ठवास्तु । न० गृहस्योपरिगृहे ॥
पृष्ठवाट्०ड् । पु० युगपार्श्वगवृषे । पृष्ठवाहिनि ॥
पृष्ठवाह । पु० }
पृष्ठवाहक . । पु० } वृषे ॥
पृष्ठवाह्य । पु० भारवाहकवृषे । स्त्रीरिथि । पृष्ठि ॥
पृष्ठशृङ्ग । पु० वनच्छागे ॥
पृष्ठशृङ्गी । पु० शभीरो । सैरिभे ॥ षंढ । भीमसेने । वृकोदरे ॥
पृष्ठशायन । पुं० सान्यविशेषे ॥ मत कुजे ॥
पृष्ठी । पुं० मत्स्यविशेषे ॥
पृष्ठोदय । पुं० राशिविशेषे ॥ मेषो-वृषकर्कटधनुर्मकरश्च । पृष्ठो-दया । षडेवेसमीनेश्चापितथैवच ॥
पृष्ठ्य । पुं० स्त्रीरिथि । पृष्ठेनभारवह नशीलेघोटके । न० पृष्ठस्तुते ॥ य-ज्ञविषयेउह । स्मरन्ति । पृष्ठ्यानास मूह । पृष्ठ्यन । प्रशस्तमतिश यितपृष्ठमस्य । अर्शआदित्वादच्‌पीतियद्वा
पृश्नि । पुं० सूर्ये ॥
पृश्निका } स्त्री० } कन्तुरी । कुम्भ्या
पृश्नी । [illegible]
मेचक . । पु० कृष्णे । कायसवर्णे । कौशिके । धूमे । गजलाङ्गूल मूले । तज्जनीपक्षाकृमासरिवडवि

प्रेषे ॥ पचति॰पच्यतेवा॰दु वर्ब न । डुपचष्॰ ॥ पचिमच्योरित्वो-पधायाइतिवुन् । अतइत्वम् । पु गन्तेतिगुण पर्यङ्क॰ मेषि॰ । यूके ॥
पेचकी । पु॰ हस्तिनि ॥
पेचिल । पु॰ गजे । हस्तिनि ॥
पेचु । न॰ पेचुल्याम् ॥
पेचुकम् । न॰ नाडीचशाके पेचुल्याम् ॥ त्रिकाण्डशेषेकेचुकमितिपाठ
पेचुली । स्त्री॰ पेचुनि । नाडीचशाके
पेट । पु॰ प्रहस्ते । पेटति । पिट॰ । प॰ अच् ॥
पेटक । पु॰ न॰ पिटके । पुस्तकादीनामञ्जूषायाम् । पिटार॰ इ॰ भा॰ ॥ त्रि॰ कदम्बके । समूहे ॥ पेटति । पिटशब्दसंघातयो । ण्वुल् ॥
पेटाक । पु॰ पेडायाम् । पिटके ॥
पेटिका । स्त्री॰ हंसविशेषे॰ । कुवेराख्याम् । कणाहन्तिकायाम् ॥
पेटी । त्रि॰ पिटके ॥
पेडा । स्त्री॰ पिटके । मञ्जूषायाम् । वृहत्पिटाके ॥ पिण्डते । पिडिसघाते । प॰ अच् । अनित्यत्वान्नुम् ॥
पेत्वम् । न॰ अमृते ॥ घृते ॥ पीयते । पा॰ । अन्येभ्योपिदृश्यतइति॰ त्वन् ॥
पेपीयमान । त्रि॰ अत्यासक्त्यापीयमाने ॥
पेयम् । न॰ पयसि । जले ॥ दुग्धे ॥ मद्ये ॥ अष्टविधान्नान्तर्गतान्नवि॰ । यथा। भोज्यपेयतथाचूष्यलेह्यखाद्यञ्च चर्व्यकम् । निष्यं चञ्च वमत्व्य स्याद॰ न्नमष्टविधम्स्मृतम् ॥ इ॰ रा॰ नि॰ ॥ त्रि॰ पानयोग्यद्रव्ये । पातव्ये ॥ पानुयोग्यम् । पा॰ । यत् । ईद्यति । गुण ॥
पेया । स्त्री॰ आचामाम् ॥ अन्नमण्ड ॥ सिक्थसमन्वितपेयद्रव्ये ॥ पेया विभिर्गुणाढ्य । चतुर्दशगुणेनीरेरक्ता शाल्यादिभि : कृता । द्रवाधिका- स्वल्पसिक्थापेयाप्रोक्ताभिषग्वरे ॥ साविष्टम्भीयाद्रिणीलघ्वाग्निवृद्धिविधायिनी ॥ स्वेद्राग्निजननीक्षियावलवर्द्धनुलोमिनी । शुष्कीसैंधवसयुक्तादीपनीपाचनीचसा ॥ आमशूलहरीकथ्याख्यातिमन्यविमार्गिणी ॥ पानुयोग्या । पा॰ । यत् । ईद्गुणौ । टाप् ॥
पेयूष । पु॰ न॰ अमृते ॥ नव्यदुग्धे । सप्तदिवसावधिक्षीरे ॥ आसप्तराचप्रभवक्षीरपेयूषउच्यते ॥ पीयति॰ पीयतेऽनेनवा । पीयइतिसौत्रोधातु॰ प्रीतौ । पीयेरूषन् । बहुलवचनात्गुण॰ ॥ अग्निसंयोगात्कठिनतागतेनवप्रसूताया गोक्षीरे ॥ क्षीरसतत्कालसूतायाधन

पियूषमुच्यते ॥ नव्यप्रसूते ॥

पेरु । पुं० सूर्ये ।। वह्नौ ॥ समुद्रे ॥ पीयते । पीङ्पाने । निपीभ्यारु ॥

पेरोजम् । न० उपरत्नवि० । पेरजँ । पिरोजा०इ०भा० ॥ तद्द्विविधम् । भस्माङ्गहरितञ्च । तद्गुणा । पेरोजसुकषायस्याम्मधुरदीपर्नपरम् । स्थावरजङ्गमञ्चैवसयोगाच्चयथाविषम् ॥ तत्सर्वनाशयेच्छीघ्रं शूलभूतादिदोषजम् । पाठान्तरम् यथा ॥ पेरोजसुकषायस्याम्मधुरदीपनद्रयो । स्थावरादिविषघ्न स्याद्धरितस्यापरस्य ॥ शीताङ्गनाशयेच्छीघ्रं शूलतिमिरभूतजम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पेलम् । न० अण्डकोषे ॥

पेलवम् । त्रि० विरले ॥ अचसावक्तायत्व प्रकार . ॥ पेलनम् । पिलक्षेपे । घञ् । पेलीस्यास्ति । अन्यभ्योपीतिव . ॥ कोमले कृशे ॥

पेवलि । स्त्री० नृत्यविशेषे ॥ यथा । ताण्डवञ्चतथालास्य द्विविधनृत्यमुच्यते । पेवलिर्बहुरूपाचताण्ड०द्विविधमतम् ॥ अङ्गविक्षेपबाहुल्यतथाभिनयशून्यता । यत्रसापेवलिस्तस्या सञ्ज्ञादेशीतिलोकत ॥ छेदनभेदनयत्रबहुरूपामुखावली ॥ ताण्डवबहुरूपन्तन्नाकुणागलमुक्तमिति ॥

पेशलम् । न० सौकुमार्ये ॥ त्रि० रुचिरे । रम्ये । चारौ । सुन्दरे ॥ दक्षे । कुशले । चतुरे ॥ कोमले ॥ पिशअवयवे । भावेघञ् । पेशलाति । ला० । क ॥ वा० पिशेरलच्वा ॥ पेशोस्यास्ति । सिध्मादित्वालच्चा ॥ धूर्ते ।। कर्मणामनसावाचावपुषाचशोभनत्वात्०पेशलोविष्णुर्वासुदेव ॥ तथाविधोन्योपि ॥

पेश । न० रूपे ॥

पेशस्कृत् । पुं० हस्ते ॥ कीटवि० । किमिरकी० इ० गौ० भा० ॥

पेशि । पुं० शतकोटौ । वज्रे ॥ स्त्री० अण्डे ॥ पिशिअवयवे । इगुपधात्कित्‌ इत्यादिना०इन् ॥ माषविदले ॥

पेशी । स्त्री० सुपक्वकलिके ॥ मांस्याम् ॥ अण्डभेदे ॥ कृदिकारादक्तिनइतिङीष् । गौरादिर्वा ॥ पिशाच्याम् ॥ राक्षसीभेदे ॥ नदीविशेषे ॥

पेशीकोष । पुं० पक्षिडिम्बे । अण्डे ॥ पेशीनामांसखण्डाना कोषोभाण्डागारइतिस्वामी ॥

पेषणम् । न० चूर्णने । पिष्लृसचूर्णने भावेल्युट् ॥ खले ॥ स्नुहीद्रुमे ॥

पेषणि : । स्त्री० } पेषणशिलायाम् ।
पेषणी : । } दृषदुपलात्मि-

कायाम् । पट्टे । यज्ञकच्छपे । सि
ल० द्रू० भा० ॥

पैत्रश . । त्रि० पैशले ॥

पैयाक्ष । पु० पेषग्राम ॥

पैशुष । पु० कर्णे ॥

पैठर : । त्रि० उख्ये । स्थालीपक्वमा
सादौ ॥ पिठरेसंस्कृतम् । संस्कृतभक्षा
इत्यण् ॥

पैठीनसि . । पुं० स्मृतिकारकेमुनि
विशेषे ॥

पैण्डिन्यम् । न० भैक्षजीविकायाम् ॥

पैतामहम् । त्रि० पित्र्ये । पितामह
सम्बन्धिधनादौ ॥ पितामहस्येदम्
। तस्येदमित्यण् ॥ स्त्रियांपैतामही

पैतृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनिधनादौ
॥ सुखेनस्त्रीयतेयत्रसदेश खलुपै
तृक ॥ पितुरागतम् । पितुर्यश्चे
तिचकाराट्ठञ् ॥ ङीपि०पैतृकीवि
द्या ॥

पैतृकभूमि स्त्री०।पितृसम्बन्धिस्थाने॥

पैतृष्वसेय । त्रि० पितुर्भगिनीसन्त
तौ॥ पितृष्वसुरपत्यम् । ढकिलोप
। अतएवज्ञापकाड्ढक् ॥ स्त्रियांपैतृ
ष्वसेयी ॥

पैतृष्वस्रीय । त्रि० पितुर्भागिनेये ।
पैतृष्वसेये ॥ पितृष्वसुरपत्यम् ।
पितृष्वसुश्छण् ॥

पैत्त : । त्रि० पैत्तिके ॥

पैत्तिकम् । त्रि० पित्तजव्याधौ । पि-
त्तसम्भवे ॥ पित्तस्यशमनकोपनवा
वातपित्तश्लेष्मभ्य शमनकोपनयो
रितिठञ् ॥

पैत्रम् । न० पितृतीर्थे । तर्जन्यङ्गुष्ठयो
र्मध्ये ॥ पितॄणामिदम् । तस्येद
मित्यण् ॥ त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥

पैत्राहोरात्र . । पुं० पितृलोकस्यदि
वारात्रौ । नृणांमासि ॥ कृष्णपक्ष
पितॄणांदिनम्०शुक्लपक्षोरात्रि ।
पितॄणामयम्०पैत्र : । पैत्रश्चासा
वहोरात्रश्च ॥

पैत्र्य । पु० देवसर्गप्रभेदे ॥

पैप्पलम् । त्रि० पिप्पलकाष्ठे ॥ पि-
प्पलभस्मनि ॥ पिप्पलस्यावयवोवि
कारोवा । अवयवेचेत्यण् ॥

पैल । पुं० ऋषिविशेषे । ऋग्वेदधा
रकेव्यासशिष्ये ॥ पीलायाअपत्यम्
। पीलायावेत्यण् ॥

पैलेय । पु० पैले ॥ पीलायाअपत्य
म् । अणभावे० द्व्यच इति० ढक् ॥

पैशाच । पु० अष्टप्रकारविवाहान्त
र्गताष्टमेविवाहे ॥ पैशाच . कन्य-
काछलात् । छलमाहमनु । सुप्तां
मत्तांप्रमत्तांवारहोयत्रोपगच्छति ।
सपापिष्ठोविवाहानांपैशाचश्चाष्टमो
धम ॥ पिशाचस्यायम् । अण् ॥
पिशाचएववा । स्वार्थिक . प्रज्ञाद्य
ण् ॥ देवसर्गविशेषे ॥ त्रि० पिशाच
सम्बन्धिन ॥

पैशाचिक । त्रि० पिशाचसम्बन्धिनि ॥

पैशुनम् । न० परस्मै परोक्षपरदोषप्रकाशने ॥ पिशुनस्यकर्मभावोवा । युं० । अण्० ॥

पैशुन्यम् । न० अविज्ञातदोषाविष्करणे । पिशुनतायाम् । खलतायाम् ॥ पिशुनस्यदुर्जनस्यकर्मभावोवा । ब्रा० ष्यञ् ॥ परोक्षेपरदूषणकथने ॥ गुरुनृपतिबन्धुभ्रातृमित्त्रसकाशेषु धीपघातार्थेदोषोपाख्यानं पैशुन्यमितिवदन्ति ॥

पैष्ट । त्रि० पिष्टसम्बन्धिनि ॥

पैष्टिकम् । न० मद्यविशेषे ॥ पिष्टानां समूहे ॥

पैष्टी । स्त्री० विविधधान्यविकारजायामदिरायाम् । वारुण्याम् ॥ पैष्टीकटूष्णतीक्ष्णास्यादीपनीरोचनीसमा परा । वातहृत्कफकृत्स्वीषत्पित्तकृन्मोहनीचसा ॥ पिष्टस्येयम् । तस्येदमित्यण् । ङीप्

पोगण्ड । पुं० बालके ॥ बाल्याद्यो डषाद्वर्षात्पोगण्डस्तापिशब्दित इतिनारद ॥ दशवर्षीयबालके । त्रि० विकलाङ्गे ॥ पवते० पुनाति वा । विच् । पोगण्डएकदेशोस्य ॥

पोट: । पुं० वेश्मभूमौ । वास्तौ ॥

पोटगल । पुं० नले । नरकट० नरसल० इ० भा० ॥ काशे । इक्षुगन्धायाम् । कांस० इ० भा० ॥ मत्स्यविशेषे ॥ पोटेनसंश्लेषेणगलति । गलक्षरणे० सवधेच । अच् ॥

पोटा । स्त्री० स्त्रीपुंसलक्षणायाम् ॥ स्त्रीपुंसयो लक्षणश्मश्रुादि चिह्नयुक्तायाम्योषिति ॥ पोटयति । पुट भाषार्थसंवादि । पचाद्यच् ॥ दास्याम् ॥

पोट्टली । स्त्री० पोट्टलिकायाम् ॥ पोटली० इ० भा० ॥ यथा ॥ शुद्ध्यर्थं त्रिफलाक्वाथेगुडूच्या: क्वाथएववा । दोलायन्त्रे पुर: पाच्य: पोट्टल्या वस्त्रबद्धया ॥

पोडु । पुं० कपालास्थितले ॥

पोत । पुं० शिशौ ॥ वस्त्रे । समुद्रतरणार्थेनौकाविशेषे । समुद्रयाने । वार्वटे । जहाज० इ० आधुनिकभाषा ॥ यथा । समुद्रयानेरत्नानिमहामौल्यानिसाधुभिः । रत्नपारीक्षकै सार्द्धमानयिष्येबहूनिच ॥ शुकेनसहसप्राप्तोमहान्तञ्च वणार्णवम् । पोताऋढास्तत सर्वे पोतवाहैरुपास्थिता ॥ अपारेदुस्तरेऽगाधेयातिवेगेननिश्चय । इ० वाराहेगोकर्णमाहात्म्याध्याय ॥ पोतोदुस्तरवारिराशितरणेदीपोन्धकारागमे इत्यादि ॥ गृहस्थाने । पोता० इ० गौ० भा० ॥ वास्तौ ॥ दशवर्षीयगजे ॥ पुनाति० पूयते

वा । पूञ्० । इसिसृधिञिति तन् ॥ यद्वा । पवते । पूङ्० । पूर्ववत्तन् ॥

पोतकी । स्त्री० श्यामायाम् । सीन मिकी० वृ० भा० । पूतिकायाम् उपोदिकायाम् । मालवे० प्रसिद्ध पोईशाक वृ० भा० । पोतको शीतलक... मिह... पथ्या । इल्या... रिपौ ...

पीतलक । पु० ... ॥

पोतपर्यिका । पु० ...

पोतवाह । पु० नियामके । ...

पोतवहति । वह० । कर्मण्यण् ॥

पोताच्छादनम् । न० वस्त्रकुट्टिमे ।

पोताधानम् । न० क्षुद्रमत्स्यसंघा ...

...

मैणिल्युट् ॥ यद्वा । पोतोऽर्भक आधीयतेऽत्र ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥

पोतास । पु० कर्पूरविशेषे ॥

पोतिका । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥ पूतिकायाम् ॥ मूलपोत्याम् ॥

पोती । स्त्री० पक्षिणास्त्र्यपत्ये ॥ पोतस्य क्षुद्रनौकायाम् ॥ पोतात्व यसिप्रथम इति ङीप् ॥

पोत्र । पु० ऋत्विजि ॥ पुनाति । पूञ्० । हन्विधाञ्स्विद्युषानुपसर्गस्य तिक्त्रम् ॥ नप्तृनेष्टृत्वष्टृहोतृपोतृभ्रातृजामातृदुहितृ इति साधु ॥ ... ॥

पोत्रम् । न० वस्त्रे ॥ शूकरमुखाग्रे ॥ हलस्याग्रे । लाङ्गलाग्रे ॥ पूयतेऽनेन । पूञ्० । हलसूकरयोः पुवइतिष्ट्रन् ॥ बहिर्वे ॥

पोत्रायुध । पु० शूकरे ॥

पोत्री । पु० कोले । सूकरे ॥ पोत्रमस्त्यस्य । अतइनि ॥

पोत्रिरथा । स्त्री० जिनशक्तिवि० । त्रिमुखायाम् । वज्रकालिकायाम् । मायादेव्याम् ॥

पोलिका । स्त्री० पिष्टकविशेषे ॥ यथा । कुर्यात्समितयातीवतन्वीःपर्पटिकाततः । संदयेत्तत्सर्कितान्पोलिकाजगदुर्बुधाः । ताश्चापि... कायुक्ताल्यामण्डकवद्बुधाः ॥

पोलिन्द । नौकावयवविशेषे । पोदा

रवौ ॥
पोली । स्त्री० पिष्टकवि० । पूपाख्या म. । चर्पव्याम् ॥
पोष । पुं० पोषणे ॥
पोषक । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥
पोषणम् । न० पुष्टौ । पुषपुष्टौ ॥ ल्युट् ॥ भृतौ ॥
पोषयित्नुः । पु० कोकिले । भर्त्तरि ॥ स्त्रियां ॥ त्रि० पोषके । पोषणकर्त्तरि । पोषयति । पुष० । स्तनि हृषिपुषीत्यादिना० इत्नुच् ॥
पोष्टा । पुं० पूतीके । काँटाकरञ्ज० इ० गौ० भा० ॥ त्रि० पोषणकर्त्तरि ॥ पुष्णाति । पुष० । तृच् ॥
पोष्टृवर । त्रि० पोषकश्रेष्ठे ॥
पोष्य । त्रि० प्रतिपाल्ये । पोषणी ये । अवश्यसम्वर्धनीये पोष्यवर्गे ॥
पोष्यपुत्रः । पु० पुत्रप्रतिनिधौपाल नासुतत्व प्राप्ते ॥
पोष्यवर्ग । पुं० परिजने । प्रतिपाल नीयगणे ॥ यथा मातापितागुरु पत्नीत्वपत्यानिसमाश्रिता । अभ्या गतोऽतिथिश्चाग्नि. पोष्यवर्गाप्र- मीमव ॥
अपिच । मातापितागुरुर्भ्राताप्रजा दीना . समाश्रिता । अभ्यागतो तिथिश्चाग्नि पोष्यवर्गउदाहृत . ॥ भरणपोष्यवर्गस्य प्रशस्त स्वर्गसाधन म् । नरकपीडनेचास्यतस्माद्यत्नेन तभरेत् ॥ पोष्याणावर्ग ॥
पौंसवनम् । न० पुंसवनसस्कारे ॥
पौंस्नम् । न० पुंस्त्वे ॥ पुंसइदम् । स्त्रीपुंसाभ्यानञ्स्नञौ भवनादिति स्नञ् ॥ त्रि० पुंसुभवे ॥ स्त्रियापौं स्नी ॥
पौगण्डम् । न० पञ्चाब्दानन्तरदशाब्द पर्यन्तायामवस्थायाम् ॥ यथा । कौमारपञ्चमाब्दान्तपौगण्डदशमा वधि । कैशोरमापञ्चदशात्यौवन न्तुततः परमिति ॥ आचार्यप्रमुखा नाङ्घ्रिपौन पौन्धिनतेमंतौ । यतो गण्डावस्थातेनपौगण्ड ' सम्मतोबु धैरित्युक्तेस्तदवस्थावति । त्रि० ॥
पौण्डरीकम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पु- ण्डरीकमिव । शर्करादिभ्योऽण् ॥
पौण्डर्यम् । न० ओषधीभेदे । स्थलप- द्मे । प्रपौण्डरीके ॥ पौण्डर्यमधुरं तिक्तकषायशुक्रलहिमम् । चक्षुष्यं मधुरपाकिवर्ण्यंपित्तकफास्रनुत् ॥
पौण्ड्र । पु० चदेली० इ० प्र० देशे ॥ भीमसेनस्यसङ्ख्ये ॥ पौँडा० इ० प्र० इक्षुविशेषे ॥ पुण्ड्रात् । पुडिखण्डने । स्फायीतिरक् । प्र- ज्ञाद्यण् ॥
पौण्ड्रक । पुं० श्वेतपौंडा० इ०प्र० इक्षौ ॥ वातपित्तप्रशमनोमधुरोर- सपाकयो : । सुशीतोबृंहणोवल्य पौण्ड्रकोभीरुकस्तथा ॥ पौण्ड्रदेशो

इतिआदौचचियै पश्चाद्दिष्टितक्रिया लोपादिनाशुद्धत्वमापन्ने दसुपदवाच्ये आस्यन्तरे ॥ पौण्डिकायामृवे- प्याज्जातेजातिवि० । पुण्डी० इ० गौ० भा० ॥ पुण्ड्रएव । स्वा० कन् ॥

पौण्ड्रवर्द्धन । पु० देशवि० । विश्व र० इ० भा० ॥

पौण्ड्रिक : । पुं० पुण्ड्रेच्चौ । सेव्ये । अतिरसे ॥

पौतिमाष्य । पुं० वेदप्रसिद्धेऋषिविशेषे ॥ पूतिमाषस्यगोत्रापत्यम् । गर्गादिभ्योयञ् ॥

पौत्तिकम् । न० घृतवर्णेमधुनि ॥ या कृष्णामशकोपमालघुतरा ' प्रायो- महानिम्बिडकावध्नानास्यकोटरा- न्तर्गता . पुष्पासवकुर्वते । तास्तज्ज्ञैरिह्पुत्तिकाभिगदितस्ताभि कृत सर्पिषातुल्य यन्मधुतद्वनेचरजने ' सकीर्तितपौत्तिकम् ॥ पौत्तिकमधु रूक्षोष्ण पित्तदाहास्रवातकृत् । वि दाहिमेहकृच्छ्रघ्न ग्रन्थ्यादिक्षतशोषिषु ॥ पुत्तिकाभि कृतम् । सञ्ज्ञायामित्यण् ॥

पौत्र । पुं० पुत्रस्यपुत्रे । नप्तरि । पोता० इ० नाती इ० भा० ॥ पुत्रस्य०पुत्र्याश्चापत्यम् । अनृष्यानन्तर्येबिदादिभ्योऽञ् ॥ न० पोतुर्भाव कर्मणो . ॥ उद्० अञ् ॥

पौत्रिकेय । त्रि० पुत्रिकातनये ॥

पौत्री । स्त्री० पुत्रसुतायाम् । नप्त्याम् ॥ पुत्रस्यपुत्र्याश्चस्त्र्यपत्यम् । अञन्तत्वान्ङीन् ॥

पौन . । पुनिक त्रि० पुन पुनर्भवे ॥ कालाट्ठञ् ॥

पौन पुन्यम् । न० आभीक्ष्ण्ये । पुन पुनरित्यस्मिन्नर्थे ॥ पुन पुनरित्यस्यभाव । ष्यञ् । अव्ययानाभमात्रेटिलोपस्य०प्रातिपदिकार्थ उपसङ्ख्यानमितिटिलोप ॥

पौनरुक्तिक । पु० पुनरुक्तमधीयाने ॥ उ० ठक् ॥

पौनर्नवम् । न० पुनर्नवाशाके ॥

पौनर्भव । पु० द्वादशविधपुत्रान्तर्गतपुत्रवि० । पुनर्भूपुत्रे ॥ अपत्येर्थेऽण् ॥ यापत्यावापरित्यक्ताविधवावास्वयेच्छया । उत्पादयेत्पुनर्भूत्वास- पौनर्भवउच्यते ॥

पौरम् । न० कतृणे । रोहिषतृणे । रामकर्पूर० इ० ख्याते॥ त्रि० नागरे । पुरोद्भूते ॥ पुरेभवम् । तत्रभवइत्यण् ॥

पौरक . । पुं० गृहवाह्योपवने ॥ निष्कुटस्तुगृहारामोवाह्यारामस्तुपौरक ' ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

पौरन्दर . । पु० पुरन्दरापत्ये ॥ त्रि० पुरन्दरसम्बन्धिनि ॥ अण् ॥

पौरन्दरी । स्त्री०पुरन्दराधिष्ठितदिशि

पौरव ' । पु० दुष्यन्तनृपतौ ॥ पुरोरप

त्यम् । पूरोरग् ॥ पुरुषे ॥ य० । द्वन्द्वोस्तुलनयाभोजा चनोस्तु च जातय । पुरोस्तुप्रौवद्योश्च जातोऽसिपार्थिवेतिमाल्य ३४ अध्याय ॥

पौरस्त्य ॥ त्रि० प्रथमे ॥ पुरोभव ॥ दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ॥

पौराणिक । पु० पुराणज्ञे ॥ पुराण मधीते वेद वा । आख्यानाख्यायिके तिहासपुराणेभ्यश्च ठञ् ॥ लोक विदि ॥ पौराणिकोनिसृष्टिर्नास्त्यवाश्यितिवातत्त्वमित्याह ॥ तत्त्वक ल्पनमात्रम् । सतोऽसत्वोत्पत्तिदाभावप्रत्यरीक्षपादिर्णितत्वात् ॥

पौराणिकी । स्त्री० पुराणोक्ता ॥

पौरुषम् । न० पुरुषस्यभावे ॥ पुरुष स्यकर्मणि ॥ पुरुषस्यतेजसि ॥ आत्मसामर्थ्ये । बले । उद्योगे । वीनाप्यपायेनावश्यमिदसम्पाद्यामित्येवंविधोत्साहरूपे निर्बन्धे ॥ उच्छायशालिनश्च विपौरुषद्विविधम्मतम् । तच्चोच्छायमन्तर्यामपरमार्थासद्धाक्रियम् ॥ उच्छायस्तस्य स्योगमनप्रद्रव्यप्रकाराद्धि । प्रसिद्ध तनित्यनैमित्तिकाद्धनादि । अन पौरुषम् । अर्थे पुरुषगादिसुक्तम् धर्मोक्त ॥ प्रारब्धकर्मभावोना प्राणमाकालीयत् । यत्ताद्धिदर्शन वा । कोमादिदेशमेवंकप्रशंसनि

नपौरुषम् । दैवंपुरुषकारेणापुन्ति शूरा सदोद्यमा इत्यपिपुराणम् ॥ त्रि० अर्ध्वविस्तृतदो पाणि भूमानि । पुरुषपरिमाणे । पुरुषा० अ० ॥ द्वौचीपाणीचततृ०क ऊर्ध्वविस्तृतदो पाणियेनस. ता दृशोयेनस ताद्दृशोना० तस्य मानपरिमाणम् । तेनवापुसायन्मी यतेतच ॥ पुरुषप्रमाणमस्यपुरुष हस्तिभ्यामण्वेत्यण् । पौरुषोनद०

। पौरुषीनदी० पौरुषंसर ॥

पौरुषेय । पु० पुरुषसङ्घे ॥ पुरुष स्यवधे ॥ पुरुषस्यपदान्तरे । पुरुषस्यस्थाने ॥ त्रि० आधुनिके । पुरुषाकृते । पुरुषस्यविकारे ॥ पुरुषस्यहिते ॥ पुरुषाद्वधविकार समूहतेनकृतेष्वेषु । सर्वेपुरुषा भ्यामृक्षाविलिखन् ॥

पौरोगव । त्रि० पाकशालाध्यक्षे । पुरोगाऽस्यभा० । पुर । पूजितो गौर्भूमि० । पुरोगवी । गौरतद्धित लुकिटच् । तस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥ यदा । पुर । प्रथमयाच्य । वस्तुगोत्रिमस्य० पुरोगु । गोस्त्रि योरितिह्रस्व । तत मच्चाद्यण् ॥

पौरोडाश । पु० पुरोडाशे । पिष्ट पिण्डे । पुरोडाशएव० स्वार्थेऽण् ॥

पौरोडाशिक । पु० पुरोडाशि के ॥ पुरोडाशसहचरितोमन्त्र

॰ । सएवपौरोडाश ।
ानस्तम्भवोवा । पौरो-
ाशात्ष्ठन् ॥
। न॰ पुरोभागिन क-
ष्यञ् ॥
। न॰ पुरोहितस्यकर्म्म-
। पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो

प ु॰ पौर्णमास्याक्रियमा
ग्रेषि ॥ पौर्णमास्याभव ।
द्यृतुनक्षत्रेभ्योण् ॥
स्त्री॰ पूर्णिमायाम् ॥
ायस्याम्। बहुव्रीहौकृते॰
सास्मिन्पौर्णमासीति-
॥ यद्वा । पूर्णमासोऽ
इति । पूर्णमासादण्-
इत्यण् । ङीप् ॥
। त्रि॰ पूर्वदेहभवे ॥
। त्रि॰ पूर्वपदग्राहिणि।
णाति । पदोत्तरपदस्
ठक् ॥
कार्यकारणभावे ॥ सा
ावे ॥
त्रि॰ पूर्वाह्णभव ।
र्वाह्णापराह्णाभ्यामिति
।
ु॰ कुबेरे ॥ रावणे
णे ।। पुलस्तेर्गोत्रापत्य
ादिभ्योयञ् ॥ बहुत्वे

पुलस्त्य ॥ रावणे ॥
पौलि । पु॰ आपक्वे । भर्जितेश्वरित
यवादौ ॥ पोलति । पुलमहत्त्वे ।
ज्वलादित्वाण । पौलिननिर्वृत्त
। सुतङ्गमादित्वादिञ् ॥
पौलुषि । पुं॰ सत्ययज्ञे ॥ पुलुष
स्यापत्यम् । इञ् ॥
पौलोमी । स्त्री॰ इन्द्राण्याम् ॥ पुलो
म्नोमुनेरपत्यं स्त्री । तस्यापत्यमि
त्यण । गोत्रत्वेनजातित्वान्ङीष्॥
पौष । पु॰ तैषे । सहस्ये । हैमने
॥ तत्रजातफलम् । निगूढमन्त्र
सुकृषाङ्गयष्टि परोपकारीपितृवि
त्तहीन । कष्टान्वितार्थं व्ययकृवि
धिज्ञ । पौष प्रसूत । पुरुष:
सुधीर ॥ पौषीपौर्णमास्यस्मिन्
। सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥ न॰
मद्ये ॥ युद्धे पुष्ययुक्तेऽह्नि ॥
पौषी । स्त्री॰ पुष्ययुक्त पौर्णमास्याम्
॥ पुष्येणयुक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे
णयुक्त कालइत्यण् तिष्यपुष्य
योर्नक्षत्राणियलोप । ङीप् ॥
पुष्येणयुक्तायाराचौ ॥
पौष्करम् । न॰ पुष्करमूले ॥ पौष्क
रकटुक तिक्तमुष्ण वातकफज्वरान्
। हन्तिशोथारुचिश्वासान्विशेषात्
पार्श्वशूलनुत् ॥
पौष्करिणी । स्त्री॰ पुष्करिण्याम् ॥
पौष्टिकम् । न॰ पुष्टुत्पादककर्मणि

॥ चौरसमयेगाचाच्छादनवस्त्रविशेषे । काबाइ० इ० गौ० भा० ॥
पौष्ण । पु० सूर्यपुत्रे ॥ न० रेवती नक्षत्रे ॥
पौष्पयम् । वि० पुष्पनिर्मिते ॥
पौषकम् । न० धातुप्रभेदे । रीतिपुष्पे ॥ पुष्पस्यप्रतिकृति । इवेप्रतिकृताविति कन् । तत स्वार्थे० अण् ॥
पौष्पी । स्त्री० पुष्पपुरे । पटना० इ० भा० ॥
प्याट् । अ० हे । भो । सम्बोधने ॥ प्यायते । प्यैङ्वृद्धौ टप्रत्यय
प्र । अ० प्रकर्षे ॥ गतायर्थे ॥ प्रश्नादिकर्मदीर्घेशभृशसम्भवतृप्तिषु । वियोगशुद्धिशक्तीच्छाशान्तिपूजायदर्शने ॥ यथा आदिकर्म खिन्न० प्रयात । दीर्घे० प्रबलाभूषका । ईशे० प्रभुर्देशस्य । भृशार्थे प्रवर्द्धितदाया दा । सम्भवे० हिमवतोगङ्गाप्रभवति । तृप्तौ० प्रभुक्तमन्नम् । वियोगे० प्रोषित । शुद्धौ प्रसन्नमुदकम् । शक्तौ० प्रशक्तोविप्राय । इच्छायाम्० प्रार्थयते कन्याम् । शान्तौ० प्रशान्तोग्नि । पूजायाम्० प्राञ्जलि स्थित । अर्चे० प्रबालम् । दर्शने प्रलोकयति । इत्यर्थ ॥
प्रकट । वि० व्यक्ते । नि सन्दिग्धे भातीतिव्यवहारगोचरे । स्पष्टे ॥ उद्भूते ॥ सम्प्रोदश्चेतिप्रशब्दात् स्वार्थेकटच् प्रत्यय ॥
प्रकटित । वि० प्रकाशिते ॥
प्रकटोदितम् । न० विस्पष्टवाक्ये ॥
प्रकण्व । पु० देशविशेषे ॥
प्रकथनम् । न० प्रकर्षेणप्रतिपादने ॥ यथागाथा प्रकुरुते । प्रकथयतीत्यर्थे । गन्धनावक्षेपणेतिप्रकथने आत्मनेपदम् ॥
प्रकम्पन । पु० वायौ ॥ नरकविशेषे ॥ न० कम्पातिशये ॥
प्रकर । पु० सहतौ । सङ्घे ॥ विकीर्णकुसुमादिषु । न० जोङ्गके ॥ प्रकीर्यते कृविक्षेपे । ऋदोरप् ॥
प्रकरणम् । न० प्रस्तावे ॥ यथा । भोजनप्रकरणे सैन्धवमानयेतिलवणे प्रतीतिगमनप्रकरणे त्वश्वे प्रतीतिर्भवतीति ॥ रूपकभेदे । अभिनेयप्रकारे ॥ विश्रामे ॥ ग्रन्थसन्धौ । ग्रन्थस्यविच्छेदे ॥ तल्लक्षणं यथा । शास्त्रैकदेशसम्बद्धं शास्त्रकार्यान्तरेस्थितम् । आहु प्रकरणं नामग्रन्थभेदविपश्चित ॥ अथ मीमांसका ॥ विनियोगविधेसहकारिभूतेषुषट्सुप्रमाणेषुचतुर्थप्रमाणे ॥ उभयाकाङ्क्षाप्रकरणम् । यथा । प्रयाजादिषुसमिधोयजती

स्यादिवाक्ये फलविशेषस्यानिर्देशात् समिद्यागेनभावयेदितिबोधानन्तरं किमित्यस्य् उपकार्याकाङ्क्षा० दर्शपूर्णमासवाक्ये पिदर्शपूर्णमासाभ्यांस्वर्गंभावयेदितिबोधानन्तरकथमित्यस्य् उपकारकाकाङ्क्षा। इत्थचोभयाकाङ्क्षयाप्रयाजादीनादर्शपूर्णमासाङ्गत्वम्। तच्चप्रकरणं द्विविधम्० महाप्रकरणमवान्तरप्रकरणञ्चेति। तत्रमुख्यभावनासम्बन्धिप्रकरणमहाप्रकरणम्० तेनचप्रयाजादीनादर्शपूर्णमासाङ्गत्वम्। एतच्चप्रकृतावेवोभयाकाङ्क्षाया सम्भवात्। नतुविकृतौ० तत्रप्रकृतिवद्विकृतिः कर्त्तव्येत्यतिदेशेनकथम्भावाकाङ्क्षायाउपशमेनापूर्वाङ्गानामप्युभयाकाङ्क्षया विनियोगासम्भवात्। तस्मादपूर्वाङ्गानाम्स्थानादेवविकृत्यर्थत्वमिति। अङ्गभावनासम्बन्धिप्रकरणमवान्तरप्रकरणम्। तेनचाभिक्रमणादीनाप्रयाजाद्यङ्गत्वम्। तच्चसन्दंशे नैवज्ञायते० तदभावेचाविशेषात्सर्वेषाफलभावनाकथम्भावेनग्रहणप्रसङ्गेनप्रधानाङ्गत्वापत्तेः। एकाङ्गानुवादेनविधीयमानयोरप्यङ्गयोरन्तरालेविहितत्वंसन्दंशः। यथा० अभिक्रमणं० तद्विसमानयतउपभृतस्तेजोवाद्वत्यादिनाप्रयाजानुवादेन० किञ्चिदङ्गविधायविधीयते० तदनन्तरमपिप्रयाजानुवादेनप्रयाजत्वम्० यस्यैव विदुष प्रयाजाइज्यन्ते० प्रैभ्योलोकेभ्योभ्रातृव्यान्नुदते० अभिक्रामजुहोत्यभिजित्यैइतितदनन्तर मपिप्रयाजानुवादेनयोवैप्रजानामिथुनवेदेत्यादिनाकिञ्चिदङ्ग विधीयते। अत प्रयाजाङ्गमध्येऽभिहितमभिक्रमणं तदङ्ग प्रयाजैरपूर्वंकृत्वायागोपकारभावयेदितिज्ञाते० कथमेभिरपूर्वंकर्त्तव्यमिति० कथम्भावाकाङ्क्षाया सत्वात्। साचसन्दंशपतितैरभि क्रमणादिभिः शाम्यति। नचाङ्गभावनायाकथम्भावाकाङ्क्षाभाव'। भावनासाम्ये नतत्रापितत्सम्भवात्। यदिदप्रकरणं तत्क्रियायाएवसाक्षाद्विनियोजकद्रव्यगुणयोस्तुतद्द्वारा। तथाहि० यजेतस्वर्गकामइत्यत्रफलभवनाया कथम्भावाकाङ्क्षाया, सन्निधपठितमश्रूयमाणफलकक्रिया- जातमुपकार्याकाङ्क्षयेतिकर्त्तव्यतात्वेनाऽन्वेति० (*) क्रियायाएवलौकिककथम्भावाकाङ्क्षायामन्वयदर्शनात्। नहिकुठारेणछिन्द्यादित्यत्रकथम्भावाकाङ्क्षायाममुद्यम्यमाणोपिहस्तोऽन्वेति० किन्तु हस्तेनो द्यम्यनिपात्येत्युद्यमननिपातनेनएव० हस्तस्तुतद्द्वारैवान्वेतीतिसार्वजनीनमेतत्। इदञ्चस्थाना

द्विभ्योबलवत् । अतएवाजैर्दौव्यति राजन्यमितिविदेवनादयोधर्माअभिषेचनीयसन्निधौपठितायपिस्थाना न्नतदङ्गम्॰किन्तुप्रकरणाद्राजसूयाङ्गमितिमीमांसका. ॥

प्रकरणसम । पुं॰ नैयायिकानांपदार्थान्तरविशेषे ॥ तल्लक्षयति । यस्मात्प्रकरणचिन्तासनिर्णयार्थमपदिष्ट. प्रकरणसम. ॥ ४७ ॥ सद्धेतुस्वसाध्यस्यपरसाध्याभावस्यवा॰निर्णयार्थमपदिष्ट प्रयुक्त प्रकरणसमउच्यते । सक इत्याकाङ्क्षया माह । यस्मात्प्रकरण पक्षप्रतिपक्षावितिभाष्यम् । साध्यतदभाववत्तावितितदर्थ । तथाचनिर्णयार्थम् प्रयुक्तोहेतुर्यंचनिर्णयजनयितुमशक्तस्तुल्यबलेनपरेणप्रतिबन्धात्॰किन्तु धर्मिण साध्यवत्वतदभाववत्वम्वेति चिन्ताजिज्ञासाप्रवर्तयतिसप्रकरणसम । यदा प्रकृष्ट करणलिङ्ग परामर्शो वा॰कोहेतुरनयो साधक. ॰ एतयो क परामर्श प्रमेतिवा यत्रजिज्ञासाभवतीत्यर्थ । यस्मादित्यादितुवस्तुस्थितिमात्रम् । लक्षणन्तुतुल्यबलविरोधिपरामर्शकालीनपरामर्शविषयत्वस्वसाध्यपरामर्शकालीनतुल्यबलविरोधिपरामर्शीवा । विरोधिपरामर्शस्यचहेतुनिष्ठत्वमेकज्ञानविषयत्वसम्बन्धे न । अन्यथाहेतोर्दुष्टत्व नस्यात् । अयश्चदशाविशेषेदोषइत्यत सर्वतोरपि विरोधिपरामर्शकालेदुष्टत्वमिष्टमेवेत्यवधेयम् ॥ ४७ ॥

प्रकरी । स्त्री॰ नाट्याङ्गे ॥ चत्वरभूमौ ॥

प्रकर्ष. । पु॰ विशेषे । अधिके ॥ उत्कर्षे ॥ यथा । गुणप्रकर्षेजनोनुरज्यतेजनानुरागप्रभवाहिसम्पद ॥ प्रकर्षणम् । कृष॰ । घञ् ॥

प्रकाण्ड पु॰ न॰ विटपे ॥ तरोर्मूलशाखान्तरे । मूलादारभ्यशाखावधिस्कन्धे । स्कन्धे ॥ त्रि॰ प्रशस्ते ॥ प्रगत काण्डोऽधमोयस्मात् । प्रशस्तोगौ गोप्रकाण्ड । प्रकाण्डस्य रूढिशब्दत्वात्प्रशंसावचनैरितिसमास ॥ प्रकाण्डयते । कडिभेदने । चु॰ । एरच् । पृ॰ ॥ प्रकाम्यते । कमु॰णिङ् । वरण्डादयश्चेतिडोत्र ॥

प्रकाण्डर । पुं॰ द्रुमे ॥

प्रकामम् । अ॰ अतिशये ॥

प्रकामम् । त्रि॰ निकामे । यथेप्सिते ॥ प्रकमनम् । कमु॰ । घञ् ॥

प्रकार । पु॰ भेदे ॥ सामान्यस्यभेदकेविशेषे ॥ सादृश्ये ॥ प्रकरणम् । कृञोघञ् ॥

प्रकाश । पुं॰ द्योते । आतपे ॥ स्फुटे । प्रकटे । उल्वणे । व्यक्ते ॥ प्रहासे ॥ बुद्धिपरिणामविशेषेविषयाकारे॰दीपवत् । स्वविषयावरण

विरोधिनिसत्वकार्ये ॥ प्रभाते ॥ न० कार्ये ॥ त्रि० व्यक्ते । प्रकाशनम् प्रकाशतेवा । काशृदीप्तौ । घञ्० पचाद्यज्वा ॥ अतिप्रसिद्धे ॥

प्रकाशक । पु० सूर्यादिवदन्यावभासकेपरमात्मनि ॥ सूर्यादिषु ॥ त्रि० व्यञ्जके । अवभासके । प्रकाशकर्तरि ॥ प्रकाशयति । काशृ० । ण्वुल् ॥

प्रकाशकज्ञाता । पु० कुक्कुटे ॥ त्रि० प्रकाशज्ञातरि ॥

प्रकाशन । पु० प्रकाशके ॥ प्रकाशयति । काशृ०ल्यु ॥

प्रकाशमान । त्रि० भासमाने ॥ विश्वोपलब्धात्मनासदाप्रकाशमानमेवब्रह्मेतियथा ॥

प्रकाशात्मा । पु० दिवाकरे । सूर्ये ॥ प्रकाशआत्मास्वरूपयस्य ॥ त्रि० व्यक्तस्वभावे ॥

प्रकाशित । त्रि० व्यक्तीकृते । दर्शिते । आविष्कृते । प्रकटिते । सञ्जातप्रकाशे ॥ ता० इतच् ॥

प्रकाश्यो । त्रि० दीप्तिजनके ॥

प्रकीर्ण: । पु० पूतिकरञ्जे ॥ न० ग्रन्थविच्छेदे ॥ चामरे ॥ त्रि०असङ्गते ॥ नानाप्रकारमिश्रिते ॥ यथा । प्रकीर्णं पुष्पाणांहरिचरणयोरञ्जलिरयमितिवेणीसंहार ॥ विस्तृते । विक्षिप्ते ॥ य० । प्रकीर्णभाण्डमनवेक्ष्यकारिणींसदैवभर्त्तुः प्रतिकूलवादिनीम् । परस्यवेश्माभिरतामलज्जामेवविधास्त्रींपरिवर्जयामीतिलक्ष्मीचरित्रम् ॥ प्रकीर्यतेस्म । कृविक्षेपे । क्त ॥

प्रकीर्णक । पु०अश्वे ॥ न० चामरे ॥ विस्तारे । ग्रन्थविभेदे ॥ पापवि० ॥ यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् । अनुक्तम०अनुक्तनिष्कृतिकम् । प्रकीर्णपातकेज्ञात्वागुरुत्वमथलाघवम् । प्रायश्चित्तं बुध कुर्यात्ब्राह्मणानुमतेसदा ॥ विवादपदे ॥ नष्टं यच्चपूर्वेषुसर्वंतत्स्यात्प्रकीर्णकम् ॥ सञ्ज्ञायाकन् ॥

प्रकीर्त्तित । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षेणकीर्त्तित ॥ यथा । प्रभूतमल्पकार्यंवायोनरः कर्त्तुमिच्छति । सर्वारम्भेणतत्कुर्यात् सिंहादेकप्रकीर्त्तितम् ॥

प्रकीर्य्य पु० पूतिकरञ्जे । कलिकारके । काठकरञ्ज०इ०भा० । नाटाकरञ्ज०इ० गौ०भा० ॥ घृतकरञ्जे ॥ रीठाकरञ्जे ॥ त्रि०विप्रकीर्ये ॥ प्रकीर्यते । कृ० । अघ्न्यादित्वाद्यक् ॥

प्रकृत त्रि०प्रस्तुते । प्रकरणप्राप्ते ॥ यथा । प्रकृतमनुसराम ॥ प्रकर्षेणकृते ॥ अविकृते ॥ प्रक्रियतेस्म । कृञ् क्तः ॥

प्रकृतार्थ त्रि० प्रकरणप्राप्तस्याऽभिधेये प्रकृति । स्त्री० अमात्यादिषु ॥ तेच । यथा । स्वाम्यमात्यसुहृत्कोषराष्ट्रदुर्गबलानिच । राज्याङ्गानिप्रकृतय । इति ॥ प्रकृते प्रभावस्तूक्तोदेवीभागवतेइन्द्र प्रतिहरिश्चन्द्र नृपेण यथा । भुङ्क्तेशक्रनृपोराज्य प्रभावात्प्रकृतेध्रुवम् । यजतेचमहायज्ञै कर्मपूतंकरोतिचेति ॥ प्रकृष्टकरोतिराज्यमिति । क्तिच् ॥ स्वभावे ॥ सांसिद्धिकीस्वाभाविकी सहजाप्रकृताचया । प्रकृति सेति विज्ञेयास्वभावनजहातिया ॥ जातौ ॥ लिङ्गे ॥ लिङ्गम्० व्यक्तम् । स्त्री पुन्नपुंसकञ्चेतिस्वामी । यथा० त्वतीयाप्रकृति शण्ढ ॥ पौरवर्गे । पौराणांश्रेणिषु ॥ शिल्पिनि ॥ शक्तौ ॥ सापञ्चविधायथा । सापञ्चविधायथा । गणेशजननीदुर्गाराधा लक्ष्मीसरस्वती । सावित्रीचसृष्टिविधौप्रकृति पञ्चमीस्मृतेति ॥ निरुक्तिस्तु । प्रकृष्टवाचक प्रश्चकृतिश्चसृष्टिवाचक ' । सृष्टौप्रकृष्टायादेवीप्रकृति साप्रकीर्तिता ॥ गुणे प्रकृष्टे सत्त्वे चप्रशब्दोवर्ततेश्रुतौ । मध्यमे वर्ततेप्रश्चकृतिश्चसृष्टिवाचक सृष्टेराद्याचयादेवीप्रकृति ' साप्रकीर्तितेति ॥ योषिति ॥ परमात्मनि ॥ प्रत्ययात्पूर्विकायाम् । प्रत्ययात्प्रथमे ॥ साद्विधा । धातु प्रातिपदिकञ्च ॥ पञ्चमहाभूतेषु ॥ करणे ॥ गुह्ये ॥ जन्तौ ॥ एकविंशत्यक्षरायाच्छन्दोवृत्तौ ॥ एकविंशतिव्यङ्के ॥ मातरि । जनन्याम् ॥ स्वास्थ्ये ॥ योनौ । उपादानकारणे । मूलप्रकृतौ । सत्वरजस्तमसाम्साम्याबस्थायाम् ॥ यथा । सत्व रजस्तमश्चैवगुणत्रयमदाहृतम् । साम्यावस्थितिरेतेषाप्रकृति.परिकीर्तिता ॥ केचित्प्रधानमित्याहुरव्यक्तमपरेजगु । एतदेवजगत्सृष्टिं करोतिविकरोतिच ॥ मूलप्रकृतिरविकृति । प्रकरोतीतिप्रकृति । साअविकृति प्रकृतिरेवेत्यर्थ. । कस्मात्० इत्यत उक्तमूलेति । मूलञ्चासौप्रकृतिश्चेति० मूलप्रकृति । विश्वस्यकार्यकलापस्यसामूलनत् त्वस्यामूलान्तरम्० अनवस्थाप्रसङ्गात् । नचानवस्थायामस्तिप्रमाणमितिभाव । इति साङ्ख्यविद ॥ अविद्यायाम् ॥ प्रकृतिर्नाममाया । साचसत्वरजस्तमोगुणमयीअघटनघटनापटीयसीमिथ्याज्ञानात्मिका पारमेश्वरीशक्ति ॥ प्राग्जन्मकृतधर्माधर्मज्ञानेच्छादिसंस्कारेवर्तमानजन्मन्यभिव्यक्ते० सर्वेनबलवति ॥ पुरुषार्थभ्रंसहेतुभूतायामनिर्वचनीयस्वभावाया त्रिगुणात्मिकायासर्वविकारकारण

भूतार्थांभगवन्मायायाम् ॥ मायान्तु प्रकृतिंविद्यात् । प्रक्रियतेऽनयेति- प्रकृतिरुपादानकारणविद्यानानी- यादिरित्यर्थः ॥ पराऽपरभेदेनप्रकृतिर्द्विधा । परासैवब्रह्मलक्षणा० चापरासैवब्रह्मलक्षणा । यथा । भूमिरापोऽनलोवायुः खमनोबुद्धिरेवच । अहङ्कारद्वतीयमेभिन्नाप्रकृतिरष्टधा ॥ अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंविद्धिमे पराम् । जीवभूतांमहाबाहोययेदं धार्यतेजगत् ॥ इति ॥ समयाङ्गोपदेशे ॥ यत्रसमयाङ्गोपदेशः साप्रकृतिः । यथादर्शपौर्णमासादिः । तत्प्रकरणेसर्वाङ्गपाठात् ॥ प्रकृतिवद्विकृतिः कर्तव्येतिमीमांसकानाव्यवस्था । तत्रयस्मिन्यागे० इति कर्तव्यतोपदिष्टा यागान्तरेणोपजीव्यतेसाप्रकृतिः । येनचोपजीव्यते साप्रकृतिरितितदर्थः ॥ प्रकरणम । डुकृञ्० । क्तिन् ॥ प्रकुरुते । क्तिच् ॥

प्रकृतिज । वि० स्वभावप्रभवे । प्रकृतेरभिव्यक्तेरागहेयादौ ॥ प्रकृतेर्जात । जनी० । ड ॥

प्रकृतित्वम् । न० तत्त्वान्तरोपादाने ॥ तदेवप्रकृति वसाङ्ख्यनयेऽभिमतम् । अतोयद्यपिपृथिव्यादीनामपि गोघट वृक्षादयोविकाराः सन्ति० एवंतद्विकारभेदानांपयोबीजादीनां दध्यङ्कुरादयः तथापिगवादयो बीजादयोवापृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वान्तरम् । सर्वेषांगोघटादीनांस्थूलत्वमिन्द्रियग्राह्यत्वञ्चसममितिनतत्वान्तरम् ॥

प्रकृतिदान्त । वि० स्वभावतएवोपशान्ते ॥ प्रकृत्यादान्तः ॥

प्रकृतिलयः । पुं० प्रधानलये । प्रकृतौसंश्लेषे ॥ पुरुषतत्वानभिज्ञस्य० वैराग्यमात्रात्प्रकृतिलयः । प्रकृतिग्रहणात्प्रकृति महदहङ्कारभूतेन्द्रियाणिगृह्यन्ते । तेष्वात्मबुध्योपास्यमानेषुलयः । वैराग्यात्प्रकृतिलयः ॥

प्रकृतिविकृति । स्त्री० महदादिसप्तसु ॥ महदाद्या प्रकृतिविकृतयः सप्त । प्रकृतयश्चविकृतयश्चताइति- प्रकृतिविकृतयः सप्त । तथाहि । महत्तत्त्वमहङ्कारस्यप्रकृतिर्विकृतिश्च मूलप्रकृतेः । एवमहङ्कारतत्त्वंतन्मात्राणामिन्द्रियाणाञ्चप्रकृतिर्विकृति श्चमहतः । एवंपञ्चतन्मात्राणितत्त्वानिभूतानामाकाशादीनांप्रकृतयोविकृतयश्चाहङ्कारस्य ॥

प्रकृतिविरूपम् । न० गगनादौ ॥ तत्वविभाजकोपाध्यवच्छिन्नाजनकत्वात् ॥ विरुद्ध रूपविरूपम् । प्रकृतेर्विरूपम् ॥ वि० प्रकृतेरसमानरूपे ॥

प्रकृतिसरूपम् । न० महदादिसप्तके ॥

तत्वविभाजकोपाध्यवच्छिन्नजनक-
त्वात् ॥ समानरूपसरूपम् । प्रकृते
समानरूपे ॥

प्रकृतिस्थ । त्रि० प्रायतत्सुप्रभोगज-
नककर्मक्षयेप्रकृतावज्ञानेसूक्ष्मरूपे-
णस्थिते । स्वभावस्थे ॥ प्रकृतौति
ष्ठति । ष्ठा० । सुपिस्थइतिक ॥
विकारशून्ये ॥ प्रकृतौसाम्यादस्था
यातिष्ठतीतितथा ॥

प्रकृत्याख्या । स्त्री० अक्ष पदवाच्या-
यातुष्टौ ॥ प्रकृतिराख्यायस्या ॥

प्रकृष्ट । त्रि० प्रधाने । श्रये ॥ उत्त
मे ॥ प्रकृष्यतेऽयम् । कृष० । कर्म-
णिक्त ॥

प्रकेत । पु० चिह्नभूते ॥ प्रकृष्ट . के
त ॥

प्रकेतनम् । न० गृहे ॥ प्रकृष्ट केतनम्

प्रकोष्ठ । पु० भूपकक्षान्तरे ॥ विस्तृ
तकरेहस्ते ॥ मणिबन्धकूर्परयोर-
न्तरे ॥ प्रकुष्यतेऽनेन । कुषनिष्क-
र्षे । उषिकुषीतिस्थन् ॥ प्रविष्ट
कोष्ठंकुसूलवा । अत्यादयइतिस-
मास ॥ भुजे ॥

प्रक्खर । पु० अश्वकवचे । प्रखरे ।
पाखर० इ० भा० ॥ इ० अ०मा० ॥

प्रक्रान्ता । त्रि० उपक्रमकर्तरि । आर
म्भकर्तरि ॥

प्रक्रम . । पुं० प्रथमारम्भे । उपक्रमे ॥
अवसरे ॥ क्रमे ॥ प्रक्रमणम् । क्रमु०

। घञ् ॥ अध्ययपरिचर्यार्थक्रमपाठे ॥

प्रक्रान्त । त्रि० प्रस्तुते प्रकरणस्थे ॥
आरब्धे ॥ प्रक्रामतिस्म । क्रमु० ।
क्त . ॥

प्रक्रिया । स्त्री० नृपादीनाचामरधृ-
तमच्छत्रधारणादिव्यापारे । अधि
कारे । उत्पादने । साधने ॥ प्रकारे
॥ औषधिप्रयोगे ॥ प्रकर्षायकरणम्
। डुकृञ्० । कृञ शचेतिश ।
रिङ् । इयङ् । टाप् । प्रकृष्टकार्ये ॥

प्रक्रीडित । त्रि० क्रीडाकरे ॥ प्रक्री
डति । क्रीड० । कर्तरिक्त ॥

प्रक्लिन्न । त्रि० प्रकर्षेणक्लेदयुक्ते ॥
तृप्ते ॥

प्रक्वण . । पु० प्रक्वाणे । वीणाया क्व
णिते ॥ क्वणशब्दे । क्वणोवीणाया
चेत्यप् ॥

प्रक्वाण । पु० प्रक्वणे । वीणाशब्दे ॥
क्वणोवीणायाञ्चेतिपाक्षिकोघञ् ॥

प्रक्षर । पुं० अश्वसन्नाहे । प्रखरे ।
पाखर इ० भा० ॥ इ० हि० प० ॥

प्रक्षालनम् । न० धावने । मार्जने ॥

प्रक्षालित । त्रि० धौतेमार्जिते ॥

प्रक्षिप्त । त्रि० कृतप्रक्षेपे ॥ प्रक्षिप्य
तेस्म । क्षिप० । क्त ॥

प्रक्षेप । पु० औषधादिषुक्षेपणीयद्र
व्ये ॥ विक्षेपे ॥

प्रक्षेपणम् । निक्षेपणे ॥ प्रकर्षेणक्षेप
णम् ॥

प्रक्षोभ . । पु० प्रकृष्टक्षोभे ॥ न० चलने ।

प्रक्ष्वेडन । पुं० सर्वलोहमयेशरे । नाराचे ॥ प्रकर्षेणक्ष्वेडते । ञिक्ष्विदा अव्यक्ते शब्दे । ल्यु । पृ० ।

प्रक्ष्वेदन . । पु० प्रक्ष्वेडने । नाराचे ।

प्रखर । पु० हयसन्नाहे । पाखर० हू० भा० । कुक्कुरे ॥ अश्वतरे ॥ वेसरे ॥ त्रि० अत्यन्तखरे ॥ अत्युष्णे ॥

प्रख्य । त्रि० उत्तरपदेतुल्यार्थवाचकी । यथा । स्युरुत्तरपदेप्रख्य प्रकार प्रतिमोनिभ इतिहेमचन्द्रः ॥ मञ्जुभाषिणी सरस्वतीतितुल्यम् ॥

प्रख्या । स्त्री० कान्तौ । प्रख्यानम् । ख्या० । चक्षिङादेशोवा । आतश्चोपसर्गेइत्यङ् । टाप् ॥

प्रख्यात । त्रि० प्रसिद्धे । प्रकृष्टख्यातियुक्ते । विख्याते ॥ प्रकर्षेणआख्यायि । ख्याप्रकथने । चक्षिङ्ख्याञ्वा । क्त. ॥

प्रख्यातपितृक । पुं० प्रख्यातवप्तृके । विख्यातपितृके । आमुष्यायणे ॥ प्रख्यात पितायस्य । कप् ।

प्रख्याति । स्त्री० प्रकृष्टायाम् । प्रकृष्टायांकीर्तौ । विख्यातौ ॥

प्रख्यानम् । न० प्रतीतौ ॥

प्रगण्ड । पुं० कूर्परोपरिकक्षपर्यन्तभागे । भुजमध्योपरिभागे ॥ प्रत्यासन्नोगण्ड कपोलोऽस्य ॥

प्रगण्डी । स्त्री० बहि प्राकारे ॥ दुर्गप्राकारभित्तौ शूराणामुपवेशनस्थाने ॥

प्रगतजानु । त्रि० प्रगतजानुके ॥

प्रगतजानुक । त्रि० प्रज्ञौ । वातादिनाविरलजानुके ॥ प्रगतेविरलेजानुनीअस्य । कप् ॥

प्रगन्ध । पु० पर्पटे ॥

प्रगल्भ । त्रि० प्रतिभान्विते । प्रष्टव्याद्यवसरे अकौशलाप्रतिपत्त्याद्ययोगवति । प्रत्युत्पन्नमतौ । प्रगल्भते । गल्भधार्ष्ट्ये । पचाद्यच् । धृष्टे ॥ प्रौढे ॥ वाग्मिनि ॥

प्रगल्भगी । स्त्री० उदारवचसि ॥ त्रि० तद्वति ॥

प्रगल्भता । स्त्री० ज्ञानोत्कर्षे ॥ प्रगल्भभावे । उत्साहे । उद्यमे ॥ त्रि॰ शङ्कत्वप्रयोगेष्वबुधे कृताप्रगल्भता

प्रगल्भा । स्त्री० नायिकाभेदे ॥

प्रगाढ । त्रि० कृच्छ्रे ॥ दृढे ॥ प्रगाह्यतेस्म । गाहू० । क्त । यस्यविभाषेतिनेट् ॥ भृशे ॥

प्रगाता । त्रि० उत्तमगायके ॥

प्रगाथ । पु० चतुर्थषष्ठौपादौबार्हते प्रगाथेपुनरभ्यासित्वोत्तरयोरवस्यै दित्येवमादिवचनाद्यद्वयोर्ऋचोः स्त्रिस्र ऋियन्ते सप्रगाथइत्युच्यते ॥

प्रकर्षेणागानं यत्र ॥ यद्वा । प्रगृह्यते । ग्रह० । अकर्तरिचकारकइति कर्मणिघञ् । पृषोदरादित्वाद्रेफ णकारयोर्लोपः । उक्तार्थेरूढश्चायम् ॥

प्रगुण . । त्रि० ऋजौ ॥ प्रकृष्टागुणा यस्य ॥ प्रकृष्टलाघवादिगुणवति ॥

प्रगृह्य . । पु० प्रातिशाख्यादिप्रसिद्धे पदविशेषे ॥ स्वरोहितवचनसञ्ज्ञीयते यस्यपूर्वाचार्यैः. प्रगृह्यसञ्ज्ञाविहिता प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । असन्निकर्षोच्चग्रहेरर्थः . । पदास्वैरिबाह्या पक्ष्येषु चेतिक्यप् । ग्रहिज्येतिसम्प्रसारणम् ॥

प्रगे । अ० प्रातःकाले ॥ प्रगीयतेऽत्र वा । गैशब्दे । केप्रत्ययः ॥

प्रगेतन । त्रि० प्रत्नतने । प्रातस्तने ॥ ॥ प्रगेभवः । सायञ्चिरमितिट्युट्युलौ ॥

प्रग्रह । पुं० तुलासूत्रे ॥ बन्द्याम् । आकृष्टमनुष्यादौ ॥ नियमने ॥ भुजे ॥ हयादिरश्मौ ॥ रश्मौ सुवर्णालुमहीरुहे ॥ रशनायाम् ॥ कर्णिकारवृक्षे ॥ प्रकृष्टाभिनिवेशे ॥ बन्धने ॥ प्रकृतिभावाख्यसन्ध्यभावे परस्परमचोरसन्निकर्षे ॥ प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । प्रेवणिजाम् । रश्मौचेतिघञभावपक्षे ग्रहवृद्वित्यप् ॥

प्रग्राह : । पुं० तुलासूत्रे ॥ बन्ध्यादौ नावबन्धने ॥ अभीषौ ॥ प्रग्रहे । प्रगृह्यते । ग्रह० । प्रेवणिजामस्मौचेतिघञ् ॥ यद्वा । प्रग्रहणम् ॥ ग्रह० । प्रेलिप्सायामितिघञ् ॥ यथा । पात्रप्रग्राहेणचरतिभिक्षुः । भिक्षापात्रोपादानेन पात्रंगृहीत्वेतियावत् ॥

प्रघटावित् । त्रि० शास्त्रगण्डे ॥

प्रघण । पुं० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्गरे बहिर्द्वारप्रकोष्ठके । अलिन्दे ॥ प्रविशद्भिः पादैः प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणश्चेति साधुः । द्वारदेशेद्वौप्रकोष्ठौ । आभ्यन्तरोबाह्यश्च । तत्रबाह्ये प्रकोष्ठे निपातनम् ॥

प्रघस . । पु० असुरे ॥ दैत्यप्रभेदे ॥ प्रकर्षेणात्ति । अद० पचाद्यच् । घसॢभावे अच्युपसर्गस्यानम् । उपसर्गेऽदःइत्यपि तु० घञपोश्चेति घसॢादेशः ॥

प्रघाण . । पुं० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्गरे ॥ अलिन्दे । बहिर्द्वारप्रकोष्ठके ॥ प्रविशद्भिः पादैः प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणश्चेति साधुः । बाह्यप्रकोष्ठनिपातनमिदम् ॥

प्रघात : । पुं० अभिसम्पाते । युद्धे ॥ प्रकर्षेणहननम् । हन्यतेवा । हन० । घञ् ॥

प्रचूर्ण । पु० अतिथौ ॥ त्रि० प्रकृष्ट चूर्णयुक्ते ॥

प्रचक्रम् । न० प्रस्थितायां सेनायां ॥ प्रस्थित चक्र सैन्यम् ॥

प्रचक्षा । पुं० बृहस्पतौ ॥

प्रचण्ड । पु० श्वेतकरवीरे ॥ त्रि० दुर्वहे । दुर्द्धर्षे ॥ प्रतापिनि ॥

प्रचण्डमूर्त्ति । पु० वरुणद्रुमे ॥ त्रि० प्रतापयुक्तशरीरे ॥ प्रचण्डा मूर्त्तिर्यस्य ॥

प्रचण्डा । स्त्री० देवीविशेषे ॥ अस्या स्थान कमलखण्ड . ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥

प्रचय । पु० समूहे ॥ प्रसङ्गे ॥ पुष्पावचये ॥ शिथिलाख्यसयोगे ॥ अयञ्च परिमाणजनक । यथा । सङ्ख्यात परिमाणाच्च प्रचयादपि जायते । प्रचय शिथिलाख्योय सयोगस्तेन जन्यते ॥ परिमाणतूलकादौ नाशस्त्वाश्रयनाशत ॥ इ० भा० प० ॥ प्रचीयते । चिञ् एरच् ॥

प्रचयगमनम् । न० बाहुल्ये नप्रसरणे ॥ प्रचयेनगमनम् ॥

प्रचर । पु० पथि ॥

प्रचरद्रूप । त्रि० व्यक्तरूपे ॥

प्रचलकी । पु ० प्रचलाकिनि ॥

प्रचलाक । पु ० शराघाते ॥ शिखण्डे । भुजङ्गमे ॥

प्रचलाकी । पु ० मयूरे ॥ भुजङ्गे ॥

प्रचलायित । त्रि० निद्रादिनाघूर्णिते ॥ प्रचलइवाचरति । कर्त्तु क्यङ्सलोपश्चेति० सन्नतात्कर्त्तरिक्त ॥ प्रचलायाजातास्येतिवा । प्रचलायते स्म । गत्यर्थेतिक्तोवा॥

प्रचलित । त्रि० प्रस्थिते ॥

प्रचार । त्रि० सततव्यवहारे ॥ व्यक्तौ । प्रकाशे ॥ प्रचरणम् । चर० । घञ् ॥

प्रचित । त्रि० परिवृंहिते ॥ प्रचीयते स्म । चिञ० । क्त ॥

प्रचितकम् । न० दण्डकविभेदे ॥ य । प्रचितकसमभिधोधीरधीभि स्मृतोदण्डकोनद्वयादुत्तरै सप्तभिर्यै: ॥ यथा मुरहरयदुकुलाम्भोधिचन्द्रप्रभोदेवकीगर्भरत्नत्रिलोकैकनाथ०प्रचितकपटपुरारिव्रजद्दामदन्तावलक्षोसविद्रावणैकेशरीन्द्र । चरणनखरसुधांशुच्छटोन्मूलनि शेषितध्यायिचेतोनिविष्टान्धकार० प्रणतजनपरितापोग्रदावानलोच्छेदमेघप्रसीदप्रसीदप्रसीद ॥

प्रचीयमान । त्रि० पुष्यमाणे ॥

प्रचुर । त्रि० प्रभूते । प्राज्ये बहुले ॥ प्रचोरयति । चुर० । इगुपधेतिक । चुरादीनाणिज्वैकल्पिक: ॥ प्रगतश्चुरायाइतिवा

प्रचुरपुरुष पु चौरे ॥ बहुनरे

प्रचेता । पुं॰ वरुणे । अप्पती ॥ मुनिविशेषे ॥ प्राचीनबर्हिषस्सन येषु ॥ प्राचीनबर्हिष पुत्रा ग्रतद्रुत्याद्याभवन् । तुल्यनामव्रता सर्वे धर्मस्नाता.प्रचेतस.॥ त्रि॰ प्रकृष्टहृदि ॥ प्रकृष्ट चेतोऽस्य ॥ प्रचेतय तिवा । चिती॰ । असुन् ॥

प्रचेतसी । स्त्री॰ कट्फले ॥

प्रचेता । पु॰ सारथौ ॥

प्रचेलम् । न॰ पीलकाष्ठे ॥

पचेलक । पु अश्वे ॥

प्रचोदनी । स्त्री॰ कण्टकार्याम् ॥ प्रचोदयति । चुदसञ्चोदने । ल्यु ८॥

प्रचोदित । त्रि॰ प्रेरिते ॥

प्रच्छद । पुं॰ आच्छादने ॥

प्रच्छदपट । पुं निचोले । येनतूलशय्यादिप्रच्छाद्यते तस्मिन्नस्त्रे इति स्वामी ॥ डोलिकाद्यावरणपटे॰ कृत्थे के ॥ स्त्रीपरिधानपटे॰बुरका॰ इतिख्याते वस्त्रपटे ॥ आस्तरणपटे ॥ पिच्छोडा॰ पिच्छोडी नाम वाससि ॥ प्रच्छदति॰ प्रच्छाद्यते अनेनवा । चुरादिण्यन्तात्ध्य । छादेर्घेद्व्युपसर्गस्य । प्रच्छदस्यासौ पटश्च ॥

प्रच्छना । स्त्री॰ आमन्त्रणायाम् ॥

प्रच्छन्नम् । न॰ अन्तर्द्वारे प्रकोष्ठीयगेहान्तर्द्वारि ॥ प्रकर्षेणछन्नम् । कुगती.तत्समास. त्रि॰ गूढे ॥चाच्छन्ने ॥

प्रच्छन्नतस्कर । पुं॰ कितवकुशीलवादौ यथा॥ कितवान्कुशीलवान्क्रूरान्पाषण्डस्थाश्चमानवान् । विकर्मस्थान्शौण्डिकांश्चक्षिप्र निर्वासयेत्पुरात् ॥ एतेराष्ट्रे वर्त्तमानाराज्ञ प्रच्छन्नतस्करा । विकर्मक्रियया नित्य बाधन्तेभद्रिका प्रजा इतिमानवे नवमोऽध्याय ॥

प्रच्छन्नहृदय । त्रि॰गूढाभिप्राये ॥ प्रच्छन्न हृदययस्य ॥

प्रच्छर्दिका । स्त्री॰ वमिरोगे ॥ प्रच्छर्दनम् । छर्दवमने । रोगाख्याते । ण्वुल् ॥

प्रच्छादनम् । न॰ उत्तरीयवस्त्रे प्रावरणे ॥

प्रच्छादित । त्रि॰ आच्छादिते ॥

प्रजन । पु॰ पशूनागर्भग्रहणकाले ॥ उपसरे । प्रथमगर्भग्रहे ॥ स्त्रीगव्यादिषुपुङ्गवादीनाप्रथमगर्भाधानायमैथुनाभियोगे ॥ गर्भधारणे प्रजननम् । जनी॰ । घञ् । जनिवध्योरितिनवृद्धि ॥ यद्वाण्यन्तादेरच् । प्रशब्दोधात्वर्थविपरीतयति । प्रादुर्भावस्यवैपरीत्यञ्चगर्भग्रहणम् । तत्त्वप्रथम द्वितीयादिकवेत्त्यननामहद्वृत्त्ये के । हरदत्तास्वरसोप्येवम् । वृत्तौतुप्रथमगर्भग्रहणमितिव्याख्यातम् ॥

प्रजननम् । न० योनौ ॥ जन्मनि ॥ प्रगते ॥ पुत्रोत्पत्तौ ॥ ॥

प्रजनिका । स्त्री० मातरि ॥

प्रजनिष्णु । त्रि० प्रजनशीले ॥ प्रपूर्वाज्जनीप्रादुर्भावेइत्यस्मादलङ्कृञनिराकृञित्यादिना० इष्णुच् ॥

प्रजल्पः । पु० वाक्यवि० । य० । असूयेर्ष्यामदयुजायोऽवधीरणमुद्रया। प्रियस्यकौशलोद्गार प्रजल्प सतु कथ्यते । इत्यु ज्वलनीलमणि ॥

प्रजव । पु० प्रकृष्टवेगे ॥

प्रजवी । त्रि० वेगिनि । प्रकृष्टवेगयुक्ते ॥ प्रजवति । जु सौत्रोवेगेगतौच । प्रजोरिनि ॥

प्रजा । स्त्री० लोके । जने ॥ सन्ताने ॥ यथा । येप्रजामीषिरेधीरास्तेश्मशानानिभेजिरे । येप्रजाने षिरेधीरास्तेऽमृतत्त्व हिभेजिरे ॥ इति ॥ प्रकर्षेणवीजयोन्यो. सङ्गवाज्जायते । जनी० । उपसर्गेचसञ्ज्ञायामिति ड ॥ यथाहु । नशङ्खाङ्क नचक्राङ्क नपद्माङ्कमिदजगत् । लिङ्गाङ्कञ्चभगाङ्कञ्चतस्मान्माहेश्वरीप्रजेति ॥

प्रजागर । पुं० प्रकर्षेणजागरणे ॥ रात्रानकामिनश्चौरप्रविशन्तिप्रजागरा, ॥ प्रकर्षेणजागर्त्ति । जागृ० । पचाद्यच् ॥

प्रजाता । स्त्री० जातापत्यायाम् । प्रसूतायाम् । प्रजायतेस्म । जनभौवितथ्यर्थीभजनि । गत्यर्थेतिक्त ॥

प्रजाति । स्त्री० प्रकृष्टे जन्मनि । उपनयने ॥

प्रजातीर्थम् । न० पुत्रोत्पत्तिपुण्यकाले ॥ पुत्रेजातेव्यतीपातेदत्त भवति चाक्षयम् ॥

प्रजात्यानन्द । पु० सन्तानार्थसंभोगे ॥

प्रजादा । स्त्री० गर्भदात्रीक्षुपे ॥ त्रि० प्रजादातरि ॥

प्रजादानम् । न० रजते ॥

प्रजाध्यक्ष । पुं० दक्षादौ ॥ प्रजानामध्यक्ष ॥

प्रजानन्ती । स्त्री० पण्डितायाम् । प्राज्ञ्याम् ॥

प्रजाप । पु० राजनि ॥ ॥

प्रजापति । पु० विधातरि । हिरण्यगर्भे । चतुरानने ॥ कश्यपे ॥ दिवाकरे ॥ वह्नौ ॥ त्वष्टरि ॥ जामातरि ॥ महीपाले । राज्ञि ॥ दक्षादौ ॥ दशप्रजापतयोयथा । मरीचिमत्र्यङ्गिरसौपुलस्त्यं पुलहक्रतुम् । प्रचेतसंवशिष्ठञ्चभृगुनारदमेवचेति ॥ एकविंशतिर्यथा । ब्रह्मास्थाणुर्मनुर्दक्षोभृगुर्धर्मस्तथायम । मरीचिरङ्गिरात्रिश्चपुलस्त्य, पुलह क्रतु ॥ वशिष्ठ. परमेष्ठीचविवस्वान्सोमएव च । कर्दमश्चापिय, प्रोक्त ; क्रोधो

वीक्रीतएवच ॥ एकविंशतिरुक्त प्राक्तप्रजापत्य स्मृता । इति महाभारतेमोक्षधर्म्म' ॥ प्रजानां पति ॥ कौटवि० ॥

प्रजापतितीर्थम् । न० कनिष्टामूले ॥

प्रजापतिपति । पु० ब्रह्मणि । पितामहे ॥ प्रजापतीनादक्षादीनापति ॥

प्रजापाल । पु० वायौ ॥ यथा । शीताशु क्रोद्यत्युर्वी विवस्वान् शोषयत्यपि । तावुभावपिसश्रित्य वायु पालयतिप्रजा ॥ तत्रदचि णायनम् वर्षाशरद्धेमन्ता । तेषु भगवानाप्यायतेसोमोऽम्ललवणमधु रास्त्ररसावलवन्तोभवन्ति । उत्तरो त्तरञ्चसर्वप्राणिनांबलमभिवर्द्धते । उत्तरायणञ्चशिशिरवसन्तग्रीष्मा । तेषुभगवानाप्यायतेऽर्कस्तिक्तकषा यकटुकास्त्ररसायलवन्तोभवन्ति । उत्तरोत्तरञ्चसर्वप्राणिनाबलमपची यते ॥

प्रजापालनम् । न० लोकानासरक्षणा त्मकेभूपतेर्धर्मे ॥ यथा । चाटचार चौरैभ्योवधबन्धभयादिभि । पी डामाना' प्रजारक्षेत्कायस्थेभ्यो विशेषत इतिवह्निपुराणम् ॥

प्रजावती । स्त्री० भ्रातृजायायाम् ॥ प्रजाऽस्त्यस्या । तदस्यास्तीतिमतु प् ॥ सन्तानविशिष्टायाम् ॥

प्रजाहितम् । न० जले ॥ प्रजाभ्योहि तम् ॥ त्रि० प्रजोपकारे ॥

प्रजिन । पु० वायौ ॥

प्रजुष्ट । त्रि० प्रसक्ते ॥

प्रजेश्वर' । पु० नृपे । राज्ञि ॥ प्रजा नामीश्वर' ॥

प्रज्झटिका । स्त्री० मात्रावृत्तान्तरे ॥ य० । चत्वारिचतुष्कलकानिधेहि तत्रापिजगणमन्ते विधेहि । भणिता फणिनायकपिङ्गलेनप्रज्झटिकासा षोडशकलेन ॥ यथा ॥ रमतेन- मन परितापधारिममनाणपिविर मतिनयनवारि । यद्वधिहरिणीह कुपथमगामितदवधिवाधायतमनु- भवामि ॥

प्रज्ञ । त्रि० पण्डिते ॥ प्रजानाति । ज्ञअवबोधने । आतश्चोपसर्गइति क ॥ प्रज्ञुप्रज्ञौविरलजानुके० इतिहेमचन्द्र ॥

प्रज्ञप्ति । स्त्री० प्रज्ञाने ॥ शब्दादि प्रतीतौ ॥ सङ्केते ॥

प्रज्ञप्ती । स्त्री० जिनविद्यादेवीविशेषे

प्रज्ञा । स्त्री० शेमुष्याम् । बुद्धौ ॥ य था । प्रज्ञाहीनस्यपठनमन्धस्यदर्प णयथा । देवीमज्ञावत शास्त्र तत्त्व- ज्ञानस्यसाधनमिति ॥ अतीतानु- स्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमति ॥ शुभाशुभविचारज्ञाधीरेरुदाहृता । इतिविशेष ॥ प्रज्ञायाम् । अप

रोत्तानुभवपर्यन्तविचारे ॥ चेतना-
याजीवनधर्मे ॥ प्रजानाति । प्रज्ञा
यतेऽनयावा । ज्ञा० । आतश्चोप
सर्गं इतिक.

प्रज्ञाकायः। पुं० मञ्जुघोषे ॥ प्रज्ञै
वकायोऽस्य ॥

प्रज्ञाचक्षु.। त्रि० अन्धे ॥ प्रज्ञाचक्षु-
र्यस्य ॥

प्रज्ञात । त्रि० प्रत्यक्षे ॥ सकलप्रमाण
श्रेष्ठतयाप्रत्यक्षगोचर प्रज्ञातइत्यु
च्यते । प्रकर्षेणज्ञात. ॥

प्रज्ञानम् । न० बुद्धौ ॥ चिन्हे ॥ प्रज्ञा-
यतेऽनेनवा । भावकर्मकरणादौ-
ल्युट् ॥ प्रज्ञप्तौ ॥ ब्रह्मविज्ञाने ॥
ब्रह्मणि ॥ प्रकृष्टजन्मादिविक्रिया
विरहितकूटस्थज्ञानज्ञप्तिरूपवस्तु०
प्रज्ञानतत्त्वब्रह्मप्रज्ञानश्रुते येनेक्षते
शृणोतीदजिघ्रतिव्याकरोतिच । स्वा
द्वस्वादूविजानाति तत्प्रज्ञानमुदी-
रितम् । चतुर्मुखेन्द्रदेवेषु मनुष्या
श्वगवादिषु । चैतन्यमेकब्रह्मात
प्रज्ञानब्रह्ममय्यपीति विदुषामनुभ-
वाच्च । त्रि० पण्डिते ॥

प्रज्ञानघन.। त्रि० प्रज्ञानैकरसेप्राज्ञे॥
स्वप्नजाग्रन्मन. स्पन्दनानिघनी-
भूतानीव । यथाऽराचीनैशेन तम-
साऽविभज्यमान सर्वंघनमिवतद्व-
त् ॥

प्रज्ञामात्रा । स्त्री० शब्दादिबुद्धिषु श्र-
व्दादिजनकेन्द्रियेषु ॥

प्रज्ञावान् । पु० धीरे । प्रज्ञिले ॥ प्र-
ज्ञास्ति अस्य । मतुप् ॥

प्रज्ञावाद । पु० प्राज्ञैर्वक्तुमनुचिते-
शब्दे ॥ प्रज्ञानामवाद. ॥ प्रज्ञा-
वतापण्डितानावादे ॥

प्रज्ञिलः । त्रि० पण्डिते। प्रज्ञास्त्यस्य
पिच्छादित्वादिलच् ॥

प्रज्ञु । त्रि० प्रगतजानौ ॥ प्रगतेविर-
लेजानुनीयस्य । प्रसभ्याजानुनो-
र्ज्ञुः ॥

प्रज्वरः । पु० मारकेवैष्णवज्वरे ॥

प्रज्वल । त्रि० उज्ज्वले ॥ प्रज्वलति ।
ज्वलदीप्तौ । अच् ॥

प्रज्वलित । त्रि० उज्ज्वलिते ॥ दीप्ते ।
दह्यमाने ॥

प्रडीनम् । न० पक्षिणांगतिवि० । उड्डय
नायक्रमवन्धे ॥ प्रथमडयनम् । डीङ्
विहायसागतौ । नपुंसकेभावेक्त ।
स्वादयओदितइतिओदित्त्वान्निष्ठा-
नत्त्वम् ॥ पतनवेगवत्तायामिति-
काशीपर्वं ॥ अध' पतनेवेगवत्ताया-
म् ॥

प्रण । त्रि० प्रत्ने । पुरातने ॥ नश्च-
पुराणप्रादितिनप्रत्यय ॥

प्रणत । त्रि० प्रह्वीभूते ॥ नमस्कृते ॥
प्रणमतिस्म । णमप्रह्वत्वे । क्तः ।
कर्मणिक्तोवा ॥ प्रकर्षेणनतोवा ॥

प्रणति :। स्त्री० प्रणामे ॥ प्रणिपा-

ति । अनुनये । नमस्कारे ॥ प्रकृष्टा नति ॥ ईश्वरोजीवकलयाप्रविष्टो-भगवानिति । प्रणमेद्दण्डवद्भूमा-वाश्वचाण्डालगोखरम् ॥

प्रणतोदर । त्रि॰ प्रनतोदरे ॥

प्रणय । त्रि॰ प्रसरे । प्रश्रये । प्रीत्या प्रार्थने ॥ प्रेम्णि । स्नेहे । याच्ञा-याम् ॥ विश्रम्भे ॥ निर्वाणे । मोक्षे ॥ सान्त्वनायाम् ॥ परिचये ॥ प्र-णयनम्, णीञ्॰ एरच् ॥ त्रि॰ ॥

प्रणयनम् । न॰ प्रापणे ॥ प्रणीयते । णीञ्प्रापणे । ल्युट् ॥

प्रणयवान् । त्रि॰ प्रेमविशिष्टे ॥

प्रणयी । पुं॰ स्वामिनि ॥ त्रि॰स्नेहव-ति ॥ प्रणयोऽस्यास्ति । इनि. ॥ अ-र्थिनि ॥

प्रणयिनी । स्त्री॰ भार्यायाम् ॥

प्रणव । पु॰ तारे । मन्त्रादौ । वेदा-दौ । ब्रह्मणि ॥ प्रणवाद्यास्तथावे-दा प्रणवेचप्रतिष्ठिता. । वाङ्मय प्रणव. सर्वंतस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥ प्रणमन्तिह्य वेदास्तस्मात् प्रणव-उच्यतेइतिसनत्कुमारवचनम् ॥ प्रणयस्यते इतिप्रणव ॥ नमे कर्मणिघञ् सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्य भाव । पृषोदरादित्वान्मत्त्वव. । प्रणूयतेस्तूयते । णुस्तुतौ । ऋदोर-प ॥ यद्वा प्रणौतिप्रकर्षेणस्तौतिपर मेश्वरम । णु॰ । पचाद्यच् । उपस गादितिणत्वम् ॥

प्रणष्ट । त्रि॰ प्रकर्षेणनाशयुक्ते ॥

प्रणाद । पुं॰ तारशब्दे ॥ श्रवणाम-ये । कर्णनादे । यथा । कर्णस्रोत स्थितेवातेशृणोतिविविधान्स्वरान् । भेरीमृदङ्गशङ्खानाकर्णनाद सउ च्यते ॥ अनुरागजेशब्दे । प्रीतिजनि तेमुखकण्ठादिशब्दे । प्रीतिविशेष कृतसीत्कृतशब्दे ॥ अनुरागकृतेश ब्दे प्रणाद शीत्कृतन्नृणामितिशब्दा र्णव. । प्रणदनम् । णदअव्यक्तेशब्दे । घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्व ॥

प्रणाम । पु॰ प्रणतौ प्रणिपाते । भ क्तिश्रद्धातिशययुक्तनमस्कारे । स्वाप कर्षबोधकव्यापारविशेषे । अष्टाङ्ग पञ्चाङ्गादिभेदभिन्ने ॥ यथा । दोर्भ्या म्पद्भ्याञ्च जानुभ्या मुरसाशिरसादृ शा । मनसावचसाचेति प्रणामोऽष्टा ङ्गईरित ॥ बाहुभ्याञ्च वजानुभ्या शिरसावचसादृशा । पञ्चाङ्गोयप्रणा म. स्यात्पूजासुप्रवराविमौ ॥ एक हस्तप्रणामश्चएकशापिप्रदक्षिणम् । अकालेदर्शनं विष्णोर्हन्तिपुण्य पुरा कृतम् ॥ प्रणमनम् । णमप्रह्वत्वे । घञ् ॥ य शूद्रेणार्चितलिङ्गवि ष्णुवाप्रणमेद्विज । निष्कृतिस्त स्यनास्त्येवप्रायश्चित्तायुतैरपि ॥

प्रणाय्य । त्रि॰ अभिलाषविवर्जिते ॥ असम्मते । प्रणीयते । णीञ॰ ।

प्रणाय्योसम्मताविति साधु ॥ प्रणाय्य साध्वनिन्दितद्वतिचिकाण्डशेष ॥

प्रणाल । पु० कृत्रिमजलनिःसरणमार्गे । पयनाला० पन्नाला० इ० भा० ॥ नल्यते । णलबन्धने । कर्मणिघञ् । उपसर्गादितिणत्वम् ॥

प्रणाली । स्त्री० आनुपूर्व्याम् ॥ कृत्रिमाम्बुनिःसरणमार्गे । पयनाली-पनाली० इ० भा० ॥ गौ० ङीष् ॥

प्रणिदानम् । न० विनिमये ॥ अत्यर्पणे ॥

प्रणिधानम् । न० प्रयत्ने ॥ प्रवेशने । अभियोगे । समाधौ । मनसोविषयान्तरवारणे । चित्तकाग्र्ये ॥

प्रणिधि । पु० अनुचरे । गूढपुरुषे । चरे । प्रार्थने । याचने ॥ अवधाने ॥ प्रणिधानम्० प्रणिधीयतेवा । डुधाञ्० । उपसर्गेघो . कि , प्रकर्षेणनिधीयतेज्ञेयमनेनवा ॥

प्रणिपात । पु० अनुनये । प्रणतौ । प्रकर्षेणभक्तिश्रद्धातिशयेननीचैःपतने । दीर्घनमस्कारे। दण्डवत्पतने । प्रकृष्टोनिपात , ॥

प्रणिहित । त्रि० निश्चले । समाहिते ॥ सम्प्राप्ते । न्यस्ते । स्थापिते । निहिते । प्रणिधीयतेस्म । डुधाञ्० । क्त । दधातेर्हिः अत्यन्तासे ॥ प्रणिधिकर्मण्यानियुक्ते ॥

प्रणीत । पुं० सस्कृताग्नौ । प्रकर्षेनीत । त्रि० क्षिप्ते ॥ उपसम्पन्ने । पाकेनसस्कृतेव्यञ्जनादौ ॥ विहिते । कृते ॥ प्रवेशिते । प्रणीयतेस्म । णीञ्० । कर्मणिक्त ॥ उत्पन्ने ॥

प्रणीतमनाः । त्रि० हृष्टचित्ते ॥

प्रणीता । स्त्री० यज्ञपात्रविशेषे । विष्णोरासनार्थं वारिपूरितेचमसे ॥ टाप् ॥

प्रणुत । त्रि० स्तुते ॥ प्रणूयतेस्म । णुस्तुतौ । क्त ॥

प्रणुन्न । त्रि० कम्पिते । प्रकर्षेणनुन्नः ॥

प्रणेता । त्रि० कर्त्तरि ॥ यथा । सर्वासामपिविद्यानाप्रणेताभगवान्शिव इति ॥

प्रणेय । त्रि० वशीभूते । वश्ये ॥ प्रकर्षेणनेतुशक्य , । णीञ्० । अचोयत् ॥

प्रणोद्य । त्रि० प्रत्याख्येये ॥

प्रतत , । त्रि० अभिव्याप्ते ॥ निरन्तरे ॥

प्रतति , । स्त्री० विस्तृतौ ॥ वल्ल्याम् ॥ प्रतनोति । तनुविस्तारे । क्तिच्क्तौ चसञ्ज्ञायाम् ॥

प्रतती । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तारे ॥ कृतिकारादितिङीष् ॥

प्रतन । त्रि० पुरातने ॥ नसपुराणे प्रादितिचशब्दात्तनप्प्रत्यय ॥

प्रतनु । त्रि० उत्कृष्टे ॥

प्रतमक ' । पुं० तमकप्रभेदे ॥ पित्तानुबद्धज्वरादियोगेनतमकाख्येवप्रतमकसञ्ज्ञा । यथा ॥ ज्वरमूर्छापरीतस्वविद्यात्प्रतमकन्तुतम् । उदावर्त्तराजोऽजीर्णक्लिन्नकायनिरोधत ' ॥ तमसावर्द्धतेऽत्यर्थंशीतैश्चाशुप्रशाम्यति । मज्जतस्तमसीवास्यविद्यात्प्रसमकन्तुतदिति ॥

प्रतर्कणम् । न० वितर्के । ऊहे ॥

प्रतर्द्दन : । पुं० भगवति ॥ प्रलयेभूतानिप्रकर्षेणतर्द्दतिहिनस्ति । तर्द्दहिंसायाम् । नन्द्यादित्वाल्ल्यु ' ॥ ऋषिविशेषे । दिवोदासात्मजेकाशिराजे ॥ प्रकर्षेणतर्द्दयत्यभिभवतिस्वशत्रून्० इति ॥

प्रतल । पुं० चपटे । तताङ्गुलिकरे । थाप० इ० भा० ॥ न० पातालवि० ॥ प्रतलति । तलप्रतिष्ठायाम् । अच् ॥ सप्ततले ॥ प्रततेप्रश्लिष्टेतलेच ॥

प्रतान् । अ० विस्तारे ॥ प्रताम्यति । तमुकाङ्क्षायाम् । क्विप् । अनुनासिकस्येतिदीर्घ ' । मोनोधातो. ॥

प्रतान ' । पुं० तन्तुसयुक्तेषुचपुशालावूप्रभृतिषु ॥ शाखापत्रप्रचये ॥ विस्तारे ॥ प्रतननम्० प्रतन्यतेवा । तनु० । घञ् ॥ कुटिलतन्तौ ॥ अपतानकाख्येवायुरोगविशेषे ॥

प्रतानिनी । स्त्री० प्रतानवत्याम् ॥

शाखापत्रप्रचय प्रतान कुटिलन्तुर्वा ॥ सोऽस्त्यस्या : । इन्नन्तान्ङीप् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रताप . । पुं० तापे ॥ तेजसि । कोषदण्डजेतेजसि ॥ कोषोधनम्० दण्डोदम : तद्धेतुत्वात्सैन्यमपिदण्ड. । ताभ्यांयत्तेजो जायतेतस्मिन्निति- यावत् ॥ प्रतापयति० अनेन । तप० । ण्यन्त : । पुसीतिघ : प्रतपनंवा । भावेघञ् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रतापौपौरुषातपावितियादव ' ॥

प्रतापक : । पु० रवे . पापग्रहान्तरे ॥

प्रतापन : ' पुं० नरकविशेषे । कुम्भीपाके ॥ न० पीडने ॥ प्रतापयति- । तपदाहे । ल्यु ॥

प्रतापवान् । त्रि० अवणमात्रेणशत्रुविदारकत्वेनप्रशस्तपौरुषे ॥

प्रतापस : ' पु० अलर्के । शुक्लार्कवृक्षे ॥ प्रतापयत्युस्तेज . स्यति । षो० । क . ॥ प्रकृतास्तापसायेनवा ॥

प्रतापान्वित : ' त्रि० शौर्ययुक्ते ॥

प्रतापी ' त्रि० शत्रुतापके ॥ प्रतापयितुंशीलमस्य । ताच्छील्येणिनि. ॥ तेजस्विनो ॥ अतइनिठनावितीनि : ॥

प्रताम् । अ० ग्लानौ ॥

प्रतारक . ' त्रि० वञ्चके ॥ प्रतारयति । तृ० । ण्वुल् ॥

प्रतारणम् । न० वञ्चने ॥

प्रतारणा । स्त्री० वञ्चनायाम् ॥ यदो
च्छसितशोकार्त्तं, जगदेकैनकर्मणा ।
उपास्यताकलौकल्पलतादेवीप्रतार
णेति० धूर्त्तजल्पितम् ॥
प्रतारणीय । त्रि० वञ्चनीये ॥
प्रतारित . । त्रि० व्यंसिते । वञ्चिते
कृतप्रतारणे ॥
प्रति । अ० प्रतिनिधौ ॥ इत्थम्भूता
ख्याने ॥ आभिमुख्ये ॥ मात्रार्थे
। स्तोके ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥
लक्षणे ॥ प्रतिदाने ॥ वर्षे ॥
निश्चये ॥ प्राप्ति० प्रथते वा ।
बाहुलकाड्डति ॥ व्यावृत्तौ ॥
प्रशान्तौ ॥ विरोधे ॥ समाधौ
स्वभावे ॥
प्रतिक । त्रि० कार्षापणिके ॥ का
र्षापणेनक्रीत । कार्षापणाट्टिठन्
वक्तव्य : ० प्रतिरादेशश्चवा ॥ऽऽ
प्रतिकी ॥ स्त्री ॥
प्रतिकर्म । न० प्रसाधने । वेशे ।
कृतशोभायाम् ॥ प्रत्यङ्ग प्रतिख्या
त वाकर्म । ग्राकपार्थिवादि ॥ वम
नादिपञ्चकर्मस्वितिभिषज ॥
प्रतिकार : । पु० प्रतीकारे ॥ समे०
। भटे० । प्रतिकरणम् ॥ कृञोघ
ञ् ॥
प्रतिकूप । पु० परिखायाम् ॥
प्रतिकूल : । त्रि० अननुकूले । प्रस
व्ये । अपसव्ये । प्रतीपे । विरु
द्धार्थे ॥ प्रतीपकूलात् । प्रतिकूल
मव्दोद्दिलक्षणयाविरुद्धे वर्त्तते ०
प्रतिलोमवत् ॥ आत्मन प्रति
कूलानिपरेषांनसमाचरेत् ॥
प्रतिकृति : । स्त्री० अर्चायाम् ॥ प्र
तिनिधौ । त्वणचर्म्मकाष्ठादिनि
र्मिते प्रतिमापर्यायेवस्तुनि ॥ प्र
तीकारे ॥ प्रकृष्टाकृति . । प्रति
निधे कृतिर्वा ॥
प्रतिकृष्ट । त्रि० गुह्ये ॥ द्विराकृष्या
कर्षिते ॥ प्रतिकृष्यते स्म ॥ कृष०
। क्त . ॥
प्रतिक्रिया । स्त्री० प्रतीकारे ॥ प्र
तिकरणम् । कृञ् शच ॥
प्रतिक्षणम् । अ० प्रौन पुन्ये ॥
प्रतिक्षय । पु० रक्षके ॥
प्रतिक्षिप्त । त्रि० वारिते । प्रति
हते ॥ प्रेषिते ॥ आक्षयप्रेषि
तोयस्तुप्रतिक्षिप्त सउच्यते ॥
भेषजे ॥ कृताधिक्षेपे ॥ अधि
क्षिप्ते ॥ अधिक्षिप्यते स्म । क्षिप
प्रेरणे । क्त . ॥
प्रतिक्षेप । पुं० प्रत्याख्याने ॥
प्रतिगतम । न० प्रतिलोमे ॥ प
क्षिगतिविशेषे ॥ त्रि० प्रतिया
ते ॥
प्रतिगमनम् । न० प्रतिप्रयाणे ॥
प्रतिग्रह । पुं० स्वीकारणे । स्वीकृ
तौ ॥ सैन्यपृष्ठे । सैन्यस्यपश्चा

च्छिन्नसङ्घातेऽनीके ॥ प्रतिगृह्य तेऽनेन । ग्रहवृद्धित्यप् ॥ पतद्ग्रहे ॥ द्विजेभ्योविधिवद्देये ॥ दानद्रव्यग्रहे ॥ ग्रहविशेषे ॥ क्रियाकारे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रहउपादाने । विभाषाग्रह इतिपक्षेऽच् ब्राह्मणस्यार्थं प्रतिग्रहार्ज्जित । यथा । प्रतिग्रहार्ज्जिताविप्रक्षत्रियेशस्त्रनिर्ज्जिताः । वैश्यैर्न्यायार्ज्जितास्वार्था शूद्रैशुश्रूषयार्जिताः ॥ अयाचितप्रतिग्रहेदोषाभावेयथा । अयाचितोपपन्नेतुनास्ति दोष . प्रतिग्रहे । अमृत तंविदुर्देवास्तस्मात् तन्नैवनिर्णुदेत् ॥

प्रतिग्राह । पुं० पतद्ग्रहे । आचमनके । प्रोक्षे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रह । विभाषाग्रहइतिपक्षेण . ॥ प्रतिग्रहणे ॥

प्रतिग्राहित । त्रि० स्वीकारिते ॥

प्रतिघ । पु० प्रतिघाते ॥ क्रोधे ॥

प्रतिहननम् । हन० । अन्यत्रापिदृश्य- तइतिडेन्यड्क्षादित्वात् कुत्वम् ॥ मूर्च्छायाम् ॥

प्रतिघात । पुं० प्रतिबन्धे ॥ प्रतिहननम् । हन० । घञ्० । हनस्तोचिण्णलो . । होहन्तेरितिकुत्वम् ॥

प्रतिघातनम् । न० मारणे ॥ हन्तेः स्वार्थण्यन्ताल्ल्युट् ॥

प्रतिघ्नम् । न० अङ्गे ॥

प्रतिच्छन्द । न० प्रतिरूपे ॥

प्रतिच्छाया । स्त्री० प्रतिबिम्बे ॥ प्रकृष्टाच्छाया ॥

प्रतिजङ्घा । स्त्री० अग्रजङ्घायाम् ॥

प्रतिजल्प । पु० वाक्यविशेषे ॥

प्रतिजागरः । पु० अवेक्षायाम् । प्रत्यवेक्षणे ॥ गृहमवेक्षस्वेत्यादिनियोगे ॥ प्रति- जागरणम् । जागृ० । घञ् । जा- ग्रोऽवीतिगुण . ॥

प्रतिजिह्वा । स्त्री० उपजिह्वायाम् । रसनकाङ्गे । आलजिव० इ० गौ०

प्रतिजिह्विका । स्त्री० तालुमूलस्थक्षुद्रजिह्वायाम् । प्रतिजिह्वायाम् ॥ घण्टिकायाम् ॥

प्रतिज्ञा । स्त्री० अङ्गीकृतौ । अङ्गीकारे । साध्याभिधायिकायावाचि ॥ नृपाणाप्रतिज्ञापरिपालनस्वर्गसाधनमितिबुद्धा ॥ कर्तव्यत्वप्रकारकज्ञानानुकूलव्यापारे । इत्यनुमितौ गदाधरी ॥ साध्यनिर्देश . प्रतिज्ञा ॥ इ० गोतमसूत्रम् ॥ ३३ ॥ साधनीयस्यार्थस्य योनिर्देश . सप्रतिज्ञा ॥ साधनीयस्वव्क्षिमत्वादिनापर्वतादि । ——(+*+)—— तथाचपक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षेसाध्यतावच्छेदक विशिष्टवैशिष्ट्यबोधकशब्दइत्यर्थ . । निगमनवारणायच साध्यांशे० साध्यतावच्छेदकातिरि

ज्ञाप्रकारकत्व वाच्यम् । तदर्थञ्च साध्यतावच्छेदकप्रकारत विलक्षणप्रकारताशून्यत्वम् । तेनप्रमेयवत साध्यत्वेनासिद्धि . उदासीन वाक्यवारणायच न्यायान्तर्गतत्वेसतिप्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षकप्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यविषयता विलक्षणविषयताकप्रबोधाजनकत्वेसति प्रकृतपक्षेप्रकृतसाध्यबोधजनकत्वतत्प्रतिज्ञात्वावयवत्वादिकपरिभाषाविशेषविषयत्वरूपम् तत्तद्व्यक्तित्वरूपञ्चेत्यपिवदन्ति ॥ प्रतिज्ञायते॰ इति ॥ प्रतिपूर्वाज्ज्ञानातेरातश्चोपसर्गे इत्यङ् । टाप् ॥

प्रतिज्ञात . । त्रि॰ अङ्गीकृते ॥ प्रतिज्ञायतेस्म । क्त . ॥ प्रतिज्ञात श्चरामेणतदाबालिवधप्रतीति रामायणम् ॥

प्रतिज्ञानम् । न॰ अङ्गीकारे । प्रतिज्ञायाम् ॥ प्रतिपूर्वकजानाते- ल्युट् ॥

प्रतिज्ञान्तरम् । न॰ निग्रहस्थानवि॰ प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधेधर्मविकल्पात्तदर्थनिर्देश प्रतिज्ञान्तरम् ॥ ४६ ॥ प्रतिज्ञातस्यार्थस्यप्रतिषेधे कृते तद्दूषणोद्दिधीर्षयाधर्मस्य धर्मान्तरस्यविशिष्ट कल्पोविकल्पस्तस्मात् विशेषणान्तरविशिष्टतया प्रतिज्ञातार्थस्यकथनमितिफलितार्थ । प्रतिषेधइत्यनेनझटिति स्वरणेविलम्बेनापिस्वय दूषणाविभाव्यविशेषणेनदोषइत्युक्तम् । प्रतिज्ञातार्थस्येत्युपलक्षणम् ॥ हेत्वतिरिक्तार्थस्येतितत्त्वम् । तेन उदाहरणान्तरमुपनयान्तरञ्चप्रतिज्ञान्तरत्वेनसङ्गृहीतं भवति । इदञ्चपक्षसाध्यविशेषणभेदात्प्रत्येकद्विविधम् । यथा शब्दोऽनित्यइत्युक्ते धूनी बाधेनपरेणप्रत्युक्ते वर्णात्मक . शब्द पक्ष इतिप्रतिज्ञान्तरम् । नचेदमर्थान्तरम॰ प्रकृतोपयोगात् । नचेयंप्रतिज्ञाहानि पूर्वोक्तस्या परित्यागात् । एवपर्वतोवन्हिमान्सुरभिमलिनधूमवत्त्वादित्युक्ते॰कृष्णागुरुप्रभववह्निमानित्यच॰एवताहशवह्नौसाध्ये य: सुरभिमलिनधूमवान्सवह्निमानित्युदाहरणे न्यूनत्वेनप्रत्युक्ते॰ सताहशवह्निमानित्यच॰ एवमन्यदप्यूह्यम् ॥

प्रतिज्ञाविरोध: । पुं॰ निग्रहस्थानविशेषे । प्रतिज्ञाहेत्वोर्विरोध प्रतिज्ञाविरोध : ॥ ४७ ॥ अत्रचप्रतिज्ञाहेतुपदेकथाकालीनवाक्यपरे । तथाचकथायास्ववचनार्थविरोध । यद्यपिकाचनमय ' पर्वतोवह्निमान् इदोवह्निमान् इदत्वात्पर्वतोव

ह्निमान्काञ्चनमयधूमादित्यादौ हे त्वाभासान्तरसाङ्कर्यम् । तथापिउ-पधेयसङ्करेऽप्युपाधिरसाङ्कर्यान्नदोष । नचासङ्कीर्णस्थलाभाव ' ॥ पर्वतोवह्निमान्धूमात्योयोधूमवान् सनिरग्निरित्युदाहरणे॰ निरग्निश्चायमित्युपनयेचतत्सत्वात् ॥एवंनिगमनेपिबोध्यम् ॥ ४७ ॥ -

प्रतिज्ञासन्न्यास ' । पुं॰ निग्रहस्थानविशेषे । पक्षप्रतिषेधेप्रतिज्ञातार्थापनयनप्रतिज्ञासन्न्यास ॥ ४८ ॥ पक्षस्यस्वाभिहितस्यपरेणप्रतिषेधेकृतेसतितत्परीजिहीर्षयाप्रतिज्ञातार्थस्यअपनयनमपलापइत्यर्थ ॥ यथा । शब्दोऽनित्यऐन्द्रियकत्वादित्युक्ते सामान्ये व्यभिचारेणपरेणप्रत्युक्तेकएवमाहशब्दोनित्यइति ॥ ४८ ॥

प्रतिज्ञाहानि । स्त्री॰ निग्रहस्थानवि॰ ॥ प्रतिदृष्टान्तधर्माभ्यनुज्ञास्वदृष्टान्तेप्रतिज्ञाहानि. ॥ ४५ ॥ प्रतिकूलोदृष्टान्तो यत्सप्रतिदृष्टान्त. परपक्ष स . सोय ' दृष्टान्तोयत्र सस्वदृष्टान्त . स्वपक्ष . । तथाचस्वपक्षेपरपक्षधर्माभ्यनुज्ञाप्रतिज्ञाहानि . स्वयविशिष्याभिहितपरित्याग इतिफलितार्थ . । सिद्धन्तस्तुस्वयविशिष्यनाभिधीयतइति नापसिद्धान्तसाङ्कर्यम् । सेयपक्षहेतुदृष्टान्त साध्यतइन्यहानिभेदात्पञ्चधाभवति । यथाशब्दोऽनित्य कृतकत्वादित्युक्ते॰प्रत्यभिज्ञयाबाधितविषयोयमित्युक्तेरिति॰ अस्तुतर्हिघटएव-पक्षइति । एवतत्रैवऐन्द्रियकत्वादितिहेतोरनैकान्तिकत्वमितिप्रत्युक्ते अस्तुकृतकत्वादितिहेतुरिति । एव पर्वतोवह्निमान्धूमात् अयोगोलकवदित्युक्ते॰दृष्टान्त. साधनविकल इति प्रत्युक्ते॰अस्तुतर्हिमहानसवदिति । एवमत्रैवसिद्धसाधनेचप्रत्युक्ते॰ अस्तुतर्हिइन्धनवानिति । अ-न्यहानिस्तुविशेषणहान्यादि ' । यथा तत्रैवनीलधूमादित्युक्तेअसमर्थविशेषणत्वेनप्रत्युक्ते॰ अस्तुतर्हि-धूमादितिहेतुरित्यादि ॥ ४५ ॥

प्रतिज्ञेय . । त्रि॰ प्रतिज्ञातुयोग्ये ॥ पु॰ स्तुतिपाठके ॥

प्रतितन्त्रसिद्धान्त ' । पुं॰ सिद्धान्तविशेषे ॥ समानतन्त्रासिद्ध ' ॥ २८ ॥ समाशब्दएकार्थ तेनैकतन्त्रसिद्ध-इत्यर्थ । स्वतन्त्रसिद्धइतिपर्यवसितोर्थ . । तथावादिप्रविवाद्यो कतरमाचाभ्युपगतस्तदेकतरस्यप्रतित-न्त्रसिद्धान्त इतिफलितार्थ ' । यथा मीमांसकानांशब्दनित्यत्वम् ॥ २८ ॥

प्रतिताल । पु॰ तालविशेषे ॥ यथा । कान्तार . समरोद्यश्चैवकुण्ठोवाञ्छितस्तथा । कथिता शङ्करेणैवचत्वा

स ' प्रतितालिका ' ॥

प्रतिताली । स्त्री० तालकोद्घाटनयन्त्रे । ताली० इ० भा० ॥

प्रतिदानम् । न० विनिमये । नैमेये ॥ स्वामिनेन्यस्तस्यार्पणे । दत्तस्यप्रतिनिर्यातने ॥ प्रतिकृत्यदानम् । प्रतीपवादानम् ॥

प्रतिदारणम् । न० आजौ । युद्धे ॥

प्रतिदिनम् । न० प्रत्यहम् ॥

प्रतिदिवा । पु० सूर्ये ॥ प्रतिदीव्यति । दिवु० । कनिन्युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवइतिकनिन् ॥ दिवसे ॥ प्रतिदीव्यन्त्यस्मिन्नित्यधिकरणेकनिन् ॥

प्रतिदृष्टान्त । पु० परपक्षे । प्रतिकूलदृष्टान्ते ॥

प्रतिदेयम् । त्रि० क्रीतद्रव्यस्यदुष्क्रीतबुध्यापराहत्यदाने ॥ यथा । क्रीत्वामूल्येनय पण्य दुष्क्रीतमन्यतेक्रयी । विक्रेतुप्रतिदेय तत्तस्मिन्नेवाह्न्यविक्षतम् ॥ इतिमिताक्षरा ॥

प्रतिद्वन्द्वी । त्रि० प्रतिस्पर्द्धिनि ॥ विरोधिनि ॥ तत्त द्वन्द्वे स्वतान्यत्वे त्वन्ताद्वन्द्वे परस्परम् । प्रतिद्वन्द्वितया लोकेप्रसिद्धेनात्रसशय ' ॥

प्रतिध्वनि । पु० प्रतिरवे । प्रतिशब्दे ॥

प्रतिध्वान , । पु० प्रतिश्रुति । प्रतिशब्दे ॥

प्रतिनन्दनम् । न० वन्दने ॥ आशीर्वादादिभि ' सम्भावने ॥

प्रतिनप्ता । पु० प्रपौत्रे । पुत्रस्यपौत्रे ॥

प्रतिनव : । त्रि० नूतने ॥ प्रतिनूयते णु० । ऋदोरप् ॥

प्रतिनिधि . । पु० मुख्यसदृशे ॥ ॥ मुख्यस्याभावेतत्सदृशोयउपादीयतेसप्रतिनिधिरुच्यते ॥ यथा व्रतादावशक्तासामर्थ्ये सति० पुत्र वाविनयोपेतभगिनीभ्रातर तथा । एषामभावएवान्यब्राह्मणविनियोजयेदिति गरुडपुराणम् ॥ काम्ये प्रतिनिधिर्नास्तिनित्य नैमित्तिकेहिस । काम्ये ष्वुपक्रमादूर्ध्वमन्येप्रतिनिधिविदुरिति ॥ कालमाधवीयवचनान्नित्यनैमित्तिककर्मण्येवप्रतिनिधि: कार्य ॥ विश्वैश्चदेवै ' साध्यैश्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभि । आपत्सुमरणाद्भीतैर्विधे प्रतिनिधि कृतइति मनु ' । मुख्यस्यविधे सोमादेर्वैश्वानर्यादि . प्रतिनिधिर्विश्वप्रतिपदेवादिभिरनुष्ठितोऽतोसौमुख्यासम्भवेकार्योनतुमुख्यसम्भवेकार्यइत्यर्थ ॥ प्रतिमायाम् ॥ प्रतिनिधीयते० सदृशीक्रियते । डु- धाञ्० । उपसर्गे घो ' कि: ॥

प्रतिनिनद . । पु० प्रतिध्वाने ॥

प्रतिनियम ' । पु० व्यवस्थायाम ॥

प्रतिनिर्द्देश ' । पु० प्रतिपाद्यतयाविधे ॥

यतयावाक्कीर्तने ॥

प्रतिपच्च । पु० अरौ शत्रौ ॥ विप रीतसाधकत्त्वे नाभिमते ॥ अन्तरा ये ॥ साहश्ये ॥

प्रतिपत्तव्य । त्रि० अवगन्तव्ये ॥

प्रतिपत्ति । स्त्री० प्रवृत्तौ ॥ प्रागल्भ्ये ॥ गौरवे ॥ सम्प्राप्तौ ॥ प्रबोधे सम्यग्ज्ञाने । पदप्राप्तौ ॥ सत्यवच ने ॥ साध्यस्यसत्यवचनप्रतिपत्तिरु दाहृता ॥ प्रतिपदनमनयावा । प द० । क्तिन् ॥ मीमांसकमतेफलशू न्यकर्माङ्गे ॥ कर्तव्यज्ञाने ॥

प्रतिपत्तिपटह: । पुं० लम्यापटहे । नगारा० इ० भा० ॥ प्रतिपत्तेः पटहः ॥

प्रतिपत्तूर्यम् । न० द्रगडवाद्ये ॥

प्रतिपत्त्यभिसन्धि. । पु० प्राप्तिसङ्कल्पे ॥ प्रतिपत्तेः अभिसन्धि: ॥

प्रतिपच्चफला । स्त्री०तुद्रकारवेल्याम्।

प्रतिपच्चसिता । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रतिपथिक । त्रि० प्रतिपथप्राप्तेप्रा तिपथिके ॥ प्रतिपथमेति । ठन् ॥

प्रतिपत्० द् । स्त्री० तिथिवि० । पत्त तौ ॥ साचन्द्रस्यप्रथमकलाक्रियारू पा । वृद्धिरूपाचेच्छुक्ला । ह्रासरूपा चेत्कृष्णा॥ तत्रजातस्यफलम् । म णिकनकविभूषा सयुतस्वारुकान्ति र्निजकुलकमलोद्घाटमार्तण्ड-बिम्बः । प्रतिपदिशशिपूर्णेलब्ध जन्मा प्रतापीभवतिविमलवेशश्चारु केश प्रजेशः ॥मतौ।सम्विदि। चेतना याम्॥ढ्रगडवाद्ये॥उप प्रतिपद्यते क्रम्यतेऽनया । पदगतौ । सम्पदा दित्वात्क्विप् ॥ प्रतिपदनम् । कर णेवाक्विप् ॥ तिथीनाप्रवरायस्माद् ब्रह्मणासमुदीरिता । प्रतिपाद्याप-देपूर्वेप्रतिपत्तेनसोच्यते॥ अत्रचन्द्र दर्शनकारणयथा। अमावास्याघटी शोध्याषष्ठ्यादर्शानसयुता। सूर्यरा हुघटीभ्यश्च दधिकाहश्यतेशशीति ज्योतिषम् ॥

प्रतिपद्यमान. । पुं० भजमाने ॥

प्रतिपन्न: । त्रि० अवगते । निदिते ॥ अङ्गीकृते ॥ विक्रान्ते ॥ प्राप्ते ॥ प्रतिपद्यतेस्म । पद० । क्त. ॥

प्रतिपर्णशिफा । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥

प्रतिपादक । त्रि० प्रतिपत्तिजनके । बोधके । ज्ञापके । प्रमाणे ॥

प्रतिपादनम् । न० दाने ॥ प्रतिपत्तौ ॥ बोधके ॥ पद० । ण्यन्त । भावे ल्युट् ॥

प्रतिपादयिता । त्रि० समर्थयितरि ॥

प्रतिपादित । त्रि० बोधिते ॥

प्रतिपादुक । त्रि० प्रतिपद्यमाने ॥ लषपतपदेत्यादिना॰ उकञ् ॥

प्रतिपाद्य . । त्रि० बोद्धव्ये ॥ वक्तव्ये॥

प्रतिपालक: । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥ प्रतिपालयति । पारक्षणे । ण्वुल् ॥

प्रतिपालनम् । न० पोषणे ॥ रक्षणे ॥
प्रतिपालित . । त्रि० रक्षिते ॥
प्रतिपाल्य ' । त्रि० प्रतिपालनीये ॥
प्रतिपिपादयिषा । स्त्री० प्रतिपादयितुमिच्छायाम् ॥
प्रतिप्रयाणम् । न० प्रतिगमने ॥ यथा प्रतिप्रयाणेप्यसूतायमानामिति ॥
प्रतिप्रयात ' । त्रि० प्रतिनिवृत्यगते । मिलकीलौटे० द्रु० भा० ॥
प्रतिप्रसव ।पु० निषिद्धस्यपुनर्विधाने॥
प्रतिप्रसूत . । त्रि० प्रतिप्रसवविशिष्टे ॥ सामान्यशास्त्रविहित क्वचिच्छास्त्रे णप्रतिषिद्धंपुनर्विधीयमानहिप्रतिप्रसूतमुच्यते ॥ पुन सम्भाविते ॥
प्रतिप्रस्तोता , पु० ऋत्विग्विशेषे ॥
प्रतिप्रियम् । न० प्रत्युपकारे ॥
प्रतिफलनम् । न० प्रतिविम्बे ॥ त्रि० तुल्यफले ॥
प्रतिफलम् । न०प्रतिविम्बे ॥
प्रतिफुल्ल : । }
प्रतिफुल्लक । } पु० प्रफुल्ले ॥
प्रतिबद्ध । त्रि० गृहीते ॥ मनोहरे ॥ प्रतिबध्यतेस्म । बन्धबन्धने । क्त : ॥ प्रतिबन्धविशिष्टे ॥
प्रतिबध्य । त्रि० प्रतियन्धनीये । प्रतिबधार्हे ॥
प्रतिबन्ध । पुं० प्रतिष्टम्भे । कार्यप्रतिघाते ॥ प्रतिबन्धनम् । बन्ध० । घञ् ॥

प्रतिबन्धक । त्रि० प्रतिरोधके । बाधके ॥
प्रतिबन्धि । पुं० अनिष्टान्तरप्रसञ्जकेवाक्यविशेषे । प्रतिबन्धे ॥ प्रतिबन्धे रनुत्तरत्वम् ॥
प्रतिबल , । त्रि० समानबले ॥ शक्ते । समर्थे ॥
प्रतिबोध । पुं० स्फुटने ॥ निद्रापगमे ॥ गुरूपदेशे ॥
प्रतिबोधम् । अ० बोधबोधप्रतीत्यर्थे ॥ अव्ययविभक्तीत्यादिनायथार्थेऽव्ययीभाव ' ॥ बोधाभिमुखे ॥
प्रतिभयम् । न० भये ॥ त्रि० घोरे । भयङ्करे ॥ प्रतिगतभययेन । प्रादिसमास , प्रतिगतभयसस्मिन् । प्रादिभ्योधातुजस्ये तिवा ॥
प्रतिभयाकार : । त्रि० भयङ्कररूपे ॥ प्रतिभयमाकारोयस्य ॥
प्रतिभा । स्त्री० उपस्थितायाबुद्धौ ॥ ज्ञानबीजभूतेसंस्कारविशेषे ॥ नवनवोन्मेषशालिन्याबुद्धौ ॥ प्रज्ञानवनवोन्मेषशालिनीप्रतिभामता। ॥ पञ्चमगद्दे ॥ प्रतिभानम् । भा० । आतश्चे त्यङ् ॥
प्रतिभाग । पुं० राज्ञाप्रतिदिनग्राह्ये फलकुसुमशाकतृणाद्युपायने ॥
प्रतिभानम् । न० प्रतिभायाम् ॥ जन्मान्तरागतसंस्कारविशेष क विस्त्ववीजप्रतिभानमिति वामन

सूत्रम् ॥

प्रतिभानवान् । त्रि॰ प्रतिभाविशिष्टे ॥ प्रतिभैवप्रतिभानम् । प्रतिभानमस्त्यस्य । मतुप् ॥ तात्कालिकबुद्धिमति ॥

प्रतिभान्वित. । त्रि॰ प्रगल्भ ॥ प्रतिभयाऽन्वित ॥

प्रतिभामुख : । त्रि॰ प्रगल्भे ॥

प्रतिभार्गव: । पुं॰ प्रतिशुक्रे ॥ यद्दिग्गत समुदयेद्विचरेद्यगोलके । यद्द्वारमेषुविचरेत्त्रिविध . प्रतिभार्गव : ॥ एकग्रामेचतु शाले दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे । प्रतिनानीयमानाया : पुर शुक्रोनदुष्यतीति नववधूवागमनेदीपिका ॥

प्रतिभास . । पु॰ प्रतीतौ ॥

प्रतिभाहानि : । स्त्री॰ बुद्धिनाशे ॥

प्रतिभू । पुं॰ लग्नके । धनिकाधमर्णयोर्मध्यस्थे । जामनइ॰ पारसीयभाषा ॥ सचत्रिविध एकोदर्शनप्रतिभू । द्वितीयोदानप्रतिभू । अपर : प्रत्ययप्रति भूरिति ॥ प्रति॰ प्रतिनिधिर्भवति । भू॰ । भुव . सञ्ज्ञान्तरयोरितिक्विप् ॥ निर्यातरि ॥

प्रतिम . । त्रि॰ उत्तरपदस्थोयस्सदृशे ॥ प्रतिमीयते । माङ् । आतइत्यङ् ॥

प्रतिमा । स्त्री॰ गजदन्तसम्बन्धे अनुकृतौ । मूर्तिसदृशमृच्छिलादिनिर्मितप्रतिरूपके । प्रतिमाने । प्रतिबिम्बे ॥ प्रतिमीयतेऽनया । माङ्माने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् ॥ उपमायाम् ॥

प्रतिमानम् । न॰ प्रतिच्छायायाम् । प्रतिबिम्बे ॥ प्रतिकृत्यामीयतेऽनेन । माङ्माने । ल्युट् ॥ गजकुम्भान्तराले ॥ गजदन्तद्वयान्तरे ॥ दन्तयोरुभयोर्मध्य प्रतिमानमिति स्मृतम् । वाहित्थाधोभागे ॥ प्रतिमीयतेऽनेन । मीञ्हिंसायाम् । करणेतिल्युट् । मीनातिमीनोतीत्यात्वम् ॥

प्रतिमार्गक :। पुं॰ पुरविशेषे ॥ उद्ध ह्व -॥

प्रतिमुक्त: । त्रि॰ आमुक्ते । परिहितकञ्चुकादौ भटे ॥ प्रतिमुच्यतेस्म । मुच्लृ॰ । क्त . ॥

प्रतिमुख . । पु॰ नाटकसन्ध्यन्तरे ॥ अभिमुखे ॥ विमुखे ॥

प्रतियत्न । पुं॰ गुणाधाने । संस्कारे ॥ लिप्सायाम् ॥ उपग्रहणे ॥ त्रि॰ यत्नवति ॥ प्रतियत्नम्॰ प्रतियत्यतेवा । यतीप्रयत्ने॰ निकारादौवा । यजयाचेतिनङ् ॥

प्रतियातना । स्त्री॰ प्रतिकृतौ । प्रतिबिम्बे । प्रतिमायाम् ॥ प्रतियात्यतेऽनया । यतनिकारोपस्कारयो

। चु० । यथासम्बंधीयुच् ॥ गुल्मपा तनायाम् ॥

प्रतियोगः । पु० विरोधे ॥ प्रति युज्यते । घञ् ॥ सम्बन्धे ॥

प्रतियोगी । त्रि० विरोधिनि ॥ यथा रागप्रतियोगीविरागः ॥ मत्प्र तिपक्षे ॥ यथा ॥ प्रतियोगिम छद्वाप्रतियोगोनिवर्त्तते ॥ तुल्य शक्तिमति ॥ निरूपिते ॥ यथा । भन्नाचप्रतियोगिकम् । विद्यमान वस्तुमात्रनिरूपित मित्यर्थः ॥

प्रतिरथः । त्रि० प्रतिपक्षे ॥

प्रतिरवः । पुं० प्रतिशब्दे ॥

प्रतिरुद्धः । त्रि प्रत्याहृते ॥

प्रतिरूपः । त्रि० सदृशे ॥ न० । प्रतिमायाम् ॥ प्रतिसदृशंरूपं यस्य ॥

प्रतिरूपकम् । न० प्रतिरूपे ॥ स्वा० कः ॥

प्रतिरोधा । त्रि० प्रतिकूलाचरण शीले ॥

प्रतिरोधः । पुं० तिरस्कारे ॥ चौर्ये ॥ सत्प्रतिपक्षे ॥

प्रतिरोधकः । पुं० चौरे । प्रतिबंध के ॥

प्रतिरोधी । पुं० चौरे । प्रतिरोद्धुं शीलमस्य । रुधिर्० । सपीतिणि निः ॥

प्रतिरोपणम् । न० उत्खातपुना रोपणे ॥

प्रतिलम्भः । पुं० लाभे । लम्भने ॥

प्रतिलोमः । त्रि० वामे ॥ विलोमे ॥ अच्प्रत्ययान्वेत्यच् ॥

प्रतिलोमजः । त्रि० प्रतिलोमजाते ॥ उत्तमवर्णायामधमवर्णाज्जाते ॥

प्रतिवचनम् । न० उत्तरे । प्रति वाक्ये ॥

प्रतिवचः । न० प्रत्युत्तरे ॥

प्रतिबन्दी । स्त्री० स्वकीयकृतदोषसा म्ये ॥

प्रतिवसथः । पुं० ग्रामे ॥

प्रतिवस्तूपमा । स्त्री० अलङ्कारवि०

प्रतिवाक्यम् । न० उत्तरे ॥ प्रतिव चनम् ॥ यत् ॥

प्रतिवाचिः । स्त्री० प्रतिवाक्ये ॥

प्रतिवातः । पुं० वायुवि० ॥ वीगुह देशाच्छिष्यदेशमागच्छतिवायुः स प्रतिवातइत्युच्यते ॥

प्रतिवादः । पुं० प्रत्याख्याने ॥ प्रति वदनम् । वद्० । घञ् ॥ विरोधे ॥

प्रतिवादी । त्रि० विरोधिनि ॥ प्रतिवा दोयस्यास्ति । इनिः ॥ प्रतिपक्षे ॥ यथा । अप्रत्वं दधिदः पक्षः कल्पितः प्रबंधादिना । इत्यात् तत्पक्षसंबन्धं प्रतिवादीतदीतरम् ॥ बृहस्पतिः ॥

प्रतिवापः । पुं० प्रतिवापे ॥

प्रतिवासरः । पुं० प्रतिदिने ॥

प्रतिवासी । त्रि० आसन्नगृहस्थिते । प्रतिवेशवासिनि । पर्रौसी० इ० भा० ॥ प्रतिवसति । वस० । ग्रह्यादित्वाणिनि ॥

प्रतिविधानम् । न० प्रतियत्ने ॥

प्रतिविधि । पुं० प्रतीकारे ॥

प्रतिबिम्बम् । न० प्रतिरूपे । प्रतिमायाम् ॥ तत्तदुपाधिप्रतिबिम्बाकारैचित्तपरिणामे ॥ प्रतिकृतिर्बिम्बस्य । कुगतीतिसमासः ॥

प्रतिविषा । स्त्री० अतिविषायाम् । अतीस० इ० भा० ॥ प्रतीप विषमस्या ॥

प्रतिविष्णुक । पुं० मुचुकुन्दवृत्ते । मुचुकुन्दपुष्प० इ० प्रसिद्धे ॥

प्रतिविहित । त्रि० सज्जिते ॥

प्रतिवेश । पुं० प्रतिवासिगृहे ॥ प्रतिवासिनि ॥ प्रतिविशेर्घञ् ॥

प्रतिवेशवासी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिवेशी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिशब्द । पु० प्रतिध्वानि । मुख्यसदृशध्वन्यन्तरे ॥

प्रतिशरणम् । न० प्रतिगृहे ॥

प्रतिशासनम् । न० आहूयभृत्यादीनां कार्यप्रेरणे ॥ प्रतिपूर्वात् शासु अनुशिष्टावित्यस्माल्ल्युट् ॥

प्रतिशिष्टः । त्रि० प्रहिते । प्रेषिते ॥ प्रत्याख्याते ॥

प्रतिशीर्षकम् । न० निष्क्रये ॥

प्रतिशुक्र । पुं० प्रतिभार्गवे ॥

प्रतिश्या । स्त्री० पीनसे ॥ प्रतिश्यायते नयाश्येङ्गतौ । अतश्चोपसर्गइत्यङ्० । टाप् ॥

प्रतिश्याय । पु० पीनसे । नासास्रावरोगे ॥ प्रतिचणश्यायते । श्यैङ् । श्याद्व्यधेतिण ॥

प्रतिश्रय । पुं० सभायाम् ॥ आश्रये । आश्रये ॥ निवासे ॥ यज्ञगृहे ॥ प्रतिश्रयणम् अनवा । श्रिञ्० । एरच्० वा ॥

प्रतिश्रव । पु० अङ्गीकारे । अभ्युपगमे ॥ प्रतिपूर्वाच्छृणोतेः ऋदोरप् ॥

प्रतिश्रवणम् । न० आत्माङ्गीकरणे ॥

प्रतिश्रुत् । स्त्री० प्रतिध्वाने ॥ श्रुश्रवणे । सम्पदादित्वात्क्विप् प्रतिप्रथमशब्द लक्षी कृत्यश्रूयते० इ० प्रतिश्रुत् ॥

प्रतिश्रुत । त्रि० स्वीकृते । अङ्गीकृते ॥ प्रतिश्रूयतेस्म । श्रु० । क्त ॥

प्रतिषिद्ध । त्रि० निषिद्धे । प्रतिषेधविषये ॥ अप्रतिषिद्धमनुमतभवतीतियथा ॥

प्रतिषेद्धा । त्रि० निषेधके । माशब्दिके । प्रतिषेधकर्त्तरि ॥

प्रतिषेध । पुं० निषेधे ॥ यथा । प्राधान्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधेप्रधानता । पर्युदासः सविज्ञेयोयत्रोत्तरपदे

ननञ् ॥ द्र० ॥ पर्युदास : सदृश ग्राहीप्रतिषेधोनिवर्तक । द्वविच ॥

प्रतिषेधक : । त्रि० निषेधकर्त्तरि ॥

प्रतिषेध्य . । त्रि० प्रतिषेधकर्त्तु योग्ये ॥

प्रतिष्कश ' । त्रि० सहाये ॥ वार्त्ताहरे ॥ पुरोगे ॥ कशगतिशासनयो । प्रतिपूर्वोऽस्मात्पचाद्यच्‌ि० प्रतिष्कशस्वकशेरितिसुट्षत्वञ्चनिपात्यते ॥

प्रतिष्काष । पुं० चर्म्मरज्जौ ॥

प्रतिष्टम्भ ' । पु० प्रतिघाते । प्रतिबन्धे । रोधे । प्रतिष्टम्भनम् । ष्टम्भु रोधे । घञ् ॥

प्रतिष्ठ । पुं० सुपार्श्वनामकतत्वार्हत् पितरि ॥ त्रि० प्रतिष्ठायुक्ते ॥

प्रतिष्ठा । स्त्री० गौरवे ॥ गौरवरूपाप्रतिष्ठाचपुण्यस्यपत्नी । यथा । पुण्यपत्नी प्रतिष्टासापूजिता पुण्यदासदा । ययाविनाजगत्सर्वंजीवन्मृतसममुने० तिभागवतम् ॥ + +) क्षितौ ॥ स्थाने ॥ स्थितौ ॥ आत्मयापनायस्थाने । आस्पदे । आश्रये ॥ अनिकेताह्यनाहारायेचसायगृहागता । तेषामृष्टस्य सर्वेषाम्प्रतिष्ठायोनिरेवचेतिविष्णुपुराणम् । योनिरन्नादिदानेनजीवनहेतु ॥ यागनिष्पत्तौ ॥ योगसिद्धौ ॥ संस्कारविशेषे ॥ तच्च • यथाशक्तिस्नपनादिपूर्वकं प्रतिमाहृदयेतन्मूलमन्त्रविन्यासेनदेवतायाविशेषसन्निधिप्रतिष्ठेत्यायातम् । यथोक्तं भविष्यपुराणे । स्नपनादियथाशक्ति कृत्वातन्मूलमन्त्रकम् ॥ विन्यसेद्धृदयाम्भोजेप्रतिमासुकृताभवेदिति ॥ महाकपिलपञ्चराचे । प्रतिष्ठाशब्दससिद्धि ' प्रतिपूर्वाच्चतिष्ठते ' । अनर्थत्वान्निपातानांसंस्काराद्दीप्यते ' स्थिति ॥ अर्थस्तदयमेतस्यगीयते शाब्दिकैर्जनै. । विशेषसन्निधिर्यातु क्रियतेव्यापकस्यतु ॥ सन्मूर्त्तौभाव नामन्त्रै प्रतिष्ठासाभिधीयते ॥ इति ॥ चकल्पिते ॥ प्रतितिष्ठत्यचेतिकल्पितरूपरहितमकल्पितमुच्यते ॥ स्थानादप्रच्युतौ । प्रतिपूर्वात्तिष्ठतेरातश्चोपसर्गइत्यङ् । उपसर्गात्सुनोतीतिषत्वम् ॥ चतुरचरपद्ये ॥ यथा । भास्वत्कन्या० सैकाधन्या । यस्या . कूले० कृष्णोऽखेलत् ॥

प्रतिष्ठानम् । न० नगरवि० । चक्रवर्त्तिन ' पुरूरवसोराजधान्याम् ' ब्रह्मावर्त्त० द्र० विठूर० द्र० च यस्य प्रसिद्धि ' ॥

प्रतिष्ठापित । त्रि० विनिवेशिते ॥

प्रतिष्ठित . । त्रि० तात्पर्येणस्थिते । सस्थिते ॥ निष्पन्नयागे ॥ संस्कृते ॥ प्रतिपूर्व .ष्ठा० । गत्यर्थेति-

क्ष : । प्रतिष्ठतीतीश्वम् । उपसर्गात् सुनोतीतिषत्वम् ॥ प्रतिष्ठांगते । गौरवान्विते ॥ स्थैर्ये ॥ प्रतिष्ठितानांचाप्सोत्रिंशं रणादिति रिच्यते ॥

प्रतिष्ठितप्रज्ञ : । त्रि॰ परमार्थनिष्ठे ॥ य : सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्यशुभाशुभम् । नाभिनन्दतिनद्वेष्टितस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥ यदासंहरते चायंकूर्मोऽङ्गानीवसर्वश : । इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥

प्रतिसंरुध्यमान : । त्रि॰ अविभागमापद्यमाने ॥

प्रतिसंक्रम : । पुं॰ महाप्रलये ॥

प्रतिसञ्चर : । पुं॰ महाप्रलये ॥ सर्वेषामेवभूतानांत्रिविधः प्रतिसञ्चरः । नैमित्तिक : प्राकृतिकस्तथैवात्यन्तिकोमत : ॥ ब्राह्मोनैमित्तिकस्तेषांकल्पान्ते प्रतिसञ्चरः । आत्यन्तिकश्चमोक्षाख्य प्राकृतोद्विपरार्द्धिक : ॥

प्रतिसन्धानम् । न॰ अनुसन्धाने ॥ प्रतिसन्धीयते । डुधाञ् । ल्युट् ॥

प्रतिसर : । पुं॰ मन्त्रभेदे ॥ माल्ये । स्रजि ॥ कङ्कणे ॥ व्रणशुद्धौ ॥ चमूपृष्ठे ॥ प्रात : काले ॥ पुं॰ न॰ मण्डने ॥ धारणे ॥ करसूत्रे । आंगणा॰ पु॰ भा॰ ॥ त्रि॰ नियोज्ये ॥ प्रतिसरति स॰ पचा द्यच् ॥

प्रतिसरा । स्त्री॰ कङ्कणिकायाम् ॥

प्रतिसर्ग : । पुं॰ पुराणलक्षणविशेषे । अनुसर्गे । ब्रह्मण : सृष्टमनन्तरंरुद्रादीनांसृष्टौ ॥ ब्रह्मोविराड्मनुर्दक्षोमरीच्याद्यास्तुमानसा: । यथसर्गेपृथक्चक्रु: प्रतिसर्ग : स सस्मृत : ॥ प्रतिसर्जनम् ॰ प्रतिसृज्यतेवा । सृजेर्घञ् ॥ प्रलये ॥

प्रतिसव्य : । त्रि॰ प्रतिकूले ॥

प्रतिसाध्यानिक : । पुं॰ मागधे । स्तुतिपाठके ॥

प्रतिसारणम् । न॰ दन्तादीनामङ्गुल्याघर्षणे ॥ दन्तजिह्वामुखानांयच्चूर्णकल्कावलेहकै : घर्षणमङ्गुल्या तदुक्तंप्रतिसारणम् ॥

प्रतिसीरा । स्त्री॰ जवनिकायाम् । व्यवधानपट्याम् । कनात॰ चिक्॰ पु॰ भा॰ ॥ प्रतिसिनोति । प्रतिसीयतेवा । षिञ्बन्धने । शुसिचिमीनांदीर्घश्चेतिक्रन् ॥

प्रतिसूर्य : । पुं॰ कृकलासे ॥ द्वितीयसूर्ये ॥

प्रतिसूर्य्यक : । पुं॰ कृकलासे ॥ उपसूर्यकमण्डले ॥ द्वितीयेऽर्के ॥ अस्य चत्वार्यं यथा । प्रतिसूर्यक : प्रशस्तो

दिवसकृद्दतुवर्णसप्रभ: स्निग्ध: ॥ वैदूर्यनिभ: स्वच्छ. शुक्लश्चेमसौ भिच्च ॥ पीतोव्याधिजनयति भ-योबारूपश्चधस्त्रकोपाय। प्रतिसूर्यो वामालादस्य भयातङ्कनृपस्यौ ॥ दिवसकृत: प्रतिसूर्योजलदकृदुद-गृद्यवियोस्थितोऽनिलकृत्। उभय स्थ सलिलभयं नृपमुपरिनिहन्त्य धोजनदा ॥ इति ॥

प्रतिसृष्ट:। त्रि॰प्रत्याख्याते ॥ प्रेषिते ॥ दत्ते ॥ प्रहिते ॥

प्रतिसोमा। स्त्री॰ महिषवल्ल्याम् ॥

प्रतिस्पर्धा। स्त्री॰ स्पर्धायाम् ॥

प्रतिस्पर्धी। त्रि॰ स्पर्द्धाविशेषे ॥ प्र-तिगर्जिते ॥

प्रतिहत। त्रि॰ द्विष्टे प्रतिस्खलि-ते॥ रुद्धे॥ बद्धे॥ प्रतिबद्धे॥ प्र-तिहन्यतेस्म। क्त॰॥

प्रतिहति। पु॰ विनाशे॥ प्रतिघा ते॥

प्रतिहन्ता। त्रि॰ विनाशके॥ प्रतिह न्ति। हन॰। बहुलमन्यत्रापीति तृन्॥

प्रतिहरणम्। न॰ द्वन्द्वलतोमयने॥

प्रतिहर्ता। पुं॰ ऋत्विग्विशेषे॥ प्रति हरति। हञ्॰। बहुलमन्यत्रापी तितृन्॥ त्रि॰ वारयितरि॥ प्रति हर्त्तात्वमापदाम्॥

प्रतिहार। पुं॰ द्वारि। द्वारे॥ द्वा-स्थे। द्वारपाले॥ प्रतिह्रियतेऽनेना नया। हञ्॰। घञ्॰। उपसर्गस्ये तिपाक्षिकोदीर्घाभाव.॥ प्रतिहर णम्। भावेघञ्। प्रतिहारोऽनया नामस्त्यस्य। मत्वर्थीयाच्॥ साम भक्त्यन्तरे॥ पाञ्चभक्तिकस्यसाम्नश्च तुर्थभक्तौ॥

प्रतिहारक.। पुं॰ मायाकारे॥ इन्द्र जालादिकारके॥

प्रतिहास:। पुं॰ करवीरे॥ प्रतीपो हासोऽस्य॥ हासकप्रतिहास्ये॥

प्रतीक:। पुं॰ अङ्गे। अवयवे॥ त्रि॰ प्रतिकूले। प्रतीपे। विलोमे। प्रति गताईलेक्ष्मीर्येनेनवा। अल्पार्थेति कन्॥ प्रत्येति॰ प्रतीयतेवा। इण्-गतौ। अलीकादयश्चेतिसाधुर्वा॥

प्रतीकार:। पुं॰ कृतापकारस्यप्रत्यप कारे। वैरशुद्धौ॥ सप्राणादिबाधा वव्यापारे॥ प्रतिकरणम्। ॰ कृञ्॰। घञ्। उपसर्गस्येतिदीर्घः. ॥ उपाये॥ चिकित्सायाम्॥

प्रतीकाश:। पुं॰ उपमायायाम्। उ त्तरपदस्थित्यास्तसदृशवचने॥ प्रति काशते। काशृदीप्तौ। पचाद्यच्। इक:काशइत्युपसर्गस्यदीर्घ:॥

प्रतीक्षणम्। न॰प्रतीक्षायाम्॥ ईक्ष॰ । ल्युट्॥

प्रतीक्षा। स्त्री॰ प्रतीक्षणे। निश्चित प्राप्तीष्टार्थप्रतीक्षणे॥ ईक्षणम्। ईक्ष

दर्शनाङ्कनयो . । गुरोश्चेत्य ' । टाप् ॥

प्रतीच्य । त्रि० पूज्ये ॥ प्रतिप्राख्ये ॥ प्रतीक्षणीये ॥ प्रतीच्यते । ईक्ष० । क्टह्लोर्ख्यत् ॥

प्रतिघात । पु० प्रतिघाते ॥

प्रतीची । स्त्री० पश्चिमदिशि ॥ प्रति पश्चाद्दिनान्तेअञ्चतिसूर्यम् । अञ्चु गतिपूजनयो । ऋत्विगादिनाक्विन् । उगितश्चेतिङीप् ॥

प्रतीचीन : । त्रि० प्राग्भवे ॥ प्रत्यक् ॥ विभाषाञ्चेरदिक्स्त्रियामितिख ॥

प्रतीच्छक । त्रि० ग्राहके ॥

प्रतीच्छित । त्रि० इष्टे । गृहीते ॥

प्रतीच्य . । त्रि० प्रतीचिभवे ॥ द्युप्रागितिशैषिकोयत् ॥

प्रतीत । त्रि० सादरे ॥ ज्ञाते ॥ हृष्टे ॥ प्रख्याते ॥ प्राज्ञे ॥ प्रस्थिते ॥ प्रत्यिकमगात् ०प्रतीयतेस्मेतिवा । इण् ० । गत्यर्थत्वात् ० कर्तरि० कर्मणिवाक्त ' ॥

प्रतीति ' । स्त्री० प्रत्यये ॥ ज्ञाने ॥ सिद्धौ । भाने ॥

प्रतीप : । पु० चन्द्रवंशीयस्तराजपुत्रे । शान्तनुराजपितरि ॥ त्रि० प्रतिकूले । पराङ्मुखे ॥ न० वामे ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । प्रतीपमुपमानस्योपमेयत्वप्रकल्पनम् । त्वल्लो चनसमपद्म त्वद्वक्त्रसदृशोविधु ॥ प्रसिद्धो ०मानोपमेय प्रातिलोम्यात प्रतीपम ॥ यथावा । यत्त्वन्नेत्रसमानकान्तिसलिलेमग्नन्तदिन्दीवरमेघैरन्तरित प्रियेतवमुखच्छायानुकारीशशी । येपित्त्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहंसागतास्त्वत्सादृश्यविनोदमात्रमपिमेदैवेननक्षम्यते ॥ अन्योपमेयलाभेनवर्ण्यस्यानादरश्चतत् । अलङ्कर्वेणातिवक्त्रकान्त्याचन्द्रोपितादृश ॥ अत्युत्कृष्टगुणतयावर्ण्यमानस्य० अन्यत्रस्वसादृश्यमसहमानस्यउपमेयकिञ्चित्प्रदर्श्य तावतावर्ण्यस्य तिरस्कारोद्वितीय प्रतीप । पूर्वस्मादपिविच्छित्तिविशेषशालि । यथा । गर्वमसम्भाव्यमिमलोचनयुगलेनकिंवहसिभद्रे ॥ सन्तीदृशानिदिशिदिशिसरस्सुननु नीलनलिनानि ॥ वर्ण्योपमेयलाभेन तथान्यस्याप्यनादर । क क्रौर्यदर्प स्ते मृत्योस्त्वत्तुल्या सन्तिहिस्त्रिय ॥ अत्युत्कृष्टगुणतयाक्वचिदप्युपमानभाव मसहमानस्या वर्ण्यस्य वर्ण्यमुपमेयपरिकल्प्यतावतातस्यापितिरस्कार पूर्वप्रतीपवैपरीत्येनतृतीयप्रतीपम् ॥ यथावा । अहमेवगुरु सुदारुणानामितिहालाहलमास्मतातदृप्य ' . ननुसन्निभवादृशानिभूयोभुवनेस्मिन्वचनानि

दुर्जनानाम् ॥ वर्ण्येनान्यस्योपमाया अनिष्पत्तिवचश्चतत् ॥ मुधाऽपवादो मुग्धाच्चित्वन्मुखाभ किलाम्बुजम् ॥ अवर्ण्येवर्ण्यीयमित्यनिष्पत्तिवच नपूर्वेभ्यउत्कर्षशालिचतुर्थप्रतीप । उदाहरणेमुधापवादत्वोक्त्याउपमित्यनिष्पत्तिरुद्घाटिता । यथावा । आकर्णयसरोजाक्षिवचनीयमिदमुवि । शशाकस्तववक्त्रं अपामरैरुपमीयते ॥ प्रतीपमुपमानस्यकैमर्थ्यमपिमन्वते । दृष्टञ्चेदवनतस्याः किंपद्मेनकिमिन्दुना ।, उपमेयस्यैवोपमानप्रातिलोम्यात् पञ्चमप्रतीपम् । यथावा । तदोजसस्तद्यशस स्थितावितौवृथेचित्तेकुरुते यदायदा । तनोतिभानो परिवेश कैतवातवात्तदाविधि . कुण्डल नांविधोरपि । केचिदनन्वयोपमेयोपमाप्रतीपानामुपमाविशेषत्वेनत दन्तर्भावमन्यन्ते । अन्ये तुपञ्चमप्रतीपप्रकारमुपमानाक्षेप रूपत्वात्क्षेपालङ्कारमाहु ॥ प्रतिकूलाआपोस्मिन् । ऋक्पूरवितिअप्रत्यय । द्व्यन्तरुपसर्गेभ्यइतीत्वम् ॥

प्रतीपग । त्रि०-यतआगतस्तत्रैवगते ॥ प्रतिकूलगामिनि ॥

प्रतीपदर्शिनी । स्त्री० स्त्रीमात्रे । प्रतीपद्रष्टुंशीलमस्याः अपाङ्गनिरीक्ष ॥ णात् । सुप्यजातावितिणिनिः ॥

प्रतीमानम् । न० प्रस्थद्रोणादिमान विशेषे ॥

प्रतीयमान . । ज्ञायमाने । प्रमाणस्य विषये ॥

प्रतीरम् । न० तटे । तीरे । तीरयति । पारतीरकर्मसमाप्तौ । पचाद्यच् । प्रान्योपसर्गनिवृत्तये ॥

प्रतीवाप . । पुं० दुग्धादौदध्यादिभावार्थतक्रादिप्रक्षेपे ॥ निक्षेपे ॥ स्वर्णादिद्रुतस्यद्रव्यान्तरेणावचूर्णनइतिस्वामी ॥ पानीयौषधविशेषे ॥

प्रतीवेश . । पुं० प्रतिवेशे ॥ उपसर्गस्यघञोतिदीर्घ . ॥

प्रतीसर । पुं० कङ्कणे ॥

प्रतीहार ' । पुं० द्वारि ॥ द्वा . स्थे ॥ प्रतीहारोजनवारणमस्त्यस्य । अर्शआद्यच् ॥ अस्यलक्षण यथा । इङ्गिताकारतत्त्वज्ञोबलवान्प्रियदर्शन . । अप्रमादोसदादक्ष प्रतीहार . सउच्यते ॥ अपिच । प्राज्ञ. सुरूपोदक्षश्चप्रियवादीनचोद्धत . चित्तग्राहश्चसर्वेषाप्रतीहारोविधीयते ॥ इति ॥ बुद्धौ ॥ सन्धिविशेषे मयास्योपकृतपूर्वमयञ्चोपकरिष्यति । इतिय क्रियतेसन्धि . प्रतीहार . सउच्यते ॥ प्रतिहरणम् ० प्रतिह्रियतेनेनाचवा । हृञ् । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घ . ॥

प्रतीहारी । त्रि० द्वारिणि ॥ द्वारार्थ

क्षप्रतीहारशब्दादस्वर्थंइनि . ॥
प्रतीहारी । स्त्री० द्वा:स्थितायाम् । द्वारपालकर्मकर्त्र्याम् ॥ गौ० ङीष्
प्रतीहास : । पु० करवीरे । शतप्राशे । हयमारके ॥
प्रतुद : । पुं० हारीतादिपक्षिगणे ॥ यथा । हारीतोधवल 'पाण्डुश्चित्रपक्षोबृहच्छुक ' । पारावत : खञ्जरीट . पिकाद्या प्रतुदा . स्मृता : ॥ अत्रमुख्यपाठस्त्वयम् । कालकण्ठकहारीतकपोतशतपत्रिका : । सारिकाखञ्जरीटश्चपिकाद्या ' प्रतुदा स्मृता : ॥ इति । भावप्रकाशीयव्याख्यानुरोधात् ॥ प्रतुदा मधुरापित्तकफघ्नास्तुवराहिमा । लघवोबद्धवर्चस्का . किञ्चिद्वातकरा स्मृता . ॥ अपिच । लावाद्याविष्किरोवर्ग . प्रतुदाजाङ्गला . मृगा : । लघव ' शीतमधुरा : कषायाश्चहितानृणाम् ॥ इति ॥
प्रतोद : । पुं० प्राजने । लोहप्रोतायेवृषभादिप्रेरणदण्डे॥
प्रतोरणम् । न० बहिर्द्वारे ॥
प्रतोली । स्त्री० ग्राममध्यमार्गे । रथ्यायाम् । विशिखायाम् ॥ प्रतोलयति । तुलउन्माने । चु० । अच् । गौ० ङीष् ॥
प्रत्त ' । त्रि० दत्ते ॥ प्रदीयतेस्म ॥ डुदाञ्दाने । क्त ' । अचउपसर्गात्तइतितादेश . ॥
प्रत्न . । त्रि० पुरातने ॥ नश्चपुराणेप्रादितित्नेनसमुच्चितस्त्नप्प्रत्यय. ॥
प्रत्यक्चेतन . । पु० त्वम्पदलक्ष्ये ॥
प्रत्यक्त्वम् । न० सर्वान्तरत्वे ॥
प्रत्यक्पर्णी । अपामार्गे ॥ द्रवन्त्याम्॥ प्रत्यञ्चिपर्णान्यस्या : सा । पाककर्णेतिङीष् ॥
प्रत्यक्पुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ प्रत्यञ्चिपुष्पाण्यस्या : पाककर्णेतिङीष्॥
प्रत्यक्श्रेणी । स्त्री० दन्त्याम् ॥ मूषिकपर्ण्याम् । सुतश्रेण्याम् ॥ प्रतीचीश्रेणीयस्या । समासान्तस्यानित्यत्वान्नकप् ॥
प्रत्यक्षम् । अ० प्रत्यक्षे ॥ अक्षिअक्षिप्रतीतिवीप्सायाम् यथार्थत्वेनसमास : । अक्ष्णोराभिमुख्यमित्यर्थे०लक्षणेनाभिप्रतीतिवाव्ययीभाव : प्रतिपरसमनुभ्योक्ष्णइतिटच् ॥
प्रत्यक्षम् । त्रि० प्रमाणविशेषे । श्रुतौ ॥ प्रामाण्य प्रत्यनपेक्षत्त्वात्॥ इन्द्रियग्राह्ये । ऐन्द्रियके ॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्यार्थाकाराश्रया० इन्द्रियाश्रितवृत्ति . प्रत्यक्षप्रमाणम् ॥ प्रत्यक्षज्ञानकरणप्रत्यक्षम् । इन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्य ज्ञानप्रत्यक्षम् ॥ तद्द्विविधम्। निर्विकल्पक०सविकल्पकञ्चे ति । तत्रनिष्प्रकारकज्ञाननिर्विकल्पकम् । सप्रकारकज्ञा

न० सविकल्पकम् । यथा० डित्थो यम्० ब्राह्मणोय०श्यामोयमिति । प्रत्यक्षज्ञानहेतुरिन्द्रियार्थसन्निकर्षं षड्विध । संयोग ' संयुक्तसमवाय: संयुक्तसमवेतसमवाय ' समवेत समवाय ' विशेषणविशेष्यभावश्चे ति । तत्रचक्षुषाघटप्रत्यक्षजनने० संयोगसन्निकर्ष . (॥ + १ + ॥) घटरूपप्रत्यक्षे०संयुक्तसमवाय : चक्षुश्च युक्तेघटे रूपस्यसमवायात्रूप त्वसामान्यप्रत्यक्षेसंयुक्तसमवेतसम वाय.चक्षु संयुक्तेघटेरूपसमवेतमृत त्वरूपत्वस्यसमवायात् ॥३॥ श्रोत्रेण शब्दसाक्षात्कारे०समवाय सन्निकर्ष : कर्णविवरवर्त्याकाशस्यश्रोत्र त्वात्०शब्दस्याकाशगुणत्वात्०गुण गुणिनोश्चसमवायात् ॥ ४ ॥ शब्द त्वसाक्षात्कारे० समवेतसमवाय ' सन्निकर्ष : श्रोत्रसमवेतेशब्दे०शब्द त्वस्यसमवायात् ॥ ५ ॥ अभावप्रत्यक्षे विशेषणविशेष्यभाव : सन्निकर्ष : घटाभाववद्भूतलमित्यत्र०चक्षुस्सं-युक्तेभूतले०घटाभावस्यविशेषणत्वा त् ॥ ६ ॥ एवंसन्निकर्षषट्कजन्यं ज्ञानंप्रत्यक्षम् । तत्करणमिन्द्रियम् । तस्मात्०इन्द्रियंप्रत्यक्षप्रमाणमि तिसिद्धम् ॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्प न्नंज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारिव्यव सायात्मकंप्रत्यक्षम् ॥ प्रतिगतोऽक्ष

म् । अत्यादयइतिसमास ' ॥ अनु भवविशेषे ॥ तत्षड्विधम् । घ्राण-जम् १ रासनम् २ श्रावणम् ३ चा क्षुषम् ४ स्पार्शनम् ५ मानसम् ६ निर्विकल्पकसविकल्पकभेदेनप्रत्य क्षंद्विविधम् । निर्विकल्पकन्त्वती न्द्रियम् । सविकल्पकमनोग्राह्यम् । षड्विधप्रत्यक्षे०आश्रयस्यमहत्त्व का रणम् । इन्द्रियकरणम् । विषयेणस ह०इन्द्रियसन्निकर्षोस्यव्यापार . । यथा । घ्राणजादिप्रभेदेनप्रत्यक्षष-ड्विधमतम् । घ्राणस्यगोचरोगन्धो गन्धत्वादिरपिस्मृत ॥ तथारसो रसज्ञायास्तथाशब्दोपिचश्रुते : । उद्भूतरूपनयनस्य गोचरोद्रव्याणितद्व न्तिपृथक्त्वसङ्ख्ये । विभागसंयो गपरापरत्वस्नेहद्रवत्वपरिमाणयुक्त म् । क्रियांजातियोग्यवृत्ति समवा-यञ्चताहृशम् । गृह्णातिचक्षु सं-म्बन्धादालोकोद्भूतरूपयो : ॥ उद्भू तस्पर्शवद्द्रव्य गोचर : सोपिचत्व च । रूपान्यच्चक्षुषोयोग्य रूपमत्रा पिकारणम् ॥ द्रव्याध्यक्षेत्वचोयोगो मनसाज्ञानकारणम् । मनोग्राह्य सुखंदु . ख मिच्छाद्वेषोमति . कृ ति . ॥ ज्ञानयन्निर्विकल्पाख्य तद तीन्द्रियमिष्यते । महत्त्वषड्विधेहे तुरिन्द्रियकरणमतम् ॥ विषयेन्द्रि यसम्बन्धोव्यापार सोपिषड्विध

॥ इतिभाषापरिच्छेदः ॥

प्रत्यक्षत्वम् । न० अविलम्बितप्रतीतिकत्वे ॥

प्रत्यक्षदर्शनः । त्रि० साक्षिणि ॥ प्रत्यक्षदर्शनम् । यस्य सः ॥

प्रत्यक्षदर्शी । त्रि० साक्षिणि ॥

प्रत्यक्षदेवः । पुं० ब्राह्मणे ॥

प्रत्यक्षवादी । पुं० बौद्धे ॥

प्रत्यक्षी । त्रि० व्यक्तदृष्टार्थे ॥

प्रत्यगात्मा । पुं० अहंशब्दप्रत्ययालम्बने० आत्मनि ॥ जडानृताहङ्कारादिभ्यः सत्यज्ञानानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतिइतिप्रत्यक् । सचासावात्माच ॥

प्रत्यगाशापतिः । पुं० वरुणे ॥

प्रत्यगधृतः । त्रि० अन्तर्मुखीकृते ॥

प्रत्ययः । अभिनवे । नूतने ॥ शोधिते ॥ प्रतिनवमयमस्य ॥

प्रत्यग्रथः । पुं० अहिच्छत्रदेशे ॥

प्रत्यङ्गम् । न० कर्णाद्यवयवे ॥ यथा । प्रत्यङ्गकर्णनासाक्षिलिङ्गाङ्गानिकरादिकम् । इति ॥

प्रत्यङ्गिरा । स्त्री० देवीविशेषे ॥

प्रत्यक् । अ० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ प्रतीच्यादिशि० प्रतीच्यादिशः प्रतीचीदिग्वा । दिक्शब्देभ्य सप्तमीपञ्चमीत्यादिनाऽस्तातिः । अञ्चेर्लुक् । लुक्तद्धितलुकि ॥ ॥ एवदेशेकालेच ॥

प्रत्यक् । त्रि० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ प्राग्भवे ॥ सर्वान्तरेहृद्यादन्यस्मिन् कीदृक्तत्प्रत्यगितिचेत् । ताद्दगीदृगितिद्वयम् । यत्रनप्रसरेत्येतत्प्रत्यगित्यवधार्यताम् ॥ निर्विशेषावरोत्ते ॥ जडानृताहङ्कारादिभ्यः सत्यज्ञानानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतीति तथा । क्विन् ॥

प्रत्यञ्चितः । त्रि० पूजिते ॥

प्रत्यनन्तरः । त्रि० प्रत्यासन्ने ॥

प्रत्यनीकः । पुं० अरौ । शत्रौ । विरोधिनि ॥ परपक्षसैन्ये ॥ न० अलङ्कारवि० ॥ यथा । प्रतिपक्षमशक्तेनप्रतिकर्त्तुं तिरस्क्रिया । यातदीयस्यतत्स्तुत्यैप्रत्यनीकतदुच्यते ॥ न्यक्कृतिपरमपिविपक्ष साक्षान्निरसितुमशक्तेनकेनापियत्तमेवप्रतिपक्षमुत्कर्षयितुतदाश्रितस्य तिरस्करणम् तदनीकप्रतिनिधितुल्यत्वात् प्रत्यनीकमभिधीयते । यथानीकेऽभियोज्ये तत्प्रतिनिधिभूतमपरगूढतयाकेनचिदभियुज्यते० तथेहप्रतियोगिनिविजेयेतदीयोन्यो विजीयतइत्यर्थः । उदाहरणम् । त्वविनिर्जितमनोभवरूप साचसुन्दरभवत्यनुरक्ता । पञ्चभिर्युगपदेवशरैस्तातापयत्यनुशयादिवकाम ॥ यथा । यस्यकिञ्चिदपकर्त्तुमक्षम । कायनिग्रहगृहीतविग्रहः । कान्तवक्त्रसदृशाकृ

तिक्रतीराहुरिन्दुमधुनापिबाधते ॥ इन्दोरचनतटीयत सम्बन्धिमुखसम्बन्धात् ॥

प्रत्यन्त . । पुं० म्लेच्छदेशे ॥ प्रतिगतोऽन्तम् । अत्यादय . क्रान्ताद्यर्थे० इ० स० ॥ त्रि० सन्निकृष्टे ॥

प्रत्यन्तपर्वत . । पुं० पादे । प्रधानाऽद्रिसमीपस्थक्षुद्राद्रौ ॥ प्रत्यन्ते० महाद्रे : समीपे० य : क्षुद्र . पर्वत ॥

प्रत्यभिज्ञा । स्त्री० सुखमहमस्वाप्समित्याद्यभिज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञायते । प्रत्यभिपूर्वाज्जानातेरातश्चोपसर्गे इत्यङ् । टाप् ॥

प्रत्यभिज्ञानम् । न० इन्द्रियजेज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञाननामपूर्वमनुभूतस्य कालान्तरेप्रमाणेनतत्त्वोल्लेख्यपूर्वकंज्ञानम् । तथाहि । आत्माहियो हबाल्ये पितरावन्वभूवसएवेदानीं स्थाविरेनप्तॄननुभवामीति । योह सुप्तःस्वप्नमद्राक्षसएवेदानींजागर्मी तिचवाल्याद्यवस्थासुच० प्रत्यभिज्ञायते । प्रतिपूर्वाज्जानातेर्ल्युट् ॥

प्रत्यभियोग . । पुं० प्रत्यपराधे ॥

प्रत्यभिवाद . । पुं० अभिवाद्यस्यगुरोराशीर्वचने ॥ अभिवादयित्रे आशीर्वाद : प्रत्यभिवादइतिव्याख्यानात् ॥ यथोक्तमतञ्जलिना । अविद्वांसः प्रत्यभिवादेनाम्नोयेनप्लुतिविदु . । कामन्तेषुतुविप्रोष्यस्त्रीष्विवायमहवदेत् । स्त्रीवन्माभूमेत्यध्येयव्याकरणमिति ॥ स्त्रीष्विवेति । प्रत्यभिवादेष्विगुरुणाप्लुत . कार्य । प्लुत कर्तुं नजानातिसस्त्रीवद्वक्तव्य अयमहमिति । नत्वभिवादयेदेवदत्तो हमित्यादिनासस्कृतप्रयोगेणे तिकैयट . ॥

प्रत्यभिवादनम् । न० प्रत्यभिवादे ॥

प्रत्यय . । पुं० अधीने ॥ शपथे ॥ ज्ञाने ॥ विश्वासे । उदयतिचपरिस्मिन्प्रत्ययेशास्त्रयोनौ० गतवतिविलयञ्चप्राकृतेपिप्रपञ्चे । सपदिपदमुदीतकेवलप्रत्ययोयत् तदियदितिमिमीतेकोहरापण्डितोपि ॥ निश्चये ॥ हेतौ ॥ कार्यप्रत्ययते० जनकत्वेनगच्छति० इतिव्युत्पत्त्याप्रत्ययशब्दकारणवचनइत्याह ॥ प्रतीयतेस्मात् कार्यमितिव्युत्पत्ते ख॥ रन्ध्रे ॥ शब्दे ॥ प्रथितत्वे ॥ तृतीयाध्यायमारभ्यपञ्चमाध्यायपर्यन्त प्रकृते . परतोविहितेषुसन्नादिकवक्तेषु ॥ प्रकृतिपरएवप्रत्यय . प्रयोक्तव्य . । प्रत्ययपरैवप्रकृतिरितिभाष्यम् ॥ नकेवला प्रकृति प्रयोक्तव्यानापिकेवल प्रत्यय इतिच ॥ आचारे ॥ प्रत्ययनम् ० प्रतीयतेऽनेनवा । प्रत्ये तीतिवा । इण् गतौ । एरच् पुंसीतिघोवा० पचाद्यज्वा ॥ प्रतिविषयमय-

तिगच्छतीतिवाविग्रहे । अच० । अच् ॥ प्रत्यया सहकारिणइतिचि काण्डशेष ॥

प्रत्ययकारिणी । स्त्री० मुद्रायाम् । छाप० मोरछाप० इ० भा० ॥ अभिज्ञाने ॥ प्रत्ययस्यनिश्चयस्यकारिणी ॥

प्रत्ययित त्रि० । आप्ते । विश्वस्ते ॥ प्रत्ययोविश्वास . सञ्जातोऽस्य । तदस्यसञ्जातमितीतच् ॥

प्रत्ययी । त्रि० विश्वासिनि ॥ प्रत्ययोअस्त्यस्य । इनि ॥

प्रत्यरि : । पु० पञ्चमतारायाम् ॥

प्रत्यर्थी । त्रि० शत्रौ ॥ प्रतिकूलमर्थयितुंशील. । अर्थयाञ्चायाम् । सुपीतिणिनि ' ॥ प्रतिवादिनि ॥ अर्थिप्रतिपक्षे ॥ यथा । प्रत्यर्थिनोऽग्रतोलेख्य यथावेदितमर्थिना । समामासतदर्धाहर्नामजात्यादिचिह्नितम् ॥ अर्थ्यतेद्रत्यर्थ ' साध्य . सोऽस्यास्तीत्यर्थी०ततप्रतिपक्ष : प्रत्यर्थी ॥

प्रत्यर्पणम् । न० निर्यातने । न्यासार्पणे ॥

प्रत्यर्पित ' । त्रि० प्रतिदत्ते ॥ प्रत्यवकर्षनम् न० क्षणत्वकरे ॥ निवर्त्तके ॥

प्रत्यवर ' । त्रि० निकृष्टे ॥

प्रत्यवसानम् । न० भक्षणे ॥भोजने ॥

प्रत्यवसितम् । त्रि० भक्षिते ॥ प्रत्य वसीयतेस्म । षोन्तकर्मणि । क्त : ॥

प्रत्यवस्कन्द . । पुं० प्रत्यवस्कन्दने

प्रतयवस्कन्दनम् । न० व्यवहारोत्तरप्रभेदे ॥ यथा । प्रत्यवस्कन्दनंनाम सत्यग्रहीतम्०प्रतिदत्त प्रतिग्रहलब्धमितिवा । यथाहनारद : । अर्थिनालेखितोयोर्थः प्रत्यर्थीयदितंतथा । प्रपद्यकारणंब्रूयात्प्रत्यवस्कन्दनस्मृतमिति ॥ बृहस्पतिरपि । अर्थिनाभिहितोयोर्थःप्रत्यर्थीयदितंतथा । प्रपद्यकारणंब्रूयात्प्रत्यवस्कन्दनंहितदिति ॥

प्रत्यवस्थाता । पुं० शत्रौ ॥

प्रत्यवस्थानम् । न०दूषणाभिधाने ॥

प्रत्यवहार : । पु० प्रलये ॥ प्रत्यवह्रियन्तेप्राणिनोस्मिन् । इत्ञ्० । अवहाराधारेतिघञ् ॥

प्रत्यवाय : । पुं० अङ्गवैगुण्यनिबन्धनेपाये ॥ प्रत्यवाय्यते । प्रत्यवपूर्वादयतेर्घञ् ॥

प्रत्यवेक्ष्य : । त्रि० एतावत्कृतमेतावत्कर्तव्यमित्यनु सन्धानेनविचारणीये ॥

प्रत्यश्मा । पुं० गैरिके । गिरिमृदि ॥

प्रत्यस्त : । त्रि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रत्यहम् । अ० प्रतिदिने ॥ अह : अह : प्रति० यथार्थेऽव्ययीभावेन पुंसकादन्यतरस्यामितिसमासान्तष्टच् । टिलोप : ॥

प्रत्याकार । पुं० खड्गकोषे ॥
प्रत्याख्यात । पुं० दूरीकृते । निराकृते ॥ प्रत्याख्यायतेस्म । ख्याप्रकथने०चक्षिङादेशोवा । क्त ॥
प्रत्याख्यानम् । न० निराकरणे । निरसने ॥ ख्या० चक्षिङादेशोवा । ल्युट् ॥
प्रत्याख्येय : । त्रि० प्रणोद्ये । प्रत्याख्यातुयोग्ये ॥ अचोयत् । ईत् ॥ कुशा शाकपयोगव्या प्रत्याख्येयनवारिच । अयाचिताहृतयाह्यमपिदुष्कृतकर्मणा ॥ अन्यत्रकुलटापण्ढपतितेभ्योद्विषस्तथेतिगरुडपुराणे अध्याय : ॥
प्रत्यागत । त्रि० पुनरागते ॥ सन्निवृत्ते ॥
प्रत्यागम । पुं० प्रत्यागमने । फिरकेआवना० द्रू० भा० ॥
प्रत्यागमनम् । न० पुनरागमने । प्रत्यागमे ॥
प्रत्यादित्सु । त्रि० आच्छिद्यग्रहीतुमिच्छौ ॥
प्रत्यादिष्ट । पुं० निराकृते । निरस्ते । माआगच्छेत्याद्युक्ते । प्रतिरुद्धे ॥ प्रत्याख्याते ॥ प्रत्यादिश्यतेस्म । दिशअतिसर्जने । क्त ॥
प्रत्यादेश । पु० निराकृतौ । प्रत्याऽऽख्याते ॥ प्रसङ्गनिवारणे ॥ भक्तांप्रतिदेवतायाउपदेशे ॥ प्रत्या

देशनम् । दिश० । घञ् ॥
प्रत्याय । पु० विश्वासे ॥
प्रत्यायक । त्रि० प्रतीतिजनके ॥ यथा । वर्णसमूहरूपतयाशब्दोऽर्थस्यप्रत्यायकइति ॥ यथावाजुहिरादेजित्यत्रवह्निशब्दस्यप्रत्यायकत्वमादेच।प्रत्याय्यत्वम् ॥
प्रत्यायनम् । न० प्रतीतावानयने ॥ बोधजनने ॥
प्रत्यायित । त्रि० विश्वसनीये ॥ प्रत्ययए।प्रत्याय तप्राप्त ॥
प्रत्यालीढम् । न० धन्विनायुद्धकालेचरणन्यासभेदे । जड्वस्यस्यवामपादप्रसारेदक्षिणपादसङ्कोचे ॥ त्रि० अशिते ॥ प्रत्यालेहनम् । लिह० । नपुसकेभावेक्त ॥
प्रत्याशा । स्त्री० अभिलाषे ॥
प्रत्यासत्ति । पु० सामीप्ये ॥
प्रत्यासन्न । त्रि० निकटवर्त्तिनि ॥
प्रत्यासर । पु० सैन्यपृष्ठे ॥
प्रत्यासार । पु० व्यूहस्यपश्चाद्भागे । व्यूहस्यपश्चाद्व्यूहान्तरे । व्यूहपार्ष्णौ ॥ प्रतीपमासारयतिभग्नान् । स० । ण्यन्त । अच् ॥
प्रत्याहत । त्रि० कुण्ठिते ॥
प्रत्याहरणम् । न० प्रतयाहारे ॥
प्रत्याहार . । पु० उपादाने । स्वस्वविषयेभ्यइन्द्रियाणाप्रत्याहरणे ॥ स्वस्वविषयासम्प्रयोगेचित्तस्यस्वरू

पानुकारएवेन्द्रियाणामितिपातञ्ज ला । विषयेभ्योनिगृहीतानीन्द्रि- याणिचित्तरूपाण्येवभवन्ति । तत्त श्चविक्षेपाभावात्चित्तधारणादिक निर्वहतीत्यर्थ ॥ सर्वाणीन्द्रिया णिस्वस्वविषयेभ्य. प्रत्याहरतीति तथा ॥ विषयेभ्यात्मताहष्टाममनस- श्चित्तमज्जनम् । प्रत्याहार : सवि ज्ञेयोभ्यसनीयोमुमुक्षुभि : । प्रत्या हरणम् । हृञ्० । घञ् ॥ अल्परस- माम्नाये । अल्पे नवहूनांग्रहणे । व्याकरणप्रसिद्धे प्रत्याहारादिषु ॥ प्रत्याह्रियन्तेसङ्क्षिप्यन्तेवर्णायत्र । करणाधिकरणयोश्चेतिल्युटिप्राप्ते हलश्चेतिघञ् ॥ प्रतिकार्यमाक्रिय न्ते वा ॥

प्रत्याहारयोग : । पुं० श्रोत्रादीनी न्द्रियाण्यन्यसंयमान्निषुञ्जतीति विवृति ॥

प्रत्युक्त : । त्रि० दत्तोत्तरे । प्रतिवा क्ये ॥

प्रत्युक्ति : । स्त्री० प्रत्युत्तरे ॥

प्रत्युत्क्रम : । पु० प्रयोगार्थे । कर्मारम्भे प्रथमप्रयोगे ॥ प्रत्युत्क्रमणम् । घञ् ॥

प्रत्युत्क्रान्ति : । स्त्री० प्रत्युत्क्रमे ॥

प्रत्युत्तरम् । न० प्रतिवचने । उत्तरे ॥ उत्तरंप्रति० उत्तरे ॥ यथा । ममेय भूमिःग्रामागतत्वात्०इतिवादयुक्ते०

ममेयंभूमिर्दशवर्षोपभुज्यमानत्वात् इतिप्रत्युत्तर ॥

प्रत्युत्थानम् । न० अभ्युत्थाने । गात्रो त्थानपूर्वकसन्माने । प्रत्युत्थीयते ऽत्र । स्था० । ल्युट् ॥

प्रत्युत्पन्न : । त्रि० उत्पत्तिविशिष्टे ॥ प्रत्युत्पद्यतेस्म । पद० । क्त ॥

प्रत्युत्पन्नमति : । त्रि० प्रगल्भे । प्रतिभायुक्ते ॥ सूक्ष्मबुद्धियुक्ते । कु शाग्रीयमतौ ॥ कार्याविसरएवप्रत्यु त्पन्नामतिर्यस्यस : ॥

प्रत्युद्गत : । त्रि० प्रत्युद्धिते ॥ प्रत्यु- द्गम्यतेस्म । गम्लृ० । क्त : ॥

प्रत्युद्गम : । पुं० आगच्छतोगुर्वादे : सन्मुखगमने । अभ्युत्थाने ॥ प्रत्यु द्गमप्रश्रयाभिवादनं विधीयते साधुमिथ : सुमध्यमे । प्राज्ञै : प- रस्मै पुरुषायचेतसागुहाशयायैवदे हमानिने ॥

प्रत्युद्गमनम् । न० प्रत्युद्गमे ॥

प्रत्युद्गमनीयम् । न० धौतांशुकद्वये ॥ त्रि० उपस्थेये । समुपस्थानयोग्ये पूजनीये ॥

प्रत्युद्घात : । पुं० प्रत्युद्गमे ॥

प्रत्युद्यत : । त्रि० निवेदिते ॥

प्रत्युपकार : । पु० उपकारप्रत्युप कारे । प्रतिपूर्त्ति ॥ प्रतिकर्त्तुम धमाश्चजीवितान्मरणावरम् ॥

प्रत्युपवेशनम् । न० निरोधने ॥

प्रत्युप्त । त्रि० खचिते ॥

प्रत्युष । न० प्रभाते ॥ प्रत्योषत्यन्धकारम् । उषदाहे । उष किदित्वसि अन्योपसर्गनिवृत्त्यर्थेप्रतीति ॥

प्रत्यूढ । त्रि० छले । वहिष्कृते ॥

प्रत्यूष । पुं० अष्टमुखे । प्रभाते ॥ वसौ ॥ प्रत्यूषति॰रजनिकामुकान् । अषकजायाम् । इगुपधेतिकः ॥

प्रत्यूष । न० प्रत्युष ॥

प्रत्यूह । पुं० विघ्ने ॥ प्रत्यूहनम् । ऊह॰ । घञ् ॥

प्रत्येकम् । न० एकमेकम्प्रतीत्यर्थे ॥

प्रत्येना । त्रि० चौर्यादिशिक्षके ॥ प्रत्येनसः शिक्षका । ऋचौर्यादौ तत्पदेनसि ॥

प्रथनम् । न० विस्तारे ॥

प्रथम । त्रि० आदौ ॥ प्रधाने । मुख्ये ॥ प्रथते । प्रथप्रख्याने विस्तारे वा । प्रथेरमच् । प्रथमचरमेति सर्वनामत्वात्पक्षे॰जस शी । प्रथमे प्रथमा ॥

प्रथमा । स्त्री० सु० औ० जस् इति विभक्तौ ॥

प्रथयन् । त्रि० विस्तारयति ॥

प्रथा । स्त्री० ख्यातौ । प्रसिद्धक्रियायाम् ॥ प्रथनम् ॥ प्रथ० । भिदाद्यङ् ॥

प्रथित । त्रि० विख्याते ॥ प्रथतेस्म । प्रथ० । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः इट् ॥

प्रथिति । स्त्री० ख्यातौ ॥ प्रथते प्रथ० । पदिप्रथिभ्यामिदितिति ॥ तितुत्रेष्वग्रहादीनामितीट् ॥

प्रथिमा । पुं० पार्थवे । पृथुत्वे ॥ पृथोर्भाव : । पृथ्वादिभ्यइमनिज्वेति इमनिच् । रऋतोरितिरआदेश । टेरितिटिलोप ॥

प्रथिष्ठ । त्रि० अतिशयेनप्रथौ । अतिष्ठइति ॥

प्रथीयान् । त्रि० पृथुतरे ॥ ईयसुनि० रऋतोहलादेरितिरिफादेश ॥

प्रद : । त्रि० प्रदातरि । प्रकर्षेणददाति । डुदाञ्० । क ॥ प्रेदाज्ञ इतिकर्मण्युपपदेविधानान्नक त स्मादसाधुरेवायम् ॥

प्रदक्षिण । पुं० न० दक्षिणावर्त्तेनदेवतामुद्दिश्यभ्रमणे ॥ यथा । एकादेव्यांरवौसप्त त्रीणिकुर्याद्विनायके । चत्वारिकेशवेकुर्यात् शिवेचार्द्धप्रदक्षिणम् ॥ सर्वदेवतुष्टिदप्रदप्रदक्षिणम् यथा । प्रसार्यदक्षिणहस्त स्वयनम्रशिरा पुना । दक्षिणंदर्शयेन्नृपाभ्यं मनसापिचदक्षिण ॥ सकृत्त्रिर्वावेष्टयेतादेव्याप्रीति । प्रजायते । सचप्रदक्षिणोज्ञेयः सर्वदेवौघतुष्टिद ॥ अष्टोत्तरशतयस्तुदेव्या, कुर्यात्प्रदक्षिणंसर्वान्कामानृसम्प्राप्यपश्चान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ मन

सावित्र्योदयादर्व्यं भक्त्याप्रदक्षि-
णम् । प्रदक्षिणाद्यमगृहेनरकाधि-
नपश्यति ॥ अपिच । दक्षिणादाय
वींगत्वादिशतस्याश्वशाम्भवीम् ।
ततश्चदक्षिणागत्वानमस्कारस्त्रिको
णवत् ॥ अर्द्धचन्द्रमहेशस्यपृष्ठतस्तस
मीरितम् । शिवप्रदक्षिणेमन्त्रीच-
र्द्धचन्द्रक्रमेणतु ॥ सव्यासव्यक्रमेणै-
वसोमसूत्रनलङ्घयेत् ॥ प्रसार्यदक्षि
णहस्तस्वयनम्रशिरा पुनः । दर्श
येद्दक्षिणपार्श्वमनसापिचदक्षिण ॥
त्रिधाचवेष्टयेत्सम्यक्देवताया प्र
दक्षिणम् ॥ एकहस्तप्रमाणश्चएकवा
पिप्रदक्षिणम् । अकालेदर्शनंविष्णो
र्हन्तिपुण्यं पुराकृतम् ॥ प्रगतोदक्षि
णम् । तिष्ठद्गुप्रभृतीनिचत्वव्ययी
भाव ॥

प्रदत्त । त्रि० प्रकर्षेणदत्ते ॥

प्रदर । पु० विदीर्णभूभागे । विदारे
॥ शरे । वाणे ॥ भङ्गे ॥ नारीरुग्-
भेदे । असृग्दरे । तत्तुफलितयोन्या
रक्तादिधातुक्षरणं ॥ अस्यनिदान
यथा । विरुद्धमद्याध्यशनादजीर्णा
द्गर्भप्रपातादतिमैथुनाच्च । याना
ध्वशोकादतिकर्षणाच्चभाराभिघाता
च्छयनाद्दिवाच ॥ असृग्दरंभवेत्स
र्वसाङ्गमर्दं सवेदनम् ॥ तस्यातिवृ
द्धौदौर्बल्यं श्रमोमूर्छामदस्तृषा ।
दाह, प्रलाप पाण्डुत्वतन्द्रारोगा
श्चवातजा ॥ सचतुर्विधउक्तोयथा
। तस्मेषमपित्तानिलसन्निपातैश्चतु
प्रकारप्रवदन्तिवृद्धाइति ॥ प्रदीर्य
ते॰प्रदरणमनेनवा । दृविदारणे
। ऋदोरप् ॥ गर्त्ते ॥ प्रकृष्टभये ।
त्रि० तद्वति ॥

प्रदर्शनम् । न० सदर्शने ॥ दिङ्माच
दर्शने ॥ प्रदृश्यते । दृशिर् । ल्युट्

प्रदर्शित । त्रि० आलोकिते ॥

प्रदल । पुं० वाणे ॥

प्रदानम् । न० दाने ॥ प्रदीयमाने ॥
डुदाञ्० । प्रपूर्व । प्रकृष्टदाने ॥

प्रदानोचित । त्रि० दानपात्रे ॥

प्रदिग्धम् । न० मांसव्यञ्जनभेदे ॥
यथा । मांसवहुघृतैर्भृष्टसिक्ताचो-
ष्णाम्बुनामुहु । जीरकाद्यै समा
युक्तपरिशुष्कंतदुच्यते ॥ तदेवघृत
तक्राढ्यं प्रदिग्धं सचिजातकम् ॥
त्रिप्रकर्षेणलिप्ते ॥

प्रदिक् । स्त्री० विदिशि ॥ दिग्भ्य
प्रगता । शान्ता ॥

प्रदिष्ट । त्रि० निर्द्दिष्टे । प्रदर्शिते ॥

प्रदीपः । पुं० गृहमणौ । दशेन्धने ।
कज्जलध्वजे । दीपे । दीवा० इ०
भा० ॥ दीपवृक्षाश्चकर्त्तव्यास्तैजसा
श्चेभैरव । वृक्षेचदीपोदातव्योनतु
भूमौकदाचन ॥ सर्वसहावसुमती
सहतेनत्विदद्वयम् । अकार्य्यपाद-
घातञ्चदीपतापतथैवच ॥ प्रदीप्यते

ऽनेनवादीपयतिप्रकाशयतिवा । दीपीदीप्तौ । इगुपधत्वात्क प्रत्वा । अञ्वा । प्रोन्योपसर्ग निवृत्त्यर्थं ॥

प्रदीपन । पुं० स्थावरविषभेदे ॥ तल्लक्षणंयथा। वर्णतोलोहितोय. स्या द्दीप्तिमान्दहन ' प्रभ ' । महादाहकर पूर्वं कथित सप्रदीपन ॥ अपिच । प्रदीपनस्तुदहनोरक्तवर्णो ऽनादृिज ॥ इ० ॥ त्रि० प्रकाशके ॥ प्रकर्षेणादीपयति । णिजन्ताद्दीपेल्यु ' ॥

प्रदीप्त । त्रि० प्रज्वलिते । दह्यमाने॥

प्रदीप्ता । स्त्री० रवियुक्तदिशि ॥

प्रदूषित । त्रि० उपहते ॥

प्रदेय । त्रि० पारितोषिके ॥

प्रदेश .। पु० देशमात्रे । स्थितौ । आस्थाने । अवकाशे ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठ सम्मिते ॥ भित्तौ ॥ एकदेशे ॥ प्र-दिश्यते । दिश० । हलश्चे तिघञ् । उपसर्गस्यघञीति पाक्षिकोदीर्घाभाव ' ॥

प्रदेशनम् । न० प्राभृते । उपायने । उपहारे ॥ प्रदिश्यते । दिश० । कृत्यल्युट् ॥

प्रदेशनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदिश्यतेऽनया । दिश० । करणेल्युट् ॥

प्रदेशिनी । स्त्री० तर्ज्जन्याम् ॥ प्रदिशति । दिश० । सुपीतिणिनि प्रदेशोस्त्यस्यावा । इनि० ॥

प्रदेह .। पु० आलेपभेदे । प्रलेपे ॥ आर्द्रोघनस्तथोष्णा स्यात्प्रदेह . श्लेष्मवातहा ॥ अनुलेपनाभ्यङ्गादौ ॥

प्रदोष .। पु० रजनीमुखे ॥ त्रिमुहूर्त्तं प्रदोषस्याद्रवावस्तगतेसतीत्यके ॥ प्रदोषोऽस्तमयादूर्ध्वंघटिकाद्वयमिष्यतइत्यन्ये ॥ प्रकृष्टदोषे ॥ दुष्यति । दुष० । अच् । टाप् । प्रारम्भोदोषायाया ' प्रादिसमास । प्रारब्धादोषायस्मिन्वा । गोस्त्रियोरितिह्रस्व ॥

प्रदोषव्रतम् । न० प्रदोषदिनेक्रियमाणे व्रतानुष्ठाने।।यथा। यत्रदेवोमहादेवोदेवींसंस्थाप्यविष्टरे। नृत्यंकरोतिपुरत सार्धंदेव्यानिशामुखे। तत्रोपोष्यरजन्यादौ प्रदोषेपूजयेच्छिवाम् । प्रतिपक्षविशेषेणतद्देवीप्रीतिकारकमितिश्रीदेवीभागवतेश्रीदेवीगीता ॥

प्रद्युम्न । पु० कामदेवे। कन्दर्पे । बुद्ध्यधिष्ठातरि । वासुदेवांशवि०। यथा । अनिरुद्ध ' स्वयंब्रह्माप्रद्युम्न : कामएवच । बलदेव . स्वयंशेष कृष्णास्सप्रकृते पर . ॥प्रकृष्ट द्युम्न बलमस्य ॥

प्रद्योत .। पुं० आतपे । प्रकाशे ॥ प्रकृष्टोद्योत ॥ रश्मौ ॥

प्रद्योतन .। पुं० सूर्ये ॥ कृप्रष्टोद्योत-

न . ॥ न० द्युतौ ॥
प्रद्राणक । वि० कुत्सितामवस्थाप्राप्ते । अन्नलाभादन्यावस्थांप्राप्ते ॥
प्रद्राव : । पुं० पलायने । अपक्रमे ॥ प्रद्रवणम् । द्रु० । प्रेद्रुस्रुस्रुव इतिघञ् ॥
प्रधनम् । न० युधि । रणे । दारणे । डुधाञ्० । कृपृवृजीतिक्युः ॥
प्रधर्षणम् । न० अभिभवे ॥
प्रधानम् । न० प्रकृतौ । गुणसाम्यावस्थायाम् ॥ परमात्मनि ॥ बुद्धौ ॥ प्रधत्ते सर्वमात्मनि । अन्यत्रापीतियुच् ॥ वि० उत्तमे ॥ प्रदधाति । डुधाञ्० । ल्युट्०युज्वा । प्रधत्ते ० प्रधीयतेऽनेनास्मिन्वा । कर्तृकरणादौल्युट् ॥ पु०न० महामात्रे । सेनापत्यादौ ॥ प्रधीयते । कृत्यल्युटइतिकर्मणिल्युट् ॥ प्रधानानुयायिनोजनव्यवहाराभवन्ति ॥ प्रधानस्यप्रधानेनसहनिरोधोनतुदुर्बलेन ॥
प्रधानात्मा । पुं० जगत्प्रकृतौ । मायायाम् ॥
प्रधावन . । पुं० वायौ ॥ वि० प्रकृष्टगमनविशिष्टे ॥ प्रकृष्ट धावनयस्य ॥
प्रधि . । पुं० रथस्यचक्रान्तेभूमिस्पर्शिभागे । नेम्याम् ॥ प्रधीयतेऽनेन । डुधाञ्० । उपसर्गेघोः किः ॥
प्रधी : । वि० उत्कृष्टबुद्धियुक्ते ॥ प्रकृष्टध्यायति । ध्यै० । ध्यायते सम्प्रसारणञ्चेतिक्विप् । हलश्चेतिदीर्घ । नित्यस्त्रीत्वाभावान्ननदीत्वम् । प्रकृष्टाधीर्यस्येतिविग्रहेतुनदीत्वम् ॥ स्त्री० प्रकृष्टबुद्धौ ० तद्युक्तायाञ्च ॥ प्रकृष्टाधी : प्रकृष्टाधीर्यस्याः वा ॥
प्रधूपित । वि० प्रकर्षेणतप्ते । दीप्ते च ॥ क्लेशिते ॥ प्रकर्षेणधूपित ॥
प्रधूपिता । स्त्री० क्लेशितायाम् ॥ रविगन्तव्यदिशि ॥
प्रधूमित । वि० सञ्जातधूमे ॥ ता० स्त्री० सूर्यगन्तव्यदिशि ॥ प्रकर्षेण धूम : सञ्जातोस्यता० इतच् ॥
प्रध्वंस . । पु० विनाशे । प्रकृष्टो ध्वंस ॥
प्रध्वंसाभाव । पुं० अभावविशेषे ॥ सच० सादिरनन्त प्रध्वंस . उत्पत्तेरनन्तरम्कार्यस्य । घटादावतिव्याप्तिवारणायानन्तइति । आकाशादावतिव्याप्तिवारणायसादिरिति ॥ प्रध्वंसश्चासावभावश्च ॥ कपालेषुघटादेर्विद्यमानस्यैवाभावं प्रध्वंसाभावस्तिरोभावजनकइति सत्कार्यवादिन ॥
प्रनतोदर . । वि० विस्तृतोदरे । स्थूलोदरे ॥ प्रकर्षेणनतनम्रमुदरयस्य ॥ रीस्त्री० ॥ युवादित्वान्नण : ॥
प्रनिघातनम् । न० प्रणिघातने ।

वधे ॥

प्रपञ्च । पुं० सञ्चये ॥ विस्तारे ॥ प्रतारणे । विप्रलम्भने ॥ विपर्यासे ॥ विपर्यासो ॥ वैपरीत्य भमो वामायैतिस्वामी ॥ संसारे । नाम रूपलक्षणेद्वैतभेदविस्तारे । आकाशादिदेहान्तेजगद्विस्तारे ॥ प्रपञ्चते । पचिव्यक्तीकरणे । पचाद्यच् ॥ अध्यारोपापवादाभ्यानिष्प्रपंचप्रपचते । अत प्रपञ्चोनवास्तव । यथाहुर्गौडपादाचार्याः । प्रपञ्चो यदिविद्येतनिवर्त्तेतनसंशयः । मायामात्रमिदं द्वैतमद्वैत परमार्थत । विकल्पोविनिवर्त्तेतकल्पितो यदिकेनचित् । उपदेशादयं वादो ज्ञातेद्वैतं नविद्यते ॥ प्रपञ्चस्य किं कारणं किंस्वरूपमित्यादितर्कजाल चनकर्त्तव्य तस्यमायामयत्वादित्याहुराचार्याः यथा ॥ किमिदं किमस्यरूपं कथमिदमभूदमुष्यकोहेतु । इतिनकदापिविचिन्त्यचिन्त्यं मायेतिधीमताविश्वम् ॥ दंतिनिदारुविकारेदारुतिरोभवति सोपितत्रैव । जगतितथापरमात्मापरमात्मन्यपिजगत्तिरोधत्ते ॥ आत्ममयेमहतिपटेविविधजगच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमेवकेवलमसौपश्यन्प्रमुदं प्रयातिपरमात्मा ॥ तथा चोक्तं योगिनीहृदये । जगच्चित्रं समालिख्यस्वेच्छातूलिकयात्मनि । स्वयमेवसमालोक्यप्रीयातिभगवान्शिवइति ॥

प्रपञ्चितम् । त्रि० विस्तारिते ॥

प्रपञ्चोपशम । पुं० आत्मनि ॥ प्रपञ्चस्यउपशमोयस्मिन् ॥ चिन्मात्रममलमद्वयमद्वयमानन्दमनुभवारूढम् । ब्रह्मैवास्तितदन्यन्नकिञ्चिदस्तीतिनिश्चयोविदुषाम् ॥

प्रपथ । त्रि० शिथिले ॥

प्रपथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ प्रकर्षेणपथ्या ॥

प्रपदम् । न० पादाग्रे ॥ प्रकृष्ट प्रारब्ध० प्रगत वापदम् । प्रादयोगताद्यर्थेप्रथमयेतिसमास ॥

प्रपदनम् । त्रि० प्राप्तिसाधने ॥ प्रपद्यतेऽनेन । पद० । ल्युट ॥ शरणागमने ॥

प्रपद्यमान । त्रि० मन्यमाने ॥

प्रपन्न । त्रि० शरणागते ॥ सकृदेव प्रपन्नायतवास्मीतिचयाचते । अभयं सर्वथातस्मै ददाम्येतद्व्रतं मम ॥ प्रपद्यतेस्म । पद० । क्तः । आगते ॥ प्राप्ते ॥

प्रपन्नाड । पुं० एडगजे । चक्रमर्द्दे ॥

प्रपा । स्त्री० पानीयशालिकायाम् ॥ प्रपिबन्त्यस्याम् । पापाने । आतश्चेत्यङ् ॥

प्रपाठक : । पुं० सामवेदाध्याये ॥

प्रपाणि । पुं० करसाधोदेशे । पाणितले ॥

प्रपात । पुं० अतटे । भृगौ । निरवलम्बनपर्वतपार्श्वे । यस्मात्पतनेऽवस्थानक्रियाविशेषोनास्ति० तस्मिन् । प्रपतन्त्यस्मात् । पत्लृ० । अकर्त्तरीतिघञ् ॥ निर्झरे ॥ अभ्यवस्कन्दे ॥ कूले० । इतिहेमचन्द्र. पतनप्रदेशे । यत्रपततितत्र ॥ प्रपतत्यस्मिन् ॥

प्रपान । पुं० अश्वस्योत्तरोष्ठतले ॥

प्रपायी । त्रि० पानकर्त्तरि । रक्षणकर्त्तरि ॥

प्रपावनम् । न० बनान्तरे । कामारण्ये ॥ त्रि० प्रकर्षेणशुद्धिजनके ॥

प्रपितामह । पुं० पितृपितामहे । पितामहपितरि ॥ बिधातरि । ब्रह्मणि ॥ हिरण्यगर्भस्यापिपितरिबासुदेवे ॥ प्रकर्षेणपितामह । प्रादयइति समास ॥

प्रपितामही । स्त्री० पितृपितामह्याम् ॥ प्रपितामहपत्न्याम् । स्वनभर्त्तासहश्राद्ध माताभुङ्क्ते स्वधामयम् ॥ पितामहीचस्वे नैवस्वे नैवप्रपितामही ॥ प्रकर्षेणपितामही ॥

प्रपित्सु । त्रि० प्राप्तुमिच्छौ ॥ पतते सन्नन्तादु प्रत्यय । सनिमीमेत्यादिना० इसादेश : अचलोपोऽभ्यासस्ये त्यभ्यासलोप

प्रपुन्नाट । पु० चक्रमर्द्दे ॥

प्रपुनाड । पु० एडगजे । पद्माटे द्विपत्रजातप्रपुन्नाडशाक सुस्वेदित पिण्डितवाढवाढ । सर्षे स्वराजि। कयासुदिग्ध विमर्द्यं सेव्य क्वथित। हिपाच्यम् ॥ प्रपुंनाडीलघु स्वादु वातश्लेष्महर पर. तिक्त कफापह : श्वासकासकुष्ठकृमीन्जये ॥ पुमांसनाडयति। नडभ्रंशे । चु० । कर्म्मण्यण् । मस्यानुस्वारपरसवर्णौप्रकृष्ट प्रगतोवापुन्नाड

प्रपूरिका । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥

प्रपूरित । त्रि० दग्धे । पूरिते ॥

प्रपौण्डरीकम् । न० पुण्डर्य्यै । हस्तिनामलुष्याणाञ्चचक्षुष्ये क्षुद्रविटपे । शालपर्णीपत्रतुल्यच्छदे । चक्षुष्ये पुण्डरिया इति गौ० भा० प्र० । स्थलपद्मं तिप्र० ॥ पुण्डरीकेणसदृशम् । शेषे० इत्यण् । प्रकृष्ट पौण्डरीकम् । यद्वास्वार्थेऽण् ॥

प्रपौत्र । पुं० पुत्रस्यपौत्रे । पौत्रस्य पुत्रे । प्रतिनप्तरि ॥

प्रपौत्री । स्त्री० पौत्रस्यपुत्र्याम् ॥

प्रफुल्ल । त्रि० उत्फुल्ले । सम्फुल्ले। फुल्लोविकासिते ॥ फलति । त्रिफला० । ञीत.क्त : । आदितश्चेतीडभाव . । तिचेत्युत्वम् । अनुपसर्गात्फुल्लक्षीबेतिनिष्ठातस्थल : । प्रादिस

मास ॥ प्रफुल्लतिवा । फुल्लविका सने । प० अच् ॥
प्रबन्ध : । पुं० सन्दर्भे रचनायाम् ॥ काव्यादिग्रथने ॥ पूर्वापरसङ्गतौ ॥ प्रवाहे ॥ प्रकृष्टोबन्ध
प्रबन्धकल्पना । स्त्री० कथायाम् ॥ प्रबन्धेनकल्पना ॥ प्रबन्धस्यअभिधेयकल्पनास्वयरचनावा ॥ प्रबन्धकल्पनास्तोकसत्याप्राज्ञा कथाविदु । परस्पराश्रयायाख्यात्सामता ख्यायिकाक्वचित् ॥ इतिकोलाहलाचार्य ॥
प्रबल । पुं० पल्लवे ॥ त्रि०प्रकृष्टबलसयुक्ते ॥ प्रकृष्ट बलमस्य न० प्रकृष्टबले ॥
प्रबला । स्त्री० प्रसारिण्याम् प्रकृष्ट बलमस्या , अस्यावा ॥ प्रकृष्टबलयुक्तायाम् ॥
प्रवाल . । पु० न० अभिनवपल्लवे । किसलये ॥ वीणादण्डे ॥ अङ्गारकमणौ । विद्रुमे । लतामणौ । रक्तवर्णवर्तुलाकाररत्नवि० । मूंगा० इ० भा० ॥ तस्यशुभाऽशुभलक्षणं यथा । शुद्धघनदृढवृत्त स्निग्ध गात्रसुरङ्गकम् । समगुरुसिराहीनप्रवालधारयेच्छुभम् ॥ गौररङ्गजलाक्रान्त वक्र सूक्ष्म सकोटरम् । रूक्षकृष्ण लघुश्वेतप्रवालमशुभत्यजेत् ॥ विशेषो युक्तकल्पतरोरनुसन्धेय ॥ प्रकर्षेणवल्यतेसन्नियते । वलसवरणे । घञ् ॥ यद्वा । प्रवलति । वलप्राणने । ज्वलतीतिण ॥ यद्वा० प्र-न्तात्पचाद्यच् ॥ जीवशाके ॥
प्रवालक . । पुं० जीवशाके जीवन्ते ॥
प्रवालफलम् । न० रक्तचन्दने ॥
प्रवाह्लिका । स्त्री० समकाले ॥ जर्द्धार्थे ॥
प्रवाहु । पुं० कुप्परस्याधोभागे ॥
प्रवाहुकम् । अ० समकाले ॥ ऊर्द्ध्वार्थे प्रवाहुकगृह्णीयात् ॥
प्रबुद्ध । त्रि० निद्रोत्थिते ॥ प्रफुल्ले । विकसिते॥ ऊहापोहकुशले । पण्डिते ॥ आत्मबोधयुक्ते । नि . सन्देहापरोक्षज्ञानिनि ॥ प्रकर्षेण०अस म्भावनादिरहितत्वे नबुद्ध ॥
प्रबोध : । पु० विनिद्रत्वे ॥ ज्ञाने ॥ यथार्थज्ञाने ॥ चैतन्यप्रधाने । ब्रह्माकारान्त करणवृत्युपहितअनावृत चैतन्ये ॥ प्रकृष्टोबोध . ॥
प्रबोधनम् । न० अनुबोधे गतगन्धस्यप्रयत्नेनोद्बोधने ॥ यथाकस्तूरिकादेर्मद्यादिनाप्रबुद्धि । बुधअवगमने । भावेल्युट् ॥ विबोधने ॥
प्रबोधनी । स्त्री० दुरालभायाम् । कार्त्तिकशुक्लैकादश्याम् । देवउठनी० इ० भा० ॥
प्रबोधित : । त्रि० सञ्जातप्रबोधे ॥ प्रकर्षेणज्ञापिते ॥
प्रबोधिता । स्त्री० अतिजगतिप्रभेदे

॥ यथा । सजसाजगौचभवतिप्रबोधिता ॥ यथा प्रयितामृषाचटुलमाननिद्रया ० रतिकेलिकुञ्जनिलयेविलासिनी । मुरवैरिणावदनचुम्बनास्मितमाततानसपदिप्रबोधिता ॥

प्रबोधिनी । स्त्री० उत्थानैकादश्याम् । प्रबोधन्याम ॥

प्रभञ्जण । त्रि० असञ्चयशीले । खा उद्धतिख्याते ॥

प्रभञ्जन । पु० वायौ ॥ प्रकृष्ट भनक्ति । भञ्जोआमर्दने । युच् ॥

प्रभद्र । पुं० निम्बे ॥ त्रि० श्रेष्ठे ॥

प्रभद्रा । स्त्री० प्रसारिण्याम् ॥

प्रभव । पुं० जलमूले ॥ जन्महेतौ पित्रादौ । पराक्रमे ॥ ज्ञानस्यादिमस्थाने । प्रथमज्ञानार्थस्थाने ॥ मुनिविशेषे ॥ जन्मनि ॥ उपादाने निमित्ते ॥ प्रभवत्यस्मात् । अकर्त्तरिचकारकइत्यधिकारादपादानार्थे भुवश्चेदोरप् ॥ अन्यत : सिद्धस्य प्रथममुपलब्धौ ॥ विष्णौप्रकृष्टोभवो जन्मास्य ॥ यथा । प्रकर्षेणभवन्ति जायन्ते महाभूतान्यस्मात्पूर्वपदम् ॥ गुरोर्मानेनवर्षाष्टवत्सराणामादिमे वत्सरे ॥ तत्फलंयथा । बहुतोया सधामेघावहुशस्याचमेदिनी । बहुक्षीरास्तथागावो व्याधिरोगविवर्जिता ॥ प्रशान्तापार्थिवास्सेवप्रभवेपरिकीर्त्तिता : ॥ १ ॥ तीर्थविशेषे

प्रभविष्णु : । पुं० उत्पत्तिकालेसर्वस्यप्रभवनशीले ॥ प्रपूर्वाङ्भवतेर्भुवश्चेतिष्णुच् ० यद्यपिभुवश्चेतिछन्दसि ० इष्णुजिष्यते ० तथा पि० जगत्प्रभोरप्रभविष्णुवैष्णवमितिलोकेपि प्रयोगदर्शनात् । अत्रनिरङ्कुशा . कवयइतिसमाधानमकारिभट्टोजिदीक्षितेन ॥ प्रभौ ॥ यथा । नभर्त्तानैवचसुतोनपितामातरोनच । आदानेवाविसर्गेवास्त्रीधनेप्रभविष्णव । इ० ॥ त्रि० प्रकर्षेणभवनशीले ॥

प्रभा । स्त्री० रुचि । त्विषि दीप्तौ । प्रकाशे ॥ तेजसोभार्यायम् यथा । प्रभाचदाहिकाचैवद्वेभार्येतेजसस्मृते । याभ्याविनाजगत्स्रष्टु विधातुञ्जनहीश्वर: इति ॥ यक्षाणाषड्विधायाछायायाम् ॥ यथाह्यृषिपुत्र । याचच्छायाप्रभासैवषड्विधासाप्रकीर्त्तिता । स्वच्छास्निग्धा प्रसन्नाचकान्ता दीप्ताविदीपनीति कुवेरपुर्याम् ॥ जगतीछन्द प्रभेदे । मन्दाकिन्याम् । लक्षणयथा । स्वरशरविरतिननौरौप्रभेति । य० । बलिदमनविधौबभौसङ्गतापदजलकृष्टियस्यमन्दाकिनी । सुरनिहितसिताम्बुजस्रङ्निभाहरतुजगदघम पीताम्बर ॥ प्रभाति । भादीप्तौ । आतस्रोपसर्गइक ॥ दुर्गायाम्

॥ सूर्यपत्न्या ॥ गोपीविशेषे ॥
प्रभाकर । पुं॰ अग्नौ ॥ सूर्ये प्रभा करोति । दिवाविभेतिटः अर्कवृक्षे ॥ चन्द्रे ॥ समुद्रे ॥ मीमांसैक देशिनि ॥
प्रभाकीट । पुं॰ खद्योते ॥
प्रभाञ्जन । पुं॰ शोभाञ्जने ॥ प्रभा मनक्ति । अञ्जू॰ कर्त्तरिल्युट् ॥ बहुलमन्यत्रापीतियुज्वा ॥
प्रभातम् । न॰ प्रातःकाले । दिनादौ । प्रत्यूषे । उषसि ॥ भातुंप्रवृत्त मृषादिकर्मणिक्तः ॥ वैद्य पुरोहि तोमन्त्रीदैवज्ञोथचतुर्थकः । प्रभात कालेद्रष्टव्योनित्य स्वश्रियमिच्छता ॥
प्रभाव । पुं॰ शक्तौ ॥ नीतिवेदिना प्रभावोत्साहमन्त्रजासुशक्तिषु ॥ कोशदण्डजतेजसि ॥ प्रतापे ॥ महिम नि ॥ भवत्यनेन । भू॰ । श्रिणी भुवोनुपसर्गेइ॰घञ् ॥ भवनभावः ॥ प्रकृष्टोभावः ॥ प्रभुत्वशक्त्यतिश ये ॥
प्रभावान् । त्रि॰ प्रभायुक्ते ॥
प्रभावती । स्त्री॰ मालिकानामकोनवि शवृत्तार्हन्मातरि ॥ गणानावीणा याम् ॥ छन्दोभेदे ॥ यथा । एतेक्र मात्तभसजसङ्गकाः गणागस्रान्तो यदिनिहितोमहीपते । वेदैर्य हैर्भ वलियतिस्वशोभमानागाधिपोवदति तदाप्रभावतीम् ॥

प्रभावन । त्रि॰ सम्पादयितरि ॥ प्रभावयति । कर्त्तरिल्युट् ॥ ङी पिप्रभावनी ॥
प्रभावी । त्रि॰ महानुभावे ॥ प्रभावो स्त्यस्य । इनि ॥
प्रभाष । पुं॰ वसुविशेषे ॥
प्रभाषितम् । न॰ वचने ॥ प्रकृष्टभा षितम ॥
प्रभास । सोमतीर्थे ॥ पुष्करेक्षणा देव्याः स्थाने ॥ प्रभाससोमतीर्थे सौदेवीचपुष्करेक्षणेत्यागमात् ॥ जै नगणाधिपविशेषे ॥
प्रभिन्नः । पुं॰ मत्तहस्तिनि । गर्जिते । मत्ते ॥ त्रि॰ विदीर्णे ॥ प्रकृष्टभे दविशिष्टे ॥ प्रकर्षेणभिद्यतेस्म । भिदिर्॰ क्त ॥
प्रभुः । पुं॰ ईश्वरे ॥ आत्मनि ॥ पार दे ॥ शब्दे ॥ त्रि॰ निग्रहानुग्रहस मर्थे । स्वामिनि । मदीयोयमिति स्वीकर्त्तरि । अधिभुवि । नायके ॥ नित्ये ॥ शक्ते ॥ प्रभवति । भू॰ । विप्रसम्भ्यड्॰ डु ॥ परमेश्वरे ॥ प्रभवति॰सृष्टिस्थितिसंहारप्रवेश प्रशासनेषु॰ इतिप्रभुः ॥
प्रभुता । स्त्री॰ विभुतायाम् ॥
प्रभुत्वम् । न॰ ऐश्वर्ये ॥ स्वाम्ये ॥
प्रभुभक्त । पुं॰ उत्तमाश्वे ॥ त्रि॰ स्वा मिन्यनुरक्ते ॥ प्रभोर्भक्तः ॥
प्रभुशक्तिः । स्त्री॰ कोशदण्डबले ॥

प्रभो । पत्न्याम् ॥ प्रभो.शक्ति ॥
प्रभूतम । त्रि० उद्गते ॥ प्रचुरे । प्राज्ये ॥ पुं० ज्ञानैश्वर्यादिगुणैः सम्पन्ने भगवति ॥ प्रभवतिस्म । भू० । गत्यर्थेतिक्तः ॥ प्रकृष्टेषुमहाभूतेषु
प्रभूष्णु । त्रि० शमे । शक्ते ॥
प्रभृति । अ० तदादौतत : प्रभृति पितर : पिण्डसञ्ज्ञान्तुलेभिरे ॥ इ तितिथ्याद्दितत्वम् ॥
प्रभृति । पुं० तदादौ ॥
प्रभेद । पुं० भेदे । प्रकारे । विशेषे । भिदायाम् । अन्तरे ॥ प्रकृष्टोभेद : ॥
प्रभृष्टकम् । न० चूडालम्बिमाल्ये । शिखातोलम्बमानमाल्ये ॥ प्रभ शितुंप्रवृत्तम् । आदिकर्मणिक्त । ० कर्तरिच । स्वार्थेकन् ॥
प्रमत्त । त्रि० अनवहिते । अनवधानतायुक्ते । प्रमादिनि । व्यसनासक्ते ॥ शीलसंरक्षणेनरहिते ॥ यथा । सन्ध्यापूजाविहीनश्चप्रमत्त . पतित : स्मृत . इतिमचरात्ज्ञानात्ना नयितव्योयथा । मत्तोन्मत्तप्रमत्ता. त्तभृत्यान्नाह्वानयेन्नृप : ॥ प्रमाद्यतिस्म । मदी० । गत्यर्थेतिक्त : । नध्याख्येतिनत्वाभाव . ॥
प्रमथ । पुं० षट्त्रिंशत्कोटिसङ्ख्याके हरपारिषदे ॥ दुष्टान्प्रकर्षेणमथति । मथे० । प० अच् ॥ भूत विशेषे ॥ प्रमथ्यतेमन्त्रादिना । खनोघचेतिघ : ॥ घोटके ॥
प्रमथनम् । न० वधे । मारणे ॥ मथहिंसायाम् । ल्युट् ॥
प्रमथनाथ । पुं० महाभैरवे ॥ प्रमथानांनाथ . ॥ यथा । भवद्भवनदेहली प्रकटचण्डदण्डाहतस्फुटन्मुकुट कोटिभिर्मघवदादिभिर्भूयते । व्रजामिभवदन्तिकप्रकृतिमेत्यपैशाचिकीं किमित्यमरसम्पद प्रमथनाथनाथामहे ॥
प्रमथा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥
प्रमथाधिप : । पुं० शिवे ॥ प्रमथानायोगिविशेषगणानामधिप: ॥ ते गणा यथा । षट्त्रिंशत्सहस्राणि प्रमथाद्विजसत्तमा । तत्रैकत्र सहस्राणिभागेषोडशसंस्थिता : ॥ नानारूपधरायैवजटाचन्द्रार्द्धमण्डिता । तेसर्वेसकलैश्वर्ययुक्ताध्यानपरायणा : ॥ योगिनोमदमात्सर्यदम्भाहङ्कारवर्जिता : । क्षीणपापामहाभागा शम्भो : प्रीतिकरा : परा ॥ नतेपरिग्रहरागकाङ्क्षन्ति स्मकदाचन । ससारविमुखा . सर्वे यतयोयोगतत्परा : ॥ ध्यानावस्थमहादेव परिवार्यधृतव्रता । क्षान्त्वा परिषदरुच्यातिष्ठन्तिविगतक्लमा : ॥ यदैवपरमंज्योतिश्चिन्तयत्यम्बिकापति : । तदैवतेपारिषदा : स

वेंसंवेष्टयन्तितम् ॥ तेषोडशसमाख्याता कोटयोयेधृतव्रता । सि ह्व्याम्रादिसाख्याचणिमादिसमायुता ' ॥ इत्यादिकालिकापुराणपाठोद्रष्टव्य . ॥

प्रमथितम् । न० निर्जलतक्रे ॥ त्रि० क्षुण्णे ॥ प्रकर्षेणमथितम् ॥

प्रमथ्या । स्त्री० पेयद्रव्यान्तरे ॥ तस्या विधिर्गुणाश्चयथा । प्रमथ्याप्रोच्यतेद्रव्यपलात्कल्कीकृताच्छ्‌तात् । तोयेष्टगुणितेतस्याः पानमाहुःपलद्वयम् ॥ द्रव्यं० पाच्यद्रव्यम् । तस्या पलद्वयशेषाया ॥ गुणे प्रमथ्यापियाचततोलव्वीविशेषत ॥

प्रमद । पुं० सम्मदे । हर्षे । मुदि । प्रीतौ ॥ धत्तूरफले ॥ त्रि० मत्ते ॥ मदोहर्षे ॥ प्रमदसम्मदौहर्षइत्यप् ॥

प्रमदकाननम् । न० प्रमदवने ॥

प्रमदनम् । न० प्रमादे ॥

प्रमदवनम् । न० राज्ञोन्त पुरोचितवने । यत्रसस्त्रीकोराजाक्रीडति० तस्मिन्नुद्याने ॥ प्रमदानावनम् । ङ्यापोरितिह्रस्व ॥

प्रमदा । स्त्री० उत्तम योषिति ॥ प्रमदोहर्षोऽस्त्यस्या. ॥ यद्वा । प्रमदयतिपुरुषम् । मदी० । अच् । टाप् ॥

प्रमदाकाननम । न० प्रमदवने ॥

प्रमदावनम् । न० प्रमदवने ॥ प्रमदानावनम् ॥

प्रमना । त्रि० हृष्टमानसे ॥ प्रकृष्टमनोयस्य ॥

प्रमय ' । पु० वधे ॥

प्रमा । स्त्री० यथार्थानुभवे । प्रमितौ । बोधे । ज्ञाने ॥ यथाहु साङ्ख्यविद : । असन्दिग्धाऽविपरीताऽनधिगतविषयाचित्तवृत्तिर्बोधश्च पौरुषेय . फल प्रमेति । असन्दिग्धेत्यादिप्रमेत्यन्वेति । स्मृतिसाधारण्यस्त्वनधिगतपद नदेयम् । अविपरीतोऽबाधित . । साङ्ख्यसिद्धान्ते० चक्षुरादे करणत्वाभावादाह०चित्तवृत्तिरिति । प्रमास्वरूपमाह०बोध . पौरुषेयइति० चैतन्यप्रकाशरूपइत्यर्थ । ननु चैतन्यप्रकाशस्यनित्यत्वात्कथ प्रमाणफलत्वव्यवहारइत्यतआह ०फल प्रमेति । तथाचैतन्यप्रकाशस्यनित्यत्वेपितत्तदर्थोपरक्तवृत्तिप्रतिबिम्बाश्रयत्वेनप्रमाणकार्यत्वादित्यर्थ ॥ प्रमीयते । माङ् माने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥ अनधिगताबाधितार्थानुभवरूपाप्रमेतिव्याख्यातार । साचप्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दाप्रमितत्वेनुपलब्धिभेदेनषोढा ॥

न्यायमते०तद्वतितत्प्रकारकज्ञानं
। भ्रमभिन्नज्ञानं ॥ यथा कार
णं गुणः। सच प्रत्यक्षे० विशेष्ये
विशेषणसम्बन्धः। अनुमितौ०
साध्यविशिष्टपक्षे परामर्शः। शाब्द
बोधे०योग्यतायाः तात्पर्यस्य वा यथा
र्थज्ञानम्। उपमितौ० शक्ये साहृ
श्यबुद्धिः। यथा। दोषोऽप्रमायाः
जनकः प्रमायास्तु गुणो भवेत्। प्रत्य
क्षे तु विशेष्ये च विशेषणवतासमम्-
॥ सन्निकर्षो गुणस्तु स्यादथत्वनुमि
तौ पुनः। पक्षे साध्यविशिष्टे च परा
मर्शो गुणो भवेत् ॥ शक्ये सादृश्य
बुद्धिस्तु भवेदुपमितौ गुणः। शाब्द
बोधे योग्यतायास्तात् पर्यस्याथवा प्र
मा ॥ गुणः स्याद्भ्रमभिन्नन्तुज्ञा
नमत्रोच्यते प्रमा। अथवा तत्प्रका
रकं ज्ञानं स्यात्तद्विशेष्यकम् ॥ इति॥
प्रमाणमप्रमाणञ्च प्रमाभासस्तथैव च
। कुर्वन्त्यैव प्रमां यत्र तदसम्भावना
कुतः॥

प्रमाणम्। म० नित्ये। शाश्वती॥ शा
स्त्रे॥ सत्यवादिनि। इयत्तायाम्
। परिच्छेदे॥ यथा। कियत्प्रमाण
मुदकम्॥ मर्यादायाम्। अवधौ-
॥ यथा। राजानं मा च प्रमाणं
कृत्वा० अवधिं कृत्वेत्यर्थः॥
हेतौ। प्रमितिनिमित्ते॥ यथा। अ
ग्नौ प्रमाणं धूमः॥ प्रमातरि॥

यथा॥ अत्रार्थे प्रभुः प्रमाणम्॥
नित्यक्लीवैकत्ववानयं शब्दः। य
था॥ वेदाः प्रमाणम्। तत्र प्रमा
णमित्यादि॥ बहुवचनान्तमपि।
यथा। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः
प्रमाणानीति॥ प्रमाकरणे॥ प्रमा
तायेनार्थं प्रमिणोतितत्प्रमाणम्।
प्रमीयतेऽनेनेतिनिर्वचनात् प्रमाप्र
तिकरणत्वं गम्यते। असन्दिग्धा
विपरीतानधिगतविषया चित्तवृत्ति
र्बोधश्च पौरुषेयः फलं प्रमा० तत्साध
नं प्रमाणमिति। एतेन० संशयवि
पर्ययस्मृतिसाधनेष्वप्रसङ्गः॥ *॥
प्रत्यक्षानुमानशाब्दोपमानार्थापत्त्य
भावाख्यानि० षट्प्रमाणानीतिवे
दिकाः। प्रत्यक्षानुमानागमाः
प्रमाणानित्रीणीतियोगाः। प्रत्यक्षा
नुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानी
तिनैयायिकाः। अत्र तद्वतितत्
प्रकारकत्वरूपप्रकर्षविशिष्टज्ञान०
प्रशब्दविशिष्टमाधातुनाप्रत्याय्य-
ते० तत्करणत्वं प्रमाणत्वम्। ज्ञान
ञ्चात्रानुभवोविवक्षितः। तेनस्मृ
तिकरणेनातिव्याप्तिः। लक्षितानां
प्रमाणानांविभागः प्रत्यक्षानुमानो
पमानशब्दाइति० विभागस्योद्देश
एवान्तर्भूतत्वादयविशेषोद्देश। प्र-
त्यक्षलक्षणन्तुयथास्थानेद्रष्टव्यम्। ए
षाञ्चान्तर्भाववहिर्भावाभ्यांसङ्कोच

विकाशीद्रष्टव्यौ ॥ + ॥ प्रमितिसाधने ॥ श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थानसमाख्याश्च० प्रमाणानि । श्रुतिर्द्वितीयाश्रमताचलिङ्ग वाक्य पदान्येव तुसहतानि । साप्रक्रियायाकथमित्यपेक्षास्थानंक्रमोयोगबलसमाख्या ॥ लक्षणायाम् ॥ बोधके ॥ बाधकज्ञानरहितमगृहीतग्राहिज्ञानप्रमाणम् ॥ आयामस्तुप्रमाणस्यादितिवार्त्तिका र्थेतु० आयामोदैर्घ्यम् सयेनमीयते तत्प्रमाणम् । तच्चक्वचित्तिर्यगवस्थितस्यवस्तुन । यथा । वस्त्रादेर्हस्तादि । क्वचिदूर्ध्वाधरदिगवस्थितस्य । हास्तिनमुदकम्० जरुद्वयसमुदकमित्युक्तम् ॥ प्रमीयते० प्रमिमीतेऽनेनवा । करणे० कर्त्तरि० भावेचल्युट् ॥ प्रत्यक्षमेकचार्वाका कणादसुगतौपुनः । अनुमानञ्चतच्चापिसाङ्ख्या:शब्दञ्चतेअपि ॥ न्यायैकदेशिनोप्येवमुपमानञ्चकेचन । अर्थापत्यासमेतानिचत्वार्याहु:प्राभाकरा:॥अभावषष्ठान्येतानिभट्टावैदान्तिनस्तथा । सम्भवैतिह्ययुक्तानितानिपौराणिकाजगु ॥ प्रभाकरोमीमांसकैकदेशी । वेदान्तिनोपिव्यवहारकालेआहुरितिसम्बन्ध ॥ वेदोऽनादितयाबाधश्चापरमेश्वरप्रणीततया । भवतिपरमप्रमाणंबोधोनास्तिस्वतश्चपरतोवा ॥ नापेक्षतेयदन्यद्रूपेक्षन्तेऽखिलानिमानानि । वाक्यंतन्निगमानांमानञ्चाद्यतीन्द्रियावगतौ ॥ मानप्रबोधयन्त बोधमानैनयैवभुत्सन्ते । एधोभिरेवदहन्दग्धु वाञ्छन्तिमहात्मान ॥ वेदोऽनादिरमुष्यव्यञ्जकईश : स्वयप्रकाशात्मा । तदभिव्यक्तिमुदीच्यप्रोक्तोसौसूरिभि प्रमाणमिति ॥ रूपाणामवलोकेचक्षुरिवान्यन्नकारणंदृष्ट । तद्वदृष्टावगतौ वेदवदन्योनवेदकोहेतु ॥ निगमेषुनिश्चितार्थंतन्त्रेकश्चिद्यदिप्रकाशयति । तदिदमनुवादमात्रप्रामाण्य तस्यसिद्धान्तिनांक्विचित् ॥ अनुभूतौप्रमाणानापरिनिष्ठासमाप्यते । ततस्तयैवयाश्रुति : किन्तचान्यैप्रमान्तरै ॥

प्रमाणबाधितार्थक : । तर्कविशेषे । आत्माश्रयादिचतुष्कान्यप्रसङ्गत्वञ्चतस्यलक्षणम् । सद्विविध. । व्याप्तिग्राहकोविषयपरिशोधकश्चतत्राद्यो यथा । धूमोयदिवह्निव्यभिचारीस्यात्तदावह्निजन्योनस्यात् । द्वितीयस्तु० पर्वतोयदिनिर्वह्नि स्यात्निर्धूमस्यात् ॥

प्रमाणभूत . । त्रि० प्रामाण्यप्राप्ते ॥

प्रमाणमूल । पुं० परमात्मनि । चक्षुरादीनाचक्षुरादिरूपे ॥

प्रमाणविषय । त्रि० अविज्ञातवस्तुनि ॥ अविज्ञात प्रमाणानांविष

योवादिनामत ॥

प्रमाणसामान्यम्। न० त्रिविधप्रमाणे ॥ दृष्टमनुमानमाप्तवचनञ्चसर्वं प्रमाणसिद्धत्वात्। त्रिविधप्रमाणमिष्टं प्रमेयसिद्धिः प्रमाणाद्धि ॥

प्रमाणिका। स्त्री० अनुष्टुभ' प्रभेदे ॥ यथा। प्रमाणिकाजगौलगौ। यथा। पुनातुभक्तिरच्युतासदाऽच्युताङ्घ्रिपद्मयो.। श्रुतिस्मृति प्रमाणिकाभवाम्बुराशितारिका ॥

प्रमातामह । पु० मातामहपितरि ॥ प्रकृष्टोमातामह'। प्रादिसमास ॥

प्रमातामही। स्त्री० मातामहजनन्याम् ॥ प्रकृष्टामातामही। प्रादिस० ॥

प्रमाता। पु० वृत्तिमदन्त.करणोपहिते०प्रमाणव्यापाराश्रये० बुद्धिप्रतिबिम्बितेचिदात्मनि ॥ लौकिकवैदिकव्यवहारेष्वभ्रान्तेजीवे ॥ प्रमा येनैवार्थंप्रमिणोति०सचचेतनोजीवउच्यते ॥ प्रकृष्टोमाता ॥ प्रमातारम् विनाशास्त्र कस्यस्वार्थावबोधकृत्। प्रमातापिविनाशास्त्र केनार्थमवबुध्यते ॥ स्मृतिनिश्चयसन्देहरागद्वेषादिवृत्तिषु। अहङ्रूपेणयोन्वेति सप्रमातास्यनिस्यचित् ॥ वृत्तिमदन्त: करणावच्छिन्नाचित्प्रमातेति ॥ स्मराम्यहनिश्चिनोमिसशयेरागवानिति। अहङ्रूपान्वय: स्पष्ट: कर्त्ताभोक्ताप्यसौभवेत् ॥ प्रकृष्टो माता ॥

प्रमाथ:। पु० प्रमथने। बलाद्धरणे ॥

प्रमाथी। त्रि० प्रमथनशीले। देहेन्द्रियक्षोभके। व्याकुलत्वकारणे ॥ अतिबलीयसि। उपमर्दनक्षमे ॥ शरीरमिन्द्रियाणिचप्रमथितुंक्षोभयितुं शीलमस्यतस्मिन् ॥ मथविलोडने। प्रलपेत्यादिनातच्छीलादिषुघिनुण् ॥ ॥ पु०वत्सरविशेषे ॥ राष्ट्रभङ्गश्चदुर्भिक्षतस्करैश्चोपपीडनम्। जानीयाद्विग्रहघोरंप्रमाथिनिवरानने ॥ १२॥ निष्पत्ति सर्वशस्यानां सुभिक्षभवतिप्रिये। प्रमाथिनिजलोद्गारीजलदोमोदतेप्रजा ॥ ४७ ॥ वानरान्तरे

प्रमाद'। पु० अविमृष्टकृत्ये। अनवधानतायाम् ॥ यथा० समाधिसाधनानुष्ठानसामर्थ्येपि अनुष्ठानशीलता०विषयान्तरव्यावृत्ततयायोगसाधनेष्वौदासीन्यमितियावत् ॥ वस्तुविवेकासामर्थ्ये ॥ चित्तविक्षेपे ॥ सत्त्वकार्यप्रकाशविरोधिनि ॥ तत्कालकर्त्तव्यस्वेनप्राप्तस्यार्थस्यानुसन्धानाभावे। पूर्वंकर्त्तव्यतयानिश्चितेप्यकर्त्तव्यताबुद्धौ ॥ मदोहर्षे। भावेघञ्। प्रकृष्टोमाद ॥ स्वाभाविकब्रह्मभावात्प्रच्युतौ ॥

प्रमादवान्। त्रि० जाड्ये। प्रमादयुक्ते ॥ प्रमादोऽस्त्यस्यास्मिन्वा। मतुप् ॥

प्रमार्दिका । स्त्री० दूषितार्थाकन्यायाम् । संवेदायाम् ॥

प्रमादी । त्रि० प्रमादवति । अनवधानतायुक्ते ॥ यथा । कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्गमीनाहता पञ्चभिरेवपञ्च । एक: प्रमादीसकथंनहन्यतेय:सेवतेपञ्चभिरेवपञ्च ॥ मदोद्धर्वे । तच्छीलादिषु०प्रमिद्धघाटाभ्योविनुण ॥ अनात्ममात्रप्रवणे । पुत्रपश्वादिप्रयोजनेष्वासक्तमनसि ॥ यथा । प्रत्यक्षगोचर देवलोकख्यातिप्रमादिनम् । दृष्ट्वाश्रुति : शिरस्ताडमनुक्रोशतिदु:खिता ॥ स्वप्ने परीक्षितेद्रष्टादेशादभिन्न : स्वयम्प्रभ : । सुविवेचस्तथाप्येत परीक्षन्ते नपामरा ॥ अपिच । प्रमादिनोवहिश्चित्ता : पिशुना : कलहोत्सुका : । सन्यासिनोपिदृश्यन्ते दैवसन्दूषिताशया : ॥

प्रमापक : । त्रि० प्रमाजनके ॥

प्रमापणम् । न० निवर्हणे । मारणे । बधे ॥ मीञ्हिंसायाम् । स्वार्थण्यन्त : । भावेल्युट् ॥

प्रमायुक । त्रि० प्रमरणशीले ॥

प्रमित : । त्रि० ज्ञाते ॥ माङ्माने । आदिकर्मणिक्त. कर्त्तरिचेतिक्त: । । द्यतिस्यतीतीत्वम् ॥

प्रमिताचरा । स्त्री० जगतीछन्दोभेदे ॥ य० । प्रमिताक्षरासजससै : कथिता । यथा । अमृतस्यशीकरमिवोद्गिरतीरदमौक्तिकांशुलहरीछुरिता । प्रमिताक्षरामुररिपोर्भणितिर्व्रजसुभ्रुवामभिजहारमन : ॥ त्रि०प्रकर्षेणमिताक्षरे ॥

प्रमिति : । स्त्री० यथार्थज्ञाने । प्रमायाम् ॥ प्रमाणम् । डुमिञ्० । क्तिन् ॥

प्रमीढ : । त्रि० मूत्रिते ॥ घने ॥

प्रमीत : । त्रि० प्रोक्षिते । यज्ञार्थहतपशौ ॥ मृते ॥ प्रमीयतेस्म । मीञ्० । गत्यर्थेतिकर्त्तरिकर्मणिक्त . ॥

प्रमीला । स्त्री० तन्द्रायाम् । अत्यन्तश्रमादिनेन्द्रियापटुत्वे । विषयाज्ञाने ॥ प्रमीलनम् । मीलनिमेषणे । गुरोश्च हल : ॥

प्रमुख : । पु० पुन्नागवृक्षे ॥ न० तदात्वे । तत्काले ॥ त्रि०प्रथमे ॥ श्रेष्ठे । मुख्ये ॥ प्रकृष्ट सुखमस्य ॥

प्रमुखत . । अ० सम्मुखे ॥

प्रमुद्०त् । त्रि० हृष्टे ॥ आनन्दे ॥ यथा । आत्मनयेमहतिपटे विविधजगच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमेवकेवलमसौपश्यन्प्रमुदं प्रयातिपरमात्मा ॥

प्रमुदित : । त्रि० हृष्टे ॥ प्रमोदतेस्म । मुदहर्षे । क्त : ॥

प्रमृतम् । न० कर्षणाख्यवृत्तौ ॥ प्रम

तंकर्षेण स्मृतमितिमनुः। कर्षणस्वभूमिगतप्रचुरप्राणिमरणनिमित्तत्वाद्वहुदुःखफलकम्॥ त्रि०प्रकर्षेणस्मृते॥

प्रमृष्टः। त्रि० व्यामृष्टे॥

प्रमेय'। त्रि० प्रमाविषये। प्रत्यक्षादिप्रमाणे. परिच्छेद्ये॥ यत्प्रमीयतेतत्प्रमेयम्। यथाजीवब्रह्मैक्यम् शुद्धचैतन्य वेदान्तानाप्रमेयम्॥ आत्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमन प्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफलदुःखापवर्गास्तु प्रमेयम्॥ इ० गौतमसूत्रम्। ९॥ प्रकृष्टमेयम्॥ प्रमीयते। माङ्०। अचोयत्। ईद्यति। गुणः॥ प्रमातुर्योग्योवा॥ प्रमाणाधीनाप्रमेयसिद्धि॥ प्रमाणप्रमाणस्वप्रमेयोनिश्चितिस्तया। यत्सान्निध्यात्प्रसिध्य तितत्सिद्ध्यैकिमपेक्ष्यते॥

प्रमेयत्वम्। न० अज्ञातत्वे। प्रमाविषयत्वे॥ भावे०त्व.॥

प्रमेह.। पुं० शुक्रघटितरोगविशेषे। मूत्रदोषे। मेहे॥ प्रकृष्टोमेह.॥ अस्यनिदानम्। आस्यासुखस्वप्नसुखंदधीनिग्राम्यौदकानूपरसाःपयांसि। नवान्नपानंगुडवैकृतञ्चप्रमेहहेतु कफकृच्चसर्वम्॥

प्रमोदक'। पुं० मोचने॥ प्रकर्षेणमुच्यते। मुच्ल०। कर्मणिघञ्॥

प्रमोचन:। त्रि० प्रमोक्षणे॥ प्रकृष्टमोचनकर्तरि॥

प्रमोचनी। स्त्री० गवाक्ष्याम्। गोडुम्बायाम्॥

प्रमोद.। पुं० हर्षे॥ मुद०। घञ्। प्रकृष्टोमोद.॥ वत्सरवि०। उन्मत्तस्वजगत्सर्वंधनधान्यसमाकुलम्। नित्योत्सव प्रजावृद्धि. प्रमोदेजायतेप्रिये॥ ४॥

प्रमोदन.। पुं० विष्णौ॥ प्रमोदतेहृष्यतिस्वरूपानन्दानुभवात्०। मुद०। अनुदात्तेतश्चहलादेरितियुच्॥ ध्यायिनोयोगिनःप्रमोदयतिहर्षयति। मुदेःप्रपूर्वाणिजन्तात्कर्त्तरिल्युट्० चौणादिकोयुज्वा॥

प्रमोदित.। पुं० कुवेरे॥ मुद०। क्त। उदुपधादितिवाकित्॥ त्रि० प्रमोदयुक्ते॥

प्रमोदी। त्रि० प्रकृष्टहर्षयुक्ते॥

प्रमोदिनी। स्त्री० जिङ्गिनीवृक्षे॥

प्रम्लोचा। स्त्री० अप्सरोविशेषे॥

प्रयन्। त्रि० गच्छति॥ प्रैति। इण. गतरि० यणादेश.॥

प्रयत। त्रि० पवित्रे॥ अहिसारते॥ प्रयच्छतिस्म। यम०. अकर्मकात्त्वात्कर्तरिक्त। मलोपः॥ यद्वा। प्रयतते। यतीप्रयत्ने। अच्॥

प्रयतनम्। न० साधने॥ प्रपूर्वाद्यततेर्नपुंसकेभावेल्युट्॥

प्रयतात्मा। त्रि० शुद्धबुद्धौ॥ प्रयतआ

त्नायस्त्रस ।॥
प्रयत्ता । त्रि० रुक्षते ॥
प्रयत्न । पुं० पुरुषकारे । कृतौ । प्रयासे । करणा० कारणी० इ० भा०॥ सर्वमेवेहहिसदा ससारेरघुनन्दन । सम्यक्प्रयत्नात्सर्वेणपौरुषात्स मवाप्यते ॥ प्रयतनम्० प्रयत्यतेऽने नवा । यतीप्रयत्ने । यजयाचेतिन ङ् ॥ व्यायमतेसत्रिविधो यथा । प्रवृत्तिश्चनिवृत्तिश्चतथाजीवनकारणम् । एवप्रयत्नवैविध्य तान्त्रिकैःप रिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्यें ष्टसाधनत्त्वमतिस्तथा । उपादानस्य चाध्यचप्रवृत्तौजनकोभवेत् ॥ नि वृत्तिस्तुभवेद्द्वेषा द्विष्टसाधनता धिय । यत्नोजीवनयोनिस्तुसर्वदा तीन्द्रियोभवेत् ॥ शरीरप्राणसञ्चारे कारणपरिकीर्त्तितम् । इ० भा० प० ॥ वैयाकरणरीत्यातुवर्णानाकर णान्तरे । सचाभ्यन्तरवाह्याभ्यामेदा भ्याद्विविधोमत ॥ तत्राद्यश्चतुर्धा । स्पृष्टेषत्स्पृष्टविवृतसवृतभेदा त् । तत्रस्पृष्टप्रयतनस्पर्शानाम् ई षत्स्पृष्टमन्तस्थानाम् ॥ विवृतमूष्म णाम्स्वराणाञ्च । ह्रस्वावर्णप्रयोगेस वृतम् । प्रक्रियादशायान्तुविवृतमे व । एतेषामाभ्यन्तरत्वमृवर्णोत्पत्ति प्रागभाविकत्वात् । तथाहि । नाभि प्रदेशात्प्रयत्नप्रेरितोवायुः प्राणो-

नाम० ऊर्द्ध्वमाक्रामन्नुर प्रभृतीनि स्थानान्याहन्ति० ततोवर्णस्य० तद भिव्यञ्जकस्यध्वनेर्वा० उत्पत्ति । त योत्पत्तेः प्राग्यदाजिह्वाग्रोपाग्रम ध्यमूलानि० तत्तद्वर्णोत्पत्तिस्थानता ल्वादिसम्यक्स्पृशन्ति० तदास्पृष्टता । ईषद्यदास्पृशन्तितदेषत्स्पृष्टता । समीपावस्थानमात्रेसवृतता । दू रत्वेचविवृतता । अतएवह्रस्वयशा नातालव्यत्वाविशेषेपि० तालुस्थाने नसहजिह्वायादीनां० चवर्गोच्चारणे कर्तव्येसम्यक्स्पर्श शकारेकारयो स्तुदूरेऽवस्थितिरित्याद्यनुभवं.शिक्षाका रोक्तिञ्चानुसृत्यविवेचनीयम् ॥ वा ह्यस्त्वेकादशधा । विवार. संवार. श्वासो० नादोघोषोऽघोषोल्पप्राणो महाप्राण० उदात्तोऽनुदात्त. स्वरित श्चेति । वर्गेष्वाद्यानाञ्चतुर्वर्णा पञ्च मेपरेमध्ये यमोनामपूर्वसदृशोवर्ण . प्रातिशाख्ये प्रसिद्ध ' २०। यथापलि क्क्नी० चख्खुतु ' अगग्निं ० घ्घ्न न्ति० इत्यत्रक्रमेण० कखगघेभ्य. परे तत्सदृशाएवयमा । तथाच० खफ छठथचठतकपा . एतद्यमा ⁀क ⁀पौ० विसर्ग . शषसा २६ ए षाविवारश्वासघोषा । (०)०)०) हयवरलञमङणनझभघढधजवग डदा . ० एतद्यमा . ० स्वरानुस्वा रा ४० एषास'वारनादघोषा . ।

कचटतपगजडदबङञणनमाः० सद्य मा ' यरलवा :० खरा ३८ एषां मल्पप्राण' । खछठथफघभढधमा. एतद्यमा ग्रषसहा : ० चनुखार विसर्ग≍क≍पा' २८ एषांमल्पप्रा णा. । चइउक्टलृएऐओौ ८ एषामु दात्तानुदात्तखरिता' ॥ विवारसंवा राद्यस्तु० वर्णोत्पत्ते : पश्चान्मू र्ध्नि प्रतिहते निवृत्ते प्राणाख्ये वाया बुत्पद्यन्ते० इतिवाह्याप्रयत्नस्यु च्यन्ते । गलबिलस्यसङ्कोचात्संवार . । तस्यैवविकाशाद्विवार : । एतौ चस इतविवृतरूपाभ्यन्तराभ्याभिन्ना वेव । तयो ' सन्नीपदूरावस्थाना त्मकत्वादित्यवधेयम् ॥

प्रयत्नवान् । त्रि० प्रतियत्ने । प्रकृष्टय त्नविशिष्टे ॥ प्रयत्नोस्यास्ति । म तुप् ॥

प्रयस्त । त्रि० सुसंस्कृते । घृतचतु र्जातादिद्रव्यान्तरेणप्रयत्नात्संस्कृते पक्वव्यञ्जनादौ प्रयस्यतेस्म । यसुप्र यत्ने । कर्मणि क्त ' ॥

प्रयाग : । पु० तीर्थविशेषे । भा स्करक्षेत्रे ॥ चत्रमुण्डनकर्त्तव्यम् । मुण्डनञ्चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयवि धि . । वर्जयित्वागयांगङ्गांविशा लांविरजांतथा ॥ प्रयागेतीर्थयात्रा यांपितृमातृवियोगत : । कचानां वपनं कुर्याद्वृथाविकचोभवेत् ॥ गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्गु रोर्मृतौ । आधानेसोमपानेचवपन सप्तसुस्मृतमितिस्मृतिसमुच्चय- लिखितवचनं प्रयागावच्छिन्नगङ्गाय विधायकम् । गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मु ण्डनं योबकारयेत् । सकोटिकुल स युक्ताकल्प रौरवेवसेत् ॥ यज्ञे ॥ शतमखे । शक्रे ॥ अश्वे ॥

प्रयागभय : । पु० इन्द्रे ॥

प्रयाज : । पु० यज्ञाङ्गे ॥ दशप्रया जा ' । यजेर्घञ्० प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्ग इतिकुत्वाभावोनिपात्यते ॥

प्रयाणम् । न० प्रस्थाने । गमने ॥ प्रपूर्वाद्यातेर्ल्युट् ॥ उद्घाटितेन बद्दारेपञ्जरेविहगोऽनिल . । यत्ति ष्ठतितदाश्चर्यंप्रयाणेविस्मय . कु त ॥

प्रयाणकाल . । पु० अन्तसमये ॥ मौहूर्त्तिकाविदितिगमनसमये ॥ प्रयाणस्यकाल : ॥

प्रयान् । त्रि० धावति ॥ यातेर्लट : शत्रादेश : ॥

प्रयात : । पु० सौप्तिके । रात्रियुद्धे ॥ भृगौ ॥ न० गमने ॥ त्रि० गतेऽस्थिते । गया० इ० भा० ॥ प्रकर्षेणयात : ॥ याते : कर्मणि क्तोवा ॥

प्रयाम : । पु० नीवाके । महघ्याँ हेतो र्धान्यसंचये ॥ क्रयादरे ॥ प्रयम

णम् । यमेर्घञ् ॥
प्रयास । पु० आयासे । क्रमे । श्रमे॥
यसनम् । यसुप्रयत्ने । घञ् । प्र
कृष्टोयास : ॥
प्रयुक्त । त्रि० प्रेरिते ॥ निरूपिते ॥
कृतप्रयोगे ॥ युज्यतेस्म । युजिर्०
। क्त ॥ प्रकर्षेणयुक्ते ॥ य० । गुण
प्रयुक्ता परमर्मभेदिन शराइवा
व शभवाभवन्तिहि । तथाविधाये
तुविशुद्धव शजा व्रजन्तिचापाइव
तेऽतिनम्रताम् ॥ प्रकर्षेणमिलि
ते ॥
प्रयुक्ति । स्त्री० प्रयोजने ॥ प्रकृष्ट
युक्तौ ॥
प्रयुतम् । न० नियुते । दशलक्षे ॥
१०००००० ॥
प्रयोक्ता । त्रि० उत्तमर्णे ॥ प्रवर्त्त
के ॥ अनुष्ठातरि ॥ महाक्रतोर्वि
श्वजित प्रयोक्तेतिरघु ॥
प्रयोग । पु० कार्मणे ॥ प्रयुक्तौ ॥
निदर्शने ॥ वशीकृतौ ॥ अश्वे ॥
अनुष्ठाने ॥ प्रकृष्टोयोग ॥ शब्दे ॥
प्रयुज्यते प्रयोजनं वा ॥ युजिर्०
घञ् ॥
प्रयोगविधि : । पुं० प्रयोगप्राशुभाव
बोधकेविधौ ॥ सचाङ्गवाक्यैकवा-
क्यतापन्न : प्रधानविधिरेव । सहि
साङ्गंप्रधानमनुष्ठापयन् विलम्बे
प्रमाणाभावादविलम्बापरपर्यायंप्र
योगप्राशुभावविधत्ते । यथा०वेद
कृत्वावेदींकरोतीत्यादि । नचतदवि
लम्बेपिप्रमाणाभावइतिवाच्यम् ।
विलम्बे ह्यङ्गप्रधानविध्येकवाक्यता
वगततत्साहित्यानुपपत्ति । वि
लम्बेनक्रियमाणयो पदार्थयोरि-
दमनेनसहकृतमितिसाहित्यव्यवहा
राभावात् । सचाविलम्बोनियते
क्रमआश्रीयमाणेभवति । अन्यथाहि
किमेतदनन्तरमेतत्कर्त्तव्यम्०एत
दनन्तरवेतिप्रयोगविक्षेपापत्ते । अ
त : प्रयोगविधिरेवस्वविधेयप्रयोग
प्राशुभावसिद्ध्यर्थंनियतक्रममपिप
दार्थविशेषणतयाविधत्ते । अतएवा
ङ्गानाक्रमबोधकोविधि प्रयोगवि
धिरित्यपिलक्षणम् । तत्रक्रमोनाम
विततिविशेष पौर्वापर्यरूपोवा ।
तत्रश्रुत्यर्थपाठादीनिषट्प्रमाणानि
भवन्ति ॥
प्रयोगार्थ । पुं० प्रत्युत्क्रमे । प्रधान
प्रयोगानुकूलप्रयोजनानुष्ठाने ॥ प्र
योजनम् । युजिर० । घञ् । प्रयो
गोर्थोस्य ॥ प्रयोगशब्देतौ ॥
प्रयोगी । त्रि० प्रयोगवति ॥ प्रयोगोऽ
स्त्यस्य । अतइनिठनौ ॥ प्रयोक्तरि ।
ऋत्विजे ॥
प्रयोग्य । त्रि० अश्वादौ ॥ प्रयुज्यते
। युजिर्० । ऋहलोर्ण्यत् ॥
प्रयोजक : । त्रि० प्रयोगकर्त्तरि । नि

योगकर्त्तरि । य. कर्त्तारकारयति तस्मिन् ॥ प्रेरके। कर्त्तृव्यापारानुकूलव्यापारवति ॥ प्रयोजयति । युज्० । ण्वुल् ॥

प्रयोजनम् । न० कार्ये ॥ हेतौ ॥ सर्वस्यैवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचित् । यावत्प्रयोजननोक्ततावत्तत्केनगृह्यते ॥ सिद्धार्थसिद्धसम्बन्धश्रोतुश्रोताप्रवर्त्तते । ग्रन्थादौतेनवक्तव्य.सम्बन्ध.सप्रयोजनः ॥ फले ॥ यथा । वेदान्तानाप्रत्यग्ब्रह्मणोरैक्यप्रमेयगताज्ञाननिवृत्तिस्तत्स्वरूपानन्दावाप्तिश्चेतिप्रयोजनम् ॥ प्रयोजनमनुद्दिश्यनमन्दोपिप्रवर्त्तते ॥ युजिर्० । ल्युट् ॥ प्रयोजनलक्षयति गोतम. । यमर्थमधिकृत्यप्रवर्त्तते-तत्प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ अधिकृत्य० उद्दिश्य । तथाच०प्रवृत्तिहेत्विच्छाविषयत्वप्रयोजनत्वम् । विषयत्वसाध्यताख्यविषयताविशेष ' ॥ कारणव्युत्पत्त्याप्रयोजके ॥

प्रयोजयिता । त्रि० नियोजयितरि ॥

प्रयोज्य . । त्रि० भृत्ये । प्रयोक्तुशक्ये ॥ प्रपूर्वाद्युजेर्ण्यत् । प्रयोज्यनियोज्याविति०कवर्गाभावोनिपातनात् ॥ न० मूलधने ॥

प्ररूढ ' । पु० जठरे ॥ त्रि० बद्धमूले ॥ वद्धे ॥ प्रकर्षेणारूढ ' ॥ जाते ॥

प्ररोह : । पुं० उद्गमे । अङ्कुरे ॥ न्यग्रोधादौशाखावलम्बिन्यधोमूलेऽङ्कुरे ॥ प्रकृष्टोरोह ॥

प्ररोही । पुं० नन्दीवृक्षे ॥

प्रलपनम् । न० प्रलापे ॥

प्रलपित : । त्रि० कथिते ॥ प्रपूर्वाल्लपेकर्मणिक्त ॥

प्रलब्ध : । त्रि० वञ्चिते ॥

प्रलम्ब । पु० दैत्यभेदे ॥ सचमनुष्यवध्य : । यथा । एकान्वक्षभोरिष्ट . प्रलम्बनरकौतथा । वृन्दवाधनकेशीचपुर . शङ्खोथधनुक : ॥ गवेष्टिकोगवाक्षश्चतालकेतुस्ववीर्यवान् । एतेमनुष्यवध्यास्तुदनो पुत्राऽन्वया . स्मृता ॥ त्रपुषे ॥ पयोधरे ॥ तालाङ्कुरे ॥ शाखायाम् ॥ हार प्रभेदे ॥ प्रलम्बने ॥ त्रि० लम्बमाने ॥

प्रलम्बघ्न . । पुं० रामे । बलदेवे ॥ प्रलम्बहतवान् । मू० क . ॥

प्रलम्बभित् । पुं० बलभद्रे ॥ प्रलम्बभिनत्ति । भिदिर्० । क्विप् ॥

प्रलम्बाण्ड ' । पुं० दीर्घाण्डकोषिणि ॥ प्रलम्ब . अण्डोयस्यस . ॥

प्रलम्बित । त्रि० प्रकर्षेणालम्बमाने माल्यादौ ॥

प्रलम्भनम् । न० मिथ्याफलाख्याने ॥ वञ्चने ॥

प्रलय . । पुं० मरणे ॥ मृत्यौ ॥ प्रकर्षेणलीयन्तेऽस्मिन्नितिव्य त्पत्त्यासंहृत्त

रि ॥ मूर्च्छायाम् । नष्टचेष्टत्वे । सात्त्विकभावे ॥ प्रलय ' सात्त्विकोभाकोभावद्वृत्युक्तो ॥ अपाये ॥ तिरोभावे ॥ सत्कार्यवादेहिकपालेषुविद्यमानस्यैकघटादेस्तिरोभावप्रलयोयथातथैवकारणात्मनाविद्यमानानातत्त्वानांतिरोभावएव' लयोविवचित : ॥ कल्पान्ते । संवर्त्ते । च्चये ॥ सचतुर्विधोयथा । नैमित्तिक प्राकृतिकस्तथैवात्यन्तिकोद्विज । नित्यश्चसर्वभूतानाप्रलयोऽयचतुर्विध ॥ ब्राह्मोनैमित्तिकस्तत्रयच्छेतेजगतपति । प्रयातिप्राकृतेचैवब्रह्माण्डप्रकृतौलयम् ॥ ज्ञानादात्यन्तिक . प्रोक्तोयोगिन' परमात्मनि । नित्य सदैवजातानायोनिनाशोदिवाऽनिशमिति॥ पश्चान्यचदैनदिनप्रलय॥ प्रलयनम्०प्रलीयन्ते पदार्थाअत्र । लीङ्० । एरच् ॥

प्रलयान्त । त्रि॰ यावज्जोवमनुवर्त्तमाने ॥ प्रलय अन्तोयस्य ॥

प्रलाप: । पुं० अनर्थकवचसि । प्रयोजनशून्ये उन्मत्तादिवचने ॥ रोगाणामुपसर्गोयम् । स्वहेतुकुपिताद्वाताद्दसम्बद्ध निरर्थकम् । वचनयन्नरोब्रूतेसप्रलाप प्रकीर्तित ' इत्युक्ते ॥ प्रलपनम् । लपव्यक्तायावाचि । घञ् ॥

प्रलापघ्न । पुं० कुलत्थाञ्जने ॥

प्रलीन .। त्रि० निगूढे ॥

प्रलीनता । स्त्री० प्रलये । इन्द्रियस्वापे । चेष्टानाशे ॥

प्रलेप । पुं० लेपे ॥ प्रलेपनम् । लिप० । घञ् ॥ शीतस्तनुविशोषीचप्रलेप . पित्तरक्तनुत ॥

प्रलेपनम् । न० लेपे ॥ लिपेर्ल्युट् ॥

प्रलेह ' । पु० मासस्यप्रकारविशेषे ॥ यथा । स्थूलानिमासखण्डानिक्षालितानिचवारिणा । तप्तस्नेहेविनि क्षिप्यदर्व्यासञ्चालयन्पचेत् ॥ तप्त तत्रविनि क्षिप्यलावणजलमव्यकम् । पचेतपटपटाशब्द' तस्मिन्मासेप्रकुर्वति ॥ प्रक्षिपेद्दाडिमीनीरवहुलेनपचेत्पुन । मासपिण्डेशुसिद्धे तुदेयाशुण्ठीसजीरका ॥ ततश्चोत्तार्यतन्मास पृथक्कुर्यात्प्रलेहत । प्रलेहवाससापूतस्थापयेद्दन्यभाजने ॥ हिङ्गुनाघृतयुक्तेनधूपेन तच्चधूपयेत् ॥ गौडदेशीयप्रलेहस्तु । हिङ्ग्वार्द्रबीजपूरैला लवणै स-स्मृतैनतु । कुट्टितामिषपिष्टे नतच्च दाडिमबीजत ' ॥ सोष्णावेसवाराभ्याप्रलेहोगौडदेशज . ॥ प्रलेहोरुचिदोवल्य कफानिलरुजापह . । सङ्ग्राहोपित्तकृत् किञ्चिच्छिलाध्मानगदाञ्जयेत् ॥ पूर्णप्रलेहस्तु । मासपूरणयोगेन कोष्ठाकारविधाय च । स्विन्नकृत्तंघृतेभृष्ट प्रलेहविधि

नापचेत् ॥ पूरणस्यप्रलेहोयविज्ञेयो वातनाशन. । अ म्लिकारकस्यैव मुखवैरस्यहृद्गु रु ॥ शुक्लवर्णः प्र लेह । घृतेवेसरधान्याकहिङ्गुभृद्द धिसयुते । वस्त्रपूतेऽर्द्धसम्पक्केस्विन्नं मांसविनि : क्षिपेत् ॥ पीतवर्ण स्तु । प्रलेहः पीतवर्णोपिकार्यः शु क्लप्रलेहवत् । विशेषोचहरिद्राया : समर्ग कुङ्कुमस्यवा ॥ रक्तवर्णोपि । तस्मैहेक्षिपेद्धिङ्गु संयुतकासमर्दक म् । धान्यकलवणाजाजीधौतमा सघ्वतत्क्षिपेत् ॥ ततोर्द्धस्फुटितेमां सेदाड़िमोबीजसयुते । सपक्केचाति मृदुलेतक्रंशुण्ठीचनि क्षिपेत् ॥ ततउत्तार्यवस्त्रेण गालयेद्धूपयेदपि । रक्तवर्णप्रलेहस्य ससिद्धार्थविनि क्षिपेत् । करमर्ददाडिमस्यस्थानेप्रे षन्तुपूर्ववत् ॥ हरितवर्णस्तु । मेथि काकासमर्दाम्लकल्केनचकरालिते । घृतेमासविनि. क्षिप्यपचेच्छुक्लप्रले हवत् ॥ सिद्धेचगालयेद्वस्त्रे कृत्वा वर्णप्रयोजनम् । ताम्बूलकाष्टजङ्गा रदेयहरितहेतुना ॥ अतचौकचिदः सद्योनानावर्णप्रसाधित : । प्रलेह. कफवातघ्न. किञ्चित्पित्तकरोल घु. ॥ वटकप्रलेहोपि । माषस्यपि ष्टिकासूक्ष्मा वेसवारेणसयुता । बहुधाक्रियतेतस्यावटिकावटकादि कम् ॥ आम्रबिम्बीफलाकारलड्डु-

काबटकादिकम् । शृङ्गाटकफला कारयथाबुद्धिप्रकारजम् ॥ कृत्वा हिबहुधाधारेस्वेदितघृतभाजि त म् । सवेसवारजेतक्रे क्वथितेचमनो रमे ॥ नि क्षिप्यचालयेदीषदुत्ता र्यैलादिवासिते । एवन्तुबहुधाकार्यो- माषमुद्गप्रलेहक. ॥ प्रलेहोवातजि द्बल्य : शुक्रमांसप्रदोरस : । प्रीणा न : प्राणयुक्तानाशुक्रद : क्षीणरेत साम् ॥ मत्स्यप्रलेहस्तु । मांसप्रले हवत्कार्य : प्रलेहोमत्स्यसम्भव । आदौतैलेपरपक्कसर्वमन्यत्तुपूर्ववत् ॥ वर्णस्यकरणेदेयपूर्वोक्तद्रव्यकञ्चिय त् । उद्बूलनसुगन्धायदातव्य पूर्वस म्भवम् ॥ मत्स्यखण्डप्रलेहस्तु । स म्यक्प्रक्षालितंमत्स्य वेसवारेणवेष्टि तम् । तप्ततैलेक्षिपेतखण्डहिङ्गुसै न्धवमिश्रितम् ॥ प्रलेहविधिवत्सा ध्योमत्स्यखण्डप्रलेहक. ॥

प्रवक्ता । त्रि० वाग्मिनि । वावदूके ॥ वेदादिवाचके ॥ यथा । जातिमा त्रोपजीवीवाकामस्याद्ब्राह्मणब्रुव : । धर्मप्रवक्ता नृपते र्नतुशूद्रकदाचने ति ॥ उपदेष्टरि ॥ प्रकृष्टोवक्ता ॥

प्रवचनम् । न० आगमे । वेदे ॥ न० प्रकृष्टवचने ॥ प्रोच्यते । वच० । ल्युट् ॥ अनेकवेदस्वीकरणे ॥ शि क्षादिवेदाङ्गेषु ॥ अध्यापने ॥ ब्राह्म णस्येवप्रवचनेऽधिकारोनक्षत्रियादे-

ब्राह्मणात्मनासमस्तानावेदानाप्रव चनकुर्वन्वेदस्यायमितिब्राह्मणवृत्ति ब्राह्मणनामार्थभाष्यम् ॥ प्रकर्षेण उच्यतेवेदार्थएभिरितितथा ॥ त्रि० प्रकृष्टवक्तारि ॥ यथा । अपिचक्रु ' प्रवचनमेकशुश्रूषवोऽपरे ॥

प्रवचनीय ' । त्रि० प्रक्तरि ॥ प्रवाच्ये ॥ प्रवक्ति० प्रोच्यतेवा । वच ० । चनीयर् । भव्यगेयप्रवचनीयेतिसाधु । प्रवचनीयोगुरु' स्वाध्यायस्य० । प्रवचनीय : स्वाध्यायोगुरुणा ॥

प्रवञ्चनम् । न० प्रतारणे ॥ वञ्चु० प्रपूर्व ' ल्युट् ।

प्रवण . । पु० चतुष्पथे । क्षणे ॥ आवर्त्ते ॥ त्रि० क्रमनिम्नमहीभागे ॥ उदारे ॥ प्रह्वे ॥ प्रगुणे ॥ आयत्ते ॥ क्षीणे ॥ प्रवर्त्तऽनेनात्र वा । प्रुङ्गतौ ' ल्युट् ।

प्रवत्स्यन् । त्रि० प्रवास करिष्यति ॥

प्रवत्स्यत्पतिका । स्त्री० नायिका प्रभेदे ॥

प्रवयणम् । न० प्रवतोदे ॥ प्रवीयते ऽनेन । अजगतिक्षेपणयो . । ल्युट् ॥ वायावितिमाश्विवीवि . क्रास्यचक्रुतिणत्वम् ॥

प्रवया . । त्रि० स्थविरे । वृद्धे ॥ प्रगत वयोऽस्य ॥

प्रवर : । पुं० सन्ततौ ॥ गोत्रप्रवर्त्तक मुनिव्यावर्त्तके मुनिगणे ॥ तथा

जयमदग्निगोत्रस्यप्रवरा : ० यमदग्न्यौर्वंवशिष्ठा : ३ । भरद्वाजगोत्रस्य० भरद्वाजाङ्गिरसबार्हस्पत्या: ३ विश्वामित्रगोत्रस्य० विश्वामित्रमरीचिकौशिका ३ । अत्रिगोत्रस्य ४ अत्र्यात्रेयशातातपा : ३ । गौतमगोत्रस्य ५ गौतमवशिष्ठबार्हस्पत्या . ३ । वशिष्ठगोत्रस्य ६ वशिष्ठ १ । कैषाञ्चित्वशिष्ठात्रिसाङ्कृतय ३ । काश्यप गोत्रस्य ७ काश्यपापसारनैध्रुवा: ३ । अगस्त्यगोत्रस्य ८ अगस्ति दधीचिजैमिनय : ३ । सौकालिनगोत्रस्य ९ सौकालिनाङ्गिरस बार्हस्पत्यापसारनैध्रुवा: ५ । मौद्गल गोत्रस्य १ । और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्नुवत : ५ । पराशरगोत्रस्य ११ पराशरशक्तिवशिष्ठा. ३ । बृहस्पतिगोत्रस्य १२ बृहस्पतिकपिलपार्वणी : ३ । कात्यनगोत्रस्य १३ अश्वलायदेवलदेवराजा ' ३ विष्णुगोत्रस्य १४ विष्णुवृद्धि कौरवा . ३ । कौशिक गोत्रस्य १५ कौशिकात्रिजमदग्नय : ३ । कात्यायनगोत्रस्य १६ अत्रिभृगुवशिष्ठा. ३ । आत्रेयगोत्रस्य १७ आत्रेयशातातपसाङ्ख्या : ३ । कावलगोत्रस्य १८ कावलाश्वलायदेवला: ३ । कृष्णात्रेयगोत्रस्य १९ कृष्णात्रेयात्रेयावासा : ३ साङ्कृतिगो

प्रवरः	प्रवर्त्तकत्वम्

वत्स २० अव्याहाराविसाङ्कृतय ' ३ । कौण्डिन्यगोत्रस्य २१ कौण्डिन्यस्तिमिककौत्सा ' ३ । गर्गगोत्रस्य २२ गार्ग्यकौस्तुभमाण्डव्या ' । ३ । आङ्गिरसवशिष्ट बार्हस्पत्या : ३ । अनावृकाच गोत्रस्य २४ गार्ग्यगौतमवशिष्टा : ३ । अव्यगोत्रस्य २५ अव्यबलिसारस्वता : ३ । जैमिनिगोत्रस्य २६ जैमिन्युतथ्यसाङ्कृतय ' ३ । हरितगोत्रस्य २७ कुरुवद्धाङ्गिरोर्वाहस्पत्या . ३ ॥ शाण्डिगोत्रस्य २८ शाण्डिल्यासितदेवला . ३ । वात्स्यगोत्रसावर्णगोत्रो : २९ ३० और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्नुवत : ५ । आलबायन गोत्रस्य ३१ आलबायनशालङ्कायन शाकटायना ' ३ । वैयाघ्रपद्यगोत्रस्य ३२ साङ्कृति . १ । घृतकौशिकगोत्रस्य ३३ कुशिककौशिकघृतकौशिका ' ३ केषाञ्चित् कुशिककौशिकबन्धुला ३ । शक्तिगोत्रस्य ३४ शक्तिपराशरवशिष्ठा: ३ कात्यायनगोत्रस्य ३५ कात्यायनाङ्गिरसबार्हस्पत्यभरद्वाजाजमीढा ' ५ । वासुकिगोत्रस्य ३६ अक्षोभ्यानन्तवासुकय ३ गौतमगोत्रस्य ३७ गौतमाप्साराङ्गिरसवार्हस्पत्यनैध्रुवा : ५ कै षाञ्चित्गौतमाङ्गिरसावासा ३ । शुनकगो० ३८ शुनकशौनकगृत्समदा : ३ । सौपायनगोत्रस्य ३९ और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्नुवत ' ५ । प्रवरा . ॥ इतिधनञ्जयकृतधर्मप्रदीपेगोत्रप्रवरविवेक ' ॥ न० गोत्रे ॥ अगुरुणि ॥ त्रि० श्रेष्ठे ॥ प्रव्रियते० होत्रध्वर्युभ्यामुत्० कीर्त्यते । वृञ्० । ग्रहवृद्रिश्चप् ॥ प्रवरण वा ॥

प्रवरललितम् । न० अष्टिप्रभेदे ॥ यथा । यमौनस्रौगस्रप्रवरललितनाम वृत्तम् । भुजीतुत्रेप . शून्ये चलवलयभङ्कारयुक्तस्खलत्पादन्यास ' प्रकटिततुलाकोटिनाद । स्मितवक्त्रे ऽकस्माद्दृशिपटुकटाक्षोर्मिलीलाहरौजीयादीहक्प्रवरललितवल्लवीनम् ॥

प्रवर्ग . । पुं० होमाग्नौ ॥

प्रवर्ग्य । पु० वैदिककर्मविशेषे ॥ महावीरे ॥

प्रवर्त्तक । त्रि० प्रेरके । प्रवर्त्तनकारिणि ॥ प्रवृत्तिजनके ॥ यथा । प्रवर्त्तकवाक्यमुवाचचोदनांनिवर्त्तकनैवमुवाचभाष्यकृत् । ततश्चविश्नोर्नहिचोदनास्तिसाप्रवर्त्तिकायानभवेदितिस्थिति. ॥ इतिसङ्क्षेपशारीरक ॥

प्रवर्त्तकत्वम् । न० प्रवृत्तिजनकत्वे ॥

प्राय प्रवर्त्तकत्व विधिवचसांलो-
कवेदयोर्द्दष्टम् । सिद्ध वोधयतोर्थैक
धमेतद्भवतितत्त्वमस्यादे ॥ ३८ ॥
विधिरेवनप्रवृत्तिजनयत्यभिलषित
वस्तुवोधोपि। राजाभवतिसुतोभू-
दितिवोधेनप्रवर्त्ततेलोक . ॥
प्रवर्त्तनम् । न० प्रेरणे । आज्ञा
पने ॥ प्रवृत्तौ ॥ आरम्भे ॥
प्रवर्त्तना । स्त्री० पर्येषणायाम् ॥ उत्
कृष्टस्यनिकृष्ट प्रत्याज्ञायाम् ॥ प्र-
वृत्तिजनकत्वे । प्रवृत्तिहेतुव्यापा-
रे ॥ प्रवर्त्तकराजादिनिष्ठायाम् ॥
णिजर्थे ॥ सर्वानुगत प्रवर्त्तनासा-
मान्य णिचोर्थ । प्रेषणादयोवि-
शेषास्तु० अथ प्रकरणादिगम्य-
इतिवोध्यम् ॥
प्रवर्त्तयिता । त्रि० कर्त्तरि ॥
प्रवर्त्तितः । त्रि० जाते ॥ उत्पादि-
ते ॥ यथा । प्रवर्त्तितोदीपइवप्र-
दीपादितिरघु . ॥
प्रवर्द्धनम् । न० विवर्द्धने ॥
प्रवर्षण . । पु० अद्रिविशेषे ॥ न०प्र-
कृष्टवर्षणे ॥ तत्रलक्षणमाहवराहा
चार्य . । ज्येष्ठानासमतीतायापूर्वा
षाढादिस वृष्टेनशुभमशुभवावाच्य
परिमाणचाम्भसस्तज्ज्ञै . ॥ जलप्र
माणार्थमाह । हस्तविशाल कुण्डक
मधिकृत्याम्बुप्रमाणनिर्द्देशः ॥ प
ञ्चाशत्पलमाढकमानेनमिनुयाज्-
जलपतितम् ॥ प्रवर्षणप्रमाणमा
ह । येनधरित्रीमुद्राजनितावाविन्द
वस्तृणाग्रेषु । वृष्टेनतेनवाच्यं परि
माण वारिण प्रथमम् ॥ मुद्राजनि
ता०विगतधूलिजाता। मतान्तरमा
ह । केचिद्यथाभिवृष्ट दशयोजनम-
ण्डलं वदन्त्यन्ये । गर्गवशिष्ठपराशर
मतमेतद्द्वादशान्नपरम् ॥ येषुचभेष्व
भिवृष्ट भूयस्तेष्वेववर्षतिप्राय ।
यदिनाप्यादिषुवृष्ट सर्वेषुतदात्वना
वृष्टि . ॥ नक्षत्राणावृष्टिप्रमाणमा-
ह । हस्ताप्यसौम्यचित्रापौष्णधनि-
ष्ठ।सुषोडशद्रोणा . । शतभिषगैन्द्र
स्वातिषुचत्वार कृत्तिकासुदश ॥
श्रवणमघानुराधाभरणीमूलेषुदशच
तुर्युक्ता . । फाल्गुन्यापञ्चकृति षु
नर्वसौविंशतिद्रोणा . । ऐन्द्राग्न्याख्य
वैश्वेविंशति :सार्पभेदशत्यधिका ।
॥ आहिर्बुधन्यार्यमणप्राजापत्ये षु
पञ्चकृति । पञ्चदशाजेपुष्ये चकी
र्त्तितावाजिभेदशद्वौच ॥ रौद्रे षो-
डशकथिताद्रोणानिरुपद्रुतेष्वे ते ॥
अत्रविशेषमाह । रविरविसुतकेतुपी
डितेभेक्षितितनयत्रिविधाद्भुताहते
च । भवतिचनशिवनचापिवृष्टि' शु
भसहितेनिरुपद्रवेशिवञ्चेति ॥
प्रवलाकी । पु० भुजङ्गे ॥ चित्रमेख-
लके ॥
प्रवर्हः । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्रव-

हँति । वहन्ती । पचाद्यच् ॥

प्रवह . । पु० वहिर्यीत्रायाम् । पुराद्बहिर्गमने ॥ वायुभावे ॥ सप्तवायून्तर्गतवायुविशेषे ॥ सतु०आवहवायोरूर्ध्वंस्थित ॥ सनित्य प्रस्थगति . तस्यतुमध्यसंस्था । नक्षत्रकक्षा खचरै समेतायस्मादत-स्तेनसमाहृतोयम् । अपद्धर : खेचरचक्रयुक्तोभ्रमत्यजस्र प्रवहानिलेनेतिशितिरोमणि' ॥ यस्माज्ज्योतींषिवहतिप्रवहस्तेनसस्मृत : ॥ * ॥ अस्यार्थ ॥ यस्माज्ज्योतींषिप्रकर्षेणवहतितेनसवायु प्रवह. स्मृत . ॥ प्रवहस्यैवभेदा . सर्वेवायुस्कन्धा . ॥ इतिविष्णुपुराणेद्वितीयेंशे १२ अध्याय ' ॥ वायोर्द्वितीयस्कन्धे ॥ अतुजित्सत्यजित्सेनजिद्मित्रावमित्रजित् । भूरिमित्रसुषेणौचेत्याभाती : प्रवहोगण . ॥ प्रकृष्टोवह ' । गोचरसञ्चरेतिसाधु ॥ पुरतोगच्छन्प्रवहोवायु : ॥

प्रवहणम् । न० कर्णीरथे । डयने । स्त्रियोवहनाययानविशेषे । चौडोला० इ० भा० । अधुना० पीनसखर्खरिया० इ० प्र० ॥ प्रोह्यतेऽनेनवा । वहप्रापणे । ल्युट् ॥

प्रवह्लिका । स्त्री० प्रहेलिकायाम् । पहेली० इ० भा० ॥ प्रवह्लते० आच्छादयति । वर्हवह्लपरिभाषणहिंप्रादानेषु । वुन्शिल्पिसञ्ज्ञयो ॥ दुर्विज्ञानार्थप्रश्नादिवाक्यरूपाहिसो

प्रवाक् । त्रि० वाग्मिनि ॥

प्रवाचक' । त्रि० प्रकृष्टवक्तरि ॥

प्रवाच्य . । पुं० पाठविशेषोपलक्षिते ग्रन्थविशेषे ।। प्रोच्यते । वच० । ॥ ण्यत् । यजयाचेतिनकुत्वम् ॥

प्रवाणी । स्त्री० तन्तुवायशलाकायाम् प्रकर्षेणाजयतेअस्याम् । प्रपूर्वादियते ल्युट् ॥

प्रवाद . । पुं० परस्परवाक्ये ॥ जनरवे ॥ वादविशेषे ॥ प्रकृष्टोवाद ' ॥

प्रवादित ' । त्रि० शब्दिते ॥

प्रवारणम् । न० निषेधे ॥ काम्यदाने ॥ महादाने ॥ प्रव्रियते । वृञ्० चु० ॥ ल्युट् ॥

प्रवास ' । पुं० स्वगृहाद्दूरगमने । विदेशस्थितौ ॥ विदेशे ॥ प्रवसन्त्यस्मिन् । वस० । हलश्चेतिघञ् ॥

प्रवासनम् । न० वधे । मारणे ॥ वासच्छेदे । चु० । प्रपूर्वाण्णावेल्युट् ॥ प्रवासनायाम् ॥

प्रवासी । त्रि० प्रवासविशिष्टे । प्रोषिते । पथिके ॥ वस० । प्रपूर्वादस्मात् प्रलपस्त्रुमथवदवस इतितच्छीलादिषुघिनुण् ॥

प्रवाह । पुं० प्रवृत्तौ ॥ व्यवहारे ॥ अम्बुवेगे । जलस्यस्रोतसि ॥ अविच्छिन्नसन्ततौ । अविच्छेदेनजलादि

प्रवृत्तौ ॥ प्रवहणम्। वह०। घञ् ॥ प्रकृष्टाश्वे ॥
प्रवाहक। पु० राक्षसे ॥ त्रि० प्रकृष्टवहनकर्तरि ॥
प्रवाहणः। पु० जीवलस्यराज्ञोपत्ये। वेदप्रसिद्धे राजर्षिविशेषे ॥
प्रवाहिका। स्त्री० ग्रहण्याम्। सङ्ग्रहणीरोगे ॥ वायु प्रवृद्धोनिचितंबलास नुदत्यधस्तादहिताशनस्य। प्रवाहतोल्पंबहुशोमलाक्तप्रवाहिकातांप्रवदन्तितज्ज्ञा ॥ प्रवाहत कष्ठहृदलेनसशब्द वायुमपानमार्गेणत्यजत ॥ प्रवहति। वह०। ण्वुल् ॥ प्रवहणम्० प्रवाहयति० मुहुर्मुहु प्रवर्त्तयतिवा। रोगाख्यायाण्वुल् ॥
प्रवाही। स्त्री० बालुकायाम् ॥
प्रविख्याति। स्त्री० विश्रावे। अतिप्रसिद्धौ ॥ प्रविख्यानम्। ख्या० क्तिन् ॥
प्रवितत। त्रि० विस्तृते ॥
प्रविदारणम्। न० सम्पराये। युद्धे ॥ अवदारणे ॥ दृविदारणे। णय-न्तादभावेल्युट् ॥
प्रविर:। पु० पीतकाष्ठे ॥
प्रविरल। त्रि० घनेतरे ॥ प्रकर्षेणविरल ॥
प्रविविक्षु:। त्रि० गृहादौप्रवेष्टुमिच्छौ ॥ यथा। कारयेद्वनगोधनमादौ मातुरन्तिकमपिप्रविविक्षु। आत्मसमस्त्यनुगतः प्रविशेद्वासद्धटे चगहनेचनतिष्ठेदिति राजनीतौकामन्दक ॥
प्रविवत्सन्। त्रि० प्रवासकर्तुमिच्छति। वसे सन्नन्ताच्छटः शत्रादेश ॥
प्रविश्लेषः। पु० विधुरे। प्रकृष्टविश्लेषे ॥ प्रविश्लेषणम्। श्लिषआलिङ्ग। घञ् ॥
प्रविषा। स्त्री० अतिविषायाम् ॥
प्रविष्ठ। त्रि० कृतप्रवेशे ॥ प्रविश०। क्त ॥ निविष्टे ॥
प्रवीण। त्रि० निपुणे। विज्ञे। निष्णाते। शिक्षिते ॥ प्रकृष्टावीणाऽस्य ॥ यद्वा। वीणयाप्रगायति० प्रगीयतेवा। सत्यापेतिणिजन्तात्० पचाद्यच्० कर्मणिघञ्वा ॥
प्रवीर। पुं० योद्धपुरुषे। सुभटे ॥ त्रि० उत्तमे ॥ प्रकृष्टोवीर ॥
प्रवुद्ध। त्रि० पण्डिते ॥ प्रकर्षेणवुद्ध ॥ सुप्तादितरस्मिन् ॥
प्रवृत्त:। त्रि० आरब्धे ॥ प्रवृत्तिविशिष्टे ॥ प्रकृष्टवर्त्तनविशिष्टे ॥ जाते ॥ प्रवर्त्ततेस्म। वृतु। क्त ॥
प्रवृत्ति:। स्त्री० प्रवाहे। अविच्छिन्न-सन्ततौ। उदन्ते। वार्तायाम् ॥ प्रवर्त्तने। वृत्तौ ॥ अन्त करणवर्त्तिन्यांप्रयत्नलक्षणायाम् ॥ अवन्त्यादिदेशे ॥ हस्तिमदे ॥ कर्मणांमार्गे ॥

नितराप्रयतमानतायाम् । रज कार्य्ये आरम्भे ॥ गतौ ॥ प्रवर्त्तते व्याप्नोति॰ प्रवर्त्तनंवा । वृतु॰ । क्तिन्॰ । क्तिन्वा । व्यायमलेयतवि शेषे ॥ अस्या कारणम् । चिकीर्षा कृतिसाध्यताज्ञानम्॰ इष्टसाधन ताज्ञान॰उपादानप्रत्यक्षम् । यथा प्रवृत्तिश्चनिवृत्तिश्चतथाजीवनकारणम् । एवंप्रयत्नत्रैविध्यं तान्त्रिकैः परिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्य साधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य चाध्यक्षप्रवृत्तौजनकंभवेत् ॥ इति ॥ प्रवृत्तिर्वाग्बुद्धिशरीरारम्भ । इति गौतमसूत्रम् ॥ १७ ॥ यज्ज्ञानात् प्रवृत्तिःस्यात् तज्ज्ञानात्साकुतो भवेत् ॥

प्रवृत्तिक्रम । पुं॰ श्रुत्यादिभ्योदुर्बले प्रवृत्ते क्रमे ॥ तथाहि । सहप्रयुज्यमानेषुप्रधानेषुसन्निपातिनामङ्गानामावृत्त्याऽनुष्ठानेकर्त्तव्येद्वि॰द्वितीयादिपदार्थानाप्रथमानुष्ठितपदार्थानाप्रथमानुष्ठितपदार्थक्रमाद्यः क्रमः । यथा॰ प्राजापत्यपशुष्वङ्गेषु॰ प्राजापत्याद्विवैश्वदेवीङ्कृत्वाप्राजापत्यैश्चरन्तीतिवाक्ये नहतीयानिर्देशात्सैतिकर्त्तव्यताकाएककालत्वेनविहिता । अतस्तेषातदङ्गानाञ्चोपाकरणनियोजनप्रभृतीनासाहित्य सम्पाद्यम् । तच्चप्राजापत्यपशूनासम्प्रतिपन्नदेवताकत्वेनयुगपदनुष्ठानादुपपद्यते । तदङ्गानाञ्चोपाकरणादीनायुगपदनुष्ठानमशक्यम्॰ अतस्तेषासाहित्यमव्यवहिताऽनुष्ठानात्सम्पाद्यम् । तच्चैकस्योपाकरणं विधायापरस्योपाकरणविधेयम्॰ एवनियोजनादिकमपि । तथाच प्राजापत्येषुकस्माच्चित्पशोरारभ्य एकसर्वंचानुष्ठायद्वितीयादिःपदार्थस्तेनैवक्रमेणानुष्ठेयः सप्रवृत्तिक्रमः ॥ प्रवृत्तेः क्रम ॥

प्रवृत्तिजनक । त्रि॰ प्रवर्त्तके ॥

प्रवृत्तिज्ञ । पु॰ चारभेदे । वार्त्तिके । वार्त्तायिने ॥ त्रि॰ प्रवृत्तिज्ञानविशिष्टे ॥

प्रवृद्ध । त्रि॰ प्रौढे । एधिते । वृद्धियुक्ते ॥ प्रसारिते । प्रसृते ॥ प्रवर्द्धतेस्म । वृधुवृद्धौ । गत्यर्थेतिक्त ॥

प्रवृष्ट । त्रि॰ प्रवृष्टवति ॥

प्रवेक । उत्तमे । प्रधाने । प्रमुखे ॥ प्रविच्यते । विचिर्पृथग्भावे । घञ् ॥

प्रवेट । पुं॰ शितशूके । यवे ॥

प्रवेणि । स्त्री॰ कुथायाम् ॥ वेण्याम् प्रोषितभर्त्तृकादिधार्य्यकेशरचनाविशेषे ॥ वेणति । वेणृगतिज्ञानचिन्तानिशामनवादित्रग्रहणेषु । इन् । प्रउपसर्गान्तरव्यावृत्त्यर्थे ॥

प्रवेणी । स्त्री० कुथायाम् । परिस्तोमे । गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले ॥ वेण्याम् ॥ प्रकर्षेणवीयतेऽस्याम् । वीगत्यादिषु । वीज्याज्वरिभ्योनि । कृदिकारादक्तिनइतिपाक्षिकोङीष् ॥

प्रवेल । पु० पीतमुद्गे । सोनामूगा इ० भा० ॥

प्रवेश । पु० अन्तर्विगाहने । गृहादन्तर्गमने ॥ प्रवेशश्चतुर्द्धा । अपूर्वप्रवेश ' सुपूर्वप्रवेश द्वन्द्वाभयप्रवेश ' वधूप्रवेश . इतिभेदात् । तत्र वधूप्रवेशस्यान्वर्थसञ्ज्ञकत्वात्० तदन्येषालक्षणान्युच्यन्ते । यथा । अपूर्वसञ्ज्ञ . प्रथम ' प्रवेशोयात्रावसानेतुसुपूर्वसञ्ज्ञ : । द्वन्द्वाभयस्त्वग्निभयादिजात स्त्वेवप्रवेशस्त्रिविध . प्रदिष्ट ॥ भूरिपुष्पनिकरसतोरणतोयपूर्णकलशोपशोभितम् । धूपगन्ध बलिपूजितामर ब्राह्मणध्वनियुतविशेद्गृहम् ॥ प्र० विश० । हलश्चे तिघञ् ॥

प्रवेशनम् । न० प्रवेशे ॥ सिंहद्वारे ॥ प्रविश० । ल्युट् ॥

प्रवेश्य ' । त्रि० प्रवेशयितव्ये । प्रवेश ' नीये ॥

प्रवेष्ट ' । पु० भुजे । बाहौ ॥ प्रवेष्टते । वेष्टवेष्टने । पचाद्यच् ॥ हस्तिदन्तमांसे ॥ गजपृष्ठतल्पने ॥

प्रव्यक्त : । त्रि० उल्बणे । स्पष्टे । स्फुटे ॥ प्रव्यक्ततेजस । चञ्जूव्यक्त्यादौ । क्त ॥ प्रव्यक्ततेजसा । अञ्जु,विशेषणे । क्त ॥

प्रव्यथित । त्रि० प्रपीडिते ॥ व्याकुलीकृते ॥ अ०।ल्लौं ॥

प्रव्रजन् । त्रि० सन्यस्यगच्छति ॥

प्रव्रजित । पुं० प्रव्रज्याश्रमविशिष्टे । बुद्धभिक्षुशिष्ये । चेलुवे । श्रामणेरे ॥ त्रि० निष्क्रान्त ॥

प्रव्रजिता । स्त्री० मास्याम् ॥ मुण्डीर्याम् ॥ तापस्याम् ॥

प्रव्रज्या । स्त्री० वेदबाह्यरक्तपटादौ ॥ प्रव्रजनम् । व्रज० । व्रजयजोर्भावेक्यप् ॥ सन्यासे ॥

प्रव्रज्यावसित । पुं० सन्यासभ्रष्टे ॥

प्रव्राजी । पु० प्रव्रजनशीले । सन्यासिनि ॥ ताच्छील्य वैराग्यातिशयशालित्वम् ॥

प्रशसनीय ' । त्रि० प्रशसितुयोग्ये ॥ शसु० । अनीयर् ॥

प्रशसा । स्त्री० प्रशसने । वर्णनायाम् ॥ ईडायाम् । स्तवे ॥ परोक्षस्तुतौ ॥ द्विप्रकाराहिप्रशसाभवति । वस्तुनिविद्यमानगुणोत्कर्षएक प्रकार स्तावकेनशब्देनसम्पादितोगुणोत्कर्ष पर प्रकारइति ॥

प्रशस्वा । पु० समुद्रे ॥ प्रशीयते । शशद्लृशातने । प्रहरशदोस्तुट्चेति क्वनिप् ॥

प्रशस्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ ङीप्प्री ॥

प्रशम । पुं० उपशान्ती ॥ प्रशमनम् । शम० । भावेघञ् ॥

प्रशमनम् । न० मारणे । बधे ॥ शमतायाम् । प्रशान्ती ॥ प्रशमयति । शम० । णिजन्ताल्ल्युं भावेल्युड्वा ॥

प्रशमित । त्रि० अपाकृते । राज्ञ . कर्तव्ये ॥ रक्षापौरजनस्य०देशनगरग्रामेषुगुप्तिस्तथा० योधानामपिसङ्ग्रहश्च०तुलयामानव्यवस्थापनम , साम्य सन्धिषु०दानवृत्तिकरणत्याग ' समानार्चनम्०कार्याण्येवमहीभुजा प्रशमनान्येतानिराज्ञ्येनव ॥

प्रशस्तम् । न० मङ्गले ॥ त्रि० चेमे । शुभे ॥ प्रशसनीये । अतिश्रेष्ठे । उत्तमे ॥ प्रशस्यतेस्म । शसु० । क्त. । प्रकर्षेणशस्तोवा ॥

प्रशस्ति । स्त्री० पत्रलेखनप्रक्रियायां ॥

प्रशान्त ' । त्रि० प्रकृष्टशमताविशिष्टे । परहिंसारहिते ॥ सर्वत्रसमबुद्ध्या रागद्वेषशून्ये । निर्विकारे ॥ स्वल्पलाभेनापिसन्तुष्टे ॥ तमोरजसो . क्षयात्क्षयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपे चित्ते ॥ प्रकर्षेणशान्तः ॥ प्रत्यस्तमितके शे ॥

प्रशान्तचित्त : । त्रि० शान्ते । उपरतदर्पादिदोषे । समाहितमनसि ॥ प्रशान्तंचित्त यस्यस : ॥

प्रशान्तवाहिता । स्त्री० तमोरजसो : क्षयात्क्षयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपं चित्तंप्रशान्त । पूर्वपूर्वप्रशमसस्कारपाटवेनतादृशचित्तस्याधिक्य प्रशान्तवाहितेत्यर्थं ॥

प्रशान्तात्मा । त्रि० प्रशान्तचित्ते ॥

प्रशान् । अ० समानार्थे ॥

प्रशान् । त्रि० शाते ॥ प्रकर्षेणशाम्यति । शम० । क्विप् । अनुनासिकस्यक्विझलोरितिदीर्घं ' । मोनोधातो ' ॥

प्रशासनम् । न० प्रकृष्टाज्ञायाम् ॥ शासु० । ल्युट् ॥

प्रशासिता । त्रि० प्रकृष्टशासनकृति ॥ ईश्वरे ॥ यथा । प्रशासितारसर्वेषामणीयासमणोरपि । रुक्माभस्वप्नधीगम्य विद्यात्तपुरुषपरम् ॥ देवतायागकर्त्तारपितर श्राद्धकारिणम् । नाप्नुयुर्हव्यकव्यार्थयदिनस्यात्प्रशासिता ॥

प्रशास्ता । पुं० ऋत्विजि ॥ मित्रे ॥ त्रि० शासनकर्तरि ॥ प्रशास्ति । शासु० । तृच् । अप्तृन्नितिदीर्घं : ॥

प्रश्न : । पुं० अनुयोगे । पृच्छायाम् ॥ प्रच्छनम् । प्रच्छ० । यजयाचेतिनङ् । छ्वोरितिश . । प्रश्ने चेतिलिङ्गान्नसम्प्रसारणम् ॥

प्रश्नदूती । स्त्री० प्रहेलिकायाम् ॥

प्रश्नी । स्त्री० कुम्भिकायाम् । वारिपर्ण्याम् ॥

प्रश्रय । पुं॰ प्रणये। प्रीत्याप्रार्थने ॥ प्रश्रयणम् । श्रिञ्अप्रच् ॥

प्रश्रवम् । न॰ प्रवाहे ॥

प्रश्रित । त्रि॰ विनीते ॥ प्रथमगुणे रश्राथि । श्रिञ्॰ । क्त ॥

प्रश्लथ । त्रि॰ शिथिले ॥

प्रश्लिष्ट । त्रि॰ प्रकर्षेणमिलिते ॥

प्रश्लेष । पुं॰ संयोगे ॥ प्रश्लेषणम् । श्लिष्॰ । घञ् ॥

प्रश्वास । पुं॰ प्राणेनकोष्ठस्थवायो र्वहिर्निस्सारणे । समाध्यङ्गपूरकवि रोधिनि ॥ स्वास्थ्यविशेषे ॥ प्रश्व सनम् । श्वस॰ । घञ्॰ ॥ श्रमाप नये ॥

प्रष्टव्य । त्रि॰ प्रश्ने ॥

प्रष्टा । त्रि॰ कथङ्कथिके । प्रश्नकर्तरि । पृच्छति । प्रच्छ॰ । तृच् । प्रश्ने ति कृत्यष ॥

प्रष्ठ । त्रि॰ अग्रगे ॥ श्रेष्ठे । चाण्डा लिकौषधौ ॥ प्रतिष्ठते॰ गच्छति । ष्ठा॰ । आतश्चोपसर्गइतिक । सुपि स्थइतिकोवा । प्रष्ठोग्रगामिनीति ष । ष्टुत्वम् ॥

प्रष्ठवाट् । पुं॰ युगपार्श्वगे । दमनका लिकस्कन्धारोपितकाष्ठवाहे ॥ प्रष्ठमग्र गामिनवहति । वहश्चेतिण्वि ॥ स्वामोतु॰पश्चमषष्ठ वावर्णवहतीति विग्रहश्चरेफरहितपठति॰तत्रपृषोद रादित्वबोध्यम् ॥

प्रष्ठी । स्त्री॰ प्रष्ठभार्यायाम् ॥

प्रष्ठौही । स्त्री॰ बालगर्भिण्याङ्गवि । प्रथमगर्भंधृतवत्याम् ॥ प्रष्ठ वहति । वहश्चेतिण्वि । वाहऊतिङीष् ॥

प्रसक्त । त्रि॰ आसक्ते ॥ तद्वति । सर्वथातदेकपरे ॥ न॰ । सतते ॥ प्रा सक्ति । षञ्ज॰ । कर्मणिक्त ॥

प्रसक्ति । स्त्री॰ प्रसङ्गे ॥ प्रवृत्तौ ॥ अनुमितौ ॥ आपत्तौ ॥ प्र॰ षञ्ज॰ । स्त्रियाक्तिन् ॥ आसक्तौ ॥

प्रसङ्ग । पुं॰ प्रसक्तौ । अन्योद्देशेनाऽ न्यदीयस्यापिसहानुष्ठाने ॥ अन्योद्दे शेनप्रवृत्तेवन्यस्यापिसिद्धौ ॥ यथा । दृष्टातुहरतेपापं स्पृष्टातुत्रिदिवनये त् । प्रसङ्गेनापियागङ्गामोक्षदाह्य वगाहिता ॥ गीतवादित्रादौ ॥ प्रस ज्यतेपुरुषोयत्र । षञ्ज॰ । घञ् ॥ नेष्टेतार्थानुप्रसङ्गेनर्नविरुद्धेनकर्म णा । नविद्यमानेष्वर्थेषुनार्त्यामपि यतस्ततः ॥ यतस्ततः पतितादेः ॥ प्रस्तावे ॥ प्रस्तावे ॥ य॰ । यथा च्युतोदारकथाप्रसङ्गः ॥ पुनः पुनः प्रवृत्तौ ॥ प्रकृष्टसम्बन्धे ॥ सङ्गतिविशेषे ॥ स्मृतत्वेसत्युपोद्घा तादिपञ्चकभिन्नत्वमितितस्यलक्षण म् । स्मृतस्योपेक्षानर्हत्वंप्रसङ्गत्वम् । तदर्थस्तुस्मृतिविषयतापन्नत्वेसतिद्वे षविषयतानापन्नत्वमित्यनुमितिग्र न्थेगदाधरभट्टाचार्यः ॥ प्रकृष्टः सङ्गः ॥

मैथुने ॥

प्रसङ्गत्वम् । न० स्मृतस्योपेक्षाऽनर्हत्वे ॥ स्मृतविषयतापन्नत्वेसति०द्वेषविषयतानापन्नत्वमितितदर्थं ॥

प्रसङ्ख्यानम् । न० आवृत्तौ ॥ आवृत्तिर्हिप्रसङ्ख्यानमित्युक्तेः ॥

प्रसज्य । पुं० प्रसज्यप्रतिषेधे ॥ पर्युदास . सदृग्ग्राहीप्रसज्यस्तुनिषेध-कृत् ॥

प्रसज्यप्रतिषेध । पुं० निषेधान्तरे ॥ अप्राधान्यं विधेर्यत्र प्रतिषेधेविधानता । प्रसज्यप्रतिषेधोयक्रिययासहयत्रनञ् ॥

प्रसञ्जनम् । न० प्रसङ्गे ॥

प्रसत्तिः । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे । प्रसन्नतायाम् ॥

प्रसत्वा । पुं० प्रजापतौ ॥ धर्मे ॥ मूर्ते ॥ प्रसीदति । षद्लृ० । प्रकरसदोस्तुट्चेति०दशपादीपाठात्सदेरपि क्वनिप् ॥

प्रसत्वरी । स्त्री० प्रतिपत्तौ ॥ वनोरचेतिङीप्रौ ॥

प्रसन्न: । त्रि० अच्छे । स्वच्छे । निर्मले । अच्छा० अच्छी० द्र० भा० ॥ सन्तुष्टे ॥ प्रसन्नयातुष्टे ॥ प्रसादवति ॥ प्रसादत् । प्रसीदति स्मवा ॥ षद्लृ० गत्यर्थेतिक्तः ॥

प्रसन्नता । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ॥ प्रसन्नस्यभाव: , तल् ॥

प्रसन्ना । स्त्री० सुरायाम् ॥ मद्यप्रभेदे ॥ प्रसन्नागुल्मवाताशोविबन्धानाहनाशिनी । शूलप्रवाहिकाटोपकफवातार्शसांहिता ॥ प्रसादविशिष्टायाम् ॥

प्रसन्नात्मा । पुं० शमदमाद्यभ्यासाच्छुद्धचित्ते ॥ प्रसन्न रजस्तमोभ्यामकलुषित आत्मान्तःकरणमस्य ॥ विष्णौ ॥ अवाप्तसर्वकामत्वात्प्रसन्नआत्मा स्वभावोऽस्य ॥

प्रसभ । पुं०न० वलात्कारे ॥ प्रगता सभाअस्मात् । सभाया प्रगतोवा ॥

प्रसर । पु० प्रणये ॥ वेगे । जवे ॥ सङ्गरे । युद्धे ॥ विसर्पणे ॥ प्रसरन लभन्ते हियावत्क्वचनमर्कटा: । नाभिद्रवन्तितेतावत् पिशाचावास्वगोचरे ॥ प्रसरणम् । सृगतौ । वा० अप् ॥ अधिकरणेपुंसिसञ्ज्ञायामितिघोवा ॥ प्रकर्षे ॥ समूहे ॥

प्रसरक: । पुं० पियाले ॥ अत्रप्रसवकइत्यपिपाठ . शब्दमालायाम् ॥

प्रसरणम् । न० आसारे । सैन्यानासर्वतोव्याप्तौ ॥ तृणकाष्ठादिहेतवेसैन्यानामितस्ततोगमने ॥ सर्वतोगमने । पसर्ना०फैलना० द्र० भा० ॥ सृ० । ल्युट् ॥

प्रसरणी । स्त्री० प्रसरणार्थे ॥ प्रसरति । द्रु० । अर्तिसृधृब्यनि: । कृदिकारादितिङीष् ॥

प्रसर्पणम् । न० गमने ॥ प्रसरणे ॥

प्रसव. । पु० उत्पादे ॥ अपत्ये॥ फले॥ कुसुमे॥गर्भमोचने । गर्भाद्बालकनिःसृतौ । प्रसूतौ ॥ अस्यमासनियमो यथा । नवमेदशमेमासिनारीगर्भंप्रसूयते । एकादशेद्वादशेवाततोऽन्यविकारत ॥ इति ॥ अस्यौषध यथा । पीतन्तुकाञ्जिकरुद्रक्वथितश्च रपुङ्खया । हिङ्गुसैन्धवसंयुक्तंशीघ्रस्त्रीणांप्रसूतिकृत् ॥ मातुलुङ्गस्यवैमूलकटिबद्धंप्रसूतिकृत् । अपामार्गस्यवैमूलयोनिस्थञ्चप्रसूतिकृत् ॥ अपामार्गस्यवैमूलेगर्भवत्यास्तुनामत । उत्पद्यमानेसकलेपुत्र स्यादन्यथासुता ॥ अपामार्गस्यवैमूलेनारीणांशिरसिस्थिते । गर्भंशूलविनश्येतनात्रकार्याविचारणा । इति गारुडे १९६ अध्याय ॥ अभ्यनुज्ञाने ॥ प्रसवनम्०प्रसूयतेवा । षूङ्० । प्राणिप्रसवे०षूप्रेरणेवा । ऋदोरप्० पचाद्यज्वा ॥

प्रसवक. । पुं० पियालवृक्षे ॥

प्रसवनम् । न० प्रसवे ॥

प्रसवबन्धनम् । न० वृन्ते ॥ प्रसूयते । षुप्रसवे । ऋदोरप् । वध्यतेनेन । बधबधने । करणेल्युट् । प्रसवस्य पुष्पफलपत्रस्यबन्धनम् ॥

प्रसवस्थली । स्त्री० मातरि ॥

प्रसविता । पुं० तातै । पितरि ॥

प्रसवित्री । स्त्री० जनयित्र्याम् ॥

प्रसव्यः । त्रि० प्रतिकूले ॥ अनुकूले ॥ प्रगतसव्यात् । सव्यशब्दश्चा त्राच्छब्दवत्वामदक्षिणोभयार्थ ॥

प्रसह । पु० काकगृध्रादिषु ॥ तेच । काकोगृध्रउलूकश्च चिल्लश्चशशघातक । चाषोभासश्चकुररइत्याद्याः प्रसहा स्मृता ॥ प्रसहा कीर्तिताह्येते प्रसह्याच्छाद्यभक्षणात् । प्रसहा खलुवीर्योणास्तन्मासम्भक्षयन्तिये । तेशोषभस्मकोन्मादैः शुक्रक्षीणाभवन्तिहि ॥

प्रसहन । पुं० हिंस्रपशौ ॥ यथा । शार्दूलसिंहशरभर्क्षतरक्षुमुख्याये न्यान्प्रसह्यविनिहत्य निवर्त्तयन्ते । तेकीर्त्तिताः प्रसहना पललं तदीयमर्शः प्रमेहजठरामयजाड्यहारि ॥ इति० राजनिर्घण्ट ॥ न० क्षमायाम् । सहने ॥ त्रि० तद्वति अभिभवे ॥ आलिङ्गने ॥

प्रसहा । स्त्री० बृहतिकायाम् ॥

प्रसहिष्णुः । त्रि० अभिभावके ॥ अलङ्कर्जितीणाच् ॥

प्रसह्य । अ० हठादर्थे । बलात्कारार्थे ॥ प्रकर्षेणसोढ्वा । प्रहमर्षणे । क्त्वा० ल्यप् ॥

प्रसह्यचौरः । पुं० हठाच्चौर्यकारिणि । माचले । चिल्लाभे । डाकाइत० दौडा० लुटेरा० इत्यादिभाषा ॥

प्रसातिका । स्त्री० सूक्ष्मधान्ये ॥
प्रसाद । पुं० अनुग्रहे । तुष्टिदाने । प्रीतिदाने ॥ यथा । सत्कीर्त्ति र्विमलयश सुकविता पाण्डित्यमारोग्यता०वादेवाक्पटुताकुलेद्दतुरता गाम्भीर्यमचोभ्यता । प्रागल्भप्रभुतागुणे निपुणता यस्यप्रसादाद्भवेत् तवन्दे शिवरूपिणं निजगुरु सर्वार्थ सिद्धिप्रदमिति ॥ स्वास्थ्ये । आरोग्ये ॥ सौम्यतायाम् ॥ प्रसत्तौ । प्रसन्नतायाम् । नैर्मल्ये ॥ चित्तस्यप्रसन्नतायाम् । चित्तस्वच्छतायाम् ॥ देवनिवेदितद्रव्ये ॥ गुरूणा भुक्तावशिष्टे ॥ प्रसदनम् । षदॢ० । भावेघञ् ॥ वैदर्भीरीतियुक्तकाव्यगुणे । ग्राम्यशब्दभिन्नप्रसिद्धार्थ पदत्वे ॥ यथा । ओज . प्रसाद माधुर्यगुणत्रितयभेदत । गौडवैदर्भपाञ्चालरीतय परिकीर्त्तिता ॥ तत्र० व्यक्तार्थपदमग्राम्य प्रसाद परिकीर्त्तित । इतिलक्षणम् ॥ अपिच । शुष्केन्धनादिवत्स्वच्छजलवत्सहसैवय । व्याप्नोत्यन्यत्प्रसादोसौसर्वत्रविहितस्थिति ॥ अन्यत्इति० व्याप्यमहचित्तम् । सर्वत्रेतिसर्वेषुरसेषु०सर्वासुरचनासुच । गुणवृत्त्यापुनस्तेषांवृत्ति शब्दार्थयोर्मता ॥ गुणवृत्त्याउपचारेण । तेषाम्० ओजआदिगुणानाम् । आकारेशौर्यस्थेव ॥
प्रसादन । पुं० भक्तकारे ॥ न० अन्ने ॥ त्रि० प्रसन्नताकारके ॥
प्रसादना । स्त्री० परिचर्यायाम् ॥ सेवायाम् ॥
प्रसादित । त्रि० प्रार्थिते ॥ सौमनस्यङ्गमिते ॥
प्रसादी । त्रि० अनुग्रहशीले ॥ प्रसादगुणयुक्ते ॥ शीलेणिनि । अस्त्यर्थेइनिर्वा ॥
प्रसाधनम् । न० वेशे । अलङ्काररचनादिकृतशोभायाम् ॥ प्रसाध्यतेऽनेनाङ्गम् । षाध० । करणे ल्युट् ॥ प्रकृष्टनिष्पत्तौ ॥
प्रसाधनी । स्त्री० कङ्कतिकायायाम् ॥ सिद्धौ ॥ ङीप्
प्रसाधिका । स्त्री० नीवारे ॥ वेशकारिण्याम् । अलङ्कर्त्र्याम् ॥
प्रसाधित । त्रि० अलङ्कृते । भूषिते ॥ प्रसाध्यतेस्म । षाधससिद्धौ ॥ स्वार्थण्यन्त । क्त ॥ प्रकृष्टनिष्पन्ने । निष्पादिते ॥
प्रसार । पुं० प्रसरणे ॥ प्रसरणम् । सृ० । घञ् ॥ तृणकाष्ठादे :प्रवेशे ॥
प्रसारणम् । न० पञ्चविधकर्मान्तर्गत विस्तारुपैककर्मणि ॥ यथा । उत्क्षेपण ततोऽवक्षेपणमाकुञ्चन तथा । प्रसारणञ्चगमन कर्माण्येतानि

पञ्च ॥

प्रसारणी । स्त्री० गन्धालिकायाम् । सरणायाम् । कुब्जप्रसारणीतिख्यातायाम् । गन्धभाद्रालिया ० इ० गौ० भा० ॥ प्रसारणीगुरुर्बल्याबलसन्धानकृत्सरा । वीर्यौष्णावात हृत्तिक्ताबातरक्तकफापहा ॥ चौणानाश्वविराणाञ्च वातसङ्कोचितात्मनाम् । प्रसारयेद्यतोऽङ्गानितदुक्ताप्रसारणी ॥ प्रसार्यतेरूपमनया । करणेतिल्युट् ॥

प्रसारिणी । स्त्री० लज्जालुलतायाम् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रसारित । त्रि० तते । विस्तारिते ॥

प्रसारी । त्रि० प्रसरणशीले । विस्त्वरे ॥ प्रसरति० तच्छील ' । सृगतौ । प्रे लपसृद्रुमथवदवसइतिविनुण् ॥ चायते ॥ व्याप्ते ॥

प्रसितम् । न० पूये । त्रि० तत परे । आसक्ते ॥ प्रासाथि । षिञ्बन्धने । कर्म्मणिक्त : ॥

प्रसिति । स्त्री० बन्धने ॥ बन्धनसाधनरज्जुनिगडादौ ॥ प्रसयनम् । षिञ्० । क्तिन् ॥

प्रसिद्ध :। त्रि० भूषिते । ख्याते ॥ प्रसिद्ध्यति० प्रसिध्यते स्मवा । षिधुसराद्धौगत्यांवा । कर्त्तरि० कर्म्मणिवाक्त : ॥

प्रसिद्धि. । स्त्री० टङ्कारे । ख्यातौ ॥ उत्कृष्टसिद्धौ ॥ प्रकृष्टासिद्धि ॥

प्रसुप्त । त्रि० निद्रिते ॥ प्रकर्षेणसुप्त ॥

प्रसू. । स्त्री० अश्वायाम् ॥ जनन्याम् ॥ कन्दल्याम् ॥ वीरुधि । प्रसूते ० प्रसूयते वा । षूङ्प्रसवे । सत्स्विति क्विप् ॥

प्रसूका । स्त्री० वाजिन्याम् । बडवायाम् ॥

प्रसूतम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ त्रि० सञ्जाते ॥ सूते ॥ प्रासविष्ट । षूङ्० । क्त ॥

प्रसूता । स्त्री० जातसन्तानायाम् । जातापत्यायाम् । प्रजातायाम् ॥ टाप् ॥

प्रसूति । स्त्री० प्रसवे । उद्भवे ॥ तनये ॥ दुहितरि ॥ स्वायम्भुवमनो : पुत्र्याम् ॥ प्रसवनम् । प्रसूयते वा । षूङ् । क्तिन् ॥ कारणे ॥ प्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात ॥

प्रसूतिका । स्त्री० प्रसूतायाम् ॥ प्रासविष्ट । षूङ्० । गत्यर्थेतिक्त । स्वार्थेकन् । सूतिकापुत्रिकेतीत्वम् ॥

प्रसूतिजनम् । न० दु खे । पीडामात्रे ॥ प्रसूतेर्जातम् । पञ्चम्याम जातावितिड : ॥

प्रसूनम । न० फले ॥ पुष्पे ॥ त्रि०

जाते ॥ प्रसूयते । षुञ् अभिषवे । सुञोदीर्घश्चेति न. ॥ यद्वा । प्र सूयते स्म । षूङ्० । क्तः । ओदितश्चेतिनिष्ठानत्वम् ॥ स्वादयओदित ॥

प्रसूनेषु . । पु० कन्दर्पे । कामे ॥ प्रसूनानि इषवोयस्य ॥

प्रसृत । पु० । अर्द्धाञ्जलौ । निकुब्जपाणौ । पस सै ० इ० भा० ॥ न० पलद्वये ॥ त्रि० सुप्रसारे । नते ॥ विनीते ॥ वेगिते ॥ निसृते ॥ प्रकृष्ट सृतमस्य ॥ प्रसरतिस्म । सृ० । गत्यर्थेतिक्त . ॥

प्रसृता । स्त्री० जङ्घायाम् ॥ प्रसरतिस्म० प्रसियते स्मवा । सृ० । गत्यर्थेति० कर्मणिवाक्तः ॥ प्रकृष्ट सृत गमन मनयावा ॥

प्रसृति । स्त्री० आकुञ्चितपाणौ ॥ अर्द्धाञ्जलौ । प्रसृते ॥ प्रकृष्टासृतिरस्य ॥

प्रसृष्ट . । त्रि० प्रेषिते ॥ अनुज्ञाते ॥

प्रसेक । पु० सेचने ॥ स्रुतौ ॥ क्षरणे ॥ प्रसेचनम् । षिच० घञ् ॥

प्रसेदिका । स्त्री० क्षुद्रोपवने । बगीची० इ० भा० ॥

प्रसेदिवान् । त्रि० प्रसन्ने ॥ सदेर्भाषायासदवसश्रुवइतिलिट क्वसुरादेश लिटिधातोरितिद्वित्वम् । अत

एकहल्मध्यइत्ये त्वाभ्यासलोपौ । वस्वेकाजाद्घसामितीडागम । उगित्वान्नुम् । सान्तेतिदीर्घ ॥

प्रसेव . । पु० वीणाङ्गे ॥ स्यूते । वस्त्रशणादिनिर्मिते० थैला० इतिख्याते ॥ सूत्ररचितभाण्डविशेषे। धोकडा० इ० गौड० भा० ॥ दृतौ ॥ प्रसीव्यते स्म । षिवु० । अकर्त्तरिचेतिघञ् ॥

प्रसेवक । पु० वीणाक्रान्तेवक्रकाष्ठे । दण्डाध . शब्दगाम्भीर्यार्थकाष्ठभाण्डे । ० वीणास्थितालावुफले । ० ककुभे ॥ सूत्रनिर्मितभाण्डे । धौतकटे । स्यूते । धोकडा० इ० गौड भाषा० ॥ प्रसीव्यते । षिवुसेवने । क्वुन् ॥

प्रस्कण्व . । पु० ऋषिविशेषे ॥ प्रस्कण्व हरिश्चन्द्रावृषीइतिसाधु ॥

प्रस्कन्दनम् । न० विरेके ॥

प्रस्कन्नम् । त्रि० अपगते ॥ पतिते ॥ प्रकर्षेणस्कन्नः ॥

प्रस्तर . । पु० पाषाणे । ग्रावणि । पत्थर० इ० भा० ॥ मणौ ॥ प्रस्तृणाति । स्तृञ्० । पचाद्यच् ॥ दर्भमुष्टौ ० इ० कर्ममीमांसका ॥ पल्लवाद्यैर्विरचितेतल्पे ॥ प्रस्तारे ॥

प्रस्तरिणी । स्त्री० गोलोमिकायाम् ॥

प्रस्तार । पु० पत्ररचिततल्पे ॥ तृणवने ॥ अध्यायाम् ॥ छन्द . प्रभृ

तीनाप्रभेदस्थापकीसङ्केतविशेषे ॥
प्रस्तीर्यते । स्तृञ् । प्रेस्त्रोऽयज्ञे
इतिघञ् । भावेवा ॥

प्रस्तारित । त्रि० प्रकीर्णे । विक्षिप्ते ॥

प्रस्तार्य्यर्म्म । न० नेत्ररोगभेदे ॥ त-
स्यलक्षणम् । प्रस्तार्यर्मतनुस्तीर्णश्यो
वरक्तनिभसिते । इतिमाधवकर ॥
अपिच । समन्ताद्विस्तृत श्यावो
रक्तोवामाससप्रभय । सन्निपातेन-
दोषाणांप्रस्तार्यर्मतदुच्यते ॥ तस्यौ
षधंयथा । कतकस्यफलशङ्ख-
त्र्यूषणसैन्धवान्वितम् । फेनोरसा
ञ्जनक्षौद्रंविडङ्गस्यमन: शिला ॥
कुक्कुटाण्डकलापानिवर्तिरेषाव्यपो
हति । तिमिरपटलकाचमर्मशुक्रं
तथैवच ॥ कण्डुक्लेदार्वुदंहन्तिमल-
माशुसुखावतीति ॥

प्रस्ताव । पु० प्रसङ्गे ॥ प्रकरणे ॥ अ
वसरे॥ प्रस्तवनम् । ष्टुञ् । प्रेद्रुस्तु
स्रुवइतिघञ् ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसा-
म्नोद्वितीयभक्तौ ॥ प्रारम्भे ॥

प्रस्तावना । स्त्री० आरम्भे ॥ प्रतिपा
द्यशार्थस्याकथायाम । सूत्रधारेणस-
हनटोविदूषकाणांपरस्परविचित्रभा
षणे ॥ तस्यालक्षणंयथा । नटीवि-
दूषकोवापिपारिपार्श्विकएववा ।
सूत्रधारेणसहिता: सलापयत्रकु-
र्वते ॥ चित्रैर्वाक्यै स्वकार्योत्थै
प्रस्तुताक्षेपिभिर्मिथ: । आमुखत
त्तविज्ञेयनाम्नाप्रस्तावनापिसेतिसा
हित्यदर्पणे ॥

प्रस्तिर । पु० पल्लवादिरचितशय्या
याम् ॥

प्रस्तीत । त्रि० } ध्वनिते ॥
प्रस्तीम । त्रि० } संहते ॥ स्त्यैष्टैशब्द
सङ्घातयो: । क्त । आत्वेकृ-
ते०सयोगादेरित्यस्यासिद्धत्वात्०-
पूर्वै०स्त्य: प्रपूर्वस्येतिसम्प्रसारणे
पूर्वरूपेचकृतेहलइतिदीर्घे । प-
श्चाद्यणत्वादतस्तयोर्विरहान्ननत्व-
म् । प्रस्त्योन्यतरस्यामिति०निष्ठा
तस्यपाक्षिकोम ॥

प्रस्तुत । त्रि० उपस्थिते ॥ प्रति
पन्ने ॥ प्रकरणप्राप्ते । प्राकरणिके ।
प्रासङ्गिके ॥ निष्पन्ने ॥ प्रकर्षस्तुति-
युक्ते ॥

प्रस्तुति । स्त्री० प्रत्यक्षस्तुतौ ॥

प्रस्तृत । त्रि० आस्तारिते ॥

प्रस्तोता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रस्तौ-
ति । ष्टुञ् । बहुलमन्यत्रापीति-
तृन् ॥

प्रस्तोभ । पु० परिहासे ॥ प्रोत्साहे ॥

प्रस्तोभित । त्रि० उपहसिते ॥

प्रस्थ । पु० न० चतुष्कुडवरूपेधान्य
मानभेदे ॥ चत्वार: कुडवा: प्र-
स्थ: ॥ आढकचतुर्थभागे । पर्वते
कदेशे । सानौ ॥ उन्मितवस्तुनि ॥
द्विशरावपरिमाणे ॥ इ०वै०प० ।

वमनेचविरेकेचतथाशोणितमोच-
णे । अर्द्धत्रयोदशपलप्रस्थमाहुर्मनी
षिण ॥ अर्द्धत्रयोदशपलसार्द्धषट्
कम् ॥ विस्तारे ॥ यथा। दीर्घप्रस्थे
समानञ्चनकुर्यान्मन्दिरं बुधइति ॥
प्रकर्षेणतिष्ठति । ष्ठा० । आतश्चोप
सर्गइ०क ' प्रतिष्ठन्तेऽस्मिन्नऽनेन
वा । घञर्थेकोवा ॥ प्रकर्षस्थितिवि
शिष्टे ॥

प्रस्थपुष्प । पु० स्वल्पपत्र तुलस्याम्
। मरुवके । मरुवा० इ० भा० ॥
प्रस्थेसानौपुष्यति । पुष्य० । अच् ॥

प्रस्थानम् । न० विजिगीषो प्रयाणे ।
यात्रायाम् । प्रस्थायाम । अभिनि
र्याणे ॥ गमनमात्रे ॥ प्रपूर्वात्ति
ष्ठतेल्युट् ॥

प्रस्थानविघ्न । पु० गमनव्याघाते ॥

प्रस्थापित. । त्रि०प्रतिशिष्टे । प्रेरिते ।
पठाया० इ० भा० ॥ प्रकर्षेण
स्थापिते ॥

प्रस्थायी । त्रि० प्रस्थास्यतितस्मिन् ॥
ष्ठा० । प्रेस्थइति इनिर्णित् ॥

प्रस्थिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

प्रस्थित : । त्रि० कृतप्रस्थाने ॥ प्रष्ठा०
। क्त । द्यतिस्यतीतीत्वम् ॥ नि-
र्गच्छति ॥

प्रस्न . । पुं० स्नानार्थकटाहविशेषे ॥
प्रस्नान्त्यस्मिन् । स्ना० । घञर्थेकवि
धानस्थास्नापाव्यधिहनियुद्धार्थम् ॥

प्रस्फुट. । त्रि० प्रफुल्ले ॥ प्रकर्षेणस्फु
ट ' ॥

प्रस्फुटित । त्रि० विकसिते । प्रक
र्षेणस्फुटित ॥

प्रस्फुरित . । त्रि० प्रचलिते ॥ प्रोल्ल
सिते ॥

प्रस्फोटनम् । न० शूर्पे ॥ ताडने ॥
विकाशने ॥ प्रस्फोट्यतेऽनेन । स्फु
ट् । करणेल्युट् ॥ पचने ॥

प्रस्रव । पु० प्रवाहे ॥ स्रवणस्रव ।
स्रुगतौ ॥ ऋदोरप् । प्रकृष्ट : स्र-
व ' ॥ चौरादेर्द्रवद्रव्यस्यक्षरणे ॥

प्रस्रवण । पुं० किष्किन्धासमीपव
र्तिनिगिरिविशेषे ॥ माल्यवत्पर्व
ते ॥ स्वेदे ॥ न० पर्वतस्थानभेदे
स्रवज्जलस्थितौ०पर्वतमूलादहि '
स्रवज्जलेवा ' उत्से । झर्ना० इ०
भा० ॥ तज्जलगुणायथा । प्रस्रवण
जलस्वच्छ लघुमधुररोचनञ्चदीपन
कृदितिराजनिर्घंटः ॥ स्रवन्त्यापोऽ
स्मात् । स्रु० । भीमादयइ०कृत्यल्यु
टजा०अपादानेल्युट् ॥ प्रकर्षेणक्षरणे ॥

प्रस्राव : । पु० मूत्रे । पिसाब० इ०
भा० ॥ प्रस्रूयते । स्रुप्रस्रावे ।
प्रेद्रुस्तुस्रुवइतिघञ् ॥

प्रस्रुत : । त्रि० वहति ॥

प्रस्वान . । पु० उच्चै शब्दे ॥ प्रकृ
ष्ट ' स्वान ' ॥

प्रस्वेद । पुं० अतिशयघर्मे ॥ तदौ

यंधयथा। चन्दनकुङ्कुममासीकर्पूरोजातिपत्रिका। जातीककोलपूगानालवङ्गस्यफलानिच ॥ अगुरुश्रीरकाश्मर्यं कुष्ठ तगरनालिका गोरोचनाप्रियङ्गुश्च चोलंमदनकनखम्। सरल: सप्तपर्णश्चलाचाचामलकीतथा। कर्बूरक पद्मकञ्चएतैस्तैलप्रसाधितम्। प्रस्वेदमलदौर्गन्ध्यकण्डुकुष्ठहरपरम्। पुमान्युवास्याच्छुक्राध्यः सौख्याचाल्यमवभ ॥ स्त्रीशतगच्छतेवन्ध्यापिलभतेसुतम् ॥ इतिगारुडे १९८ अध्याय ॥

प्रहत। त्रि० वितते ॥ क्षुण्णे ॥ प्रहन्यतेस्म। हन०। क्त ॥ प्रकर्षेणाहिंसिते० गते० च ॥

प्रहर। पु० दिवसस्यचतुर्थांशे। अहोरात्रस्याष्टभागैकभागे।यामे। पहर० इ० भा० ॥ प्रक्रियतेढक्कादिरस्मिन्। हृञ०। पुंसिसञ्ज्ञायामितिघ ॥

प्रहरकुटवी। स्त्री० कुटुम्बिनीक्षुपे ॥

प्रहरणम्। न० शस्त्रमात्रे। आयुधे ॥ प्रह्रियतेऽनेन। हृञ०। करणेति ल्युट् ॥ अग्नौप्रक्षेपेइतिकर्ममीमांसका ॥ युद्धे ॥ प्रहारे ॥ समणे ॥ ऽ ॥

प्रहरकलिका। स्त्री० शर्करीप्रभेदे ॥ ननभनलगितिप्रहरणकलिका ॥ यथा। व्यथयतिकुसुमप्रहरणकलिका प्रमदवनभवातवधनुषितता। विरहविपदिमेशरणमिहततो०मधुमथनगुणस्मरणमविरतम् ॥

प्रहरी। त्रि० प्रहरवति। पहरेवारो० इ० भा० ॥

प्रहर्त्ता। त्रि० प्रहारकर्त्तरि। मारके ॥ प्रहरति। प्रहृञस्तृच् ॥

प्रहर्ष। पु० प्रमोदे ॥ प्रकृष्टोहर्षः ॥

प्रहर्षण। पु० एकदेशे। बुधग्रहे ॥ त्रि० हर्षविशिष्टे ॥ हर्षकारके ॥

प्रहर्षणी। स्त्री० अतिजगतीप्रभेदे ॥ तस्यालक्षणंतथा। म्नौज्रौगस्त्रिदशयति प्रहर्षणीयम्। अपिच। त्र्याशाभिर्मनजरगा प्रहर्षणीयम्। इ० ॥ लक्ष्य यथा। गोपीनामधरसुधारसस्यपानैस्तुङ्गस्तनकलसोपगूहनैश्च। आश्चर्यैरपिरतिविभ्रमैर्मुरारे संसारेमतिरभवत्प्रहर्षणीह ॥ हरिद्रायाम् ॥

प्रहसनम्। प्रहासे॥ आक्षेपे ॥ रूपकान्तरे ॥ हसे०। ल्युट् ॥

प्रहसन्ती। स्त्री० यूथ्याम् ॥ वासन्त्याम् ॥ प्रहसति। हसेहसने। लट शतृ। उगित्वान्ङीप्। शप्श्यनोरितिनुम् ॥ प्रकर्षेणहसन्त्याम् ॥

प्रहस्त। पु० चपेटे। प्रलम्बे ॥ प्रसृतोहस्त। प्रादयोगतेतिसमास ॥ रावणस्यसेनापतौ ॥

प्रहाण। पु० चये ॥ शल्यचङ्क० वस्व

म् ॥

प्रहार. । आघाते । चोट॰फट॰इभा॰ ॥ प्रहरणम् । हृञ्॰ ॥ घञ्॰ ॥ श्रान्ते भीतेत्यक्तशस्त्रे पतितेबालके तथा । प्रहरन्तिनवीरास्ते धर्मएषसनातन . ॥

प्रहारवल्ली । स्त्री॰ मासरोहिण्याम् ।

प्रहास . । पुं॰ अट्टहासे । शिवे ॥ नटे ॥ सोमतीर्थे ॥ अत्यर्थहासे । अनुचिताचरणप्रकाशनेनलज्जोत्पादने ॥ प्रहसनम् । हसे॰ । घञ्॰ ॥

प्रहासी । पुं॰ वासन्तिके । विदूषके । प्रीतदे । भाण्ड॰ इ॰ भा॰ ॥ प्रकृष्टहासयति॰ हसतिवा । णिनि ॥ प्रहासोऽस्यास्तिवा । इनि ॥

प्रहि . । पु॰ कूपे ॥ प्रह्रियते । प्रेहरति . कूपेइति॰ इनि॰ ॥

प्रहितम् । न॰ सूपे ॥ त्रि॰ प्रक्षिप्ते ॥ प्रेरिते ॥ प्रधीयतेस्म । डुधाञ्॰ क्त : । दधातेर्हि ॥

प्रहीण । त्रि॰ विगते । परित्यक्ते । । विहीने ॥ ओहाक्॰ । क्त . ॥ घुमास्थेतीत्वम् । ओदितश्चेतिनिष्ठातस्यन ॥

प्रहीणदोष. । त्रि॰ नितान्तनिर्मलस्वान्त ॥ प्रहीणा . दोषारागादयोयस्य ॥

प्रहुत . । पु॰ पञ्चमहायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ प्रकर्षेणहूयते । हु॰ । क्त.

प्रहृष्ट । त्रि॰ सन्तुष्टे ॥ प्रकर्षेणहृष्टे ॥

प्रहेणकम्) न॰ पिष्टकविशेषे । वायने । वाचनके । व्रतोपायने । वायना॰ इ॰ भा॰ ॥
प्रहेलकम्)

प्रहेलिका । स्त्री॰ प्रवह्लिकायाम् । प्रश्नदूत्याम् । दुर्विज्ञानार्थप्रश्ने । पहेली॰ इ॰ भा॰ ॥ लक्षणयथा । व्यक्तीकृत्यकमप्यर्थंस्वरूपार्थस्यगोपनात् । यत्रवाह्यान्तरावर्थौकथ्येते साप्रहेलिका ॥ साद्विधार्थीचशाब्दीचप्रख्याताप्रश्नशासने । आर्थीस्यादर्थविज्ञानाच्छाब्दीशब्दविभागत ॥ आर्थीयथा । तरुण्यालिङ्गितकण्ठेनितम्बस्थलमाश्रित । गुरूणासन्निधानेपिक . कूजतिमुहुर्मुहु. ॥ पानीयकुम्भइति ॥ शाब्दीयथा । सदारिमध्यापिनवैरियुक्तानितान्तरक्ताप्यसितैवनित्यम् । यथोक्तवादिन्यपिनैवदूतीकानामकान्तेतिनिवेदयाशु ॥ सारिका । इति ॥ एवम्॰ सोदर्यवर्येणनितान्तमादौ सम्भावितोनिर्गतभी सभीम : । राजन्भवद्बाहुवलीनतुल्यो निगूढनामात्रकविर्ब्रवीति ॥ अस्याअर्थ . । आदौसोत्॰उकारसहित : । भीसोनिर्गतभी मकार । अर्यवर्येणस्त्रा शिवाचकेनपतिशब्देनसम्भावितपश्चाद्युक्त । भवद्बाहुवलीनतुल्यो

दीर्घ . । तथाच॰उमापतिरितिक वेर्नामाचनिगूढम् । प्रहेलिकायाम् नेयार्थत्वदूरान्वयादिनदूषणमिति ज्ञेयम् ॥ प्रहेलयति॰अभिप्रायंसूचति । हिलभावकरणे । कु न्प्रियिर्स्यि सम्प्रयोरितिक्कुन् ॥

प्रह्लन्न । त्रि॰ हृष्टे । प्रमुदिते । प्रीते ॥ प्रह्लाद्यतेस्म । ह्लादी सुखे च क्त . । रदाभ्यामितिनत्वम् । ह्लादो निष्ठायामितिह्रस्व ॥

प्रह्लाद . । पुं॰निनदे । शब्दे । हर्षे । प्रमोदे ॥ प्रह्लादे । परमभागवतेहिरण्यकशिपो : पुत्रे ॥ प्रकर्षेणह्लादयति॰आनन्दयति॰परमसात्त्विकत्वेनसर्वान्॰इति प्रह्लादोदैत्यानामस्मि भगव तोविभूति ॥

प्रह्व । त्रि॰ प्रवणे । नम्रे । नते । नमनशीले ॥ अनुकूले । प्रह्वयति । ह्वेञ्स्पर्धायाशब्दे च । कविधौसर्वत्रप्रसारणिभ्योडइतिड . ॥ प्रह्वयतेऽसौ । ह्वेञ्॰ । सर्वनिघृष्वेतिसाधु । आकारवकारयोर्लोप । जहातेर्वा ॥ आसक्तौ ॥ शिरसानम्रे ॥ महति ॥ यथा । तदाप्रह्वा.सर्वकार्येविधानश्चास्तुमेशिवे॰इतिदेवीभागवतम् ।

प्रह्वत्वम् । न॰ शिरसानतौ ॥

प्रह्वीभूत । त्रि॰प्रणते । शिरसानम्रे । नमस्कृतवति ॥

प्रांशु : । त्रि॰ उच्चे । उन्नते । तुङ्गे ॥ प्रकृष्टाअंशवोऽस्य ॥ जगतत्रयक्रमणेभगवतिवामने ॥ तोयेतुपतितेहस्तेवामनोभूदवामन । सर्वदेवमयरूपदर्शयामासवैविभु ॥ भूपादौ॰द्यौ शिरश्चास्यचन्द्रादित्यौचचक्षुषी । इत्यादिविश्वरूपदर्शयित्वा॰तस्यविक्रमतोभूमि॰चन्द्रादित्यौस्तनान्तरे ।नभ . प्रक्रममाणस्यनाभ्यान्तौसमवस्थितौ ॥ दिवमाक्रममाणस्यजानुमूलेव्यवस्थिताविति प्राशुत्व दर्शितं॰ इ॰ व॰ ॥

प्राकरणिक : । त्रि॰ प्रकरणागते ॥

प्राकषिक । पुं॰ षिड्गे ॥ मायान्तके ॥ परदारोपजीविनि ॥ प्राकषति । कषहिंसायाम् । प्राङ्गिपर्षिकष इतिक्किकन् ।

प्राकाम्यम् । न॰ महादेवस्याष्टविधेश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ स्वच्छन्दानुमतौ । अवसर्गे । स्वाच्छन्द्यानुमने ॥ प्राकाम्यमिच्छानभिघात । यतोभूमावुन्मज्जति॰निमज्जतिच॰यथोदके ॥ प्रकामस्यभाव । ष्यञ् ॥

प्राकार . । पु॰ वरणे ॥ साले । वप्रोपर्यन्यचवा॰इष्टकादिरचितवेष्टने ॥ अस्यपरिमाण यथा । ऊर्द्ध विंशतिहस्तेभ्योनैवकुर्यादगृहगृही । ऊर्द्ध विंशतिहस्तेभ्य : प्राकारनशुभप्रदम् ॥ तस्यद्वारमानम् । प्रस्थेन

स्तवयात्पूर्वंदीर्घंह्रस्वञ्चयथा । गृ हिणाशुभदंद्वारप्राकारस्यगृहस्यच । नमध्यदेशेकर्तव्य किञ्चिन्न्यूनाधि केशुभमिति । ब्र० पु० ॥ प्रक्रिय- ते । डुकृञ्० । कर्मणिघञ् । उप सर्गस्यघञीतिदीर्घ . ॥

प्राकृत . । त्रि० नीचे । प्रकृष्टमकृत मकार्यमस्य ॥ स्वाभाविके । शा- स्त्रासंस्कृतबुद्धौ । बालसमे । स स्कृतेतरभाषायाम् । संस्कृतप्रकृ तिके । भाषाप्रभेदे ॥ प्रकृतौसंस्कृ तेभव ततआगतोवा । तत्रभव. ततआगतइतिवाऽण् ॥ पुं०प्रलय विशेषे । प्रकृतौसस्थितव्यक्तमतीत प्रलयेतुयत् । तस्मात्प्राकृतसञ्ज्ञोय मुच्यतेप्रतिसञ्चर ॥ प्रकृत्यासिद्ध. ॥ पु० प्रकृतिप्रवर्त्तकेभगवति ॥ गु णविशेषे ॥ यथाशैवानामतेधर्मज्ञा नवैराग्यादयोबुद्धिगुणाभावसज्ञया विज्ञाता . तेचसासिद्धिका दैन यिका प्राकृताश्चेतित्रिधाभवन्ति । तत्रप्राकृतोदेहसयोगेव्यक्त . स्वप्ना दिबोधवत् । य. स्वप्नमदमूर्च्छाप्रबु द्धस्य० यथाप्रसुतसंस्कारइवदेहस योगएव व्यज्यतेनदेहापायेपिसम्रा कृतोनामसुखोवि ज्ञेय । इतिशै वा . ॥ त्रि० प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकृतज्वर । पु० ऋतुज्वरे ॥ यथा । वर्षाशरद्वसन्तेषुत्रिष्वृतुषुक्रमेणवा तपित्तकफजज्वरा । यथा । वर्षा शरद्वसन्तेषुवाताद्यै प्राकृतक्रमा त् । इति ।

प्राकृतदोष । पुं० वर्षाशरद्वसन्तेषुक्र मेणकुपितेषुवातपित्तकफेषु ॥ यथा । चयप्रकोपप्रशमा पित्तस्यप्रावृडा दिषु । क्रमेण : शिशिराद्येषुवायो र्घर्मादिषुविषु ॥ इतिरक्षित : ॥

प्राकृतप्रलय . । पुं० प्रकृतेर्लये ॥ य० निर्गुणस्यचनित्यस्य वाद्यन्तरहित- स्यच । निमेषाणासहस्रेणप्रकृतेर्द ण्डउच्यते॥ षष्टिदण्डात्मकस्तस्यवा सरश्चप्रकीर्तित । मासस्त्रिंशद्दि- वानैर्वर्षैर्द्वादशमासकै ॥ एवञ्च तेशताब्देचश्रीकृष्णे प्रकृतेर्लय. ॥ प्र कृत्याचप्रलीनायातदैवप्राकृतोलय । सर्वा. संहृत्यसाचैकामहाविष्णो: प्रसूश्चया । कृष्णवक्षसिलीनाचमू- लप्रकृतिरीश्वरी ॥ इ० ब्र० ॥ अपि- च का० पु० ॥ प्रकृतौसंस्थितोय स्मात्सर्वस्तन्मात्रसञ्चय. । अह- ङ्कारमहत्तत्त्व गतोयत्प्राकृतोलय ॥ प्रकृतौसस्थितोव्यक्तमतीतप्रलय स्तुयत् । तस्मात्प्राकृतसंज्ञोयमुच्य तेप्रतिसञ्चर । ॥ इ० ॥

प्राकृतमानुष . । पु० सामान्यमनुष्ये ॥ यथा । एकादशचमूनाथंभीमपादे नमास्पृश । पद्मानामपियोभर्त्ता नासौप्राकृतमानुष : ॥

प्राक्तनमित्तम् । न० खदेशव्यवहितदेशावस्थितेराजनि ॥

प्राक्तनशत्रु । पु० एकविषयाभिनिवेशिनिनृपादौ ॥

प्राकृतिक । पु० बन्धविशेषे ॥ सच-प्रकृतावात्मज्ञानात्०येप्रकृतिमुपासतेतेषाभवति । योवायुपुराणे०प्रकृतिलयादित्युच्यते । पूर्णं शतसहस्रन्तुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्तकाइति ॥ त्रि०प्रकृतिविकारे । प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकूल । त्रि० प्रागग्रे ॥

प्राक्तन । त्रि० प्राग्‌भवे ॥ कालवाचिनोऽव्ययात्ट्युट्युलौ ॥

प्राक्तनकर्म । न० अदृष्टे । भाग्ये ॥ पुराकृतकार्ये ॥

प्राक्फल । पु० पनसे ॥

प्राक्फल्गुनी । स्त्री० पूर्वफल्गुन्याम् ॥

प्राक्फल्गुनीभव । प्राक्फाल्गुन । प्राक्फाल्गुनेय । पु० बृहस्पतौ । जीवे । चित्रशिखण्डिजे ॥ तीक्ष्णतायाम् । प्रखरत्वे ॥

प्रागभाव । पु० कार्यस्योत्पत्तेः पूर्व्वं वर्त्तिनि०अभावविशेषे ॥ सच०अनादि . सान्त. । आकाशादावतिव्याप्तिवारणायसान्तइति । घटादावतिव्याप्तिवारणायानादिरितितार्किका ॥ विद्यमानस्यघटस्यमृत्पिण्डेघ्वभाव ' प्रागभाव . आविर्भावजनककृतिसत्कार्य्यवादिन : ॥

प्रागल्भ्यम् । न० प्रगल्भतायाम् । प्रतिभातिशये ॥ यथा । प्रागल्भ्यहीनस्यनरस्यविद्या०शस्त्रं यथाकापुरुषस्यहस्ते । नत्वम्निमुख्यादयतेशरीरेष्वस्यदाराइवदर्शनीया ॥ क्ली० ॥ स्त्रीणामयत्नजेभावविशेषे ॥ य० । प्रागल्भ्यौदार्यमाधुर्य्यशोभाधीरत्वकान्तय । दीप्तिश्चा०यत्नजा०भावहावहेलास्त्रयोङ्गजा ॥ क्ली० ॥ प्रगल्भस्यभाव । ष्यञ् ' प्रागल्भ्यपराभिभवसामर्थ्यमितिगीताभाष्यटीका ॥

प्रागुदीची । स्त्री० पूर्वोत्तरदिशि ॥

प्राग्गमनम् । न० अग्रतोनिस्सरणे ॥

प्राग्ज्योतिष । पु० कामरूपे । नरकासुरपुरे ॥ अत्रैवस्थितोब्रह्माप्राङ्नक्षत्रं ससर्ज ह । तत : प्राक्ज्योतिषाख्येयं पुरीशक्रपुरीसमा ॥

प्राग्भद्रपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदनक्षत्रे ॥

प्राग्भाग । पु० पर्वतादेरग्रभागे ॥

प्राग्भार । पु० प्राकृतिविशेषे ॥ पर्वताग्रभागे ॥ तटे ॥

प्राग्रहर । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्रकृष्टमग्रम् । प्राग्रं हरति । हरतेरनुद्यमनेच् ॥

प्राघाटम् । न० अघनेदधनि ॥

प्राग्र्य । त्रि० अग्रे । श्रेष्ठे ॥ प्रकृष्टोग्र्य ॥

प्राग्वंश : । पुं० घृताधारगृहात्पूर्वं गृहे । पत्नीशालाख्ये । हवि र्शालाया पूर्वभागेयजमानादीनाम्स्थित्यर्थेगेहे ॥ प्राग्वति । अव्यु० । ऋत्विगादिनाक्विन् । प्राग्‌०वंश गोचस्थूणावाऽथ ॥ यत्रशालाया पूर्वपश्चिमस्तम्भयोरर्पितेपूर्वपश्चिमायते काष्ठे ॥

प्राघात । पु० युद्धे ॥ प्रकृष्टआघातोयस्मिन् ॥

प्राघार । पु० घृतादिक्षरणे । श्चोतते॥ प्राघरणम् । घृक्षरणदीप्त्यो । घञ् । उपसर्गस्यघञ्योतिदीर्घः ॥

प्राघुण : ।) पुं० अति-

प्राघुणिक ।) पु० थौ ॥

प्राघूर्ण : । पु०) पु० अति-

प्राघूर्णिक ।) थौ ॥

प्राङ्क ।) पुं० पणव-

प्राङ्ग ।) पुं ०वाद्ये ॥

प्राङ्गणम् । न० अङ्गने । चत्वरे । अजिरे । अगना०आगन०द्व०भा० ॥ सूर्यविद्धस्यतस्यदोषोयथा । अभद्रदंसूर्यवेधप्राङ्गणस्यतथैवचेति ॥ अभिव्यक्तिस्थाने । गृहाद्बहिस्थले ॥ पणववाद्ये ॥ प्रकृष्टमङ्गनम् ॥

प्राङ्न्याय : । पुं० चतुर्वीतरान्तर्गतो व्यवहारविशेषे ॥ यत्राभियुक्तएवब्रूयात् । अस्मिन्नर्थेऽनेनाहमभियुक्तस्तत्राय व्यवहारमार्गेपराजितइति । उक्तञ्चकात्यायनेन । आचारेणावसन्नोपिपुनर्लेखयतेयदि । सोभिधेयोजित : पूर्वंप्राङ्न्यायस्तुसउच्यते ॥ द्व० ॥

प्राक् । अ० पूर्वदिशि॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्वकाले ॥ प्राचिदेशे०प्राचोदेशात्०प्राङ्देशोवा । दिक्छब्देभ्य : सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिरिति०अस्ताति । अञ्चेर्लुक् । एवदिशि०कालेच ॥ इहकस्मान्नभवति०पूर्वस्मिन्देशेवसतीति । नैषदोष । देशविशेषणमेतत् । द्व०भाष्यम् ॥ योहिदेशेनविशेष्यमाणोदेशोभवतितत : प्रत्ययो०नविशेषणादिस्यर्थः ॥ पूर्वस्मिन् ॥ अवान्तरे ॥ अग्रे ॥ प्रभाते॥ अतीते ॥

प्राङ् । त्रि० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्वकाले ॥ प्रकर्षेणाञ्चति । सुप्युपपदेअञ्चेः ऋत्विगादिनाक्विन् । अनिदितामितिनलोप । उगिदचामितिनुम् । संयोगान्तस्यलोप. । नुमोनस्य०क्विनप्रत्ययस्ये तिकुत्वेनङकार ॥

प्राचिका । स्त्री० दंशे । डांस० द्व० भा० ॥ पक्षिविशेषे ॥ प्राञ्चति । अञ्चु० । क्वुन् । ह्रस्वम् ॥

प्राची । स्त्री० पूर्वस्यादिशि ॥ पूज्य पूजकयोरर्थे ॥ यत्रैवभानुस्तुवियत्युदेतिप्राचीतितावेदविदोवदन्ति । तथा पुर ' पूजकपूज्ययोश्च सदागमश्चा प्रवदन्तितन्त्वे ॥ प्राथम्ये ऽचप्रशब्द . । प्रथममञ्चतिप्राप्नोतिसूर्यम् । अञ्चु० । ऋत्विगादिनाक्विन् । उगितश्चे ङीप् ॥

प्राचीनम् । न० वृतौ । प्राचीरे ॥ त्रि० प्राग्भवे । पूर्वदिग्देशकालभवे ॥ प्राचि ॥ प्रागेव । विभाषाद्वेरदिक् स्त्रियामिति० ख ॥

प्राचीनपनस . । पु० विल्वे । गोष्ठीतक्याम् ॥

प्राचीनयोग्य : । पुं० वेदप्रसिद्धे सत्ययोग्याख्यमुनौ ॥ प्राचीनयोगस्य गोत्रापत्यम् । गर्गादित्वाद्यञ् । बहुत्वे प्राचीनयोगा ॥

प्राचीनवंश . । पु० कर्ममीमांसाप्रसिद्धे । मण्डपविशेषे । यस्य मण्डपविशेषस्योपरिवंशा ' प्रागग्राभवन्ति, सप्राचीनवंश इत्युच्यते ॥

प्राचीनवर्हि : । पु० इन्द्रे ॥ पृथोः प्रपौत्रे० प्रचेतसांपितरि० राजर्षिविशेषे ॥ प्राचीनाग्रा : कुशा स्तस्यपृथिव्यांविस्तृतामुने । प्राचीनवर्हिरभवत् ख्यातो भुविमहाबल . ॥

प्राचीनशाल ' । पुं० वेदप्रसिद्धे मुनिविशेषे । औमन्यवे ॥

प्राचीना । स्त्री० वनतिक्तिकायाम् । पाठायाम् । भावनादि०इ०गौ० भा० ॥ नाकुल्याम् । रास्नायाम् ॥ प्राचिभवा । विभाषाद्वेरिति ख । टाप् ॥ प्राग्भवायाम् ॥

प्राचीनामलकम् । न० वारिबदरे । पानीयामलके ॥ प्राचीनामलकं दोषत्रयजिद्गरघातिच ॥

प्राचीनावीतम । न० अपसव्ये । श्राद्धादौवामकरेदक्षिणस्कन्धार्पितयज्ञसूत्रे । विपरीतधृतयज्ञोपवीते ॥ तथाहि । सव्यं बाहुं समुद्धृत्यदक्षिणे तुधृतं द्विजा । प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्र्ये कर्मणियोजयेत् ॥ प्राचीन प्रदक्षिणमावीयते स्म । अज० । अजेर्व्यघञपो ' ॥ वीगत्यादिषुवा । क्त : ॥ यद्वा । प्राचीनं प्रदक्षिणम्ाजतिस्म० आवेतिस्मवा गत्यर्थे तिक्त ' ॥

प्राचीनावीती । पुं० अपसव्यवतिद्विजे ॥ वामपाणावुद्धृतेदक्षिणस्कन्धस्थिते वामकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रेवस्त्रे वाप्राचीनावीतीद्विजोभण्यते ॥ प्राचीनावीतमस्यास्ति । अतइनिठनावितीनि ' ॥

प्राचीपति । पुं० इन्द्रे ॥

प्राचीरम्, । न० प्रान्ततोवृतौ । ग्रामादेरन्ते कण्टकादिवेष्टने ॥ दुर्गार्थं नगरादे 'प्रान्तभागेवेणुकण्टकवेत्रादिमयीवृत्तिर्वेष्टनिकेतिकश्चिद्भरतः ॥ सून्मय्यामपिवृतौप्राचीरमुपचारादितिसाम्याद्य ' ॥ प्राचीयते । प्राङ्पूर्वश्चिञ्चयने । श्रुसिचिमीनादीर्घश्चेतिक्रन्दीर्घौ ॥

प्राचेतस, । पुं० प्राचीनबर्हिराजपुत्रेषु ॥ सान्तनित्यबहुवचनान्तो० यम् ॥

प्राचेतस, । पु० वाल्मीकिमुनौ । रामायणप्रवक्तरि ॥ प्रचेतसोऽपत्यम । अण् ॥

प्राच्य ' । पुं० शरावत्यानद्यामर्यादाया, प्राग्दक्षिणदेशे ॥ देशान्तरे ॥ यथा । अङ्गावङ्गामद्गुरकाश्चान्तर्गिरिवर्हिगिरा. । ततः प्रवङ्गामातङ्गामलयामलवर्त्तकाः ॥ सुह्मोत्तरा, प्रविजयाभार्गवाङ्गेयमालवा, । प्राग्ज्योतिषाश्चपुण्ड्राश्चविदेहास्ताम्रलिप्तकाः ॥ साल्वामागधगोनर्दाः प्राच्याजनपदाः स्मृता. ॥ इ० मत्स्यपुराणम ॥ त्रि० पूर्वदेशीये ॥ प्राच्याभव, । द्युप्रागितियत ॥

प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तरि ॥

प्राजक: । पु० सारथौ । सूते ॥

प्राजनम्, । न० तोदने । वृषभादिप्रेरणदण्डे ॥ प्रवीयते नेन । अज० । ल्युट् । वायाविति वीन ॥

प्राजापत्य: । पुं० प्रयागे ॥ जैनराजभेदे । त्रिपृष्ठे ॥ प्रजापतेरपत्ये । देवे ॥ असुरे ॥ विवाहविशेषे । कार्थे ॥ सहोभौचरतांधर्ममितिवाचानुभाष्यच । कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्राजापत्योविधिः स्मृतः ॥ पञ्चमवत्सरे ॥ नीरोगाश्चनिराबाधामानवाविगतद्विषः । बहुक्षीरास्तथा, गाव प्राजापत्ये वरानने ॥ ५ ॥ देवसर्गान्तरे ॥ प्रजापतेरपत्यम्०प्रजार तिर्देवताऽस्य०प्रजापतेरिवायवित्यार्थे०दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्य. ॥ न० तपसि ॥ पु० न० द्वादशाहसाध्ये व्रतविशेषे ॥ यथा० त्र्यहप्रातस्त्र्यहसायंत्र्यहमद्यादयाचितम् । त्र्यहपरञ्चनाश्नीयात्प्राजापत्यचरन्द्विजः ॥ अथग्रासपरिमाणामिचायामाहपराशर । सायद्वाविंशतिर्ग्रासा, प्रात, षड्विंशतिस्तथा । अयाचितेचतुर्विंश परचानशनस्मृतम् । कुक्कुटाण्डप्रमाणस्स्याद्यावान्वाप्रविशेन्मुखम् । एतद्ग्रासंविजानीयाच्छुद्ध्यर्थंकायशोधनम् ॥ हविष्यान्नमश्नीयाद्यथारात्रौतथादिवा । त्रींस्त्रीण्यहानिशास्त्रीयान्ग्रासान्सङ्ख्याकृतान्यथा ॥ अयाचित

तथैवाद्यादुपवासस्त्र्यहंभवेदिति ॥ पुं० रोहिणीनक्षत्रे ॥ वि० प्रजापतिसम्बन्धिनि ॥

प्राजापत्या । स्त्री० यजुर्वेदीयोपाख्यानग्रन्थोक्तायाम् । सन्यासश्रमपूर्व कर्तव्यप्रजापतिदेवताकसर्वस्वदक्षिणायामिष्टौ ॥ यथा । प्राजापत्यानिरूप्येष्टिंसर्ववेदसदक्षिणाम् । आत्मन्यग्नीन्समारोप्यब्राह्मण प्रव्रजेद्गृहादिति ॥

प्राजिता । पु० सारथौ । यन्तरि । सूते ॥ प्राजति । अज० । तृच् । अजभावितरणयोर्वा । वलादार्द्धधातुकेविष्यतइतिवीभावेन ॥

प्राज्ञ । पु० कल्किदेवस्यज्येष्ठे भ्रातरि ॥ परमात्मनि ॥ विदितवेद्यतदुपकरणार्थे०विवेकिनि ॥ प्रज्ञाञ्च विनाशिस्वरूपानुभवरूपायस्यसप्रज्ञ । प्रज्ञएवप्राज्ञ. । प्रज्ञादण् ॥ पक्षिविशेषे । राजशुके । शतपत्रे । राजसूषा० इ० भा० ॥ कारणशरीराऽभिमानिनिजीवे । मलिनसत्त्वप्रधानाविद्योपाधिकेजीवे ॥भूतभविष्यतिचविषयेज्ञातृत्वतथासर्वस्मिन्नपि वर्तमानेविषयेज्ञातृत्वमस्यैवेतिप्रकर्षेणजानातीति०प्रज्ञः । सएवप्राज्ञ. ॥ सुषुप्तोपिहिभूतपूर्वगत्याप्राज्ञउच्यते ॥ प्राज्ञेणपक्ष ' वि० पण्डिते ॥ पण्डितेचगुणाःसर्वेमूर्खेदोषाश्चकेवलम् । तस्मान्मूर्खसहस्रेषुप्राज्ञएकोविशिष्यतइतिविष्णुशर्मा ॥ दृचे ॥

प्राज्ञता । स्त्री० विद्वत्त्वे ॥ यथा । पदपदार्थमेकवाक्यार्थेसुभाषितम् । मूर्खोपिप्राज्ञतांयातिनदीभिः सागरोयथा इति ॥

प्राज्ञमानी । त्रि० पण्डिताभिमानिनि ॥

प्राज्ञा । स्त्री० बुद्धिमत्याम् । धीमत्याम् ॥ प्रज्ञाऽस्त्यस्या । प्रज्ञाश्रद्धार्चाभ्योण । टाप् ॥

प्राज्ञी । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् । प्राज्ञायाम् ॥ प्रजानाति । ज्ञा०आतश्चोपसर्गेइतिक ॥ प्र० अण् ॥

प्राज्यः । त्रि० प्रचुरे । प्रभूते । अदभ्रे ॥ प्रवीयते । अज० ण्यत् । वा०वीभावेन ॥ आज्यसम्पन्ने ॥ प्रभूतमाज्य यस्य स ॥

प्राञ्जल । त्रि० सरले ॥

प्राञ्जलि । त्रि० बद्धाञ्जलौ । कृतसम्पुटकरयुगले ॥ भक्तिनम्रे ॥ प्रकृष्टोमुक्तिकृतोऽञ्जलिर्येन०यस्य वा । प्रवद्ध अञ्जलिर्येनवा ॥

प्राड्विवाक । पुं० अक्षदर्शके । विचारार्थेराजनियुक्तपुरुषे । व्यवहारद्रष्टरि । ऋणदानादीन्यष्टादशविवादपदानिव्यवहाराः तेषांनिर्णेतरि । जज० इति अङ्गरेजीभाषा ॥ प्रच्छनं । प्रच्छनीपायाम् । क्विब्वचिप्रच्छि

श्रिस्तृद्रुकटप्रुज्वादीर्घौऽसम्प्रसार णश्चे त्युणादिसूत्रेणक्विब्दीर्घौ० सम्प्र सारणाभावश्च । विवचनम् । घञ् । प्राट्चविवाकश्चप्राड्विवाकौ० प्रश्न विवेकावस्यस्त । अर्थआदच् । प्रश्नविचारयो कुशलइत्यर्थं. ॥ यद्वा । पृच्छतिवादिप्रातिवादिवा क्यम्प्राट् । च्छ्वो . शूडनुनासिकेचे ति० शादेश । विविच्यवक्तीतिवि वाक . । घञ् । प्राट्चासौविवा कश्चेति० प्राड्विवाक ॥ यथा- हु । विवादानुगतपृष्ट्वापूर्ववा क्य प्रयत्नत . । विचारयतियेना सौप्राड्विवाकस्तत ' स्मृत ' इति ॥ अपिच । अर्थिप्रत्यर्थिनौपृच्छती तिप्राट् । तयोर्वचनविरुद्धाविरुद्ध स्सभ्ये सहविविनक्तिविवेचयति वेतिविवाक . । प्राट्चासौविवाक श्चेतिप्राट्विवाक ॥ उक्तञ्च । विवा दानुमतपृष्ट्वा ससभ्यस्तत्प्रयत्नत : । विचारयतियेनासौप्राड्विवाकस्त त स्मृत . ॥ इति ॥

प्राण । पु० प्राणगमनवति० नासाग्र स्थानवर्तिनिवायौ । नासाग्रेप्रत्य क्षमुपलभ्यमानत्वात् । प्रागनिती तिव्युत्पत्तेश्च ॥ . तस्यकर्मबहिर्गम नम् । तस्यरूपम् ० इन्द्रनीलप्रतीका शंप्राणरूपंप्रकीर्तितम् । तस्यस्थाना नि० आस्यनासिकयोर्मध्येवर्ततेनाभि मध्यगे । प्राणालयइतिप्राहु पादा ङ्गुष्ठेपिकेचनेतियोगार्णव ॥ शरी- रान्त सञ्चारिणिवायौ ॥ सचैको प्यु पाधिभेदात्प्राणापानादिकास- ज्ञालभते ॥ इन्द्रियेषु ॥ प्राज्ञे० वी आत्मनि ॥ समष्टिलिङ्गशरीराभिमा निनिचैतन्ये० क्रियाशक्तिप्रधाने० हिरण्यगर्भे ॥ इसरथे । ब्रह्मणि ॥ इन्माइते ॥ बोले । गन्धरसे ॥ का व्यजीवे ॥ बले ॥ धातु : पुंसे ॥ प्रा णितिअनेनवा । अच् ० घञ्वा । अनितेरितिणत्वम् ॥ प्रसरणेन ० च नितिवा ॥ यस्मिन्सतिजीवनम् ० यदपगमेचनभवति० सचवायुविशे षोलोकेरूढ ' प्राणइति ॥ निश्वासो च्छ्वासकासैस्तुप्राणोजीवसमाश्रित . । प्रयाणकुरुतेयस्मात् तस्मात्प्राण प्रकीर्तित : ॥ त्रि० पूरिते ॥

प्राणा । पुं० भूम्नि० असुषु ॥ अस व : प्राणाइति० असुप्राणशब्दाभ्या बहुवचनान्ताभ्यापञ्चप्राणादयउच्य न्ते पुनरेकैकाभिधानेबहुवचनम् । अतएव० प्राणोऽपानइत्युक्तम्० इदि प्राणोगुदेपानइत्यादिचवक्ष्यते ॥ अ स्योत्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तैस्तुप्राणो भवतिपञ्चधेति । मिलितै : पञ्चभू तानारजोंशै : प्राणापानादिपञ्च वृत्त्यात्मक . प्राणोभवतीत्यर्थ : ॥ शरीरस्थपञ्चप्राणायथा । प्राणोपान.

समानश्चोदानव्यानौचवायव । श रीरस्थाइमे०इत्यमर । इमेप्राणा दयपञ्चवायव शरीरेतिष्ठन्तितेचनि यतस्थानस्थाः । यदाहु । हृदिप्राणो गुदेपान समानोनाभिसंस्थित . । उदान कण्ठदेशेचव्यान सर्व- शरीरगइति ॥ तेषांव्यापाराश्च- यथा । अन्नप्रवेशन०मूत्रादुत्सर्गो ऽन्नविपाचनम् । भाषणादि०निमे षादि०तद्व्यापारा क्रमादमी ॥ इति ॥

प्राणक : । पु० सत्त्वजातीये । प्राणि मात्रे ॥ जीवकद्रुमे ॥ चोले । व- स्त्रविशेषे ॥ बोले ॥

प्राणथ । पुं० वायौ ॥ तीर्थे ॥ प्रजा पतौ ॥ बलवति ॥ प्राणिति , अन० । शीङ्शपिरुगमिवञ्चिजीविप्राणि भ्योऽथ ॥

प्राणद . । पु० जीवकद्रुमे ॥ भगवति ॥ न० जले ॥ रक्ते ॥ प्राणान्ददा ति०चेष्टयति । प्राणान्कालात्मना द्यति०खण्डयतिवा । प्राणान्दापय ति०शोधयतिवा । प्राणान्दातिलु- नातिवा । आतइतिक . ॥

प्राणदा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ ऋद्धि- वृद्धे ॥ टाप् ॥

प्राणधारणा । स्त्री० असूनाधृत्यर्थंमा हारे ॥ यथा । अथ प्रदायभूतेभ्य . सीताथवरवर्णिनी । तयोरप्यददा दुग्धाजोमधुमासञ्चसम्भृतम् ॥ तयो स्तृप्तिमयोत्पाद्यवीरयो कृतशौच यो । विविधञ्ज्ञानकीपश्चाच्चक्रे साप्राणधारणामित्यार्षेरामायणे० अयोध्याकाण्डेदृष्टम् ॥

प्राणनम् । न० जीवने ॥ पु० गले ॥ त्रि० आप्यायनकरे ॥

प्राणनाथ । पु० पत्यौ ॥ यमे ॥ त्रि० प्राणाधिपे ॥ प्राणानानाथ ॥

प्राणन्त । पुं० रसाञ्जने ॥ वायौ ॥ प्राणयात् । अन० । रुहिनन्दिजीवि प्राणिभ्य . षिदाशिषीतिझच् ॥

प्राणन्ती । स्त्री० हिक्कायाम् ॥ क्षुति । छिक्कायाम् ॥ षित्त्वान्ङीष् ॥

प्राणपण । पु० अतिप्रयासे ॥ प्राणा पणोयस्मिन् ॥

प्राणप्रतिष्ठा । स्त्री० प्रतिमायांजीवन्या से ॥ प्राणानांप्रतिष्ठा ॥

प्राणप्रद : । त्रि० प्राणदातरि ॥

प्राणप्रदा । स्त्री० ऋद्धिनामकौषधौ ॥ प्राणप्रददाति । डुदाञ्० । क ॥

प्राणभास्वान् । पुं० अब्धौ । समुद्रे ॥

प्राणभृत् । पुं० जीवे ॥ प्राणान्बिभ र्ति । डुभृञ्० । क्विप । तुक् ॥

प्राणमय . । पु० द्वितीयकोषे । कर्मे न्द्रियै : सहितैप्राणादिपञ्चकै : क्रि याशक्तिमतिकार्यरूपे ॥ अस्यक्रिया त्मकत्वे नरजोंशकार्यत्वम् ॥ स्थूल- समष्टिकारणीभूतेऽपञ्चीकृतपंचमहा

भूततत्कार्यात्मकोहिरण्यगर्भेसूत्रेऽ-मूर्तिरणोसूक्ष्मसमष्टौ ॥ पूर्यादिवृत्तिबलयच्छन्नप्राणायाय . प्रवर्तक । वायु . प्राणमयोनासावात्माचैतन्यवर्जनात् ॥

प्राणरोध: । पुं० नरकान्तरे ॥

प्राणलय: । पुं० मरणे ॥ परमात्मनि । प्राणानांलये ॥ प्राणलयेजाते०सङ्कल्पविकल्पावपिमनसोनाशासीनलीनौभवतएव० प्राणमनसोर्दुग्धाम्बुवन्मिलितत्वात् । तदुक्तम् । दुग्धाम्बुवत्सम्मिलितावुभौतौतुल्यक्रियौमानसमारुतौतौ । तत्रैकनाशाद्परस्यनाशस्तत्रैकवृत्त्यपरप्रवृत्तिरिति ॥ प्राणलयेसङ्कल्पविकल्पलयेचसमाधिर्भवति ॥

प्राणवान् । पु० जीवे ॥ प्राणोऽस्यास्मिन्वा । मतुप् ॥

प्राणवित् । पुं० हैरण्यगर्भादिषु ॥

प्राणसंयम: । पुं० प्राणायामे ॥

प्राणसमा । स्त्री० पत्न्याम् ॥

प्राणस्पन्दनिरोध: । पुं० चित्तशान्त्युपाये ॥ यस्तुवासनानामतिप्राबल्यात्०तास्त्यक्तुंनशक्नोति०तस्यप्राणस्पन्दनिरोधएवोपाय: । प्राणस्पन्दवासनयोश्चित्तप्रेरकत्वात्०तयोर्निरोधेचित्तस्यशान्तिरुपपद्यते ।

प्राणहार: । पुं०) वत्सनाभे ॥ त्रि०

प्राणहारकम् । न०) असुनाशके ॥

प्राणा । स्त्री० विहगी विशेषे ॥ साचाकृष्णगरुडयो: श्वश्रू ॥

प्राणाचार्य्य: । पु० वैद्ये ॥

प्राणात्यय: । पुं० आपत्काले ॥ प्राणानामत्ययोयस्मिन्स ॥

प्राणादिपञ्चकम् । न० प्राणापानव्यानोदानसमानात्मके ॥

प्राणाधिनाथ: । पु० पत्यौ ॥ प्राणानामधिनाथ: ॥

प्राणाधिप: । पुं० प्रिये । पत्यौ ॥

प्राणान्त: । पुं० प्राणावसाने ॥

प्राणापानौ । पुं० अश्विनीकुमारयो: ॥

प्राणायाम: । पुं० प्राणसंयमे । रेचकपूरककुम्भकलक्षणेप्राणनिग्रहोपाये ॥ तथाचयोगसूत्रम् । तस्मिन्सतिश्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदलक्षण: प्राणायामइति । तस्मिन्नासनस्थैर्येसतीत्यर्थ: ॥ प्राण: प्रागुदितोवायुरायामोस्यप्रखेदनम् । प्रेरणाक्षिप्तरोधलक्षण: क्रतुदोषनुत् ॥ यवीयान्मध्यमोज्येष्ठ: सतालैर्द्वादशादिभि: ॥ उक्तञ्च । तालद्वादशकोह्रस्व: प्राणायामस्तुकन्यस: । मध्यश्चतुर्भिर्विंशत्याश्रेष्ठस्तद्द्विगुणोभवेत् ॥ सोपिध्यानतपोपेत: सगर्भोऽन्यस्तदुज्झित: । यथासगर्भ:स्थैर्यायमनसोनतथेतर: ॥ अपिच । सव्याहृतिसप्रणवांगायत्रीं शिरसासह । त्रि: पठेदायतप्राण:प्राणा

याम स उच्यते ॥ सर्वपापहरं प्रोक्तं प्राणायामं द्विजन्मनाम् । ततस्त्वभ्यधिकं नास्ति तपः परमपावनम् ॥ अत्र विशेषो देवीगीतायाम् । इडयाकर्षयेद्वायुं वाह्यं षोडशमात्रया । धारयेत्पूरितं योगी चतुःषष्ट्यातु-मात्रया ॥ सुषुम्णामध्यगं सम्यक् द्वात्रिंशन्मात्रया शनैः । नाड्या पिङ्गलया चैव रेचयेद्योगवित्तमः ॥ प्राणायाममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदाः । भूयो भूयः क्रमात्तस्य वाह्यमेवं समाचरेत् ॥ मात्रावृद्धिक्रमेणैव सम्यक् द्वादशषोडश । जपध्यानादिभिः सार्द्धं सगर्भं तं विदुर्बुधाः ॥ तदपेतं विगर्भं च प्राणायामं परे विदुः । क्रमादभ्यसतः पुंसो देहे स्वेदोद्गमोऽधमः ॥ मध्यमः कम्पसंयुक्तो भूमित्यागः परो मतः । उत्तमस्य गुणावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यते इति ॥ अध्यात्मविदस्त्वाहुः । चित्तादिसर्वभावेषु ब्रह्मत्वेनैव भावनात् । निरोधः सर्ववृत्तीनां प्राणायामः स उच्यते ॥ इति ॥ प्राणस्य वायुविशेषस्य आयामो रोधः ॥

प्राणायामयज्ञः । पुं० अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे । प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वतीति भगवदुक्तेः ॥

प्राणिद्यूतम् । न० समाह्वये । पक्षपूर्वाजादिप्राणिसयुगे ॥ प्राणिभिर्मेषकुक्कुटादिभिः कृतद्यूतं ॥

प्राणी । पुं० प्राणविशिष्टे मनुष्यादौ ॥ चेतने । जन्मनि । जन्तौ । शरीरिणि ॥ अथ वैनाशिकमते० अस्य गुणा यथा । बुद्ध्यादिषट्कसङ्ख्यादिपञ्चक भावना तथा । धर्माधर्मौ गुणा एते आत्मनः स्युश्चतुर्दशेति ॥ अयमिन्द्रियाद्याधिष्ठाता० पुण्यपापाश्रयः । ज्ञानसुखादियोगतो मानसप्रत्यक्षविषयः । परदेहादौ प्रवृत्त्यादिनानुमेयः । अहमित्याकारप्रत्ययाश्रयः । मनोमात्रस्य गोचरः । विभुः परममहत्त्ववान् ॥ इति भाषापरिच्छेदः ॥ प्राणाः सन्त्यस्य । अतइनिठनाविति० इनि ॥

प्राणिमाता । स्त्री० गर्भदात्रीक्षुपे ॥

प्राणिहित . । त्रि० लोकहितकारिणि ॥

प्राणिहिता । स्त्री० पादुकायाम् । प्रनद्धिया० इ०भा० ॥

प्राणीत्यम् । न० ऋणे ॥

प्राणेश । पु० पत्यौ ॥

प्राणेशा । स्त्री० भार्यायाम् ॥

प्राण्यङ्गोद्भव । पु० गन्धविशेषे ॥ यथा । मृगनाभिसमुद्भूतस्तत्कोषोद्भव एव वा । गन्धः प्राण्यङ्गजः प्रोक्तो मोददः स्वर्गवासिनामिति ॥

प्रात : सवनम् । न० गायत्रच्छन्दस्के प्रात : कालोपलक्षितेकर्म्मणि ॥

प्रात : । अ० प्रगे । प्रभाते । पञ्चधाविभक्तस्यदिनस्यप्रथमेभागे ॥ प्राति । अत० । प्राततेररन्निति०–अरन्प्रत्यय : ॥ सार्द्धप्रहरे ॥ यथाह्माग्य्यँ . । ललाटसम्मितेभानौप्रथम : प्रहर . स्मृत : । सएवा ध्यर्द्ध संयुक्त : प्रातरित्यभिधीयत इति ॥ पञ्चपञ्चउष : कालः सप्त पञ्चारुणोदय : । अष्टपञ्च०भवेत् प्रात . शेष : सूर्योदय : स्मृत इतिदेवीभागवतम् ॥ श्रोत्रियशुभगांगाश्चवन्निमग्निचित तथा । प्रात रुत्थायय : पश्येदापद्भ्य : सविमुच्यते ॥ तथा ॥ पापिष्ठ दुर्भगांमद्यं नग्नमुत्कृत्तनासिकम् । प्रात रुत्थायय : पश्ये तत्तत्कलेरुपलक्षणमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥

प्रातरनुवाक : । पुं० मन्त्रे ॥ यत्प्रात : कालेशस्यतेयाज्ञिकै : ॥

प्रातराश : । पु० प्रात : कालीनभोजने । कल्पावर्त्ते । कलेउ०इ०–भा० ॥

प्रातर्गेय : । पुं० स्तुतिपाठके । स्तुतिव्रते । वन्दिनि । भाट०इ०भा० ॥ प्रात : कालेगेयईश्वरादिर्येन ॥ अहर्मुखेगातव्ये गीतानामसदृक्षादौ ॥

प्रातर्भोक्ता । पु० काके ॥ प्रात भुङ्क्ते । भुज०तृच् ॥ त्रि०प्रभातेभोजनकर्त्तरि ॥

प्रातर्भोजनम् । न० कल्पावर्त्ते ॥

प्राति : । स्त्री० पूर्त्तौ ॥ प्रादेशे ॥

प्रातिका । स्त्री० जवायाम् ॥

प्रातिकूलिक : । त्रि० प्रतिकूलचारिणि । प्रतिकूले ॥ प्रतिकूल वर्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलमितिठक् ॥

प्रातिजनीन . । त्रि० जनेजनेसाधौ ॥ जनञ्जनम्०इति० प्रतिजनम् । वीप्सायामव्ययीभाव : । प्रतिजने साधु : । प्रतिजनादिभ्य : खञ् ॥

प्रातिपथिक . । त्रि० प्रतिपथिके ॥ प्रतिपथमेति । प्रतिपथिमेतिठश्चेतिपत्रेठक् ॥

प्रातिपदिक . । पुं० अग्नौ । शिखावति ॥ न० । अर्थवद्धातुरप्रत्यय प्रातिपदिकम्०कृत्तद्धितसमासाश्चेति सूत्राभ्यालक्षिते० नामनि ॥ प्रतिपदिभवम् । ठक् ॥ घोर . कीदृग्वचोन्नूतैकोरोगोकश्चनास्तिक : । कीदृक्चन्द्रनपश्यन्तिततसूत्रपाणिनेर्वद ॥

प्रातिभम् । न० प्रतिभाविशेषे ॥ ज्ञानप्रभावविशेषे ॥ प्रतिभैव०प्रतिभाया भववा । स्वार्थे०भवार्थेवा अण् ॥

प्रातिभाव्यम् । न० प्रतिभूत्वेनदेयेधने ॥

प्रतिभुवोभावे । जामिनी० इ० भा० ॥ यथा। साक्षित्वप्रातिभाव्यञ्च दानग्रहणमेवच । विभक्ताभ्रातर: कुर्युर्नाविभक्ता : परस्परम् ॥ इ० ॥

प्रातिभासिक ' । त्रि० प्रतिभासमात्रकालसिद्धे । नपुरस्तान्नपश्चात्स्थिते ॥ यथाशुक्तिकायारूप्यं रज्जौवासर्पं ॥

प्रातिलोमिक : । त्रि० प्रतिकूले ॥ प्रतिलोमवर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलमितिठक् ॥

प्रातिवेश्य ' । पुं० निरन्तरगृहवासिनि । परौसी० इतिभा० ॥ प्रतिवेशभव । यत् ॥

प्रातिशाख्यम् । न० वेदभाष्ये ॥ प्रतिशाखभवम् । अव्ययीभावाच्चेतिञ' ॥

प्रातिष्ठितम् । न० आवेशिकेखीये ॥

प्रातिस्विक । त्रि० असाधारणे । आवेशिके । खीये ॥

प्रातिहारिक । पुं० मायाकारे । ऐन्द्रजालिके ॥ प्रतिहरणम् । हञ्० । भावेघञ् । प्रतिहारोव्याज . प्रयोजनमस्य । प्रयोजनमितिठक् ॥

प्रातीप । पुं० प्रतीपपुत्रे । महाभीष्मे । शान्तनुराजे ॥

प्रातीपिक : । त्रि० प्रतिकूलेप्रतीपं वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलमितिठक् ॥

प्राथमकल्पिक : । पुं० शैक्षे । प्रथमारब्धवेदे ॥ प्रथमकल्पआद्यारम्भ : प्रयोजनंयस्य । प्रयोजनमितिठञ् ॥ यद्वा । प्रथमकल्पमधीते । विद्यालक्षणकल्पान्ताच्चेतिवक्तव्यमितिठक् ॥

प्राथमिक : । त्रि० प्रथमभवे ॥ प्रथमस्यव्याख्यान: प्रथमेभवोवाद्व्यजृद्ब्राह्मणक् प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्याताट्टक् ॥

प्राथम्यम् । त्रि० प्रथमस्यभावे ॥

प्रादुर्भाव: । पुं० प्राकट्ये . आविर्भावे ॥

प्रादुष्कृत : । त्रि० प्रकटिते ॥

प्रादु ' । अ० नामनि ॥ विष्णोर्दंशप्रादुर्भावा ' । दशनामानीत्यर्थ : ॥ प्रकाशे ॥ प्राकाश्ये । स्फुटतायाम् । चाविरर्थे । सम्भाव्ये ॥ इत्ती प्रान्दति । अदिवक्षमे । वा० उस् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् । प्रात्तिवा । अदभक्षणे ॥

प्रादेश: । पु० तर्जन्यङ्गुष्ठसम्मिते । तर्जनीसहितविस्तृताङ्गुष्ठे ॥ प्रदिश्यते । दिश० । हलश्चेतिघञ् । उपसर्गस्यघञीतिपाक्षिकोदीर्घ ।'

प्रादेशनम् । न० दाने ॥ दिशअतिसर्जने । प्राङ्पूर्व : । भावेल्युट् ॥

प्रादेशिक । पुं० अव्याप्यवृत्तौ ॥

प्रादोष : त्रि० } प्रदोषसम्बिनि ॥ निशाप्रदोषा
प्रादोषिक : त्रि० }

भ्यास्त्रेतिशेषिकेर्थेठञ् । पक्षेऽण् ।

प्राद्युम्नि . । पुं० अनिरुद्धे ॥

प्राधान्यम् । न० प्रधानतायाम् ॥ अ गुणीभावे ॥ भावेष्यञ् ॥
प्राधीत । त्रि० प्रक्रान्ताध्ययने ॥
प्राध्ययनम् । न० प्रकृष्टाध्ययने ॥
प्राध्वम् । त्रि० दूरपथे ॥ प्रह्वे । प्रणते ॥ बन्धने ॥ प्राध्वनति । ध्वनशब्दे । डम्प्रत्यय ॥
प्राध्वंकृत्य । अ० बन्धनेनानुकूलकृत्वेत्यर्थे ॥ प्राध्वम्बन्धने॰ इतिगतिसञ्ज्ञा । कुगतीतिसमास ।
प्राध्वम् । अ० नम्रत्वे ॥ अनुकूले ॥ प्राध्वनति । ध्वन॰ डम् ॥
प्रान्त । पु० चरमे । अन्तभागे । शेष सीमायाम् । उपान्ते । यथा । प्रान्तच्छायाविनिर्मुक्तानमनोज्ञाजलाश्रयाः । तस्माद्धोजलप्रान्तच्छायारामानृपनिविशयेदिति ॥
प्रान्तत । अ० प्रान्तभागे ॥
प्रान्तरम् । न० ग्रामस्यदूरे॰ छायाजलादिशून्ये वर्त्मनि । दूरशून्यपथे ॥ विपिने । अरण्ये ॥ कोटरे ॥ प्रकृष्टमन्तरम्॰ व्यवधानमवकाशोवायत्र । प्रादिभ्यइतिबहुव्रीहि ॥
प्रान्तरशून्यम् । न० छायादिरहिते॰ दूरशून्येऽध्वनि ॥
प्रान्त्य । त्रि० प्रान्तभवे ॥
प्रापणम् । न० नयने । प्राप्तौ ॥ प्रकर्षेणाव्यापने ॥

प्रापणिक । पु० पण्यविक्रयिणि । प्रापणाभ्यते । मनु० । आपणिक वाणइतिकिकन् ॥ प्रपणोव्यवहार प्रयोजनमस्यवा । तदस्यप्रयोजनमितिठञ् ॥
प्रापणीय । त्रि० फलमात्रे ॥ प्राप्ये ॥ प्राप्यतेयत् । प्रपूर्वापधातोः कर्मण्यनीयर् ॥
प्रापय्य । अ० गमयित्वेत्यर्थे ॥
प्रापित । त्रि० निवेशिते ॥ नीते प्रकर्षेणआपिते ।
प्रापिपयिषु । त्रि० प्रापयितुमिच्छौ ॥ प्रापयते : सन्नन्तादुप्रत्यय ॥
प्रापेय । पु० गन्धर्वगणविशेषे । यथा प्रवाच्यजनयत पुत्रान्दिव्यान् वैगाधनोत्सुकान् । चतुर्दश देवगन्धर्वाः प्रापेया परिकीर्तिताः ॥
प्राप्त । त्रि० स्थापिते । प्रणिहिते ॥ विन्ने । लब्धे ॥ यथा । प्राप्तेकर्मणिनाऽनेकोविधातुंशक्यतेगुण । अप्राप्तेतुविधीयन्तेबहवोप्येकयत्नतइतिन्याय ॥ समञ्जसे ॥ प्राप्यतेस्म ॥ आप्ल॰ । गत्यर्थाकर्मकेतिक्त ॥ कर्तरिक्त इति स्वामी ॥
प्राप्तपञ्चत्वम् । त्रि० मृते ॥ प्राप्तपञ्चत्वमनेन ॥
प्राप्तपात । पु० चण्डांशोः पारिपा

श्रिवं॑की ॥
प्राप्तभाव । पुं॰ जातोच्चे ॥ त्रि॰ लब्धसत्तादौ ॥ मनोहरे ॥ पण्डिते ॥
प्राप्तरूप । त्रि॰ प्राज्ञे ॥ रम्ये ॥ प्राप्तोरूपम । प्राप्तापन्ने चद्वितीय येतिसमासः । प्राप्त रूप येन वा ॥
प्राप्तव्य । त्रि॰ प्राप्ये ॥ प्राप्यते यत् । प्रपूर्वापधातो ' कर्म्मणित व्यप्रत्यय ॥
प्राप्ति । स्त्री॰ महोदये । धनादि वृद्धौ ॥ अधिगमे । लाभे ॥ भूत्यन्तरे । अणिमाद्यष्टैश्वर्यान्तर्गते श्वर्यविशेषे ॥ यतोऽङ्गुल्यग्रे णास्पृशतिचन्द्रमसम् ॥ प्राप्णम् आपलृ॰ । स्त्रियांक्तिन् ॥ लभ्नादेकादशी ॥
प्राप्त । त्रि॰ प्राप्तवति ॥ प्राप्नोति । टच् ॥
प्राप्य । त्रि॰ गम्ये । समासाद्ये । प्राप्तव्ये । आसुशक्ये ॥ प्राप्यते । आपलृ॰ । ऋहलोर्ण्यत् ॥
प्राबोधिक । पुं॰ उष ' काले ॥ प्राबोधकोपिपाठ , शब्दमालायाम् ॥
प्राभञ्जनम् । न॰ स्वातिनक्षत्रे ॥ त्रि॰ प्रभञ्जनसम्बन्धिनि ॥
प्राभवम् । न॰ श्रेष्ठत्वे ॥

प्राभवत्यम् । न॰ प्रभवतोभावे ॥ ष्यञ् ॥
प्राभाकर । पुं॰ आत्मनोचित्प्रभा दिनि॰ मीमांसकविशेषे ॥ प्राभाकरास्तार्किकाश्चाहुरस्यापि दात्मताम् । भाकाशवद्व्यसात्माय द्रव्यतद्गुणमिति ॥
प्राभूतिक । त्रि॰ प्रभूतवादिनि ॥ प्रभूतमाह । वाहीप्रभूतादिभ्यष्ठगितिठक् ॥
प्राभृतम् । न॰ उपढौकने । प्रदेशने । देवताभ्योमित्रादिभ्यश्चदीयमाने । भेट॰ इ॰ भा॰ ॥ प्राभ्रियते स्म । भृञ् भरणे॰ डुभृञ् धारणपोषणयो र्वा । क्त ॥
प्राभृतकम् । न॰ कौशलिकायाम् । प्राभृते ॥
प्रामाणिक । त्रि॰ प्रमाणलब्धे ॥ प्रमाणादागतः । ठक् ॥
प्रामाण्यम् । न॰ प्रमाणत्वे ॥ काल त्रयाबाधितार्थविषयत्वम् प्रामाण्य मितिव्याख्यातार ' ॥ संवादाभ्यां न प्रामाण्यमितितार्किकाः ॥ स्वतः प्रामाण्य मितिमीमांसकाः ॥ प्रमाणस्यभाव ' ष्यञ् ॥
प्रामाण्यवाद । पुं ॰ प्रमाणत्वता कथने ॥ तद्वतितत्प्रकारकत्वरूप प्रमात्वकथने । मिथ्या मणिन्याय ग्रन्थविशेषे ॥

प्रामादिकम् । त्रि॰ प्रमादादवगते ॥

प्रामाद्य । पुं॰ वासके । चटरूषे ॥

प्रामीत्यम् । न॰ ऋणे ॥ मृतत्वे ॥

प्राय । पुं॰ सन्न्यासवति॰मरणायान
शने ॥ प्रायोपविष्ट गङ्गायामिति
लक्ष्यम् ॥ बाहुल्ये ॥ यथा । प्राये
णाकृतकृत्यत्वान्मृत्योरुद्विजतेजन
। इति ॥ मृत्यौ । मरणे ॥ तुल्ये ॥
वयसि ॥ प्रायणम् । अय॰ । घञ् ॥
प्रकृष्टमयनम् । इण॰ । एरज्वा ।

प्रायत्यम् । न॰ पवित्रतायाम् ॥ प्रयत
स्वभावः । ष्यञ् ॥

प्रायश्चित्तम् । न॰ शुद्धिसम्पादककर्म
विशेषे । अशुद्धत्वनिरसनेनशुद्धेरा
पादके॰पापक्षयसाधनेकर्मणि ॥
प्रायः पापंविनिर्दिष्टंचित्तंतस्यवि
शोधनमितिस्मृतेर्व्युत्पत्तिः ॥ अ-
पिचाङ्गिराः । प्रायोनामतपः
प्रोक्तंचित्तंनिश्चयउच्यते । तपोनि-
श्चयसंयुक्तंप्रायश्चित्तमितिस्मृतम् ॥
निश्चयसंयुक्तंपापक्षयसाधनत्वेननि
श्चितमित्यर्थः ॥ प्रायस्यचित्तम् । पार
स्करादित्वात्साधु ॥ प्रायश्चित्तक-
र्माणितु॰पापक्षयसाधनानिचान्द्रा
यणादीनि । विहिताऽकरणप्रतिषि
द्धसेवारूपनिमित्तविशेषानुबन्धीनि॰
प्रायश्चित्तकर्माणि । पापक्षयमात्रोद्दे
शेनविहितानीतिवा ॥ पापानामनु
रूपाणिप्रायश्चित्तानिकृत्वा । यथा

तथैवसस्मृत्यप्रोक्तानिपरमर्षिभिः
॥ पापेगुरूणिगुरूणिस्वल्पान्यल्पे च
तद्विदः । प्रायश्चित्तानिमैत्रेयजगुः
स्वायम्भुवादयः ॥ प्रायश्चित्तान्यशे
षाणितपःकर्मात्मकानिवै । या-
नितेषामशेषाणांकृष्णानुस्मरणंपर
मितिपराशरः ॥ प्रायश्चित्तन्तुपापा
नांश्रीदेवीनामसंस्मृतिरितिभागव
तेव्यासः ॥

प्रायश्चित्तीयः । त्रि॰ प्रायश्चित्तयो
ग्ये । प्रायश्चित्तसाधनत्वेनभवः
। प्रायश्चित्तायपापशोधनायश्रुति
स्मृतिविहितायकर्मणेहितोवा ।
छवाच्छः ॥

प्रायः । अ॰ भूम्नि । बाहुल्यार्थे ॥
प्रायनम् । अय॰ । असुन् ॥

प्रायिकः । त्रि॰ प्रायोभवे ॥

प्रायुद्रेषी । पु॰ घोटके ॥

प्रायोज्यम् । त्रि॰ प्रयोजनार्हे ॥
यथा । प्रायोज्यंनविभज्येत ।
यद्यस्यप्रयोजनार्हंपुस्तकादितन्मू-
ल्यैः सहनविभजनीयम् ॥ इति
दायभागः ॥

प्रायोपविष्टः । त्रि॰ प्रायोपवेशवि
शिष्टे ॥ प्रायेणमृत्युपर्यन्तानशने
न उपविष्ट. ॥ अथादित्यपुराणम्
॥ य॰ । समायुक्तोभवेद्यस्तुपातकै
र्महदादिभिः । दुश्चिकित्स्यैर्महा
रोगैः पीडितोवाभवेत्तु यः ॥

स्वय देहविनाशस्यकालेप्राप्ते महा गति . । आब्रह्मायायस्वर्गादिमहा फलजिगीषया ॥ प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं कुर्यादनशनं तथा । एतेषा मधिकारोस्तिनान्येषांसर्ववस्तुषु॥ नराणामपिनारीणां सर्ववर्णेषुस र्वदा ॥ इति ॥

प्रायोप्रवेश । पु० सन्न्यासपूर्वकाऽ नशनस्थितौ ॥

प्रारब्धम् । न० वर्त्तमानदेहारम्भके कर्म्मणि ॥ कर्म्म जन्मान्तरीय यत् प्रारब्धमितिकीर्त्तितम् । दुर्बल सबलंचेतिप्रारब्ध द्विविधं विदुः ॥ दुर्बलस्यप्रतीकार . सनास्तिसब लस्यतु ॥ अवश्य भाविभावाना प्रतीकारोभवेद्यदि । तदादुःखै र्नलिप्येरन् नलरामयुधिष्ठिरा ॥ आत्मानं सततं जानन्कालं नय महामते । प्रारब्धमखिलं भुञ्जन् नोद्वेगं कर्त्तुमर्हसि ॥ इच्छाप्रार ब्ध परेच्छाप्रारब्धमनिच्छाप्रारब्धमि तिभेदात्तत्त्रिविधं । तत्रस्वेच्छा- कृत भिक्षाटनादि० समाध्यवस्थायां शिष्यादिभिर्दीयमान परेच्छाकृतम् समाध्यवस्थायांव्युत्थानदशायांवा आकाशफलपातवदकस्मादागमा न पाषाणपतन कण्टकवेधादिकमा निच्छाकृत प्रारब्धमितिविवेकः ॥ त्रि० प्रकर्षेणारब्धे ॥

प्रारब्धि । स्त्री० गजबन्धनरज्जौ ॥

प्रारम्भ । पु० प्रकृष्टारम्भे ॥ प्रक- र्षेणारम्भ ॥ प्रारम्भे कर्मणाविप्र पुण्डरीकस्मरेद्धरिम् ॥

प्रारिप्सित । त्रि० प्रकर्षेणआरब्धुमी प्सिते ॥

प्रार्थनम् । न० प्रकर्षेणयाचने । प्रार्थ नायाम् ॥

प्रार्थना । स्त्री० याच्ञायाम् । अर्थना याम् । याचनायाम् ॥ प्रकृष्टाचर्य ना ॥ अभियाते ॥

प्रार्थनीयम् । न० द्वापरयुगे ॥ त्रि० प्रार्थनाविषये ॥

प्रार्थित . । त्रि० याचिते ॥ शत्रुसंरुद्धे ॥ अभिहिते ॥ प्रार्थ्यतेस्म । अर्थया च्ञायाम् । क्त ॥

प्रार्थ्यमान । त्रि० याच्यमाने ॥

प्रालम्ब । पुं० पयोधरे ॥ त्रपुषे ॥ न० कण्ठादृज्वस्पृशुलम्बमानमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लविस्रंसने । पचा द्यच् ॥

प्रालम्बिका । स्त्री० हैमविरचितेनाभि लम्बिनिमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लवि । ण्वुल् ॥

प्रालेयम् । न० मिहिकायाम् । हि- मे ॥ प्रलीयन्ते पदार्थाअनेनेति०प्रल योहिमाद्रिः । ततआगतम् । अण् । केकयमित्रयुप्रलयानायादेरियङ् तियस्य यादेश: ॥ उद्भवे ॥

प्रालेयांशु ०। पुं० हिमांशौ। चन्द्रे ॥ प्रालेयानि० हिमानि० अंशवोयस्य ॥

प्रालेयाचल ०। पुं० हिमालये। मेनाधवे ॥

प्रावट .। पुं० यवे ॥

प्रावर ०। पुं० प्राचीरे ॥

प्रावरणम्। न० संव्याने। उत्तरीयवस्त्रे ॥

प्रावादुक :। त्रि० शुष्कतर्कजल्पनशीले ॥

प्रावार :। पुं० उत्तरासङ्गे। उपरिवस्त्रे ॥ उत्तरीये ॥ प्रव्रियतेऽनेन। वृञ्०। वृणोतेराच्छादने० इ० घञ्। उपसर्गस्यघञीतिदीर्घ .॥

प्रावारकीट ०। पुं० कीटविशेषे ॥

प्रावृडत्यय :। पु० शरदृतौ ॥

प्रावृत .। त्रि० निवीते। परिहितेवस्त्रे ॥ आव्रियतेस्म। वृञ्०। क्त।

प्रावृति। स्त्री० प्राचीरे ॥ ग्रैवानामसते० स्वाभाविक्यामशुद्धौ। मले। प्रथमपापे ॥ प्रावृणोति०प्रकर्षेणाच्छादयतिआत्मनाइक्क्रिये० इ० प्रावृति ॥

प्रावृट्। स्त्री० वर्षाकाले। श्रावणभाद्रयो ॥ वर्षणम्०हट्। वृषुसेचने। सम्पदादित्वात्क्विप्। प्रकृष्टावृट्च। नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषुक्काविति दीर्घ ०॥ प्रवर्षतीतिवा ॥

प्रावृषा। स्त्री० वर्षाकाले। जलार्णवे ॥

प्रावृषायणी। स्त्री० कण्डूरायाम्। शूकशिम्बायाम् ॥ प्रावृषामिति०अयतेवा। कर्त्तरिल्युट्। कृत्यचइतिणत्वम्। ङीप् ॥

प्रावृषिक .। पु० मयूरे ॥ त्रि० प्रावृषिजाते ॥ प्रावृषष्ठप् ॥

प्रावृषिज .। त्रि० प्रावृषिजाते ॥प्रावृट्शरत्कालदिवाञ्जे० इत्यलुक् ॥

प्रावृषेण्य ०। पुं० नीपे। कदम्बवृक्षे ॥ कुटजवृक्षे ॥ धाराकदम्बे ॥ त्रि० प्रावृट्कालभवे ॥ प्रावृट्देवतास्य०प्रावृषिभवोवा। कालेभ्योभववत्० इति० प्रावृषएण्य० ॥ प्राचुर्ये

प्रावृषेण्या। स्त्री० रक्तपुनर्नवायाम् ॥ कपिकच्छ्वाम् ॥ प्रावृषिभवा। प्रावृषएण्य। टाप् ॥

प्रावृष्य :। पुं० कुटजे ॥ धाराकदम्बे ॥ विकङ्कटके ॥ न० ॥ वैदूर्यमणौ ॥

प्राट्। पुं० प्रश्नकर्त्तरि ॥ प्रश्ने ॥ पृच्छति। प्रच्छनंवा। प्रच्छज्ञीप्सायाम्। क्विब्वचिप्रच्छीतिक्विब्दीर्घावसम्प्रसारणञ्च। च्छ्वोःशूडितिश। प्राशौ०प्राश प्राड्भ्यामित्यादि ॥

प्राश ०। पुं० अवलेहे ॥

प्राशस्त्यम्। न० उत्तमत्वे ॥ बलवदनिष्टाननुबन्धित्वे ॥

प्राशितम् । न० पितृयज्ञे । निष्य-
ग्रज्ञे ॥ त्रि० भक्षिते ॥
प्राश्निक । पु० सभ्ये ॥ त्रि० प्रश्नक
र्त्तरि ॥
प्रास । पुं० कुन्तास्त्रे । भाला०इ०
भा० ॥ कौ च०इ०गौ०भा० ॥ प्रा
स्यते । असु० । हलश्चेतिघञ् ।
प्रायोऽस्तवेप्येगल्येवृ०स्तामो ॥
प्रासङ्ग । पु० युगे । वत्सानाम्शिक्षा
र्थंकाष्ठवि० । वत्सानादमनकालेस्क
न्धे यत्काष्ठमासज्यतेतच ॥ प्रस-
ज्यते । प्रकृसङ्गे । घञ् । उपसर्ग
स्येतिदीर्घ ॥
प्रासङ्ग्य । पुं० युगवोढरिवृषे । यु
ग्ये ॥ प्रासङ्गं वहति । तद्वहतिरथ
युगप्रासङ्गमितियत् ॥
प्रासाद । पु० देवमन्दिरे ॥ राजगृ-
हे ॥ प्रसीदन्त्यस्मिन्मनांसि । ह
लश्चेतिघञ् । उपसर्गस्यघञीति-
दीर्घ ॥ आङ्गशः । कृत्वाप्रभूत -
सलिलमारामाणिनिवेश्यच । देव-
तायतनं कुर्याद्यशोधर्माभिवृद्धये ॥
प्रासादकुक्कुटः । पु० पारावते ॥
प्रासिकः । पुं० कौन्तिके ॥ प्रासः
प्रहरणमस्य । प्रहरणमितिठक् ॥
प्रास्त । त्रि० प्रक्षिप्ते ॥ निरस्ते ॥
प्रास्यतेस्म । असु० । क्त ॥
प्रास्तारिक । त्रि० प्रस्तारव्यवहर्त्तरि
॥ प्रस्तारेव्यवहरति । कठिनान्त
प्रस्तारसंस्थानेषुव्यवहरति० इतिठ-
क् ॥
प्रास्थानिकम् । त्रि० प्रस्थानकालोचिते
॥ प्रस्थानेभवम् । कालाट्ठञ् ॥ प्र
स्थानशब्दस्यगुणवृत्त्याकथञ्चित्का-
लेवर्त्तमानत्वात् ॥
प्रास्थिकम् । न० प्रस्थपरिमितव्रीह्या-
दिवापयोग्ये क्षेत्रे ॥ प्रस्थस्यवापः ।
तस्यवापइतिठञ् । त्रि० कटाहादि
पात्रान्तरे ॥ प्रस्थसम्भवति०तस्मि
न्समावेशयति० अवहरति० पच
तिवा । सम्भवत्यवहरतीत्यादिना
ठञ् । टिड्ढेति-ङीपि० प्रास्थि-
कीब्राह्मणी । प्रस्थमुपसंहरति०पच
तिवेत्यर्थः ॥ प्रस्थेनक्रीते ॥ ठञ्
॥ प्रस्थपरिमाणमस्य । प्रास्थिकोरा
शिः । तदस्यपरिमाणमितिठञ् ॥
प्राह । पु० नृत्योपदेशे ॥
प्राह्ण । पु० पूर्वाह्णे ॥ प्रथमस्तदह
स्त्वप्राह्णः । राजाहः सखिभ्यष्ट
च् । अह्नोऽह्नएतेभ्यइत्यह्नादेशः ।
अह्नोदन्तादितिणत्वम् ॥
प्राह्णे । अ० पूर्वाह्णे ॥
प्राह्णेतनः । त्रि० पूर्वाह्णसम्बन्धि-
नि ॥ सायंचिरम्प्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्य
ष्ट्युट्युलौतुट्च ॥
प्रिय । पु०धवे । पत्यौ ॥ वृद्धिनामौ
षधौ ॥ जीवकौषधे ॥ प्रीतिविष
ये । आत्मनि ॥ यथा । प्रियोह्या

त्मैवसर्वेषानात्मनोऽस्त्यपरंप्रियम् । लोकेस्मिन्नात्मसम्बन्धाद्भवन्त्यन्ये प्रिया . शिवे । प्राणबुद्धिमन स्वात्मदाराऽपत्यधनादय । यत्सम्पर्कात्प्रियाचासन्नत . कोन्वपर प्रिय । प्रीणाति । प्रीञ् तर्पणे . इगुपधेतिक । न॰श्रोतुस्तत्काल श्रुतिसुखेवाक्ये । त्रि॰हृद्ये । इष्टे । प्रीतिविषये । सं इष्टाचेपुत्रादौ । प्रीतिकरे । सर्वं प्रिय खलुभव त्यनुरूपचेष्ट । भर्त्ते । प्रीणयति शुश्रूषादिनास्वामिनम् । प्रियोऽप्रियस्त्वकार्यवशाद्भवति । यथा । न हिकस्यप्रिय कोवापियोवाजगत्त्रये । कालेकार्यवशात्सर्वेभवन्त्येवाऽप्रिया प्रिया . ॥

प्रियवद् । पु॰ खेचरे । गधर्वविशेषे । त्रि॰ प्रियवाचि । प्रियं वदति । वदव्यक्तायावाचि । प्रियवशेवद खच् । मुम ॥

प्रियवदा स्त्री॰ खर्वश्यायाम् ॥

प्रियक . । पु॰ पीतसालतरौ । जीवके । असनकुसुमे । विजयसार॰ इ॰ भा॰ । नीपे । धाराकदम्बे । चित्रमृगे । कम्बलप्रकृतीमृगविशेषे । प्रियकोरोमभिर्नृत्तोस इ . . . मसर्पमे रितिवैजय ती । षन्नी । चक्षुरीके । प्रियङ्गौ । कुङ्कुमे । काश्मीरजन्मनि । प्रीणा ति । प्रीञ्॰ । क्वुन्शिल्पिसञ्ज्ञयोरितिक्वुन् । यद्वा । प्रीणाति॰ प्रीयतेवा । इगुपधेतिक । स्वार्थेकन् ॥

प्रियकार । त्रि॰ प्रियङ्करे । प्रियं करोति । डुकृञ्॰ । कर्मण्यण्‌स्यात् ॥

प्रियकृत् । पुं॰ नारायणे । भक्तानां प्रियं करोति । क्विप् । त्रि॰ प्रियकारिणि ॥

प्रियङ्कर । त्रि॰ हितकारिणि । प्रियकारके । प्रियङ्करोति क्षेम प्रियमद्रेषा चे तिषर्च खच् ॥

प्रियङ्करी । स्त्री॰ वृहज्जीवन्त्याम् ॥ श्वेतकण्टकायाम् ॥ अश्वगन्धायाम् ॥

प्रियङ्गु . । स्त्री॰ राजिकायाम् । राजसर्षपे । कणायाम् । पिप्पल्याम् । कङ्गुसस्ये । स्वनामख्यातसुगन्धिवृक्षविशेषे । प्रियके । श्यामायाम् । लतायाम् । फलिन्याम् । प्रियङ्गु शीतलातिक्ता तुवरानिलपित्तहृत् । रक्तातियोगदौर्गन्ध्यस्वेददाहज्वरापहा ॥ गुल्मतृड्विषमोहघ्नीतद्वद्गन्धप्रियङ्गुका । तत्फलं मधुरं रूक्षं कषायं शीतलं गुरु । विबन्धाध्मानबलकृत्सङ्ग्राहिकफपित्तजित् ।। प्रियं गच्छति । मृगय्वादीनिपात

सिद्ध :॥ मित॰ दुर्वा॥ प्रियमङ्गलिका। अग्निगती। ख्यन्तोवा। कुपूर्वत्। ग्रकन्धादि :॥ काट्व्याम्।

प्रियचिकीर्षु। त्रि॰ प्रियङ्कर्तुमिच्छौ॥

प्रियजन. । पुं॰ हृदयलोके॥ प्रौढभावे॥ यथा॥ प्रौढभावानुविस्मोय स्तस्यपि्रयजनोचस॥

प्रियजीव। पु॰ श्योनाकवृक्षे॥

प्रियतम। पुं॰ मयूरशिखावृक्षे॥ आत्मनि॥ यथा। वित्तात्पुत्र प्रिय पुत्रात् पिण्ड पिण्डात् तथेन्द्रियम्। इन्द्रियेभ्य. प्रिय. प्राणाआत्माप्रियतमस्तत॥ त्रि॰ प्रेष्ठे॥ अतिशयेनप्रिये॥

प्रियता। स्त्री॰ हार्दे। प्रेम्णि। स्नेहे॥ प्रीणातीतिप्रिय। तस्य भाव। तल्॥

प्रियतोषण '। पु॰ षोडशबन्धातिरिक्तरतिबन्धविशेषे॥ यथा। नारीपादौस्वहस्तेनधार्य्यं स्वपनोपरि। क्रमनापीडकर. कामीकामयेत्। प्रियतोषण.॥ त्रि॰ प्रियसतुष्टिकारिणि।

प्रियत्वम्। न॰ प्रियतायाम्॥ प्रियस्यभाव.। त्व :॥ प्रीतिकरत्वे॥

प्रियदर्शन :। पुं॰ क्षीरे। शुकविहङ्गमे॥ क्षीरिकाद्रुमे॥ त्रि॰ चक्षुष्ये। सुदर्शने॥ प्रियंदर्शनमस्य॥

प्रियप्रायम्। न॰ चटुनि। चाटुनि। प्रियशाक्ये॥ इतिहेमचन्द्र॥

प्रियम्भविष्णु '। त्रि॰ इष्टार्थोद्युक्ते। उत्सुके॥

प्रियमधु :। पुं॰ एककुण्डले। बलदेवे। अच्युताग्रजे॥ प्रिय मधु मद्य यस्य॥

प्रियरूप '। पुं॰ कामे॥ न॰ अप्सर प्रभृतीनांरूपे॥ त्रि॰ मनोहररूपवति॥

प्रियवर्णी। स्त्री॰ श्यामायाम्। गुन्द्रायाम्। प्रियङ्गौ॥

प्रियवल्ली। स्त्री॰ प्रियङ्गौ॥

प्रियवादी। त्रि॰ तत्कालमधुरवाक्यवक्तरि॥ मनोज्ञवक्तरि॥ यथा। कोतिभार समर्थानाकिन्दूरंव्यवसायिनाम्। कोविदेश सुविद्यानाक ' पर ' प्रियवादिनाम्मिति॥

प्रियव्रत '। पुं॰ स्वायम्भुवमनो पुत्रे। यथा। प्रियव्रतोत्तानपादौमनोस्वायम्भुवस्यतु द्वौपुत्रौसुमहावीर्यौ धर्मज्ञौकथितौतव॥

प्रियश्रवा। पु॰ भगवतिवासुदेवे॥ प्रियश्रवोयस्यस.॥

प्रियसख । पु० खदिरे ॥
प्रियसत्यम् । न० सूनृतवाक्ये ॥
प्रियसन्देश । पु० चम्पकवृक्षे ॥ प्रियसवादे ॥
प्रियसालक । पु० असनवृक्षे । विजयसार० इ० भा० ॥
प्रिया । स्त्री० भार्यायाम् ॥ नार्याम् । एलायाम् ॥ मदिरायाम् । मल्लिकायाम् ॥ वार्त्तायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ मध्याङ्कत्तिप्रभेदे ॥ यथा । जोहलदृश्यते । साप्रियाकथ्यते ॥ यथा । नौमिगोपालकम् । देवकीबालकम् ॥ मृगीतिनामान्तरम् । रोमृगीतिलक्षणात् ॥ सुप्रतिष्ठाप्रभेदेपि । सलगै । प्रिया ॥ यथा । व्रजसुभ्रुवो विलसत्कला । अभवन्प्रियामुरवैरिण ॥
प्रियाम्बु । पु० आम्रवृक्षे ॥ न० आम्रफले ॥ हृद्यजले ॥
प्रियार्ह । पु० नारायणे ॥ स्वेष्टदेवे प्रियाणीष्टान्यर्हतिअर्पयितुयोग्योभवतीतितथा । कर्मण्यण् ॥ यथा० यद्यदिष्टतमंलोकेयच्चास्यदयितगृहे । तत्तन्निवेदयेत्तदेवाक्षयमिच्छता ॥ इतिमार्कण्डेयपु० ॥ अपिच । यद्यदात्मप्रियद्रव्य तत्तदिष्टायकल्पयेत् ॥
प्रियाल: । पु० राजादने । पियाले ॥ चारश्चचफलंपक्व द्रव्य गौल्याम्लकगुरु । तद्बीजमधुरवृष्य पित्तदाहार्ति नाशनम् ॥ प्रीणाति । प्रीञ्० । बा० कालन् ॥
प्रियाला । स्त्री० द्राक्षायाम् ॥
प्रियोदितम् । न० प्रियवाक्ये ॥ प्रियञ्च तत्उदितञ्च ॥ त्रि० प्रियवाक्यविषये ॥
प्रीण । त्रि० पुरातने । प्रतने ॥ नश्च पुराणेप्रादिभ्य० वेनसमुच्चित ख ॥ प्रीते ॥
प्रीणनम् । न० तर्पणे । तृप्तौ ॥ प्रीञ् । स्वार्थेण्यन्तात्ल्युट् ॥ प्रीञ्प्रीओ-रितिनुक् ॥
प्रीणयन् । त्रि० तर्पयति ॥ प्रीञोण्यन्तात्शट शतृशानचावित्यादिनाशट शचादेश० धूञ्प्रीओर्नुग्वक्तव्य इतिनुगागम ॥
प्रीणस । पु० गण्डके ॥
प्रीत । त्रि० हृष्टे । मत्ते । तृप्ते ॥ नर्तिथि ॥ प्रीयतेस्म । प्रीङ्प्रीणने । क्त ॥
प्रीति । स्त्री० मुदि । प्रमदे । हर्षे । सुखे ॥ इष्टदर्शनजन्ये सुखे ॥ भोजनकालेऽनभिरुचिराहित्ये । इच्छौ-त्कण्ठे ॥ विष्कम्भादिषुद्वितीययोगे ॥ तत्रजातस्यफलयथा । प्रसूतिकालेयदिप्रीतियोगोनरोच्चरोग । सुखवान्प्रमोदी । रक्तानुरक्तोविदुषा प्रपन्न । सम्प्रार्थितोयच्छतिवित्तमेव ॥ रत्या सपत्न्यांस्मरपत्न्याम् ॥

प्रेमण्यि ॥ यथा । याप्रीतिरविवेका नाविषयेष्वनपायिनी । त्वामनुस्म रत सामेहृदयान्मापसर्पतु ॥ मा प० हेश्रीपते । मापसर्पतुवा ॥ प्रेम लक्षणाप्रीतिर्ह्यात्मनिमुख्यान्यत्रगौ णी । तथाचोक्तवार्तिकसारे । स्वा त्मभोगस्यहेतुत्वात्प्राणादौप्रीतिरि ष्यते । सस्वतोतोन्यसामुख्याच्चात्म- प्रीतिर्यथातथा ॥ प्रतीचिनिर्निमित्तै वसर्वावस्थासुवोच्यते । प्रीतिरन्यत्र त्वात्रत्तस्मान्मुख्यासावितिगम्यता म् ॥ सर्वान्तरतरत्वेनयुज्यतेनिर्निमि त्तता । वाह्येषुसनिमित्तत्वप्रीते स्पष्टगवादिषु ॥ व्याध्याद्युपद्रुतो लोकेमृतिमप्यभिवाञ्छति । निर्नि मित्तप्रियत्वेतुदेहादेस्तन्नयुज्यते ॥ इति ॥ प्रीञ्तर्पणे । भावेक्तिन् ॥ यदीच्छेद्विपुलाप्रीतिंचोणितजनका रयेत् । वाग्विवादोर्थसम्बन्ध परो क्षेदारभाषणम् ॥

प्रीतिजुषा । स्त्री० उषायाम् । अनि रुद्धपत्न्याम् ॥

प्रीतिद । पु० वासन्तिके । केलिकि ले । विदूषके । भाड० इ० भा० ॥ कामुके ॥ वि० सुखप्रेमदातरि ॥

प्रीतिदत्तम् । वि० प्रीत्यादत्तवस्तुनि । यथा । प्रीत्यादत्तन्तुयत्किञ्चिच्छ्वश्रा वाश्वशुरेणवा । पादवन्दनिकञ्चैव प्रीतिदत्तंतदुच्यते ॥ प्रीतिदाने ॥

भावेक्त : ॥

प्रीतिदानम् । न० प्रसादे ॥

प्रीतिभोज्यम् । न० प्रीत्याभक्षणीयेऽन्ना दौ ॥ यथा । अन्नानिप्रीतिभोज्यानि आपद्भोज्यानिवापुन । नचस म्प्रीयसेराजन्नचैवापद्गतावयम् ॥

प्रीतयुक् । वि० स्निग्धे ॥

प्रीत्यात्मक । पु० सत्त्वगुणे ॥ प्रीति सुखमात्मायस्य स ॥

प्रुचि । पु० प्लुचौ ॥

प्रुष्ट । वि० दग्धे ॥ प्रुष्यतेस्म । प्रुष दहे । क्त । यस्येतिनेट् ॥

प्रुष्व । पु० ऋतौ ॥ सूर्ये ॥ प्रोषति । प्रुष० । अशूप्रुषिलटीतिक्वन् ॥

प्रुष्वा । स्त्री० जलकणिकायाम् । टा- प् ॥

प्रेक्षणम् । न० चक्षुषि ॥ दर्शने ॥

प्रेक्षणकूट । पुं० चक्षुर्गोलके ॥

प्रेक्षणीय । वि० दर्शनीये ॥

प्रेक्षा । स्त्री० उपलब्धौ । बुद्धौ ॥ नृत्ये क्षणे ॥ ईक्षणे ॥ प्रकृष्टमीक्षणमन यावा । ईक्ष० । गुरोश्चहल । टाप् ॥ वृक्षशाखायाम् ॥

प्रेङ्खन् । वि० चलनविशिष्टे ॥ सक्ति विशिष्टे ॥

प्रेङ्खा । स्त्री० पर्यटने ॥ अश्वगतौ ॥ सवेशनान्तरे ॥ नृत्ये ॥ दोलायाम् ॥ प्रेङ्ख्यते । इखिगतौ ॥ घञ् । टाप् ॥

प्रेङ्खित : । त्रि० कम्पिते ॥ प्रेङ्खतिस्म । इति० । क्त : ॥

प्रेङ्खोलनम् । न० दोलायाम् । दोलने ॥

प्रेङ्खोलित : । त्रि० दोलिते । तरलिते । लुलिते ॥ न० रतबन्धान्तरे ॥ सर्वत . कटिपरिभ्रमोयदिप्रेङ्खपूर्वमिदमुक्तमारतम् ॥

प्रेत । पुं० नरकस्थप्राणिनि ॥ भूतप्रभेदे ॥ स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रोदेहपातादूर्ध्वंवायवीयदेहमापन्नउल्कामुखरटभूतनादिसंज्ञ . प्रेतउच्यते । यथा । वान्ताश्युल्कामुख . प्रेतो विप्रोधर्मात्स्वकाच्च्युत । इति ॥ भूतप्रेतपिशाचानालोकायथा । अरीरचराश्चैवभूतप्रेतपिशाचका . । वर्जयित्वारुद्रगणांस्तेतत्रैवचरन्तिहि ॥ लोर्द्ध्वंविक्रमणेशक्तिस्तेषांसम्भूतदाप्मनाम् । अतऊर्ध्वंहिनिम्नेन्द्रराच सायेकृतेनस . ॥ तेतुसूर्यादिथ ' स वैविश्वरन्त्यूर्ध्ववर्जिता . । इतिपाद्मे स्वर्गखण्ड ॥ वैदिकविधानेनौर्ध्वदैहिकाभावात् वैष्णवेपाकवहुनरकभोगान्ते प्रेतशरीरभवतीति पुराणेप्रसिद्धमस्ति ॥ त्रि० मृते ॥ अर्वाकसपिण्डोकरणात्प्रेतोभवति वैमृत ॥ प्रेति । इण० । गत्यर्थेति क्त . ॥

प्रेतकार्यम् । न० मृतस्यदाहादिसपिण्डीकरणान्तकर्म च ॥ यथा । वक्ष्यामिप्रेतकार्याणिप्रेतस्यधनहारका . । वर्णानांयद्यथेप्रोक्तं तद्व्रतनियतश्चरेत् ॥ इति ॥

प्रेतकृत्या । स्त्री० पितृपकारार्थायांक्रियायाम् ॥ प्रकर्षेणइत : प्रेत . पितृलोकस्थएवोच्यते ॥

प्रेतगृहम् । न० श्मशाने ॥

प्रेततर्पणम् । न० मरणावधिसपिण्डीकरणपर्यन्तप्रेतमुद्दिश्यतिलजलदाने ॥

प्रेतनदी । स्त्री० वैतरिण्याम् ॥ प्रेतानांनरकस्थप्राणिनांनदी ॥

प्रेतपटह : । पुं० भवकृदि । मृत्युभङ्कृति । मृत्युकालेवादनीयवाद्यविशेषे । गौरु० इ० भा० ।

प्रेतपति : । पुं० यमे । प्रेतराजे । प्रेतानांपति : ॥

प्रेतपिण्ड । पुं० मरणावधिसपिण्डीकरणपर्यन्त प्रेतसम्प्रदानकपिण्डाकारान्ने ॥ यथा । नवधास्वप्रयुञ्जीतप्रेतपिण्डे दशाह्निके । भावितैतस्य देपिण्डयच्छदशाङ्गपूरकम् ॥ प्रेतपिण्डानदीयन्ते यस्य तस्यविमोक्षणम् । श्मशानिकेभ्यो देवेभ्यआकल्पं नैव विद्यते ।

प्रेतपुरम् । न० यमालये ॥

प्रेतमाता । स्त्री० काल्यादिषु ॥ कालीकरालीभद्राचभीमाचैवभयोत्कटा । रुधिरणीदुराधर्षासम्मता

प्रेतमातर ॥
प्रेतराक्षसी । स्त्री० तुलस्याम् ॥
प्रेतवनम् । न० श्मशाने ॥
प्रेतवाहित । त्रि० भूताविष्टे ॥
प्रेतशिला । स्त्री० पिण्डदानार्थगयास्थितप्रस्तरविशेषे ॥ यथा । येयप्रेतशिलाख्यातागयायासाचिधास्थिता प्रभातिप्रेतकुण्डेचगयासुरशिरस्यपि ॥
प्रेतशौचम् । न० मृतसंस्कारादौ ॥
प्रेता । स्त्री० वैतरणीनद्याम् ॥ मृतायाम् ॥ प्रेतभावापन्नायाम् ॥
प्रेत्य । अ० अमुत्र । जन्मान्तरे ॥ देहत्यक्त्वात्यर्थे ॥ प्रकर्षेणइत्वा । इण्० क्त्वाप्रत्यय. । समासेइतिल्यप् । तुक् ॥ व्यावर्त्यत्यर्थे ॥
प्रेत्यभाव । पु० पुनरुत्पत्तौ ॥ तथाचगौतमसूत्रम् । पुनरुत्पत्तिः प्रेत्यभाव । १९ ॥ प्रेत्यमृत्वाभावो जनन०प्रेत्यभाव । तत्रपुनरित्यनेनाभ्यासकथनात्० प्रागुत्पत्तिस्ततोमरणततउत्पत्तिरिति । प्रेत्यभावोजननादिरपवर्गान्त । एतज्ज्ञानञ्चवैराग्यउपयुज्यते०इति०प्रेत्य तिनव्यर्थम् । तदीयमरणञ्चतदीयजीवन.इष्टनाशस्तदीयस्वरसप्राणसयोगध्वसस्तदीयप्राणध्वसोवा । तदीयोपपत्तिस्तु०तदीयविजातीयशरीराद्यप्राणसयोगइति ॥

प्रेत्वा । पु० वासवे ॥ वाते ॥ प्राणेषु ॥
प्रेत्वरी । स्त्री० पुरि ॥
प्रेमा । पु० न० प्रियतायाम् । हार्दे । स्नेहे ॥ हर्षे ॥ नर्मणि ॥ रम्येषु दिदृक्षायाम् ॥ प्रियस्यभाव पृथ्वादित्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेतिप्रादेश ॥ प्रयणम् । प्रीङ्तर्पणे । मनिन्वा ॥ नपुंसकलिङ्गम् ॥ गुणत्वात् प्रेमाणोनपरिचयत्वात् । पुंस्त्वमपि ॥ क्नेहवाचक.लक्षणं यथा । सर्वथ.ध्वसरहितसत्यपि ध्वसकारणे । यद्भावबन्धनयूनो. स प्रेम.परिकीर्तित ॥ इत्युज्ज्वलनीलमणि ॥
प्रेमपरिप्लुत । त्रि० प्रेमरसमग्ने ॥
प्रेमपातनम् । न० नेत्रजले ॥
प्रेमालिङ्गनम् । न० स्नेहेनपरिष्वङ्गे ॥ नायिकानायिकयोरालिङ्गनविशेषे ॥ तल्लक्षणयथा । नायककटि नायिकयैकपादेनवेष्टयित्वाद्वितीयपादतस्यजङ्घे परिस्थापयित्वायदालिङ्गनतदितिकामशास्त्रम् ॥
प्रेयान् । पु० पत्यौ । प्रिये । दयिते । कान्ते ॥ कान्ते ॥ त्रि० प्रियतरे । पशुपुत्रादिलक्षणे ॥ अयमनयोरतिशयेनप्रिय । ईयसुन् । प्रियस्थिरेतिप्रादेश । न० सर्वान्तरे०ब्रह्मात्मनि ॥

प्रेयसी । स्त्री० प्रियतमायामार्याम् । दयितायाम् । कान्तायाम् ॥ वल्लभायाम् ॥ ङीप् ॥

प्रेरक । पुं० राजादौ ॥ प्रयोजके ॥ विधौ ॥ प्रेरणामेवकुर्वन्प्रेरकोविधि ॥ प्रेरयति । प्रोपपदादीर्तेर्हेतुमण्णिजन्तात्०कर्मणि० एवुल् ॥

प्रेरणम् । न० प्रेषणे । पठावना० इ० भा० ॥ आज्ञापने । स्वस्वकार्येषुनियोजने ॥ अश्वानाषड्विधप्रेरणाय या । वाहनप्रतिवाहानाषड्विध प्रेरणविदु । रागावल्गाकषापार्ष्णिप्रतोदरवभेदतइति ॥ प्रकृष्टम् ईरणम् ॥

प्रेरणा । स्त्री० चोदनायाम् । विधौ ॥

प्रेरित । त्रि० चोदिते । नियोजिते । प्रेषिते ॥

प्रेत्वा । पुं० सागरे । समुद्रे ॥ प्रेरयति । ईरक्षेपे । प्रईरशदोस्तुट्चेति क्वनिप् ॥

प्रेत्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ वनोरचेति ङीप्रौ ॥

प्रेर्य्य । त्रि० प्रेरकाधीने ॥

प्रेष । पुं० प्रेषणे ॥ पीडायाम् ॥ प्रेर्ष्ये ॥

प्रेषणम् । न० प्रेरणे ॥ जानीयात् प्रेषणेभृत्यान्बान्धवान्व्यसनागमे । मित्रञ्चापदिकालेचभार्याञ्चविभवक्षये ॥

प्रेषणा । स्त्री० भृत्यादेर्निकृष्टस्यप्रवर्तनायाम् । आज्ञायाम् ॥

प्रेषित । त्रि० प्रसृते । प्रेरिते । प्रस्थापिते । प्रतिशिष्टे । पठाया० इति भा० ॥

प्रेष्ठ । त्रि० प्रियतमे । अयमेषामतिशयेनप्रिय । प्रियस्थिरेत्यादिनेष्ठनिसाधु ॥

प्रेष्ठा । स्त्री० प्रेयस्याम् ॥ प्रमृतायाम् ॥

प्रेष्य । त्रि० विधेये । सेवके । भृत्ये ॥ प्रेष्यते । ईषगत्यादिषुवा ण्यत् । गुण ॥

प्रैयङ्गवीनम् । न० प्रियङ्गुक्षेत्रे । प्रियङ्गूणाभवनक्षेत्रम् । धान्यानाभवनेक्षेत्रेखञ् ॥

प्रैष । क्लेशे ॥ मर्द्दने ॥ उन्माने ॥ विधौ ॥ प्रेषणे ॥ प्रेषणम् । इषिभ्यां घञ् । प्रादूहेतिवृद्धि ।

प्रैष्य । त्रि० प्रेष्ये ॥ प्रेष्यते । इषु इच्छायाम् । इषगतौ० आभीक्ष्ण्ये च । ण्यत् । प्रादूहेतिवृद्धि ॥

प्रोक्त । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षेण० च्यापनेन० अर्थव्याख्यानेनवाउक्त । प्रकाशित ॥

प्रोक्षणम् । न० सेचने ॥ वधे । यज्ञार्थंपशुहिंसने ॥ प्रकृष्टमुक्षणम् । उक्षसेचने । ल्युट् ॥

प्रोक्षणी । स्त्री० जलक्रीडाविशेषे । क्रीटाखेलना० इ० भा० ॥ प्रोक्षणी

भिरुद्दे जितास्मद्गतिप्रयोगात् ॥
प्रोच्चित । त्रि० निहते । यज्ञे हतपशौ । उपसम्पन्ने । यज्ञार्थमन्त्रैः संस्कृतमांसादौ ॥ यथा । भक्षयेत् प्रोक्षितमांसं सकृद्ब्राह्मणकाम्यया । दैवे नियुक्तः श्राद्धे वा नियमे तु विवर्जयेत् । आरण्याणामिदानीतनप्रोक्षणापिशानां स्तीक्ष्णु त्तम-हाभारते । यथा । आरण्याः सर्वदैवत्याः प्रोक्षिताः सर्वशो मृगाः । अगस्त्येन पुरा राजन् मृगयायेन पूज्यते० इति । सिक्ते ॥ प्रोचतेस्म । उच० । क्त ॥ मन्त्रसंस्कृते ॥
प्रोच्छलत् । त्रि० उद्गच्छति । उच्छलत् ता०इ०भा० ॥
प्रोञ्छनम् । न० प्रवर्ज्जने । लोपने । पूञ्छना०इ०भा० ॥
प्रोज्जासनम् । न० मारणे ॥
प्रोज्झित । त्रि० त्यक्ते ॥
प्रोथ' । पु० कटकोले । पतद्ग्रहे ॥
प्रोतम् । न० ' स्वे । वाससि ॥ त्रि० खचिते । व्याप्ते ॥ गुम्फिते । ग्रथिते ॥ स्यूते । प्रविष्टे ॥ प्रमते । प्रतिष्ठिते ॥ प्रचिमे ॥ पटेतिर्यक्तान्तौ ॥ वह्निर्व्याप्तौ ॥ प्रपूर्वाद्वेञ . कर्मणिक्त । यजादित्वात्सम्प्रसारणम् ॥
प्रोतोत्सादनम् । न० छत्रे । वस्त्रकुट्टिमे ॥

प्रोत्फल' । पुं० सिंहलास्थाने ॥ तलवृक्षसदृशवृक्षविशेषे । छडी०छ-डा०इ०गो०भा० ॥
प्रोत्फुल्ल । त्रि० विकसिते ॥
प्रोत्साह । पुं० प्रकृष्टोद्यमे ॥
प्रोथ । पु० कथ्याम् ॥ सिचये । शाटके । स्त्रीगर्भे ॥ छागलेवस्ते ॥ गह्वरे ॥ पु०न०घोणायाम् । अश्वनासिकायाम् ॥ त्रि० अध्वगे ॥ प्रथिते ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुसीतिप । प्रवतेवा । प्रुङ्गतौ । तिथगृहगूथयूथप्रोथा० इ०यक् । निपातनाद्गुण ॥
प्रोद्यत । त्रि० सोद्यमे ॥
प्रोष । पु० सन्तापे
प्रोषित । त्रि० प्रवासगते । विदेशस्थे ॥ अपगते ॥
प्रोषितभर्तृका । स्त्री० विदेशस्थभर्तृकायाम् ॥ हास्य परगृहेयानसमाजोत्सवदर्शनम् । क्रीडाशरीरसंस्कार त्यजेत्प्रोषितभर्तृका ॥ प्रोषितोभर्त्तायस्याः ॥ स्त्रीयादिनायिकाभेदे ॥ देशान्तरगतपत्यौसन्तापाकुलाप्रोषितभर्तृकेतिलक्षणम् ॥
प्रोष्ठ' । पु० गवि ॥ शफर्याम् । प्रोष्ठीमत्स्ये ॥ प्रकृष्टओष्ठोऽस्य । ओत्वोष्ठयोः समासेवा ॥
प्रोष्ठपद । पुं० भाद्रमासे ॥

प्रोष्ठपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्रपदयो : ॥ प्रोष्ठोगौस्तस्येवपादा यासाम् सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षीत्यादिनाबहुव्रीहावच् ०पदात-स्वनिपातित ' ॥

प्रोष्ठपदी । स्त्री० भाद्राम्पूर्णिमायाम् ॥

प्रोष्ठपाद : । पुं० प्रोष्ठपदासुजाते ॥ सन्धिवेलेत्यादिनाऽण् । वो प्रोष्ठपदानामित्युत्तरपदस्याचामादेरचीवृद्धि . ॥

प्रोष्ठी । स्त्री० शफरे । शफर्याम् । वैवरीमत्स्री०सफरी०पोठी०पूठी०. इ०भा०प्र०मत्स्ये ॥ प्रोष्ठीति-क्ताकटु . स्वादु ' शुक्रश्लेष्मकफवातजित् । स्निग्धास्यकण्ठरोगघ्नीरोचनीचलघु'स्मृता ॥ प्रकृष्टप्रोष्ठोस्या. । ओत्त्वोष्ठयो : समासेवा । नासिकोदरोष्ठेति०जाते रितिवाङीष् ॥

प्रोष्य ' अ० देशान्तरेऽवस्थित्यर्थे ॥

प्रोह ' । पुं०गजाङ्घ्री ' हस्तिपादे ॥ पर्वणि ॥ गजचरणपर्वणि ॥ प्रोह-श्चरणपर्वणीतिचिकाण्डशेष ॥ त्रि ०निपुणे ०तर्के ।'

प्रौढ : । पु० वत्सरे ॥ त्रि० प्रगल्भे ॥ प्रवृद्धे । वर्द्धिते । एधिते ॥ निपुणे । प्रोह्यतेस्म । वह० । क्त ' सम्प्रसारणम् ' प्रादूहेलिवृद्धि : ॥

प्रौढपाद : । पुं० आसनारोपितपादतले । आसनोपरिपादतलद्वयस्थोगपूर्वकोपवेष्टरि ॥ वस्त्रादिनाकृतपृष्ठजानुजङ्घाबन्धे । वस्त्रादि-द्वारापृष्ठजानुजङ्घाद्वयदृढबन्धनपूर्वकोपवेष्टरि यथा । आसनारूढपादस्तुजानुनोर्जङ्घयोस्तथा-। कृतावसक्थिकोयस्तुप्रौढपाद : सउच्यते ॥ स्नानमाचमन होमभोजन देवताऽर्चनम् । प्रौढपादोन कुर्वीतस्वाध्याय पितृतर्पणम् ॥ इतिकात्यायन ॥ अनेकोहाद्यैदा रुशिलेभूमिसमेइष्टकास्वसङ्कीर्णीभूताद्इतिबौधायनवचनात्तथाविधेआरूढपादोपिकुर्यात् । इत्याह्निकतत्त्वम् ॥

प्रौढा । स्त्री० नायिकाभेदे । चिरस्याम् । श्यामायाम् ॥ यथा । बाला-तुतरुणीप्रौढावृद्धाभवतिनायिका । गुणयोगेनरन्तव्या नारीवश्याभवेत्सदा ॥ त्रिशद्वर्षादूर्द्ध्वम्पञ्चपञ्चाशद्वर्षपर्यन्तप्रौढावस्था । यथा । आषोडशीभवेद्बालातरुणीत्रिंशतामता । पञ्चपञ्चाशतौप्रौढा भवेद्वृद्धाततः : परम् ॥ आसावशत्वकारणयथा । अलङ्कारादिभिर्बाला तरुणीरतियोगत . । प्रेमदानादिभि प्रौढा वृद्धाचदृढताडनात् ॥ आसांरमणेगुणदोषायथा । बालातुप्राणदाप्रो

प्रच .

क्तातरुणीप्राणहारिणी । प्रौढाकरो तिव्रद्वत्वह्वामरणादाभवेत् ॥ मुग्धा दिनिविधान्तर्गतप्रगल्भायानायि- कायाम् ॥ स्मरमन्दीकृतव्रीडाप्रौ ढासपूर्णयौवना ॥
प्रौढि । स्त्री० उत्साहे । प्रगल्भता याम् ॥ उद्यमे । उद्योगे । कियदे तिकायाम् ॥ सामर्थ्ये ॥
प्रौष्ठपद । पु० भाद्रमासे । प्रौष्ठप दीपौर्णमास्यस्मिन् । सास्मिन्पौ र्णमासीत्यण् ॥
प्रौष्ठपदिक । पु० प्रोष्ठपददेवताके ॥ प्रोष्ठपदोदेवतास्य । महाराजप्रोष्ठप दाट्ठञ् ॥
प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्रपौर्णमास्याम् ॥ प्रौष्ठपदाभि पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्र पदाभिर्युक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे णयुक्त कालइत्यण् । ङीप् ॥
प्रौह । पुं० प्रोहे ॥ प्रकर्षेणजह : । इति ॥
प्लक्ष । पुं० जटिनि । पर्कट्याम् । पाखर० हि० प्र० वृक्षे ॥ प्लक्ष . क षाय . शिशिरोव्रणयोनिगदापह । दाहपित्तकफास्रघ्न शोथहारक्त- पित्तहृत् ॥ गर्दभाण्डे । कन्दराले । गैंडो० हि० वृक्षे ॥ कुञ्जराशने । अश्वत्थे ॥ पक्षके । सर्पान्तरे० । प्लुष्यति । प्लुष० । प्लुषेरक्षोपधाया इतिस ॥ प्रक्षरति० वा० । क्षर-

प्लव :

सञ्चलने । अन्यचापीतिड । कपि लकादि . ॥ यद्वा । प्रच्यते । प्लक्ष भक्षणे । कर्मणिघञ् । प्लक्षस्थधोग क्कतिव । अच् ॥ द्वीपविशेषे ॥ जम्बुद्वीपस्थविस्ताराद्विगुणेनसम- न्तत . । सवेष्टयित्वाक्षीरोदप्लक्षद्वी पोव्यवस्थित ॥ प्लक्षद्वीपेचविप्रे न्द्रा : सप्तासन्कुलपर्वता . । ऋट- ज्वायता सुपर्वाण सिद्धसङ्घनि षेविता ॥ गोमेदइत्यस्यैवनामा न्तरम् ॥
प्लक्षसरस्वती । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
प्लक्षोदुम्बर . । पु० तीर्थविशेषे ॥
प्लव । पुं० प्लवने । प्लुतौ ॥ भेले । भेलके । डोंगा० हि० प्र० जलतर णसाधने ॥ भेके । दर्दुरे ॥ अवौ ॥ श्वपचे । चाडाले ॥ कापी । मर्क- टे ॥ जलकाके कुलके ॥ प्रवणे । ग्रामनिम्नमहीभागे पर्कटीद्रुमे ॥ कारण्डवखगे ॥ शब्दे ॥ प्रतिगतौ ॥ म्लेच्छजातौ ॥ जलान्तरे ॥ जलकु क्कुटे । हंसादिजलचरपक्षिषु ॥ तेयथा । हंससारसकाचाक्षवक्राक्रौ ञ्चशरारिका : नन्दीमुखीसकाद म्बावलाकाद्या प्लवा स्मृता ॥ प्लवन्तेसलिलेयस्मा देतेतस्मात्प्ल वा स्मृता . ॥ प्लवा पित्तहरा स्निग्धामधुरागुरवोहिमा . । वात श्लेष्मप्रदाश्चापिबलशुक्रकरा सरा

॥ ३५ वत्सरवि० । दुर्भिक्षजाय तेसर्वामेदिनीपुष्यतिप्रिये । प्लवेप्लवन्तितोयानि पीडितामानवाभुवि ॥ ३५ न० कैवर्तीमुस्तके गन्धतृणे ॥ प्लवते प्लुङ् अच् । यद्वा । प्लवनम् प्लुङ्गतौ कर्तरि ल्युट् । प्लूयतेऽनेनवा ॥

प्लवक । पुं० खड्गधारादिनर्त्तके । कीलकी ॥ चाण्डाले ॥ वृक्षे ॥ भेके ॥

प्लवग । पु० कपौ । वानरे ॥ भेके ॥ मण्डूके ॥ सूर्यस्यसारथौ ॥ शिरीष वृक्षे । सुमतिनाम्नोर्हशिरीषस्य ७८ ॥ प्लवेनगच्छति । गम्लृ० अन्ये भ्योपीत्यन्ये ष्वपीतिवाड ॥

प्लवगति । पु० भेके । मण्डूके ।

प्लवङ्ग । पुं० प्लवगे । शाखामृगे ॥ प्लक्षवृक्षे ॥ ४१ ॥ वत्सरे ॥ तृणधा न्यानिपीड्यन्तेग्रीष्मे वर्षतिवासव प्लवङ्गपीडिता सर्वा प्रजाइसुर वन्दिते ॥ ४१ ॥ प्लवनम्०प्लव । प्लुङोप । प्लवेनगच्छति । गम्लृ० अन्येभ्योपीत्यन्ये ष्वपीतिवाड गमस्खेतिखच् खच्चडिद्वा । मुमागम ॥ मृगे ॥

प्लवङ्गम । पु० मण्डूके ॥ शाखामृगे प्लवेनप्लुत्यागच्छति । गम्लृ० । गमश्चेतिखच् । मुमागम ॥ मात्राछन्दोन्तरे ॥ यथा षट्कलमादि गुरु प्रथमङ्करुसन्ततम्० पञ्चकल मततोपिचतुष्कलसङ्गतम् । नायक मत्रचतुर्थमितोगुरुमन्तके० एकाधि कविंशति प्लवङ्गमतत्सके ॥ यथा । विष्णुविरञ्चिदिवाकरवासवव न्दितम् ० विस्मृतविषयविपाटक मुनिजनसेवितम् । चञ्चलमानुनि तत्वसुख नहिकामये ० शङ्करपाद सरोजरज परिभावये । इति ॥

प्लवन । त्रि० प्रवणे । क्रमनिम्नभू मौ ।

प्लवमान । त्रि० तरति ॥ तैरत० तैरता० हु० भा० ॥

प्लविन । त्रि० भेलेनतरमाणे ॥ प्लवेनतरतिनोइ्व्यचष्टन् ।

प्लाक्षम् । न० प्लक्षफले ॥ प्लक्षस्यफलम् । प्लक्षादिभ्योण् । विधानसामर्थ्यात् तस्यफलेनलुक् ॥

प्लावनम् । न० द्रवद्रव्यस्योर्ध्वप्रापणे । उफलना ० उपटाना० हु० भा ० ॥ य० । तापन घृततैलानाम्प्ला वन गोरसस्यच । तन्मात्रमुद्धृत शु ध्येत्कठिनन्तुपयोदधि ॥ मज्जने । बहुतरजलसंयोगे ॥

प्लावित । त्रि० जलादिमग्नस्थाना दौ ॥ सिक्ते ॥

प्लिहा । पु० प्लीहरोगे । गुल्मे ॥ यथा । यकृत्प्लिहान्नाशिम्बादि बधिपञ्चितिवैद्यकम् ॥

प्लीहघ्न । पु० रोहिणि । रोहितके

। दाडिमपुष्पके । रोहडागाच्छ०
इ० गौ० भा० प्र०वृत्ते ॥

प्लीहा । पुं० गुल्मे । कुक्षिवामपार्श्व
स्थमांसखण्डे । पिल्ही० तापतिल्ली
० इ०भा० ॥ शोणिताज्जायते प्ली
हा वामतोहृदयादधः । रक्तवाहि
शिराणांसमूलंख्यातोमहर्षिभिः
॥ विदाह्यभिष्यन्दिरतस्य जन्तोः
प्रदुष्टमत्यर्थमसृक् कफश्च । प्लीहा
भिवृद्धिंकुरुतः प्रवृद्धौ प्लीहसञ्ज्ञ
मदमामनन्ति ॥ प्लेहते । प्लिहगतौ
। श्वन्नुक्षन् पूषन् प्लीहन्नित्यादि
नासाधु ॥

प्लीहघ्नः । पुं० दाडिमपुष्पके ।
रोहितकद्रुमे ॥ स्वल्पफलाम्बुषा
याम् ॥ शरपुङ्खे ॥ प्लीहघ्नः
॥ विभीतके कोकिलाक्षे० ।

प्लीहघ्नी । स्त्री० अश्वत्थफलायाम्
। हवुषायाम् ॥

प्लीहा । स्त्री० प्लीहरोगे ॥ यकृत्
प्लीहेचसम्बन्धे० इतिप्रयोगात् ॥

प्लीहारिः । पुं० अश्वत्थवृक्षे । प्ली
हायाश्शरिः ॥

प्लीहाघ्नः । पुं० प्लीहघ्ने ॥ कोकि
लाक्षे० ॥

प्लुषिः । पुं० अग्नौ । प्लोषति
प्लुष० । प्लुषिकुषिशुषिभ्यः
क्सि० ॥

प्लुतः । पुं० त्रिमात्रवर्णे ॥ न० अ
श्वगतिविशेषे ॥ त्वरयाकम्पेनाश्व
गतौ ॥ उत्पतने ॥ तिर्य्यग्गतौ ॥
त्रि० आप्लुते ॥ प्रसृते ॥ कम्पगति
युक्ते प्लवनम् । प्लुङ्गतौ ॥ भावेक्त ॥

प्लुतिः । स्त्री० प्लवने ॥

प्लुषः । पुं० दहने ।

प्लुषिः । पुं० पुत्तिकायाम् । अल्प
मशके ॥

प्लुष्टः । त्रि० दग्धे ॥ प्लुष्यतेस्म । प्लुष
दाहे । क्त यस्येतिनेट् ॥

प्लोषः । पुं० ओषे । दाहे ॥ प्लोषणम्
प्लुष० । घञ् ॥

प्सा । स्त्री० भक्षणे ।

प्सातम् । त्रि० भक्षिते ॥ प्सायतेस्म ।
प्साभक्षणे । क्त ।

प्सानम् । न० भोजने ॥

•※—‡—※•

फः । पुं० पवर्गद्वितीयाक्षरे ॥ यक्षसा
धने ॥ स्फाने ॥ झञ्झावाते ॥ वर्द्ध
के ॥ जभायाम ॥ स्फुटे ॥ फलप्रा
प्तौ । न० रूक्षोक्तौ ॥ फूत्कृतौ ॥
निष्फलभाषणे ॥

फक्किका । स्त्री० पूर्वपक्षे । असद्व्यव
हारे । चौर्ये । फाकी० इ० भा०
॥ न्यायसम्बन्धिव्याख्याविशेषे ॥

फञ्जिका । स्त्री० भार्ग्याम् । ब्राह्मणय
ष्टिकायाम् ॥ भनक्तिरोगान् । भञ्जो
आमर्दने ॥ ण्वुल् । पृषोदरादि ।
देवताडे ॥ दुरालभायाम् ॥

फञ्जिपत्रिका । स्त्री० आखुपर्ण्याम् ॥

फञ्जी । स्त्री० भार्ग्याम् । भनक्तिरोगान् । भञ्जो० अच् । पृ० गौ० ङीष् ॥

फट् । अ० अनुकरणशब्दे ॥ विघ्ननिराकृतौमन्त्रे ॥

फटा स्त्री० फणे ।। दम्भे । स्फुटति । स्फुटविकसने । चु० । णिजभावे० पचाद्यच् । पृषोदरादि ' ।

फडिङ्गा । स्त्री० झिञ्झिकायाम् ॥

फण: । पुं० फणायाम् ॥ फणति । फणगतौ । पचाद्यच् ॥ फटायान्तु फणाद्वयोरित्यमर० । अयोर्णं कारवफणमितिक्लीवकाण्डे चन्द्रगोमी ॥

फणकर । पुं० भुजङ्गे ॥

फणधर । पुं० सर्पे ॥

फणधरधर ' । पुं० शिवे ॥

फणभारी । फणाभृति ॥

फणभृत् । (पुं०) सर्पे ॥
फणवान् ।

फणा । स्त्री० सर्पविस्तृतमस्तके फटायाम् ॥ फणति । फण० अच् । टाप् ॥

फणाकर । पुं० सर्पे । भुजङ्गमे ॥ फणाकरोऽस्य ॥

फणाधर ') पुं० सर्पे कुसीनसे ।
फणाभर,) हिरसने ॥

फणावान् । पुं० श्वसनाशने । विषाऽऽस्ये । सर्पे ॥ फणास्त्यस्य । मतुप् ।।

फणिकेसर । पुं० नागकेशरे ।। फणिसञ्ज्ञक केसर ।

फणिखेल ' । पुं० भारतीपक्षिणि गरुड़ोधनि । भार० ड़०गौ०भा० ॥

फणिजिह्वा । स्त्री० महाशतावर्याम् ॥ महासमङ्गायाम् ॥ सारिकायाम् ॥

फणिज्झक ' । पुं० प्रस्थपुष्पे । मरुवा० ड़० भा० फणिजातोऽस्मात्०फणाभपत्रपुष्पत्वात् । फणीउज्झकोवर्जकोऽस्येतिकेचित् ॥ उभयत्रपृषोदरादि . ॥ स्त्री० रामदूत्याम् ॥

फणी । पुं० सर्पे ॥ फणाऽस्त्यस्ति । व्रीह्यादित्वादिनि . ॥ सर्पिण्यामोषधौ ॥

फणिप्रिय . । पुं० वायौ ॥

फणिफेन । पुं० अहिफेने ॥

फणिभुवनम् । न० पाताले ॥

फणिवल्ली । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

फणिहल्ली । स्त्री० रास्नायाम् । गन्धनाकुल्याम् ॥

फणिहृत् । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

फणीश्वर । पुं० अनन्ते ॥ फणिनामीश्वर ' ॥

फण्ड . । पुं० जठरे ॥

फत्कारी । पुं० पक्षिमात्रे ॥

फरम् । न० फलके ॥

फरुवकम् । न० पूगपात्रे ॥

फर्फरीक । पुं० चपेटायाम् । न० मार्दवे ॥

फर्फरीका । स्त्री० पादुकायाम् ॥

फल । पु० कुटजवृक्षे ॥

फलम् । न० जातीफले ॥ सस्ये । वृक्षादीनांफले । फलेषुपरिपक्वयद्गुणवत्तदुदाहृतम् । बिल्वादन्यत्रविज्ञेयमामतद्धिगुणाधिकम् ॥ फलेषुसरसयत्स्याद्गुणवत्तदुदाहृतम् । द्राक्षाबिल्वशिवादीनाफलशुष्कगुणाधिकम् ॥ फलतुल्यगुणसर्वमज्जानमपिनिर्दिशेत् । फलंहिमाग्निदुर्वातव्यालकृटादिदूषितम् । अकालजकुभूमीजपाकातीतनभक्षयेत् । पाकमतिक्रान्तमघटितम् ॥ व्युष्टौ ॥ लाभे ॥ यथा । अग्निहोत्रफलावेदादत्तभुक्तफलधनम् । रतिपुत्रफलादारा शीलवृत्तफलंश्रुतमितिवह्निपुराणेऽग्निवाक्यम् ॥ त्रिफलायाम् ककोले ॥ शस्त्राग्रे । वाणाग्रे ॥ फलके ॥ निरीषे । फाले ॥ दाने ॥ मुष्के ॥ यथा । अफलोभुज्यतेमेषः सफलस्तुनभुज्यते । इतिरामायणम् ॥ हेतुकृते । हेतूत्थे । साधननिष्पाद्ये-काम्ये ०स्वर्गादौ । अभिसन्धीयमाने० शरीरग्रहणे । मायामये ॥ फ-ला,तयालयमदर्शनंगच्छतीतिनिरुक्ते । तच्चफलंकर्मणस्त्रिविधत्त्वात्त्रिविधम् । पापस्यानिष्टफलनारकतिर्यगादिलक्षणम् ॥ २ ॥ पुण्यस्येष्टफलदेवादिलक्षणम् ॥ १ ॥ मिश्रस्यतुपापपुण्ययुगलस्यमिश्रम्० इष्टानिष्टसयुक्तम्मानुष्यलक्षणम् ३ कर्माधीनेपुत्रपशुस्वर्गादिलक्षणेविनश्वरे ॥ जीव कर्मफलभुक् आत्मा निर्लिप्तएव । आत्मन प्रतिविम्ब स्वदेहीजीव सएवच ॥ षड्विधलिङ्गेषुचतुर्थलिङ्गे । प्रकरणप्रतिपाद्यात्मज्ञानस्यतदनुष्ठानस्यवतत्रश्रूयमाणेप्रयोजने ॥ यथाछान्दोग्ये षष्ठप्रपाठके० आचार्यवान्पुरुषइत्यादिवाक्ये न० अद्वितीयवस्तुज्ञानस्यतत्प्राप्तिः प्रयोजनश्रूयते०इति ॥ प्रवृत्तिदोषजनितार्थ . फलम् ॥ २० ॥ इति गोतम । अत्रचमुख्य फलसुखदु:खोपभोग । तथाचभाष्यम् । सुखदु . खसवेदनफलम् । तत्रचधर्माधर्मावृत्ते .प्रयोजकत्वात्०तत्रचदोषस्यहेतुत्वात्० प्रवृत्तिदोषजनितेत्युक्तम् । लक्षणन्तुसुखदु . खान्यतरसाक्षात्कारइति । गौणफलन्तु शरीरादिकसर्वमेव । तथाचभाष्यम् । तत्पुनर्देहेन्द्रियबुद्धिषुसतीषु भवतीति । सहदेहेन्द्रियादिभि . फलमभिप्रेतम् । तथाहि । प्रवृत्तिदोषजनितोर्थ ' फलमेतत्सर्वभवतीति । इत्यस्यजन्यत्वमेवफलत्वम् । प्रवृत्तिदोषजनितइतितुनिर्वेदोपयो

गादुत्तम् २० ॥ नियतोत्तरभाविनि ॥ फलति । फलनिष्पत्तौ० ञि फलाविशरणेवा । पचाद्यच् ॥ फल द्विविधम् । सातिशयनिरतिशयञ्च । तत्रसातिशयस्वर्गादि० निरतिशय मोक्ष सचपरमानन्दस्वरूप ब्रह्म यस्तद्रूपत्वात् ॥ फलफलेधनेबीजे निष्पत्तौभोगलाभयो । सस्यइति केशव. ॥ फलेच्छासाधनसक्रामति ।

फलक । पुं० न० चर्मणि । फले । ढाल० इ० भा० ॥ फलति । ञि-फला० । क्वुआदिभ्योवुन् ॥ पु० दारुघटितदीर्घासने । फला० पट्टा० पटडा० इ० भा० ॥ काष्ठादिपट्टके ॥ यथा । पाण्डुलेखेनफलकेभूमौवाप्रथमलिखेत् । ऊनाधिकन्तुसशोध्य पश्चात्पत्रे निवेशयेत् ॥ इति ॥ अस्थिखण्डे ॥ नागकेसरे ॥ रजकस्यपट्टे ॥ शाल्मलिफलकेश्लक्ष्णेनिज्याद्वासासिनेजक । नचवासासिवासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥

फलकपाणि । त्रि० चर्मिणि । फलकधारिणि । ढलैत० इ० भा० ॥ फलकपाणौयस्य ॥

फलकी । पुं० फलु इ० गौ० प्र० मत्स्ये ॥ त्रि० फलकान्विते ॥

फलकीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

फलकृष्ण : । पुं० पानीयामलके ॥

फलकेशर : । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

फलकोषक । पुं० अण्डकोषे ॥

फलग्राही । पु० वृक्षे । त्रि० फलग्रहणकर्त्तरि ॥

फलचमस पुं० दधिमिश्रितवटत्वक्चूर्णे

फलचोरक : । पुं० चोरकनामगन्धद्रव्ये ॥

फलत्रयम् । न० द्राक्षापरूषकाश्मरीषु ॥ त्रिफलायाम् ॥ फलानात्रयं ॥

फलत्रिकम् । न० त्रिफलायाम् ॥ हरीतक्यादित्रये ॥ फ[illegible]लात्रिकम् ॥

फलद पु० [illegible] ॥ वृक्षे त्रि० फलदातरि ।

फलपञ्चाम्लम् । न० अम्लपञ्चफले ॥

फलपाक । पु० पानीयामलके ॥ करमर्दके ॥

फलपाकान्ता । स्त्री० धान्यकदल्याद्योषधौ ॥ फलपाकइवान्तोयस्या. ॥

फलपाकी । पुं० गर्दभाण्डे ॥

फलपुच्छ । पु० बरडालो ॥

फलपुष्पा । स्त्री० पिण्डखर्ज्जूर्याम् ॥ द्रोणपुष्प्याम् । गुम्मा० इ० भा० ॥

फलपूर : । पुं० बीजपूरे । बिजौरा० इ० भा० । फलेनपूर्यते । पूरी० । इगुपधेतिक ॥ कर्म्मणिघञ्वा ॥

फलपूरक . । पुं० छोलङ्गे । बीजपूरे ॥

फलप्रद । पुं० ईश्वरे ॥ धनेदानेन नष्टेपितत्फलप्रदईश्वर . । यतोऽस्तिनदातारतप्रशसन्तिवैदिका

॥ नापूर्वं फलदं तस्मिन्मानाभावा-त्फलपुन । ईश्वरादप्युपपन्नत्वा-न्नैवापूर्वस्य कल्पनम ॥ सेव्यात्रा-त्र फलप्राप्तिर्दृश्यतेनत्वपूर्व्वत । दानादिक्रिययासेव्यादीशात्तत्तत्-फलभवेत् ॥

फलप्रिया । स्त्री० प्रियङ्गौ ॥

फलभूमि । स्त्री० कर्मफलभोगस्था-ने ॥ यथा । भरतान्यैरावतानिवि देहाश्चकुरून्विता । वर्षाणिकर्म्म भूम्य म्यु शेषाणिफलभूमयइति हेमचन्द्र ॥

फलमुख्या । स्त्री० पिण्डखर्जूरे ॥ अज मोदायाम ।

फलमुद्गरिका । स्त्री० पिण्डखर्जूरे ॥

फललक्षणा । स्त्री० प्रयोजनवत्यालक्ष णायाम् ॥ यथा व्यङ्गास्यगूढागूढ त्वाद्विधास्तु . फललक्षणा इति साहित्यदर्पण . ॥

फलवान् । त्रि० फलिनि । फलसहित वृक्षे ॥ फलिने ॥ फलवत् सन्निधा धावफलतदङ्गम् ॥ फलान्यस्यसन्ति । मतुप् ॥

फलवर्त्तुलम् । न० कालिङ्गे ॥

फलविषय : । त्रि० फलव्याप्ये । घना त्मनि ॥

फलवृक्षक . । पुं० पनसे ॥

फलव्याप्यत्त्वम् । न० वाह्येन्द्रियसन्निकृ ष्टार्थाकारवाह्यधीपरिणामावच्छिन्न चिदंशकृते॰प्राकथ्याश्रयत्वे ॥ फलव्या प्तिप्रतिबिम्बितचिदाभासस्तद्व्याप्य त्वमित्यर्थ ॥

फलशाकम् । न० षड्विधशाकान्तर्ग तफलरूपशाके ॥

फलश्रेष्ठ । पु० आम्रे ॥ फलेषुश्रे ष्ठ ॥ तद्वृक्षे ॥

फलषाडव । पुं० दाडिमे ॥

फलशैशिर । पु० वदरवृक्षे ॥

फलश्रुति । स्त्री० कर्म्मप्रवृत्तिनिमि त्तप्रलोभजनकवाक्ये । कर्मफलश्र वणे ॥ यथा । फलश्रुतिरियन्नृणान-श्रेयोरोचनपरम् । श्रेयोविवक्षया-प्रोक्त यथाभैषज्यरोचनम्॥ अपिच । वेदोक्तमेवकुर्वाणोनि. सङ्गोर्पित मी श्वरे । नैष्कर्म्यालभतेसिद्धिरोचना र्थाफलश्रुति ॥

फलस्नेह । पु० अक्षोटवृक्षे ॥

फलहारी । स्त्री० काल्याम् ॥

फला । स्त्री ० झिञ्झिरिष्टाक्षुपे ॥

फलाढ्या । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥

फलाध्यक्ष : । पु० राजादने । क्षीरि कायाम् । खिरणी० इ० भा० ॥ फलानामध्यक्ष ॥

फलादन । पु ० शुके । कीरे । सूआ ० इ० प्र॰पक्षिणि । त्रि०फलफला निवाअदनयस्य तस्मिन् ॥

फलान्त : । पु ० वंशे ॥ फलेनफलैर्वा अन्तोयस्य ॥

फलाम्ल : । पुं॰ अम्लवेतसे ॥ न॰ वृ चाम्ले ॥

फलाशन . । पु॰ शुकपक्षिणि ॥ त्रि॰ फलभक्षके ॥

फलासव । पु॰ फलरसविकृतौसुरा प्रभेदे ॥

फलि . । पु॰ फलुइ इ॰ प्र॰ मत्स्ये ॥

फलिका । स्त्री॰ निष्पाव्याम् ॥

फलित । पुं॰ वृक्षे ॥ न॰ शैलेये । शिलापुष्पे ॥ त्रि॰ सफले । सञ्जात फले ॥ फलानिसञ्जातान्यस्य । ता रकादित्वादितच् ॥

फलितार्थ । त्रि॰ निष्कृष्टार्थे ॥ फलि तस्यासावर्थश्च ॥

फली । त्रि॰ फलवति ॥ फलान्यस्यस- न्ति । अतइनि ॥

फलिन । त्रि॰ फलवति ॥ विद्यमा नफले । फलान्यस्यसन्ति । फलब- र्हाभ्यामिनच् ॥ पु॰ पनसे फलवति वृक्षेच ॥ इतिराजनिर्घण्ट . ॥

फलिनी । स्त्री॰ प्रियङ्गुवृक्षे । अग्नि शिखावृक्षे ॥ नान्तलक्षणोङीप् ॥

फली । स्त्री॰ प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गौरा- दित्वान्ङीष् ॥ फलिमत्स्ये ॥

फलीकरणम् । न॰ तुषे ॥

फलीश . । पु॰ पारिशे ॥

फलूष : । पुं॰ लताप्रभेदे ॥

फलेग्रहि । पुं॰ यथाकालफलधरे । अवन्ध्यवृक्षे ॥ त्रि॰ फलग्रहणकर्त्त रि ॥ फलानिगृह्णाति । ग्रह॰ । फलेग्रहिरात्मम्भरिश्चेति उपपदस्य एदन्तत्व ग्रहेरिन्प्रत्ययश्चनिपात्य ते ॥

फलेन्द्र । पुं॰ राजजम्ब्वाम् । फरेंदा॰ इ॰भा॰ ॥

फलेपुष्पा । स्त्री॰ द्रोणपुष्प्याम् ॥

फलेप्सु . । त्रि॰ सकामेजने ॥ फलप्रा प्तुमिच्छतीतितथा ॥

फलेरुहा । स्त्री॰ पाटलायाम् । पाट लिवृक्षे ॥ फलेरोहति । इगुपधे- तिरुहे क . । तत्पुरुषेकृतीत्यलु क् ॥

फलोत्तमा । स्त्री॰ काकलीद्राक्षाया म । निर्वीजायाम् । किस्मिस् ॰इ॰ भा॰ ॥

फलोत्पत्ति । पु॰ आम्रवृक्षे ॥

फलोदय . । पु॰ लाभे ॥ त्रिदिवेशा लये ॥ फलस्यउदय . अस्मिन्वा ॥

फल्क . पुं॰ विसारिताङ्गे ॥

फल्गु । स्त्री॰ गयास्थनद्याम् मल य्वाम् । काकोदुम्बरिकावृक्षे ॥ गुला ल॰फाग॰इ॰प्र॰रेणुप्रभेदे ॥ मि- थ्यावाक्ये ॥ त्रि॰तुच्छे । असारे ॥ यथा । तृणमात्रगति लघुजगदेतद् तिफल्गु । धनलोभमपहायनमप- ज्ञनयनाय ॥ फलतिञिफलाविशर ण॰फलनिष्पत्तौवा । फलिपाटीति साधु ॥

फलगुतीर्थम् । न० गयानद्याम् ॥ सार्द्धक्रोशद्वयमान गयायायरिकीर्त्तितम् । पञ्चक्रोशगयाक्षेत्र क्रोशमेकगयाशिरः ॥ तत्रपिण्डप्रदानेन तृप्तिर्भवतिशाश्वती ॥ नागाज्जनार्दनाच्चैवकूपाच्चोत्तरमानसात् ॥ एतद्गयाशिर प्रोक्त फल्गुतीर्थतदुच्यते । तत्रपिण्डप्रदानेनपितॄणापरमागति ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानियेसमुद्रा सरांसिच। फल्गुतीर्थंगमिष्य तिवारमेकदिने दिने ॥

फल्गुदा । स्त्री० गयानद्याम् ॥

फल्गुन । पु० अर्जुनपाण्डवे ॥ अर्जुनपादपे॥ फलतिनिष्पादयतिफल० फलेर्गुक्चेत्यन् न० गुगागमश्च ॥ त्रि० फल्गुन्याजाते ॥ श्रविष्ठाफल्गुनीत्यणोलुक्। लुक् तद्धितलुकि ॥

फल्गुनी । स्त्री० नक्षत्रविशेषे । पूर्वफल्गुन्यो ॥ काकोदुम्बरिकायाम ॥ फल्गुन्याजातायाम् ॥ श्रविष्ठाफल्गुनीत्यणोलुकि॰लुक्तद्धितलुकीतिस्त्रीप्रत्ययस्यचलुकि॰ फल्गुन्यषाढाभिरिति ॥ टित्वान् ङीप् ॥

फल्गुवाटिका । स्त्री० काकोदुम्बरिकायाम् ॥

फल्गुवृन्तक । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥

फल्गूत्सव । पु० दोलयात्रायाम् ॥

फल्यम् । न० कुसुमे ॥

फल्यकी । स्त्री० फलिमत्स्ये ॥

फल्लफल । पु० सूर्पजवाते ॥

फा. । पु० वृद्धौ ॥ वर्द्धके ॥ सन्तापे ॥ निष्फलभाषणे ॥

फाटकी । स्त्री०स्फटिकायाम् । फ[illegible] री इ० भा० ॥

फाणि । स्त्री० गुडे ॥ करभे ॥

फाणितम् । न० मत्स्यण्डयाम् । राव ० इ० भा० यथा । इक्षोरसस्तुय पक्व किञ्चिद्गाढोबहुद्रव । सए वेक्षुविकारेषुख्यात फाणितसञ्ज्ञया ॥ फाणितगुर्वभिष्यन्दिबृंहण कफशुक्रकृत् । वातपित्तश्रमान्हन्ति मूत्रवस्तिविशोधनम् ॥ फण्यते । फाणगतौ । क्त ॥

फाण्ट । त्रि० अनायासकृते ॥ पु० न० कषायविशेषे ॥ क्षुण्णमौषधजातमुष्णोदकेप्रक्षिप्य सद्योभिषुत्यपूत्वायत्पीयतेतत्फाण्टमित्याहु ॥ यथा । क्षिप्त्वोष्णतोयेमृदित फाण्टइत्यभिधीयते ॥ अपिच । क्षुद्रव्यपलेसम्यकजलमुष्ण विनि क्षिपेत् पात्रेचतुष्पलमितेततस्तुस्रावयेज्जलम् ॥ सोयंचूर्णद्रव : फाण्टोभिषग्भिरभिधीयते ॥ इति वै० प० ॥ फण्यतेस्म । फण० । क्त । क्षुब्धस्वान्तेतिसाधु ॥ नवनीतभावात्प्रागवस्थापन्ने द्रव्ये ॥

फाल । पुं० महादेवे ॥ बलदेवे ॥ उत्प्लुतौ ॥ पुं० न० कृषिके । सीरोपकरणे ॥ नवविधदिव्यान्तर्गताष्टमदिव्ये ॥ यथा । आयसन्द्वादशपलघटितफालमुच्यते । अष्टाङ्गुलभवेद्दीर्घं चतुरङ्गुलविस्तरम् ॥ अग्निवर्णततश्चौरोजिह्वयालेहयेत्सकृत् । नदग्धश्चेच्छुद्धिमियादन्यथातुसहीयते ॥ चौरोऽत्रगोचौर । गो-चौरस्यप्रदातव्य तप्तफालावलेहनमिति स्मृतिः ॥ त्रि० कर्पासवाससि ॥ फालयति । त्रिफला० । खयन्तात्० पचाद्यच् फलस्यविकार । तस्यविकारइत्यण् ॥

फालकृष्ट । पुं० हले ॥

फाल्गुन । पुं० गुडाकेशे । पार्थे । अर्जुने ॥ नदीजवृक्षे ॥ अर्जुनभूरुहे ॥ तपस्ये० मासि । फागन० इं० भा० ॥ तत्रजातस्यफलम् । प्रियवद : सज्जनवल्लभश्चपरोपकारीविमलाशयश्च । दातानितान्तं प्रमदाभिलाषीस्यात्फाल्गुनेयस्यजनस्यजन्म । अनन्तपुरे ॥ फलतिनिष्पादयति । फल० । फलेर्गुक्चेतिउनन् । गुगागमश्च । तत प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । फाल्गुनीपौर्णमास्यस्मिन् विभाषाफाल्गुनीतिपक्षे०अण् ॥

फाल्गुनानुज : । पुं० सुरभौ । वसन्तकाले ॥ अर्जुनस्यकनिष्ठभ्रातरि ॥

फाल्गुनिक । पुं० तपस्यमासि । फाल्गुने ॥ फाल्गुनीपौर्णमास्यस्मिन् । विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिकीचैत्रीभ्य इतिठक् । ठस्येकः ॥

फाल्गुनी । स्त्री० तपस्यपूर्णिमायाम् ।। अत्रगौडदेशीयादोलायात्राकुर्वन्ति । नरोदोलागतदृष्ट्वागोविन्दं पुरुषोत्तमम् । फाल्गुन्यासयतोभूत्वा गोविन्दस्यपुरव्रजेत् ॥ अपिच । फाल्गुन्याक्रीडनंकुर्याद्दोलायांममभूपते इति ॥ पूर्वफाल्गुन्याम ॥ उत्तरफाल्गुन्याम ॥ फल्गुनीभिर्युक्तापौर्णमासी ॥ नक्षत्रेणयुक्तः काल इत्यण् । ततोङीप ॥

फि । पुं० पापे । निष्फलवाक्ये ॥ कोपे ॥

फिङ्गक । पुं० कलिङ्गे । भृङ्गे । भूम्याटविहगे । फिङ्गा० इं०गी० भा० प्र० खगे ॥

फिरङ्ग : । पुं० रोगान्तरे ॥ द्वीपान्तरे कद्वीपविशेषे ॥ तत्रत्यजने ॥ यथा । पूर्वाम्नायेनवशतषडशीति प्रकीर्तिता: । फिरङ्गभाषयामन्त्रा तेषांससाधनात्कलौ ॥ अधिपामण्डलानाञ्चसङ्ग्रामेष्वपराजिता । इङ्गरेजानवषट् पञ्चलण्ड्राजाश्चापि भाविन । इतिमेरुतन्त्रे २३ प्रकाश : ॥

फु : । पुं० मन्त्रके ॥ तुच्छवाक्ये ॥

फुक्क । पुं॰ पक्षिणि ॥
फुट । त्रि॰ सर्पफणायाम ॥
फुत् । अ॰ अनुकरणशब्दे ॥
फुत्कर । पुं॰ अग्नौ ॥
फुत्कार पु॰ फुत्करणे । फूत्का॰ द्र॰ भा॰ ॥
फुत्कृति । स्त्री॰ फूत्कारे ॥
फुप्फुस । पुं॰ पुप्फुसे । कोष्ठविशेषे ॥ सच हृदयनाडिकासलग्नाशयविशेष । फोंपडा॰ भस्॰ द्र॰ भा॰ ॥ यथा । स्थानान्यामाग्निपक्वानामूत्रस्य रुधिरस्यच । हृदुण्डकफुप्फुसश्चकोष्ठइत्यभिधीयते ॥ अ स्यार्थं । आमस्यस्थानमामाशयो नाभेरूर्द्धम् । अग्ने . स्थानपच्यमानाशयोनाभिमध्यम् । पक्वस्यस्थान पक्वाशयोनाभेरध । मूत्रस्यस्थान वस्ति । रुधिरस्यस्थानयकृत्प्लीहानौ हृत्हृदय । हृद्भुरसपाकमलवद्य शोणितमलसञ्ज्ञ उण्डुक सचान्त्रदेशेव्यवस्थित . पुरीषाधानम् । फुप्फुस हृदयस्यवामपार्श्वे फुप्फुण्ड इतिख्यातइतिविजय रचित ॥
फुल्ति । स्त्री॰ फलने ॥
फुल्ल : । त्रि॰ विकसिते ॥ पुष्पे ॥ यथा । श्रीपञ्चम्याश्रियदेवींफुल्लै सम्पूजयेत्सदा ॥ फलति । त्रिफला । ञीतः क्त . । आदितश्चेतीडभाव । तिचेत्युत्वम् । अनुपसर्गात् फुल्लक्षीवेति॰ तस्यल ॥
फुल्लदाम । न॰ छन्दोभेदे ॥ यथा । मोगौनौतौगौ॰ शरहयतुरगै . फुल्लदामप्रसिद्धम् ॥ यथोदाहरणम् । शश्वल्लोकानांप्रकटितकदमनध्वस्तमालोक्यकसहृष्यच्चेतोभिश्चिद्विवसतिभिर्व्योमसस्थैर्विमुक्ताम् । मुग्धामोदैनस्थगितदशदिशाभोगमाक्रुतभृङ्ग मौलौदैत्यारेर्न्यपतदनुपमंस्वस्तरो फुल्लदाम ॥ पुष्पमालायाम् ॥
फुल्लदृक् । त्रि॰ विकसितनयने ॥
फुल्लफाल : । पुं॰ शूर्पवाते ॥ द्र॰ त्रिशेष ॥
फुललोचन । त्रि॰ विकसितनेत्रवति ॥
फुल्लीक । पुं॰ देशे ॥ सर्पे ॥
फूत्कार . । पु॰ श्वासनिर्गमे । श्वसिते ॥ फूत्कारणम् । कृञ्॰ । घञ् ॥
फेत्कारिणी । स्त्री॰ तन्त्रविशेषे ॥
फेन । पु॰ डिण्डीरे । अब्धिकफे । समुद्रफेने ॥ तरलद्रव्योपर्युत्थितवुद्बुदाकारवस्तुनि । फ्राग॰ द्र॰ भा॰ ॥ स्फायते । स्फायी॰ फेनमीनावितिनिपातनात्साधु ॥
फेनक । पु॰ फेने ॥ पिष्टविशेषे ॥
फेनका । स्त्री॰ जलपक्वतण्डुलचूर्णे ।
फेनदुग्धा । स्त्री॰ दुग्धफेनीक्षुपे ॥
फेनल : । त्रि॰ फेनवति । फेनिले ॥

फेनोस्यास्मिन्नस्ति । फेनादिल-
च्चेतिचकाराल्लच् ।
फेनवान् । त्रि० फेनले ॥ फेनोस्यास्मि
न्नस्ति । फेनादिलच्चेत्यत्रान्यतर
स्यामित्यनुवृत्ते पक्षेमतुप् ॥
फेना । स्त्री० क्षुपविशेषे । सातलाया
म् ॥
फेनाग्रम् । न० बुद्बुदे ॥
फेनायमान । त्रि० फेनमुद्वमति ॥
फेनाच्चेतिवक्तव्यमितिक्यङ् ॥
फेनवाही । पु० वस्त्रे ॥
फेनाशनि । पु० इन्द्रे ॥
फेनिका । स्त्री० पक्वान्नविशेषे । फेनी
इ० भा० ॥ यथा समितायाघृता
ढ्यायाबर्त्तीर्दीर्घां समाचरेत् । ता
सुसन्निहितादीर्घा पीठस्योपरिधार
येत् ॥ वेल्लयेद्वलनेनेतायथैकापर्प्प-
टीभवेत् । ततश्छुरिकयातान्तुसल
म्नामेवकर्त्तयेत् ॥ ततस्तुवेल्लयेद्भूय
श्चङ्कनेनपक्षेपयेत् ततः सवृतता
लोम्नीविदधीतपृथक्पृथक् ॥ पुन-
स्तांवेल्लयेल्लोम्नीयथास्यान्मण्डलाकृ-
तिः । ततस्तांसुपचेदाज्ये भवेयुश्च
पुटा स्फुटा ॥ सुगन्धयाशर्करया
तदुद्धूलनमाचरेत् । मिश्रं षाफेनि
कानाम्नीमठकेनसमाशुषे ॥ तत
किञ्चिल्लघुरियम्विशेषोयमुदाहृतः ॥
फेनिल । अरिष्टभूरुहे । रीठा० इ०
भा० ॥ बदरवृक्षे ॥ न० मदनफले
॥ बदरफले ॥ त्रि० सफेने ॥ फे
नोऽस्यास्ति । फेनादिलच्चेतिइ
लच ॥
फेर । पुं० शृगाले ॥
फेरण्ड । पु० शृगाले ॥
फेरव । पु० शृगाले । असुरे । रा-
क्षसे ॥ फे० इति० अव्यक्तोरवोऽस्य
॥ त्रि० धूर्त्ते ॥ हिंस्रे ॥
फेरु । पुं० जम्बुके । शृगाले । फे०
इत्यव्यक्तं रौति रुशब्दे । मितद्रा
दित्वात्० डुः ॥
फेलम् । न० [illegible] भुक्तसमुज्झि
फेलक पु० [illegible] ते । उच्छि
ष्टे ॥
फेला । स्त्री० भुक्तोज्झिते ॥ फेल्यते ।
फेलृगतौ । गुरोश्चेत्य ।
फेलि । [illegible] भुक्तोज्झिते ।
फेलिका । स्त्री० [illegible] उच्छिष्टे । अ
फेली । [illegible] ट० । इ० भा०

—।०(—)०।—

बवयोरैक्यमभेददर्शनात् ॥
व: । पु० पवर्गस्यतृतीयाक्षरे ॥ वरु
णे ॥ सिन्धौ ॥ भगे ॥ तोये ॥
वदने ॥
वंहिमा । पु० बहुलतायाम् ॥ बहुल
स्यभाव । पृथ्वादित्वादिमनिच् ।
प्रियस्थिरेतिबहुलस्यवंहिआदेश ।
वहिष्ठ । त्रि० अत्यन्तबहुले ॥ अयमे
षामतिशयेनबहुल: । अतिशायने

तमविष्ठनावितीष्ठन् । प्रियस्थिरेति वह्निद्यादेश ॥

वह्नीयान् त्रि० वह्नुलतरे । अयम नयोरतिशयेनवह्नुल . । द्विवचन विभज्योपपदेतरबीयसुनावितीयसु निप्रियस्थिरेतिवह्न्यादेश . ॥

बक पु० कह्ने । बगला० हु० प्र० पक्षिणि ॥ अस्यमांसगुणास्तु । शरा रिवकबाकाश्च दाल्यूहा . पवना- पहा . ॥ हु० ॥ बकपुष्पे । शिव मल्ल्याम् । अगस्तिद्रुमे । यथा । सितपीतनीललोहितकुसुमभेदाच्च तुर्विधोऽगस्ति . । मधुरशिशिरदो षभ्रमकासविनाशनसम्भूतद्ध । तथाचराजनिर्घण्ट । अगस्तिशि शिरगौल्य चिदोषघ्नश्रमापहम् । बलासकासवैवर्ण्यभूतघ्नञ्चबलावह मिति ॥ श्रीदे । कुबेरे ॥ रक्षोविशे षे । योभीमेनहत । असुरविशेषे ॥ सचश्रीकृष्णे नहत ॥ वह्नते । व- किकौटिल्ये गतौच । अच् । आग मशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् । बवयो रैक्यम् ॥ यद्वा वाति । वायतिवा । वागतिगन्धनयो । ओवैशोषणेवा क्षुन् । आतोलोप . ॥ वेति० वा- यतिवा । मूलविभुजादित्वात्क . । वक्तिवा । वचेरच् । न्यङ्क्वादि . ॥

बकचिञ्चिका । स्त्री० मत्स्यविशेषे० । बकाच्यायाम् ॥

बकजित् । पुं० भीमसेने ॥ श्रीकृष्णे ॥

बकनिसूदन । पुं० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥

बकपुष्प । पु० बकवृक्षे ॥ न० अग स्तिकुसुमे ॥

बकवृत्ति । पु० बकसमानवृत्तिनवि शिष्टे यथा । पाषण्डिनोविकर्म- स्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् । हैतु कान्बकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिना- र्चयेत् ॥

बकवरी । पु० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥

बकव्रतचर । पु० बकव्रतिनि ॥ बक व्रतचरतीति० तथा । चरेष्ट । बकोहिप्रायेणमीनहननरुचितयामि थ्याविनीत . सन्नवशीलोभवतीति गौणोबकव्रतशब्द तल्लक्षणन्तु । अधोदृष्टिर्नैष्कृतिक स्वार्थसाधनत त्पर । शठोमिथ्याविनीतश्चबकव्र तचरोद्विज ॥ हु० ॥

बकव्रती । पु० बकव्रतचरे । बकव्रत वति ॥

बकाची । स्त्री० बकचिञ्चिकायाम् ॥

बकारि । पुं० श्रीकृष्णे ॥

बकुल । पुं० शीधुगन्धे । सिंहकेशरे । मौलसरीति० प्र० वृक्षे ॥ बङ्कते बकिगत्यर्थे । वा० उलच् । आगम शास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् । बकुलस्तु वरोऽनुष्णा कटुपाकरसोगुरु . । कफपित्तविषश्विचक्रमिदन्तगदाप-

ह : ॥ पण्यवम् ॥

वकुला । स्त्री० कटुकायाम् ॥

बकुली । स्त्री० काकोल्याम् ॥

बकूल । पुं० बकुले ॥

बकेरुका । स्त्री० बलाकाभिदि ॥ वा
ताविञ्जितशाखायाम् ॥

बकोट । पुं० शुक्लवायसे । बके ॥

बठर : । पु० अम्बष्ठे शठे ॥

वणिग्बन्धु : । पुं० नीलीवृक्षे ॥

वणिग्भाव । पुं० सत्यानृते । वाणि
ज्ये ॥ वणिजोभाव । ष्यञ् ॥

वणिग्वह । पु० उष्ट्रे ॥

वणिक्ग् । पुं० वाणिजके । वाणिज्य
कर्त्तरि । क्रयविक्रयकर्त्तरि । वेदे
हके सार्थवाहे । नैगमे । क्रयवि
क्रयके । वाणिज्ये ॥ करणान्तरे ॥
पञ्चले पण० । ? वेरिज्यादिश्च ॥
हैश्ये ॥

वणिद् । स्त्री० वणिज्यायाम् ॥

वणिज । पु० ववाद्येकादशकर्णान्त
र्गतषष्ठकरणे । तज्जातफलयथा ।
प्राज्ञ कृतज्ञोगुणवान्गुणज्ञोवणि
ग्जनप्राप्तमनोरथ स्यात् । यस्यप्र
सूतौवणिजाभिधानभाख्डप्रधानद्र
विणाहितस्येति ॥ बणिजि ॥

वणिज्यम् । न० वाणिज्ये । ग्रन्थान्तरे॥
वणिजांकर्मभावोवा । दूतवणिग्
भ्याञ्चेति० य । दूतिकात्मिका ।
भाष्ये तु०दूतवणिग्भ्याञ्चेतिनास्त्ये

व ।

वणिज्या । स्त्री० वाणिज्ये ॥ ग्रन्थान्तरे
वणिजाभाव । दूतवणिग्भ्याञ्चेति
य. वणिज्याशब्द स्वभावात्स्त्री-
लिङ्ग ० भावएवायप्रत्ययोनतुक-
र्मणीतिमाधव । भाष्ये तुवार्त्तिकमे
वनास्ति ॥ वणिक्कर्मणि ॥

वण्ठ । पु० असहायगमने ॥ अकृ
तोद्वाहे ॥ खर्वे ॥ कुन्तायुधे ॥ भृत्ये
। वांठ० ह० भा० ॥ वण्ठते । वठि
। अच् ॥

वण्ड : । त्रि० विकृतलाङ्गूले ॥ बॉडा
ह० भा० ॥

वदर । पु० कोलिपादपे ॥ बदरस्य
पचलेपोज्वरदाहविनाशन । त्वचा
विस्फोटशमनीबीजनेत्रामयापहम्
॥ वदतिस्थिरीभवति०छिन्नस्यापिपु
न : प्ररोहणात् । बदस्थैर्ये । वा०
अर ॥ देवसर्षपवृक्षे ॥ कार्पासस्या
स्थ्नि । बिनौला० कपासिया०वाड
वा० ह०भा० ॥ न० कोलिफले ॥
कार्पासीफले ॥ वदर्या फलम् ।
फलेलु गतिविकाराश्रयवप्रत्ययस्यलु
क ॥ लुक्तद्धितलुकीति० स्त्रीप्रत्य
यस्यलुक् ॥ सेबिफले ॥ क्षुद्रबदरे ।
झाडीबेर ह० झडबेरी० ह० भा०
॥ गोपगोष्ठ्याम् ॥ वदरमात्रे ।
कर्कन्धौ । बदर्याम् ॥

बदरफली । स्त्री० भूबदर्याम् ॥

बदरवल्ली । स्त्री०) भूबदर्याम् ॥
बदरा । स्त्री० गृष्टी । वराहकान्तायामोषधौ ॥ कार्पास्याम् ॥ एलापर्ण्याम् ॥ विष्णुक्रान्तायाम् ॥ टाप् ॥
बदरामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥
बदरि । स्त्री० कोलिवृक्षे ॥
बदरिकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
बदरिकाश्रम । पुं० न०तीर्थविशेषे । नारायणाश्रमे । व्यासाश्रमे ॥
बदरी । स्त्री० कोलवृक्षे ॥ कपिकच्छ्वाम् ॥ कार्पास्याम् ॥ गौरादित्त्वान्ङीष ॥ बदरीफले ॥ बदर्या फलम् हरीतक्यादिभ्यश्चेति० विकारार्थस्य लुप् ॥
बदरीखण्ड । पु० बदरीणां समूहे ॥ वृक्षादिभ्य खण्ड ॥
बदरीच्छदा स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हस्तिकोलिवृक्षे ॥
बदरीपत्रकम् । न० नखीनामगन्ध द्रव्ये ॥
बदरीपाचनम् । न० तीर्थविशेषे ॥ तत्रवशिष्ठाश्रम ॥
बदरीफला । स्त्री० नीलशेफालिकायाम् ॥
बदरीशैल ' । पुं० अलकनन्दायां ' पश्चिमतीरेहिमाचलैकदेशे ॥
बदरीषण्ड : पुं० बदरीखण्डे ॥ बदरीणांषण्ड समूह ॥

बदर्याश्रम । पु० नारायणाश्रमे ॥
बद्ध । त्रि० कीलिते । संयते । कारागारादौनिगडिते ॥ बध्यते स्म । वधबन्धने । क्त ॥ मोक्षाद्यावृते० सुखदुःखादिधर्मवति० पाशाष्टकेनयन्त्रितेससारिजीवेपशौ॥
बद्धगुदम् । न० उदरामयविशेषे । तन्निदानं यथा । यस्यान्त्रमन्नैरुपलेपिभिर्वाबालाश्मभिर्वापिहित यथावत् । सञ्चीयते तस्यमल ' सदोषात् शनै शनै सङ्करवच्चनाड्याम् ॥ निरुध्यते तस्यगुदेपुरीष निरेतिकृच्छ्रादपिचाल्पमल्पम् । हृन्नाभिमध्ये परिवृद्धिमेति तस्योदरबद्ध गुदं वदन्ति ॥
बद्धफल । पु० करञ्जवृक्षे ॥
बद्धमुष्टि । त्रि० कृपणे ॥
बद्धमूल ' । त्रि० दृढमूले । उत्पाटनानर्हमूले । बद्धोमूलोयस्य स ॥
बद्धमौन । त्रि० नि शब्दे ॥
बद्धरसाल । पु० त्रिविधराजाम्रान्तर्गताम्रे ॥ समासे । मध्वाम्रे । मन्मथानन्दे ॥
बद्धशिख ' त्रि० शिशौ । वाले ॥ स यतचूडेनरे ॥ यथा । सदोपवीतिनाभाव्यं सदाबद्धशिखेनतु । विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोतिन तत्कृतमिति ॥ बद्धाशिखायस्य ॥

बद्धशिखा । स्त्री० उच्चटौषधौ ॥

बध । पु० प्राणवियोगफलकव्यापारे । प्रमापणे । मारणे । हननम । हन० । हनश्चबधश्चत्यप् ॥ पुण्यप्रद बधस्तुयथा । एकस्ययचनिधनेप्रहृ त्ते दुष्टकारिणाम । बहूनांभवति क्षेम तस्यपुण्यप्रदोबध ॥ एकस्त्री सुरापश्चब्रह्महागुरुतल्पग । आत्मान घातयेद्यस्तुतस्यपुण्यप्रदो बध ॥ इति ॥ अपिच, नैकस्यार्थे बहून्हन्यादितिशास्त्रेषुनिश्चय एक हन्याद्बहूनाहिनपापीतेन जायते ॥ इति वामनपुराणे ५५ अध्याय । पारिभाषिकबधस्तु । बधन द्रविणादान स्थानान्निर्यापण तथा । एषहिब्रह्मबन्धूनावधोनान्यो स्तिदैहिक ॥ इ० ॥ करचरणा दिच्छेदनादिरूपेताडने ॥ सप्तम तारायाम् ॥

बधक पुं० व्याधे । मृत्यौ ॥ बध कर्त्तरि । बद्धक० इ० भा० ॥ त्रि० हिंस्रे ॥ हन्ति । हन० । ण्वुल् । बहुल तणीतिबवुलिबधा देश ॥ बधहिसायावा । तदा० जनिबध्योश्चेतिवृद्धिनिषेध ॥

बधत्रम् । न० आयुधे ॥ बध्यतेऽनेन । बध० । असिनसियजिबधिपति भ्योऽत्रन् ॥

बधस्थली । स्त्री० बधस्थाने ॥

बधस्थानम् । न० आघातने । सूनायाम् ॥ बधस्थस्थानम् ॥

बधाङ्ककम् । न० कारावेश्मनि ॥

बधार्ह । त्रि० हननयोग्ये ॥ बध्ये ॥

बधी । त्रि० बधकर्त्तरि ॥

बधिर । त्रि० एडे । श्रवणशक्तिहीने बहरा० इ० भा० ॥ बाधिर्यनिदानन्तु । यदाशब्दवह वायु स्रोतआवृत्यतिष्ठति । शुद्धश्श्लेष्मान्वितोवापिबाधिर्यन्तेनजायते ॥ औषध यथा० । कर्णशूलेकर्णनादेबाधिर्येक्ष्वेडएवच । चतुर्ष्वपिचरोगेषुसामान्यभेषजस्मृतम् ॥ शृङ्गवेरञ्च मधुचसैन्धवतैलमेवच । कदुष्णकर्णयोर्धार्यमेतत्स्याद्वेदनापहम् ॥ इ० ॥ बाधिर्यबालवृद्धोत्थचिरोत्थञ्चविवर्ज्जयेत् । बध्नाति कर्णम् । बध्यतेवा बन्धबन्धने । इषिमदिमुदीतिकिरच् ॥ भिक्षु कल्लक्षणे ॥ हितमितमनोरम्य वच शोकापहञ्चयत् । श्रुत्वायोनशृणोतीत्रबधिर . सप्रकीर्त्तित . ।

बधोद्यत । त्रि० परबधायोद्युक्ते । सन्नद्धे । आततायिनि ॥

बध्य । त्रि० बधार्हे । शीर्षच्छेद्ये ॥ किन्त्वयानश्रुतलोकेअबध्या शत्रुयोषित । हीनवर्णोपभुक्तायात्याज्या

बध्यापिवाभवेत् ॥ अवध्याःयथा । गोब्राह्मणाङ्गनमथापिसुप्तं बालस्वबन्धुललनासुदुष्टाम् । कृतापराधानपिनैवबध्याचार्यमुख्यादगुरवस्तथैवेति ॥

बध्यपाल . । पुं० कारागृहरक्षके ॥

बध्रम् । न० नागे । सीसके सीसा० इ०भा० ॥ बध्यतेऽग्निन । सर्वधातुभ्य ष्ट्रन् ॥

बध्री । स्त्री० वध्रीम् । वरत्राय.म । चर्मरज्जौ । वरत० ताव० इ० भा० ॥ बध्यतेऽनया । ष्ट्रन षित्वान्ङीष्

बन्ध । पुं० आदौ ॥ बन्धने ॥ अन्तकरणाश्रुविरूपिज्ञानप्रतिबन्धे । कर्तृत्त्वाद्यभिमाने ॥ विपर्ययाद्दिष्यते बन्ध । विपर्ययात्०अतत्त्वज्ञानात् सच०प्राकृतिकवैकारिकदाक्षिणिकभेदात्त्रिविधउक्तास्त च्छन्दव्याख्यानतोऽवगन्तव्य' ॥ पुनर्बन्धोद्विविध । तीव्रोमृदुश्चेति । तत्रसुरसम्पत्० साक्षादेवकर्मबहेतुत्त्वात्तीव्रोवन्ध । द्वैतमात्रप्रतीतिस्तुक्षयमकर्मबरूपत्वाच्चमृदुबन्धइति ॥ वध्यतेऽनेनवा । बन्ध० । हलश्चेतिघञ् ॥ गृहादिवेष्टने ॥ शरीरे ॥ निगडादिबन्धने ॥ अनेकान्तवादिसतेतु० नानानिरयससरणकारण मोहादिरष्टविधोग च स्वातन्त्र्यविघातहेतुत्वाद्बन्ध । उक्तञ्च । मोहादिकोगणश्चबबन्धो जीवस्यकल्पित । लोहपञ्जरसम्बद्ध यथाविप्र जलाशये । अलाबुकमधोयातितद्वज्जीव सबधनइति ॥ जालधरोड्डीयनमूलबधान्जल्पन्ति कण्ठोदरपायुमूले । बधत्रयेऽस्मिन् परिचीनमानेबध . कुतोदारुणकालपाशे ॥ इतियोगविद ॥ षोडशप्रकारैरतिबधे ॥ तेयथा । पद्मासनोनागपदोलताविष्टोऽर्धसपुट । कुलिशसुन्दरश्चैवतथाकेशरएवच हिल्लोलीनरसिंहो पिविपरीतस्तथापर । क्षुब्धोवैधेनुकश्चैवसमुत्कण्ठस्तत परम् ॥ सिंहासनोरतिनागोविद्याधरस्तुषोडश इतिरतिमञ्जरी । एतेषालक्षणानितत्तच्छब्दे द्रष्टव्यानि ॥ सञ्ज्ञाप्रभेदेनान्येऽपिबधा सन्ति । यथा कामप्रदोविपरीतोनागरोरतिपाशक । केयूरःप्रियतोषश्चतत समगदस्तथा । ततश्चैकपदोच्चेय सम्पुटश्चोर्ध्वसम्पुट । ततस्तनभवश्चैवततोनुरतिसुन्दर ॥ ऊरुपीडस्मरचक्रौततश्चोरुक्रम स्मृत । वेष्टकोहसकीलस्तुततोलीलासनस्तथा ॥ अष्टादशक्रमाद्बधा स्त्रीणाबहुसुखप्रदा ॥ पुंसाकाराश्चैवकथितास्तुक्रमात्तत ॥

बधक । पु० विनिमये ॥ आधौ ॥ रतहिण्डके ॥ सत्यङ्कारे ॥ न० आधौ । यदुत्तमर्णायभूम्याद्याधीयतेतत ॥

त्यागग्रहणायस्यापितिवस्तुनि ॥ बध्नाति । बध० । खुल् ॥

बधकी । स्त्री० पुश्चल्याम् ॥ हस्तिन्याम् बध्नातिमनोयत्र । बधबधने ॥ खुल् । गौ० ङीष् ॥ पञ्चपुरुषगामिन्याम् ॥

बधनम् । न० बधे ।, बधनक्रियायाम् । । उद्दाने । बधे । बाधना० हू० भा० ॥ निमित्त ॥ यथा । नप्रकाशेह मित्युक्तिर्यत्प्रकाशैकबधना । स्वप्रकाश तमात्मानमप्रकाश : कथस्पृशेत् ॥ अहनप्रकाशे० नभामीत्युक्तिर्वचन० यत्प्रकाशैकबधना० यस्प्रकाशस्वरूप प्रकाशएकएवबधन निमित्तंयस्या सातथोक्ता ॥ नप्रकाशइतिव्यवहारस्प्रकाशानुभव निमित्तत्वादित्यर्थ । तप्रकाशस्वयमेवभासमानमात्मानमप्रकाशोऽज्ञानंकथस्पृशेत् आवृणुयात्नकथचिदित्यर्थ . ॥ चि० प्रसित्याम् । बधनसाधनेरज्जु निगडादौ ॥ यथा । बधनानिकिलसन्तिबहूनिप्रेमरज्जु कृतबधनम् मन्यत् । दारुभेदनिपुणोपिषडङ्घ्रिर्निष्क्रियोभवतिपङ्कजबद्धति ॥ बध्यतेऽनेनास्मिन्वा । बध० । ल्युट् ॥

बंधनवेश्म । न० कारागारे ॥

बंधनालय : । पुं० कारायाम् । बंधनागारे ॥ बधनस्यआलय : ॥

बधस्तम्भ . । पु० आलाने । हस्तिबधनस्तम्भे ॥ बधस्यबंधनस्यस्तम्भ ॥

बधित्रम् । न० कामदेवे ॥ चर्मव्यजने ॥

बधु । पु० बधूके । बधुजीवके ॥ मित्रे । सम्ध्यागासहने । भ्रातरि ॥ सगोत्रे । बान्धवे । ज्ञातौ ॥ हितकारिणि ॥ ससारबधनान्मोचनहेतुरात्मैवबन्धुर्नान्य . ॥ सम्बन्धेनोपकर्त्तरि ॥ बध्नातिमनोहेनमनोय बध्यतेऽस्मिन्जातिरितिवा । बध० । शृस्वृस्निहीत्यु . ॥ लग्नाच्चतुर्थभवने वर्णवृत्तान्तरे ॥ भवयशोभितसङ्गतकर्ण्णे शुद्धसुसङ्गतपङ्क्तिकवर्णे । पन्नगराजनिवेदितबन्धु राजतिभूपतिससदिबन्धु . ॥ यथा । भञ्चितवासरनायकचन्द्र ' कामिसमूहसमाहिततन्द्र । दर्शिंतलोलतडित्करवाल . सोयमुपैतिघनाघनकाल : ॥

बधुजीव । पु० बधूकवृक्षे । माध्याह्निके । दुपहरिया० फूल० हू० भा० ॥ बंधुरिवजीवजलमस्य ॥

बधुजीवक . । पु० बधूके ॥ स्वा०क

बधुता । स्त्री० बधुसङ्घे ॥ बधूनासमूह : । ग्रामजनबधुभ्यस्तल् ॥

बधुर . । पुं० स्त्रौचिह्ने ॥ तैलकल्के ॥ बधूके ॥ वधिरे ॥ हंसे ॥ विडङ्गे ॥ ऋषभौषधौ ॥ न० मुकुटे ॥ बंधने ॥

॥ त्रि० उन्नतानते ॥ रम्ये ॥ नम्रे ॥ वध्नाति । बध० । मद्गुरादयश्चे तिसाधु ॥

वधुरा । पुं० भूमि०सनुषु ॥

वधुरा । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥

वधुल : । पुं० असतीपुत्रे ॥ वधून्लाति । आतश्चेत्यिक : ॥ त्रि० नम्रे ॥ सुन्दरे ॥

वधूक । पुं० पीतसालके । सर्जके । प्रियके । विजयसार०इ०भा० ॥ पेयासाल०इ०गौ०भा० ॥ न० पुष्पद्रुचवि० । रक्तके । वधुजीवके । दोपहरिया०मझनिया० इ० भा० ॥ बाँदुली० इ० गौ० भा० ॥ वधूक ' कफद्द्ग्राहीवातपित्तहरो लघु : ॥ वध्नातिचित्तम् । वध० । उलूकादयश्चेत्यूक । ॥ खधूपे । बन्धूक०इ०भा० । यथा । बधूकोवधुजीवेस्यात्खधूपेस्यान्नपुंसकमितिहट्टचन्द्र ' ॥

वन्धूकपुष्प : । पुं० पीतसाले । जीवकतरौ । विजयसार० इ० भा० ॥ वन्धूकस्येवपुष्पाण्यस्य ॥ वीजके ॥

वधूर । पु० विवरे ॥ त्रि० शोभने ॥ नम्रे ॥ वध्नाति । बध० । खजूरादित्वादूर : ॥ उन्नतानते ॥ वधूरवधुरौरम्येनम्रेहसेतुवधुरश्चतिरभस । ॥

वन्ध्य ' । त्रि० अफले । अवकेशिनि । निष्फले । ऋतुप्राप्तावपिफलरहिते वृक्षादौ ॥ बधेसाधु : । तत्रसाधुरितियत् ॥ वधनीये ॥

वन्ध्या । स्त्री० अप्रजस्त्रियाम् । बांझइ० भा० ॥ अपत्यशून्यायांगवि । वशायाम् ॥ वृषलीविशेषे ॥ यथा । वन्ध्याचवृषलीज्ञेयावृषलीचमृतप्रजा । अपराष्टषलीज्ञेयाकुमारीयारजस्वला ॥ वलाख्यगधद्रव्ये । बाभ्यालके ॥ वध्नाति । बध० । ण्यत् । अघ्न्यादित्वाद्यग्वा ॥ योनिरोगविशेषे ॥

वन्ध्याकन्द : । पुं० वन्ध्याकर्कोटक्याम् । बाझखखसा० इ० भा० ॥

वन्ध्याकर्कोटकी । स्त्री० विषकण्टकिन्यामोषधौ । ककोडी०खखसा० इ० भा० ॥ वन्ध्याकर्कोटकीलध्वीकफनुद्व्रणशोधनी । सर्पसर्पहरीतीक्ष्णाविसर्पविषहारिणी ॥

वभस : । त्रि० भक्षणशीले ॥

वभ्रु ' । पु० वैश्वानरे । अग्नौ ॥ शूलपाणौ । शिवे ॥ गरुडध्वजे । विष्णौ । विशाले ॥ नकुले ' स्थूलपुच्छोरक्तनेत्रोवभ्रुर्भेद : सनाकुल ' ॥ मुनिभेदे । देशभेदे ॥ यादवविशेषे । सितावरशाके ॥ त्रि० पिङ्गले । पिङ्गलवर्णवति ॥ विभर्ति० भरतिवा । डुभृञ्० भृञ्०वा । कुर्भ्रश्चेति०कुर्द्वित्वञ्च ॥ खलती ॥

वभ्रुज : । पुं० ब्राह्मणे ॥

बभ्रुधातुः । पुं० सुवर्णगैरिके ॥
वरः । पुं० जामातरि ॥ व्रती ॥ देवतादेरभीप्सिते ॥ षिङ्गे ॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्वचे ॥ वालके ॥ आर्द्रके ॥ ईषदिष्टे ॥ मनागिष्टे वरक्लीवे केचिदाहुस्तदव्ययम् ॥ त्रि० । श्रेष्ठे ॥
वरा । स्त्री० फलत्रिके ॥ गुडूच्याम् ॥ मेदायाम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ विडङ्गे ॥ पाठायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
वरी । स्त्री० शतावर्याम् ॥
वलापक्षः । पुं० पांशुचामरे ॥
बर्बटः । पुं० राजमाषे ॥
बर्बटी । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥ व्रीहिभेदे ॥
बर्बरा । स्त्री० वृहन्मक्षिकायाम् । नीलायाम् ॥ पश्चान्तस्यादिवर्बराम् ॥
बर्ह. । पुं० न० मयूरपिच्छे ॥ दले । पत्रे ॥ परिवारे ॥ वर्हति । वृहत्वात् ॥ पचाद्यच् ॥ वर्हतेवा । वर्ह-हिंसायाम् । घञ् ॥
बल. । पुं० हलायुधे । बलदेवे ॥ दैत्यप्रभेदे ॥ मयपुत्रे ॥ अस्यस्थानमतल । यथा । प्रथमेविवरेविप्रअतलाख्ये मनोरमे । मयपुत्रोवलोनामवर्ततेऽखर्वगर्वकृत् । षण्णवत्योये बसृष्टामायासर्वार्थसाधिकाः । मायाविनोयास्सद्योधारयतिचकाश्चनेति० दे० भा० ॥ वायसे ॥ वरुणद्रुमे ॥ न० गंधरसे ॥ रूपे ॥ शौर्ये । स्थामनि । शुक्रे । शक्तौ । पराक्रमे ॥ बाहुवलमनोवलोपायवलबन्धुवलेषुचतुर्षु ॥ सामादिषु ॥ स्थौल्ये ॥ सैन्ये ॥ तत्तषड्विधम् । मौलभृत्यसुहृच्छ्रेणीद्विषदाटविकबलमितिभेदात् । तत्र० मित्राटवीबलचैवमौलंभृत्यबलतथा । सर्वमेतद्वलंयाह्यं वर्ज्यंयित्वाद्विषद्बलम् ॥ इतिनीतिः । देहसामर्थ्ये ॥ परपरिभव निमित्त शरीरगतसामर्थ्यविशेषे ॥ अवश्यमिदसाधयिष्यामीत्यायत्ते । स्वोचितेकार्येश्रमाभावप्रयोजकेदार्ढ्ये । कर्मेन्द्रियपाटवे ॥ स्वधर्मानुष्ठानायदेहेन्द्रियादिधारणसामर्थ्ये ॥ रसादिशुक्रपर्यन्तपुष्टधातुनिमित्तकम् । चेष्टासुपाटवंयत्तु बलतदभिधीयते ॥ शुक्रे ॥ त्रि० बलयुक्ते ॥ वलमस्यास्ति । अर्श आद्यच् । बलते० बलतिवा० बल्यतेवा० अनेन । बलसम्बरणे० बलप्राणनेवा । पचाद्यच्० कर्मणिघञ्वा । सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभावः । पुसीति०घो वा ॥ बलतेऽनेन । खनोघचेतिघो वा ॥ पारिभाषिकबलानियथा । विद्याभिजनमित्राणिवृद्धिसत्त्वधनानि च । तपः सहायवीर्याणिदैवञ्चदशमबलम् ॥ अपिच । अवलस्यबलरा